

Patricia Molnárová

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

Jazyk obdobia socializmu
v sociokomunikačných
a pragmatikomunikačných súvislostiach

Language of the Socialist Era
from the Perspective of Social
and Pragmatic Communication

2022

BELIANUM

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**JAZYK OBDOBIA SOCIALIZMU
V SOCIOKOMUNIKAČNÝCH A PRAGMAKOMUNIKAČNÝCH
SÚVISLOSTIACH**

Patrícia Molnárová

Banská Bystrica 2022

Monografia vznikla s podporou projektu VEGA 1/0662/22 *Hodnotový potenciál kontextovej expresivity v onlinových novinách a časopisoch*.

Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach

© Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

Recenzenti: doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.
prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

Jazykový redaktor: Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v roku 2022

Edícia: Filozofická fakulta

© 2022

E-verzia

ISBN 978-80-557-1999-3

EAN 9788055719993

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055719993>

Táto publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International Licence CC BY-ND (uviedenie autora – bez odvodeného obsahu).

OBSAH

Jazyk ideológie, ideológia v jazyku: na pomedzí lingvistiky, histórie a politiky	5
1. Čo je to jazyk obdobia socializmu, prečo a ako ho skúmať?	11
1.1. Základný terminologický aparát	11
1.1.1. Jazyk obdobia socializmu	11
1.1.2. Ideológia a propaganda	12
1.2. Jazyk obdobia socializmu v rámci dobového diskurzu	15
1.2.1. Diskurz a jeho interpretácie	15
1.2.2. Jazyk v médiách a stránickej tlači	17
1.3. Pramenný materiál stránickej tlače	19
1.4. Metodicko-metodologické východiská	20
1.5. Výskum jazyka obdobia socializmu v stredoeurópskom priestore	22
2. Historicko-spoločenský a ideologický kontext	26
3. Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných súvislostiach	33
3.1. Ideologicky príznaková apelatívna lexika	33
3.1.1. Lexéma <i>práca</i>	35
3.1.2. Lexémy <i>strana a ľud</i>	37
3.1.3. Lexémy <i>socializmus a demokracia</i>	41
3.1.4. Lexémy <i>súdruh a plán</i>	44
3.1.5. Zhrnutie	47
3.2. Konštrukcia ideologickej autority prostredníctvom jazyka	51
3.2.1. Lenin	54
3.2.2. Stalin	56
3.2.3. Gottwald	57
3.2.4. Dubček	59
3.3. Konceptualizácia politického režimu v ideologickej metafore	61
3.3.1. Metafora CESTA	64
3.3.2. Metafora BUDOVA	66
3.3.3. Metafora BOJ	68
3.3.4. Metafora PRÍRODA	70
3.4. Novinové titulky v stránickej tlači	73
3.4.1. Formálna úprava titulku v stránickej tlači	74
3.4.2. Obsahová náplň titulku v stránickej tlači	76
3.5. Politicko-ideologické heslá v tematickom diskurze	81
3.5.1. Úmrtie Stalina a Gottwalda (1953)	83
3.5.2. Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa (1968)	87
4. Jazyk obdobia socializmu v pragmakomunikačných súvislostiach	94
4.1. Persuázívne techniky v ideologizovanom mediálnom priestore	95
4.2. Ideologická stereotypizácia v mediovaných komunikátoch	101

4.2.1. Pozitívna stereotypizácia v jazyku obdobia socializmu.....	105
4.2.1.1. Stereotyp Sovietsky zväz ako vzor, spojenec a osloboditeľ	109
4.2.1.2. Sovietsky zväz ako rodina, brat a priateľ	112
4.2.2. Stereotypizácia v jazykovom obraze nepriateľa	111
4.2.2.1. Koncept nepriateľa, jeho funkcia a jazykové stváranie	114
4.2.2.2. Motivická kategorizácia v jazykovom obraze nepriateľa	115
4.2.2.3. Vonkajší verzus vnútorný obraz nepriateľa	120
4.2.3. Význam a funkcia kontrastu v politicko-ideologickom stereotype	120
5. Štýlotvorný potenciál ideológie v diskurze obdobia socializmu	123
Záver	130
Summary	135
PodĎakovanie	138
Zoznam grafov, tabuliek, obrázkov.....	139
Zoznam bibliografických odkazov.....	140
Vecný register	157

Jazyk ideológie, ideológia v jazyku: na pomedzí lingvistiky, histórie a politiky

Dejiny poznávame prostredníctvom dochovaných prameňov, najčastejšie písomnej povahy, ktoré nám ponúkajú informácie o živote v minulosti, o miestach, ľuďoch, udalostiach. Napriek faktografickosti dostupných informácií je nevyhnutná ich hlbšia, a najmä kritická analýza a interpretácia. Jej podstatnou vlastnosťou je schopnosť usúvzťažiť poznané a overené s predpokladaným, a tak podať výsledky bádania nielen ako presvedčivý, ale zároveň pútavý príbeh. Príbeh, ktorý recipientovi osvetlí minulosť v zmysle obrazu skutočného sveta, a nie iba ako súbor faktov zaznamenaných na papieri. Úzke interdisciplinárne prepojenie a vzťahovo-funkčné vymedzenie lingvistiky a histórie je podmienené spoločným zázemím humanitných vied, ale najmä východiskovým materiálom umožňujúcim ich poznávanie – slovom, písmom, textom.

Dvadsaťe storočie bolo v svetových i slovenských dejinách poznamenané vplyvom a rozvíjaním veľkých politických a ideologických režimov, z ktorých najdlhšie (v niektorých geografických oblastiach až do súčasnosti) pretrval komunizmus. Jeho podoba vyskytujúca sa v Československu – *socializmus* – zasiahla všetky oblasti života niekoľkých generácií, vrátane sféry jazyka. Zatiaľ čo prejavy socializmu v politike, ekonomike, kultúre či literatúre nás sprevádzajú od školských osnov až po vedecké monografie a zaplňajú celé oddelenia knižkupectiev, *jazyk obdobia socializmu* doteraz nebol na Slovensku komplexnejšie prebádaný. Predkladaná monografia má ambíciu (aspoň čiastočne) zaplniť vzniknutú medzeru a na problematiku nazerá v interdisciplinárnom kontexte viacerých vedných odborov, medzi ktorými sú na popredných miestach lingvistika, história, politika, resp. politológia a v neposlednom rade i mediálne štúdiá či psychológia. Jazyk obdobia socializmu chápeme a rozpracúvame ako spoločenský, dejinný, politický i mediálny fenomén determinovaný ideológiou (*marxizmus-leninizmus*), ktorá nebola statická. Pôsobením extralingválnych faktorov sa v priebehu svojej existencie vyvíjala, menila a nadobúdala nové, modifikované významy.

Cieľom monografie je predstaviť, terminologicky vymedziť a charakterizovať jazyk obdobia socializmu, jeho podobu, funkciu a uplatnenie v komunikačnej a mediálnej sfére, v dôsledku čoho k nemu pristupujeme z viacerých interpretačných hľadísk, ako to naznačuje aj samotný názov.¹ Primárne ide o spojenie teoreticko-metodologických východísk s empirickým výskumom, avšak napriek uvedenému členeniu sa nepohybujeme len v rovine vzťahovo-funkčného predstavenia výsledkov vyplývajúcich z ohraničenej výskumnej vzorky. K problematike poznávania jazyka v špecifických spoločensko-historických, politických a ideologických podmienkach sme pristúpili prostredníctvom analýzy a interpretácie jazykovo-komunikačných fenoménov reflektovaných v oficiálnom stránickom mediálnom

¹ Východiskom monografie bola dizertačná práca *Jazykovo-komunikačné podmienky a prejavy politickej ideológie v slovenskej tlači 60. rokov 20. storočia*. Výsledky výskumu obhájenej dizertačnej práce (2021), zakomponované do jednotlivých kapitol prekladanej publikácie, boli priebežne prezentované na vedeckých fórach a vydané v časopisoch aj zborníkoch v domácom i zahraničnom prostredí. Na potreby monografického spracovania sme výsledky aktualizovali, modifikovali a doplnili o nové poznatky v kontexte rozšírenej výskumnej vzorky. Bližšie k jednotlivým čiastkovým výstupom pozri Zoznam bibliografických odkazov.

diskurze. V rámci úvodnej teoretickej časti charakterizujeme vybrané kľúčové pojmy, medzi ktoré patrí *diskurz*, *oficiálny stranický diskurz* či *stranícka tlač*. Hoci sa im v priebehu jednotlivých kapitol bližšie venujeme a vysvetľujeme ich v kontexte čiastkových výskumov, ide o kľúčovú terminológiu vyžadujúcu si krátke pristavenie.

Trvanie socialistického režimu v Československu dosiahlo takmer štyridsať rokov, preto je nevyhnutné bližšie časové ohraničenie výskumného priestoru. Vymedzili sme ho na jednej strane rokmi 1948 – 1970 a na druhej strane ukotvením bádania v oficiálnom straníckom diskurze, pod ktorým rozumieme publikované periodiká s celoštátnou, resp. regionálnou platnosťou vychádzajúce so súhlasom straníckych orgánov. Stranícku tlač na Slovensku predstavuje v kontexte realizovaného výskumu primárne denník *Pravda*, ale aj ďalšie čiastkovo zohľadnené novinové platformy, akými boli *Práca*, *Smena*, *Lud*, *Smer*, *Východoslovenské noviny* a iné, predstavené na príslušných miestach. Toto ohraničenie zároveň poukazuje na prítomnosť alternatívneho, stranou neschváleného diskurzu, tzv. undergroundu, ktorý možno nájsť najmä v období čiastočne sa uvoľňujúcich spoločenských podmienok v 60. rokoch. Na druhej strane sústredenie pozornosti na oficiálny stranický diskurz znamená, že výsledky výskumu odzrkadľujú jazyk, jeho podobu, význam aj funkciu v rámci požadovaných politicko-ideologických parametrov. Výrazové prostriedky, sociokomunikačné i pragmakomunikačné prejavy, zachytené témy, politické, spoločenské a ideologické hodnoty i hodnotenie osobností, javov a udalostí v jazyku ho zobrazujú taký, akým mal byť – schematický, polarizovaný, stereotypizovaný, cenzurovaný –, aby slúžil politicko-ideologickým zámerom straníckych funkcionárov a režimu. Jeho konkrétne jazykovo-komunikačné prejavy sú predmetom analýz v jadre publikácie. To však neznamená, že takým bol v skutočnosti, najmä v používateľskom prostredí komunikantov v období socializmu.

Jazyk, rovnako ako režim samotný, mal niekoľko podôb, z ktorých je pri (spätnej) interpretácii možné účelovo vyberať. Jedným z jeho/ich základných znakov je umelo vyvolaný strach, poslušnosť a diktát založený na lži (Kabát, 2011, s. 440). Jazyk existujúci v ideologicky podmienenom období musíme chápať v jeho dvoch rovinách – oficiálnej a skutočnej. V oficiálnej rovine sa prejavovali vyššie uvedené vlastnosti a jazyk bol poznačený cenzúrou, politickými a ideologickými dogmami a nariadeniami. Za jeho podobu a funkciu bol zodpovedný ten, kto s ním narábal, teda primárne politickí a ideologickí činitelia využívajúci jazyk ako mocenský nástroj, zbraň. Skutočný jazyk v jeho používateľskej verzii zodpovedal za svoju podobu sám a prispôboval sa komunikačnej situácii, komunikačnému prostrediu i vzájomným vzťahom komunikantov. Existoval paralelne popri oficiálnom variante a predpokladáme v ňom odbúranie ideologicky podmienených výrazových prostriedkov, obrazných pomenovaní, nadmernej glorifikácie a ďalších javov dominantne príznačných pre oficiálnu verziu. Tento variant sa uplatňoval v každodennej hovorenej komunikácii, prípadne v undergrounde. Mal vlastný súbor charakteristických lexikálnych prostriedkov alebo fráz, zvyčajne modifikujúcich oficiálny jazyk s využitím irónie či satiry. Výskumne sme sa ním bližšie nezaoberali, avšak podobné dichotomické členenie predstavil už F. Čermák v *Slovníku komunistické totality* (2010). Definoval tzv. V-jazyk (jazyk komunistických vládcov) a O-jazyk (jazyk ovládaných). O-jazyk môžeme charakterizovať ako jazyk pamätníkov, ktorého výskum by si žiadal odlišný metodologický prístup nielen v analýze, zohľadnení extralingválnych podmienok, ale aj v zbere materiálu.

Výskumné výsledky predstavené v monografii nie sú, ako sme uviedli vyššie, založené na komplexnej, ucelenej a nemennej vzorke. Pokiaľ sa výskumná vzorka modifikovala, v úvode jednotlivých kapitol je charakterizovaná a diferencovaná na základe aktuálnych potrieb. Jednotiacim parametrom však ostáva oficiálny stranický diskurz rokov 1948 – 1970. Napriek naznačenej absencii publikácie tohto typu na Slovensku nie je jazyk obdobia socializmu témou na princípe *tabula rasa*. Ako približujeme v kapitole *Výskum jazyka obdobia socializmu v stredoeurópskom priestore*, venovali sa mu vedci v okolitých krajinách, najmä v Českej republike a Poľsku, na ktorých výsledky nadväzujeme, resp. sa na nich odvolávame, ale aj v ďalších krajinách bývalého východného bloku. Ide o výskumy, ktoré sa začali rozvíjať najmä od roku 1989 a v súčasnosti sa opäť dostávajú do popredia záujmu vedeckej obce. Možno tak hovoriť o aktuálnosti témy postavenej na interdisciplinárnej spolupráci rôznych vedných odborov a s uplatnením kvalitatívneho aj kvantitatívneho prístupu.

Obsiahlosť problematiky jazyka obdobia socializmu, ako aj bohatosť dostupných pramenných materiálov, si okrem časopriestorového ohraničenia žiadala i tematické vymedzenie. Zamerali sme sa na niekoľko spoločensko-politických, historických a ideologických fenoménov reflektovaných prostredníctvom jazyka v dobovom mediálnom diskurze. Vzhľadom na dynamickosť a premenlivosť lexikálnej roviny jazyka, ktorá najvýraznejšie podlieha vplyvu extralingválnych faktorov, sa aj naše výskumy orientovali týmto smerom. Predmetom výskumného záujmu boli špecifické, ideologicky príznakové súčasti slovnej zásoby jazyka obdobia socializmu. Pozornosť sme sústredili na lexikálne jednotky *práca, strana, ľud, socializmus, demokracia, súdruh a plán* umožňujúce sledovať ich kontrastný vývin zahŕňajúci premenlivosť významu, ale na druhej strane aj udržiavanie stability v sémantickej sfére. Všetky lexikálne jednotky boli inherentnou súčasťou ideologického diskurzu, odzrkadľovali preferované či zaužívané hodnoty socialistickej spoločnosti a odrážali zmeny nastolené transformáciou, resp. stabilizáciou ideologického systému. V rámci analógie s výskumom realizovaným v zahraničí ich možno považovať za štandardný komponent slovnej zásoby nielen slovenského jazyka.

Okrem apelatívnej zložky slovnej zásoby mali dôležité postavenie v jazyku tiež vlastné mená, pri ktorých do popredia vystúpili najmä mená významných, politicky a ideologicky činných funkcionárov na najvyšších stranických pozíciách v domácom i zahraničnom (sovietskom) prostredí. Ich zapojenie do politicko-ideologického a mediálneho diskurzu zachytené prostredníctvom straníckej tlače približujeme na príkladoch osobností V. I. Lenina, J. V. Stalina, K. Gottwalda a A. Dubčeka. Okrem ich príslušnosti k politickej sfére ide o charakteristických, takpovediac plagátových predstaviteľov historicko-politických udalostí obdobia socializmu. V prípade Lenina a Stalina možno hovoriť o „povinnom“ zohľadnení ich významu a funkcie v slovenskej straníckej tlači, avšak v súvislosti s osobou K. Gottwalda či A. Dubčeka sa zdôrazňujú dva dôležité historické fenomény národných dejín. V prvom prípade je to existencia, rozvíjanie a napokon i pád kultu osobnosti v domácich podmienkach, ktorý možno skúmať prostredníctvom jazykového obrazu prvého československého socialistickeho prezidenta K. Gottwalda v mediálnom prostredí. Na druhej strane osobnosť A. Dubčeka je kľúčovým reprezentantom demokratizačného procesu v 60. rokoch, tvárou tzv. Pražskej jari a menom, ktoré vstúpilo do dejín v kontexte augustových udalostí v roku 1968 a invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Je vhodné poznamenať, že v prípade rozšírenia

výskumu do obdobia normalizácie by sa k takýmto osobnostiam zaradili aj G. Husák, V. Havel či M. Gorbačov v Sovietskom zväze.

Uvedené spoločensko-historické a politicko-ideologické prejavy skúmané primárne na lexikálnej úrovni je nutné vnímať v širšom kontexte. Na pochopenie a interpretáciu jazyka obdobia socializmu v oficiálnom straníckom diskurze je potrebné uchopiť ich aj vo sfére štylistiky, kde vystupujú ako ideologicky príznakové lexikálne štýlemy, určujú vzťah k vybranému kontextu, ale tiež ideologicky podmieňujú funkciu (mediálneho) textu smerujúcu od persúázie k manipulácii. Tieto prvky identifikujeme a analyticko-interpretčne usúvzťažňujeme vo výskyte konceptuálnych metafor v publicistickom texte. Metafora je prejavom expresívnosti v mediálnom straníckom komunikáte, ale zároveň napĺňa ideologickú a persúazívnu funkciu. Prostredníctvom konceptuálnych modelov CESTA, BUDOVA, BOJ a PRÍRODA je ideológia socializmu interpretovaná a čitateľovi predkladaná v zjednodušenej, uchopiteľnej, ale stále veľmi zrejmej podobe. Ponúka zreteľný, jasný a v dôsledku opakovateľnosti a pretrvávania v nezmenenom tvare tiež manipulatívny obraz ideologického režimu. Všetky menované jazykovo-komunikačné javy reflektujúce ideologické motívy sú zastúpené nielen v jadre mediálneho komunikátu, ale rovnako aj v jeho rámcových zložkách. Ich najzreteľnejšou súčasťou sú titulky tvoriace východiskový výskumný materiál podkapitoly *Novinové titulky v straníckej tlači*.

Samostatná pozornosť bola venovaná politicko-ideologickým heslám excerpovaným z tematicky orientovaného diskurzu, ktoré reagovali na vybrané spoločensky intenzívne vnímané udalosti v rokoch 1948 – 1970. Kým dnes sa hodnotenie dominantných spoločenských udalostí a reakcie na ne preniesli do sféry sociálnych sietí, tweetov, statusov či hashtagov, v čase dominujúcich printových médií plnili heslá významnú integračnú, agitačnú aj apelačnú funkciu s dosahom na rovnako širokú čitateľskú verejnosť ako v súčasnosti ich onlinové náprotivky. Samozrejme, v súvislosti s dlhotrvajúcim pôsobením ideológie je podstatné si uvedomiť, že aj ich funkcia sa postupom času oslabovala, a podobne ako v mnohých iných prípadoch, vrátane jazykových javov, menované funkcie ustúpili do úzadia v prospech schematickej a frázoovitosti. S cieľom vyhnúť sa stereotypizácii v dôsledku pravidelne sa opakujúcich hesiel a sloganov, publikovaných pri príležitostiach ako Prvý máj, výročie Slovenského národného povstania alebo rôznych jubileí politických činiteľov, zvolili sme ako predmet záujmu heslá publikované v reakcii na jedinečnú historicko-politickú a ideologicky podmienenú udalosť. Ako takú vyberáme v jednej kapitole úmrtie J. V. Stalina (5. marca) a K. Gottwalda (15. marca) v roku 1953 nasledujúce v krátkom časovom rozstupe, ktoré možno vnímať v kontexte kultu osobnosti. V druhej kapitole venovanej politickým sloganom analyzujeme ich obsah v kontexte vojenskej invázie v roku 1968.

Z načrtnutého tematického zamerania skúmaných jazykovo-komunikačných prejavov v oficiálnom straníckom diskurze a v kontexte obdobia socializmu v Československu je zrejmé, že ide o aspekty nazerané zo sociokomunikačného hľadiska. Komplementárne k nemu sa v druhej polovici predkladanej publikácie venujeme záležitostiam jazyka obdobia socializmu skúmaným optikou pragmakomunikačných súvislostí. Obe hľadiská považujeme za dve strany jednej mince, keďže jazyk, jeho výrazové prostriedky či text ako celok nie sú len reflexiou istých spoločenských, politických a ideologických fenoménov vybraného obdobia. Taktiež plnia špecifickú, extralingválными faktormi determinovanú, niekedy stabilnú, inokedy sa meniacu funkciu vo vzťahu ku komunikantovi (čitateľovi).

V zmysle pragmakomunikačných vzťahov sme ako predmet záujmu zvolili dve oblasti, ktoré možno označiť za charakteristické nielen v súvislosti s ideologicky determinovaným, ale aj súčasným mediálnym diskurzom – persuzívne techniky a stereotypizáciu. Obidve oblasti zároveň úzko súvisia s atribútmi polarizovanosti, schematickosti a manipulatívneho jazyka obdobia socializmu. Keďže ide o prirodzenú nadväznosť vo výskumnom zameraní, výsledky a interpretácie zahrnuté v druhej časti monografie prirodzene vyplývajú a usúvzťažujú sa s poznatkami o jazyku v sociokomunikačných súvislostiach. Jednotlivé kapitoly si nenárokujú komplexnosť a zachytávajú tak persuzívne techniky, ako aj v jazyku reflektované stereotypy prítomné v komunikátoch skúmaného stranického diskurzu. Napriek tomu a v dôsledku analýzy viacerých periodík môžeme konštatovať, že ide o javy viac či menej prítomné, resp. modifikované v celom období socializmu. Modifikácie vyplývajú, pochopiteľne, z meniacich sa extralingválnych podmienok. K zastúpeným persuzívnym technikám zaraďujeme techniku obraznosti, opakovateľnosti, budovania obrazu nepriateľa, budovanie obrazu autority alebo pozitívneho vzoru, resp. persuzívnu techniku založenú na zdôrazňovaní kvantitatívnych a štatistických údajov. Dôležitú funkciu mala stereotypizácia vychádzajúca z politickej, ideologickej a ekonomickej polarizácie sveta po druhej svetovej vojne, ktorý sa rozdeľoval na Východ a Západ, v dôsledku čoho sa v straníckom diskurze pertraktovala kontrastná dvojica obrazu nepriateľa a obrazu spojenca. Kontrastnosť uvedených konceptov reflektovaná v jazyku sa realizovala v pomenovaniach politických subjektov (jednotlivcov, skupín, ale aj režimov) a súčasne v ich hodnotení či prisudzovaní im určitých charakteristických vlastností. Východiskový stereotyp Východ – Západ sa rozvíjal a konkretizoval do špecifických opozitných dvojíc, ako napríklad bojovník za mier verus agresor, učiteľ verus utláčateľ a ďalšie. Stereotypizácia pritom nebola viazaná iba na medzinárodný (sovietsko-americký) kontext, ale prirodzene prechádzala do sféry domácej politiky.

Predstavené javy a súvislosti v jazyku obdobia socializmu poukazujú na úzke prepojenie a nevyhnutné vzťahovo-funkčné, interdisciplinárne ukotvenie témy tak v jazykovede, ako aj v historickej vede. Ideológia ako spoločenský, politický, ekonomický a v podstate i mediálny fenomén poznačila jazyk v jednej z jeho vývojových etáp. Prejavila sa v jeho podobe, význame a funkcii, ktorú plnil. Vplyvy politickej ideológie zaznamenávame na úrovni slova, textu i kontextu a vnímame ich v nadväznosti na štýlotvorné činitele (subjektívne i objektívne), ktoré je nutné zohľadniť pri analýze jazyka ako celku, ale i jednotlivých komunikátov. V kontexte dosahu ideológie na text aj dobový mediálny diskurz ju považujeme za dôležitý determinant, ktorý poznačil publicistický štýl, a spolupodieľal sa na vytvorení niekoľkých príznačných jazykovo-komunikačných javov charakteristických pre publicistiku obdobia socializmu tvoriacich jadro našich výskumov v jednotlivých kapitolách.

Na záver, pred vstupom do poznávania jazyka obdobia socializmu, si dovoľím krátku poznámku k motivácii, ktorá podnecuje nielen moje vlastné bádanie v interdisciplinárnych súvislostiach, ale nepochybne aj mnohých ďalších jazykovedcov či humanitných vedcov všeobecne. Jazyk, písmo a text sú mostom prepájajúcim všetky humanitne orientované výskumy. Vzájomný vzťah jazyka a spoločnosti je formujúcim a determinujúcim prvkom ich podoby a funkcie, ktorý v nemalej miere vplýva na používateľa jazyka pohybujúceho sa v istej societe. Je to základný a univerzálny princíp platný nielen v súčasnosti, ale aj v ktoromkoľvek historickom období. Z pohľadu humanitných vied možno považovať jazyk a dejiny za úzko späté, pričom z nich prameniaca interdisciplinárny charakter je primárnym predpokladom

rozvíjania tak sociolingvistiky, ako i ďalších sfér ľudskej spoločnosti a kultúry v minulosti či dnes.

Význam poznávania dejín a ich súčasť, vrátane jazyka a komunikácie, v ktorých sa manifestujú a uchovávajú nielen dobové fenomény, spôsob myslenia, ale aj ich hodnotenie a hodnoty formujúce spoločnosť a ľudí v nej, zachytáva úryvok jedného z Cicerových výrokov – *historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae*². Práve axiologický rozmer jazykovo-komunikačnej roviny realizovaný v ideologicky príznakových, emocionálno-expresívnych, kognitívnych a pragmatických výrazoch, konceptoch alebo prejavoch obsahuje hodnotiaci a hodnototvorný potenciál textu. Ten umožňuje nielen poznať a osvetliť dobu a jazyk istej formujúcej dejinnej etapy, ale sa z nich učiť, uchovávať ich v pamäti a na súčasné i budúce výskumy jazyka v spoločnosti nazerat' v širších kontextoch a vývinových líniách.

² V preklade: história je svedkom čias, svetlom pravdy, životom pokračujúcim v pamäti potomstva, učiteľkou života.

1. Čo je to *jazyk obdobia socializmu*, prečo a ako ho skúmať?

1.1. Základný terminologický aparát

1.1.1. Jazyk obdobia socializmu

Viac ako štyri desaťročia tzv. socialistického experimentu (Kabát, 2011, s. 9 – 10; Kalinová, 2007; Tůma, 2010, s. 10) determinované a utvárané filozofiou a ideológiou marxizmu-leninizmu poznačili jazykovo-komunikačnú oblasť. Nosným terminologickým pilierom sa tak stal *jazyk obdobia socializmu*, ktorého výklad a interpretácia však nepredstavujú jednotný názor. Na pochopenie uvedeného fenoménu je potrebné priblížiť jeho podstatu i diferenciaciu, ktorej podlieha, a to nielen stojac osamotene, ale najmä v hlbšom prepojení a kontexte dobovej ideológie, propagandy a oficiálneho stranického diskurzu. Jazyk predstavuje dôležitý prvok každej, ale zvlášť totalitnej spoločnosti, ktorá ho využívala na vytváranie jednotného a ľahšie ovládateľného kolektívu. Stal sa súčasťou politicko-ideologickej transformácie spoločnosti a jej kolektívnej identity, na čo reagujú vývinové prvky zaznamenané v československom priestore druhej polovice 20. storočia. Vzťah medzi politickým a ideologickým kontextom v otázkach jazyka reflektuje H. D. Lasswell (2011, s. 8) takto: „Keď je cieľom ovplyvniť mocenské rozpoloženie, hovoríme o politickej funkcii jazyka. [...] Jazyk politiky je jazykom moci. Je to jazyk rozhodovania. Zaznamenáva a modifikuje rozhodnutia.“ Dochádza preto k prirodzenému významovému i vzťahovému spojeniu a vzájomnej podmienenosti politickej a ideologickej funkcie. Jazyk politiky v tomto období vnímame v úzko synonymnom vzťahu k jazyku politiky.

Predmetom interdisciplinárneho bádania na pomedzí nielen lingvistiky a histórie, ale i ďalších vedných disciplín je jazyk obdobia socializmu. Zvolené terminologické označenie nie je v súčasnosti v akademickej oblasti jednoznačne vymedzené a v rámci vedeckej a odbornej literatúry možno naraziť na väčší súbor pomenovaní tohto špecifického jazyka. Ich spoločným prvkom je, že označujú jazyk v tzv. *ľudovodemokratickom* štátnom zriadení, teda v období rokov 1948 – 1989. V českých a slovenských podmienkach môžeme naraziť na niekoľko alternatív, ku ktorým patria *totalitní jazyk*, *jazyk totalitarizmu*, *totalní jazyk*, *jazyk komunistickej propagandy*, *socialistický propagandistický jazyk*, *totalitní sovietsky jazyk*, *komunistická řeč* alebo *funkcionársky jazyk*, *jazyk sovietskej epochy* či *novojazyk*.

V poľskom prostredí sa jeho výskumu venoval najmä M. Głowiński, ktorý pri úvahách o jeho pomenovaní zvažuje príslušnosť k spoločenskému celku (*propagandowy*), k inštitúcii (*partyjny*) či k ideologickému smeru (*komunistyczny*). Vo výsledku sa napokon prikláňa k všeobecnému pomenovaniu *nowomowa* (*newspeak*) prevzatému od G. Orwella, ktoré zdôrazňuje novosť, resp. odlišnosť od jazyka štandardného. V krajinách bývalého Sovietskeho zväzu je zaužívané pomenovanie *lingua sovietica* odkazujúce na podobu jazyka najmä od 20. do 80. rokov 20. storočia. Reminiscenciám danej jazykovej variety v súčasnej ruštine, najmä

v mediálnom diskurze, sa na Slovensku venujú lingvisti a lingvokulturoológovia z prešovskej lingvistickej školy (Guzi – Sipko, 2018, Cingerová, 2018). V anglofónnom prostredí sa stretávame s variáciami typu *ideologický, oficiálny, byrokratický* či *drevený jazyk*.³ Jednotiacim faktorom v pestrej škále dostupných pomenovaní sú vlastnosti prisudzované tomuto typu jazyku, ktoré ho vyčleňujú od bežne používaného komunikačného prostriedku – formalizácia, byrokratizácia, strnulosť.

Vzhľadom na množstvo dostupných, už existujúcich označení sa ponúka otázka, prečo zvoliť nové? Termín *jazyk obdobia socializmu*, ktorý používame v našich výskumoch, je výsledkom úzkeho interdisciplinárneho prepojenia lingvistiky a histórie. Poukazuje na fakt, že nejde iba o výskum jazyka, ale jazyka v kontexte konkrétneho historického obdobia, prostredníctvom ktorého je, z nového, historicky menej frekventovaného pohľadu, skúmaná tiež samotná dejinná etapa. Výskum jazyka tak prináša nové náhľady a interpretačné doplnenia aj v rámci historickej vedy. Dôležitým determinujúcim faktorom pri pomenovaní jazyka nezhodným prívlastkom *obdobia socializmu* je na rozdiel od adjektív *totalitný, komunistický, nedemokratický* oficiálny názov štátneho útvaru, a to Československá socialistická republika. Názov bol prijatý na základe tzv. socialistickej ústavy v roku 1960 a pretrval až do pádu režimu v roku 1989 (Ústavný zákon č. 100/1960 Zb., online). Druhým zohľadneným aspektom je stanovisko vedeckej obce na obdobie rokov 1948 – 1989. M. Zavacká (2013) sa v jednej zo svojich štúdií venovanej totalite výstižne pýta *V čom sme to vlastne žili?* Napriek viac ako štyridsaťročnej snahe vybudovať komunizmus môžeme v našich podmienkach hovoriť skôr o socializme (porov. Rychlík, 2020). Ako vyplýva z predchádzajúcich riadkov, jazyk nie je fenomén existujúci sám o sebe. Je súčasťou spoločnosti, jeho podoba, význam a funkcia sa utvárajú vo vzťahu k istému prostrediu, extralingválnemu kontextu a používateľom jazyka. Uvedené atribúty sú jadrom sociolingvistiky a v menšej miere i ďalších nadväzujúcich subdisciplín ako je politolingvistika, pragmalingvistika, kognitívna lingvistika atď.

1.1.2. Ideológia a propaganda

Neoddeliteľnou súčasťou jazyka obdobia socializmu je rozsiahlo koncipovaný pojem *ideológia*, ktorý nemá jednotnú definíciu a jeho významy sa rôznia od sociálne orientovaných teórií cez produkciu významov, znakov a hodnôt v sociálnom prostredí, prezentáciu falošných názorov až po systematicky deformovaný spôsob komunikácie. Zhrňujúco povedané, „ideológií se mání implicitní normativní směřování reportáží, jež vychází z nějakého přesvědčení nebo hodnotového systému, který není vysvětlen ani zpochybňován“ (McQuail, 2016, s. 77). Wodaková a Meyer (2008, s. 8) dopĺňajú, že ideológiu možno chápať „ako súdržný a relatívne stabilný systém presvedčení a hodnôt“ a dodávajú, že najmä v nedemokratickom politickom zriadení je podoba ideológie budovaná na vzťahovej opozícii dobro ↔ zlo. Jednou zo zásadných definícií termínu je interpretácia ideológie odkazujúca nielen na systém hodnôt, ale najmä na jej previazanosť s konceptom moci, prejavmi mocenských prvkov v diskurze a legitimovaním dominantných politických faktorov (Eagleton, 2007, s. 1 – 9). Základná

³ K diferenciacii a prehľadu pomenovaní a výskumu komunistického/socialistického jazyka v anglofónnom aj (post)sovietskom prostredí pozri úvodnú kapitolu Petrov – Ryazanova-Clarke, 2014.

lexikálna definícia (podľa SSSJ, 2011, online) uvádza, že ideológia je svetonázorový a hodnotový systém zviazaný surčitou sociálnou skupinou. Sekundárny význam s politologickým príznakom ju vymedzuje v zmysle teórie príznačnej pre totalitné režimy, založenej na myšlienkach sledujúcich politické a hospodárske ciele. P. Šaradín (2001, s. 80) predstavuje ideológiu ako súbor hotových, vopred upravených myšlienkových schém neovplyvniteľných novými postojmi a skúsenosťami. Ide o dogmatický, uzavretý systém zachovávaný kolektívom s cieľom získať alebo udržať existujúce mocenské, politické a spoločenské konfigurácie. K typickým atribútom ideológie patria schematickosť, stereotypizácia, statickosť, uzavretosť, iracionálnosť, a rovnako ako aj istý stupeň fanatizmu. Ideológiu, najmä politickú, charakterizuje dominancia jedného politického subjektu, čiže aktérov priamo i nepriamo zúčastnených pri tvorbe a realizácii verejnej politiky s kľúčovým postavením pri definovaní individuálnej a spoločenskej genézy verejných záujmov (Kováčová – Králik, 2017, s. 98 – 99).

M. Billig (2004, s. 218) dodáva, že ideológia je bežnou súčasťou spoločnosti a „spoločenská nerovnosť sa javí ako prirodzená a nevyhnutná [...], pričom ideologické princípy sú hlboko zakorenené v jazyku, a tým aj vo vedomí používateľov“. Význam ideológie v spoločnosti sa reprezentuje v rámci jednotlivých spoločenských skupín a inštitúcií. Cieľom ideológie je koordinovať a riadiť členov skupiny (inštitúcie), určovať ich ciele, hodnoty a aktivity (porov. van Dijk, 1998, s. 23 – 24).

Priamo súvisiacim pojmom vyplývajúcim zo vzťahu jazyka k ideológii je *propaganda* vo význame zaujatého, cieľavedomého šírenia informácií, ideologických a politických podnetov. Jej cieľom je dosiahnuť reakciu príjemcu, resp. jeho konanie v zhode so záujmami propagandistu, v tomto prípade politickej strany či politického režimu. V skúmanom období je spájaná s prívlastkom stranícka alebo oficiálna v kontexte inštitucionalizovaného šírenia ideológie marxizmu-leninizmu. Propaganda vystupuje vo forme persuzívnej komunikačnej stratégie, šíri nielen tzv. vhodné informácie a argumenty, ale aj fámy, polopravdy a lži s cieľom ovplyvniť a kreovať verejnú mienku a to v dlhodobom meradle (porov. Pavlů et al., 1983, s. 152; Reifová et al., 2004, s. 192, *Britannica*, online).⁴ Metaforicky možno propagandu vnímať aj vo funkcii filtra podmieňujúceho spôsob percepcie a umožňujúceho manipuláciu s myslením a konaním recipienta v snahe dosiahnuť požadované výsledky. Je to proces kontroly prietoku informácií, riadenia verejnou mienkou a manipulovania vzormi správania (Howiecky – Zasepa, 2003, s. 34). Na získanie verejnosti je nevyhnutná spolupráca s hlavnými komunikačnými kanálmi, v dôsledku čoho je tlač ideálnym propagandistickým médiom, ako poznámenáva D. McQuail (2016, s. 77)⁵. K prostriedkom šírenia ideológie patria napríklad symboly (slová a obrazy), realizované v tlači prostredníctvom vhodne zvolenej slovnej zásoby. Manipulácia verejnej mienky sa dosahuje zámernou selekciou informácií, poskytnutými argumentmi a faktami, ktoré cielene vytvárajú informačnú clonu medzi recipientom a realitou,

⁴ Klasifikáciu propagandy a bližšie predstavenie jej dobového vývinu pozri Zavacká, 2005.

⁵ Na porovnanie so súčasnou definíciou, propaganda v socialistickej zriadení bola interpretovaná viac v rovine vzdelávacej a vysvetľujúcej. M. Marko (1980) uvádza, že funkciou propagandy v priestore žurnalistiky bolo objasňovať idey, teórie, názory, ukazovať a vysvetľovať súvislosti, argumentovať, zdôvodňovať, ale aj upozorňovať na nesprávne názory. V dobovej charakteristike neprekvapivo absentuje negatívne nazeranie na pojem propagandy.

nepredkladajúcou v totalitnom prostredí len jednotlivé tvrdenia, ale aj ich kompletnú interpretáciu zodpovedajúcu oficiálnej ideologickej línii.⁶

V kontexte výskumu je pre nás relevantná politická propaganda realizovaná prostredníctvom centralizovanej skupiny (vlády, politickej strany či súvisiacej inštitúcie) so špecifickými záujmami. Slovom M. Soulesa (2015, s. 6) konštatujeme, že cieľom propagandy je získať súhlas, resp. súčinnosť verejnosti a mobilizovať ju ku konaniu alebo nekonaniu v závislosti od zámerov propagandistu.

Všeobecné interpretácie môžeme konkretizovať na špecifické podmienky Československa v období socializmu, kde sa pod ideológiou chápe politicko-filozofické a ekonomické učenie *marxizmus-leninizmus*. V dobovom diskurze plnila táto ideológia dve zásadné funkcie: a) poskytovala jedincovi v spoločnosti základné zakotvenie vo svete spojené s pocitom bezpečia; b) mala v spoločnosti vedúce postavenie a bola ukazovateľom správnej cesty pri riešení každodenných problémov i budúceho vývoja (Nečasová, 2018, s. 186 – 189). Predmetom nášho bádania však nie je ideológia nachádzajúca sa takpovediac na povrchu, tá, ktorá je zrejma a očividná a ktorú možno definovať, klasifikovať a interpretovať z hľadiska histórie, politológie či sociológie. Zaujíma nás tá, ktorá je prítomná v každodennej komunikácii, často ukrytá za metaforami, symbolikou, sémantikou či štylizáciou výpovede, resp. textu. Ide o ideológiu vystupujúcu v pozícii mocenskej zložky spoločenských organizácií presadzujúcich svoje názory a postoje, konkrétne Komunistickej strany Československa (KSČ). Z toho vyplývajúci koncept *moci* sa sústredene prejavuje v jazyku.

Podľa N. Fairclougha (2001, s. 23) je jazyk súčasťou spoločnosti, je to spoločenský fenomén a ostatné spoločenské javy v ňom nachádzajú svoj odraz. To platí aj vo vzťahu ideológie k jazyku, ktorý je reflektovaný v tvrdení, že slovo je ideologickým fenoménom a jeho význam je sprievodnou súčasťou, a zároveň vysvetlením každej ideologickej činnosti. Jazyk je považovaný za médium ideológie „ať už ako transparentní vyjádrení mocenských vzťahů ve společnosti, nebo jako skrytá, implicitní reprezentace moci“ (Kraus, 2008, s. 124, porov. Eagleton, 2007, s. 194). M. Macho (2016, s. 54) dodáva, že jazyk možno považovať za prostriedok vyjadrujúci ideologické vzťahy, ktorý je síce sám neideologický, ale býva ideológiou využívaný aj zneužívaný. T. Eagleton (2007, s. 9) ďalej zdôrazňuje orientáciu ideologických tendencií viac k diskurzu, než k jazyku, zohľadňujúc reálnu aplikáciu jazyka v komunikácii s cieľom dosiahnuť očakávaný výsledok na základe konkrétneho sociálneho kontextu. Vo vzťahu k masovým médiám je ideológia propagovaná⁷ prostredníctvom selektívneho zdôrazňovania vybraných hodnôt a noriem, ktoré sa v komunikačnom procese kódovania a dekódovania označuje výrazom *preferované čítanie*. Ideológia dominujúca mediálnym prostriedkom je často odrazom národnej kultúry poskytujúcej médiám kontext, ale zároveň viac či menej verne odráža aj spoločenské rozvrstvenie a názory sociálnych skupín vlastníacich alebo ovládajúcich médiá.

⁶ Podľa H. Arendtovej (2013, s. 473 – 500) možno ďalej rozlišovať medzi propagandou a indoktrináciou, čo však nie je bližším predmetom nášho záujmu. Niekoľko ďalších definícií propagandy prehľadovo uvádza publikácia *Media, Persuasion and Propaganda* (Soules, 2015, s. 3 – 6).

⁷ Kým v socialistickom zriadení bol prístup k propagovaniu ideológie v médiách otvorenejší, neznamená to, že v súčasnom demokratickom usporiadaní nedochádza k skrytej propagácii ideológie.

1.2. Jazyk obdobia socializmu v rámci dobového diskurzu

1.2.1. Diskurz a jeho interpretácie

Pojem *diskurz* je častým, ale z hľadiska teoretického ukotvenia nezjednoteným pomenovaním zastúpeným nielen v lingvistike.⁸ Jeho štúdium je aktuálnou, originálnou a rozvíjanou problematikou tak v domácom, ako aj v zahraničnom prostredí, pričom individuálny prístup najvýznamnejších predstaviteľov v tejto oblasti diferencuje výskumný fokus do troch smerov: a) diskurzno-historický prístup R. Wodakovej, b) mediálne orientovaný diskurz N. Fairclougha, c) sociokognitívny prístup reprezentovaný T. A. van Dijkom. Z tohto členenia je pre nás najrelevantnejší sociokognitívny smer, v ktorom sa zdôrazňuje multidisciplinárnosť upozorňujúc, že nejde o špecifickú metódu, ale o prístup k diskurzu s využitím výskumných metód zapojených vedných disciplín (Van Dijk, 2011). Komplexnú charakteristiku termínu vrátane jeho významu a funkcie v spoločnosti zdôrazňuje, že diskurz je tak sociálne konštitutívny, ako aj sociálne podmienený. Diskurzna prax má preto špecifické ideologické dôsledky – pomáha produkovať, a súčasne aj reprodukovat' nerovné mocenské vzťahy v spoločnosti (bližšie Fairclough – Wodaková, 1997, s. 258)

Na Slovensku sa tejto tematike dlhodobo venuje M. Bočák⁹, ktorý, vychádzajúc z foucaultovského zázemia, konštatuje mimoriadnu diverzitu existujúcich poňatí diskurzu. Jeho nejasný terminologický status považuje za dôsledok paradigmatického členenia vedných disciplín a ich vlastnej interpretácie pojmu. Prihliadajúc na komunikačno-pragmatický obrat však konštatuje, že pojem diskurz „vo všeobecnosti reprezentuje posun v uvažovaní jazykovedy smerom k interpretácii (sociálne) funkčného využitia jazykových jednotiek v rozsahovo väčších, nadvetných úsekoch, osobitne textoch, a ich širších kontextoch, vrátane mimojazykových“ (Bočák, 2020, s. 15). Uvedený názor o diskurze ako prepojení špecifického vlastného jazyka, textu a kontextu (v rámci politického diskurzu k tomu Dulebová, 2012), podporujú ďalšie domáce i zahraničné názory. K textu pristupujeme v konotáciách štylistiky a textovej lingvistiky, zohľadňujúc findrovské chápanie textu ako priestoru fyzickej prezentácie jazyka v jeho systémovo-funkčnej podstate, pričom text vystupuje v zmysle komunikačného a kognitívneho prostriedku (Findra, 2013, s. 15). Pozornosť si zasluhujú aj názory textových lingvistov (Dolník – Bajzíkova, 1998, s. 9 – 10; Dolník, 2013, s. 73), ktorí charakterizujú text ako jazykový prejav s vyšším stupňom zložitosti plniaci propozičné aj pragmatické funkcie,

⁸ Bližšie k interdisciplinárnemu charakteru diskurzu pozri Schneiderová (2015). Diskurz nie je neznámou veličinou ani v historickej vede, v ktorej sa zaradil medzi významné aspekty a trendy povojnovej historiografie po roku 1945. Jej cieľom je zdôrazniť (de)formujúci vplyv mocenských faktorov v spoločnosti vrátane ideologických, ku ktorým patria klam a zastieranie. Historický pohľad nevyklučuje jazykové aspekty, a to najmä vzhľadom na využitie narativistických a štylistických nástrojov, ktoré reflektujú vytváranie historickej zápletky, resp. historického textu samotného (viac Růžicka, 2014).

⁹ Pozr napríklad Bočák 2008, 2009, 2012, 2019. K ďalším vedeckým prácam reflektujúcim diskurz a analýzu diskurzu patria Lapčík, 2009; Zábrodská, 2009; Nekvapil, 2006 či Orgoňová – Bohunická, 2013. Z diel dostupných v anglickom jazyku ponúkajú komplexne spracovaný prehľad publikácie *Discourse Theory and Practice* (Wetherell – Taylor – Yates, eds., 2004), *Discourse studies: a multidisciplinary introduction* (Van Dijk ed., 2011) či *Methods of critical discourse studies* (Wodak – Meyer, eds., 2016), *The Handbook of Discourse Analysis* (Schiffrin – Tannen – Hamilton eds., 2001), *Critical Discourse Studies in Context and Cognition* (Hart, ed., 2011), *Society and Discourse : How Social Context Influence Text and Talk* (Dijk, 2009) a ďalšie.

a rovnako tak istý komunikačný zámer. Na druhej strane kontext predstavuje súhrn extralingválnych prostriedkov, ktoré podľa D. Slančovej (1996, s. 27) „nemajú jazykovú povahu, no priebeh komunikácie istým spôsobom ovplyvňujú“.

Diskurz je vyčleňovaný najmä v súvislosti s pojmami patriacimi k textovej lingvistike, a to v rámci analýzy používania jazyka v rôznych sociálnych kontextoch. J. Dolník (2013, s. 13) vníma diskurz ako „používanie jazyka s istými tematickými vymedzeniami v istom jazykovom spoločenstve, obracia pozornosť na konštitučnú rolu používania jazyka v sociálnom živote daného spoločenstva, a teda na odhaľovanie zákonitostí používania jazyka v tejto role“. O podobné názory sa možno oprieť aj v českom prostredí (k tomu Hoffmannová, 1997, s. 8; Homoláč, 2006, s. 329; Kraus, 2010, s. 18; Svobodová, 2016, s. 7 – 20). Povedané s V. Patrášom (2005), diskurz možno považovať za východisko i finálny cieľ v spoločenskej komunikácii, pričom spolupráca jazykového systému a extralingválnych spoločenských podmienok umožňujú prostredníctvom jazyka nielen vytvárať, ale súčasne i modifikovať obraz sveta. Ten sa môže v závislosti na zvolených jazykových prostriedkoch javiť objektívnejším či subjektívnejším. Možnosť konštruovať obraz skutočnosti je výsledkom aktívnej interdisciplinárnej spolupráce lingvistiky s ďalšími humanitnými a sociálnymi vedami. Diskurz zohľadňuje historické, spoločenské aj kultúrne kontextové vektory i vzťah medzi komunikačnými partnermi. Výrazne sa v ňom prejavuje vzťah nadradenosti a podradenosti politických subjektov a s tým súvisiace hodnotové systémy konkrétnej spoločnosti, v rámci ktorého Bočák (2008) poukázal na smerovanie výskumu jazyka k jeho interpretácii ako istého časopriestorovo a sociálne priznačného javu.

Preklopením teoretickej roviny na konkrétne výskumne podmienky môžeme konštatovať, že *jazyk obdobia socializmu* je súčasťou, resp. formantom určitej podoby konkrétneho diskurzu. Modelovým príkladom je typ pyramídového diskurzu podľa klasifikácie W. Flussera (2002, s. 17), ktorý sa vyznačuje autoritatívnym charakterom, hierarchickou organizáciou a tradicionalizmom. Nachádza sa v ňom jeden centrálny vysielateľ, resp. autor, v tomto prípade komunistická strana v pozícii spoločensko-politickej a ideologickej autority. K ďalším špecifickým prvkom zahrnutým v tomto modeli sa zaraďuje terciárne médium (papierové noviny), ale aj nemožnosť poskytnutia priamej spätnej väzby. Hovoríme o *diskurze ako prejave moci a dominancie*, ktorý je založený na preferenčnom prístupe k verejnej mienke a kontrole nad ňou. V tejto oblasti sa pozornosť zameriava na kritický a sociopolitický prístup podmienený dominantným postavením vybranej spoločenskej skupiny a presadzovaním jej záujmov prostredníctvom ideológie, zdôrazňovaním vlastných hodnôt, postojov a zámerov. Takýto diskurz je charakteristický pre politickú sféru a označujeme ho prívlastkom politicko-ideologický.

Vzhľadom na uvedené prepojenie diskurzu s politickou sférou sa prikláňame k chápaniu *politiky* ako ju prezentuje R. Kučera (2014, s. 133), ktorý interpretuje pojem v rámci historiografie „v nejužšom slova smyslu, jako sféru boje o rozhodující pozici při výkonu veřejné správy i jako její výkon samotný. Hlavními aktéry politiky jsou podle ní [uvedené definície, PM] konkrétní osoby či politické strany a politika spočívá v jejich střetávání se za účelem obsazení centrálních mocenských pozic a následném výkonu veřejné moci, který z jejich držení vyplývá“.

1.2.2. Jazyk v médiách a stránickej tlači

Vo svojom interdisciplinárnom zázemí sa problematika jazyka obdobia socializmu viaže k mediálnej sfére. Termín *médiá* si preto vyžaduje špecifickú pozornosť v kontexte funkcie v ideologicky podmienenom diskurze. M. McLuhan sa vyjadril, že médium je posolstvo, extenzia svojho používateľa, ale tiež silná zbraň, ktorou je možné útočiť na iné médiá a iné skupiny. Poukázal tým na formovanie komunálneho obrazu, resp. profilu spoločnosti optikou tlače. Zdôraznil tiež názory čelných predstaviteľov Sovietskeho zväzu, ktoré ukazujú spoločensko-politické a ideologické postavenie aj funkciu tlače.¹⁰

K diskusii o problematike médií vo vzťahu k politickej a s tým spojenej stránickej a ideologicky ovplyvnenej komunikácie prispeli aj B. Řichová a J. Jiráček (2000, s. 9), keď upriamili pozornosť na vzájomné úzke prepojenie politického a mediálneho diskurzu a sociopragmatický prístup spojený s presvedčacou funkciou. So soocialistickou tradíciou médií sa spájala pozitívna interpretácia konceptu masy. Implikovala predstavu sily a solidarity obyčajného pracujúceho ľudu, ktorý sa zorganizoval a postavil sa za spoločné záujmy alebo čelil útlaku (McQuail, 2009, s. 65).

Stránická tlač v tomto čase je charakteristická spojením s ekonomicko-vlastníckymi vzťahmi v mediálnom prostredí a funguje „jako součást politické komunikace a nástroj stranického boje“ (Jiráček – Köpplová, 2015, s. 147). Jej primárna funkcia a zároveň jedinečnosť v porovnaní s ostatnými typmi periodickej tlače tkvie v tom, že stmeluje čitateľov spoločnou väzbou voči jednej politickej strane. Charakterizovalo ju presadzovanie jednotnej politickej a ideologickej línie, sektársky prístup k prezentovanej problematike, ale aj istá mobilizácia smerom k stránickým cieľom. To sa prejavovalo v aktivizácii čitateľov, v informovaní o činnosti politickej strany a jej organizácii. Pozornosť publika sa orientovala na pozitíva politického subjektu a v rámci spoločnosti sa stránická tlač prejavovala vysokou mierou ideologizácie a politickej propagandy vo formálnej podobe novín aj v ich jazykovej rovine (porov. Tušer, 1999; McQuail, 2009).

Otázku informačnej (ne)objektivity stránickej tlače možno vnímať z pozície ideológie, rovnako ako v podobe prostriedku hegemonie. Prostredie, udalosti aj osobnosti reflektované prostredníctvom médií predstavujú tzv. lom skutočnosti, žiadaný obraz, ktorý je fragmentarizovaný, poznamenaný etnocentrizmom, negativizmom, sústredenie na elitné zložky spoločnosti. Je možné predpokladať, že vplyv médií nie je ukotvený v reflexii skutočnosti a verejnej mienke, ale v ich vytváraní na základe extralingválnych, resp. politicko-ideologických faktorov (Schulz, s. 28, in Jiráček – Řichová, 2000). Stvárané mediálne obsahy museli slúžiť určitému spoločensko-politickému cieľu a zohľadňovať pritom ideologický uhol pohľadu. V rámci neho bolo potrebné iba dodržiavať stránickú líniu a tak dosahovať „objektívnosť“ (Kunczik – Zipfel, 2001, s. 279. Podľa: Jiráček – Köpplová, 2015, s. 293). Dobovú stránickú tlač možeme preto vnímať nielen ako súčasť prenosového, ale aj rituálového/výrazového komunikačného modelu, ktorý sa neorientuje primárne na šírenie informácie v priestore, ale na udržanie spoločnosti v čase a jeho cieľom je reprezentovať

¹⁰ McLuhan (1991, s. 200) uvádza, že podľa Lenina „noviny jsou nejen kolektivním propagandistou a kolektivním organizátorem; jsou také kolektivním agitátorem“, Stalin ich nazval „nejmocnější zbraní strany“ a Chruščov sa o nich vyjadril ako o „naši hlavní ideologické zbraní“.

zdieľané presvedčenie spoločnosti (McQuail, 2009, s. 82 – 83). Ideologická funkcia tlače (Urban – Dubský – Murdza, 2011) tak logicky potláča kontrolnú moc médií, ktoré sa namiesto toho stávajú kontrolovanými.

Straníckosť tlače bola dôležitým mocenským prvkom. Hoci základné faktory centrálného riadenia a kontroly stranou sú rovnaké so súčasným náhľadom, niektoré jej interpretácie sú dôraznejšie poznačené ideologickou terminológiou. Stranícka tlač bola prezentovaná ako nástroj revolučnej robotníckej strany charakteristická aktívnym vystupovaním a prezentovaním názorov vedúcich politických (straníckych) funkcionárov. Jednou z jej základných úloh bolo podnecovať rozvoj socialistického myslenia ľudí, ich politickej a pracovnej aktivity. Pojem straníckosti v médiách sa chápal ako „uvedomelý boj ideológa, teoretika, publicistu, umelca za upevňovanie záujmov tej či onej spoločenskej triedy“ (Marko, 1980, s. 44). Straníckosť bola považovaná za vedeckú kategóriu alebo sociálny jav, ktorého význam v spoločnosti osciloval medzi agitačnou¹¹ a orientačno-riadiacou funkciou. Z toho vyplývajúca aktivizačná, informačná a organizačná funkcia s cieľom získať, presvedčiť či ovplyvniť adresáta podporuje vhodnosť materiálu pre výskum ideologicky podmieneného jazyka v politickom a mediálnom diskurze. Napriek tomu, že predmetom ani cieľom nášho výskumu nie je skúmať prítomnosť, resp. vplyv cenzúry, je dôležité upozorniť, že v danom type média bola vo väčšej či menšej miere realizovaná. Vzhľadom na stranícku orientáciu tlače bola centrálna kontrola prítomná a zasahovala do publikovaných textov s cieľom formovať a ovplyvňovať konformné názory a konanie recipientov. Hodnota pravdy/pravdivosti v tomto období existovala a bola podporovaná iba do tej miery, do akej vyhovovala štátnej ideológii (Srpková, 2007, s. 37).

Príznačné vlastnosti straníckej tlače, resp. médií v totalitnom, nedemokratickom zriadení sú zreteľné pri komparácii so súčasným stavom v pluralitnej spoločnosti, výsledky ktorej koncízne predkladá D. McQuail (2009, s. 100) v mediálnych modeloch dominancie a plurality. Vyplýva z nich preferencia obmedzeného a nediferencovaného pohľadu na svet (selektívny, zhora diktovaný svetonázor) vytváraného úzkym okruhom vládnucej elity, v našom prípade predstaviteľmi KSČ/KSS, v ktorých je koncentrované vlastníctvo aj kontrolná funkcia vzťahujúca sa na mediálnu platformu. Dôsledkom toho je zavádzanie publika do oblasti prijímania skreslenej predstavy o svete a spoločnosti s úplnou, alebo takmer úplnou absenciou kritického postoja k predkladaným názorom. Výsledkom uplatňovania tohto modelu je podľa McQuaila vnucovanie a legitímácia prevládajúcej štruktúry moci a súčasne (legálne) odbúranie akejkoľvek oficiálnej názorovej alternatívy.

Ďalším aspektom spojeným s existenciou a spoločenskou funkciou straníckej tlače je otázka formovania a podoby *verejnej mienky*, na ktorú stranícka tlač vplývala a (de)formovala ju. Verejná mienka je špecifická pre jednotlivé spoločenské skupiny a má dosah na činnosť

¹¹ V kontexte obdobia socializmu ide o synonymum termínu *propaganda* vo Východnom bloku. Pojem *propaganda* bol do roku 1989 využívaný s odkazom na ideologickú a politickú manipuláciu spojenú so Západom. Analogicky k tomu sa v socialistických krajinách zaviedlo používanie termínu *agitácia*, ktoré nenieslo nijaké negatívne konotácie (aj podľa súčasného výkladu má negatívny význam iba propaganda, zameraná na šírenie demagogických myšlienok, názorov a postojov s cieľom získať prívržencov, kým agitácia je definovaná ako získavanie ľudí pre nejaký program či myšlienku). V československom priestore bola propaganda príliš úzko spätá s obdobím nacizmu, kým agitácia sa používala v zmysle ovplyvňovania verejnosti, špecificky aplikujúc personalizované persuzívne techniky. V oboch prípadoch, tak propagandy, ako aj agitácie napriek geopolitickej diferenciacii išlo o pomenovanie procesu aplikujúceho rôzne stratégie a techniky za účelom dosiahnuť ideologicky prijateľné výsledky v správaní a vnímaní recipienta. Podľa: Srpková, 2007, s. 36 – 37.

subjektov v spoločnosti. Podľa *Sociologickej encyklopédie* (Slejška, 2017, online) je zložkou spoločenského vedomia, ktorá je utváraná súborom kolektívnych názorov a hodnotení. Vystupuje v podobe spoločenskej názorovej syntézy, kreuje spoločenské hodnoty, interpretuje ich, ale zaujíma k nim aj kritické stanovisko. Typickým aspektom formovania verejnej mienky v skúmanom období je vplyv strany, jej predstaviteľov, resp. riadiacich orgánov, ktoré sa stávajú nástrojmi kontroly verejnej mienky, čím sa zužuje okruh jej formujúcich subjektov. Dôležitú úlohu zohráva, ako sme uviedli vyššie, propaganda.

1.3. Pramenný materiál stránickej tlače

Výskum jazyka obdobia socializmu je ukotvený v *oficiálnom stranickom diskurze*, ktorý je chápaný ako „soubor dobove cenzurované tiskové produkcie, tedy jazykovo vytváraná významová štruktúra predstavujúca jednu z podob normatívnej praxe, symbolického jednania“ (Nečasová, 2018, s. 16 – 17). Predmetom záujmu a jazykových analýz neboli pramene literárnej, právnej ani súkromnej povahy. Databanka je ohraničená výberom textov z dobových periodík, ktorých spoločným znakom je príslušnosť k stránickej tlači. Každé periodikum vystupovalo vo funkcii ústredného tlačového orgánu politickej strany, hnutia alebo organizácie s prepojením na Komunistickú stranu Československa v politickej, ekonomickej alebo kultúrnej spolupráci. Primárnym východiskovým materiálom pramenného výskumu bol denník *Pravda* v rokoch 1948 – 1956 a 1961 – 1970, ktorého výber definovalo niekoľko faktorov: a) ide o najdlhšie kontinuálne vychádzajúci slovenský denník od roku 1920, v dôsledku čoho je prítomný prvok tradície, perspektíva stability a kredibilita novín v priebehu skúmaného obdobia; b) denná periodicita a celoštátna platnosť zaručovali dostatok materiálu i pravidelný dosah, resp. vplyv na adresáta v širokom geografickom rozsahu.

Denník *Pravda* bol ústredným tlačovým orgánom Komunistickej strany Slovenska (KSS), vystupoval ako tzv. výstavná skriňa spoločensko-politickej ideológie a bol ekvivalentom *Rudého práva*, ktoré vychádzalo v českej časti republiky. Doplňujúcimi prameňmi sú okrem *Pravdy* v rôznej miere aj periodiká *Práca* (Denník jednotného odborového hnutia), *Lud* (Orgán strany národnej obrody), *Smena* (Orgán Slovenského ústredného výboru ČSM), *Smer* (Orgán stredoslovenského ÚV KSS), *Východoslovenské noviny* (Orgán východoslovenského KV KSS) a *Hlas ľudu* (Orgán západoslovenského KV KSS) využívané na komparáciu a konfrontáciu získaných výsledkov a rozšírenie argumentačnej platformy.

Výsledky výskumu vychádzajú z analýzy komunikátov názorovej publicistiky, resp. publicistiky racionálneho typu, kam zaraďujeme žánre úvodník a komentár, ktoré vo výsledku tvoria súbor viac ako 400 samostatných textov. Získané poznatky sú prezentované formou kvalitatívnych javov s dôrazom na ich podobu, funkciu, sémantický a pragmatický aspekt, ako aj vývin a prípadnú transformáciu. Kvantitatívne údaje, vrátane presného rozsahu výskumnej vzorky pri jednotlivých jazykových javoch sú iba doplňujúcim údajom konkretizovaným v príslušných kapitolách.

Vybrané žánre spája ich sociálna a politická exponovanosť, aktuálnosť a kriticko-analytické stanovisko k vybranej problematike, ktoré je podložené argumentačným prístupom s využitím persuzívno-manipulačných techník. Funkciou úvodníka bolo posilňovať a formovať názory verejnosti, pomáhať s identifikáciou analyzovaného problému a uľahčiť

chápanie a interpretáciu predkladanej problematiky (Lippmann, 2015, s. 283). V dobovej tlači mal silné zastúpenie a dominantné postavenie. Bol súčasťou takmer každého čísla periodickej tlače, umiestnený na titulnej strane na stabilnom mieste. Keďže išlo o vyjadrenie redakčnej rady ako kolektívu, úvodník mohol, ale nemusel byť autorsky podpísaný. Charakteristika komentára je podobná. Jeho cieľom je argumentmi a vysvetleniami ovplyvniť, presvedčiť a získať verejnosť prostredníctvom prezentácie analytického pohľadu na vybrané udalosti. V oboch žánroch analytickej publicistiky možno nájsť zastúpené nielen prvky nociónálneho jazyka, ale aj expresívne, emocionálne, esteticky či inak štylisticky príznakové jazykové výrazy (porov. Bartošek, 2007, s. 63).

Vo vybraných textoch je predmetom skúmania jazyk a štýl komunikátu ako celku, ale aj jeho menších textových súčastí, ako sú novinové titulky, prípadne politické heslá a slogany publikované v jadre textu alebo v jeho okolí.

1.4. Metodicko-metodologické východiská

Výskum jazyka obdobia socializmu sa rozvíja na vzťahovej osi jazyk ↔ ideológia ↔ kontext, z ktorej vyplýva usúvzťažnosť jednotlivých príbuzných vedných oblastí do uceleného komplexu. Základný – lingvistický – motív determinujúci predmet výskumu nevychádza primárne zo systémového skúmania jazyka a jeho štruktúr ako uzavretého celku, ale zameriava sa na jeho funkčnú aplikáciu v širšie určenom prostredí. Štrukturalistický pohľad na jazyk ustupuje do úzadia v prospech aplikácie vzťahovo-kontextových prístupov jazykovedných disciplín vytvorených v dôsledku komunikačno-pragmatického obratu. Vychádzame najmä zo sociolingvistiky, sociopragmatiky, kognitívnej lingvistiky a sémantiky. Ich spoločným menovateľom je orientácia na vzťahovú rovinu medzi jazykom, používateľom, významom a kontextom, v ktorom sa nachádzajú. Vzhľadom na ich interakciu a nevyhnutnú prítomnosť persuzívno-manipulačného faktoru zasahuje daná problematika nielen do sociolingvistiky, ale rovnako aj sociopragmatiky so zameraním na persuzívne pôsobenie komunikátov vo vzťahu k politickej ideológii a jej vplyvu na čitateľa. Z hľadiska široko koncipovanej kognitívnej lingvistiky vychádzame najmä so sémanticko-pragmatického náhľadu na jazyk, pracujeme s teóriou metafory a konceptualizáciou.

V sekundárnom, ale nie menej významnom postavení za lingvistikou sa nachádza historická veda vytvárajúca kontext aplikovaných jazykových výrazov. Historické poznatky formujú politický rámec doby, a zároveň sú využívané na sledovanie vývinu a funkcie ideologických faktorov. Tento argument platí aj v súvislosti s presahom výskumu do oblasti mediálnych štúdií, sociológie i politických vied. Prepojenie kontextových a jazykových elementov obdobia socializmu dotvárajú v rovine analýz pramenného materiálu tiež psychologické, etické a kulturologické činitele charakterizujúce socializmus a jeho každodenný, ideológiou dotknutý život.

V otázke prístupu k štúdiu jazyka totality, resp. jazyka obdobia socializmu, predstavil K. Šebesta (2001) už pred dvadsiatimi rokmi základné smery vychádzajúce na jednej strane z českej a na druhej z poľskej lingvistickej tradície. Český prístup reprezentovaný Fideliovými analytickými prácami sa zameriava na jazyk ako stelesnenie ideológie a jazykové prostriedky (najmä lexikálne), ktoré sú preň špecifické. Druhý smer, determinovaný poľskými výskumami

M. Głowińskiego či J. Bralczyka, nazerá na jazyk propagandy v zmysle nástroja slúžiaceho na udržanie ideológie a totalitnej moci ako takej. Stavia na ideologických stereotypoch podmieňujúcich čierno-biele videnie sveta a z toho prameniace duálne hodnotenie participujúcich strán. Vzhľadom na postupne sa rozvíjajúci záujem o problematiku za uplynulé desaťročia môžeme konštatovať, že Šebestom naznačené prístupy nemožno jednoznačne odčleňovať. Sú kombináciou, ktorej jednotlivé zložky majú svoje vlastné opodstatnenie tak pri analyticko-interpretáčnom procese, ako aj pri tvorbe záverečných syntéz a konštatácií. Jazyk je reflexiou ideológie a zároveň jej mocenským nástrojom využívaným na dosiahnutie politických a propagandistických cieľov.

Šebestovo stanovisko považujeme za dôležité aj preto, že oba prístupy a ich predstavitelia tvorili súčasť nášho vlastného uvažovania o jazyku obdobia socializmu. S ohľadom na spoločný historicko-politický vývoj, ale aj jazykovú blízkosť medzi slovenským a českým, prípadne poľským prostredím, je na mieste predpokladať platnosť, či aspoň čiastočnú zhodu vo výsledkoch jazykovedcov. Nové metodicko-metodologické náhľady poskytuje v posledných rokoch K. Tvrda (2018, 2019a, 2019b) zaoberajúca sa analýzou mediálnych dialogických sietí, ktorých koncept aplikuje na jazyk *Rudého práva*. Autorka sa sústreďuje na vzájomnú prepojenosť mediálnych komunikátov, intertextovosť, otázky kontextu aj kategorizácie vo vzťahu k ich funkcii. Upriamuje pozornosť na fenomén tzv. komunistickej kritiky ako dôležitej súčasti stranickeho diskurzu a možnosti výskumu jazyka obdobia socializmu posúva smerom ku konverzačnej analýze.

Súbor metód využitý na výskum jazyka obdobia socializmu zahŕňa najmä základný všeobecno-teoretický aparát – jazykovú a obsahovú analýzu, komparáciu, analógiu, syntézu a generalizáciu. Zastrešujúcim faktorom je kvalitatívny prístup k materiálu, a hoci dostupné a vytvorené korpusy publicistických textov z 50. – 70. rokov nabádajú zohľadniť aj kvantitatívne metódy, ponechávame si tieto úvahy do budúcnosti.

S úzkym vzťahom jazyka, moci a politickej ideológie, ktorý vyúsťuje do asymetrického modelu, výraznejšie súvisí kritická analýza diskurzu (z angl. *critical discourse analysis*, ďalej CDA) orientujúca sa na prepojenie textu a spoločenského kontextu, funkciu jazyka a špecifických jazykových prostriedkov v spoločnosti. Umožňuje sledovať a analyzovať podoby a spôsoby konštrukcie významov a konceptov prostredníctvom jazyka v rôznych kontextoch a tak reflektovať (dis)kontinuitu diskurzu vo vymedzených súvislostiach (k tomu Nečasová, 2018, s. 15 – 17). Zvýšený dôraz sa v prístupe CDA kladie na paradigmatickú, a teda ne-metod(olog)ickú povahu, ktorá je v dôsledku interdisciplinarity veľmi rôznorodá. Akceptuje preto akékoľvek relevantné metódy výskumu využívané v humanitných a spoločenských vedách.

V prípade mediálneho diskurzu odhaľuje CDA snahu konštruovať určitý (jazykový) obraz reality. T. A. van Dijk (2008) píše o primárnom zameraní na spôsob zneužívania moci v spoločnosti, z čoho vyplýva dominancia a nerovnosť zaznamenaná prostredníctvom jazyka v politickom kontexte.¹² Na pertraktovanie sociálnych aspektov a mocenských vzťahov v diskurze ako spoločensko-kultúrnom konštituente s politickou a ideologickou funkciou

¹² Vzťahové aspekty sa zvyčajne prejavujú v rovine „top-down“ (zhora smerom dolu) a sú založené na privilegovanom postavení vybranej skupiny limitujúcej vystupovanie alebo slobodu ostatných. Týmto spôsobom sa formuje názor, presadzujú sa záujmy istej skupiny, uplatňuje sa persuzia i manipulácia, identifikuje sa mocenská hierarchia a jej odstupňovanie (van Dijk, 2004, s. 300 – 317).

upozorňujú aj N. Fairclough a R. Wodaková (in van Dijk, 2011, s. 357 – 378). Naznačené kontúry CDA sú rozpracované na konkrétnych jazykových oblastiach v rámci materiálu zo stránického diskurzu. Skúmaním prienikov medzi jazykom obdobia socializmu a ideológiou socializmu možno nepriamo sledovať vývinové tendencie oboch rovín, politicko-mocenské posuny v spoločnosti, ich dosah na verejnú mienku a zároveň reflexiu týchto aspektov v jazyku zvolenej historickej etapy.

1.5. Výskum jazyka obdobia socializmu v stredoeurópskom priestore

Ani napriek značnému časovému odstupu od zmeny štátprávneho usporiadania v roku 1989, nemôžeme dnes na Slovensku hovoriť o existencii komplexne spracovaného diela zachytávajúceho lingvistické aspekty obdobia socializmu. Na rozdiel od historického a politologického skúmania totalitných režimov v 20. storočí, jazykovedci venovali viac pozornosti novým prvkom, ktoré vstúpili do používateľskej sféry po Nežnej revolúcii a v 90. rokoch. Predchádzajúce obdobie rokov 1948 – 1989 tak naďalej ostáva neprebádanou oblasťou, hoci v posledných rokoch sa aj v našich podmienkach začína pomaly prebúdzaf záujem o túto problematiku. Je spojený najmä s rozvojom interdisciplinárnych vedných odborov ako sú politolingvistika, lingvokulturoológia či kognitívna lingvistika. Keďže sa naše výskumy opierajú o analýzy slovenského jazyka, v rámci predstavenia dostupných východiskových zdrojov sa taktiež orientujeme primárne na slovenskú, resp. českú vedeckú a odbornú sféru doplnenú o niektoré základné publikácie venované poznávaniu jazyka obdobia socializmu v stredoeurópskom (slovanskom) kontexte postsovietskych krajín.

Spoločným znakom slovenských príspevkov k problematike jazyka obdobia socializmu je ich budovanie na komparatívnom, kontrastívnom a interdisciplinárnom základe. Často ide o výstupy vznikajúce v rámci relatívne nových a rozvíjajúcich sa subdisciplín, pričom v jadre bývajú založené na komparácii s orwellovskými východiskami, politickými či filozofickými teóriami (Čulenová, 2012, 2014; Molnárová, 2013; Ondrejovič, 2008).

Interdisciplinárne ladeným politolingvistickým prácam dominujú výstupy z pravidelne usporadúvanej konferencie *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* (Štefančík ed., 2016a, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Komplexný prehľad o vednom odbore a jeho metodológii predkladá autorský tandem R. Štefančík a I. Dulebová aj v monografickom spracovaní (2017). Skúmanie ideologicky podmieneného jazyka v historickej etape spojenej so Sovietskym zväzom predpokladá blízke vzťahy s rusistikou. Týmto smerom sa rozvíja prešovská lingvistická škola, napríklad prostredníctvom výskumu sovielizmov v lexikálnej rovine (Cingerová, 2018). V širšie orientovanom jazykovednom bádani sú pre nás relevantnejšie ich výsledky spojené s kulturoológiou a vplyvom sovietskych reálií na kontext i jazyk (Blaho – Mertová, 2018). V rámci kontextovo-teoretických súvislosti nemožno vynechať ani ďalšie zaujímavé práce z tejto oblasti orientované k prepojeniu slovenského a ruského (a teda i sovietskeho) lingvokultúrneho priestoru (Guzi – Sipko – Mertová – Blaho, 2017; Sipko, 2011, 2013, 2014).

Situácia v českých podmienkach sa od slovenskej diferencuje najmä dlhšou tradíciou. Nestorom lingvistických analýz socialistického jazyka v českom prostredí bol Karel Palek, ktorý pod pseudonymom Peter Fidelius vytvoril ikonické dielo *Řeč komunistické moci* (2016).

Zameriaval sa v ňom na sémantický rozbor úvodníkov *Rudého práva*. Spracoval tak kvalitný základ umožňujúci ďalším generáciám jazykovedcov nadväzovať a rozvíjať danú problematiku. Zásadným rozdielom oproti výskumom slovenskej proveniencie je viacero prehľadových prác vytvorených na báze korpusu v podobe slovníka či lexikónu. V tomto prípade rozlišujeme na jednej strane diela predstavujúce priamo špecifickú lexiku komunistického/socialistického obdobia (Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010; Schmiedtová, 2012) a na druhej strane slovníky či lexikóny približujúce nielen lingvistickú, ale aj kultúrnu stránku tohto obdobia (Knapík – Franc, 2011; Pruša, 2011).

Záujem o éru socializmu, dejiny každodennosti v nej, kultúru a s tým, samozrejme, previazaný jazyk sa reflektuje v takmer klasickom diele V. Macuru *Šťastný věk* (2008), ktoré možno zhrnúť ako súbor charakteristických mýtov a stereotypov. Nezaostávajú však ani novšie práce zachytávajúce (nielen) jazykové motívy formované československou totalitou (Jánský, 2004; Suk, 2017). Inšpiratívny psychologický náhľad na život v socializme a s ním spojené fenomény kvalitne spracúva svojho druhu výnimočná publikácia *Psychologie komunismu* (Kabát, 2011). Jeho jedinečnosť a význam spočíva v schopnosti objektívne, bez predsudkov, čítavo a zároveň erudovane priblížiť túto epochu človeku, ktorý v nej nežil a doplniť mnohé medzery v teoretických poznatkoch, ktoré sa bežne nedostanú do učebníc a monografií primárne čerpajúcich z politických dejín.

S využitím metód kvantitatívnej lingvistiky nazerajú na jazyk obdobia socializmu výstupy lingvistov z Ostravskej univerzity zameriavajúcich sa na výskum historickej sémantiky, onomastiky a politickej tlače pred rokom 1989 (David et. al, 2013; David – Davidová-Glogarová, Místecký, 2021; Davidová-Glogarová – Kubát, 2020). Analýza a interpretácia lexiky ovplyvnenej či podmienenej pôsobením ideológie vystupuje do popredia záujmu v súvislosti s dynamikou slovnej zásoby. Výskumu podliehajú najmä slová, ktorých význam sa v ideologickom kontexte mení alebo sú ideológiou zneužívané na propagandistické účely, napríklad *práca, boj, pravda, víťazstvo* a ďalšie (Čermák, 2015; Schmiedtová, 2007; Schmiedtová 2008, Schmiedtová, 2014). K vymedzeniu totality vo vzťahu k jazyku, resp. k jeho uplatneniu v mediálnej sfére prispeli práce T. Váňu (2013) a J. Svobodovej (2016). Rovnako ako v slovenskom, ani v českom prostredí nechýbajú práce z oblasti politolingvistiky (Švehlová, 1999; Urbanová, 2018).

Z ďalších postsocialistických slovanských krajín sa ideologicky podmienenému jazyku obdobia socializmu venovali jazykovedci v Poľsku. Podobne ako v Česku, aj tu začali prvé výskumy už v čase totality, hoci, samozrejme, publikované boli až po roku 1989. Poľským priekopníkom v tomto odbore, ekvivalentom k Petrovi Fideliovi, bol M. Głowiński. Socialistický jazyk označený orwellovským pojmom *nowomowa* (Głowiński, 1991a) má podľa neho hlavne delimitačnú funkciu. Je prejavom prihlásenia sa k vládnucemu režimu a súčasne zabraňuje vzniku iných sociálnych jazykov. Snaží sa tak stať metajazykom v opozitnom postavení k všetkým ostatným (podľa Macura, 1995, s. 17). Podľa Macuru je záujem o štúdium tohto typu jazyka ešte v totalitnom období dôsledkom snahy hodnotiť dramatické obdobie poskytujúce množstvo materiálu na analýzu a reagovať na aktuálne tendencie v každodennej politickej realite. Głowińskeho zápisky o propagandistickom jazyku v poľských podmienkach môžeme nájsť roztrúsené v niekoľkých poľských knihách (Głowiński, 1991b, 1995, 1996, 2009), ale aj v anglickom preklade (Głowiński, 2014). Na jeho práce nadviazali aj ďalší autori (Kot, 2008; Haładewicz-Grzelak, 2012), pričom ucelenú

analýzu jazyka propagandy deleného podľa desaťročí na roky 70. – 90. prinieslo dielo J. Bralczyka (Bralczyk, 2001, 2003, 2007).

Logicky by sa dal očakávať aj exkurz do ruského prostredia a takpovediac domáci pohľad na výskum sovietskeho jazyka v postsovietskom období. Napriek tomu však v rámci predloženej publikácie do tejto problematiky nevstupujeme, a to z niekoľkých objektívnych dôvodov. V prvom rade ide o kvantitatívne rozsiahlu oblasť, ktorá by vystačila na nejednu samostatnú monografiu. Na druhej strane je nevyhnutné vnímať už vyššie spomenutú dichotomickosť jazyka poznačeného extralingválnym pôsobením ideológie. V dôsledku toho aj výskumy a interpretácie z domáceho, ruského prostredia, predpokladajú dva možné prístupy – politický, resp. ideologický, a taktiež lingvistický. Zároveň, v súvislosti s rozvíjaním sa interdisciplinárnych lingvistických odvetví, dochádza k presahu v skúmaní tejto etapy jazyka najmä v spojení s rusistikou a v súčasnosti čoraz častejšie aj s politolingvistikou. Hlbší ponor do problematiky výskumov ruského (sovietskeho) jazyka v postsovietskom období (datovanom od 80. rokov 20. storočia) zvyknú s prehľadom registrovať práve výstupy rusistov v slovenskom prostredí od 90. rokov. Dominantnou témou je najmä analýza sovietskeho sociolektu s prihliadnutím nielen na jeho lingvistický, ale aj kultúrno-historický rozmer. Pozornosť sa upriamuje na sémantické zmeny, posuny v slovnej zásobe z časového hľadiska (zastarávanie slov, prechod z centra slovnej zásoby na perifériu) a v politolingvistických výskumoch najmä na ich aktualizáciu v súčasnom politickom a mediálnom diskurze (Guzi, 2012). Vývin ruského jazyka od Gorbačovovej éry (80. a začiatok 90. rokov 20. storočia) do súčasnosti, vrátane jazykových ideológie, kultúrno-politickej transformácie a dôsledku rozpadu Sovietskeho zväzu mapuje anglicky písaná monografia *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin* (Gorham, 2014). V posledných rokoch, ako naznačujú pravidelné anuálne výstupy z konferencie *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, zaujíma vedeckú sféru aj kognitívny rozmer, metaforizácia a konceptualizácia s využitím dobovo platnej aj aktualizovanej sovietskej lexiky (k tomu pozri vyššie v kapitole).

Pri pohľade do zahraničia si môžeme všimnúť, že záujem o jazyk komunizmu rezonuje aj v anglofónnom prostredí. V tomto prípade už nie je spätý výhradne so slovanským prostredím, ale zahŕňa oblasti ovládané komunizmom v globálnom meradle. Ak by sme sa zaujímali o cudzojazyčnú literatúru, môžeme naraziť na diela reflektujúce jazyk, jeho funkciu i štruktúru počas trvania komunistického režimu aj po jeho páde s dôrazom na jazykové reminiscencie v posttotalitnom, resp. postkomunistickom období (Andrews, 2016, 2018; Petrov – Ryazanova-Clarke, 2014; Young, 1991). Na záver nemožno obísť takmer ikonický román *1984* G. Orwella (2013a), ktorý často tvorí jeden zo základných východiskových bodov či inšpiračných zdrojov v súčasných analýzach jazyka totalitných režimov. Orwell zobrazil totalitnú spoločnosť v jej najčistejšej podobe, vrátane jazyka. Knihu prvýkrát publikoval rok po oficiálnom komunistickom prevrate v Československu (1949) a na pozadí osobného príbehu jednej postavy rozpracoval koncept pravdy a slobody v kontexte manipulačno-represívneho štátneho aparátu. Hoci sa autori spracúvajúci problematiku komunistického jazyka zvyknú často odvolávať na orwellovský *newspeak* a využívať ho na komparáciu, pre naše ďalšie analýzy je Orwellov román iba inšpiratívnym beletristickým podnetom. Z hľadiska jazykovedného výskumu si zasluhuje pozornosť skôr jeho esej *Politics and the English Language* (2013b), v ktorej poukazuje na úpadok jazyka pod vplyvom externých ekonomicko-

politických faktorov. Sú tu zdôraznené niektoré špecifické aspekty nachádzajúce sa aj v jazyku obdobia socializmu, napr. frázovitosť, metaforickosť, vyprázdnenosť, okázalosť či bezvýznamnosť reflektované v lexikálno-sémantickej rovine.¹³

¹³ Vzhľadom na dlhoročný záujem o problematiku jazyka obdobia socializmu, najmä v jej interdisciplinárnych súvislostiach na pomedzí jazyka a historickej vedy, vychádzame pri koncipovaní jednotlivých kapitol z doterajšieho poznania a výsledkov výskumu prezentovaných v domácom i zahraničnom priestore (Molnárová, 2019a; 2019b; 2020a; 2020b; 2020c; 2020d; 2021a; 2021b; 2021c; 2022a).

2. Historicko-spoločenský a ideologický kontext

Socializmus je v Československu považovaný za jeden z najortodoxnejších politických režimov. Po roku 1989 je v kolektívnej pamäti interpretovaný značne ambivalentne, pričom si môžeme všimnúť dichotomické členenie na hodnotenie života politického a nepolitického. V otázkach umenia, kultúry alebo životného štýlu, ktoré sú predmetom záujmu dejín každodennosti, sa s úsmevom, humorne a niekedy nostalgicky pripomínajú ikonické, kultové, resp. dnes už aj klasické hudobné hity, módné trendy, perly filmového a televízneho priemyslu v československej produkcii. V súčasnej urbánnej štruktúre miest pôsobia stavby reálneho socializmu veľmi špecifickým dojmom a stávajú sa tiež námetom na imitáciu. Tzv. retro (hudobne aj oldies) obdobie býva niekedy hodnotené pozitívnejšie, než súčasná kultúrna a umelecká scéna. Aspekty každodennosti v období socializmu neopomínajú ani vo vedeckej sfére, čoho dokladom je množstvo publikácií venovaných tejto téme, ako aj populárnej problematike (búrania) mýtov o socializme.¹⁴

Na druhej strane v chápaní socialistického obdobia z hľadiska politicko-ideologického systému nemôžeme zaprieť jeho negatíva podmienené neslobodou, kontrolou, dogmatizmom, schematizmom, cenzúrou, nedôverou i strachom. Hoci ide o dlhé, takmer štyridsaťročné obdobie terminologicky zastrešené jednotným označením politického a ideologického režimu, resp. štátoprávneho usporiadania, prešlo rôznymi vývojovými zmenami s vlastnými charakteristikami. Sú to napríklad etapy jari či normalizácie, alebo dejinné úseky denominované podľa aktuálnej vedúcej osobnosti na politickej scéne – *socializmus za Gottwalda, za Novotného, za Husáka*. Štandardným je označenie reflektujúce členenie na dekády – 50. roky, 60. roky, 70. roky a 80. roky, pričom každá z nich sa vyznačuje charakteristickými prvkami (porov. Mayer, 2009; Rychlík, 2020). Na základe historickej segmentácie možno následne určiť a pomenovať jazyk príslušného historického obdobia, ktorý sa rovnako transformoval a vyvíjal.

Spoločným cieľom viac ako štyridsať rokov existujúceho politického socialistického experimentu (Kalinová, 2007; Tůma, 2010) bolo transformovať spoločnosť podľa marxistickoleninskej ideológie a vzoru Sovietskeho zväzu. Vedľajším, ale nie významovo chudobnejším produktom tejto snahy bola spoločenská a masová mobilizácia realizovaná, okrem iného, stránicami mediálnymi prostriedkami. Najvýraznejšie sa politicko-ideologický tlak v spoločnosti prejavoval v 50. rokoch príznačných formovaním komunistického režimu po februárovom prevrate v roku 1948, špecificky v tzv. zakladateľskom období 1948 – 1953, ktoré doznievalo v čase pádu kultu osobnosti v roku 1956. Zdôrazňovalo sa budovanie novej spoločnosti a jej optimistická budúcnosť založená na nových budovateľských hodnotách, na čo upozorňoval V. Macura (2008) vo svojich kultúrno-esejistických prácach.

Ohraničenie výskumu jazyka obdobia socializmu v dobovom diskurze rokmi 1948 – 1956 a 1961 – 1970 si vyžaduje predstaviť spoločensko-historický, politický a ideologický kontext, v ktorom sa jazyk používal, formoval a vyvíjal. Vzhľadom na rozsiahlosť historických

¹⁴ K otázkam každodennosti a mýtov o socializme pozri výberovo napr. Krekovič – Mannová – Krekovičová, 2005; Profantová, 2012; Gonda – Zajac eds., 2020; Drda, 2016; Šťastná, 2018; Petrov, 2013, 2015 a ďalší.

súvislostí v oboch etapách ide len o vybranú, koncíznu a v kontexte lingvistického vývoja relevantnú databanku základných javov a udalostí s cieľom ukotviť analyzované jazykové skutočnosti v sociokultúrnom, politickom a historickom priestore.

Rozmedzie rokov 1948 – 1953 býva v historiografii označované ako tzv. zakladateľské obdobie začínajúce februárovým prevratom a končiace zlomovým momentom úmrtia najvyšších štátnych činiteľov v Sovietskom zväze (J. V. Stalin) aj v Československu (K. Gottwald). V tejto etape sa postupne vytvárali mechanizmy diktatúry stranického aparátu Komunistickej strany Československa (KSČ), ktoré sa v priebehu ďalších desaťročí čiastočne transformovali, upevnili a pretrvali až do pádu režimu v roku 1989. Z hľadiska metód politického režimu je toto obdobie považované za najrepresívnejšie. Roky krátko po prevrate v roku 1948 boli poznačené veľkým budovateľským nadšením spojeným s entuziazmom a ochotou prinášať aj osobné obety v prospech novo sa formujúceho režimu a ideológie. Protokomunisticky orientovaná časť spoločnosti sa stotožňovala s predstavou o víťazstve socializmu a dosiahnutí beztriednej spoločnosti v Československu a západnej Európe v relatívne blízkom časovom horizonte. Je to obdobie poznačené rozvíjaním kultu osobnosti tak na nižšej, ako aj vyššej spoločenskej úrovni. Cieľavedome sa formuloval kult robotníka a pracujúceho roľníka, z ktorého vznikala elita úderníkov nazývaných podľa sovietskeho vzoru aj stachanovci. Bol to jeden z modelov *nového socialistického človeka*, konceptu, ktorý našiel zastúpenie nielen v socialistickom Československu, ale aj v iných krajinách Európy v priebehu 20. storočia (Fasora – Hanuš – Nečasová et al., 2018; Nečasová, 2018). V rámci politickej sféry sa kult osobnosti naplno rozmáhal glorifikáciou najvyšších politických, stranických a ideologických štátnych činiteľov. V Sovietskom zväze stabilne pretrvával kult V. I. Lenina, ako poukážeme aj v ďalších kapitolách, a, samozrejme, kult J. V. Stalina. V československých podmienkach sa pozornosť prirodzene sústredila na osobnosť prezidenta K. Gottwalda. Hoci po roku 1953 možno zaznamenať istý ústup, a to aj na stránkach dennej tlače, kult osobnosti v zmysle zachovávaní kolektívnej pamäti a spomienok s kladnými konotáciami pretrval až do roku 1956 a prejavu N. S. Chruščova.

Na rozdiel od rokov 1953 – 1956, pevne ohraničiť 60. roky, ich význam, funkciu a vývinové tendencie nie je úplne možné, a to v dôsledku vývinu ideológie, budovania a formovania jej hodnôt, cieľov a postojov vedúcich politických predstaviteľov, ktoré presahovali hranice desaťročí. Hoci historiografia dnes označuje 60. roky komplexne prívlastkom zlaté a charakterizuje ich ako dobu uvoľnenia či odmäku, skúmané obdobie nie je homogénnym sledom udalostí. Podlieha zmenám, ktoré sa viac či menej výrazne reflektovali aj v jazyku a je možné ich sledovať v oficiálnom mediálnom politicko-ideologickom diskurze. Pre pochopenie kontextových zložiek podmieňujúcich jazyk je jednoduchšie predstaviť danú etapu rozloženú do niekoľkých menších významovo konzistentných celkov.

Dôležitým východiskovým aspektom je legislatívne usporiadanie spoločnosti na základe oficiálnej štátnej ideológie socializmu obsiahnutej v ústavnom zákone č. 100/1960 Zb. (online). Nová socialistická ústava¹⁵ stanovila oficiálny názov krajiny v podobe *Československá socialistická republika*, naznačujúc tak už v úvodnej časti Vyhlásenia dominantné ideologické piliere a hodnoty (porov. Čulenová, 2012, s. 49 – 51; Pavlíček, 2015,

¹⁵ V platnosti od 11. júla 1960 do 29. októbra 1992, keď bola na Slovensku zrušená predpisom č. 460/1992 Zb. V Českej republike bola tzv. socialistická ústava zrušená predpisom č. 1/1993 Zb.

s. 239 – 254). Dokument konštatoval víťazstvo socializmu a vedúcu úlohu komunistickej strany, čím potvrdzoval totalitný systém vládnutia. Kľúčovými ideologickými faktormi boli politika populizmu, založená na zdôrazňovaní funkcie pracujúceho ľudu¹⁶ a ľudovej demokracie, princíp kontinuálneho konfliktu vo vzťahu *boj proti* (niekomu/niečomu) ↔ *boj za* (niekoho/niečo), oficiálna identifikácia nepriateľa (kapitalizmus), či cieľ budovať socializmus a napredovať smerom ku komunizmu v spolupráci so Sovietskym zväzom. V neposlednom rade sa venovala pozornosť aj kolektivismu zastúpenému vo všetkých spoločenských sférach vrátane plánovaného hospodárstva a spoločného vlastníctva. M. Franc (2015) označuje uvedené princípy za prejav chruščovovského optimizmu a vôle vybudovať nový, socialistický životný štýl, v ktorom bude spoločnosť hlavným organizátorom a formantom všetkých jej oblastí. Nadväzujúce zákony tento cieľ ďalej rozvíjali až do polovice 60. rokov. Je však dôležité zohľadniť nielen politicko-ideologické aspekty vyplývajúce z legislatívnych ustanovení, ale aj z (geo)politického usporiadania v domacom i širšom európskom prostredí v druhej polovici 20. storočia. Socialistický režim, existujúci v Československu *de facto* od roku 1948¹⁷, je možné rozčleniť na základe vývojových etáp na tri väčšie časti (Pešek, 2009).

Do roku 1960 ide o doznievanie tzv. zakladateľského obdobia predstaveného vyššie spojeného s relatívne ustáleným politicko-ideologickým zázemím. Začiatok 60. rokov je naproti tomu výstižne obsiahnutý v konštatovaní, že „príznaní si úspechu a sebeuspokojení je vždy predstupňom reakcie uvoľnení a dojmu, že režim ztráca ostražitosť“ (Kabát, 2011, s. 383). Druhé obdobie 1960 – 1968 sa zvykne označovať ako zlatá éra socializmu, hoci tento prívlastok je príznačný skôr pre jeho druhú polovicu po ekonomickej kríze spätú s predstavami reformných komunistov (Franc, 2015). V kontexte výskumu jazyka v médiách sem zaradíme aj niektoré významné zmeny v mediálnom prostredí, vrátane formovania verejnej mienky, napr. schválenie Zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch¹⁸ (online; k postaveniu médií pozri Bednařík, 2015; Fabian, 1992; Londáková et al., 2008; Londák – Sikora – Londáková, 2016) a jeho následné novelizácie modifikujúce cenzúru¹⁹. Je dôležité uviesť, že ani v tzv. zlatých 60. rokoch sa režim diametrálne nezmenil, ale postupným vývojom začínali systém i jeho predstavitelia „mäknúť“, a to najmä v súvislosti s politickým, administratívnym a ideologickým uvoľnením, ku ktorému došlo po roku 1963. Už počas novotnovského obdobia realizujúceho marxisticko-leninskú, resp. stalinistickú

¹⁶ K tomu bližšie ideologicky determinované aspekty pozri Zákonník práce z roku 1965 – zákon č. 65/1965 Zb. (online).

¹⁷ *De iure* od dátumu platnosti ústavy v roku 1960.

¹⁸ Zákon č.81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch (časť 5, § 7; dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19670101.html>) povoľoval činnosti Ústrednej publikačnej správy, kontrolujúcej a vyhodnocujúcej obsah publikovaných príspevkov. V prípade, že ich uznal ako porušujúce predmet štátneho, hospodárskeho alebo služobného tajomstva, ich publikovanie nebolo umožnené. Následná novelizácia definovala cenzúru ako zakázanú (Zákon č. 84/1966 Zb., novel. platná 28. 06. 1968 – 25. 09. 1968, časť 5, § 17; dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680628.html>), pričom po augustových udalostiach roku 1968 sa uzákoniť nové represívne opatrenia zasahujúce do slobody vydávania periodickej tlače vrátane finančných trestov, čoho dôsledkom bola zvýšená autocenzúra (Zákon č. 127/1966 Zb., novel. platná 26. 09. 1968 – 21. 08. 1969, časť 5, § 8; dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680926.html>). Rozsiahlejšie zmeny zaznamenala novelizácia platná od 22. 8. 1969.

¹⁹ Hlavným cenzorským orgánom bola Ústredná publikačná správa, predtým Hlavná správa tlačového dohľadu. Prijatím tlačového zákona sa transformovala z neverejnej na verejnú inštitúciu, ktorej rozhodnutia boli legislatívne napadnuteľné a súdne vymáhateľné (Bednařík, 2015).

politiku začalo postupne dochádzať k prvým reformám, ktoré sa realizovali prostredníctvom reformne zmýšľajúcich intelektuálov v KSC i mimo nej. Pozitívne zmeny v spoločnosti zasiahli do oblastí hospodárstva, kultúry, vzdelávania, trestného aj občianskeho práva (viac pozri Rychlík, 2020, s. 168 – 182).

Faktormi utvárajúcimi cestu k reformným tendenciám boli podľa J. Peška ekonomický krach a kríza po neúspechu a nenaplnení tretej päťročnice v rokoch 1961 – 1965, keď sa ukázalo, že v 50. rokoch nastavená prudká industrializácia nespĺňa potreby obyvateľstva ani hospodársky plán a z dlhodobého hľadiska je neudržateľná. Ďalší faktor predstavovali politické rehabilitácie v rokoch 1963 – 1964, strata ilúzií a neúspech v naplňaní programových koncepcií z prelomu desaťročí, nástup novej politickej (a kádrovej) generácie, ale aj návrat národno-emancipačného hnutia a nespokojnosť s nerovnoprávnym postavením Slovenska v republike. Tieto udalosti sa náznakovo objavili v korpuse publicistických textov z tohto obdobia, ale tematicky im nedominovali.²⁰ S krízou v hospodárskej sfére reflektovanou v rámci verejnej diskusie v dennej tlači sa spájala kritika dovtedajšieho ekonomického vývoja a nová ekonomická reforma zavádzaná pod vplyvom O. Šika, V. Pavlendu, H. Kočtúcha a ďalších (k tomu Londák, 2007). Oproti predchádzajúcemu obdobiu došlo k prudšiemu a kvalitatívne hodnotnejšiemu rozvoju v kultúrnej sfére. Emancipácia publicistiky v 60. rokoch prispievala k zvyšovaniu politickej a kultúrnej úrovne verejnosti. Rozvíjajúce sa kultúrne časopisy získali v tomto období špecifické postavenie a postupne sa vyvinuli na platformu prezentujúcu reformné pravicové krídlo štátnej politiky.²¹ Uvoľnenie totalitnej moci sa taktiež odzrkadlilo v obsahu III. a IV. zjazdu Zväzu československých spisovateľov.²²

Na základe predstavených súvislostí sa rok 1963 interpretuje ako medzník v hospodárskej, politickej aj kultúrnej sfére. Je nutné podotknúť, že obdobie do roku 1965 je časom reflektujúcim postupný úpadok vlády A. Novotného, pričom nešlo len o vplyv domácej politiky a postupne sa formujúcej tak českej, ako aj slovenskej opozície v krajine. J. Rychlík (2020, s. 182 – 183) upozorňuje, že Novotného pozícia oslaba aj v dôsledku straníckej výmeny v Sovietskom zväze, keď bol z vrcholnej pozície v KSSS zosadený jeho podporovateľ N. S. Chruščov, ktorého nástupca L. I. Brežnev mal voči Novotnému ambivalentný vzťah. Druhým významným medzníkom v spoločensko-politickom vývine a čiastočne aj v modifikácii ideologických podmienok v Československu bol rok 1968. Spája sa s niekoľkými významnými udalosťami, ktoré mali dosah na oficiálny mediálny diskurz či už v organizačnej alebo tematickej rovine. Dňa 4. apríla rozhodlo predsedníctvo KSC o predbežnom zrušení cenzúry, čím vyradilo z kontrolnej pozície Ústrednú publikačnú správu (aktívnu od roku 1966). Z toho vyplývajúca sloboda tlače v socialistickom štáte predstavovala míľnik v dovtedajších

²⁰ Z hľadiska tematizácie sú pre 60. roky príznačné dve záujmové oblasti zastúpené dôraznejšie v oficiálnom diskurze. V prvom rade ide o snahu uniknúť útlaku režimu, ktorá je spätá s rozvojom a budovaním tzv. socializmu s ľudskou tvárou. Na druhej strane táto problematika automaticky podmieňuje následnú reflexiu neúspechov v snažení o politickú zmenu presadzovanú počas Pražskej jari, ktorá sa skončila inváziou vojsk spojeneckých štátov Varšavskej zmluvy a okupáciou krajiny. K tomu Schmiedtová, 2015.

²¹ V slovenských podmienkach sa v tomto smere najviac zviditeľnil týždenník *Kultúrny život*, ktorého činnosť bola v dôsledku dôrazného príklonu k reformnej pravici v druhej polovici 60. rokov po roku 1968 pozastavená. Počas svojho pôsobenia však KŽ patril k výrazným mienkotvorným periodikám zhromažďujúcim vo svojej redakcii významné osobnosti slovenskej žurnalistiky, kultúry aj literatúry. Časopis bol znovu obnovený až v roku 1990.

²² V roku 1963 boli na zjazde signalizované nastupujúce spoločenské zmeny zamerané voči stagnujúcej politike. Výraznejšie zasiahol do kultúrneho prostredia IV. zjazd v roku 1967 požadujúci slobodu tvorby pre všetkých občanov ČSSR bez rozdielu.

demokratizačných snahách. V dôsledku toho boli verejnosti dostupné dva zásadné dokumenty – *Akčný program KSČ* a manifest „2000 slov“.²³ V tomto roku došlo aj k personálnej výmene na najvyšších postoch v krajine – po abdikácii A. Novotného sa generálnym tajomníkom ÚV KSČ stal A. Dubček²⁴ a do funkcie prezidenta republiky bol zvolený armádny generál L. Svoboda.²⁵

O. Tůma konštatuje, že dynamizácia spoločenského a politického života v druhej polovici 60. rokov je prejavom oneskoreného nástupu liberalizácie v Československu v porovnaní s okolitými krajinami zasiahnutými komunizmom. Emancipácia kultúrneho a mediálneho prostredia bola nasledovaná ekonomickou reformou aj rozpadom niektorých „prevodových pák režimu“, čo podľa autora viedlo k „destabilizaci a fatálnému rozvolnění režimu a takřka úplné ztrátě kontroly nad společností“ (2010, s. 12). Psychológ J. Kabát dodáva, že spoločnosť sa v rokoch smerujúcich k tzv. Pražskej jari nielen dynamizovala, ale zároveň sa v súvislosti s vývinom médií do podoby platformy pre slobodné vyjadrovanie názorov a postojov stávala náchylnejšou na kritiku. Rok 1968 označuje za „výbuch prvni erupce skutečné svobody od vzniku komunismu u nás“ (2011, s. 384). Išlo o krátku dobu od januára do augusta, keď sa spoločnosť začala od základov meniť a prikláňať k demokracii, čo však nebolo predpokladom absolútneho vymiznutia dovtedy panujúceho strachu a kontroly. V dôsledku toho konštatuje, že jedným zo psychologických prejavov meniacich sa kontextových podmienok je pocit, že „hledání socialismu s lidskou tváří je vlastně klíšé, které vyjadřuje vnitřní nepřipravenost na to, jak po desetiletích prudce proměnit dosavadní založení a vybudované stereotypy“ (s. 384).

O období Pražskej jari sa J. Rychlík (2020, s. 191 – 192) vyjadril, že ide o medzník rozdeľujúci celé obdobie československého socializmu na dve polovice. V prvej bolo vnímanie režimu relatívne kladné a spojené s presvedčením, že vhodnými reformami by bolo možné odstrániť jeho defekty. Po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa sa kolektívny pohľad zmenil a ilúzie o žiarivej budúcnosti a prednostiach socialistického režimu vyprchali.²⁶ Roky 1968 – 1969 sú interpretované buď ako neúspešný pokus o reformu a demokratizáciu spoločnosti zmarený zahraničnou intervenciou, alebo ako vnútorný boj v komunistickej strane, ktorý demokratické sily v krajine využili na vlastné ciele. Druhá z možností sa zároveň prikláňa k názoru, že demokratizačný experiment bol v daných podmienkach neuskutočniteľný a zlyhal by aj bez zásahu zahraničných faktorov. Obdobie po auguste 1968 predstavovalo prechod od neúspešných reforiem k normalizácii.²⁷ História dnes

²³ Zásadný rozdiel vyplýva z postoja komunistického vedenia voči nim. Kým v prípade *Akčného programu* bol postoj strany aj tlače relatívne kladný (vzhľadom k tomu, že išlo o reformy pod vedením a dohľadom KSČ), politický manifest L. Vaculíka „2000 slov“ bol komunistickými predstaviteľmi odsúdený, čo sa prejavilo v ostrej kritike textu samotného i jeho autora v dennej tlači.

²⁴ Na Dubčekovo miesto prvého tajomníka ÚV KSS nastúpil V. Biřák.

²⁵ Historik J. Rychlík (2020, s. 199) sa o Svobodovi vyjadril, že „šlo o človeka politicky slabého a predovšetkým neschopného jakkoliv odporovat sovětským požadavkům. Svoboda se nestal členem předsednictva ÚV KSČ a nepatřil k tvůrcům reformní politiky.“

²⁶ Podrobný priebeh invázie a následnej okupácie Československa zachytáva dielo *Sedm pražských dnů 21. – 27. srpen 1968* (Macek, 1990). Ide o súbor dokumentov obsahujúcich chronologický priebeh udalostí, autentický prepis oficiálnej dokumentácie publikovanej v dennej tlači či vysielanej v rozhlase. Doplnené sú aj správy účastníkov, prepis oficiálnej korešpondencie (telegramy), vyhlásenia, komentáre, ale aj ukážky z ľudovej tvorby, ktorá sa v tých dňoch objavovala v podobe nástenných nápisov, plagátov a pod.

²⁷ Dobová interpretácia pojmu *normalizácia* zo strany Sovietskeho zväzu znela takto: „Normalizácia znamená, v prvom rade, úplné odhalenie a odsúdenie podvratnej činnosti pravicových, antisocialistických síl, elimináciu ich

píše o budovaní novej podoby diktatúry, ktorej zavedenie do praxe bolo v porovnaní s obdobím 50. rokov jednoduchšie, keďže predstavovalo iba „návrat do nejakého již známého stavu, a to za príjme hrozby silou a zbraňami“ (Kabát, 2011, s. 171). Normalizácia, oficiálne interpretovaná ako záchrana socialistických vymožeností československého ľudu, sa realizovala prostredníctvom očierňujúcej kampane voči politikom spojeným s Pražskou jarou, kritikou demokratizačného procesu a uskutočnených reforiem aj transformáciou stranického vedenia. Pojem *normalizácia* sa prvýkrát objavil v moskovských protokoloch a neskôr sa stal všeobecným pomenovaním pre *husákovský režim* od jari 1969 až do roku 1989 (viac pozri Rychlík, 2020, s. 236). Od mája 1969 do januára 1970 došlo tiež k personálnej výmene na vedúcich stranických pozíciách i k „normalizačnej“ úprave existenčných podmienok mediálnych prostriedkov (porov. Renner – Samson, 1993; Vondrová, 2012).

V mediálnej sfére došlo opäť k zavedeniu predtým zrušenej cenzúry. Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do krajiny médiá na vzniknutú situáciu promptne reagovali,²⁸ avšak v dôsledku politického vývoja a konsolidačných, resp. normalizačných snáh pod tlakom Sovietskeho zväzu bola zasiahnutá okrem iného aj táto oblasť. Prijali sa nové legislatívne opatrenia²⁹, ktoré sa po federalizácii republiky čiastočne transformovali, ale ich funkcia v zmysle analýzy, hodnotenia a dohľadu nad činnosťou médií ostala zachovaná. Jedným zo zásadných a pretrvávajúcích aspektov bol posun od cenzúry k prísnej autocenzúre, čo sa odrazilo vo forme i obsahu mediálnych komunikátov normalizačného obdobia (Bednařík, 2015). Znovuzavedenie cenzúry bolo jednou z Brežnevových podmienok počas moskovských rokovaní po invázii a následne bolo ukotvené v moskovskom protokole. Na publikovanie a vydávanie periodickej tlače od toho obdobia bolo nevyhnutné dôkladné kádrové vybavenie redakcie. Ďalšou podmienkou bol zákaz verejne používať pojem *okupácia* (Jašek, 2020, s. 137 – 138).³⁰

Možno sa stotožniť s názorom O. Tůmu (2010, s. 12), že vývin v Československu podliehal aj v 60. rokoch príznačnej trajektórii rýchleho nástupu, upevnenia moci, realizácie zásadných politických, ekonomických a sociálnych reforiem, ktoré sú nasledované omnoho dlhším obdobím stagnácie smerujúcej ku kolapsu. Rychlík sumarizoval príčiny vedúce k porážke reformného hnutia v Československu v 60. rokoch v niekoľkých bodoch. Poukázal na fakt, že z obsahu *Akčného plánu KSC* sa podarilo naplniť iba málo a aj to bolo v neskorších

vplyvu na časť obyvateľstva, hlavne na mládež; zásadné posilnenie vedúcej úlohy komunistickej strany pri riešení štátnych záležitostí v oblasti oznamovacích prostriedkov a ideológie, v celom živote krajiny“ (Moskovská Pravda 6. 9. 1968. Podľa: Renner – Samson, 1993, s. 107).

²⁸ Denník *Pravda* vychádzal v improvizovanej podobe a jeho špeciálne vydania boli bezplatne distribuované medzi obyvateľstvom. Noviny mali značne skrátenu, prípadne letákovú podobu, modifikovanú grafiku a obsahovali aktuálne informácie o postupe a činnosti okupačných vojsk. Vyzývali obyvateľstvo na zachovanie pokoja a informovali o vývoji v krajine a prebiehajúcich rokovaní vedúcich predstaviteľov štátu a strany so Sovietskym zväzom, ktorý požadoval rýchle obmedzenie vplyvu médií v Československu.

²⁹ Dňa 30. augusta 1968 bol založený Úrad pre tlač a informácie, ktorý mal za úlohu riadiť a kontrolovať činnosť médií. Následne 12. septembra 1968 bol ustanovený Vládný výbor pre tlač a informácie s cieľom koordinovať opatrenia a smernice k činnosti médií. K 13. septembru bol novelizovaný tlačový zákon zavádzajúci niektoré prechodné opatrenia vrátane predbežnej cenzúry a systému sankcií pri jej porušovaní.

³⁰ Na porovnanie možno uviesť, že do uzákonenia výsledkov moskovských rokovaní sa pojem *okupácia* v reakcii na obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy používal. Poukazujú na to aj dokumenty z dní nasledujúcich priamo po 21. auguste (pozri Macek, 1990). Termín *okupácia* sa vyskytoval v nápisoch na verejných priestranstvách, ale aj v dennej tlači a rôznych prehláseniach politikov k vzniknutej situácii, v oznamoch a vyjadreniach vydávaných školami, vedeckými a kultúrnymi pracoviskami, závodmi, redakciami a rôznymi ďalšími inštitúciami.

rokoch deformované či celkom zlikvidované. Hoci negatívny vplyv intervencie vojsk Varšavskej zmluvy a následnej okupácie nemožno ignorovať, na neúspechu demokratizačných reforiem sa do značnej miery podieľala aj samotná strana. Ani jej reformné krídlo totiž nedokázalo celkom odmietnuť pevné línie leninskej interpretácie marxizmu a napriek tomu, že v roku 1968 KSČ poskytla priestor na slobodnejšiu výmenu názorov a uvoľnenie ideológie, v kritickom momente okupácie sa stiahla. V dôsledku dištancovania sa od začatého demokratizačného smerovania „se postupne dostali pod vliv tzv. zdravého jadra, tedy stalinistů a novotnvců, pro které byla jakákoliv odchylka od zásady „Sovětský svaz – náš vzor“ mentálně neprůchodná“ (Rychlík, 2020, s. 250). Bez ohľadu na zlyhanie však reformné hnutie v roku 1968 patrí k svetlejšej etape dejín socializmu v Československu.

3. Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných súvislostiach

Oboznámenie sa s historicko-spoločenským a politickým kontextom doby umožňuje pochopiť podmienky, v ktorých jazyk pôsobil a ktoré súčasne zasahovali nielen do jeho podoby a vývinu (jazykovo-komunikačné súvislosti), ale ovplyvňovali aj funkciu voči adresátovi či už v postavení jednotlivca, alebo skupiny prostredníctvom formovania verejnej mienky (pragmakomunikačné súvislosti). V nasledujúcej kapitole sa zameriavame na prvú kategóriu, v rámci ktorej sú analyticko-interpretácie a vzťahovo predstavené vybrané jazykové javy považované za charakteristické fenomény späté s obdobím socializmu. Ide o výskyt ideologicky príznakových lexikálnych jednotiek v apelatívnej aj propriálnej rovine vo vzťahu k reflexii jazykového obrazu vedúcich politicko-ideologických činiteľov, konceptualizáciu politického režimu v podobe metafory, ideologicky motivované novinové titulky a analýzu politicko-ideologických hesiel publikovaných v stránickej tlači pri príležitosti zlomových historických udalostí. Vo všetkých uvedených skupinách je jednotiacim prvkom prítomnosť ideológie v kontexte a jej pôsobenie na oblasť jazyka. Je dôležité si uvedomiť, že jednotlivé aspekty jazyka, hoci sa pohybujú primárne na lexikálno-sémantickej rovine, nie sú skúmané v osamotenej pozícii. Okrem už predstaveného kontextového faktoru sú vybrané časti slovej zásoby súčasťou väčšieho celku – textu. Ich sémantický aspekt je úzko spätý s textom aj žánrom, čím sa podieľa na jeho komplexnom význame, podobe a funkcii. Tým sa skúmané časti textu dostávajú na úroveň štýlém (Findra, 2013) a ideológia tak vystupuje vo funkcii objektívneho štýlotvorného činiteľa.

3.1. Ideologicky príznaková apelatívna lexika

Používanie a význam určitých skupín slov môžu byť výrazne determinované alebo ovplyvnené prítomnosťou extralingválnych aspektov. Poukazoval na to už P. Fidelius (2016), keď analýzou slov *ľud*, *spoločnosť* či *demokracia* prezentoval proces tzv. sémantickej inflácie v podmienkach komunistickej propagandy. Nebezpečenstvo tohto typu jazyka vyplýva najmä „ze zmysťifikované politiky, ktorá chce alebo potrebuje sloužiť určité sile, moci či ideológii“ (Lotko, 1999, s. 119). Otvorenosť a dynamika lexikálnej roviny jazykového systému umožňuje jej prostredníctvom sledovať presah extralingválnych faktorov do jazyka obdobia socializmu. Pri tejto príležitosti sa sústreďujeme na analýzu siedmich autosémantických lexém, ktoré v danom období nadobudli ideologické konotácie – *práca*, *strana*, *demokracia*, *socializmus*, *súdruh*, *ľud*, *plán*. Ich výber je výsledkom viacerých navzájom prepojených faktorov:

a) Na základe lexikálneho významu sa vzťahujú k historickému obdobiu socializmu v zmysle pomenovania štátoprávneho usporiadania (socializmus, socialistická demokracia, ľudovodemokratické zriadenie) a referencie na jeho základné kultúrne, spoločenské alebo ekonomické javy, napríklad zavedenie pracovnej povinnosti či centrálne riadené hospodárstvo.

b) Prostredníctvom vybraných lexikálnych jednotiek, ich aktualizovaného významu, charakteristických kolokácií a spôsobu uplatňovania v extralingválnom kontexte možno charakterizovať základné piliere, resp. hodnoty presadzované politickou ideológiou a reflektované v jazyku, keďže „ideologicky viazané výrazy prislúchajú určitým ideologickým systémom a slúžia na vymedzenie sa voči ostatným ideologickým systémom“ (Macho, 2016, s. 53). Na základe oficiálnej charakteristiky socialistického zriadenia obsiahnutej v tzv. socialistickej ústave z roku 1960 sú to vedúce postavenie komunistickej strany a príslušnosť k nej, dôraz na funkciu pracujúceho ľudu a tzv. ľudovú demokraciu, princíp budovania socialistickej spoločnosti, víťazstvo socializmu, plánovitosť v ekonomickej sfére a kolektivismus.

c) Lexikálne jednotky boli zvolené na základe analogického prístupu k už publikovaným českým aj slovenským čiastkovým analýzám slovnéj zásoby socializmu, v rámci ktorých boli skúmané lexikálne jednotky *ľud*, *ľudová demokracia*, *strana* (Fidelius, 2016), *súдруh* (Suk, 2017), *strana*, *socializmus*, *plán* (Čermák, 2015), *strana* (Schmiedtová, 2008), *práca* (Schmiedtová, 2007), *demokracia* (Čulenová, 2012).

Metodologicky a s cieľom sledovať objektívny posun, resp. sémantickú transformáciu vybraných komponentov slovnéj zásoby v období rokov 1948 – 1956 a 1961 – 1970 rozdeľujeme dané historické etapy na menšie časové úseky ohraničené dôležitými dejinnými medzníkmi:

- 1) 1948 – 1953: budovateľské obdobie socializmu od februárového prevratu po smrť vrchných predstaviteľov Sovietskeho zväzu (J. V. Stalin) a Československa (K. Gottwald) – 70 textov, 90 990 slov
- 2) 1954 – 1956: doznievanie budovateľského obdobia od smrti Stalina a Gottwalda do pádu kultu osobnosti spojeného s prejavom N. S. Chruščova – 36 textov, 47 079 slov
- 3) 1961 – 1966: predreformné obdobie v čase politického „oteplenia“³¹ – 141 textov, 113 633 slov
- 4) 1967 – 1968: reformné obdobie tzv. Pražskej jari – 44 textov, 32 363 slov
- 5) 1969 – 1970: poreformné obdobie spojené s doznievaním tzv. Pražskej jari a nástupom normalizácie – 47 textov, 35 619 slov

Vzhľadom na kvantitatívnu nejednotnosť čiastkových korpusov viditeľnú v textovom i slovnom rozsahu a vyplývajúcu z extralingválnych faktorov podmieňujúcich rozdelenie a žánrové zastúpenie textov³², zohľadňujeme pri komparácii a interpretácii výsledkov priemerný ročný výskyt skúmaných lexikálnych jednotiek. Kvantitatívne hodnoty slúžia na doplnenie kvalitatívnej interpretácie o vývine, sémantickej transformácii alebo posune vybraných komponentov slovnéj zásoby v rámci rôznych dejinných etáp a vplyvom pôsobenia ideologických faktorov. Naším zámerom nie je primárne kvantitatívna analýza zvoleného materiálu, preto sme nesiahli ani po dominantne kvantitatívnej terminológii a metodologickom

³¹ K zohľadneným medzníkom z politicko-ideologického a mediálneho diskurzu patrí prijatie tlačového zákona platného od januára 1967, a rovnako aj politický vývin v krajine a strane, ktorý možno považovať za relatívne stabilný do roku 1966. V roku 1967 sa začala prejavovať nespokojnosť s dovtedajším vývojom, na ktorú reagoval IV. zjazd Zväzu československých spisovateľov (27. – 29. jún), ale aj A. Dubček, ktorý v októbri toho roku na rokovaní ÚV KSČ vystúpil s návrhom novej koncepcie práce KSČ v zmysle demokratizácie jej činnosti.

³² V období 50. rokov sú zastúpené texty úvodníkov, v období 60. rokov texty úvodníkov aj domácich komentárov. V oboch prípadoch ide o žánre názorovej publicistiky a v súvislosti so zameraním skúmaných javov a spôsobom analýzy nepovažujeme kvantitatívnu diferenciaciu čiastkových korpusov za relevantnú.

aparáte. Z toho dôvodu považujeme za akceptovateľnú istú nesúmernosť korpusov, ako aj informatívnu komparáciu priemerného zastúpenia jednotlivých lexém v nich, ktoré majú charakter doplňujúceho a ilustračného argumentu v kvalitatívne orientovaných interpretáciách. Zámerom výsledných zistení je sledovať najmä sémantický posun, ku ktorému došlo pôsobením extralingválnych faktorov. Pozornosť venujeme tiež charakteristickým kolokáciám, v ktorých sa skúmané výrazy vyskytujú. Rozsah kolokácii vyberáme pri všetkých skúmaných lexikálnych jednotkách v rámci ich bezprostredného okolia ($1 < > 1$). Kvôli prehľadnosti členíme kapitolu na menšie podkapitoly venované predstaveniu a analýze jednotlivých lexikálnych jednotiek. Zohľadňujeme všetky v korpuse dostupné podoby každej z nich odvodené od základného tvaru, ktoré sa významovo viažu na jednu oblasť (napr. práca, pracovník, pracovisko, pracovať). V niektorých prípadoch nás vzhľadom na opakujúci sa výskyt v textoch zaujímali aj adjektívne tvary, napr. strana – stranický, socializmus – socialistický, ľud – ľudový. Samozrejme, nie je objektívne porovnávať frekvenciu výskytu substantív a adjektív, preto má ich vzájomný pomer uvedený v príslušných podkapitolách, iba ilustračnú funkciu.

3.1.1. Lexéma *práca*

Politicko-sociálne exponovaná lexikálna jednotka *práca* je verbalizáciou jednej zo základných hodnôt ideológie socializmu, ktorá bola od roku 1960 legislatívne ukotvená v druhej hlave Ústavy ČSSR (online) v jej 21. článku. Je označená ako základné právo každého občana, vrátane odmeny poskytnutej za prácu. Ústavné články č. 22 a 23 ďalej konkretizujú práva pracujúcich občanov. Podľa Zákonníka práce platného v rokoch 1965 – 1968 (online) bola práca v socialistickom Československu spájaná s prívlastkami oslobodená, spoločná, statočná a čestná s apelom na prácu v prospech spoločnosti a podľa jej potrieb. Prispievala tak k riadeniu a správe národného hospodárstva, ako aj k rozvoju spoločnosti a blahobytu ľudí v nej. Teoreticky bolo právo na prácu všeobecné a zakazovalo, resp. vylučovalo vykorisťovanie v akejkoľvek podobe.

V socializme bola lexéma *práca* frekventovaným výrazom už od roku 1948 a stotožňovala sa primárne s významom zamestnanie. Politický režim však nutne nezohľadňoval reálnu potrebu práce alebo spôsob, akým bola vykonávaná. Pri súčasnom hodnotení daného obdobia sa preto výraz *práca* a jeho spoločenská hodnota deformujú. Často sa poukazuje na fakt, že v podmienkach socializmu bola práca iba unifikovanou abstrakciou (Profantová, 2012). Právo na prácu pre každého, presadzované KSČ, sa už krátko po prevrate transformovalo na de facto pracovnú povinnosť riadenú a kontrolovanú štátom, často v podmienkach alebo geografickom zaradení nevyhovujúcom samotným zamestnancom (Rychlík, 2020, s. 106 – 107). Obraz práce v politicko-ideologickom diskurze sa značne odlišoval v teoretickej a praktickej rovine, čím sa tento koncept presunul do sféry mýtov o socializme (Zavacká, 2013). Zakotvením „práva na prácu“ do legislatívy sa, okrem iného, zaviedla pracovná povinnosť funkčne využívaná pri vytváraní motívu a obrazu „príživníka“ v socialistickom štáte.

Z jazykového hľadiska je v korpusoch z 50. rokov zaznamenaný výskyt lexikálnej jednotky *práca* v základných aj odvodených tvaroch substantív *práca*, *pracovník*, *pracovisko*, *spolupracovník*, adjektív *pracovný*, *pracovitý*, *rozpracovaný*, verb *pracovať*, *odpracovať*,

rozpracovať, spracovávať, vypracovať, a v menšej miere v podobe slovesného podstatného mena *vypracovanie, zapracovávanie*. Frekventované bolo činné prídavné slovo v podobe *pracujúci*. Najčastejším tvarom spomedzi uvedených je *práca* (v 50. rokoch zaznamenaná 830-krát) vyskytujúca sa v kolokáciách typu *práca na* niečom/niekde alebo *práca v* niečom/niekde a potom v spojení s výkonom (*produktivita práce*) a s typom práce či už manuálnej (*jarné práce, jesenné práce, žatebné práce*) alebo duševnej (*politická, stranícka, agitácia, organizačná, budovateľská*). Môžeme nájsť aj spojenia *formy práce, naša práca* či *slobodná práca*. O *pracovníkoch* najčastejšie čítame, že sú *noví, všetci, hospodárski, vedúci a najlepší*. Výraz *pracovisko* sa objavuje v spojení s predložkou *na*. Adjektívne kolokácie zahŕňajú tvary *pracovné sily, metódy, jednotky, skupiny, pracovná disciplína*. V kontexte práce v 50. rokoch patrí k často skloňovaným tvarom *pracujúci* zachytený v kolokáciách *pracujúci ľud, všetci pracujúci, naši pracujúci, masy pracujúcich, pracujúci človek, solidarita pracujúcich, pracujúci roľníci* alebo *ostatní pracujúci*.

Keď sa pozrieme na kvantitatívne rozvrstvenie danej lexémy (viď nižšie graf 1, tabuľka 1) a jej rôznych tvarov v dvoch korpusoch môžeme zistiť nasledujúce hodnoty: v korpuse rokov 1948 – 1953 sme zachytili v priemernom ročnom výskyte 208 lexikálnych jednotiek (celkom 1248) a v korpuse rokov 1954 – 1956 sa nachádzalo priemerne 266 lexikálnych jednotiek (celkom 799). V oboch prípadoch je tvar *práca* najreflektovanejší spomedzi všetkých vyskytujúcich sa podôb. O dominantnom kvantitatívnom aj kvalitatívnom pretrvávajúcom lexikálnom jednotky verbalizujúcej dôležitú ideologickú hodnotu obdobia socializmu môžeme hovoriť aj v nasledujúcom období politicko-ideologického odmäku. Lexikálna jednotka *práca* zahŕňa vo všetkých troch korpusoch v 60. rokoch základné aj odvodené tvary substantív *práca, pracovník, pracovisko*, adjektívum *pracovný, odpracovaný* a verbálne tvary *pracovať, vypracovať, odpracovať*. V porovnaní s 50. rokmi badáme len nepatrné modifikácie v dôsledku predpôn.

Súhrnný výskyt lexikálnej jednotky (viď nižšie graf 1, tabuľka 1) v predreformnom období je v sledovanej tlači 1308 jednotiek, čo predstavuje v priemere 218 výskytov za rok. K najčastejšie používanému tvaru patrí stále substantívum *práca* (660-krát), nachádzajúce sa v kolokáciách *socialistická práca, komunistická práca, stranícka práca*, ale tiež *metódy práce, produktivita práce, vzťah k práci* (zvyčajne *socialistický*), prípadne v spojení s predložkovými tvarmi *práca v* niečom/niekde alebo *práca na* niečom/niekde. Príznačný je výskyt trigramu *brigáda socialistickej práce* vo význame titulu udeľovaného v rámci socialistickeho súťaženého rôznych podnikov a závodov, ktorý sme v predchádzajúcom období nezaznamenali. Pri verbálnom tvare *pracovať* dominovali priame predložkové kolokácie *pracovať v/na* a potom *pracovať socialisticke, vo výrobe, podľa svojich schopností, úspešne, zodpovedne* atď. Medzi opakujúce sa adjektívne kolokácie patria *pracovné úspechy, skupiny, podmienky, návyky, brigády, prostredie, nástroje, skúsenosti, pracovný pomer, kolektív, proces, plán* a ďalšie.

V reformnom období došlo k poklesu lexikálnej jednotky *práca* približne o polovicu, čo možno vyvodit' z kvantitatívnych hodnôt jej priemerného výskytu 111,5-krát za rok (celkový počet je 223 prípadov). Najfrekventovanejší stále ostáva substantívny tvar zastúpený v kolokáciách *produktivita práce, stranícka práca/práca strany* alebo *rast práce*. V korpuse absentuje tvar *odpracovať* a *spracovať*, rovnako ako aj adjektívne formy. V poreformnom korpuse textov, ktorý je veľkosťou porovnateľný s reformným obdobím, sme zaznamenali iba malý nárast – celkový počet 279 prípadov, predstavujúci ročný priemer 139,5 jednotiek.

K zachovaným kolokáciám aj v tomto prípade patria *produktivita práce a práca strany*, ktoré sú doplnené o spojenia *tvorivá práca* a *naša práca* spolu s predložkovými spojeniami *v, do, pre*.

Súhrnne platí, že priemerný výskyt lexémy *práca* v jednotlivých skúmaných obdobiach je najvyšší v predreformnom období v rokoch 1961 – 1966 (porov. graf 1). Možný dôvod vidíme v tom, že tu zatiaľ nedochádzalo k zmene formovania spoločenského usporiadania ani k presadzovaniu výrazne nových reforiem a politických ideí, avšak už boli sformované isté spoločensko-ekonomické piliere a hodnoty od roku 1948. V dôsledku toho možno považovať prácu ako hodnotu, a tým aj často diskutovanú problematiku vo verejnom a mediálnom diskurze, za aspekt, ktorý sa nachádzal v popredí spoločenského a ideologického záujmu. Vzhľadom na kvantitatívne výrazné zastúpenie lexikálnej jednotky v korpuse textov možno poukázať aj na spôsob tematizácie konceptu práce v 60. rokoch na základe skúmaného materiálu. Z hľadiska vzťahu k vykonávateľovi bola práca interiorizovaná v slovnej zásobe ako *naša, vlastná* alebo *zverená*, resp. *spoločenská* v zmysle prospešná pre spoločnosť a jej rozvoj. Zohľadňovala rôzne typy činností v ekonomickej a priemyselnej oblasti, poukazujúc na dôležitosť daných odvetví, napríklad práce *žatevné, zemné, jarné, stavebné, prípravné, ručné práce*, ale aj *strojová, výskumnícka* alebo *obranná a záchranná práca*. Kategória tzv. duševnej práce sa spájala najmä s politicky orientovanou prácou – *masovopolitická, politickovýchovná, politicko-organizátorská, komunistická, socialistická, ideologická, agitačná, budovateľská, agitačno-propagandistická, riadiaca, presvedčovací, stranícka, kádrová* alebo *výchovná*. Príznak hodnotenia identifikovaný v spojení s lexémou *práca* je výrazne pozitívny. V straníckom denníku je hodnotená adjektívami *dobrá, tvorivá, úspešná, aktívna, plodná, statočná, potrebná, trpezlivá, zodpovedná, premyslená, zaslúžená, živá, rozumná* alebo *trpezlivá*. Z identifikovaných príkladov možno určiť špecifickú kategóriu slov zviazanú s aktivitou vyvinutou pri práci (*zložitá, húževnatá, náročná, namáhavá, perná, syzifovská*) alebo so zaradením práce v časopriestore (*sústavná, činorodá, usilovná, vytrvalá, intenzívna, každodenná*).

3.1.2. Lexémy *strana* a *ľud*

Pri lexéme *strana* má význam jej interpretácia v politickej aj lexikografickej rovine. Ústava z roku 1960 ju charakterizuje v prvej hlave, čl. 4: „Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predvoj robotníckej triedy, Komunistická strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najvedomejších občanov z radov robotníkov, roľníkov a inteligencie.“ Z hľadiska lexikografie bola strana v terciárnom význame definovaná ako „politická organizácia združujúca najaktívnejších príslušníkov určitej spoločenskej triedy, ochraňujúca záujmy tejto triedy a vedúca boj s nepriateľskými triedami“ s prvým príkladom KSČ (SSJ, 1964, online). S kvalifikátorom hovorovosti sa v slovníku uvádzala strana vo význame *komunistická*. Z hľadiska ideológie sa apelovalo na jej neomylnosť a jednotnosť, narušenie parametrizácie bolo klasifikované ako trestný čin. V spoločnosti sa budoval mýtus strany ako všemocného elementu (bližšie Zavacká, 2013). V rámci zvoleného súboru lexém má strana pravdepodobne najbližšie priame prepojenie na marxisticko-leninskú ideológiu kľúčovú pre obdobie československého variantu socializmu. Podobne ako samotná ideológia, aj strana ako

spoločenský subjekt predstavovala záruku istoty a bezpečia pre svojich členov. Zdôrazňovala sa jej vedúca funkcia a z nej vyplývajúca spoločenská funkcia organizátorky, inšpirátorky, učiteľky. Jej existencia, resp. príslušnosť k nej boli motivujúcim prvkom pri dosahovaní čoraz lepších výsledkov. Vstupom do strany sa radový občan stával príslušníkom elitnej skupiny, tzv. ideologicky podmienenej autority a strana sa spolupodieľala na jeho výchove s cieľom vytvoriť *nového socialistického človeka* (ku konceptu a jeho typologizácii pozri Nečasová, 2018).

Analýze lexémy v korpusoch 50. a 60. rokov predchádzala selekcia na základe významu. Vzťahovo-interpretácie sme ďalej zohľadňovali iba politicky sústredenú verbalizáciu subjektu zameranú na komunistickú stranu – slovenskú, československú, sovietskú, resp. komunistickú stranu iných krajín socialistického bloku. Do výsledných hodnôt sme započítali aj vlastné mená, keďže apelatívum strana je referenciou na konkrétne proprium. Z rovnakého dôvodu boli zohľadnené aj abreviáty (KSČ, KSS, KSSS či VKS(b)), ktoré tvoria dôležitú súčasť nielen jazyka obdobia socializmu (Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010, s. 21 – 22), ale sú tiež charakteristickým aspektom publicistického štýlu usilujúceho o informačnú nasýtenosť a koncíznosť (Mistrík, 2021, s. 459 – 477). Väčšina skratiek v danom období denotatívne smeruje dovnútra a implikuje buď vzťahy s komunistickou stranou konkrétne, alebo s politicko-ideologickým zriadením všeobecne.

Výskyt lexikálnej jednotky *strana* je v 50. rokoch pomerne vysoký, ako naznačujú hodnoty priemerného ročného výskytu (viď nižšie graf 1, tabuľka 1). V rokoch 1948 – 1953 je to 105,33 jednotiek ročne (celkom 632) v zastúpení 418 substantívnych tvarov, 97 adjektívnych tvarov a 117 abreviátov. Následne v rokoch 1954 – 1956 vidíme nárast na priemernú ročnú hodnotu 139,3 jednotiek (celkom 418) v zastúpení 219 substantívnych tvarov, 138 adjektívnych tvarov a 61 abreviátov. Na základe dostupných výsledkov môžeme konštatovať bohatšie zastúpenie substantívneho tvaru *strana*, ktoré bolo v oboch korpusoch súčasťou kolokácií *naša strana*, *komunistická strana*, *organizácie strany*, *uznesenia strany*, *členovia strany* a, pravdaže, v kombinácii so spojku *strana a* (zvyčajne v spojení *strana a vláda*). Výskyt adjektívnych tvarov reprezentuje forma *stranícky*. V období 1948 – 1953 je to najčastejšie v kolokáciách *stranícke školenie*, *stranícke organizácie*, *stranícka práca* alebo, keďže išlo o kontextovo často diskutovanú tému, *rok straníckeho školenia*. V doznievaní budovateľského obdobia sa opakujúce kolokácie mierne modifikovali a v tlači sa môžeme stretnúť s tvarmi *stranícke organizácie*, *stranícka práca*, *stranícka tlač* a *stranícke orgány*.

V tzv. zlatých 60. rokoch, najmä v druhej polovici desaťročia, sledujeme významný kvantitatívny nárast, ktorý existuje v priamom prepojení na modifikáciu extralingválnych kontextových podmienok v krajine. V predreformnom období do roku 1966 sme zaznamenali priemerný ročný výskyt 99,83 lexikálnych jednotiek (spolu 599), v čase reforiem Pražskej jari sa hodnoty zvýšili na priemerne 215 lexikálnych jednotiek za rok (spolu 430) a stúpajúca tendencia pokračovala až do konca skúmaného obdobia, keď sa v rokoch 1969 – 1970 priemerný ročný výskyt pohyboval na úrovni 245 lexikálnych jednotiek (spolu 490). Z toho môžeme usudzovať, že pri eventuálnom výskume normalizačného obdobia by sme aspoň spočiatku mohli tiež očakávať narastajúcu krivku. Tak ako v 50. rokoch, aj v rokoch 60. sa vyskytujúce lexikálne tvary členili na substantíva (*strana* vrátane vlastných mien politických strán), adjektíva (*stranícky*) a abreviáty (KSČ, KSS, KSČS, KSSS/KSSZ).

V reformnom období bolo využitie substantív a adjektív relatívne vyrovnané (233 : 251), abreviáty sa vyskytovali v 113 prípadoch. Charakteristickými kolokáciami spätými

s lexémou *strana* sú v substantívnej podobe *naša strana, komunistická strana, úlohy strany, zjazd strany, život strany, stanovy strany, výbor strany* alebo *člen strany*. V adjektívnom tvare sú to *stranícke organizácie, stranícka práca, stranícky vplyv, stranícke úlohy* a *stranícke skupiny*. Samostatnú a zreteľne menšiu skupinu predstavujú tvary *nestraník* a *ne/bezpartajný*, ktoré vystupujú ako opozícia voči príslušníkom strany, napr. *nielen pred sebou samými, ale i pred nestraníkmi, ktorých je a vždy bude viac; každý komunista a každý občan-nestraník oddaný socializmu; s okruhom partajných i nepartajných odborníkov; keď sa zvýšila aktivita väčšiny komunistov i nepartajných*. Ich zastúpenie v tlači je veľmi nízke, a hoci lexikálny význam slova *ne/bezpartajný* (23) je príbuzný tvaru *nestraník*, vzhľadom na odlišný koreň nie je zaradený vo výsledných kvantitatívnych hodnotách a uvádzame ho iba ako dostupný a v tlači používaný variant.³³

Kvantitatívny nárast v reformnom období bol charakteristický výrazne prevažujúcim substantívnym tvarom *strana* oproti adjektívnym spojeniam (266 : 49) a troch výskytov tvaru *nestraník*. Pokleslo, ale nevymizlo používanie podoby *ne/bezpartajný* (8). Základné kolokácie z predchádzajúceho obdobia sú doplnené o spojenia *jednota strany, život strany*, ako aj *stranícke organizácie*, čo poukazuje na proces vnútornej prestavby v súvislosti s reformami tzv. Pražskej jari. Po ich neúspechu sa v nastupujúcom normalizačnom období opäť zvýšil pomer substantív voči adjektívam (307 : 72), tvar *nestraník* bol zastúpený iba v štyroch prípadoch, podoba *ne/bezpartajný* zase v siedmich. Prevala tvaru *strana* naznačuje opätovné sústredenie sa na činnosť a hodnoty strany, ktoré sa po roku 1968 znovu upravovali. Presadzovala sa politika jej upevňovania a prestavby v duchu normalizácie a návratu pred reformné obdobie. Tematicky vystupovala do popredia očista strany, ktorá sa okrem iného realizovala kádrovou výmenou, mediálnou kritikou bývalých vedúcich predstaviteľov, ale aj výmenou straníckych legitimácií. Frekventovanými kolokáciami so substantívami sú tradičné *naša/komunistická strana*, ale aj nové spojenia *vnútri strany, úloha strany, výbor strany*. Pri adjektívnych tvaroch sú to *stranícke orgány/organizácie, stranícke legitimácie*. Oba typy kolokácií korešpondujú s naznačenou „normalizačnou“ prestavbou politického subjektu.

Vzhľadom na charakteristické, frekventované a pretrvávajúce kolokácie *naša strana* a *komunistická strana*, ktoré sú prítomné počas celého obdobia 60. rokov bez ohľadu na vývin a premenu extralingválnych podmienok, môžeme vyjadriť niekoľko záverov. V prvom rade ide o potvrdenie faktu o oficiálnej pôsobnosti jednej strany v štáte, ktoré je zaznamenané v ideologicky determinovanej legislatíve. Na druhej strane sa vyjadrením posesívneho vzťahu v spojení *naša strana* manifestuje stereotypná opozícia *my ↔ oni*, resp. *naše ↔ cudzie* kladúca dôraz na preferenciu socialistického zázemia. Pravidelnou adjektívnou kolokáciou bolo spojenie *stranícke organizácie*, odkazujúce na princíp kolektivismus a kolektívneho riadenia v politickej aj ekonomickej sfére. Kvantitatívne hodnoty skúmanej lexémy dosiahli vrchol v čase nastupujúcej normalizácie od roku 1969, avšak v kontexte publikovaných mediálnych komunikátov možno zaznamenať sémantický posun odkazujúci k náprave, prestavbe a „normalizácii“ pomerov v strane.

Napriek naznačenému významnému a dominantnému postaveniu predchádzajúcej lexémy (*strana*) v politicko-ideologickom a mediálnom diskurze zdôrazňovala oficiálna

³³ Výraz *partaj* v zmysle politickej strany bol bežnejšie zastúpený v českom jazykovom prostredí, kam prenikol z nemeckého tvaru *Partei*. V češtine je tento tvar napriek zdomácneniu a bežnému užívaniu stále vnímaný s príznakom expresivity. Výskumne sa mu venovali David, J. et al., 2013, s. 173 – 178.

ideologická koncepcia socializmu na prvom mieste *ľud*. Koncept ľudu nemal v ideológii socializmu jednoznačne vymedzený obsah a v praxi zahŕňal každého občana bez ohľadu na jeho politické presvedčenie. Synonymom *ľudu* boli v politicko-ideologickej rétorike médií tiež *masy*.³⁴ Podobne ako v prípade lexikálnych jednotiek *demokracia* či *plán* (pozri nižšie), aj tu si možno všimnúť výrazné rozdiely medzi tzv. budovateľským obdobím a etapou politicko-ideologického a spoločenského „oteplenia“ v „zlatých“ 60. rokoch (viď nižšie graf 1, tabuľka 1). Zastúpenie lexikálnej jednotky verbalizujúcej hodnotu a význam ľudu v oficiálnom straníckom diskurze predstavovalo v 50. rokoch vysoké hodnoty. V období rokov 1948 – 1953 sa priemerný ročný výskyt pohyboval na úrovni 109,5 jednotky (z celkového počtu 657) a od roku 1954 do roku 1956 v priemere 71,3 jednotky (z celkového počtu 214). V oboch etapách sa vyskytovali substantívne aj adjektívne tvary (na ilustráciu: 465 : 192 do roku 1953 a 172 : 42 od roku 1953). Súčasťou zaznamenaných kvantitatívnych výsledkov neboli tvary ľudstvo, ľudia, ľudáci a ľudácky, ktoré odkazovali buď na všeobecné zoskupenie alebo sa vzťahovali k fašistickému režimu v čase druhej svetovej vojny. Vzhľadom na početnejší výskyt lexikálnej jednotky v rokoch 1953 – 1956 tu vymedzujeme aj vyšší počet opakujúcich sa kolokácií, ku ktorým patria *náš ľud*, *pracujúci ľud*, *sovietsky ľud*, *ľudová demokracia*, *ľudový štát*, *ľudová správa* a *krajiny ľudovej demokracie*. Od roku 1953 sa naďalej vyskytovali spojenia *náš ľud*, *sovietsky ľud*, *pracujúci ľud* a *ľudová demokracia* a pribudlo opakujúce sa spojenie *ľudová republika*.

Na charakteristické postavenie ľudu v 60. rokoch sa poukazuje v ústavnom vyhlásení – „My pracujúci ľud Československa“ –, ale aj v ďalších zmienkach vytvárajúcich dojem spoločenskej nadradenosti a významu, napr. „Československá socialistická republika je socialistický štát založený na pevnom zväzku robotníkov, roľníkov a inteligencie, na čele ktorého je robotnícka trieda“ (Ústava, Prvá hlava, čl. 1, online), „všetka moc v Československej socialistickej republike patrí pracujúcemu ľudu“ alebo „štátnu moc vykonáva pracujúci ľud zastupiteľskými sbormi, ktoré volí, kontroluje a ktoré sú mu zodpovedné“ (Ústava, Prvá hlava, čl. 2, online). V uvedenej rovine oficiálnej interpretácie pojmu *ľud* je zároveň zachytená aj frekventovaná kolokácia – *pracujúci ľud*.

Výsledky výskumu v priebehu 60. rokov ukázali, že vo vzťahu k strane a hodnotovému systému socializmu, na rozdiel od 50. rokov, nenapĺňa ľud v optike jazyka legislatívou naznačené očakávania. Výskyt lexémy sme zaznamenali v priebehu všetkých troch vymedzených období v pravidelných hodnotách, ktoré však nedosahovali kvantitatívne vysoké zastúpenie. Oproti predchádzajúcemu obdobiu dokonca možno vnímať veľmi výrazný pokles. V rámci jednotlivých období zaznamenávame mierne zvýšený výskyt v čase reformných zmien od roku 1966 do roku 1968. Hodnoty ostatných etáp 60. rokov sú kvantitatívne podobné, a to aj napriek faktu, že predreformný korpus textov je výrazne väčší. Tieto výsledky len podporujú tvrdenie, že skúmaný koncept nepredstavoval s postupným upevňovaním socialistického režimu a s narastajúcim časovým odstupom od tzv. zakladateľského obdobia výraznú súčasť oficiálneho obrazu socialistických hodnôt. Je tu prítomný dokázateľný rozpor medzi teoretickou a praktickou rovinou v zapojení ľudu do proklamovaného výkonu riadenia krajiny poukazujúci na manipuláciu a propagandu prítomnú v oficiálnom diskurze a s dosahom na formovanie verejnej mienky.

³⁴ K nevyhranenosti oboch výrazov, ich globálnej, ale aj reštriktívnej interpretácii bližšie Fidelius, 2016.

V predreformnom období sa lexikálna jednotka *ľud* nachádzala v textoch výskumnej vzorky 112-krát, čo tvorí priemerný ročný výskyt v hodnote 18,67 jednotiek. V nasledujúcom období rokov 1967 – 1968 došlo k miernemu nárastu na priemernú ročnú hodnotu 29 výskytov, ktorá však vzápätí znovu poklesla na priemer 18 výskytov za rok v poreformnom období. Pri komplexnom pohľade a komparácii so zastúpením ostatných skúmaných lexém, dosahovala lexéma *ľud* iba marginálne kvantitatívne hodnoty.

Nízke zastúpenie v lexikálnej rovine neumožňuje vytvárať rozsiahly súbor charakteristických a opakujúcich sa kolokácií tak, ako tomu bolo v predchádzajúcich prípadoch, avšak identifikovali sme niekoľko príkladov. V predreformnom období sa substantívum *ľud* spolu s adjektívnym tvarom *ľudový* nachádzajú najčastejšie v kolokáciách *naš ľud*, *v ľude* a v trigrame *komisie ľudovej kontroly*. Uvedený n-gram spojený s najvyšším kontrolným úradom v republike ostal zachovaný aj v rokoch 1967 – 1968. V poreformnom období sa kolokácie menia a do popredia vystupujú spojenia *naš ľud* a *snemovne ľudu*. Odráža sa v nich tematická reakcia tlače na zákon o federácii, v dôsledku ktorého vznikajú snemovne ľudu ako súčasť dvojkomorového parlamentu ČSSR. Charakteristickým je výraz *ľudovodemokratický* odkazujúci na režim tzv. ľudovej vlády ľudu. Išlo o politický systém oficiálne interpretovaný ako regulovaná socialistická demokracia, ktorý bol skutočnej demokracii veľmi vzdialený. Vedúcu úlohu v ňom mala komunistická strana a vyznačoval sa i ďalšími znakmi typickými pre totalitný režim, napríklad nekonvertibilnou menou či neexistenciou osobných slobôd.³⁵ V skúmaných textoch sa vyskytli iba dva prípady použitia tohto výrazu – *Ľudovodemokratické Československo položilo základy pre priaznivú, vzájomne plodnú výmenu kultúrnych hodnôt* (Pravda 2. 11. 1966) a *Víťazstvo Sovietskej armády nad fašizmom v druhej svetovej vojne bolo hlavným zdrojom našej novej slobody a prechodu k ľudovodemokratickej a socialistickej revolúcii v našich krajinách* (Pravda 12. 2. 1967).

3.1.3. Lexémy socializmus a demokracia

Lexémy *socializmus* a *demokracia* tvoria špecifickú dvojicu výrazov z viacerých dôvodov. Kým socializmus predstavoval oficiálny ideologický smer v 60. rokoch, od roku 1960 ukotvený aj v ústave a oficiálnom názve republiky, demokracia a s ňou spojené demokratické princípy skloňované v politicko-ideologickom a súčasne mediálnom diskurze nadobúdali nové významy v 50. aj v 60. rokoch. Sémantické posuny vyplývajúce zo súčasného chápania pojmu *demokracia*, ale aj z extralingválnych historických aspektov sa reflektujú v spojeniach *ľudová demokracia* a *socialistická demokracia*.

Základný lexikálny význam charakterizuje *socializmus* vo vzťahu k ideológii ako počiatočnú fázu komunizmu a spoločensko-ekonomickú formáciu, ktorá „vznikla v dôsledku zvrhnutia panstva buržoázie a uskutočnenia proletárskej revolúcie a diktatúry proletariátu, v ktorej základom výrobných vzťahov je spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a v ktorej platí zásada: Od každého podľa jeho schopností, každému podľa jeho zásluh“ (SSJ, 1964, online). Ideologicky viazaný je aj druhý význam, podľa ktorého je to „ideológia

³⁵ Okrem ČSSR to platilo napr. pre Maďarskú ľudovú republiku, Bulharskú ľudovú republiku alebo Poľskú ľudovú republiku.

revolučného proletariátu odhaľujúca vykorisťovateľský princíp kapitalizmu a odôvodňujúca utvorenie beztriednej spoločnosti“ (SSJ, 1964, online).

V 50. rokoch sú, pochopiteľne, zaznamenané kvantitatívne hodnoty lexémy v jednotlivých korpusoch vysoké a to v priemere 83,3 jednotiek ročne (celkom 500) v období 1948 – 1953 a 76,67 jednotiek ročne (celkom 230) v nasledujúcom období rokov 1954 – 1956 (viď nižšie graf 1, tabuľka 1). V počiatočnej etape sa vyskytovali substantívne (*socializmus, socialisti*) aj adjektívne tvary (*socialistický*) v rovnakom zastúpení (246 : 252) a objavil sa aj tvar príslovky *socialisticky*. Súčasťou výskumnej vzorky neboli vlastné mená krajín a literárnych diel obsahujúcich danú lexému. Medzi najčastejšie kolokácie možno zaradiť predložkové a spojkové variácie *socializmu a/v, k socializmu* a okrem toho spojenia *budovanie socializmu, výstavba socializmu, budovatelja socializmu* v rámci substantív a *socialistické súťaženie, socialistická výstavba, socialistické budovanie, socialistický obchod, socialistické záväzky, socialistická vlasť* či *socialistické vlastenectvo* v rámci adjektív. Mierny pokles v priemernom ročnom výskyte v nasledujúcich troch rokoch je spojený s prehĺbením rozdielu v zastúpení substantív (96) a adjektív (134), ktoré prevažujú. Z morfológického hľadiska sa v korpuse neobjavili príslovkové tvary, ale ostatné sa zachovali v rovnakej podobe. To isté, s nepatrnými modifikáciami, možno tvrdiť aj v prípade opakujúcich sa kolokácií *výstavba socializmu, víťazstvo socializmu, socialistické súťaženie, socialistický tábor, socialistický štát, socialistická výstavba* a *socialistické zriadenie*. Na základe uvedených kolokácií v 50. rokoch môžeme konštatovať priame usúvzťažnenie jazyka s kontextom a reflexiu budovateľských úsilí v poprevratových rokoch, keď bolo primárnym spoločenským cieľom vybudovať pevné a stabilné socialistické zriadenie. Na pozadí týchto výsledkov sú kontextové modifikácie extralingválnych podmienok v ďalšom desaťročí, najmä v reformnom korpuse, o to zreteľnejšie.

V 60. rokoch je lexéma zaznamenaná opäť prevažne v substantívnych a adjektívnych tvaroch (výnimočne príslovková podoba *socialisticky*) a rovnako nezahŕňa výskyt v rámci vlastného mena (viď nižšie graf 1, tabuľka 1). V predreformnom období bola zastúpená v priemere 51,5-krát za rok z celkového počtu identifikovaných 309 prípadov. V tomto súbore výrazne prevažovali adjektívne tvary voči substantívnym v pomere 231 : 77. F. Čermák (2015) považuje adjektívum *socialistický*, spoločne s adjektívom *sovietsky*, za dobové epitetá constans, vo svojej dobe dominantné a všadeprítomné. Charakteristické kolokácie zahŕňajú spojenia *výstavba/prestavba socializmu*, resp. predložkové tvary *k socializmu*, v *socializme*, ako aj adjektívne tvary *socialistická práca, spoločnosť, demokracia, výstavba; socialistický tábor, vzťah; socialistické krajiny, socialistické súťaženie*. V tomto období sme evidovali tiež jedno ideologické heslo v kombinácii s lexémou *práca* – *Socialisticky pracovať, socialisticky žiť!* V kontexte mediálnych komunikátov je lexéma *socializmus* vzhľadom na svoju výraznú ideologickú príznakovosť základom stereotypu *my ↔ oni*, resp. *Východ ↔ Západ*, v ktorom predstavuje kontrastnú zložku k západnej ideológii, ku kapitalizmu a imperializmu. Napríklad – *chorobná škvrna na dnešnom ľudstve kapitalizmus a povznášajúca veľkoleposť socializmu; pre kapitalizmus je Tshombe „konžským činiteľom“, pre socializmus je kriminálnym zločincem*.

V reformnom období dochádza k nárastu kvantitatívnych hodnôt (156 výskytov, v rámci toho ročný priemer 78 jednotiek) opäť s dominanciou adjektívnych tvarov (98 : 56). Zastúpené sú tiež dva príklady v tvare vlastnostnej príslovky spôsobu. Medzi substantívnymi kolokáciami s opakujúcou sa tendenciou prevládajú predložkové spojenia *s, k, za* spolu so

spojkou a (*socializmus a komunizmus*). V adjektívnych kolokáciách sú to príklady *socialistická spoločnosť*, *socialistická demokracia*, *socialistická sústava*. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia úplne chýba kolokácia *socialistická práca*. Pri porovnaní to môže naznačovať zmenu spoločensko-politických priorit. Napriek tomu, že práca ako hodnota ideológie socializmu sa nemení, v popredí je problematika budovania socialistickej spoločnosti a tiež rozvíjanie socialistickej demokracie, teda práca v rámci strany a pre stranu.

V poreformnom období rokov 1969 – 1970 predstavuje priemerný ročný výskyt 76 jednotiek (celkom 152 výskytov). Aj naďalej prevažujú adjektívne tvary. K charakteristickým kolokáciám z predchádzajúceho obdobia pribudla *socialistická výstavba* naznačujúca možnú snahu o prestavbu po prudko zastavenom obrodnom procese v roku 1968. V zmenenom spoločensko-historickom kontexte už nie je jednoznačne možné uvažovať o rovnakej interpretácii ako tomu bolo po roku 1948. Na základe počtu výskytov skúmanej lexikálnej jednotky v priebehu 60. rokov možno konštatovať, že záujem o socializmus v mediálnom a politicko-ideologickom diskurze stúpol od roku 1967 v rámci demokratizačného procesu a pretrval, hoci s prípadnou zmenou kontextu, aj s nástupom normalizačného režimu od roku 1969. Napriek tomu však tieto hodnoty nemôžu prekonať výsledky získané z budovateľského obdobia, ktoré sú spojené s dôraznou zmenou štátneho aj ideologického usporiadania verbalizovaného v lexéme *socializmus* až do roku 1956.

Kým pojem *socializmus* reprezentoval oficiálny ideologický smer, a ako taký nepodliehal v priebehu skúmaného obdobia oficiálnej zmene, *demokracia* sa stala často skloňovanou témou najmä v súvislosti s tzv. Pražskou jarou. Zastúpená však bola aj v 50. rokoch, pričom práve v ich komparácii sú zreteľné sémantické posuny odzrkadlené v kvantitatívnom výskyte lexikálnej jednotky (viď nižšie graf 1, tabuľka 1).

V rokoch 1948 – 1953 sa priemerný ročný výskyt pohybuje na úrovni 19,17 jednotiek z celkového počtu 115 výskytov vo vzorke. Z morfológického hľadiska rozlišujeme iba substantívne (*demokracia*, po jednom výskyte *demokratizácia* a *demokratizmus*) a adjektívne tvary (*demokratický*) v pomere 77 : 38. V nasledujúcich troch rokoch sa priemerný ročný výskyt znížil na 11,33 jednotiek (celkom 34), pričom častejšie sa vyskytovali substantívne tvary (28 : 6). Najčastejšou kolokáciou v 50. rokoch je *ľudová demokracia*, ktorá však nemusí byť nutne považovaná za dobe poplatný pleonazmus, ale skôr za snahu oficiálnych ideológov dôrazne odlíšiť dva rôzne typy demokracie – „buržoáznu“ demokraciu prvorepublikového obdobia od novonastolených spoločenských podmienok. Vhodne to vyjadruje nasledujúci citát: „Tvůrcové tohoto slovního spojení nemuseli být omezení neznalí etymologie cizího slova; spíše se řídili zdravým instinktem, jenž jim napovídal, že nebyvalost jejich pojetí »demokracie« musí být i navenek vyjádřená nějakým epithetem, které by jednak vystihovalo podstatu věci, jednak znělo lahodně uchu veřejnosti“ (Fidelius, 2016, s. 47).

Ďalší sémantický posun lexikálnej jednotky je prítomný v 60. rokoch, pričom možno naďalej sledovať znižovanie kvantitatívneho zastúpenia lexémy v stránickej tlači. V rokoch 1961 – 1966 sme identifikovali iba marginálny počet v ročnom priemere 4 jednotky z celkovo 24 prípadov. Objavili sa tvary *socialistická demokracia*, *všeľudová demokracia*, *demokratický centralizmus*, *vnútrostranická demokracia*, *demokratizácia spoločnosti* a ďalšie. Minimálny výskyt neumožňuje zaznamenať opakujúce sa frekventované kolokácie, čo však dokazuje, že v predreformnom období daný výraz neverbalizoval nijakú spoločenskú hodnotu ani sa nenachádzal v centre záujmu verejnej mienky. Úplne iná situácia nastala v čase reformných

zmien do roku 1968, keď lexéma *demokracia* zahrňujúca tvary *demokratický*, *demokratizačný* a *demokratizácia*, zaznamenala najvyšší výskyt v rámci celého desaťročia (spolu 102 prípadov, čo v rámci ročného priemeru predstavuje hodnotu 51). Medzi tradičné kolokácie sa radia *socialistická demokracia*, *vnútrostranícka demokracia*, *demokratizácia života strany*, *demokratizácia spoločnosti* a *demokratické slobody*, v ktorých sa prejavovali reformné zmeny, zrušenie cenzúry, výmena politických predstaviteľov atď. V porovnaní s predreformným obdobím je tu päťnásobne zvýšený výskyt lexémy iba v rozsahu dvoch rokov.

Dôsledky vyplývajúce z extralingválneho spoločensko-politického kontextu po auguste 1968 sa odrazili v kvantitatívnych výsledkoch, ktoré v poreformnom období znovu výrazne poklesli, resp. sa dostali na úroveň z predreformného obdobia. Po roku 1968 sme identifikovali iba jedenásť prípadov výskytu lexémy *demokracia*, čo tvorí ročný priemer v hodnote 5,5 a opäť neumožňuje kolokačné vymedzenie. Výsledok predstavuje absolútny prepad v implementácii daného slova do mediálno-politického diskurzu, čím možno lexému označiť ako nežiaducu. Neapeluje sa ani na kolokáciu *socialistická demokracia*, ktorá bola centrálnou súčasťou predchádzajúceho obdobia a nachádzala zastúpenie aj v korpuse pred rokom 1966. Výsledné hodnoty výskumu dokazujú, že s výnimkou reformného obdobia nie je v 60. rokoch výskyt tejto lexémy ani na úrovni 10 % (pozri graf 1). Na základe jazykovej analýzy konštatujeme, že pojem *demokracia* mal veľmi úzko ohraničené pole pôsobnosti, v rámci ktorého predstavoval hlavný spoločensko-politický cieľ a zároveň bol predmetom záujmu na politickej scéne a v dennej tlači.

3.1.4. Lexémy *súdruh* a *plán*

Poslednými dvoma lexémami vo vybranom súbore ideologicky príznakovej lexiky sú *súdruh* a *plán*. Lexéma *súdruh* patrí k typickým príkladom dobovej slovnej zásoby vo význame občianskeho oslovenia v socialistickom zriadení po roku 1948 alebo oslovenia člena komunistickej strany. Slovo *súdruh* s kvalifikátorom hovorovosti označovalo komunistu, ale v (už v tom čase) zastaranom význame išlo tiež o pomenovanie priateľa, kamaráta (SSJ, 1964, online).³⁶ V súvislosti s touto lexémou možno hovoriť o jej identifikačnej funkcii v zmysle diferenciacie spoločnosti na členov (komunistickej) strany a nestraníkov. J. Suk (2017, s. 69 – 72) po medzinárodnom porovnaní foriem oslovovania v Rusku, Poľsku a Nemecku vyjadruje názor, že ide o pozostatok snahy rozlíšiť jednotlivé spoločenské vrstvy od formálneho oslovenia až po sémanticky posun do roviny vulgarizmu.³⁷ Z politicko-ideologických pozícií sa táto forma oslovovania presadzovala v školách a iných štátnych inštitúciách a v úradnej komunikácii, avšak zvyčajne nepresiahla do súkromnej komunikácie (na rozdiel od Bulharska).

V prvom období po roku 1948 bol výskyt lexémy značne vysoký, v priemere 44,5 použití za rok (celkom 267). Vyskytovala sa takmer výlučne v substantívnom tvare s jedinou výnimkou – *súduzské pozdravy*. Zastúpené substantívne tvary zahŕňajú podoby

³⁶ Tento výraz používali už v 19. storočí vo význame *spoludruh, priateľ* L. Štúr alebo G. K. Z. Laskomerský.

³⁷ Komunista, to znamená predstaviteľ sociálnej skupiny využívajúcej v minulosti oslovenie *súdruh*, patrí v súčasnom politickom diskurze k jednej z najčastejších nadávok. N. Kolenčíková (2019, s. 85) tento výraz radí k tzv. nepravým nadávkam, ktoré „nedisponujú vlastnou negatívnou expresivitou, ale je zabezpečená kontextom, v rámci ktorého komunikujú“.

súduh, súduhovia, súdužky, skrátené pomenovanie *súdr. a* v jednom prípade výraz *súdužnosť*. V plurále môžeme vnímať kolektívne pomenovania *súdužky a súduhovia v marx-leninských krúžkoch, najschopnejší súduhovia, súduhovia zo Švermových železiarní*. Z ideologického hľadiska je však zaujímavejším singulárny tvar, ktorý sa viazal s vlastným menom, najčastejšie s osobou V. Širokého, J. V. Stalina, K. Gottwalda, V. I. Lenina, R. Slánskeho či A. Zápotockého, ktorí dominovali mediálnemu straníckemu diskurzu. Z kontextového hľadiska ide o dôležitý aspekt, pretože v nasledujúcom období rokov 1954 – 1956 uvedené spojenia v analyzovaných textoch takmer úplne vymizli. Samozrejme, do istej miery to môže byť dôsledok selekcie excerptovaných komunikátov, ale súčasne ide aj o kontextový prejav spojený s úmrtím čelných predstaviteľov ZSSR a Československa – spojenie *súduh Gottwald* sa vyskytlo dvakrát, *súduh Stalin* nebolo uvedené ani raz. V druhej etape budovateľského obdobia socializmu sme zaznamenali v priemere 13,67 výskytu za rok (celkom 41). Substantívne tvary ostali zachované, ale v textoch sa nevyskytol výraz *súdužnosť*. Z adjektívnych bol zastúpený tvar *súdužský* v podobe *súdužská diskusia, súdužské poláskanie* či *súdužská kritika*. Na ilustráciu, zastúpenie substantív voči adjektívam bolo 38 : 3.

V priebehu 60. rokov sa lexéma vyskytovala v jednotlivých korpusoch v stabilných kvantitatívnych hodnotách bez dôraznejšieho zamerania ku konkrétnej osobe a jej význam sa nemenil, ani výrazne nepodliehal vplyvu vyvíjajúceho sa extralingválneho kontextu. Ukazuje sa, že v predreformnom období bol priemerný ročný výskyt 19 použití (celkom 114), v reformnom období 20,5 (celkom 41) a v poreformnom období 18 (celkom 36).

Do roku 1966, podobne ako v predchádzajúcich obdobiach v 50. rokoch, sa lexéma uplatňovala v zmysle plurálového označenia spoločenskej skupiny, resp. kolektívu – *nepartajní súduhovia; naši súduhovia a súdužky; mnoho čestných súduhov onálepkovali*. Druhou možnosťou je referencia k jednotlivcovi vo význame oslovenia *pán/pani*, pri ktorom nasledovalo okrem vlastného mena aj pomenovanie funkcie – *súduh Tomaškovič z Margecian, súduh riaditeľ, súduh Dubček, súduh Antonín Novotný*. Špecifickým prípadom zaznamenaným v 60. rokoch je využitie lexémy *súduh* v novoročných a prvomájových textoch, kde môže byť interpretované buď v zmysle oslovenia kolektívu, alebo v zastaranom význame priateľ/priatelka, napr. *česť práci, súduhovia; šťastlivý nový rok, súduhovia; iste si, súduh, počul*. Tieto prípady sa vyskytli iba v predreformnom korpusu 60. rokov a považujeme ich za doplnujúci prvok v sémantickej interpretácii. V staršom období sa v korpusu skúmaných textov podobné prípady nenachádzali. Adjektívne spojenia väčšinou apelovali na spoluprácu a súdržnosť v socialistickom spoločenstve, napr. *súdužské vzťahy, súdužská kritičnosť*³⁸, *súdužská spolupráca*, ktoré patria k opakujúcim sa v porovnaní s 50. rokmi. V nasledujúcich obdobiach ostávalo kvantitatívne zastúpenie danej lexikálnej jednotky stabilné, hoci výrazne nižšie.

Podobne možno charakterizovať aj lexému *plán* s prepojením na ekonomickú oblasť charakteristickú centrálnym riadeným a plánovaným hospodárstvom. Z kvantitatívneho hľadiska

³⁸ Toto spojenie vychádzalo v kontexte politickej ideológie z Leninovej predstavy o KS ako strane nového typu, v ktorej *súdužská kritika* bola hlavným prejavom vnútrostraníckej demokracie a jej cieľom bola snaha o zlepšenie. V praxi socialistického režimu však kritika zo strany vyššie postaveného činiteľa vzbudzovala obavy o blízku stratu zamestnania a na druhej strane kritika vyššie postaveného činiteľa zvyčajne zaručovala postih voči kritizujúcemu (Pruša, 2011, s. 465).

sme zohľadnili iba výrazy, ktorých sémantika bola viazaná na ekonomické a politicko-ideologické aspekty. Súčasťou výsledných hodnôt nie je lexéma *plán* ako súčasť vlastného mena (*Akčný plán, Štátna plánovacia komisia*).

Socialistická ekonomika v československých podmienkach bola už od roku 1948 založená takmer výlučne na štátnom vlastníctve výrobných prostriedkov na základe plánov pripravovaných plánovacími orgánmi. Plán bol v ideológii socializmu povýšený na zákon, plnil sa zvyčajne na viac ako sto percent a jeho neplnenie bolo postihnuteľné zákonom. Význam, ktorý sa mu prikladal, sa reflektoval vo výskyte danej lexémy v tlači. Teoretická základňa vychádzala z učenia marxizmu-leninizmu s cieľom podriadiť celú sféru ekonomiky socialistickému štátu využívajúcemu jej zdroje (Londák, 2007).

V 50. rokoch sme zaznamenali značné kvantitatívne hodnoty vybranej lexikálnej jednotky v oficiálnom stranickom diskurze. V rokoch 1948 – 1953 je to v priemere 60 výskytov ročne (celkom 360) – 283 substantív (*plán, nadplán*), 46 adjektív (*plánovaný, plánovitý*), 28 slovesných podstatných mien (*plánovanie*) a tri výskyty slovesa *plánovať*. Medzi najčastejšie opakujúce sa kolokácie patria *splnenie plánu, naplnenie plánu, neplnenie plánu, prekročenie plánu, hospodársky plán, dvojročný plán, päťročný plán, plán výkupu, plán hospodárstva*. Okrem vlastných mien neboli do výsledkov započítané výskyty lexémy bez ekonomického významu, napr. *vojnové plány amerického imperializmu*, ktoré v tzv. budovateľskom období často tvorili súčasť stereotypného obrazu nepriateľa a agresora v socialistickej tlači. Istý pokles v nasledujúcich rokoch 1954 – 1956 (v priemere 45 jednotiek ročne, celkom 135) je nielen eventuálnym dôsledkom menšej výskumnej vzorky, ale v kontexte extralingválnych zmien ho možno interpretovať ako jeden z prejavov stabilizácie prudkého budovateľského nadšenia. Aj v tejto etape je zrejماً prevaha substantívnych tvarov v pomere 122 substantív k piatim adjektívam, dvom verbám a šiestim výskytom slovesného podstatného mena. K zachovaným kolokáciám sa radí *plnenie plánu a plán výkupu*, opakovane sa objavili spojenia *plán rozvoja* či *žatevný plán*.

Neskôr v 60. rokoch je súčasťou extralingválnych podmienok súvisiacich s vývinom slovnej zásoby ekonomická kríza, ktorá od roku 1963 smerovala k zvýšenej diskusii o ekonomických problémoch pertraktovaných v oficiálnom mediálnom diskurze. V tomto čase sa lexikálna jednotka *plán* najčastejšie vyskytovala v predreformnom období, v priemere 48,67 výskytov za rok z celkového počtu identifikovaných 292 prípadov. Frekventovanými boli substantívny tvar *plán* a adjektívna podoba *plánované*. K opakujúcim sa kolokáciám patria *tohtoročný plán, (s)plnenie plánu, navyše plánu, nad plán, prekročiť plán, pri plánovaní, s plánom, plánované úlohy, plán riadenia, plán výroby* či *plán na* (ďalší rok). Vo všetkých uvedených prípadoch je zdôrazňovaná problematika riadeného hospodárstva, ktorého primárnym cieľom bolo nielen plnenie, ale najmä prekračovanie nastaveného plánu s ambíciou poukázať na rozvoj a prosperitu v ekonomickej oblasti. Cieľ neustále zvyšovať vopred danú produkciu a dosahovať lepšie/vyššie výsledky korešponduje s vyjadrením J. Suka (2017, s. 29): „Plánované hospodárství našlo nový motor: pobízení slovem.“ Súbor frekventovaných kolokácií možno interpretovať aj ako apel vyskytujúci sa v médiách, resp. snahu prezentovať pozitívne výsledky socialistickej ekonomiky. Diskusia o spôsobe ich dosahovania a reálnej hodnoty však už nie je predmetom jazykovej analýzy.

V reformnom období je výskyt najnižší, v priemere iba 13,5 použítí za rok z celkom 27 zaznamenaných príkladov, čo neumožňuje vymedziť charakteristickú alebo frekventovanú

kolokáciu. Všetky prípady sú však späté s ekonomickou činnosťou. V poreformnom období pretrváva aj naďalej nízke zastúpenie. V priemere ide o 21 prípadov za rok z celkových 42 a jedinou opakujúcou sa kolokáciou je spojenie *oproti plánu*. Vychádzajúc zo získaných kvantitatívnych a kvalitatívnych údajov môžeme konštatovať, že ekonomická sféra bola, pravdepodobne aj v dôsledku vývinu kontextových podmienok, najvýraznejšou problematikou v čase budovania socialistického režimu po februárovom prevrate a pretrvala s vyšším zastúpením aj v prvej polovici 60. rokov – v predreformnom období. Od roku 1967 je síce stále prítomná, ako ukazuje výskyt skúmanej lexikálnej jednotky, ale na základe znižujúceho sa výskytu v tlači môžeme konštatovať, že ustupuje do úzadia v prospech aktuálnejších tém (viď nižšie graf 1, tabuľka 1).

3.1.5. Zhrnutie

Súbor ideologicky motivovaných lexém zachytáva výskyt a sémantické modifikácie jednotlivých výrazových prostriedkov v špecifickom mimojazykovom prostredí. Je nutné upozorniť, že získané výsledky sa, vzhľadom na skúmaný mediálny diskurz v stránickej tlači, vzťahujú na sféru dobovo platného publicistického štýlu. Prejavujú sa v nich preto aj niektoré základné ideologicky determinované hodnoty socialistickej spoločnosti v prvých dvoch desaťročiach socialistického režimu v Československu reflektované v jazyku. Komplexné kvantitatívne údaje v jednotlivých etapách sumarizuje graf 1 vytvorený na základe informácií o percentuálnom výskyte jednotlivých lexikálnych jednotiek v rámci zvoleného obdobia a skupiny skúmaných slov (konkretizované spolu s presnými a priemernými výskytmi v tabuľke 1).³⁹

Z nich vyplýva, že najdominantnejšie postavenie v danom korpuse majú lexikálne výrazy *práca a strana*, hodnoty výskytu ktorých značne prevyšujú ostatné skúmané lexémy. Pri lexéme *práca*, najčastejšie zaznamenananej v tzv. predreformnom období 60. rokov (1961 – 1966) možno zdôrazniť jej verbalizáciu dôležitej spoločensko-politickej aj ideologickej hodnoty danej doby. Ideologické základy konceptu *práca* sa nachádzajú už v diele *Výrobní proces kapitálu* K. Marxa, kde je práca považovaná za základnú antropologickú kategóriu, ktorá sa podieľa na formovaní človeka (Marx, 1954, s. 196 in Nečasová, 2018, s. 61). Možno si všimnúť, že v priebehu 50. rokov mala lexéma stúpajúcu tendenciu, avšak v druhej polovici 60. rokov je badať výrazný kvantitatívny pokles. Interpretujeme to v kontexte budovateľskej propagandy spojenej s nástupom socialistického zriadenia po roku 1948, ktorá časom ustúpila politickej problematike zasahujúcej do otázok demokratizácie a hľadania „vlastnej“, „československej“ cesty k socializmu.⁴⁰ Pri druhej najdominantnejšej lexéme *strana* dochádza k podstatnému nárastu výskytu až od tzv. reformného obdobia (od roku 1967), čo súvisí s formovaním, prestavbou a vyššou aktivitou strany, ktorá sa vnútorne vyvíjala od presadzovania demokratizačných cieľov k „normalizačnému“ návratu pred rok 1968. Nižšie zastúpenie v 50. rokoch ešte viac zdôrazňuje motívy a hodnoty práce, ktorá sa v tomto období

³⁹ Percentuálne zastúpenie slov uvedené v tabuľke 2 je vyrátané na základe absolútneho výskytu konkrétnej lexémy z absolútneho výskytu všetkých skúmaných ideologicky podmienených lexém.

⁴⁰ Faktom však ostáva, že aj najnižšie kvantitatívne hodnoty zachytené pri lexéme *práca* prevyšujú najvyššie hodnoty pri všetkých ostatných lexikálnych jednotkách s výnimkou lexémy *strana*.

usúvzťažňovala s industrializáciou, modernizáciou a presadzovaním ťažkého priemyslu podľa vzoru ZSSR.

Isté pozorovateľné rozdiely v kvantitatívnych údajoch sú prítomné aj v lexikálnej jednotke *ľud*, hoci nie sú natoľko výrazné ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch. Vyšší výskyt je zaznamenaný v 50. rokoch, čo možno prepojiť so snahami zdôrazniť postavenie a funkciu ľudu v nastupujúcom „ľudovom“ režime, ktorý kládol dôraz na zmeny oproti bývalému obdobiu. Neskôr, paradoxne vzhľadom na zakotvenie vedúcej funkcie ľudu v tzv. socialistickej ústave z roku 1960, výskyt lexémy v politicko-mediálnom diskurze poklesol na hodnotu dosahujúcu maximálne 5,59 % v súbore skúmaných jazykových prostriedkov.

Z údajov o lexéme *socializmus* je zrejmé, že jej výskyt bol tak v 50. ako aj v 60. rokoch na približne rovnakej úrovni, v rámci ktorej neevidujeme žiadne mimoriadne odchýlky. Mierny nárast (na 15,04 %) nastal v tzv. reformnom období 1967 – 1968, ktorý pretrval aj s nástupom normalizačného procesu v spoločnosti. Diametrálne odlišná situácia bola v prípade lexikálnej jednotky *demokracia*, ktorá dominovala výhradne demokratickému obdobiu v kontexte tzv. Pražskej jari. Predtým aj potom ju možno na základe kvantitatívnych údajov označiť za marginalizovanú. V období po invázii vojsk Varšavskej zmluvy a začiatku okupácie Československa je namiesto aj poznámka, že v slovnej zásobe oficiálneho stranického diskurzu sa stala až nežiaducou. Vychádzajúc zo získaných kvantitatívnych aj kvalitatívnych poznatkov pri lexéme *plán* usudzujeme, že hospodárska téma dominovala mediálnej sfére najmä v 50. rokoch, pričom neskôr, od druhej polovice 60. rokov ustúpila do úzadia v prospech aktuálnejších politických otázok v domácom prostredí. Lexéma *súdruh* si počas celého vymedzeného obdobia zachovala kvantitatívnu stabilitu a nepodliehala ani kvalitatívnym, sémantickým či ideologickým podmieneným modifikáciám. Funkcia stranického oslovenia *súdruh* ostala zachovaná, a hoci výskum ukázal jej dištinkatívny rozmer pri rozlišovaní obyvateľov na základe príslušnosti k strane (straník – nestraník/nepartajný/bezpartajný), nebolo to v takom rozsahu, ktorý by sa kvantitatívne prejavil.

Navrátiac sa k zámeru identifikovať hodnotový princíp v ideologickom prostredí reflektovaný prostredníctvom jazyka, môžeme odkázať na hodnotovo-zmyslový potenciál jazyka v kultúrnom kontexte, ktorý vymedzuje niekoľko rovín – vitálne, sociálne, politické, mravné, náboženské a estetické hodnoty (k tomu Sipko, 2011, s. 17). Aplikáciou predstavených výsledkov na Sipkovu hodnotovú škálu môžeme dobové ideologicky motivované hodnoty socialistickej spoločnosti zaradiť medzi sociálne a politické. Konkrétne ide o naznačenú reflexiu vzťahu k práci, sociálne postavenie jednotlivca i kolektívu, a rovnako i odzrkadlenie politického režimu a jeho hospodárskych aspektov v jazykovej rovine. V kontexte zmeny spoločenského a politicko-ideologického diskurzu po roku 1968 zároveň platí, že dôležitým programovým a realizačným konceptom sa stali „normalizácia“, „konsolidácia“ a „jednota“, ktoré sa zdôrazňovali v zmysle obnovenia vedúcej úlohy komunistickej strany, v hospodárskej konsolidácii a v celkovom upevnení socialistického štátu vo vzťahu strany k pracujúcemu ľudu (porov. Pullmann, 2016, s. 74 – 77).

Graf 1. Percentuálne zastúpenie ideologicky motivovaných lexém v 50. a 60. rokoch.

Lexéma	1948 - 1953			1954 - 1956			1961 - 1966			1967 - 1968			1969 - 1970		
	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.
práca	33,02	208	1248	42,70	266	799	47,43	218	1308	21,50	111,5	223	26,67	139,5	279
strana	16,72	105,33	632	22,34	139,3	418	21,72	99,83	599	41,47	215	430	46,85	245	490
ľud	17,39	109,5	657	11,44	71,3	214	4,06	18,67	112	5,59	29	58	3,44	18	36
socializmus	13,23	83,3	500	12,29	76,67	230	11,20	51,5	309	15,04	78	156	14,53	76	152
demokracia	3,04	19,17	115	1,82	11,33	34	0,87	4	24	9,84	51	102	1,05	5,5	11
súdržh	7,07	44,5	267	2,19	13,67	41	4,13	19	114	3,95	20,5	41	3,44	18	36
plán	9,53	60	360	7,22	45	135	10,59	48,67	292	2,60	13,5	27	4,02	21	42

Tabuľka 1. Súhrnný výskyt ideologicky motivovaných lexém v 50. a 60. rokoch.

3.2. Konštrukcia ideologickej autority prostredníctvom jazyka

Identifikovať a v dobovom politicko-ideologickom kontexte správne interpretovať konštrukt ideologickej autority v jazyku obdobia socializmu je problematika zasahujúca niekoľko interdisciplinárne prepojených oblastí – medzi nimi lingvokulturológiu, sociolingvistiku, onomastiku či politolingvistiku. Výsledný produkt jazykovo stvárnenej ideologickej autority následne vstupuje do priestoru štylistiky, kde pôsobí ako kľúčový prvok spojený s persuzívnou funkciou textu, argumentáciou a tiež ako jeden s prejavov publicistického štýlu v oficiálnom straníckom diskurze socialistického obdobia.

V úvode publikácie *Lingvokulturológia našej doby* J. Sipko (2017, s. 9) konštatuje, že jazyk „vo svojom systéme a celkovej štruktúre obsahuje bohaté ukazovatele svojho nositeľa, podáva o ňom objektívne svedectvo, hierarchicky zobrazuje jeho hodnotový systém a je svojim spôsobom spoľahlivým kódom každej etnokultúry“. S autorom súhlasíme, hoci jeho vymedzenie významu jazyka uplatňujeme nie na etnikum, ale na politicko-ideologický systém, o ktorom používaný jazyk rovnako veľa vypovedá, načrtáva jeho preferované hodnotové piliere a podáva možno nie objektívne, ale historicky, politicky a najmä ideologicky žiaduce obrazy o danej dobe, politickom usporiadaní a jeho predstaviteľoch. Vychádza z výskumov jazykového obrazu sveta, má korene v kognitívnej vede, reflektuje hodnotenie jazykom stvárných javov, a zároveň zachytáva a usúvzťažňuje neodmysliteľný sociálno-politický kontext, čím umožňuje spracovať a interpretovať zvolený výskumný predmet v jeho komplexnosti. Keďže bohatý materiál na štúdium vytýčenej problematiky konštruovania ideologickej autority poskytujú vlastné mená, postavili sme ich do centra našej pozornosti, ktorá však zaberá širší okruh s vlastnými menami súvisiaci.

Krátky exkurz do oblasti vlastných mien napovedá, že funkcia vlastného mena v jazyku a komunikácii smeruje od nominačnej a identifikačnej k evaluačno-persuzívnej, resp. až manipulačnej. Vplyvom spoločensko-historických i politicko-ideologických tendencií sa propriá zastúpené v oficiálnom straníckom diskurze vyvíjali a reagovali na aktuálne podmienky, presahujúc do sféry verejnej mienky, ktorú pomáhali utvárať. O vlastných menách ako súčasť politického diskurzu hovoril už V. Blanár (2009, s. 42 – 43), zdôrazňujúc ich spoločensky podmienenú identifikáciu, resp. diferenciaciu ako jeden zo základných organizačných a systémotvorných princípov. Funkčné zapojenie proprií do komunikácie sa manifestuje v priestorových, časových aj frekvenčných rozmeroch, pričom podstatnú úlohu zohrávajú ideologické postoje v rámci štátnej administratívy.

V nasledujúcich podkapitolách sa z oblasti vlastných mien sústreďujeme primárne na vybrané antroponymá (pozri nižšie), a na nich nadväzujúce apelatívne výrazové a hodnotiace prostriedky vo vzťahu k politickému diskurzu a ideológii socializmu v tzv. budovateľskom období (1948 – 1956) aj v čase uvoľnenia, teda „zlatých“ 60. rokov (1961 – 1970). Predmetom záujmu a následného analyticko-interpretáčného usúvzťažnenia jazykovej roviny s mimojazykovými podmienkami je zapojenie skúmaných vlastných mien do mediálneho komunikátu, čím sa súčasne stávajú formantom verejnej mienky a nadobúdajú vyššie uvedenú evaluačnú a persuzívnu funkciu nielen v súvislosti s presahovaním ideologických komponentov, ale aj v rámci formovania jazykového obrazu politického subjektu. Vzhľadom na analýzu vlastných mien v sociokultúrnom, politickom a ideologickom prostredí je daná problematika tiež súčasťou socioonomastiky, ktorú terminologický portál ICOS (International

Council of Onomastic Sciences) definuje ako onomastické odvetvie zaoberajúce sa štúdiom vlastných mien z hľadiska sociolingvistiky⁴¹. Definícia korešponduje s vymedzením J. Bauka (2011, s. 38) a jeho tvrdením, že „propriá sú produkty spoločnosti, vznikajú a používajú sa v nej. Proprium ako jazykový znak je ab ovo sociolingvistikum“. Pri interdisciplinárnom výskume je nevyhnutné zohľadniť spoločenské činitele, vzhľadom na orientáciu výskumu najmä spoločenský a časový, konkrétne historický, faktor. Keďže vlastné mená sú prirodzenou súčasťou society reflektujúcej jej vývin a premeny, aplikujú sa v spoločenskej komunikácii a možno prostredníctvom nich získať ucelenejší pohľad na hodnoty i hodnotenie spoločenských javov či osobností v danom prostredí. Jednou zo základných úloh (socio)onomastiky je teda skúmať spoločenské fungovanie vlastného mena (porov. Blanár, 1996; Harvalík, 2010). Hoci predmet tejto subdisciplíny to priamo nedefinuje (pozri Bauko, 2011; Rausová, 2017), vlastné mená v ideologicky ovplyvnenej spoločnosti plnia svoju špecifickú funkciu, a to vzhľadom na zohľadnenie konkrétnych politicko-ideologicky podmienených spoločenských faktorov, ale aj doplnením istej psychologickkej zložky potrebnej na ich interpretáciu v dobovom kontexte (Rausová, 2017, s. 286).

Okrem toho vlastné mená v predstavených podmienkach zasahujú do sféry politolingvistiky, keďže sú súčasťou politického jazyka využívaného politickým spektrom na mobilizáciu obyvateľstva, presvedčanie, manipuláciu, propagandu, získanie či udržanie moci. Politický jazyk je často používaný v médiách, čomu podliehajú jeho základné funkcie reflektované aj prostredníctvom vlastných mien. Do popredia vystupujú najmä persuzívna a integratívna funkcia, do určitej miery možno zohľadniť aj funkciu vytvárania imidžu, ktorá, samozrejme, podlieha dobovým, najmä ideologickým podmienkam a požiadavkám (Štefančík, 2016a).

Antroponymá chápeme ako vlastné mená jednotlivcov s primárne nominačnou, individualizujúcou a diferenciačnou funkciou (NESČ, online). Umožňujú nám skúmať jazykový obraz sveta, resp. svojej doby antropocentrickou optikou, v ktorej je zobrazené aj hierarchické usporiadanie spoločnosti. Antroponymá v kontexte totalitnej spoločnosti predstavujú výskumný priestor, ktorý je však vo výsledku, a najmä v rámci politického diskurzu vždy ovplyvnený psychologickými, kognitívnymi, spoločenskými (v skúmanej vzorke ideologickými) a ďalšími faktormi, v ktorých sa prejavuje trend k negatívnemu a kritickému nazeraniu. Pri jazykovom obraze osobnosti, ako jednom z aspektov lingvokulturológie, upozorňuje J. Šipko (2017, s. 19) na hľadanie hodnotového priestoru v jazyku, ktorý je vždy tvorený samotnými ľuďmi, čím sa zdôrazňuje antropocentrická paradigma výskumu. S jednotlivými osobnosťami vyskytujúcimi sa vo verejnom politickom diskurze sa spájajú dominantné asociácie – kultúrne, politické, ideologické –, ktoré sa reflektujú v jazyku. Vzhľadom na orientáciu výskumnej problematiky konkretizujeme definíciu antroponým s usúvzťažnením na vlastné mená vybraných predstaviteľov dobovej politickej scény. Ako ukázali predchádzajúce analýzy obdobia 60. rokov, k najčastejšie zastúpeným antroponymám v tejto oblasti patrili *Vladimír Iljič Lenin*, *Antonín Novotný*, *Alexander Dubček*, *Karol Marx*, *Gustáv Husák* a *Fridrich Engels*. V menšej miere boli v danom časopriestorovom ohraničení prítomné mená ďalších domácich a zahraničných osobností zapojených do politického diania,

⁴¹ Podľa: List of Key Onomastic Terms. Dostupné online: <https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf> [cit. dňa 23. 11. 2021].

napr. *Oldřich Černík, Josif Visarionovič Stalin, Nikita Sergejevič Chruščov, Josef Smrkovský, Ludvík Svoboda, Klement Gotwald a ďalší* (k tomu podrobnejšie Molnárová, 2021d). V interpretáciách sme zohľadnili aj posesívne tvary adjektív (napr. *Gottwaldova päťročnica, Leninova smernica, novotnovský režim, Stalinova výzva a iné*) vo vzťahu ku konštruovaniu obrazu autority jednotlivých osobností prostredníctvom jazyka. Hlbšia analýza posesívnosti z hľadiska gramatiky nebola predmetom záujmu.

V nasledujúcich riadkoch sa zameriavame na štyri dominantné osobnosti z politicko-ideologického spektra, ktoré možno zároveň považovať za ideologické autority, resp. vzory vyplývajúce z činnosti a pôsobenia fyzickej osoby. Je nevyhnutné zdôrazniť, že vybrané osobnosti a ich jazykový obraz analyzujeme z hľadiska tak lingvokulturologie s dôrazom na hodnotenie, ako aj z hľadiska socioonomastiky, politolingvistiky a štylistiky, kde figurujú ako nástroje persúazie a argumentácie vo vzťahu k recipientovi. Naším cieľom však nie je komplexný rozbor cielený do sféry lingvopersonológie (k tomu Guzi, 2020), napriek tomu, že potenciál na rozvíjanie výskumov týmto smerom je nepochybne prítomný. Sekundárne sú analýzy vybraných vlastných mien doplnené o výrazové prostriedky z apelatívnej roviny slovnej zásoby. Analýza sa zameriava na tieto štyri osobnosti – *Vladimír Iljič Lenin, Josif Visarionovič Stalin, Klement Gottwald a Alexander Dubček*. Boli to politickí činitelia na vedúcich pozíciách spoločenského zriadenia v Československu a Sovietskom zväze, úzko spätí nielen s ideológiou socializmu, ale tiež s jej modifikáciami a vývinom v skúmanom období. Najmä v prípade prvých troch menovaných je dôležitým formujúcim faktorom prítomnosť kultu osobnosti, ktorý v tomto prípade označuje vzťah k inému človeku, predmetom, javom či miestam a prejavuje sa ich velebením, uctievaním až zbožšťovaním. Kult osobnosti je podmienený konceptom *vedenia* či *vodcovstva* (v angl. *leadership*), ktoré je definované ako „symbolic activity mediated by culture for leaders as identity entrepreneurs are engaged in providing myths/visions to create, reshape or enhance national and other political cultures“ (Masciulli – Molchanov – Knight, 2009, s. 4). Bádanie v oblasti kultu osobnosti je podmienené poznaním širšieho kontextu, ale aj hodnotového systému, postojov a názorov spätých s konkrétnou osobnosťou a tiež kultúrneho, sociálneho, politického, inštitucionálneho a historického ukotvenia. Súvisí to s úzkym prepojením politickej sféry a konceptom *vodcovstva* na vojenskej, náboženskej, ideologickej alebo organizačnej úrovni.

Historik M. Michela (2020, s. 310 – 313) analyzoval kult osobnosti ako formu legitimitačnej stratégie politikov, pričom poukázal na jeho základné kontúry a funkcie, ktoré sú explicitne prítomné aj v jazykovo orientovaných výskumoch. Kult osobnosti, rozvíjaný a podporovaný okrem iného masovokomunikačnými prostriedkami, sa podieľa na spoluvytváraní spoločenského poriadku, vzťahovej hierarchie aj dobového naratívu a skladá tak mozaiku minulosti, súčasnosti aj budúcnosti daného spoločenstva. Je budovaný na základe prehnane zdôrazňovaných a neraz skreslených zásluh, podporuje heroickosť, veľkosť, múdrosť až neomylnosť oslavovaných osobností. Do popredia kladie ich pozitívne vlastnosti – pracovitosť, láskavosť obetavosť. Neodmysliteľnou súčasťou je úplná absencia kritiky v čase jeho pôsobenia, pričom nositeľ sa na čas stáva garantom i symbolom vo vybranej oblasti (politickej, hospodárskej, kultúrnej). Kult býval naviazaný na špecifickú a zásadnú udalosť z národnej minulosti, ktorá slúžila ako argument pri presadzovaní politickej legitimacy. V tejto rovine sa nachádzajú aj uvažovania Z. Hasárovej (2020, s. 333), ktorá ho považuje za politicko-spoločenský, resp. kultúrny konštrukt. V centre kultu osobnosti stojí človek nie ako reálna

osobnosť, ale ako prikrášený až umelo vytvorený symbol. K charakteristickým pozitívam pestovaným prostredníctvom kultu pridáva prezieravosť, rozhodnosť, rozvahu a niekedy i schopnosť konať až nadprirodzené činy. Okrem uvedenej heroizácie a glorifikácie jednotlivca bol daný konštrukt využívaný aj na hierarchizáciu spoločnosti interpretovanej ako pyramída, na vrchole ktorej stál jednotlivec vystupujúci ako vzor. Jeho myšlienky, skutky a názory sa v spoločnosti zdieľali prostredníctvom príhovorov, súborných spisov či memoárov a mali slúžiť ako návod pre súčasníkov a zároveň odkaz pre nasledujúce generácie. Napriek tomu je jednou zo zásadných vlastností kultu osobnosti jeho dočasnosť a nestabilitosť vyplývajúca z politicko-spoločenských, ekonomických či náboženských podmienok. Zmenou podmienok môže dôjsť aj k jeho rýchlemu úpadku, ako nám ukazuje príklad J. V. Stalina.

Exkurz do problematiky kultu osobnosti z historicko-politického a kultúrneho hľadiska vytyčuje jeho charakteristické vlastnosti a prejavy zastúpené i v jazykovej podobe pri analýze obrazu osobností, ktoré s ním boli viac či menej späté. Špecifickou súčasťou nielen kultu osobnosti, ale aj iných prejavov ideológie reflektovaných v jazyku je symbolika. Hoci už bola niekoľkokrát spomenutá na iných miestach, do popredia vystupuje práve v súvislosti s reflexiou čelných predstaviteľov režimu, kde sa v konkretizujúcich príkladoch opakovane stretávame so symbolom zástavy. Symbol, definovaný v zmysle zástupnej funkcie ako reprezentant niečoho iného, má významné miesto v politickom, a tým aj mediálnom diskurze. Môže vyjadrovať abstraktný koncept, myšlienku, postoje, súvislosti, ale aj politický či ideologický systém. Symbolom môže byť farba, slogan, objekt, prípadne aj osobnosť, ktoré sa stávajú súčasťou kultúrneho diania, tradície, ideového či ideologického nazerania na vybrané obdobie. V politickej sfére slúžia symboly na vyjadrenie moci, sily a postavenia, môžu reprezentovať štát alebo určitú elitu, pričom si uchovávajú mobilizačnú funkciu (porov. Kenner, 2007; Nakonečný, 1999; Smolík, 2021). Práve tá je zdôraznená v symbole zástavy, ktorý sa objavuje v spojení s menami skúmaných osobností, najmä Lenina a Stalina, ale stáva sa tiež súčasťou stereotypizácie a môžeme ho zachytiť tak v jadre mediálneho komunikátu, ako aj v jeho menších súčiastiach, napr. titulkoch či politických sloganoch. Zástava ako symbol reprezentuje ideológiu, resp. politické učenie presadzované konkrétnym človekom, v našom prípade odkazuje na hodnoty, piliere a východiská marxizmu-leninizmu. Vystupuje ako mobilizačný a jednotiaci prvok, ktorý možno prepojiť aj s metaforickým vnímaním boja, kde zástava slúži ako bojový prápor.

3.2.1. Lenin

Špecifické postavenie antroponyma *Lenin* je odvoditeľné z konštruovanej pozície tzv. ideového zakladateľa – „otca“ – komunizmu. Prihliadajúc na fakt, že v skúmanom čase išlo o nežijúcu osobnosť nezasahujúcu do aktuálneho diania zo žiadnej politickej ani stránickej funkcie, môžeme opakovaný výskyt antroponyma vnímať v zmysle ideologického prejavu a tiež ako súčasť kultu osobnosti či mýtu o Leninovi. Je to osobnosť, ktorá sa v ruských (sovietskych) dejinách stala ikonou a synonymom politického zriadenia vybudovaného na centralizme, monopolizácii, štátom riadenej ekonomike a dôraznej funkcii bezpečnostných orgánov. Je nutné poznamenať, že kult osobnosti sa vo svojom ustálenom význame (nepriemerané zneužívanie reálnej moci kombinované s politickým terorom) nikdy nespájal

s Leninom.⁴² Už od 20. rokov 20. storočia sa však rozvíjal mýtus o Leninovi, s mimoriadnym dôrazom od roku 1924. Išlo o premyslený systém symbolov a rituálov, ktorých spoločným cieľom bolo vzbudiť u príjemcov pocit hlbokjej úcty potrebný na vytvorenie emocionálnej väzby medzi národom a stranou, ktorej personifikáciou bol Lenin (k tomu Ryčlová, 2013, s. 117 – 123). Vplyv osobnosti V. I. Lenina v dobovom mediálnom diskurze súvisí s jeho hierarchickým postavením v rámci ideologického systému. V tlači sa odkazovalo nielen na jeho osobnosť, ale rovnako aj na jeho politické idey a názory považované za vzor a ideál československého socialistického zriadenia. Môžeme sa tak stretnúť s pomenovaniami *veľký Lenin*, *učenie veľkého Lenina* alebo *veľký učiteľ pracujúcich*, kde sa vo všetkých uvedených prípadoch zdôrazňuje veľkosť a význam osobnosti. Jeho vyjadrenia v podobe výrokov, spisov či smerníc figurovali v straníckom diskurze ako dôležité pripomienky, vzory a argumenty, na ktoré sa odvolávalo – *teórie Lenina a Stalina*, *slávne slová súdruha Lenina*, *Leninova smernica*, *Leninovo teoretické dielo*, *Leninove revolučné myšlienky*, *povediac Leninovými slovami*. Lenin ako inšpiračný zdroj prešiel aj do apelatívnej roviny, kde sú z jeho mena odvodené prívlastky ako napríklad *leninská poučka*, *leninská norma*, *leninský princíp*, *leninské idey*, *leninská zásadovosť*, *leninský štýl práce*, *leninské jadro*, *leninské heslo*. Tieto a ďalšie zdôrazňovali, že išlo o osobnosť, ktorá v hodnotení vystupovala kladne, čo možno modelovo vyjadriť rovnicou leninské = dobré, správne. S tým súvisí i spojenie *tvorivý leninizmus*. Lenin ako jeden z „otcov zakladateľov“, neskôr spolu so Stalinom, bol opakovane zastúpený v kolokácii *pod zástavou Lenina a Stalina*, čiže podľa ich vzoru.

Možno uvažovať o využívaní lingvokultúrneho obrazu (so zapojením antroponym aj s nimi súvisiacich apelatívnych výrazov) vo funkcii vzoru, „povinného“ argumentu, či príkladu pri rôznych udalostiach. To sa v mediálnych textoch realizovalo v podobe spojení ako *Lenin považoval*, *Lenin hovorieval*, *povediac Leninovými slovami*, *ako Lenin vravel*, *v takomto zmysle Lenin chápal*, *ako uvádzal Lenin*, *pod Leninovým vedením*, *myšlienky V. I. Lenina* a iné. V podobných súvislostiach uvažoval v rámci lingvokulturologických výskumov sovietizmov J. Sipko, ktorý tzv. leninské lingvokulturémy označil pod vplyvom ideovo-politických tendencií za „nemenné pravdy“. V súvislosti s antroponymami sa k nim zaraďovali Leninove výroky, názvy jeho diel alebo historické udalosti spojené s jeho osobou. Ich citácia či odkazovanie na ne sa pohybovalo na úrovni ideologického dogmatizmu (porov. Sipko, 2001, s. 180 – 188). Samozrejme, v kontexte predstaveného aj v zmysle dlhodobého a ideologicky determinovaného budovania verejného obrazu V. I. Lenina v oficiálnom diskurze platí, že reflexia danej osobnosti bola výhradne pozitívna. To sa realizovalo v spojeniach *veľký Lenin*, *múdrosť Leninových slov*, resp. vo fráze *Lenin je stále živý*. Prezentovala sa jeho zásadovosť v ideovo-politických bojoch, preferencia citlivého a súdružského vzťahu k oponentom, proletárskeho internacionalizmu, nepomstychtivé vystupovanie, jeho génus a intelekt. Bolo žiaduce kráčať *po stopách V. I. Lenina*. Ak sa v oficiálnom diskurze stretávame s negatívami v spojení s osobnosťou Lenina a jeho ideami, deje sa tak výhradne v súvislosti s *deformáciami leninizmu*, pričom sa zdôrazňovala potreba vystupovať *proti každému kriveniu leninizmu* v prípade, že *došlo k vážnym porušeniam leninského princípu*.

⁴² Kým u iných osobností, napr. i J. V. Stalina, je neskôr s historickým odstupom badateľná kritika spojená s kultom osobnosti, v prípade interpretácie osobnosti V. I. Lenina sa obraz zachováva v pozitívnych konotáciách.

3.2.2. Stalin

Hoci k tzv. zakladateľským osobnostiam spájaným s predstavenou osobou V. I. Lenina patria aj K. Marx a F. Engels, ako na to poukazuje aj spojenie *marxizmus-leninizmus*, bližšiu pozornosť venujeme osobnosti J. V. Stalina, ktorý oficiálnemu stranickému diskurzu výrazne dominoval a pri ktorej je možné sledovať aj vývinové tendencie spojené s vnímaním kultu osobnosti. Stalinov kult osobnosti sa v Sovietskom zväze začal oficiálne rozvíjať v čase osláv jeho päťdesiatych narodenín v roku 1929 a Stalin začal byť postupne zobrazovaný ako poloboh – vševediaci, všadeprítomný a nenahraditeľný pre budovanie socializmu. Od roku 1936 je titulovaný ako otec národa, vedúca osobnosť vedy a techniky, brilantný génius milujúci ľud, záhradník ľudského šťastia a pod. (McCauley, 2019, s. 105).

V kontexte československých mimojazykových podmienok však ide o tzv. dovozového či importovaného hrdinu (Hasárová, 2020, s. 335), keďže s československým prostredím nebol osobne ani politicky nijako priamo spojený. Z hľadiska chápania jazyka ako lingvokultúrneho fenoménu je antroponymum *Stalin* považované za precedентné meno s bohatou a rôznorodou hodnotovou škálou. Precedentné meno figurujúce v mediálnom diskurze plní okrem základnej denominačnej funkcie aj funkciu „kultúrneho znaku, symbolu určitých vlastností, udalostí, osudov, t. j. funguje ako mentálno-verbálna jednotka, ktorá slúži na konceptualizáciu, kategorizáciu a hodnotenie skutočností“ (Hrčková, 2016, s. 69). Problematiku precedentnosti, resp. interpretácie Stalina ako archetypu sovietskeho hrdinu rozpracovala G. Turisová (2020) na príkladoch ruskej propagandistickej tlače z roku 1945. Ako uvádza Hasárová (2020, s. 330) „druhý rok éry zakladajúceho obdobia komunistického režimu [v Československu, PM] dostal príležitosť – či skôr úlohu – posunúť do popredia a potvrdiť vo vedúcej úlohe spoločnosti kľúčovú osobnosť východného bloku – J. V. Stalina“. V komparácii s Turisovej sondou môžeme na našich výskumoch zasadených do neskoršieho obdobia, práve od roku 1948, pozorovať tak pretrvávanie niektorých oslavných, emocionálnych a expresívnych, najmä pozitívnych atribútov, ktoré sa spájali s kultom osobnosti, ale rovnako aj transformáciu verejného jazykového obrazu po páde kultu osobnosti v roku 1956.

V tzv. budovateľskom období dominujú v tlači pozitívne obrazy spojené s kladným hodnotením, pričom kult Stalina v mnohom nadväzuje na kult osobnosti Lenina. Vyjadrenie úcty je zosobnené v tradičnom ideologickom oslovení súdruh, ale aj v ďalších prívlastkoch spájaných s vlastným menom. Podobne, ako tomu bolo v prípade Lenina, i tu nachádzame odkazy na veľkosť (*veľký Stalin*), múdrosť (*najmúdrejší človek dneška*) a génia (*geniálne Stalinovo dielo; geniálna práca súdruha Stalina; Stalinov génius*), ktoré sa spájali primárne s oblasťami vojenskej obrany (*generalissimus Stalin; veľký praporečník mieru; múdry vodca tábora mieru s. Stalin*), vzdelávania (*vodca a učiteľ súdruh Stalin; najlepší priateľ a učiteľ*) a priemyselňovania či technizácie spoločnosti (*priekopník industrializácie*). Nadväzujúc na koncept Stalin = učiteľ sa tlač odvolávala na jeho spísané diela, prejavy, výroky sformované buď ako jednotlivosti (*Stalinské slovo, Sobrané spisy J. V. Stalina, Stalinova výzva*) alebo v komplexnejšej podobe (*stalinská teória, stalinské učenie*). Do popredia vystúpila tiež propagandisticky presadzovaná pacifistická politika usúvzťažnená s humánnosťou J. V. Stalina, ktorý bol *spojenec, priateľ ľudstva, pomocník, zástavník mieru*. Znovu platí, že pod vplyvom budovania kultu osobnosti a v rámci toho formovaného stereotypného modelu stalinské = dobré, sa v jazykovej rovine prejavujú kolokácie typu *stalinská starostlivosť o ľud*,

stalinský plán pretvorenia prírody, veľkolepý stalinský plán výstavby komunizmu, stalinská päťročnica, stalinská politika atď., ktoré v danej súvislosti možno chápať ako štandardné a očakávané. Dramatický ústup v kontexte glorifikácie nenastal ani po Stalinovej fyzickej smrti v roku 1953, keď sa dovtedajšia činnosť modifikovala do podoby *veľkého odkazu súdruha Stalina* a pripomínala sa *stalinská epocha*.⁴³

K zmene došlo až v nasledujúcom období 60. rokov, kde bol Stalinov verejný obraz načrtnutý v podobe získanej po odbúraní kultu osobnosti v roku 1956. Jeho prítomnosť v oficiálnej stránickej tlači bola iba parciálna a navyše kritická, ako sa ukazuje vo vybraných príkladoch (na ilustráciu ich uvádzame v plnom znení):

Ak v období kultu osobnosti iba rozvádzali, tlmočili, reprodukovali Stalinove myšlienky, teraz sa na ich stránkach diskutuje a ostro polemizuje. (Pravda, 4. 11. 1961)

Juhoslovanskí komunisti odmietli tieto neprávom zovšeobecnené sovietske zvláštnosti spolu s osobitosťou Stalinovho „prínosu“ k nim a obhajovali právo vychádzať vo svojej politike z vlastných podmienok. (Pravda, 1. 8. 1968)

Okrem toho sa v 60. rokoch už verejne upozorňovalo na Stalinovo chybné konanie (*nesprávna Stalinova téza; stalinské deformácie*), resp. na diktátorský prístup v politike (*pod Stalinovým diktátom; Stalin si prisvojoval monopol* [na interpretovanie marxisticko-leninskej teórie, pozn. PM]). Na tomto mieste sa stotožňujeme s názorom G. Turisovej, ktorá sa vo svojej štúdií (2020, s. 429) zmieňovala o rozporuplnosti osobnosti J. V. Stalina a upozornila na protikladnosť vo vnímaní jeho názorov, činnosti a prínosov či „prínosov“ v rámci dejín. Názory aj dnes oscilujú medzi dvoma pólmi – Stalin ako tyran, diktátor a despota, ale aj Stalin ako osobnosť, ktorá zo Sovietskeho zväzu počas svojho pôsobenia vytvorila supervelmoc. M. McCauley (2020, s. 105 – 115) zaoberajúci sa výskumom Stalinovej osobnosti aj éry stalinizmu predkladá v záverečných kapitolách svojej publikácie korešpondujúce hodnotenie. U Stalina identifikuje prejavy narcizmu, nedostatok empatie, chladnokrvnú bezohľadnosť, neschopnosť súcitu či akceptácie zlyhania, dlhodobú túžbu po pomste, ako aj satisfakciu získanú zabitím nepriateľov. Na druhej strane však nepopiera ani Stalinovu schopnosť brilantného zhodnotenia oponenta, jeho osobnosti a najmä slabostí. Výsledný verdikt teda hovorí, že Stalin bol politický génius a politik, ktorý zohral významnú úlohu pri formovaní 20. storočia, ale zároveň to bol psychopat a schizofrenik trpiaci paranojou.

Obe hraničné interpretácie sa prejavili na pramennom materiáli v dvoch skúmaných obdobiach, kde sa jazykový obraz osobnosti výrazne posunul od glorifikácie ku kritike v relatívne krátkom období niekoľkých rokov a prispel k formovaniu a interpretácii historického, politicko-ideologického diskurzu i jeho jazykovej reflexii.

3.2.3. Gottwald

Do panteónu osobností na vysokej pozícii a s vplyvom na verejný politicko-ideologický diskurz patril v podmienkach Československa jeho prvý komunistický prezident Klement Gottwald (vo funkcii 1948 – 1953). S jeho vládou po februárovom prevrate sa spája obdobie

⁴³ K téme odkazu a tzv. druhého života pozri viac v kapitole 3.5.1. Úmrtie Stalina a Gottwalda.

československej diktatúry, kontrolovanej a riadenej nielen prezidentom, ale aj jeho komunistickými poradcami. Z hľadiska kontextu sa v ekonomike zaviedla tzv. oceľová koncepcia, ktorá sa neskôr stala príčinou úpadku, zaostalosti hospodárstva aj ekologických katastrof. Došlo k násilnej kolektivizácii a do popredia záujmu vystúpili najmä silové zložky v krajine, ktoré boli riadené komunistickými poradcami – bezpečnosť, armáda, prokuratúra a súdnictvo (Churaň et al., 1998) Napriek tomu sa ku Gottwaldovi, podobne ako k J. V. Stalinovi, vzťahuje silný a rozvinutý kult osobnosti v oficiálnom straníckom diskurze. V tlači sa dôrazne uplatňovalo titulovanie v zmysle pripojenia ideologicky podmieneného výrazu *súduh* (*súduh Gottwald*, *súduh Klement Gottwald*) vo vzťahu k funkcii prezidenta buď nociónálne (*prezident Republiky súduh Klement Gottwald*, *hlavný veliteľ brannej moci súduh Gottwald*), alebo s pridaním kladnej emocionálnej hodnoty (*náš milovaný súduh Klement Gottwald*).

Na základe prítomnosti v tlači môžeme rozdeľovať výskyt vlastného mena do dvoch oblastí v 50. rokoch – pred a po Gottwaldovej smrti v roku 1953. Do roku 1953 je jazykový obraz Gottwaldovej osobnosti podobný vyššie uvedeným prípadom Lenina a Stalina. Vzhľadom na pôsobenie na najvyššej straníckej a politickej funkcii sa tlač často odvolávala na jeho prejavy, vyjadrenia či názory v spojeniach vlastného mena s výrazmi *hovoril*, *zdôraznil*, *vyzval*, ktoré sú zobrazované ako príklad, resp. argument (*ako to povedal Gottwald*, *pamätliví slov súduha Gottwalda*, *v duchu múdrych slov prezidenta Klementa Gottwalda*, *výzva prezidenta Republiky Klementa Gottwalda*). Opakovane vystúpili do popredia referencie na politicko-ideologické heslá zastávané prezidentom, alebo tie, ktoré pri verejných príležitostiach vyslovil, napríklad *Čelom k masám*; *Buduj vlast'*, *posilníš mier*. S jeho osobnosťou sa spájala politická a stranícka činnosť, ktoré boli v tejto súvislosti interpretované, pochopiteľne, kladne (*Gottwaldova vláda*; *strana súduha Gottwalda*; *láska k strane, Republike a súduhovi Gottwaldovi*; *ovocie politiky súduha Gottwalda*; *múdra a prezieravá politika súduha Gottwalda*), ale rovnako aj zainteresovanosť do hospodárskej sféry (*Gottwaldova päťročnica*). V čase smrti v roku 1953 sa Gottwaldova osobnosť z verejného straníckeho diskurzu nevytráca a v rámci skúmanej vzorky ju zaznamenávame až do roku 1956. V tejto etape dochádzalo k rozvíjaniu a pripomínaniu odkazu *súduha Gottwalda*. Tento odkaz a kreovanie jeho „druhého“ života boli *nesmrteľné*, apelovalo sa na jeho *splnenie* a zachovanie *vernosti*, pretože Gottwald bol označovaný ako jeden z *najhúževnatejších bojovníkov mieru* a stál na jednej úrovni so Stalinom, ktorý zomrel v rovnakom roku (*po smrti svojich najdrahších s. Stalina a s. Gottwalda*). Vzhľadom na budovanie kultu osobnosti a vyzdvihnutie oboch predstaviteľov ideológie do jednej roviny sa v jazykovo-kultúrnej tradícii zachovala anekdota o tom, že Gottwald zomrel krátko po Stalinovi na „zlomené srdce“ (oficiálnou príčinou smrti bola prasknutá srdečná aorta).

Neskôr v 60. rokoch už osobnosť Klementa Gottwalda v straníckom diskurze nefiguruje, resp. je zastúpená iba marginálne (vo vzorke sme zaznamenali výskyt mena iba štyrikrát). Na jednej strane ide o prirodzený ústup, keďže sa zaradil medzi už nežijúce osobnosti a na politickom živote sa nijako nepodieľal. Na druhej strane však môžeme v porovnaní s predchádzajúcimi príkladmi kultu budovaného okolo osobností Lenina a Stalina vidieť zmeny – kým Gottwald sa prirodzene z diskurzu vytratil, u Stalina nastal zreteľný odklon od pozitívneho nazerania ku kritickej interpretácii, kým Lenin stabilne pretrvával v pozitívnych

konotáciách i naďalej a je priamo usúvzťažňovaný s vedúcimi predstaviteľmi strany a štátu v jednotlivých obdobiach.

3.2.4. Dubček

Mierne odlišný spôsob interpretácie je nutné zvoliť pri náhľade na československú politickú scénu v druhej polovici 60. rokov v kontexte tzv. Pražskej jari. Hoci jej dominantnou osobnosťou bol A. Dubček, jeho jazykový obraz bol formovaný v prepojení na osobnosti, ktoré ho v politickom pôsobení vo vedúcich pozíciách predchádzali aj nasledovali, konkrétne A. Novotný a G. Husák. Antroponymum *Novotný* môžeme interpretovať v dvoch rovinách, ktorých medznikom je rok 1968. V rokoch 1962 – 1967 sa vlastné meno vyskytovalo v mediálnych komunikátoch s odkazom na reprezentatívnu funkciu prezidenta, upriamujúc pozornosť na príhovory, referáty a zahraničné návštevy hlavy štátu, napríklad *Súduh Novotný vo svojom prejave v Ostrave hovoril...* (Pravda, 1. 4. 1963); *Návšteva súdruha Novotného vo Vietnamskej demokratickej republike prispieva nielen k ďalšiemu prehĺbeniu vzťahov...* (Pravda, 1. 2. 1963); *A logika veci si žiada – ako to v novoročnom prejave povedal súduh Novotný...* (Pravda, 5. 1. 1965) či *Ako povedal prvý tajomník Komunistickej strany Československa súduh Antonín Novotný v známom interview [...]* (Pravda, 14. 11. 1967).

Na druhej strane pri zohľadnení transformácie spoločenskej situácie a politicko-ideologického diskurzu po roku 1968 môžeme až do konca desaťročia pozorovať isté modifikácie v spôsobe zobrazovania Novotného osobnosti. K obratu dochádza po jeho odstúpení z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ (5. januára 1968) a neskôr aj prezidenta Československej socialistickej republiky (22. marca 1968). Mediálne stvárnenie sa posúva v rovine *spoločenský vzor ↔ odstrašujúci príklad* od pozitívneho (či aspoň neutrálne rešpektovaného) obrazu politického činiteľa k negatívne až dehonestujúcemu. Jediné prípady, keď sa od roku 1968 v skúmaných textoch objavilo antroponymum *Novotný*, boli situácie zdôrazňujúce negatívne aspekty buď samotnej osobnosti, alebo obdobia jeho politického pôsobenia. V praxi ide o kritiku *novotnovského režimu*, ktorý súvisel s prehlbovaním zvyškov kultu osobnosti, byrokratizáciou spoločnosti, nátlakom, neslobodou, s rozkolom strany a ľudu a v neposlednom rade sa objavuje aj obvinenie z oportunistizmu, príznačné v rozvíjaní ideologických stereotypov domáceho nepriateľa. Charakteristickým sprievodným javom je vytrácanie oslovenia *súduh* pred menom, čo možno interpretovať ako prejav straty úcty voči menovanej osobe.⁴⁴ Na ilustráciu tejto denominácie, ako aj celkového sémantického posunu, uvádzame niekoľko príkladov:

Strana sa začala spoliehať na autoritu moci, vedenie sa zvrhlo na administratívne prinucovanie, vedenie strany na čele s Novotným sa dostalo do rozporu s členstvom, strana s ľudom. (Pravda 13. 8. 1968)

Jedni hľadajú chyby len v našom pojanuárovom vývoji, ani čo by predtým, keď Novotný a jeho prisluhovači plnili republiku v sud prachu, v žalár myšlienok, v štát neustále urážaných jednotlivcov i národov, boli žili na Mesiaci. (Pravda 4. 9. 1968)

⁴⁴ Tento proces je prítomný aj v iných príkladoch vysokopostavených politických činiteľov, ktorých význam sa vo verejnom priestore zmenil z pozitívneho na negatívny.

A že po skúsenostiach z päťdesiatych rokov a režimu osobnej moci Antonína Novotného môže tento boj zvíťaziť bez novej ujmy... (Pravda 18. 7. 1969)

Pri tejto príležitosti je vhodné poukázať, že s výnimkou spojenia *novotnovský režim* absentujú aj iné kolokácie spojené s jeho osobnosťou, ako tomu bolo pri predchádzajúcich osobnostiach. V nadväznosti na Novotného je časové rozhranie umožňujúce komparáciu a modifikáciu oficiálneho jazykového obrazu A. Dubčeka značne kratšie, keďže berieme do úvahy roky 1968 – 1970, počas ktorých bol predmetom záujmu verejného mediálneho diskurzu. Aj v tomto relatívne malom priestore však badať rýchly a najmä zásadný obrat, ku ktorému došlo od začiatku roka 1969. V čase pôsobenia A. Dubčeka v pozícii prvého tajomníka ÚV KSČ bola jeho reflexia v straníckom denníku pozitívna, resp. neutrálna a výskyt jeho mena bol zaznamenaný v podobe referencie alebo citátu 12-krát. Bolo to, podobne ako v prípade A. Novotného, najmä v súvislosti s verejnými vystúpeniami, ktoré vyplývali z jeho straníckej funkcie:

Všetci komunisti, ako to v pondelňajšom prejave zdôraznil súdruh Dubček, i však musia uvedomiť, že „budú stáť na čele vývoja [...]“ (Pravda 3. 4. 1968)

Pretože v ňom nepôjde (v Akčnom programe, pozn. PM), ako na to poukázal súdruh Dubček, o nejaký direktívny výpočet konkrétnych úloh, ale o politickú platformu [...] (Pravda 7. 4. 1968).

K politickému zvratu v porovnaní s predaugustovým obdobím došlo čoskoro, a to od roku 1969, čo ilustračne zobrazuje nasledujúci príklad: *Prehlbovali sa všetky záporné tendencie predaugustového obdobia, spoločnosť bola vystavená novým krízovým otrasom. A Dubček, ktorý bol hlavnou prekážkou konsolidačného procesu, musel byť odvolaný* (Pravda 2. 4. 1970). V straníckej tlači bol A. Dubček v kontexte neúspešného demokratizačného procesu tzv. Pražskej jari vnímaný ako politický „mýlitel“ a označenie skupiny jeho spolupracovníkov termínom „dubčekovci“ získal nádych ironie, pejoratívnosti až urážky. Politika pravice sa zahrnula pod prívlastky *dogmatická* či *oportunistická*, pričom pojem *oportunizmu*, resp. politického či pravicového oportunizmu v spojení s reformnou činnosťou v roku 1968 sa v neskoršom období stal súčasťou ideologicky motivovaného stereotypu domáceho nepriateľa a synonymom nadávky. Z prostredia denníka *Pravda* je zreteľným vyjadrením poaugustového postoja verejnej mienky vo vzťahu k A. Dubčekovi nasledujúce tvrdenie, z ktorého vyznieva najmä názor o falošnosti a nestálosti dubčekovskej politiky:

Za optickým klamom monolitnej, produbčekovskej národnej jednoty, za fasádou zmanipulovanej verejnej mienky sa skrývali a maskovali skutočné zámery a ciele pravice: ovládnuť celú stranu a štát, zvrátiť socialistické zriadenie a odpútať republiku so spoločenstva socialistických krajín a najmä od Sovietskeho zväzu. Taký bol jej kontrarevolučný cieľ. (Pravda 1. 5. 1970)

V tomto čase vstupuje do povedomia v straníckom mediálnom diskurze G. Husák, u ktorého sme prvý výskyt antroponyma zaznamenali 6. júna 1969, čo v súvislosti s historickým kontextom a jeho minulosťou nie je prekvapivé. G. Husák sa do politického diskurzu znovu začlenil až od roku 1968. Dovtedy v straníckej tlači nesmel ani publikovať a aktívne pôsobil primárne v období normalizácie.⁴⁵ Nasledujúci rok a pol sa uvedené vlastné

⁴⁵ K spojeniu Husákovskej osobnosti s konceptom normalizácie a konsolidácie podmienok v Československu pozri Pullmann, 2016.

meno objavovalo zvyčajne v súvislosti s prejavmi a referátmi, ktoré G. Husák verejne predniesol, alebo s jeho vystúpeniami vo funkcii generálneho tajomníka strany (od 17. apríla 1969):

Od riešenia problémov v strane, ako zdôraznil na májovom plenárnom zasadnutí súdruh Gustáv Husák, sa odvíja riešenie všetkých ostatných otázok súčasnosti. (Pravda 6. 6. 1969)

Súdruh Husák v správe o činnosti Predsedníctva ÚV KSČS, hodnotiac uplynulé obdobie, mohol objektívne konštatovať: „Môžeme bez prehánania povedať, že v uplynulom období sme vyhrali veľkú politickú bitku [...]. (Pravda 3. 2. 1970)

Vzhľadom na zaznamenaný výskyt v tlači až po augustových udalostiach roku 1968 v tomto prípade nereflektujeme zmeny sémantického obsahu, ako tomu bolo pri A. Novotnom a A. Dubčekovi. Zároveň to však potvrdzuje spätosť vedúcej straníckej funkcie s reflexiou v mediálnom prostredí a načrtáva perspektívy ďalšieho výskumu v normalizačnom období.

3.3. Konceptualizácia politického režimu v ideologickej metafore

Metafora je dôležitou súčasťou (nielen) mediálnej komunikácie a v posledných desaťročiach sa vyprofilovala na jeden z formujúcich atribútov politického diskurzu, ktorý podlieha záujmu aj zo strany politolingvistiky (Blaho – Mertová, 2018; Chrz, 1999; Mertová, 2017a; 2018). Ako poznamenáva J. Sipko (2017, s. 15), práve politická komunikácia je prostredím bohatým na axiologické prejavy, reflektované tiež v metaforách. Prítomné hodnotiace prvky sú však spravidla negatívneho zamerania. Prechod od štrukturalistického nazerania na jazyk k antropocentrickému ponímaniu a ku kognitívne orientovanej lingvistike sa prejavil aj v prístupe k metafore. V zmysle kognitívneho uchopovania sveta sa jazyk používa s cieľom meniť zaužívané a vytvárať nové situácie, ale rovnako i podnecovať k požadovanému mysleniu a konaniu, k zmene postojov (Bublitz, 2001, in Valdová, 2018, s. 32). Práve v myslení dochádza k analytickému poznávaniu, ktoré sa verbalizuje primárne v lexike. Jazyk sa tak stáva materializovanou formou našich kognitívnych schopností i hodnotenia. Metaforické ponímanie sveta nie je v štruktúre spoločnosti a jej členov izolované, ale existuje ako prirodzená súčasť jazyka, ktorý je, slovami N. Mertovej, metaforou preniknutý a práve s jej pomocou je jedincovi umožnené konceptualizovať, kategorizovať a transportovať významy v rámci kognitívneho štruktúrovania jazyka (Mertová, rod. Demjanová, 2010, online; Mertová, 2017b, s. 64 – 65). V dôsledku toho vzniká vo vedomí society kognitívna platforma umožňujúca ďalej poznávať, štruktúrovať a interpretovať okolitý svet. Teória konceptuálnej metafory pozostáva z nasledujúcich propozícií – metafora je kognitívny, nie iba lexikálny jav; metafora by mala byť analyzovaná ako mapovanie založené na prenášaní medzi dvoma doménami; metafora je založená na skúsenosti (Geeraerts, 2020, s. 209).

Vychádzajúc z diela G. Lakoffa a M. Johnsona konštatuje Z. Kováčová (2015, s. 37), že kognitívna lingvistika vníma metaforu, na rozdiel od štrukturalistického prístupu, ako „nástroj na ‚ozmysľovanie‘ reality a považuje ju za nevyhnutnú súčasť tak nášho každodenného života, ako aj nástroj poznávania a porozumenia“, ktorý tvorí súčasť nielen jazyka, ale aj ľudského myslenia a konania. Podľa kognitívnej lingvistiky nie je kľúčovou stránkou jazyka jeho forma (syntax), ale význam. Už v historicko-filologickej tradícii bola metafora

považovaná za kognitívny, nie iba štylistický prostriedok, a to z dôvodu, že sa vyskytuje vo vzorcoch, ktoré presahujú lexikálne položky. Ide o reflexiu spôsobu uvažovania, nie iba spôsobu komunikácie (Geeraerts, 2020, s. 209). Kognitívna lingvistika chápe niektoré výsledky ako kultúrne relatívne s prihliadnutím na politický a ideologický kontext, ako na to ďalej poukážeme v analýze mediálnych komunikátov.

Prihliadajúc na účasť metafory v rámci politickej platformy, vychádzame z teórie, že prítomnosť metaforického modelu v jazyku zvyrazňuje, ale zároveň často aj značne zjednodušuje abstraktné politické aspekty a približuje ich recipientovi v prijateľnej forme. V zmysle uvedeného názoru súhlasíme s prístupom I. Dulebovej (2010, s. 66), ktorá píše, že „komparatívny výskum procesu metaforizácie vedie k nachádzaniu spoločných črt v politickom metaforickom obraze sveta a v spôsobe myslenia predstaviteľov rôznych lingvokultúrnych spoločností, ktoré vedú ku konštatácii existencie základných a univerzálnych metaforických modelov“. Vznikajúci jazykový obraz sa môže odlišovať na základe individuálnych schopností a skúseností, spoločenských požiadaviek aj skúmaného materiálu (porov. Sipko, 2011, s. 30 – 32).

Primárnou a východiskovou oporou v teoreticko-metodologickej rovine analýz jazyka obdobia socializmu prostredníctvom politických, resp. politicko-ideologicky motivovaných metafor, je pre nás dielo G. Lakoffa a M. Johnsona *Metafory, ktorými žijeme* (čes. preklad 2002, 2. vyd. 2015), ale aj ďalšie z Lakoffových prác k téme metafory (pozri Lakoff 1993, 2006).⁴⁶ V rámci konštruovania svojho výskumu rozlišoval Lakoff (1993) v spolupráci s Johnsonom a M. Turnerom dva základné pojmy: *metafora* je vnímaná v zmysle kríženia dvoch domén v konceptuálnom systéme, pričom jej povrchovou jazykovou (a teda sekundárnou) realizáciou je *metaforický výraz*, to znamená slovo, slovné spojenie či veta. Využívanie metafor v bežnom jazyku používateľov nemusí byť podľa autorov nutne uvedomelým procesom, keďže z hľadiska kognície poukazujú na to, že metaforickými sú už samotné procesy ľudského myslenia, ktoré ovplyvňujú ďalšie konanie a činnosť človeka (Lakoff – Johnson, 2002, s. 15 – 18). S tým súhlasí N. Mertová (2017a, s. 207), tvrdiac, že „kompetencia metaforického modelovania je tou nadstavbou, ktorá vychádza z našej fundamentálnej kompetencie myslieť metaforicky, konceptuálne, konštruktívne, štruktúrne a aj schematicky“. Základným princípom, na ktorom je vybudovaný kognitívno-lingvistický prístup k uchopovaniu metafory, je schopnosť konceptualizácie abstraktných pojmov – označovaná aj ako schopnosť vytvárať vo vedomí používateľov idealizované kognitívne modely, resp. vzorce, ktorých použitie je kreatívne a možno ich modifikovať. Ako zdôrazňuje Geeraerts (2020, s. 210), metaforický obraz je živý jav a môže byť využitý na výstavbu nových výrazov.

Konceptualizácia umožňuje formovať symbolické štruktúry usúvzťažnené s predpojmovými štruktúrami z každodennej ľudskej skúsenosti. Vďaka nej je možné projektovať abstraktné schémy do fyzických a naopak, ale tiež vytvárať a chápať zložité pojmy a všeobecné kategórie s použitím obrazových schém ako ich štruktúrujúcich prvkov (Lakoff, 2006, s. 274). Problematiku konceptu približujú viacerí autori aj v domácom prostredí. M. Kysel'ová a M. Ivanová definujú *koncept* ako „kognitívne zoskupenie vecí, udalostí a javov,

⁴⁶ V slovenskom a českom priestore vzniklo niekoľko reprezentatívnych prác zaoberajúcich sa kognitívnu lingvistikou, ktoré vychádzajú z tvorby G. Lakoffa a M. Johnsona. Na ilustráciu uvádzame napr. *Jazyk a (po)rozumenie z aspektu kognitívnej lingvistiky* (Kováčová, 2015); *Nádoba plná reči: člověk, řeč a přirozený svět* (Vaňková, 2007); *Co na srdci, to na jazyku* (Vaňková – Nebeská – Saicová Římalová – Šlédrová, eds., 2005).

ktoré jednotliviec vníma ako koherentný celok a prostredníctvom nich vníma svet ako koherentný a kauzálne organizovaný“ (2013, s. 14 – 15). Konceptualizácia je podľa nich odrazom mentálnej skúsenosti založenej na transformácii a zovšeobecnení kognitívnej scény do podoby schematickeho jazykového vzorca, konceptu. K interpretácii témy v slovenských podmienkach prispieva aj Z. Kováčová, ktorá v kognitívno-lingvisticky orientovaných výskumoch vychádza najmä z diel ruských a poľských lingvistov. K otázke konceptualizácie poznamenáva, že ide o „myšlienkový konštrukt predmetov a javov, ktorý dáva význam predstavám o svete v zmysle konceptov, t. j. fixovaných významov v poznaní človeka“ (Kováčová, 2015, s. 145). Podľa autorky sú koncepty vo vzťahu k systému jazyka autonómne a ich funkciou je verbalizovať neverbálny proces myslenia prostredníctvom špecifických lexém, frazém či textov. Samotný koncept je tak abstraktný, neohraničený, bez presnej štruktúry a individuálny. Formuje a konkretizuje sa až vo verbalizovanej jazykovej podobe. Do určitej miery zjednodušenú, ale nemenej presnú definíciu procesu konceptualizácie uvádza F. Čermák (2018, s. 51), podľa ktorého ide o „zapojení, resp. převod neurčitých představ do pojmu“.

V súvislosti so všeobecným nazeraním na kognitivistickú (tzv. Lakoff & Johnson) teóriu v slovenskom diskurze, píše J. Dolník (2013, s. 396), že „dorozumievanie sa opiera o ten istý pojmový systém, ktorý uplatňujeme pri myslení a konaní, preto jazyk je istým zdrojom o tom, ako vyzerá tento systém“. Zmena v nazeraní na metaforu a odklon od jej chápania v zmysle fundamentálneho básnického prostriedku sú realizované prostredníctvom kognitívneho obratu v metaforológii. A. Bohunická (2013, s. 20) chápe tento proces ako „zmenu paradigmy v myslení o metafore, ktorú sprevádza záujem o hĺbkovú stránku metafor, o previazanie metaforického vyjadrovania sa s uvažovaním“. Z toho vyplýva naznačený posun metafory do sféry vedomia a k štruktúrovaniu abstraktných konceptov primárne vo vedomí a až sekundárne v jazykovej realizácii. Pri konceptuálnej metafore sa neurčitá/abstraktná predstava transformuje do konkrétneho pojmu, ktorý je vyjadrený jazykovými prostriedkami. Proces konceptualizácie zovšeobecňuje príznačné vlastnosti nejazykového javu do jazykovej podoby, čo korešponduje s teoretickým vymedzením metafor a metaforického pojmu (pozri Čermák, 2018, s. 51).

Výskum metafor ako jazykovo-komunikačného prejavu politickej ideológie vyplýva z determinácie jazyka jeho sociálno-politickým zázemím, v ktorom je realizovaný. Spôsob myslenia a vyjadrovania sa používateľa jazyka o vývinových spoločenských etapách závisí od fundamentálnych kontextových zmien, ktoré modifikujú ideové zázemie, hodnotový systém či celkové nazeranie na existenciu jednotlivca/kolektívu v istej societe. Stotožňujeme sa s názorom, že „konceptualizácia a konceptuálna metafora ako jej mentálny produkt je spôsobom nášho vnímania a štruktúrovania sveta. Je prostriedkom a súčasne aj produktom, priamo ovplyvňujúcim jej producenta aj expedienta v štandardizácii schém, framov, stereotypov a metaforických projekcií“ (Blaho – Mertová, 2018, s. 52). V tom sa prejavuje tretí z pilierov teórie konceptuálnej metafor – formovanie konceptuálneho modelu na základe skúsenosti. Podľa Geeraerts (2020, s. 212), vychádzajúceho, okrem iného, z diela G. Lakoffa a M. Johnsona, ide o koncept stelesňovania (embodiment). Autorská dvojica Blaho a Mertová poznamenáva, že postupná ideologizácia jazyka, zobrazovaná aj prostredníctvom konceptuálnych metafor, je prejavom manipulačných praktík smerujúcich k používateľovi jazyka, resp. k recipientovi mediálnych textov.

Metafory prítomné v publicistických komunikátoch a skúmané podľa predstavených teoreticko-metodologických východísk predstavujú pomerne častý jav v procese formovania či stabilizácie spoločenských a politických systémov. Na základe priebežných a rozvíjajúcich sa analýz (Molnárová, 2019a, 2019e, 2020d) identifikujeme štyri najfrekvencovanejšie a zároveň ideologicky výrazne determinované modely/koncepty metafor, v ktorých sa reflektuje oficiálny obraz československého socializmu. Sú to metafory v modeloch CESTA, BUDOVA, BOJ a PRÍRODA. Súbor tzv. budovateľských metafor, ako ich ďalej označujeme, reaguje na konverziu abstraktného politicko-ideologického zriadenia do mentálne uchopiteľnej a používateľsky osvojitelnej podoby. Spoločne predkladajú obraz budujúceho a rozvíjajúceho sa politicko-ideologického systému, ktorého zámerom je vytvoriť vo vedomí komunikanta predstavu o koncepcii socializmu ako utópii, budúceho dobra. Na potreby a naplnenie tohto cieľa bolo potrebné najmä pracovať, bojovať a prinášať obeť. Dosiahnuť tzv. šťastnú budúcnosť či v lepšom prípade poukázať na fakt, že súčasná generácia už prežíva socialistický sen tých predchádzajúcich, bolo ideologickým plánom, na ktorý upozorňujú autori zaoberajúci sa štúdiom socialistickej kultúry (napr. Macura, 2008; Suk 2017 a ďalší).

Vzhľadom na charakter skúmaného javu, neprístupujeme k analýze a interpretácii konceptuálnej metafory v skúmanom diskurze z kvantitatívneho hľadiska, ale uprednostňujeme kvalitatívny prístup založený na charakteristike a funkčnom vymedzení metafory v rámci mediálneho komunikátu.

3.3.1. Metafora CESTA

Model CESTA je odvodený z kinestetickéj schémy *zdroj – cesta – cieľ*⁴⁷ (Lakoff, 2006, s. 269 – 270), na ktorej je založená mentálna interpretácia politicko-ideologického zriadenia. Zdrojom je východiskový bod, čiže súčasný stav, resp. moment, v ktorom sa spoločnosť práve nachádza. S ohľadom na časopriestorové zameranie výskumu a kopírujúc extralingválny historický kontext je to rok 1948, keď sa po februárovom prevrate dostala k moci KSČ a de facto sa presadila politicko-ideologická línia socializmu. Cieľom je dosiahnuť komunizmus chápaný ako ideál. Cesta, na interpretovanie metaforického konceptu najdôležitejšia časť, predstavuje spojenie medzi východiskovým bodom a cieľom a zahŕňa v sebe smer a celý súbor činností postupujúceho subjektu. Charakteristická lineárna ohraničenosť implikuje progres, stály rozvoj, inovatívne myšlienky, smerovanie k zlepšeniu. Dôraz na cestu ako takú je založený na fakte, že cieľ v podobe komunizmu nebol v praxi nikdy reálne dosiahnutý. Apelovať na neustály progresívny postup k nemu však spĺňa požadované ideologické predpoklady. Keďže komunizmus bol z ideologického hľadiska objektívne nevyhnutným cieľom a spoločensko-politickou utópiou, ktorú je potrebné dosiahnuť, postup k nemu bol vnímaný ako jediná a zároveň najlepšia cesta vývinu spoločnosti (viac Zavacká, 2013). Funkcia spoločenského ukazovateľa, ktorý naznačoval nielen smer, ale vplýval aj na ďalšie aspekty utvárajúce cestu k vytýčenému cieľu, pripadla komunistickej strane. Priestorová ohraničenosť poskytuje konkrétnu líniu akceptovanú Sovietskym zväzom, resp. komunistickými orgánmi v Československu, ktorá je buď nasledovaná, alebo sa od nej spoločnosť v rámci postupu

⁴⁷ Použitie výrazu cieľ, na rozdiel od „miesta určenia“ vyplýva z ideového, a nie priestorového ukončenia cesty.

odkláňa, vybočuje z nej či od nej inak odbieha, a to buď z vlastného rozhodnutia, alebo pod vplyvom vonkajších faktorov.

Koncept CESTA je charakteristický príznačnou opakujúcou sa lexikou, ktorá sa v metaforických výrazoch uplatňuje v tvaroch *ísť, vstupovať, napredovať, spieť k, urobiť prvý krok, držať krok, vývin/vývoj, smer, smerovať, kráčať, prechod, pochod, nástup, viesť* či *postup*. Sémanticky príbuznými lexikálnymi prvkami bez príznaku opakovania sú *milník, etapa, cieľ, cieľová páska, kompas, tempo, kurz, rozbeh, prekážka, prešlapovať, východisko*. Frekventovaný výskyt lexémy *cesta* sa objavil v rôznych, bližšie špecifikujúcich slovných spojeniach – *cesta socializmu, cesta ku komunizmu, najbezpečnejšia cesta, nezide z cesty, cesta proletariátu, celospoločenská cesta, cesta zvýšeného záujmu o...*, *cesta napredovania, dobrá cesta, jediná cesta, veľká cesta, nová cesta, cesta Októbra, slávna bojová cesta, cesta národnej slobody a sociálnych premien, spoľahlivá cesta, československá cesta k socializmu, januárová cesta, vlastná, špecifická cesta* alebo *vytýčená cesta*. V mediálnych komunikátoch je prítomný stabilný vzorec, ktorý badať od začiatku skúmaného obdobia, a to je lineárny postup *cesta od kapitalizmu k socializmu* a následne *od socializmu ku komunizmu*. Nemožno prehliadnuť, že väčšina slovných spojení má charakter pozitívneho hodnotenia. Výrazy *československá, vlastná* či *špecifická* cesta sa viažu k diferenciacii ideologického smerovania v súvislosti s reformným procesom v krajine od januára do augusta 1968. Jednotlivé atribúty nie sú vyslovene negatívne, ale v širšom kontexte poukazujú na istý odklon od zaužívanej línie.

Naznačené lexikálne výrazy v rámci konceptuálneho modelu CESTA upozorňujú nielen na cestu samotnú, ale aj na jej napredujúci smer, spôsob postupu. V kontexte historicko-politického obdobia sa pohyb dopredu považoval za heroický čin, ktorý bol dôvodom k obdivu. Paralelne s tým bol pohyb dozadu chápaný ako reakcionársky, ako zrada a odmietanie pokroku či ako vedomý odklon od smerovania k „šťastnej budúcnosti“, veľkému rozmachu, kultúrnemu rozkvetu a výstavbe socialistickej spoločnosti (porov. Macura, 2008, s. 8 – 19). Takýto postoj sekundárne pôsobil na prehlbovanie stereotypu o ideálnom svete v socialistickom bloku a podporoval stereotypy viažuce sa k budovaniu obrazu nepriateľa. Najmä v intenzívnom „budovateľskom“ období socializmu v 50. rokoch sa zdôrazňovala rýchlosť na ceste k socializmu, resp. v rámci prechodu/smerovania od socializmu k dosiahnutiu vytúženého komunizmu, čo sa reflektovalo v adverbialných tvaroch *kráčať/napredovať/smerovať/ísť rýchlejšie, smelšie, rozhodnejšie* a dosiahnuť tak *cieľ* cesty alebo sa mu čo najviac priblížiť.

Kým v 50. rokoch sa zvyčajne objavuje spojenie *vítaná cesta* alebo *naša cesta*, v kontexte spoločenských premien v roku 1968 dominuje snaha zdôrazniť špecifickú cestu na dosiahnutie socialistických cieľov, ktorá je zatiaľ charakteristická optimistickými vyjadreniami, a tiež absenciou kritiky zvoleného politického smerovania. Je to viditeľné v týchto a ďalších príkladoch *azda prvým krokom je obnoviť v celej strane ovzdušie dôvery; dôveru ľudu v pojanuárovú cestu, z ktorej nemienime zísť; zdôrazňuje sa zásada vlastnej, špecifickej cesty k socializmu; postavili sa za nové vedenie a solidarizovali sa s novým kurzom*. V 60. rokoch sa uplatnením metafory CESTA reaguje na dve zásadné udalosti z historicko-politického kontextu: a) inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa (20. – 21. august 1968) – *podporujú tento kurz vedenia KSČ ako jedinú možnú cestu na prekonanie vnútornej krízy v strane*; b) prijatie ústavného zákona o federácii (27. október 1968) – *dôsledné uplatnenie zásad, s ktorými sme vykročili do Československej federatívnej republiky*. V roku

1970 už metaforické výrazy na rozdiel od predchádzajúceho obdobia reflektujú aj kritiku dobového vývoja a jeho hlavných predstaviteľov:

A. Dubček, ktorý bol hlavnou prekážkou konsolidačného procesu, musel byť nakoniec odvolaný.

Pôjdeme ďalej a určite rýchlejšie, lebo sme sa zbavili rôznych kormidelníkov a hamovkárov, ktorí zatočili kormidlo ta, kde nebol cieľ strany a hamovali vtedy, keď bolo treba ísť rýchlejšie.

Napriek prepracovanosti konceptuálneho modelu CESTA ako metafory reflektujúcej socializmus a jeho neustály vývin s príslubom pokroku a predznačeného cieľa, na základe opakovania rovnakých či podobných metaforických výrazov v nasledujúcich rokoch možno konštatovať, že cieľ cesty nebol nikdy dosiahnutý. Sondážne výskumy do obdobia 70. rokov potvrdzujú pretrvávanie modelov, ktoré sa postupom času stali statickými a prešli až na úroveň kliše. Absencia zmeny či náznaku o naplnenie perspektív vytýčených v roku 1948 potvrdzujú na konci 70. rokov prechod metaforických modelov na úroveň politicko-ideologického stereotypu v súlade s vnímaním jazyka obdobia socializmu ako statického, dreveného, oficiálneho (k tomu Molnárová, 2021a).

3.3.2. Metafora BUDOVA

Druhá konceptuálna metafora ilustruje socializmus prostredníctvom budovy, poukazujúc na jeho stavbu, budovanie, upevňovanie alebo tiež podkopávanie či inú formu demolácie. Lexikálne výrazy *výstavba*, *prestavba*, *budovať* a *budovanie* patrili k frekventovaným prvkom v mediálnej podobe jazyka tohto obdobia, zvyčajne (ale nie nevyhnutne) v pozitívnych konotáciách. Od roku 1948 sa stretávame s tzv. budovateľskými snahami v dvoch rovinách: a) výstavba socializmu spojená s budovaním materiálnej, ekonomickej či kultúrnej základne, na ktorej by sa štát ďalej rozvíjal, b) výstavba a prestavba v duchu socializmu, ktoré sa zvykli vyskytovať spoločne a naznačovali zmenu a prechod od kapitalizmu k socializmu podobne, ako sme uviedli pri metafore cesty. Na ilustráciu k oboj uvede­ným rovinám možno uviesť niekoľko príkladov – *päťročný hospodársky plán vychádza z potrieb našej krajiny a jej prestavby od kapitalizmu k socializmu; postaviť pevné základy vyúžitého krajšieho života; náš ľud s nadšením buduje materiál­nú základňu svojej socialistickej budúcnosti; byť spoluvorcom a spoluorganizátorom socialistickej prestavby a výstavby našej vlasti*. Na rozdiel od neskoršieho obdobia sa v 50. rokoch koncept BUDOVA spája s už zmieňovanou pacifistickou politikou, čo možno pozorovať v spojeniach ako *posolstvo mierovej výstavby; prehliadka budovania mierových síl* a ďalšie. Veľké národy Sovietskeho zväzu a Číny boli predstavené ako *bašty*, resp. *hradby* mieru, čo možno usúvzťažniť s mierovým táborom alebo frontom, využívanými v rámci metaforického zobrazovania politického zriadenia (pozri ďalej metafora BOJ). Vzhľadom na postavenie Sovietskeho zväzu a jeho čelných predstaviteľov v úlohe vzoru sa v straníckej tlači v tejto súvislosti písalo o *veľkolepom stalinskom pláne výstavby komunizmu*, prípadne o *stalinskom programe výstavby socializmu*. Podobné výrazy spojené v budovaním režimu neskôr po roku 1953 a 1956 postupne ubúdali až celkom vymizli.

Budovanie socializmu, resp. socialistickej/komunistickej spoločnosti bolo chápané, podobne ako metafora CESTA, ako neustále prebiehajúci proces, ktorý v rámci príznačných fráz typu *dovŕšiť budovanie socializmu; dobudovať socializmus* avizoval aj moment ukončenia. J. Pruša (2011, s. 47) však poukazuje na to, že uvedené slovné spojenia sa vyskytovali počas trvania celého socialistickeho experimentu, a teda jeho výstavba (i cesta k nemu) trvala tak dlho, ako režim sám. To však nebránilo v zdôrazňovaní napredujúceho procesu a vývinu politicko-ideologického smerovania ku komunizmu – *každým novým úspechom na hospodárskej i kultúrnej výstavbe krajiny vždy viac dozrieva na socialistickej základni nová komunisticá spoločnosť*. Príznačným prvkom spojeným s ideologickým budovateľským motívom tejto metafory je zdôrazniť potrebu neustálej práce, aktívnej činnosti občanov a dôležitosť ľudovej masy tvoriacej základ spoločnosti. K charakteristickému súboru lexém využívaných v rámci konceptu BUDOVA patria *výstavba, základ, základňa, nadstavba, budovať a upevňovať*. Vyskytovali sa v napríklad v nasledujúcich spojeniach – *veď budovanie komunizmu je nová vec; sotva sa dobudoval náš socialistický štát; princípy výstavby strany; Sovietsky sväz utváral základňu, o ktorú sa opierali a opierajú pokrokové sily na celom svete a ďalšie*. Ako je vidieť, frekventovanými kolokáciami spojenými s uvedenou lexikou sú slová *socializmus, komunizmus, strana a spoločnosť*. Budovateľský motív bol rovnako prítomný aj v niektorých charakteristických ideologických heslách tej doby – *Buduj vlast', posilniš mier!, Vpred za ďalšie úspechy pri budovaní vyspelej komunistickej spoločnosti!, Sovietska armáda – odolná záštita pokojného budovania a strážkyňa mieru* a pod. Svoje zastúpenie nachádzal v ustálených slovných spojeniach *budovateľská práca, budovateľské nadšenie* či *budovateľský program*, ale aj v oblasti literatúry a kultúry, kde sa týmto spôsobom označoval špecifický dobový žáner – *budovateľská poézia, budovateľské piesne*.

Špecifický vývin sme zaznamenali v druhej polovici 60. rokov, a to najmä v súvislosti s prehlbujúcim sa demokratizačným procesom, keď sa výskyt príkladov v koncepte BUDOVA od roku 1967 ostupne zvyšuje. Napriek stabilnému nárastu možno pozorovať zmeny v sémantickom obsahu aj v objekte, na ktorý je metafora orientovaná. V roku 1967 ide o *úspešné budovanie socializmu a komunizmu v našej krajine; upevnenie jednoty socialistickej spoločnosti; upevnenie ideovej jednoty KSČ a ľudu našej krajiny*. V roku 1968 sa koncept BUDOVA používa pri analýze straníckych zmien uskutočnených od januára do augusta, napr. *strana je vo vážnej prestavbe, ktorá sa predsa nemôže zaobiť bez podstatnej prestavby aj svojich orgánov a ich aparátu; k totálnemu obnoveniu a upevneniu dôvery všetkého ľudu patrí urýchlene sa rozísť s nositeľmi deformácií*. Od roku 1969 sa následne začínajú metaforické príklady používať aj v súvislosti reakciou na začiatky normalizácie a v snahe distancovať sa od reformného obdobia. Ukazujú to príklady *uznesenia [...] utvárajú základňu pre našu „konsolidáciu“ a „normalizáciu“; presvedčivý nástup proti antisocialistickým, pravicovým silám, podkopávajúcej základy socializmu; vážne sa narušili leninské princípy vo výstavbe a činnosti strany*. Usúvzťažnenie strany ako základnej stavebnej jednotky v štáte, ktorá zodpovedá za budovanie/upevňovanie ideologických princípov a výstavbu v zmysle napĺňania cieľov komunistickej spoločnosti výstižne vyjadruje príklad z roku 1970. Poukazuje na nespôsobilosť budovať socializmus v prípade, že táto základná stavebná jednotka nie je pevná a plne funkčná: *[...] keď sa prestavuje alebo renovuje dom, nemôže stopercentne plniť svoje poslanie, pokým nie je všetko hotové, pokým nie sú všetky miestnosti obývatel'né*.

Možno teda konštatovať, že princíp budovania a výstavby tak strany, ako aj ideologického systému je stále prítomný, avšak dochádza k miernej diferenciacii v rámci kontextu. Reformné obdobie je charakterizované najprv ako inovátny spôsob budovania, neskôr ako stavebná prekážka.

3.3.3. Metafora BOJ

Socializmus a celý blok socialistických krajín sa v kontexte ideológie prezentovali ako svet mieru, práce a rovnosti charakterizovaný mierovými atribútmi. Dôsledne sa apelovalo na jednoznačne pacifistický postoj zdôrazňovaný najmä v opozícii ideologických stereotypov na príklade militantného kapitalistického západu. Tieto aspekty vystúpili do popredia najmä v 50. rokoch v súvislosti so zmenou režimu, a rovnako s ohľadom na relatívne nedávne udalosti 2. svetovej vojny. Koncept boja však pretrval i v ďalšom období a zaradil sa k tradičným obrazným prvkom stvárnňujúcim podobu socializmu a jeho politickej ideológie. S týmto zámerom dochádzalo k interpretácii aj vyslovene vojenských reálií doby ako prvkov mieru, napr. v texte úvodníka *Armáda ľudu* (Pravda, 6. 10. 1961): „*Náš mierumilovný ľud oslavuje Deň armády. V tejto vete sa neskrýva paradox – slová „mierumilovný“ a „armáda“ u nás nestoja v protiklade, navzájom sa nevyklučujú, ale dopĺňajú: mierumilovnosť dáva zmysel našej armáde, armáda robí zase úsilie nášho ľudu po zachovaní mieru úsilím reálnym.*“ Pri súčasnom pohľade a s vedomosťami o ďalšom historickom vývine toto tvrdenie za paradox považujeme. Potvrďuje to aj fakt, že analyzovaná konceptuálna metafora BOJ zastávala v skúmanom období popredné miesto v oficiálnom mediálnom diskurze.

Koncept BOJ ilustruje spoločnosť, resp. jej politicko-ideologický systém ako neustále prebiehajúci zápas. Táto metafora predstavuje jadro socialistickej ideológie aj každodennosti, poukazuje na dichotomické delenie sveta i spoločnosti (v globálnom kontexte Studenej vojny), kde na jednej strane stoja priatelia/spojenci a na druhej nepriatelia. Frekventovaná aplikácia metafory v dobovom diskurze zároveň prezentuje nielen politické, ale súčasne i jazykové uctievanie a zdôrazňovanie násillia, krutosti a bojového ducha, ktoré sa spájali tak s konceptom socialistického človeka, resp. socializmu, ako aj s konštrukciou nepriateľa (Sabrow, 2012, s. 204 – 206), i keď oficiálny diskurz 50. rokov definuje socialistické krajiny ako *tábor mieru* a apeluje na *boj za mier*. Oficiálne pertraktovaná pacifistická politika však nevyklučuje militantne orientovanú jazykovú reflexiu, ako to potvrdzujú naše výskumy. Charakteristická slovná zásoba indikujúca model BOJ využíva lexikálne výrazy *víťazstvo, zápas, boj, bojovať, bojovník, poraziť, porážka, vydobýť, výdobytky, burcovať, mobilizovať, terč, obrana, arzenál, zbraň, armáda, úder, šik, útočiť, ťaženie* či *vyzbrojiť*. Podľa F. Čermáka (2010, 2015) je prítomnosť lexém spojených s témou boja, vojny a nepriateľa indikátorom permanentného strachu politického režimu. Sémantickú rozdvojenosť vo vytváraní verejného obrazu socializmu si všimol aj V. Macura (2008, s. 36 – 47), keď poukázal na blízke (a značne protirečivé) spojenie mýtizácie socializmu ako ríše mieru s jeho mýtizáciou ako sveta boja a zápasu. Z toho možno odvodiť aj súvisiaci frekventovaný výskyt konceptuálnej metafory BOJ, ktorá, okrem iného, rozlišuje dve základné roviny – *boj za/o niečo/niekoľo* alebo *boj proti niečomu/niekoľo*. Ide primárne o znázornenie ideologického zápasu dvoch ideových sústav. Prezentuje sa ústredná myšlienka polarity Východného a Západného bloku – na jednej strane

glorifikácia socializmu a komunizmu, a na druhej strane dehonestácia, obviňovanie a znevažovanie západu zobrazeného prostredníctvom termínov *buržoázia*, *imperializmus* a *kapitalizmus*, ktorým sa prisudzovali záporné konotácie. Ich spoločným menovateľom sa stala transformácia fyzických aj ideových atribútov spojených so západnými veľmocami, najčastejšie so Spojenými štátmi americkými, do personifikovaného konceptu fyzického vonkajšieho nepriateľa socializmu. Neustály apel na vytváranie obrazu nepriateľa podporuje, či priam motivuje časté aplikovanie metafory BOJ do jazyka obdobia socializmu.

Pri pohľade na konkrétne zvolenú lexiku v tomto modeli si môžeme všimnúť, že príklady metaforických výrazov *boja za/o niečo/niekoľo* explicitne vyjadrujú základné hodnoty presadzované socialistickou ideológiou – *boj za víťazstvo komunizmu, za oslobodenie, za socializmus, za vyššiu produktivitu práce, za súdružské vzťahy medzi ľuďmi, za česť robotníka, za splnenie štátneho plánu, za práva proletariátu, o znovuzískanie dôvery, o naplnenie programu, za očistu strany, za pravdu, za splnenie veľkých úloh* a pod. V uvedených prípadoch je programovo zastúpený motív budovania komunizmu, vedúceho postavenia ľudu prostredníctvom komunistickej strany, motív plánovanej ekonomiky i práce ako najvyššej a najdôležitejšej spoločenskej hodnoty. Tematika hospodárstva dominuje v 50. rokoch sústredením na *boj za bohatú úrodu, za čím rýchlejší prerod slovenskej dediny, za industrializáciu, za vzornú pracovnú morálku alebo za vzorné plnenie tohtoročného plánu*. V metaforických výrazoch spojených s *bojom/zápasom proti niečomu/niekomu* sa dôraz kladie na opozíciu či kontrast vo vzťahoch Východ ↔ Západ, rovnako ako v ich ideologických systémoch – *dejinný zápas sveta práce proti svetu kapitálu, sveta bratstva a slobody proti vykorisťovateľom a utláčateľom; boj proti revizionizmu, dogmatizmu, sektárstvu, proti každému kriveniu leninizmu; boj proti ľudemocii a útlaku kapitálu; proti imperializmu; proti kontrarevolúcii; proti prejavom antikomunizmu* atď. Do popredia tu zreteľne vystupuje čiernobiela a idealizovaná/démonizovaná interpretácia tak Východu, ako aj Západu.

Podstatným bol tiež boj proti domácemu nepriateľovi, ktorým je v 50. rokoch dedinský boháč – kulak, napr. *nesmieriteľný boj proti triednemu nepriateľovi – dedinskému boháčovi; boj proti škodcovskému našepkávaniu dedinských boháčov*. Stranícka tlač podporovala a podnecovala v boji proti *rušiteľom, proti kapitalistickým a malomeštiackym predsudkom, chceli dovrieť zápas so zvyškami kapitalizmu u nás, s prežitkami minulosti, tvrdo bojovať bolo potrebné pri zatlačaní kapitalistických živlov na dedine*. Na tento zápas *o lepší a radostnejší život slúžila miliónová armáda nadšených budovateľov komunizmu, ktorých bolo nutné vyzbrojiť. Zbraň v rukách víťazného ľudu predstavovala napr. agitácia (jednou z hlavných zbraní našej strany vždy a všade je agitácia), ale aj poznanie politickej ideológie (marx-leninské učenie ako najlepšia zbraň v boji za lepší zajtrajšok)*.

Stabilný funkčno-sémantický medzník v podobe roku 1968 sa odzrkadlil aj v tomto modeli metafory, a to sémantickou diferenciaciou v dôsledku extralingválneho kontextu. V období od januára do augusta dominuje interpretácia boja vedeného reformnou časťou januárových politikov, čiže boj „pravicovej“ časti KSČ s cieľom presadiť/udržať reformné výdobytky, napr. *využiť naplno priestor, ktorý KSČ prebojoval progresívnym silám; progresívny kurz, ktorý na decembrovom a januárovom pléne ÚV KSČ v našej strane zvíťazil*. Neskôr, v dôsledku intervenčného zásahu vojsk Varšavskej zmluvy, sa politický kurz zmenil, čo sa odzrkadlilo v jazykovej rovine – *za hlavnú zbraň proti pravému nebezpečenstvu považuje ideologický boj a ofenzívnu politiku*. Dokonca už aj stretnutie predstaviteľov československej

vlády a Sovietskeho zväzu v Čiernej nad Tisou začiatkom augusta 1968 bolo v tlači zaznamenané prostredníctvom metafory BOJ: *Toto stretnutie nemôže byť súbojom, v ktorom jedna z týchto koncepcií by mala padnúť* (Pravda 1. 8. 1968). V nastupujúcim normalizačnom období od roku 1969 sa môžeme stretnúť s metaforickými výrazmi vyjadrujúcimi negatívne stanovisko voči reformnému obdobiu. Jeho politickí predstavitelia sú označovaní ako pravičiar a v tlači sa zdôrazňuje boj nového vedenia proti nim a za nový politický kurz. Reformné snaženia z roku 1968 sa dostávajú do pozície „oportunistických“, „antisocialistických“, „protikomunistických“ a iných „rozvrtných tendencií“. Túto líniu môžeme doložiť na nasledujúcich príkladoch: *ide o boj proti prejavom antikomunizmu; rozhodujúci je boj proti pravicovo-oportunistickým silám; bojovať proti zanášanju protisocialistických a protisovietskych nálad do výchovy; v uplynulom období sme vyhrali veľkú politickú bitku proti bloku rozvrtných síl* atď. Uvedený tón kritiky a nepriateľstva zaznamenaný v sémantickom posune konceptuálnej metafory sa v priebehu roku 1970 postupne vytráca, ale metaforický model v tradičnom význame boja ostáva prítomný aj naďalej.

3.3.4. Metafora PRÍRODA

Konceptuálny model PRÍRODA sa od predchádzajúcich troch značne odlišuje, čo však neznamená, že v extralingválnom politicko-ideologickom kontexte nenapĺňa svoju funkciu v spätosti s obraznou reflexiou socializmu a socialistickej ideológie v mediálnom diskurze. Základným diferencujúcim aspektom, na ktorý možno v úvode poukázať, je častá, ale nie výhradná, tematická príslušnosť konceptuálneho modelu ku komunikátom publikovaným pri príležitosti 1. mája – Sviatku práce. Ide o politicko-ideologicky významný sviatok spojený s výraznou nielen externou, ale súčasne aj jazykovo-komunikačnou manifestáciou socialistickeho režimu vo verejnom priestore, resp. v rámci verejnej mienky.

V súvislosti s interiorizáciou politicko-ideologických prejavov kolektívneho slávenia Prvého mája do jazyka sa stručne pozrime na význam tohto sviatku v kontexte ideológie socializmu. Sviatok sa od bežných dní odlišuje spôsobom prežívania, rituálmi a symbolikou, prostredníctvom ktorých sa v spoločnosti pripomína jeho kolektívna identita. Je to pomenovanie dňa, ktoré súčasne odkazuje na spôsob jeho prežívania. Ide o koncentrát vybraných hodnôt a tradícií danej society, ktoré reflektujú jej politicko-ideologické usporiadanie. Problematika sviatku, jeho slávenia, funkcie, organizácie a implementácie do verejného priestoru či politického kontextu je predmetom záujmu viacerých spoločenských vied, medzi inými etnológie, sociológie či histórie, čo však neobmedzuje aj širší presah do ďalších oblastí (pozri Beňušková, 2015; Mannová, 2012; Miháliková, 2005, 2018). Sviatok je súčasťou kolektívnej pamäti, upevňuje dôveru v súčasné usporiadanie pomerov a pozície jeho predstaviteľov. Okrem apelu na kontinuitu a hodnotový systém kolektívu umožňuje odstrániť z verejného priestoru režimovo nežiaduce prvky alebo osobnosti, čím sa stáva nástrojom kolektívneho zabúdania. Náchylnosť sviatku k manipulácii alebo zneužitiu na politické ciele sa formuje v dôsledku jeho oficiálnosti a s tým spojených manifestačných prejavov, ktoré vytvárajú atmosféru spoluprežívania, jednotnosti a integrity.

V rámci percepcie pojmu možno rozlišovať medzi sviatkom ako prejavom spontánnosti a prejavom organizovanosti, ako zdôrazňuje E. Mannová (2012) vo svojej publikácii.

Zjednodušená kategorizácia zohľadňuje tri skupiny – oslavy životného cyklu, slávnosti ročného cyklu a verejné slávnosti. Prvý máj sa zaraďuje primárne k slávnostiam ročného cyklu, ale vzhľadom na nejasnú hranicu medzi súkromným a verejným, najmä v súvislosti s funkciou v politicko-ideologickom diskurze, nie je táto klasifikácia úplne jednoznačná. Mannová upozorňuje, že dejiny verejných, resp. politických slávností nemožno vzhľadom na ich participačno-integračný charakter obmedzovať iba v mantineloch dejín moci, hoci rozsiahle zneužitie sviatkov socialistickým režimom bolo nepopierateľné. Prvý máj sa označuje ako *politický sviatok*, teda významný či pamätný deň, ktorého symbolický obsah nie je primárne religiózny a ktorý sa vzťahuje na politické dejiny (Miháliková, 2005).⁴⁸ Symbolizoval oslavu práce už od konca 19. storočia, keď bol v roku 1899 vyhlásený za Medzinárodný deň práce. Na území Československa je sviatkom od roku 1919, ale do hlbšieho povedomia vstúpil až v súvislosti s masovými ideologickými oslavami v období socializmu, keď sa stal jedným z jeho charakteristických kultúrno-spoločenských, ale aj politických symbolov. Po komunistickom prevrate v roku 1948 bol oficiálne prijatý ako deň pracovného pokoja podľa zákona č. 93/1951 (online). K jeho charakteristickým vonkajším ideologickým prejavom patrili sprievody, zástavy, heslá, transparenty, pionierske šatky, zväzacke rovnošaty a výzdoba verejných priestranstiev, ale aj dlhodobá agitácia, ktorá sviatku predchádzala. Pre komunistov sa Prvý máj stal symbolom demonštrujúcim jednotu Národného frontu a spätosť ľudu s KSČ. V praxi však išlo o existenčnú záležitosť – prejav nesúhlasu či odmietnutie zapojiť sa do oslavných manifestácií a pochodov vyústilo do označenia za triedneho nepriateľa (Hasárová, 2014; Janský, 2004).

Dimenzia externých symbolických prejavov⁴⁹ je kódom a súčasťou kultúrneho systému aj politického správania vybranej časti society. Tvorí základnú formu interakcie politických elít s verejnosťou, čím potvrdzuje legitimitu mocenských vzťahov, identifikuje sa s politickým programom a upevňuje autoritu vedúcich politických a ideologických predstaviteľov, ktorí sa prostredníctvom sviatkovej symboliky, prípadne priamym dosahom na ňu stali súčasťou oficiálneho prvomájového diskurzu.

V kontexte predstavených politicko-ideologických implikácií uvedeného sviatku približujeme v prvom rade metaforické výrazy spadajúce pod konceptuálny model PRÍRODA, ale následne aj niekoľko ďalších príkladov obraznosti usúvzťažnených s prvomájovou tematikou. Dôvod väčšieho zastúpenia metaforických výrazov v prvomájových komunikátoch súvisí s úzkym prepojením politického rozmeru Sviatku práce s nastupujúcim jarným obdobím. Samotnú jar možno tiež interpretovať s odkazom na politický rozmer ako nástup, znovuzrodenie alebo obrodenie ideálov socializmu, resp. komunizmu. Jednotlivé metaforické výrazy sa sústreďujú okolo lexikálnych jednotiek *kvety, rozkvet, jas, žiara, jar, prúd* či *more*, a to nielen v súvislosti s tematikou 1. mája. Za všetky uvádzame niekoľko príkladov – *prekvitá plnosťou najpestrejších kvetov naša večná jar, ožiarená kryštálovým jasom víťazných myšlienok marxizmu-leninizmu*; (o socializme) *rieka života radikálne zmenila svoje koryto a začala tiecť čistým, radostným, búrlivým prúdom*; *mocne preto žiari pochodeň socializmu*; *mocne horieť*

⁴⁸ Počas socializmu sa sformoval nový systém sviatkov neoddeliteľne previazaný s komunistickou ideológiou a medzi jeho najvýznamnejšie dátumy reflektované aj v médiách patrili 1. máj – Sviatok práce, 9. máj – Sviatok víťazstva nad fašizmom, 25. február – Víťazný február či 7. november – Veľká októbrová socialistická revolúcia.

⁴⁹ Jazyk a jazykové výrazy spojené s komunikátmi publikovanými v rámci prvomájového diskurzu považujeme za ich opozíciu.

ohňom budovateľského nadšenia a ďalšie. Kým uvedené príklady zastupujú využitie metaforického modelu v pozitívnom význame, práve koncept PRÍRODA umožňuje uplatniť sa aj negatívnym politicko-ideologickým aspektom, zvyčajne v rámci stereotypného stvárnenia východného a západného bloku s referenciou na militaristické tendencie Západu. V prvomájových textoch možno nájsť spojenia *olovené mračná kapitalizmu* alebo *dusný dym poroby sa rozplýva nad poníženou Afrikou*. Odhliadnuc od tematického zamerania sa v diskurze 50. rokov objavili aj metaforické výrazy *americký imperializmus rozdúchava nové ohniská vojny; mohutná sila mieru zvíťazí nad temnými silami vojny*, prípadne *socialistický spoločenský poriadok (...) odolal všetkým búrkam a obstál v skúškach najťažších*. Zohľadniac ideologický kontext, môže byť jeden jazykový výraz využitý v dvoch opozitných významoch, napr. *nezahatá* (vývoj) *nijaká umelá priehrada mocnárov kapitálu a naproti tomu pevná priehrada medzinárodných mierových síl zahatá cestu žeravej láve vojnových plánov a dobrodružstiev, soptiacej z mozgov monopolitických generálov Wall Streetu*. Kým v prvom prípade vystupuje priehrada ako prekážka v spojení s kapitalizmom, v druhom je interpretovaná ako pozitívny prvok spájajúci sa so socializmom.

Konceptuálna metafora našla zastúpenie aj neskôr, v období 60. rokov, kde však dochádza k istej modifikácii v rámci interpretácie. Naďalej ostáva v platnosti primárne usúvzťažnenie modelu s prvomájovou tematikou, metaforicky predkladajúce obraz domáceho i zahraničného nepriateľa politicko-ideologického režimu prostredníctvom prírodnej analógie. Poukazujú na akceptovanie myšlienok a ideí komunizmu a jeho čelných predstaviteľov, ideový rast (*vzišla sejba, ktorú zasial Marx a Engels; ako hlboko zasiala strana ľudu do srdca cit proletárskeho internacionalizmu*), a zároveň na utopické výsledky, ktoré z nich vyplynú (*nás spôsob života a organizácie spoločnosti v mierových podmienkach rozkvitne a rozbujuje*). V metafore sa v pozitívnom význame analogicky implementuje Veľká októbrová socialistická revolúcia, považovaná za spoločensko-ideologický míľnik v dejinách komunizmu, s prírodným obrazom ohňa (*ona zapálila oheň nadšenia a obetavosti; zapaluje* [proletariát, PM] *svoju pochodeň na ďalších územiach*). Na druhej strane, podobne ako v staršom období, prírodný koncept vystupuje aj v negatívnych konotáciách viažucich sa k ideologickému stereotypu budovania obrazu nepriateľa v širšom kontexte vojny vo Vietname v 60. rokoch (*mraky, z ktorých smrť prší*). Aj tu môžeme diferencovať pozitívne a negatívne významy reflektujúce opozíciu Východ ↔ Západ prítomnú vo voľbe kľúčových slov. Reflexia socialistického režimu, resp. komunizmu je zachytená vo výrazových prostriedkoch *jar, sejba, more*⁵⁰, *rozkvet, ožiarit, ovocie/plody, úroda* a iné. Lexikálne výrazy v jadre metaforických výrazov reflektujúcich kapitalizmus sa spájajú s prírodnými katastrofami (*otriať, lavína, utápať, požiar*) alebo s výrazmi odkazujúcimi na tmu a temnotu v porovnaní so žiarou socializmu (*mraky, temno, pršať*).

Podobné tendencie zaznamenávame aj v každodennom mediálnom diskurze stránickej tlače. Okrem už menovaných a opakujúcich sa lexikálnych metaforických výrazov možno doplniť niekoľko ďalších – *ak cesty, po ktorých ľudstvo voľakedy kráčalo boli zahmlené* (vo význame socializmu prinášajúceho svetlo); *čítali v novinách o komunizme, ktorého obrysy vzletní rečníci už videli črtat sa na horizonte; marxizmus-leninizmus zapustil hlboko korene v dejinách v súčasnosti mnohých krajín* a pod. V kontexte demokratizačných zmien

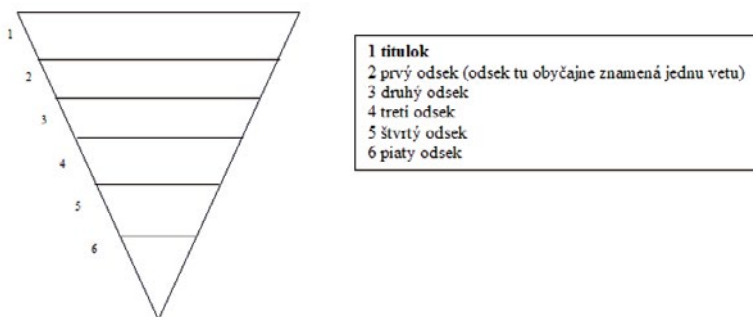
⁵⁰ Vo význame veľa.

nastupujúcich v druhej polovici 60. rokov a v zmysle politicko-ideologických dôsledkov neúspechu tzv. Pražskej jari, ktorá sama je stelesnením prírodne motivovanej politickej metafory, sa model príroda uplatnil v istej modifikácii. V tomto prípade neodkazoval na socializmus ako režim, ale najmä na rôzne jeho menšie súčasti a ich predstaviteľov, diferencované v Československu na princípe orientačnej pravo-ľavej metafory (k tomu viac Bartmiňski, 2016, s. 135 – 138). V dôsledku toho je význam aplikovaných lexikálnych výrazov primárne negatívny a o reformnom politickom spektre sa píše v termínoch ako *pravícovo-oportunistické živly* alebo *kuvičie hlasy*. V spojení s pravo-ľavou orientáciou sa využívala metafora vody, resp. rieky: *vedia sa dnes od „ľavého brehu“ náležite odťahovať; vyhnúť sa úskaliam i na doteraz zahmlenej pravej strane nášho vývoja; lebo sme nerátali ešte so zradnými prúdmi*. Nadviažuc na uvedenú metaforu vody sa v podobnom duchu vyjadril aj G. Husák v jednom zo svojich prejavov, keď sa o podporovateľoch Pražskej jari vyjadril ako o tých, ktorí *chceli loviť v kalných vodách spoločnosti*, ktoré sami vytvorili. Podporovatelia reformných snažení boli s odstupom času po auguste 1968 charakterizovaní aj ako tí, ktorí *prikladali svoje polienka na rozhorievajúcu sa vatru kontrarevolúcie v roku 1968*.

3.4. Novinové titulky v stránickej tlači

Novinový titulok sa ako špecifická súčasť mediálneho komunikátu vyznačuje charakteristickým rozsahom, obsahom, typografickým stvárnením aj lokalizáciou v rámci strany či periodika ako celku. Tvorba titulku a výber vhodných štylistických prostriedkov musí byť v súlade s komunikačným zámerom a požadovanou funkciou, ktorú má plniť – orientačnú, informačnú, aktualizáciu alebo pútačiu (kontaktovú). Neskôr k nim E. Minářová (2011, s. 256) doplnila aj funkciu persuzívnu, platnú najmä v publicistike. V zmysle ich napĺňania je nutné zakomponovať titulok do rámca konkrétneho sociokutúrneho kontextu, Mistríkovo model obrátenej pyramídy jednoznačne zobrazuje postavenie titulku v pozícii najdominantnejšieho komponentu v texte nachádzajúceho sa navrchu (obrázok 1). Z toho vyplýva, že je obsahovo najširší a ďalej sa konkretizuje v jadre textu.

Obrázok 1. Následnosť úsekov textu podľa ich dôležitosti (Podľa: Mistrík, 2021, s. 469)

Z hľadiska findrovského štylistického členenia sa titulok zaraďuje ku kompozičným štýlémam a je prostriedkom vonkajšej segmentácie komunikátu. Ide o jeho najvýraznejšiu

a najviac exponovanú rámcovú zložku, ktorá je primárne, ale nie výlučne, funkčne spätá s písomnou podobou textu (Findra, 2013, s. 153 – 154). Autor poukazuje tiež na názor J. Mistríka, podľa ktorého bola štýléma sformulovaná v zmysle nezvyčajného a nápadného prvku v texte, pútajúceho pozornosť adresáta. Z kompozičného hľadiska má preto titulok tendenciu vykazovať znaky expresivity na pozadí nociónálneho celku. V rámci mediálnych štúdií chápe publicistika titulok ako dôležitý komunikačný fenomén, resp. ako kontaktné avízo medzi komunikačnými partnermi, predstavujúce nielen výzvu ku komunikácii, ale zároveň prvotne oslovujúce čitateľa (k tomu Tušer, 2003). Na uvedenú persuzívnu funkciu vo vzťahu k danej štýléme reaguje aj V. Patráš (2018, s. 452 – 453) a upozorňuje na prítomnosť manipulačných aspektov – titulok patrí k textovým komponentom, ktoré často podliehajú účelovým a manipulačným modifikáciám, skracovaniu či obsahovému dopĺňaniu. V súvislosti s obmedzeným rozsahom sa v titulku zvyšuje informačná hustota textu, čo zasahuje do orientačnej a kontaktovej funkcie, ale zároveň vytvára z titulku neuralgické miesto pre uplatnenie persúázie a manipulácie. Vzhľadom na zameranie nášho bádania do oblasti jazyka obdobia socializmu môžeme Patráša doplniť a konštatovať prítomnosť špecifickej ideologicko-persuzívnej funkcie.

3.4.1. Formálna úprava titulku v stránickej tlači

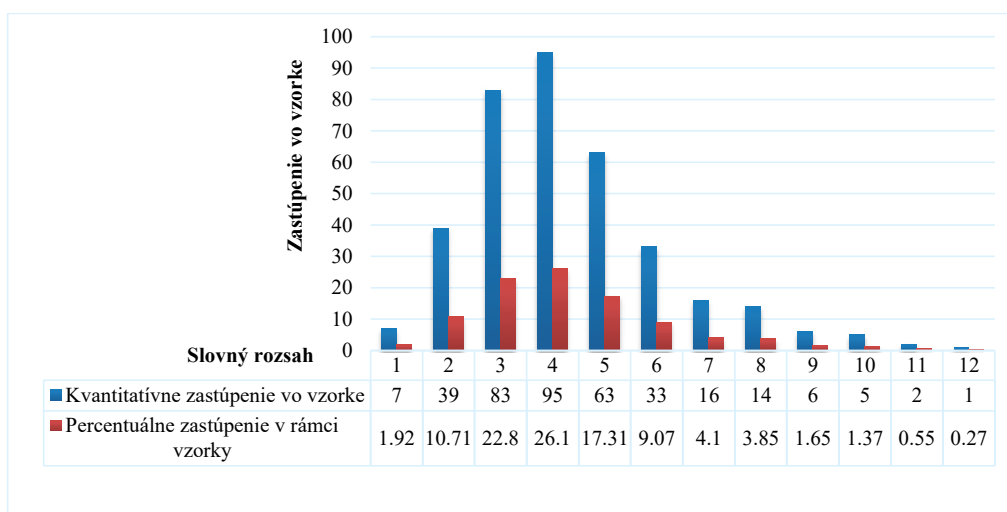
Nahliadnime v prvom rade na formálnu stránku tohto textového komponentu, keďže jeho typografická úprava, umiestnenie a rozsah patria k prvým javom pútajúcim pozornosť čitateľa. To je tiež dôvodom, prečo je grafika chápaná ako dôležitý sémantický komponent mediálneho, resp. novinového textu (Burcl, 2013). Titulky by mali byť tvarom jednoduché, rozmerom väčšie ako zvyšok textu, prehľadné a zrozumiteľné. Ideálnym priestorom pre umiestnenie titulku je horný ľavý okraj textu, a to v súvislosti s dodržaním konštantnej osi orientácie umožňujúcej recipientom jednoduché čítanie (Mallete, 2000). Tento prístup sme zaznamenali v denniku *Pravda*, pričom bol doplnený občasným zarovnaním titulku na stred textu či, v prípade delenia textu do dvoch stĺpcov, zarovnaním vľavo v ľavom stĺpci.

Vlastnosťou, ktorá púta pozornosť je tiež farebnosť, pričom Z. Hlavsa (1990) ju identifikuje ako jeden z možných prejavov persúázie, v ktorom zároveň môžeme identifikovať aj vplyv dobovej ideológie. Ide o jeden z najvýraznejších a najstabilnejších vizuálnych prejavov komunistickej, resp. socialistickej propagandy. V skúmaných etapách socializmu (1948 – 1956 a 1961 – 1970) spĺňala tieto parametre symbolika červenej farby, ktorá sa od 19. storočia spájala so socialistickým hnutím, bojom a radikalizáciou v spoločnosti, odkazujúca na oheň a krv. Už od roku 1889 sa viazala k prvomájovým sprievodom, a neskôr sa stala univerzálnym symbolickým vyjadrením komunistického hnutia (Sawer, 2006, online, porov. Čermák, 2015). Na využitie farby ako jedného z nonverbálnych elementov persúázie v médiách poukazuje A. Jaklová (2007, s. 231 – 232). Upozorňuje na jej identifikačnú a charakterizačnú funkciu, ktorá spontánne vytvára prepojenie medzi recipientovým (pod)vedomím a faktorom, ktorý má implikovať. V súčasnom psychologickom ponímaní zastupuje aktivitu, pohyb a činnosť, ku ktorým sa v ideologickom priestore socialistickej éry pridružuje aktivita spojená s revolučným hnutím. Propaganda založená na vizuálnych vnemoch zohrávala dôležitú úlohu v prehlbovaní masového vnímania propagandistických symbolov vo verejnom prostredí (k

tomu viac Zavacká, 2005). Farebnosť v titulkoch sa zvykne spájať s ideologickými sviatkami, oslavami alebo výročiami, napr. *MÁJ v jubilejnom roku, Aj radosť nám už patrí* (k prvému máju), *Všetko najlepšie...* (novoročný úvodník), *Veľký október – jar ľudstva*. Napriek tomu sa však núka otázka, či možno v kontexte dobového zasadenia a technicky obmedzených grafických možností skutočne hovoriť o prepojení s ideologickou ideologicko-persuazívnou funkciou. Argument v prospech uvedeného tvrdenia poskytuje výsledok komparácie iných celoštátne vychádzajúcich periodík v tom čase (napr. *Lud, Práca, Smer*), v ktorých sa uplatňovala širšia paleta farieb, najmä v magazínových vydaniach a prílohách. Denník *Lud* používal počas víkendov na zdôraznenie zelenú farbu, ale pri významnejších, ideologicky determinovaných príležitostiach (výročie ukončenia druhej svetovej vojny 9. mája) sa opäť zvolila červená. Iná situácia bola v stredoslovenskom denníku *Smer*, ktorého farebnosť prechádzala od tradičnej čiernej cez modrú, fialovú až do červenej. V tomto prípade nie je ideologickosť vo farebnom členení celkom jednoznačná. Keďže však *Pravda* uplatňovala iba štandardnú čiernu tlač doplnenú o prvky červenej pri významných, zvyčajne ideologicky motivovaných udalostiach, možno sa prikloniť k vizuálnej ideologizácii titulkov uvedeným spôsobom.

Analýza korpusu 364 novinových titulkov v socialistickej straníckej tlači v skúmanom období od roku 1948 (pozri graf 2) ukázala v rámci slovného rozsahu kvantitatívne najvyššie zastúpenie trojslovných (22,8 %) a štvorslovných titulkov (26,1 %). Súčasťou daného rozsahu boli všetky lexikálne komponenty vrátane plnovýznamových aj neplnovýznamových lexikálnych jednotiek, čísel a abreviátov. Vzhľadom na získané hodnoty môžeme konštatovať štandardný rozsah v rozpätí od dvoj- do šesťslovných titulkov s priemerným rozsahom 4,37 slova. Mimo kvantitatívne najzastúpenejšej škály boli jednoslovné a viac ako deväťslovné titulky nedosahujúce ani hodnotu desiatich výskytov. Pri titulkoch s rozsahom nad desať slov išlo skôr o výnimočné prípady.

Graf 2. Novinové titulky z hľadiska rozsahu.

S rozsahom možno usúvz'azniť výskyt interpunkcie, ktorá sa podľa A. Jaklovej (2002) radí, rovnako ako titulky samotné, k neverbálnym grafickým prostriedkom jazyka ovplyvňujúcim persuzívnu a aktualizáciu funkciu textu. Hoci v skúmanom období nejde priamo o dosah na ideologické aspekty v tomto textovom komponente, zo syntakticko-štylistického hľadiska predstavujú dôležitú, ale i zaujímavú súčasť novinového titulku. Ich hlavnou funkciou je členiť text, pričom v jeho písanej podobe môžu zastupovať zvukové prostriedky, napr. intonáciu či pauzu. V skúmanom súbore sme identifikovali pomlčku, otáznik, výkričník, bodku, čiarku, tri bodky, úvodzovky a dvojbodku (kvantitatívne a percentuálne zastúpenie pozri v tabuľke 2).

Tabuľka 2. Výskyt interpunkčných znamienok v novinových titulkoch.

Interpunkčné znamienko	–	?	!	...	„“	:	.	,
Kvantitatívne zastúpenie	22	24	5	8	5	2	2	27
Percentuálne zastúpenie ⁵¹	6,04	6,59	1,37	2,20	1,37	0,55	0,55	7,42

Zaznamenané kvantitatívne hodnoty reflektujú počet titulkov obsahujúcich dané interpunkčné znamienko, nie počet znamienok v celom korpuse titulkov. Hoci zvyčajne platilo, že titulok obsahoval iba jedno interpunkčné znamienko, našli sa aj prípady, kde sa ich vyskytlo viac (*Po 1. máji: Nech je taký aj 30. máj!*; *Amnestiu – komu áno, komu nie*; *„Idyla“ v hospodárskej kriminalite?*; *Súdruh riaditeľ, vyprázdňte vrecká!*). Interpunkcia do istej miery vplýva na modalitu titulkov a D. Slančová (2007, s. 260) ju identifikuje, s výnimkou čiarky, ako prejav dramatizácie textovej zložky. Opierajúc sa o lexikálno-štylistické a mediálne výskumy publicistických textov E. Minářovej (2011) a B. Junkovej (2010) súhlasíme s funkčným využitím dvoch najčastejších interpunkčných znamienok s dosahom na význam titulku – pomlčky a otáznika. Pomlčka (22 výskytov) sa uplatnila pri členení titulku, upriamujúc pozornosť na druhú časť titulku a zdôrazňujúc tak dôležitú informáciu, ktorá nasleduje po nej. Významovo je možné nahradiť ju tiež znamienkom rovnosti, prípadne pomocným slovesom *byť*. Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: *1. máj – prehliadka mierových síl*; *Agitácia – najúčinnejšia zbraň v boji za novú dedinu*; *Mládež – pýcha našej vlasti*; *Plniť dodávky – vec cti roľníka*; *Veľký október – jar ľudstva*; *Kádrová práca – neoddeliteľná súčasť riadenia* a ďalšie. Na druhej strane prítomnosť otáznika v titulku (24 výskytov) zvyčajne indikuje rečnicu otázku, čo priamo vyplýva z definície a zamerania názorovej publicistiky. Otázka nabáda k hľadaniu odpovede v jadre komunikátu, ale môže naznačovať aj pochybnosti súvisiace s predkladanou problematikou, resp. zdôrazňuje hodnotiaci rozmer publicistického textu, ktorý je súčasťou rozvitej odpovede na otázku obsiahnutú v titulku, napr. *Aj teba vyzvali. Čo urobíš?*; *Ako obchodujeme?*; *Penále... za úspory?*; *Vystačíme len s konštatovaniami?*; *Aké sú záruky, že ceny neporastú?*

3.4.2. Obsahová náplň titulku v stránickej tlači

⁵¹ Percentuálne hodnoty zaznamenávajú výskyt titulku s daným interpunkčným znamienkom v rámci korpusu 364 skúmaných titulkov.

Pri prechode od formálnej k obsahovej stránke titulku ako štylistického komponentu mediálneho komunikátu sa stotožňujeme s vyjadrením, že je „najstručnejšou formou novínovej informácie a na zdôraznenie jeho manipulačnej sily, s cieľom ovplyvniť verejnú mienku v politických a iných spoločensko-kultúrnych otázkach, denníky vyberajú špecifický slovník a syntaktické konštrukcie“ (Burel, 2013, s. 53). Tieto jazykové výrazy sú na úrovni lexiky a sémantiky ovplyvnené externými politicko-ideologickými podmienkami a označujeme ich ako ideologicky príznakové. Ďalej ich členíme do dvoch kategórií:

- a) lexikálne prostriedky s ideologickým príznakom a hodnotiacim komponentom spätým s ideologizujúcimi extralingválными tendenciami;
- b) lexikálne prostriedky s príznakom obraznosti a sémantickým posunom.

a) lexikálne prostriedky s ideologickým príznakom a hodnotiacim komponentom

V prvej skupine je zohľadnená lexikálna rovina podliehajúca dynamickému vývinu a zmenám existujúcim pod vplyvom extralingválных, spoločensko-historických a ideologických faktorov v mediálnom prostredí. Ide o súčasť tzv. socialistickej lexiky alebo lexiky jazyka obdobia socializmu. Existencia ideologického príznaku je zaznamenaná na základe komparácie so súčasným lexikografickým vymedzením slov v aktuálnych slovenských, ale aj tematicky orientovaných slovníkoch so špecializáciou na totalitné pomenovania (Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010; Pruša, 2011). Na základe analýzy titulkového korpusu rozdeľujeme dané lexikálne jednotky do niekoľkých okruhov podľa príslušnosti k charakteristickým pilierom ideológie socializmu, resp. dobovej tematiky. Rozlišujeme lexikálne jednotky späté s riadiacimi orgánmi socialistického režimu aj centralizovaným a plánovaným hospodárstvom. Samostatnú skupinu tvorí slovná zásoba pomenúvajúca politický režim, ideológiu a jej súčasti, ako aj predstaviteľov politicko-ideologického zriadenia v Československu i zahraniční, najmä, pochopiteľne, v Sovietskom zväze. Do samostatného okruhu patria slová odkazujúce na aspekty socializmu sústredené okolo pojmu *ľud*. Konkretizované príklady v rámci predstavenej diferenciacie sú zhrnuté v tabuľke 3 nižšie.

Tabuľka 3. Nosné lexikálne jednotky s ideologickým príznakom v novinových titulkoch.

Ideologický okruh	Lexémy
socialistické orgány riadiace zložky	<i>ÚV KSČ, KSČ, NV, KSSS, VKS(b), MNV, Národný front (NF), porady, konferencie strany, plénum, strana, sjazd, sjazdová kampaň, posudok, stanovy, členské schôdze, stranické školenie, usnesenie strany</i>
centralizované hospodárstvo	<i>päťročnica, družstevníci, brigády socialistickej práce, súťaže brigád, plán, záväzok, Ústretové plánovanie, socialistický obchod, JRD, socialistické súťaženie</i>
politický režim a jeho súčasti (referenčné, symbolické...)	<i>komunizmus, komunisti, Komunistický manifest, súdruh, socializmus, socialistická škola, socialistická demokracia, socialistické vlastenectvo, Veľká októbrová socialistická</i>

	<i>revolúcia, Veľký október, Sviatok práce a boja, prvomájová výzva, májový sprievod, agitácia, agitátor, kádrová práca, stranícko-politická práca, stranícka práca, sovietska tlač</i>
predstavitelia politického režimu (autority, domáci aj zahraniční činitelia)	<i>tvorivý leninizmus, Leninova nesmrteľnosť, súdruh Klement Gottwald, učenie J. V. Stalina, Stalin,</i>
politika populizmu	<i>ľud, občania, občianske oči a uši⁵², jar ľudstva, s ľudom – pre ľud, proletariát, sovietsky ľud, stalinská starostlivosť o ľud</i>

Komparácia vybraných identifikovaných lexém nachádzajúcich sa v titulkoch so špecializovaným slovníkom komunistickej totality (Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010) dokazuje ich frekventovaný výskyt v dobovom korpuse aj ideologickú príznakovosť. Podľa slovníka patria k najfrekventovanejším z nášho výberu lexémy *strana* (52 942⁵³), *práca* (44 491), *socialistický* (35 990), *národný* (52 367) a *ľud* (21 161), pričom sa v nich súčasne demonštrujú aj prioritné hodnoty socialistického zriadenia charakterizované v základnom štátnom dokumente, v Ústave ČSSR z roku 1960. Reflektujú vedúce postavenie strany, budovateľskú činnosť národa reprezentovaného (pracujúcim) ľudom, a tiež vymedzenie sa voči odlišnému politickému zriadeniu mimo krajín socialistického bloku na princípe stereotypu *my ↔ oni*.

Rovnako dôležitou je v rámci ideologicky príznakovej lexiky aj prítomnosť hodnotiaceho komponentu podmieneného extralingválnymi ideologickými faktormi. Podľa J. Dolníka (1999, s. 7 – 12) ide o vyjadrenie postoja či preferenčného vzťahu autora, a to buď ako semiotického konštituentu medzi výrazom a významom, alebo ako pragmatického konštituentu, ktorý ilustruje mimojazykové faktory a vlastnosti jazykových výrazov. Ďalej zameriavame pozornosť na druhý z uvedených variantov. Možnú klasifikáciu príznakovej lexiky s komponentom hodnotenia predkladá E. Čulenová (2012, s. 55 – 56), ktorá ju delí na pozitívne ideologicky hodnotiacu a negatívne ideologicky hodnotiacu lexiku. Je však dôležité poznamenať, že vzhľadom na prácu s oficiálnym straníckym diskurzom sa negatívne hodnotenie režimu a jeho vedúcich činiteľov v tlači nenachádza. To potvrdzuje logický predpoklad o jednostrannom hodnotení a stereotypnom náhľade na ideologicky formovanú spoločnosť zdôrazňujúcu prospešnosť politického zamerania a smerovanie k cieľovému komunizmu, jeho postup, nadradenosť či vymedzenie príslušnosti k domácejmu režimu v opozícii k cudziemu, teda všeobecne pozitívny jazykový obraz politického režimu charakteristický pre ideologicky podmienené prostredie. Takéto zistenia sú, samozrejme, v súlade so širšou spoločensko-ideologickou situáciou daného obdobia, v ktorom oficiálna verejná kritika straníckej práce a straníckeho režimu prakticky neexistovala, resp. sa nemohla objaviť v oficiálnej mediálnej platforme vedúcej politickej strany na Slovensku.

⁵² V tomto konkrétnom prípade považujeme v rámci spoločenského kontextu za ideologicky príznakové označenie *občianske* s apelom na preraktovanie občianskej zaangažovanosti a kontroly. Spojenie ako celok by však bolo možné zaradiť aj k lexike s prvkom obraznosti.

⁵³ Údaj v zátvorke pri jednotlivých lexémach uvádza absolútnu hodnotu vyjadrenú na základe korpusu Totalita, použitého pri tvorbe špecializovaného slovníka. Na potreby nášho výskumu ide o orientačnú a potvrdzujúcu informáciu.

Aspekt kladného hodnotenia je prítomný v konkrétnych príkladoch zachytávajúcich pozitívnu činnosť, jav, udalosť späť s ideologickým prostredím. Zo slovnodruhového hľadiska sem patria substantíva *víťazstvo, triumf, elán, mier, záväzok, nástup, jar, ľud, boj, súťaž, hrdina, zdokonaľovanie, iniciatíva, cesta, výzbroj, dôvera, výstavba, jednota*. V prípade adjektív (i adjektíválií) možno identifikovať najmä v 50. rokoch výrazy *mierový, mierumilovný, bojový, vyhraný, väčší, veľkolepý, veľký*, neskôr v 60. rokoch napríklad *nový, komunistický, tvorivý, socialistický, proletársky, občiansky, záväzný, významné, nebyvalé* (možnosti), *rozumné, prospešné* či *pozitívne*. Špecifickú diferenciacnú funkciu na úrovni *my – oni, náš – cudzí* má zámeno *náš*, a to hlavne v rámci ideologickej stereotypizácie vyjadrenej prostredníctvom jazyka. Pri adverbiách, resp. v postavení príslovkového určenia v novinovom titulku vystupujú hodnotiace výrazy, ktoré vykresľujú režim kladne a zdôrazňujú jeho pozitívnu činnosť – *zodpovednejšie, hospodárnejšie, do popredia, vyššie, na vyšší stupeň, o novú úroveň, aktivitou* (za dôveru strany), *čestne, principiálne, dôsledne, racionálne, seriózne* a iné. V týchto aj iných príkladoch z ideologicky podmieneného mediálneho prostredia je nevyhnutné vnímať širší, často aj extralingválny kontext, a interpretovať lexikálne jednotky v ňom. V prípade, že na dané výrazy nazeráme jednotlivo, možno ich vnímať ako sémanticky neutrálne. V kontexte im však možno priradiť hodnotiaci príznak (*Škola víťazstva komunizmu; Tvorivý leninizmus; Jednota NF* a iné).

b) lexikálne prostriedky s príznakom obraznosti a sémantickým posunom

Druhou charakteristickou skupinou v rámci lexikálno-sémantickej a štylistickej zložky novinových titulkov sú lexikálne jednotky s identifikovateľným príznakom obraznosti. Jeho realizácia sa diferencuje na úrovni sémantického posunu, a to či už zohľadnením druhotného významu slova, metafory alebo metonymie založenej na vybranom konceptuálnom modeli či v podobe prirovnania, personifikácie, frazeologizmu alebo symbolu. V prípade výskytu obraznosti v novinových titulkoch je nutné rozlíšiť funkciu, ktorú napĺňajú. Primárne môže ísť o vyjadrenie aktualizacej funkcie, napríklad v titulkoch *Investičný kolotoč; Macochy našich ciest; Očami Montrealu; Doprave zlyháva dych; V znamení srdca; Cesty ako boľavý zub; Čas dozrieva* a ďalšie. Z tých, ktoré vykazujú aspekty ideologizácie, môžeme vyčleniť niekoľko skupín spolu s konkretizovanými príkladmi. K prvej skupine zaraďujeme metafory, lexikalizované metafory, metonymie a slovné klišé, pričom v nich rozlišujeme (ne)prítomnosť ideologizujúcich tendencií. V ideologicky motivovaných metaforických titulkoch možno zaznamenať výskyt vyššie predstavených konceptuálnych modelov CESTA, BUDOVA, BOJ a PRIRODA, pričom prvé dve sú časté najmä v tzv. budovateľskom období do roku 1956. Neznamena to, že by sa v neskoršom období vôbec nevyskytli, ale popri nich už našli zastúpenie aj ďalšie dva. K jednotlivým modelom uvádzame niekoľko príkladov, na ktorých je viditeľná tiež istá miera ich vzájomného prelínania:

BOJ – Pred novými úlohami – k novým víťazstvám; Do boja za splnenie plánu v našich baniach; Ani na chvíľu neustáť v boji proti kulakom; Boj o dôveru; Vyhnaná bitva mieru; Agitácia – najúčinnejšia zbraň v boji za novú dedinu.

BUDOVA – Triumf budovateľského úsilia; Veľký príklad budovania komunizmu; K ďalším víťazstvám v socialistickej výstavbe; Po boku SSSR ešte k väčším úspechom v budovaní a v boji za mier.

CESTA – *Slovenská otázka v období prechodu k socializmu; Krok za krokom k lepšiemu; Za mier a napredovanie k socializmu; Slávna cesta sovietskeho ľudu; Kolaje stanov a atmosféra diskusie; Pokojným krokom k bratstvu ľudí; Pozitívnu cestou.*

PRÍRODA – *Nástup do jari komunizmu; Dodržiavanie vzorových stanov – kľúč k rozkvetu JRD.*

Na druhej strane možno zohľadniť sekundárny význam jednotlivých lexém. *Jar* vo frazeologickom, resp. knižnom význame predstavuje obrodu, znovuzrodenie, začiatok a prekvitanie, pričom vzhľadom na umiestnenie v prvomájovom titulku platí tak doslovný, ako aj prenesený význam. Pri lexéme *škola* (*Škola víťazstva komunizmu*) ide o prepojenie medzi titulkom a jadrom textu pojednávajúcom o štúdiu a význame moskovských dokumentov (prijatých 7. novembra 1965). Text bližšie zdôrazňuje ich význam a poukazuje na vzdelávací aspekt prínosný pre spoločnosť. Propaganda a jej šíritelia sú analogicky usúvzťažnení s postavami učiteľov a so školou ako vzdelávacou inštitúciou s cieľom formovať myslenie a názory verejnosti. Dochádza k spojeniu medzi školským získavaním poznatkov a „učeníím“ propagandy, ktorá pretláča do povedomia spoločnosti vopred sformované a politicky „vhodné“ názory. Pri význame lexémy *struna* (*Struna protikladov*) je zobrazený jej prenesený význam napínania vzdialenosti medzi dvoma pólmi (v kontexte medzi kapitalizmom a socializmom), pričom napätie medzi politickými sústavami môže pri prílišnom prepnutí prasknúť rovnako ako struna. Interpretácia metaforického titulku *Kolaje stanov a atmosféra diskusie* vychádza okrem konceptuálneho zobrazenia cesty aj z vnímania lexémy *kolaje* ako špecificky vymedzeného či ohraničeného priestoru. Z frazeologického hľadiska ide zároveň o vyjadrenie osvedčeného postupu alebo pôvodného stavu vecí. Táto interpretácia môže byť vztiahnutá na smerovanie vývinu spoločnosti v rozmedzí danom novými stanovami komunistického strany (KSČ).

Za lexikalizované môžeme považovať skôr metafory bez ideologizujúceho príznaku ako sú *Čas dozrieva, Kridla iniciatívy, Cestou reality* či *Investičný kolotoč*. Kliše⁵⁴ v zmysle často opakovaného, vyprázdneného slovného spojenia príznačného najmä pre publicistický štýl sú prítomné v titulku *Veľký október – jar ľudstva*. Využitie ideologizujúceho komponentu je realizované prostredníctvom odkazu na Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu ako na začiatok novej epochy v spoločensko-politickom vývoji komunistických krajín. Na tomto príklade je pozorovateľné prekryvanie medzi kliše a lexikalizovanou metaforou, resp. ho možno zaradiť aj ku konceptuálnemu modelu prírody. Ďalšími príkladmi kliše sú titulky *Čas dozrieva* alebo *Macochy našich ciest*, v ktorých možno rovnako pozorovať prekryvanie s lexikalizovanými metaforami. Medzi metonymie zaraďujeme titulky *Slovo Stalinovo; Slovo komunistu; Na prahu nového roku* a iné.

Prvky ideologického presahu sú v rámci obrazných pomenovaní zaznamenané aj v prirovnaniach. V novinových titulkoch sa objavili dva, pričom iba jednému je možné priradiť ideologický príznak. Ide o titulok *Čo voda pre rybu – to súťaž pre brigádu*, v ktorom sa prirovnaním k prírodnému, zvieraciemu prvku zdôrazňuje spoločenská nevyhnutnosť

⁵⁴ Rozlišujeme pojmy *klišé* a *floskuly*, napriek ich synonymickému významu v SSSJ (2011). Floskuly sú okrem sémantickej vyprázdnenosti príznačne nadbytočným zveličovaním a kvetnatosťou. Ide o zámerné, účelové, premyslené, ale aj podvedomé, mechanické a automatické zakrývanie a zdobenie prázdnyimi slovami (viac Just, 2005). Pri vybraných príkladoch chýba príznak ozdobnosti, použité spojenia sa vyznačujú viac zaužívaným, stereotypným významom.

participovania brigád socialistickej práce vo vzájomných súťažiach, ktorých cieľom je čo najlepšie a najefektívnejšie plniť a prekračovať hospodársky plán. V titulku, rovnako ako v konkrétnom prirovnaní, sa nachádza prvok ideologizácie spojený s ekonomickým princípom kolektivizácie a plánovaného riadenia. Iba v jednom prípade sme zachytili frazeologizmus – *Kto inému jamu kope...* Poslednou, opäť iba skromne zastúpenou skupinou, sú symboly. Z troch identifikovaných symbolických titulkov možno za ideologicky ovplyvnený považovať iba príklad *Od vatiev do školských lavíc*. V texte publikovanom pri príležitosti začiatku školského roka 1. septembra sa vyskytovala vatra ako zástupný prvok odkazujúci na oslavy 20. výročia SNP, na ktoré nadväzoval začiatok vzdelávacieho obdobia roka a príchod žiakov do škôl. Oslavy SNP boli v texte prepojené na významných sovietskych partizánov a partizánskych veliteľov, ako aj na verejné prejavy N. S. Chruščova pri príležitosti osláv.

Sumarizujúco možno skonštatovať, že hoci obrazné pomenovania a zvlášť tie ideologicky podmienené netvorili v rámci tohto textového komponentu (titulku) početnú skupinu, v jazyku obdobia socializmu mali svoj význam. Vo výsledku možno porovnať, že ich zastúpenie bolo omnoho výraznejšie v jadre textov ako v titulkoch. Z toho usudzujeme, že titulky v straníckom denníku plnili v tom čase najmä kontaktnú funkciu, čiastočne aktualizáciu, ale ideologické a persuzívne tendencie realizované prostredníctvom obraznosti ostávali v úzadí.

3.5. Politicko-ideologické heslá v tematickom diskurze

Súčasťou ideologickej agitácie v období socializmu boli schematické, vopred pripravené a ideológiou schválené politické heslá nachádzajúce sa tak vo verejnom priestore (transparenty pri prvomájových manifestáciách), ako aj v médiách.⁵⁵ Podľa J. Davida sa v nich kumulovala propagandistická funkcia spolu so snahou o výchovu nového človeka (k tomu Nečasová, 2018), v dôsledku čoho sa v jednotlivých etapách socializmu v heslách a sloganoch zdôrazňovali rôzne aktuálne hodnoty. Na druhej strane slogan môžeme chápať aj ako charakteristickú súčasť publicistického jazykového štýlu, v rámci ktorého je „stále opakovanou myšľenkou, resp. [je to] dobové módné heslo vôbec“ (Lotko, 1999, s. 116). Podľa J. Krausa (2010, s. 75) je to „zhuštné, dobre zapamatovateľné vyjádrenie nápadné stránky definienda“. Na potreby ďalšej analýzy považujeme dvojicu heslo a slogan za synonymá. Heslo je v súčasnej slovnej zásobe chápané ako stručne formulovaná zásada alebo myšlienka, pričom rovnaký význam platil aj v dobovom výkladovom slovníku zo 60. rokov. M. Kochan (2002) zaoberajúci sa výskumom a analýzou sloganov v súčasnom poľskom reklamnom a politickom diskurze však poukazuje na niektoré negatívne faktory vyplývajúce zo spojenia so schematickým a skostnatým jazykom obdobia tzv. reálneho socializmu. Upozorňuje, že ich používanie je späté so sémantickou vyprázdnenosťou, významovým posunom, faktorom nepriateľstva či s politickou ritualizáciou jazyka. Asociácia sloganov s jazykom obdobia socializmu v sebe nesie celý rad negatívnych konotácií, ako je neetický prístup, manipulácia, neobjektívnosť alebo nečestnosť vo vzťahu ku komunikačnému partnerovi.

⁵⁵ Viac k tejto téme pozri David, 2013, s. 183 – 198; Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010, s. 25 – 29; Knapík – Franc, 2011; Pruša, 2011.

Z psychologického hľadiska vystupuje do popredia agitačná funkcia podmieňujúca ústup spontaneity. Prostredníctvom politických sloganov sa formovala a modelovala verejná mienka do režimom požadovanej, a teda oficiálne schválenej podoby. Politicko-ideologickým schematizmom determinované heslá znižovali či výrazne limitovali individualitu jednotlivca a vzhľadom na ich pravidelné opakovanie prispievali k prehlbovaniu vládnej propagandy v prijímateľovi (porov. Kabát, 2011, s. 348 – 349). K základným vlastnostiam politicko-ideologických hesiel patrila jednoznačnosť, monotónnosť, krátkosť a jednoduchosť napomáhajúca rýchlemu zapamätaniu, a zároveň neumožňujúca voľnú interpretáciu. Z formálnej stránky boli znázornené ako zvolanie alebo prianie, ich základ tvorilo sloveso v imperatíve alebo pluráli. Heslo zvyklo byť zakončené výkričníkom, hoci to nebolo nevyhnutnosťou. V prípade adjektív išlo o výrazy s hodnotiacou či oslavnou funkciou s cieľom pôsobiť persuzívne. Z pragmatického hľadiska sa zachovávala ideová polarizácia – heslá boli buď výrazne pozitívne (obsahovo podporujúce domácu politiku a spojenecké krajiny, najmä Sovietsky zväz, ktorý v dobovej ideológii predstavoval vzor a nasledovaniahodný model), alebo výrazne negatívne (orientované k budovaniu obrazu nepriateľa socialistického zriadenia – kapitalizmu, imperializmu, koloniálnej politiky západných mocností a podobne).

Periodiká v období socializmu mali štandardne v záhlaví titulnej strany ideologické heslo, zvyčajne *Proletári všetkých krajín, spojte sa*. V publicistických textoch, ktoré sú príznačné svojim mienkotvorným charakterom, hodnotiacim postojom a persuzívnymi tendenciami, však bolo ich zastúpenie relatívne nízke, aspoň v jadre každodenných, netematických komunikátov. Heslá, ak sa v texte objavili, sa vo svojom význame zameriavali na budovanie socialistickej spoločnosti smerujúcej ku komunizmu (v zmysle idealizovaného cieľa) – *Víťazstvo komunizmu je nevyhnutné!; Nástup do jari komunizmu!* Vyskytoval sa tiež motív práce, ktorý zasahuje, okrem iného, aj do oblasti ideologického stereotypu. Na jednej strane vyzýva k práci a napredovaniu, ale zároveň upozorňuje na bližšie neurčeného, ale v dobovom kontexte zrejme nepriateľa – *Kde nepracujú komunisti, pracujú ich nepriatelja*. Motivicky sa nezabúda ani na ekonomickú sféru a jej ideologické aspekty sústredené v centralizovanom a plánovanom hospodárstve – *Socialisticky pracovať, socialisticky žiť!* Nemožno vynechať ani charakteristické slogany vyzývajúce k spolupráci so Sovietskym zväzom – *Nech žije Sovietsky zväz!; So Sovietskym sväzom na večné časy!*

V nasledujúcich dvoch podkapitolách sústredíme pozornosť na politicky, ideologicky, kultúrne aj historicky významné udalosti, pri príležitosti ktorých sa na stránkach tlače nachádzalo pestré zastúpenie hesiel. Patria k nim úmrtie J. V. Stalina a K. Gottwalda v roku 1953 a invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968. Prístup k analýze, interpretácii a politicko-ideologickému usúvzťažneniu jazyka a historického kontextu nie je v oboch prípadoch totožná. Rozdielnosť vyplynula z prvotného preskúmania materiálu po jeho excerpácii zo stránkovej tlače. V roku 1953 dominoval v spoločnosti, a rovnako tak v mediálnej produkcii kult osobnosti budovaný okolo čelných predstaviteľov Československa a Sovietskeho zväzu, pričom tento koncept sa výrazne odzrkadlil aj v dňoch nasledujúcich po ich smrti. V dôsledku toho v tlač zaznamenávame prirodzený posun z rozíjania kultu osobnosti žijúcej osobnosti k formovaniu jej odkazu a tzv. druhého života vo prostredníctvom jazyka ako média. V prvej podkapitole preto približujeme nielen kult osobnosti, ale tiež problematiku kolektívnej pamäti. Druhá podkapitola sa zameriava na politicko-ideologické heslá publikované v reakcii na vstup vojsk Varšavskej zmluvy do

Československa v auguste 1968. Na rozdiel od predchádzajúcej kapitoly sa v tomto prípade nezameriavame na aspekty kolektívnej pamäti ani tzv. druhý život, ale pozornosť venujeme princípu intertextovosti a referenciám, ktoré sa v heslách vyskytovali.

3.5.1. Úmrtie Stalina a Gottwalda (1953)

Kult osobnosti, ktorý sme ako koncept reflexie vybraného historicko-politického subjektu predstavili vyššie (pozri kapitola 3.2.) sa po jazyko-komunikačnej stránke rozvíjal nielen v jadre mediálnych komunikátov v straníckych periodikách, ale v kondenzovanej podobe nachádza zastúpenie aj na menšom textovom priestore – v politicko-ideologických heslách a sloganoch. Z historického, ideologického, ale aj mediálneho hľadiska patria k najdominantnejším udalostiam 50. rokov krátko po sebe nasledujúce úmrtia dvoch čelných predstaviteľov socialistického zriadenia – J. V. Stalina v Sovietskom sväze (5. marec 1953) a K. Gottwalda v Československu (14. marec 1953). Výskumná vzorka zozbieraných hesiel predstavuje 66 neopakujúcich sa jednotiek vrátane citátov a úryvkov z komplexnejších historických dokumentov publikovaných na titulnej strane, zvyčajne na vyhradenom mieste. Ide o heslá, ktoré sú v tlači umiestnené samostatne mimo jadra textu, často graficky ohraničené, prípadne sa odlišujúce typom a veľkosťou písma. Materiál bol excerpovaný z celoštátnych denníkov *Pravda*, *Práca*, *Smena* a *Lud* v čase od 6. marca do najneskôr 15. apríla 1953 (v prípade denníka *Smena*). Termín ukončenia publikovania tematicky orientovaných hesiel nebol v skúmaných periodikách jednotný. V kvantitatívnom vymedzení zároveň nie sú obsiahnuté údaje o opakujúcich sa heslách či už v rámci jedného periodika, alebo viacerých. Okrem špecifického umiestnenia na strane je pre heslá príznačné ukončenie výkričníkom (11), avšak nie je to pravidlo. Častejšie bolo heslo zakončené bodkou, resp. interpunkčné znamienko absentovalo. Je možné vyčleniť niektoré typické a zaužívané frázy (*nech žije, verní odkazu, v duchu odkazu* a ďalšie), predmetom analyticko-interpretáčného prístupu k získanému materiálu však nie je syntaktická stavba či lexikálny rozbor jednotlivých komunikátov, ale ich posúdenie zo sémantického hľadiska s dôrazom na reflexiu kultu osobnosti, hodnôt a hodnotenia v kontexte kolektívnej pamäti.

Problematika pamäti a spomínania spojená s vytváraním kolektívnych obrazov spoločenských javov a udalostí sa nachádza na priesečníku viacerých vedných disciplín vrátane histórie, sociológie, psychológie aj politológie (Assmann, 2001; Halbwachs, 2009), pričom všetky je možné uchopiť cez optiku jazyka, v ktorom a prostredníctvom ktorého sa fixujú a uchovávajú obrazy i hodnotenie osobností, javov a udalostí v jednotlivých obdobiach a situáciách. Priestor spomínania predstavuje ohraničenú plochu vymedzenú a determinovanú kontextovými faktormi označenú M. Halbwachsom termínom *sociálny referenčný rámec pamäti*. Ide o „orientačné body v priestore a čase, historické, geografické, biografické, politické pojmy, bežnú skúsenosť a známe spôsoby nazerania“ (Halbwachs, In Kvasničková, 2005, s. 35). V zmysle vymedzeného bádania predstavuje daný sociálny referenčný rámec kult osobnosti rozvíjaný v 50. rokoch a kontextové udalosti späté s budovateľským obdobím socializmu, ktoré determinovali podobu, význam a funkciu používaného jazyka. Fakt, že kolektívna pamäť nie je statická, ale podlieha zmenám v dôsledku transformácie kontextu a potrieb spoločnosti vyplýva nielen z aktuálneho poznania historických udalostí, vďaka

ktorým dokážeme určiť jednotlivé etapy formovania, pôsobenia i rozpadu fenoménu kultu osobnosti, ale v teoretickej rovine tieto vlastnosti zachytáva aj M. Halbwachs. Analýza jeho diela (Assmann, 2001; Šubrt – Pfeiferová, 2010; Šubrt – Maslowski – Lehmann, 2014) ukazuje, že ak má kolektívna pamäť pretrvať, musí byť v súlade s potrebami a utváranou identitou spoločnosti. Reaktualizáciou referenčných rámcov sa pamäť mení, čo je viditeľné v komparácii jazykového obrazu Gottwaldovej osobnosti v priamej časovej následnosti po jeho úmrtí a neskôr v 60. rokoch, keď sa z mediálneho diskurzu takmer úplne vytratil (pozri kapitola 3.2.3.). Keďže kolektívna pamäť sa stala súčasťou politického diania, v kontexte jej reaktualizácie platí, že „obraz minulosti se neustále mění podle priorit a zájmů přítomné společnosti, popřípadě její politické elity“ (Hlavačka, 2011, s. 14).

Význam jazyka ako ohraničujúceho referenčného rámca, v ktorom sa realizuje kolektívne spomínanie, či ako miesta pamäti v zmysle sprostredkovania a uchovávaní vybraných javov a udalostí je zdôraznený v konštatovaní, že „jazyk je kolektívnou funkciou myslenia par excellence“ (Halbwachs, In Šubrt – Maslowski – Lehmann, 2014, s. 18). J. Dolník, nadväzujúc na Assmannove práce, uvádza fixáciu kolektívnej pamäti na pevné médiá, teda i texty, z čoho vyplývajú vlastnosti formovanosti a organizovanosti. Vyvodzuje záver o význame jazyka v zmysle konštituenta pamäti, ktorý vystupuje „ako médium, ktorým sa zachovávajú a odovzdávajú identifikačne relevantné obsahy“ (2009, s. 260). O dôležitosti jazyka ako pamäťového rámca vypovedá výrok M. Halbwachsa, že „každé slovo, ktorého významu rozumieme, je sprevádzané spomienkou, a nie je spomienok, ktorým nezodpovedajú žiadne slová“ (Halbwachs, In Šubrt – Pfeiferová, 2010, s. 15). A. Assmannová (2018, s. 166) poznamenáva, že „fenomén pamäti je zjavne nezlučiteľný s metódou priameho popisu a inklinuje k metaforickému vyjadrovaniu“. V súvislosti s pozíciou jazyka v rámci problematiky pamäti ho autorka vníma ako spôsob jej odkrývania a utvárania, čím mu dodáva formujúcu funkciu. V dôsledku toho sa pamäťová a jazyková sféra vzájomne prepájajú a vybrané pamäťové obrazy sa stávajú súčasťou historického kontextu, kultúrnych požiadaviek a rôznych interpretačných postupov. K ďalším formujúcim funkciám jazyka v politickom a publicistickom diskurze sa radí ich tendencia vystupovať ako manipulačný prvok, najmä ak ide o presadzovanie ideologických postojov a názorov v spoločnosti (Dolník, 2009). Podľa Hlavačku (2011, s. 12) sú vybrané aspekty historického príbehu (v tomto prípade osobnosti), jeho hodnotenie, výklad a uchovávanie súčasťou mocenských identifikačných stratégií. Ich cieľom je ovládnuť celospoločenský diskurzu, čomu napomáhajú médiá, podieľajúce sa na vytváraní globalizovanej pamäti. Tej dominuje princíp kontrastu na osi sympatie – nenávisť voči zobrazovanému (porov. Raková, 2011, s. 27). Vzhľadom na sústredenie pozornosti na kult osobnosti ide primárne o vyjadrenie kladného hodnotenia a sympatií, čo prirodzene spája historickú pamäť s politickou, ktorej obsahom sú podľa Z. Kubišovej „ty časti minulosti, ktoré posilujú pozitívni sebeobraz a môžu byť využité pri úsilí o realizaci politických cílu“ (2014, s. 91).

Z histórie vieme, že Stalin zomrel vo svojej vidieckej vile v Kuncve neďaleko Moskvy. Jeho zdravotný stav zhoršujúci sa už od obdobia druhej svetovej vojny, keď utrpel ľahkú mozgovú mŕtvicu, bol výsledkom vyčerpávajúceho denného a pracovného režimu, fajčenia a alkoholu. Doplňujúcim faktorom bol jeho duševný stav, prehĺbujúca sa paranoja a strach z atentátu, ktoré sa odzrkadlili v politických a personálnych „čistkách“ v jeho najbližšom okolí. Poslednýkrát sa Stalin objavil na verejnosti na predstavení Labutieho jazera 27. februára 1953.

Na základe lekárskeho záznamu je dnes známe, že 1. marca dostal ťažkú mozgovú mŕtvicu, dôsledkom ktorej ochrnul na pravú polovicu tela. Prvá pomoc mu bola poskytnutá neskoro (na základe rozhodnutia jeho politických spolupracovníkov, ktorých kontaktovali s informáciami o diktátorovom zdravotnom stave) a zomrel v bolestiach v piatok 5. marca 1953 o 21:30 hod. Jeho telo bolo nabalzamované a pochované vedľa Leninovho sarkofágu v mauzóleu na Červenom námestí (Klubert, online). Klement Gottwald zomrel iba niekoľko dní po návrate zo Stalinovho pohrebu (14. marec 1953), a hoci dlhodobo trpel problémami spôsobenými alkoholizmom a chronickou pohlavnou chorobou, ako priama príčina smrti bolo označené prasknutie srdcovej aorty. Vzhľadom na jeho postavenie mu bola v tlači venovaná mimoriadna pozornosť spojená s publikovaním hesiel a sloganov, ako aj úryvkov z ideologicky ladených prísah československého pracujúceho ľudu. Na rozdiel od priestoru venovaného pripomínaniu Stalina, u Gottwalda išlo o dlhšie časové obdobie, pričom je možné uvažovať, že ak by Gottwald nezomrel v tak krátkej časovej následnosti, priestor venovaný Stalinovej osobnosti by bol väčší. Takto však ustúpil do úzadia po niekoľkých dňoch.

Charakteristická ideologicko-propagandistická výstavba hesiel v tomto období je založená na výskyte a rozpracovaní niekoľkých základných aspektov s prepojením na kult osobnosti, v rámci ktorých možno zaznamenať opakovanie rovnakých, resp. iba málo modifikovaných fráz podporujúcich tzv. druhý život oboch štátnikov. Prvým dominantným faktorom je dôraz na ich nesmrteľnosť, ktorá sa posunula do roviny ideového, ideologického a politického obsahu. Prejavuje sa apelom na meno (*nesmrteľné Stalinovo meno bude navždy žiť; večne bude žiť v československom ľude meno súdruha Gottwalda; súdruh Klement Gottwald bude večne žiť v myšli, srdciach, skutkoch a činoch našej strany*), odkaz (*slovenský ľud verne splní odkaz súdruha Klementa Gottwalda; verní odkazu súdruha Klementa Gottwalda*) a dielo (*nesmrteľné je dielo veľkého Stalina; ...aby sa dielo súdruha Gottwalda uskutočnilo až do konca; pevne somknutí víťazne dovърšíme Gottwaldovo dielo*). S tým sa spájajú kolokácie typu *Gottwaldova cesta* alebo *Gottwaldova päťročnica* odkazujúce trvácnosť jeho odkazu v hmatateľnej podobe.

Podobne ako v jadre mediálnych komunikátov, aj v koncentrovanom priestore politicko-ideologických hesiel sa nachádzajú v dominantnom postavení budovateľské motívy zdôrazňujúce prínos a rozvíjajúce ideologické ciele v spoločnosti, ktoré sú považované za jeden z prejavov druhého života. Zaradujú sa sem budovanie socializmu, smerovanie alebo napredovanie k socializmu, boj za mier, boj proti nepriateľom režimu a víťazstvo socializmu. Zreteľne na to poukazujú nasledujúce príklady:

Gottwaldovou cestou vpred k socializmu.

V duchu Stalinovho odkazu vpred k ďalším víťazstvám v budovaní socializmu.

Prisaháme Ti, súdruh Gottwald, že zvýšime socialisticke súťaženie, zvýšime produktivitu práce, posilnime obranyschopnosť našej krajiny a v spojení so svetovým táborom obrancov mieru, všetky úklady proti mieru zmaríme, mier ubránime!

V súvislosti so životom, dielom a odkazom Stalina a najmä Gottwalda sa v heslách, citátoch a prísahách vernosti publikovaných pri príležitosti ich úmrtia zdôrazňuje úzka spolupráca ľudu s poprednými politickými inštitúciami v Československu (Národný front, Ústredný výbor Komunistickej strany Československa), ale, samozrejme, aj v Sovietskom

zväze (Komunistická strana Sovietskeho zväzu).⁵⁶ Heslá uverejňované na dominantných miestach v periodikách, ako aj spoločenská situácia, poskytli priestor a vhodný kontext na prehĺbenie ideologickej propagandy:

Somknime sa všetci ešte pevnejšie okolo Ústredného výboru našej komunistickej strany a okolo našej vlády Národného frontu! Nech žije žulová v tejto ťažkej dobe jednota nášho ľudu! Pôjdeme ďalej pred ešte odhodlanejšie a ešte obetavejšie leninsko-stalinskou cestou, ktorú nám ukázal súdruh Gottwald!

Verní odkazu súdruha Gottwalda ešte užšie sa primkneme k nepremožiteľnému, hrdinskému sovietskemu ľudu a k jeho slávnej vodkyňi, ku Komunistickej strane Sovietskeho sväzu.

Menované inštitúcie vystupujúce v zjednocujúcom postavení vzoru a ochrancu sú spájané s pozitívnym hodnotením rovnako príznačným i pre jednotlivých štátnikov. V dôsledku toho sa v tlači stretávame s pomenovaniami ako *veľký Stalin; učiteľ* (o Stalinovi); *milovaný prezident súdruh Gottwald; verný žiak súdruha Lenina a spolubojovník súdruha Stalina* (o Gottwaldovi). Najmä v prípade Stalina sa jeho osobnosť a jej odkaz kladie na jednu úroveň s ideologickými zakladateľmi marxizmu-leninizmu, čo sa odzrkadľuje v heslách:

Vpred k úplnému víťazstvu veľkého diela Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina.

Nech žije mohutné, nad všetkým víťaziace učenie Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina!

Sovietsky zväz je už charakteristicky predstavený ako osloboditeľ, priateľ a spojenec, záštita mieru a samostatnosti, vzor a opora, čo rovnako platí aj o všetkých jeho súčasťiach vrátane sovietskej armády, mládeže či ľudu, ku ktorým sa treba obrátiť a podporovať ich. Spojenie medzi štátnymi celkami sa v jazykovej rovine pohybuje od *bratských sväzkov* až po *posvätné spojenectvo*. Za všetky vyberáme výrok A. Zápotockého publikovaný pri tejto príležitosti:

Somkneme sa ešte pevnejšie okolo nášho osloboditeľa a priateľa, ktorý nám svoje priateľstvo v časoch najťažších nespočetnými skutkami nezištnej pomoci skvele potvrdil. Somkneme sa ešte pevnejšie okolo záštity našej samostatnosti a záštity mieru všetkých slobodomilovných národov, okolo Sväzu sovietskych socialistických republík.

Ideologicky a propagandisticky budované a podporované pocity dôvery, priateľstva, lásky a obdivu voči politickým predstaviteľom v rámci pretrvávajúceho kultu osobnosti sa v jazykovej rovine reflektujú tiež prechodom od vykania k tykaniu (*prisaháme Ti, súdruh Gottwald; uskutočňovať Tvoj odkaz; v duchu Tvojho odkazu*). Klement Gottwald je pripomínaný prostredníctvom jeho činov zobrazených ako napredovanie k „šťastnej a prosperujúcej budúcnosti“ v priamom súvisi s budovateľským mýtom o rýchlom rozvoji krajiny v 50. rokoch. Referencie na túto činnosť sú zachytené okrem iného v denníku *Smena*, ktorý bol ústredným orgánom Československého sväzu mládeže a, pochopiteľne, apeloval na výchovné aspekty z Gottwaldovho života s kladnou perspektívou vo vzťahu k mládeži, o budúcnosť ktorej sa činnosť prezidenta usilovala:

Súdruh Gottwald na čele našej strany nás privedol do nového, slnečného a šťastného života v ľudovodemokratickej vlasti. Jeho veľké dielo nás vedie k budovaniu ešte šťastnejšieho a radostnejšieho života v socializme [...].

⁵⁶ Prísaha vernosti československého pracujúceho ľudu odkazu súdruha Stalina bola v *Pravde* publikovaná 10. marca 1953.

Súdrh Gottwald nás zbavil pocitu národnej malosti po desaťročia pestovanej buržoáziou [...]. Uvoľnil nesmiernu energiu, ktorá je v nás ukrytá a ktorá slúžiac ľudu, smetie z cesty všetky prekážky [...].

Rovnako ako v iných, už prezentovaných prípadoch (v titulkoch, metaforách, v kontexte vlastných mien a budovania obrazu autority), ani medzi politickými heslami nechýba symbolika zástavy ako jednotiaceho prvku, pod ktorým sa zhromažďuje ľud a ktorý odkazuje na čelné osobnosti, v tomto prípade najmä Stalina (*zástava Stalina; pod zástavou Lenina a Stalina*). Symbol zástavy nebol ani raz zaznamenaný v spojení s menom K. Gottwalda, avšak v heslách sa vyskytovali za sebou nasledujúce konštrukcie typu *Pod zástavou Lenina-Stalina, verní dielu Kl. Gottwalda* [...]. Na základe analýzy jednotlivých hesiel publikovaných pri príležitosti úmrtia vedúcich štátnych a ideologických predstaviteľov ZSSR a Československa môžeme identifikovať dôraz položený na niekoľko politicko-ideologických, ale aj spoločenských a kultúrnych hodnôt charakteristických pre obdobie socializmu 50. rokov. Sú to v prvom rade čestnosť, vernosť a odhodlanosť opakujúce sa v heslách a frázach s cieľom podporiť, resp. zvýšiť pracovitosť a produktivitu, ako aj apelovať na hrdinkosť a jednotnosť národa v čase, ktorý možno vzhľadom na kontext označiť prívlastkom kritický. Cieľom, ktorý môžeme vnímať na pozadí propagandistických aspektov jednotlivých sloganov, nadväzuje na kolektívnu, resp. politickú pamäť, ktorej úlohou je uchovať obraz a hodnoty danej etapy a využiť ho na legitimizáciu politickej činnosti v nasledujúcom období. V tomto duchu sa vyjadruje Z. Kubišová, s ktorej náhľadom na funkciu politickej pamäti v spoločnosti a dejinách sa stotožňujeme a ktorá sa reflektovala aj v skúmanom materiáli: „Vše, co je obsahem politické paměti, je aktivní, živé a připomínané, neboť funkcí politické paměti je jednak prostřednictvím připomínání určitých minulých událostí, osob, míst, artefaktů a činů udržovat politickou identitu a příslušný politický útvar (stát, stranu, hnutí apod.) a jednak je funkcí politické paměti prostřednictvím upomínání na příslušné minulé událostí, osoby atd., legitimizovat současné politické cíle a udržovat či posilovat existující politické panství“ (Kubišová, 2014, s. 90).

3.5.2. Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa (1968)

Výskumný priestor druhej skúmanej udalosti sme ohraničili obdobím 21. august – 22. september 1968, pričom rozsah jedného mesiaca umožňuje sledovať množstvo, výskyt a tematickú diferenciaciu publikovaných hesiel, ale súčasne aj ich významovú transformáciu v kontexte rýchlo prebiehajúcich zmien v dňoch po začiatku okupácie. Napriek stanovenému ohraničeniu bol posledný zaznamenaný slogan publikovaný v čase 4. – 12. septembra. Po 12. septembri sme žiadne ďalšie heslá už nezaznamenali a následne 26. septembra vstúpila do platnosti novelizácia tlačového zákona, ktorá rušila predchádzajúci zákaz cenzúry a sprísňovala kontrolu publikovaných informácií. Materiál (spolu 70 hesiel) sme získali excerpciou zo šiestich celoštátnych a regionálnych denníkov.⁵⁷ Heslá sa nachádzali zvyčajne v záhlaví titulnej

⁵⁷ *Pravda – Ústredný orgán Komunistickej strany Slovenska* (19 hesiel), *Smena – Orgán slovenského ústredného výboru ČSM* (16 hesiel), *Východoslovenské noviny – Orgán východoslovenského krajského výboru KSS* (13 hesiel), *Ľud – Orgán strany Slovenskej obrody* (12 hesiel) a *Smer – Orgán stredoslovenského KV KSS* (10 hesiel). *Práca – denník Revolučného odborového hnutia*, rovnako vychádzajúci v danom období, neobsahoval žiadne heslá skúmaného typu a s výnimkou špeciálneho vydania v dňoch 30. – 31. augusta 1968 v ohraničenom čase nevychádzal.

strany, v päte, prípadne v inej časti novín (mimo jadra textu), čím sa podporovala pútacia funkcia tohto typu komunikátu.

Bližšiu pozornosť venujeme princípu intertextovosti, ktorý bol zastúpený v jednotlivých sloganoch, a je založený na vnášaní iných textov alebo ich častí do textu novovznikajúceho. V médiách sa využíva ako argumentačný nástroj a patria sem alúzie, citáty, parafrázy i príslovia (Minářová, 2011, s. 231 – 232). V zozbieranom materiáli prevládajú citáty, ale možno ich zaradiť aj k alúziiv zmysle podprahového motívu, ktorý sa nachádza v jednotlivých heslách. Alúzia predstavuje priamy aj nepriamy odkaz na umelecký, historický, politický a iný kontext začlenený do stavby textu alebo menšej textovej jednotky. Autori v nej implicitne, ale aj explicitne vytvárali narážky v pozitívnom, ironickom aj odmietavom zmysle. Ich význam je pochopiteľný iba pre adresáta oboznámeného s pôvodným textom (pretextom), na základe čoho sa v alúziách využívajú odkazy na známe politické, umelecké a literárne diela, resp. ich tvorcov. Cieľom je zaujať stanovisko k aktuálnemu daniu, z čoho vyplýva, že sú tematicky prepojené s extralingválными podmienkami. Vo vzťahu k čitateľovi plnia nielen kontaktnú (pútáciu) a argumentačnú funkciu, ale v súlade s nimi vystupujú persuzívne a sú zdrojom kontextovej expresivity (Junková, 2010, s. 1987 – 190). Persuzívne tendencie, ktoré môžu byť zároveň ideologicky motivované, vyplývajú z voľby pretextov – sú to texty známe, väčšinou staršej proveniencie tvoriace súčasť kultúrneho dedičstva a všeobecného „know-how“ priemerného adresáta. Emócie a hodnotenia vyjadrené v alúziách a citátoch si nárokuje všeobecnejšiu platnosť, v dôsledku čoho sa stávajú sugestívnejšími (Karhanová, 1999, s. 34 – 35).

Interpretačno-výkladový prístup vyplýva zo zamerania na sémantické aspekty hesiel a ich funkciu v širšom kontexte historických udalostí, ku ktorým sa vzťahujú. V dôsledku interdisciplinárnych súvislostí sa bližšie zaoberáme najmä sociokultúrnou zložkou pretextov. Obsah a význam hesiel podmieňujúci ich zapojenie do kontextu roku 1968 často súvisí s otázkou autorstva pretextu a z toho odvodenou funkciou v rámci historických udalostí. Zohľadňujeme tiež hodnotové a ideové zameranie citovaných osobností v zmysle ich príslušnosti k politickému, kultúrnemu či ideologickému prúdu – dobovo aktuálnemu, ale aj historicky staršiemu, ktorý poukazuje na bezprostredný kontext aluzívneho segmentu (k tomu Homoláč, 1996, s. 68).

Heslá viažuce sa k invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa členíme na dve skupiny. K prvej patria heslá publikované v okamžitej reakcii na vstup okupačných armád do Československa, to znamená v dňoch ihneď po noci z 20. – 21. augusta 1968. Vyznačujú sa absenciou autora a plurálovou formou, najčastejšie v prvej a druhej osobe a je pre nich charakteristických niekoľko opakujúcich sa motívov, ktoré sú v nich vyjadrené.

Na prvom mieste je zaznamenanie výrazného odporu voči invázii a príslušníkom okupačných armád, ktorý reflektujú príklady *Nesúhlasili sme a nesúhlasíme s okupáciou!* alebo *PROTESTUJEME!*, kde je sémantický dôraz podporený, okrem iného, využitím veľkých písmen. Okrem vyjadrenia protestu a odporu voči vzniknutej situácii a jej účastníkom, je prítomný aj istý apel na medziľudskú solidaritu, napr. *Vojaci! Vy máte rodiny aj my. Nestrieľajte do nás! Ak ste skutoční priatelia, vráťte sa domov!* Na druhom mieste je motív vytrvalosti národa zoči-voči nečakaným podmienkam a nestabilnej situácii – *Nedovoľme vnieť paniku do našich radov.; ZACHOVAŤ PRAVDU, ROZVAHU A DÔSTOJNOSŤ!!!; Nepripusťme rozkol v našich radoch!* Motív vytrvalosti je vyjadrený vzťahnutím ku konkrétnym ideovým pilierom a spoločenským hodnotám režimu v tom čase, konkrétne k

myšlienke udržania tzv. socializmu s ľudskou tvárou – *Naša strana v nerozbornej jednote s ľudom nikdy neustúpi od myšlienky socializmu, humanizmu a národnej samostatnosti*. Možno tu badať typický ideologický a populistický aspekt v kombinácii strana v spojení s ľudom.

Nechýbajú ani alúzie, resp. odkazy na vybrané momenty národnej histórie predstavujúce paralelu v kontexte či pertraktovaných hodnotách. V rámci vojenských dejín spätých s odporom je to najmä Slovenské národné povstanie vystupujúce v roku 1968 v pozícii vzoru – *Budme pevní a jednotní ako v SNP!* Práve Slovenské národné povstanie patrí k významným socialistickým sviatkom a podobne ako Sviatok práce (1. máj) aj oslavy a pripomínanie SNP (29. august) boli dôležitou súčasťou politicko-ideologického obrazu režimu. Boli reinterpretované v kontexte socialistickej ideológie a stali sa pevnou zložkou propagandy. Po februári 1948 sa začal formovať nový mýtus o SNP prezentujúci ho ako začiatok na ceste k „šťastnej budúcnosti“. Zdôrazňovali sa kladné vzťahy k Sovietskemu zväzu a odhalenie zradnej buržoáznej politiky. K uvoľneniu v diskusií o SNP došlo pod vplyvom vonkajších podmienok v roku 1968, keď sa začalo hovoriť aj o negatívnych, dovtedy tabuizovaných stránkach povstania. Dočasným uvoľnením schematizmu možno vysvetliť prienik motívov SNP do sloganov publikovaných pri začiatku okupácie.

V podobnom význame je v heslách zastúpený motív jednoty s podtextom súdržnosti, solidárnosti a spolupatričnosti obyvateľstva v boji proti nepriateľovi. Okrem toho sa v menšej miere vyskytol aj motív túžby po stabilite vyjadrený snahou normalizovať podmienky života v spoločnosti a vrátiť sa ku každodenným povinnostiam – *DO PRÁCE, NORMALIZOVAŤ ŽIVOT!*; *Odídte, chceme kludne pracovať!* Spoločným znakom všetkých hesiel v tejto kategórii je ich charakter zvolania a zakončenie výkričníkom, pridávajúcim dôraz vyjadrovanej myšlienke. Druhú kategóriu v skúmanom korpuse predstavujú heslá publikované s časovým odstupom (približne dvoch týždňov) od vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. V tomto období sa ich charakter transformuje zo všeobecnej výzvy adresovanej obyvateľom na citát, v ktorom je zakomponovaná myšlienka s ústredným motívom viažucim sa k aktuálnej spoločensko-politickej, ale aj ideologickej situácii v krajine. Pri analýze prihliadame tak na tematiku a motívické kategórie zvolených citátov, ako aj na ich autorstvo. Ako sme naznačili v teoretických východiskách v úvode podkapitoly, ide o výroky známych osobností nárokových si všeobecnú platnosť. Na tomto mieste možno doplniť tvrdenie, podľa ktorého „jeden z ustálených popisů Pražského jara vychází z představy, že šlo o reformní hnutí, které se opíralo o silnou podporu intelektuálů, vědců a umělců. Toto pojetí pěkně zapadá do českého národního autostereotypu, podle něhož právě kulturní obec představovala již od národního hnutí devatenáctého století hlavní sílu společenského pohybu“ (Kolář, 2016, s. 146). V súvislosti s citovaným názorom poukážeme nižšie na vplyv osobností z intelektuálneho a kultúrneho prostredia, ako aj špecificky na silný dosah 19. storočia.

V otázke autorstva zvolených výrokov sme zaznamenali dve skupiny rozdeľujúce citované osobnosti na politické a literárne. K citovaným politikom patria tí, ktorí boli činní v roku 1968 na najvyšších štátnych a straníckych pozíciách a priamo zapojení do riešenia vzniknutej situácie spojenej s vojenskou inváziou aj nasledujúcimi rokovaniami medzi predstaviteľmi Československa a Sovietskeho zväzu. Patrili k nim československý prezident L. Svoboda, prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček a člen Predsedníctva ÚV KSČ G. Husák. Na druhej strane sa v tejto skupine vyskytovali tiež vedúce osobnosti reprezentujúce marxisticko-leninskú ideológiu – K. Marx, F. Engels a V. I. Lenin. Kým u ostatných

menovaných v oboch skupinách nie je konkretizovaný zdroj zvoleného citátu, v prípade Lenina je pri heslách doplnený odkaz na vybranú časť jeho *Spisov*. Špecifickou kategóriou sú politicky činné osoby z domácej, ale i zahraničnej histórie, ktoré boli zvolené pravdepodobne pre ich tematickú usúvzťažnosť s podobnými udalosťami v histórii. Možno tak hovoriť o prítomnosti alúzie už v samotnom procese voľby citovanej osobnosti, ktorá je následne podporená vhodne vybraným výrokom. K týmto osobnostiam vyskytujúcim zaraďujeme M. R. Štefánika, C. Desmoulinsa, Owena D. Younga a Johna Stuarta Milla.

M. R. Štefánik (1880 – 1919) zastával v danom období a špeciálne v kontexte roku 1968 dôležité miesto. V dôsledku mýtizácie a sakralizácie jeho osoby sa stal po roku 1919 súčasťou národného panteónu slovenských hrdinov.⁵⁸ Jeho osobnosť a odkaz v historickej pamäti prešli istým vývojom pod vplyvom marxistickej historiografie po roku 1948. Štefánik a jeho prínos v rámci formovania prvej ČSR boli pre ideológiu socializmu neprijateľné a v nových podmienkach vyžadovali zmenu – pod transformáciu štefánikovskej legendy sa podpísal historik L. Holotík.⁵⁹ V tomto kontexte je voľba citovať práve M. R. Štefánika v reakcii na inváziu sovietskych vojsk do Československa celkom zrejme. Jeho politické, mravné i etické krédo *VERIŤ, MILOVAŤ, PRACOVAŤ* sa v auguste 1968 stalo heslom odkazujúcim k zásadným spoločenským hodnotám, ale aj k myšlienkam československej samostatnosti, za ktorú Štefánik bojoval a ktorá podliehala priamej hrozbe.

S obdobím prvej svetovej vojny súvisí tiež osobnosť a činnosť Owena D. Younga (1874 – 1962), amerického právnika a podnikateľa, známeho svojou snahou o vyriešenie reparačných problémov a reformami smerujúcimi k stabilizácii nemeckej meny v povojnovej Európe (v roku 1929 vstúpil do platnosti tzv. Youngov plán). V jeho citovanom výroku, ktorý sa objavil v denníku *Lud*, sa v kontexte doby zdôrazňuje predovšetkým intolerancia Sovietskeho zväzu voči novým ideám a pokusom o reformné smerovanie socializmu v Československu – *Kto sa dokáže vžiť do cudzej osobnosti, kto dokáže pochopiť cudzie myšlienky, ten nemusí mať starosť o budúcnosť*. Ergo, invázia do Československa je interpretovaná ako dôsledok nepochopenia, z ktorého vyplývali obavy o udržanie politicko-ideologickej stability a vplyvu Sovietskeho zväzu.

Chronologicky staršími osobnosťami sú C. Desmoulins (1760 – 1794), účastník Veľkej francúzskej revolúcie a blízky spolupracovník G. Dantona, a J. S. Mill (1806 – 1873), britský filozof a jeden z najvplyvnejších mysliteľov v oblasti klasického liberalizmu. Kým v prípade Desmoulinsa vystupuje do popredia jeho revolučná činnosť usúvzťažniteľná s vyjadrením odporu obyvateľstva ČSSR proti okupantom, za spoločný motív možno považovať myšlienku slobody a liberalizmu, ktorá je jadrom oboch citovaných výrokov – *Tyrani všetkých odtieňov sa boja myšlienok o slobode viac ako bajonetov* (C. Desmoulins); *Láska k moci a láska slobode sú vo večnom spore* (John Stuart Mill). V citátoch sú explicitne prítomné alúzie na totalitný

⁵⁸ O postupnom rozvíjaní a formovaní štefánikovského mýtu ako súčasť historickej pamäti slovenského národa od vzniku prvej ČSR až do súčasnosti pozri Macho, 2005, s. 163 – 173.

⁵⁹ Štefánika považoval za antikomunistu a služobníka francúzskeho imperializmu, čo najvýraznejšie rozpracoval v knihe *Štefánikovská legenda a vznik ČSR* (Holotík, 1960). Toto dielo vyvolalo prudkú kritiku v dennej tlači práve v uvoľnenom období roku 1968. Snahy o rehabilitáciu Štefánikovej osobnosti a diela spojené s propagovaním federalizácie boli predmetom manifestácie na Bradle 4. – 5. mája 1968. Išlo o jeden z najvýznamnejších prejavov prebúdajúcej sa spoločnosti, keď bolo zároveň možné znovu si po 20 rokoch uctiť spomienku na túto osobnosť slovenských aj československých dejín (k tomu Jašek, 2020, s. 114 – 115).

postoj Sovietskeho zväzu, reformy Pražskej jari a obavy z narušenia oficiálnej ideologickej základne, čo by znamenalo možnú zmenu mocenských pozícií.

Pri pohľade na druhú vyčlenenú skupinu citovaných osobností platí, že počet autorov z literárnej oblasti je značne vyšší a viac chronologicky diferencovaný ako tomu bolo v kategórii politikov. Nachádzame tu odkazy na literátov od antiky až do 20. storočia, a to tak domácich, ako aj svetových, pričom nie je náhodný ani výber jednotlivých období z literárnych dejín. Z hľadiska ich členenia sú zastúpení predstavitelia antiky (Cicero, 106 – 43 pred n. l.; L. Seneca, c. 4 pred n. l. – 65), renesancie (W. Shakespeare, 1564 – 1616), baroka (Lope de Vega, 1562 – 1635), osvietenstva (J. J. Rousseau, 1712 – 1778), autori z 19. storočia (V. Hugo, 1802 – 1885; P. Valéry, 1871 – 1945; J. Tuwim, 1894 – 1953; A. Zweig, 1887 – 1968) aj z 20. storočia (A. de Saint-Exupéry, 1900 – 1944; J. P. Sartre, 1905 – 1980; M. Gorkij, 1868 – 1936). Môžeme si všimnúť, že najmä pri autoroch posledných dvoch storočí nie je jednotiacim faktorom ich doba či život, ale tematické zameranie literatúry 19. a 20. storočia. V zastúpených smeroch staršej literárnej proveniencie je viditeľný príklon k racionalizmu (s výnimkou baroka), pričom myšlienkové smery 19. storočia sa v politickej, filozofickej aj literárnej sfére orientovali primárne na národnooslobodzovacie hnutie rozšírené v Európe. V dôsledku toho sa v literárnych dielach reflektovali myšlienky slobody, samostatnosti a rovnoprávnosti, ktoré následne našli uplatnenie aj v skúmanom období roku 1968. V špecifickej podobe možno vnímať tematické a ideové smerovanie v podmienkach slovenskej literatúry 19. storočia, kde bola tematika samostatnosti a zvrchovanosti národa mimoriadne silná, a to najmä pôsobením osobností ako štúrovci, J. Kollár, J. Hollý a ďalší. Práve J. Kollár, A. Sládkovič a L. Štúr sa vyskytovali aj medzi autormi citátov v tlači v auguste 1968. Autori z 19. storočia sú v skúmanej vzorke výrazne zastúpení, v dôsledku čoho môžeme predpokladať, že podnetom k ich výberu bol revolučný charakter tej doby spájaný s už známymi motívmi slobody, oslobodenia, samostatnosti a budovania národnej identity.

Pri zhodnotení literátov z 20. storočia vidieť, že ich výber rovnako nebol náhodný. Exupéry sa do dejín literatúry zapísal filozofickým príbehom *Malý princ* s výraznou spoločenskou kritikou. Existencializmus, ktorého hlavným predstaviteľom je J. P. Sartre, sa vyznačuje individualizmom a analýzou konania človeka v spoločnosti, najmä v hraničných situáciách, bojom proti konvenciám, presadzovaním osobnej vôle, slobody a hľadaním zmyslu bytia. V oboch prípadoch sú implicitne zhrnuté alúzie k skúmaným augustovým udalostiam v Československu a hoci M. Gorkij je v literárnom kontexte reprezentantom socialistického realizmu, vzhľadom na zvolený výrok (*Lebo nič nemrzačí človeka tak strašne ako trepezlivé, pokorné podrobovanie sa sile vonkajších okolností.*) možno jeho interpretáciu smerovať skôr k autorovým revolučným tendenciám v osobnom živote.

V kategórii výrokov s konkretizovaným autorstvom sme priblížili základnú diferenciáciu z hľadiska autorskej príslušnosti k politickej a literárnej sfére, rovnako ako pôsobenie v ich rámci. Druhý uhol pohľadu predstavuje výber motívov tematického zamerania skúmaných hesiel a výrokov. V neautorských sloganoch denníka *Pravda* možno zaznamenať (okrem vyššie analyzovaných) motív pravdy ako obraňovanej a požadovanej hodnoty – *S DUBČEKOM A SVOBODOM! PRAVDA ZVÍŤAZÍ!*; *Je ľahšie pravdu do tváre udrieť, ako sa jej do tváre pozrieť*. K zastúpeným tematickým okruhom patria hlavne sloboda, ale aj hodnotenie a vyjadrenie postoja k okupácii, zdôrazňovanie československej cesty k vlastnej forme socializmu a v neposlednom rade reflexia aktuálnej situácie v Československu. Pri

bližšej analýze možno vidieť, že vzhľadom na spoločensko-politický kontext dominuje motív slobody vnímanej v pozícii cieľa, ideálu, ale aj hodnoty. Vystupuje v zmysle základného práva občana/štátu v spojení s princípom štátnej suverenity, ale na druhej strane sa formou daného motívu poukazuje na porušovanie slobodnej voľby a slobodného rozhodovania. Pre ilustráciu vyberáme niekoľko príkladov:

K slobode patrí nielen to, čím žijem, ale i to, ako žijem; nielen to, že konám slobodne, ale aj to, čo konám slobodne. – K. Marx

SÁM SVOBODY KDO HODEN, SVOBODU ZNÁ VÁŽIT KAŽDOU. – J. Kollár

Na čo je sloboda, ak nie na to, aby si sa angažoval? – J. P. Sartre

S narušením tejto domény úzko súvisia vybrané citáty k vojenskej intervencii a okupácii krajiny zachytávajúce postoj k nej prostredníctvom alúzií v myšlienkach známych literátov a politikov. V rámci tohto okruhu môžeme pozorovať odkazy na zneužitie moci v kontexte vojenského intervenčného zásahu, napríklad vo výrokoch K. Marxa – *Medzi dvoma rovnakými právami rozhoduje moc.; Účel, ktorý potrebuje nesprávne prostriedky, nemôže byť správny.* Tie sa ďalej rozvíjajú a usúvzťažňujú s motívom pociťovanej zrady v realizácii tzv. bratskej pomoci – *Nemožno vôbec ospravedlniť zlo, hoci sa urobilo v mene priateľstva. – Cicero; Nemarte čas hľadaním príčin neľudskosti: všetky sa v dejinách spáchali za plat. – Pascal.* Dlhodobou vzájomne napäté vzťahy Československa a Sovietskeho zväzu, ktoré vyvrcholili v auguste 1968, reflektujú formou hesiel a výrokov aj neúspešné snahy reformného obdobia o transformáciu socializmu. Súčasťou hodnotenia je sovietska intolerancia k politicko-ideologickej situácii v Československu. Reakcia Sovietskeho zväzu je koncipovaná ako závisť a nepravnosť:

ÚSPECH JE NIEČO, ČO TI PRIATELIA NIKDY NEODPUSTIA – Tuwim

A čo keď sa ten puk vo kvet rozvíje? Svetý nám závidieť budú. – A. Sládkovič

Tretím prítomným motívom je zdôrazňovanie, resp. príklon k vlastnej špecifickej československej ceste k socializmu, teda k reformám a demokratizačnému procesu. Do popredia vystupuje obhajoba vzniknutého stavu, z ktorej možno odvodiť lojalitu obyvateľstva k reformnému napredovaniu a jeho podporu v kritickej situácii. K základným preferovaným pilierom socialistickej spoločnosti v Československu po tzv. Pražskej jari patria reformné tendencie v politickom smerovaní, na ktoré sa ďalej explicitne odkazuje vo vybraných výrokoch. Konkrétne ide o Akčný program KSČ a všeobecné smerovanie politiky v kontexte budovania socializmu s ľudskou tvárou. Charakteristickým aspektom je, že tento motív nie je vyzdvihovaný literárnymi, ale politickými predstaviteľmi, medzi ktorými sa viackrát opakuje meno G. Husáka (od 26. augusta 1968 prvého tajomníkom ÚV KSS):

Boli sme pevnou súčasťou KSČS a hlásime sa k zodpovednosti nielen za vývoj na Slovensku, ale i k zodpovednosti za osudy československého štátu a celej našej komunistickej strany Československa. – G. Husák

Hlásime sa k pojanuárovemu prúdu našej strany, k tomu, čo nazývame demokratizačný proces. – G. Husák

Hlásime sa k akčnému programu a jeho ustanovenia budeme uvádzať do života, realizovať a spresňovať. – dr. Gustáv Husák

Tento motív bol prezentovaný aj v citáte prezidenta L. Svobodu, ktorý rovnako ako Husák vyjadril zámer udržať vývinové tendencie v línii reformného programu – *Program pojanuároveho vývoja musí zostať podľa vôle strany i národov našej krajiny našou generálnou*

líniou. Nikto z ďalších čelných predstaviteľov československej vlády nebol v skúmaných periodikách citovaný. Možno však uviesť, že niekoľkokrát rezonovali výroky zo *Spisov* V. I. Lenina, ktoré zámerne zdôrazňovali myšlienky vodcu bolševickej revolúcie v roku 1917, sústredené okolo motívu inovácie a budovania novej, individuálnej cesty. Tým sa zároveň reflektuje jedna zo základných budovateľských metafor socialistického režimu v danom období – metafora CESTA zobrazujúca socializmus ako vývojovú etapu so zámerom dosiahnuť cieľ v podobe komunizmu. Svojim obsahom boli tieto výroky aktuálne k situácii v Československu a vzhľadom na konkretizovaný zdroj možno ich výber považovať za snahu predkladať silné, ideologicky podporené argumenty:

Treba vedieť pracovať na novej ceste. Je to nepomerne ťažšie, no vôbec nie beznádejné. – V. I. Lenin

V otázke sebaurčenia národov spočíva podstata veci v tom, že rozličné národy kráčajú po rovnakej historickej ceste, no veľmi rozmanitými chodníkmi a okľukami, že kultúrnejšie národy idú vedome inak, než menej kultúrne. – V. I. Lenin, Spisy 29, s. 169.

Posledným motívom vyskytujúcim sa v skúmanom korpuse politických hesiel je reflexia domácej situácie prostredníctvom alúzií na činnosť obyvateľstva a jeho postoj k vzniknutým spoločenským podmienkam. Jej základnou a smerodajnou myšlienkou je princíp vernosti k národu a ideám československého socializmu – *Láska k vlasti nepozná žiadne stupne. Alebo sa celý oddám práci, alebo nerobím nič pre vlasť. – Börne; Vernosť je ovenčená činmi, nie slovami. – Shakespeare.* Ani v tejto skupine nechýba motív slobody, hoci vo výroku J. J. Rousseaua vystupuje do popredia aspekt obetovania slobody v prospech vyššieho morálneho princípu, ako na to poukazuje príklad *Okovy sú zo zlata, ak ich človek nosí pre obhajovanie ľudskosti.* Podobnú interpretačnú rovinu možno zaznamenať aj v príklade od L. Senecu, ktorý je postavený na morálnej veľkosti porazeného – *Radšej chcem byť porazený v dobrom, než zvíťaziť v zlom.* V týchto výrokoch vnímame istú opozíciu na úrovni víťazstvo ↔ porážka v zmysle uvedomenia si bezvýhodiskovosti situácie na jednej strane, ale zároveň snahu o Pyrrhovo víťazstvo aspoň z hľadiska morálnej neústupnosti.

4. Jazyk obdobia socializmu v pragmakomunikačných súvislostiach

V porovnaní s predchádzajúcimi sa v nasledujúcej kapitole hlbšie sústreďujeme na pragmatický prístup vo vzťahu k analýze jazyka mediálnych komunikátov ako dôsledok pragmaticko-komunikačného obratu v lingvistike.⁶⁰ Pod jeho vplyvom a konkretizáciou na doteraz realizovaný výskum sa v popredí nachádza extralingválny faktor s dosahom na komunikačnú situáciu a komunikačné prostredie – politická ideológia. Výskum jazyka obdobia socializmu je postavený na kombinácii viacerých interdisciplinárnych odborov, pričom niektoré z nich odvodené funkcie jazyka budeme ďalej analyzovať. Komplexný význam pragmaticko-komunikačného obratu v lingvistike sumarizuje medzi inými D. Rašová (2013, s. 21) v konštatovaní, že „podnietil posun systémovej lingvistiky reprezentovanej idealizovaným nositeľom ku komunikačne orientovanej lingvistike akcentujúcej reálneho používateľa jazyka a vnímajúcej jazyk v pozícii sociálno-komunikačného systému“. Toto tvrdenie považujeme vo vzťahu k našim výskumom za výstižné, a to aj napriek tomu, že v súvislosti so zameraním na oficiálny stranický diskurz podmienený ideológiou, sa pohybujeme vo sfére istého jazykovo-komunikačného konštruktu.

Orientácia na (socio)pragmatické aspekty predstavených jazykovo-komunikačných prejavov – medzi nimi ideologicky motivovaná lexika, metafory, obraznosť, jazykový obraz osobností, heslá a slogany – sú nazerané optikou persuzívno-manipulačných techník tvoriacich súčasť ideologicky podmieneného, oficiálneho stranického diskurzu. Predmetom záujmu sú najmä ich sémantické aspekty a s tým súvisiaca funkcia komunikátu v publicistike názorového typu. K persuzívnym technikám využívaným v politicko-ideologickom diskurze pristupujeme z pozície ich funkčno-vzťahovej kategorizácie a charakteristiky v mimojazykovom ideologickom kontexte. Dôležitou súčasťou podieľajúcou sa na pragmaštylistickej interpretácii textu a jej persuzívnej funkcii sú ideologicky motivované stereotypy založené nielen na sémantickom posune v dôsledku modifikácie externých podmienok, ale vytvorené s uplatnením tak explicitnej, ako aj implicitnej (kontextovej) expresivity sústredenej v lexikálnych výrazových prostriedkoch.

Výskum persuzívnych tendencií v ideologicky determinovanom diskurze korešponduje so základným štylistickým chápaním publicistiky, resp. publicistického (analytického) štýlu charakteristického persuzívnou, získavacou, ovplyvňovacou, agitačnou či formatívnou funkciou (Hoffmannová et al., 2016, s. 257). To vyplýva z hodnotiaceho stanoviska publicistických textov, ktorého výsledkom je nielen poznanie a subjektívna analýza textu podložená prezentovaním názoru autora, ale vo výsledku aj presvedčanie a získanie recipienta ako zdôraznila Osvaldová (2007, s. 164).

Interpretačno-analytické spracovanie nasledujúcich kapitol si vyžaduje krátky exkurz do teoreticko-metodologickej problematiky *persuázie*. Ide o rozsiahlo koncipovaný pojem nielen v oblasti jazykovedy, ale aj v príbuzných vedných disciplínach (psychológia, sociológia,

⁶⁰ K vymedzeniu pragmatiky vo vzťahu ku kontextu a používaniu jazyka pozri Levinson, 1983. O pragmatike ako o súhrne viacerých vedných odborov viac Saicová-Římalová, 2014, s. 7 – 9.

mediálne štúdiá, etika), ktorý je spätý s faktorom uplatňovania moci. Nie je našim cieľom komplexne charakterizovať termín a genézu jeho uplatnenia v mediálnom a politicko-ideologickom diskurze, preto sa zameriavame na vymedzenie pojmu v súvislosti s potrebami výskumu. Persuáziu možno definovať ako „proces zmeny alebo posilnenia postojov, názorov alebo správania“ (Mills, 2000, s. 2), ale súčasne je to aj „ľudská komunikácia navrhnutá s cieľom ovplyvňovať autonómne úsudky a konanie druhých. Persuázia je pokusom o ovplyvňovanie v zmysle snahy o zmenu spôsobu vnímania, cítenia alebo správania s rozdielom od iných typov presvedčania“ (Simons – Morreale – Gronbeck, 2001, s. 7). J. Kraus (2010, s. 15) upriamuje pozornosť na spektrum synonym, ktoré sa pohybujú v rozmedzí od neutrálneho *ovplyvňovať a získavať* až k výrazom s negatívnym hodnotiacim príznamkom ako sú *manipulovať* či *balamutiť* s dôrazom na vzájomný vzťah medzi pólmi racionálnosť – emocionálnosť. Z prostredia slovenskej lingvistiky sa pri otázke persuázie pristavil J. Dolník, poukazujúc na prepojenie s diskurznom analýzou a pôsobením stereotypov v komunikácii s cieľom presvedčiť komunikanta o niečom. Podobne aj on v tejto súvislosti upozornil na kontakt persuázie s manipuláciou – „vzťah medzi kolektívom a jednotlivcom sprostredkovanom stereotypmi tvorí sociálne pozadie možnosti prechodu od presvedčovania s oporou o stereotypy k manipulácii“ (Dolník, 2013, s. 326).

Napriek tomu, že v slovenských podmienkach je frekventovaný starší názor J. Gráca (1988), ktorý chápe persuáziu ako ovplyvňovanie/presvedčanie jedného komunikačného partnera iným, prikláňame sa v ďalších interpretáciách k názorom autorského kolektívu H. W. Simons – J. Morreale – B. Gronbeck (2001, s. 8 – 12). Faktor persuázie obsiahnutý v komunikačnom procese podľa nich pôsobí na schopnosť recipienta diferencovať medzi pravdou a lžou, medzi tým, čo je pravdepodobné, a čo je nemožné. Pôsobí na formovanie hodnôt a predstáv cieľovej skupiny, voči ktorej je smerovaný, a to bez ohľadu na stupeň jeho úspešnosti. Persuázia je považovaná za štandardnú schopnosť presadzovať vlastný vplyv či dominanciu, ktorá je príznačná pre každého človeka. Nadväzujúc na teoretické vymedzenie persuázie je súvisiacim konceptom prítomným v analýzach kreovanie či modifikácia verejnej mienky prostredníctvom vybraných persuazívnych techník v politicko-ideologickom a mediálnom diskurze.

4.1. Persuazívne techniky v ideologizovanom mediálnom priestore

Mediálne texty politicko-ideologického diskurzu vznikajú v prostredí persuazívnej klímy, „ktorá sa navodila v súlade s nastoleným politickým systémom konštituovaným súhrnom aktivít a spoločenských inštitúcií, ktoré slúžia na to, aby sa členovia spoločnosti upriamili na spoločné ciele“ (Dolník, 2005, s. 56). Persuazívnu klímu chápe autor ako „štandardizovanú predstavu o dominancii a progresívnosti preferencie hodnotového systému“ (2005, s. 56). V dôsledku toho môžeme všetky skúmané texty v ohraničenom období socializmu považovať za viac či menej persuazívne. Na základe predchádzajúcich analýz jednotlivých výrazových prostriedkov, ich sémantickej a stylistickej hodnoty a zapojenia v texte (pozri 3. kapitola) vyberáme frekventované, opakujúce sa a ideologicky motivované persuazívne techniky tvoriace súčasť komunikačných nástrojov ovplyvňujúcich funkciu, podobu a efekt komunikačného procesu. Ide o konkrétny spôsob realizácie komunikácie

s cieľom presvedčiť komunikačného partnera, resp. podľa E. Lotka (1999, s. 115) o postupy a spôsoby ovplyvňovania a presvedčovania. Podľa L. Saicovej-Římalovej (2014, s. 46 – 48) sa na presvedčanie v texte využívajú prvky tak racionálne, ako aj emocionálne, napríklad argumenty, rečnícke figúry, konkretizujúce príklady, referencie na iné texty alebo autority a pod. S prihliadnutím na sociopragmatické aspekty a pragmakomunikačné súvislosti v kontexte jazyka obdobia socializmu a socialistickej ideológie pristupujeme k uvedeným technikám v zmysle syntetizujúceho konštatovania o ich pôsobení, zameriavajúc sa na ich funkciu v texte, v publicistickom štýle a na ich usúvzťažnenie s ideologickou propagandou. Konkretizujúc jednotlivé aspekty persuzívnosti vo svetle doterajších výskumných zistení, sa na základe vlastnej typológie bližšie orientujeme na

- persuzívnu techniku obraznosti,
- persuzívnu techniku opakovania a zdôrazňovania vybraných hodnôt a spoločenských aspektov,
- persuzívnu techniku argumentu s využitím autority ako symbolu moci,
- persuzívnu techniku prehlbovania dôvery prostredníctvom štatistických údajov a konkretizácie na praktických príkladoch.

J. Bartošek (2007, s. 79) upozorňuje, že kľúčovú rolu pri výskume persuzívnosti v písaných textoch zohráva lexikálna rovina jazyka. Zaraďuje k nej najmä nepriame a obrazné pomenovania či lexikálne jednotky s expresívnym príznakom, ktorých charakteristickým aspektom je dôraz na ich opakovanie, čo sme niekoľkokrát potvrdili v predchádzajúcich kapitolách.

Prepojením Bartoškovho konštatovania s poznatkami o jazyku obdobia socializmu identifikujeme prvú z menovaných persuzívnych techník – *persuzívnu techniku obraznosti* – založenú na využívaní tzv. budovateľských konceptuálnych metafor (BUDOVA, BOJ, CESTA, PŘÍRODA). V súvislosti s vnímaním a formovaním verejnej mienky prostredníctvom terciárnych médií a názorovej publicistiky upozorňuje W. Lippmann (2015, s. 134) na budovanie obrazov a symbolov v ľudskom vedomí, ktoré umožňujú sprístupniť abstraktné koncepty (napr. ideológiu), pretože „s výjimkou veľmi sofistikovaných myslí se světské záležitosti představují jako určité alegorie. [...] obvykle je proto pojmenujeme a jejich název pak zastupuje celý dojem“. Vychádzajúc z autorovho tvrdenia, že „to, čo nevidíme, nás moc nezajíma a také moc nedojme“ (s. 135) sú základné motívy a funkcie politickej ideológie (a zároveň režimu) transformované do podoby predstaviteľných a uchopiteľných metaforických obrazov ideológie a politického zriadenia. Tým sa vo vedomí čitateľa kompenzuje abstrakcia nahradená prvkami poznanej a prežívanej reality. Tieto frekventovane využívané konceptuálne metafory poukazujú nielen na výraznú doménu expresívnosti a obraznosti prítomnú v jazykovom poznaní človeka, ale ich porozumenie je tiež „prejavom významovej kontinuity daného jazykového spoločenstva a je spoločné pre všetkých členov národného jazykového spoločenstva“ (Kováčová, 2015, s. 169). Mimo hraníc Československa, resp. okruhu krajín socialistickeho bloku, by tento konkrétny persuzívno-ideologický charakter budovateľských metafor strácal na intenzite, čo však neznamená, že by ju nenadobudol v inom mimojazykovom kontexte.

Jedným z charakteristických jazykových stvárnení ideológie je princíp blízkosti, ktorý signalizuje blízkosť/vzdialenosť medzi disponentom ideologickej propagandy a jej recipientom. E. Lotko (1999) zaraďuje medzi lexikálne prostriedky vyjadrujúce tento aspekt

najmä zámená *my a náš* odkazujúce na spoločné záujmy a konanie. Budeme sa im bližšie venovať aj v kontexte politicko-ideologických stereotypov v nasledujúcej kapitole. Významovo sa vzťahujú na časovú a skupinovú súdržnosť, ale aj k vymedzeniu spoločných cieľov medzi komunikantmi. Okrem zámen je príznačný výskyt ideologicky (v kontexte) podmienených substantív (*Sovietsky zväz, komunizmus, brat, priateľ, hrdina, pomoc, družba* a iné) a hodnotiacich výrazov (*sovietsky, veľký, bratský*). Tieto atribúty sme zaznamenali v stereotypoch vzťahujúcich sa na budovanie pozitívneho jazykového obrazu Sovietskeho zväzu v oficiálnom diskurze. Samotný stereotyp patrí k dôležitým prvkom argumentácie, a to nielen z hľadiska pragmatického, ale aj lingvistického, čo dokladá vyjadrenie J. Krausa (2010, s. 75): „Prezentovaní určitého jevu, ktorý vychádza z jeho konfrontácie s jevami blízkymi, alebo naopak zásadne odlišnými, je jedným z didakticky i stylisticky najpůsobivejších prostriedkov argumentačného diskurzu.“

S ohľadom na identifikáciu persuzívnych prvkov je prítomná *persuzívna technika pozitívneho vzoru*. Oproti nej sa nachádzajú negatívne orientované stereotypy reflektujúce princíp budovania obrazu nepriateľa v zmysle politicko-ideologickej opozície k Sovietskemu zväzu, komunizmu/socializmu a učeníu marxizmu-leninizmu. V tom prípade charakterizujeme jazykové stvárnenie stereotypu ako *persuzívnu techniku budovania obrazu nepriateľa*. Obe techniky spája výrazný princíp hodnotenia v rámci kreovania verejného obrazu ideologického režimu v krajine, o čom ešte budeme bližšie hovoriť.

Jednotiacim prvkom ideologických prejavov v jazyku obdobia socializmu v mediálnom a politickom diskurze je *persuzívna technika opakovania a zdôrazňovania*. Platí pri nej konštatovanie, že „v teórii komunikácie evidujeme efekt opakovateľnosti, v rámci ktorého pravidelné opakovanie istých tvrdení nadobúda zdanie reálnej podoby“ (Sipko, 2011, s. 146). Zaznamenané kvantitatívne hodnoty v tretej kapitole vystupujú ako objektívny signál toho, kto alebo čo je predmetom záujmu masmédií a v nadväznosti na to i verejnej mienky vo vybranom období. Sekundárne z nich možno odvodiť axiologický prístup k pertraktovanej problematike či dominantnej osobnosti daného obdobia, resp. spoločenského, politického a ideologického spektra (Bartošek, 2007). Platí to tak pre obrazné pomenovania a ideologicky príznakové lexémy, ako aj pre súbor vlastných mien reflektujúcich extralingválne ideologické tendencie. Práve zvýšená frekvencia uvedených prvkov je tým, čo púta pozornosť čitateľa a podsúva do jeho vedomia požadované či „vhodné“ informácie (pozri Henčeková, online). G. Lakoff, nazývajúci tento proces *neural recruitment* (neurálne verbovanie), poukazuje na fakt, že pravidelné opakovanie jazykových výrazov, fráz, metafor alebo iných (nielen) obrazných pomenovaní vytvára prirodzenú cestu pre pôsobenie argumentov (Soules, 2015, s. 98). Vo vzťahu k problematike jazyka obdobia socializmu ide primárne o snahu zdôrazniť pozitívne aspekty socialistického režimu – budovanie, rozvíjanie, napredovanie, modernizáciu (*persuzívna technika obraznosti*) –, ale aj jeho predstaviteľov (*persuzívna technika budovania obrazu autority*).

V popredí sa nachádza prepojenie na činnosť osôb v najvyšších straníckych funkciách, ktorá tvorí súčasť ich mediálne budovaného obrazu. Ideologicky vplyvné osobnosti verejného života možno vnímať v pozícii autority, ktorá je zväčša daná ich štátnou a/alebo straníckou funkciou. Trvanie ich mocenského vplyvu v oficiálnom diskurze je závislé od pôsobenia mimojazykových faktorov, ako to potvrdili výskumy v rovine vlastných mien. Môžeme pripomenúť príklad antroponým *Stalin a Gottwald* spájaných s kultom osobnosti, ale aj

antroponymá *Novotný*, *Dubček* či *Husák*, pri ktorých bol zreteľný významový posun podmienený modifikáciou extralingválneho kontextu. Dôležitým faktorom je tiež kvantitatívne zastúpenie v diskurze, ktoré môže vystupovať ako jeden z určujúcich prejavov v súvislosti s uplatnením persuzívnej techniky. Keď vybraná osobnosť stratí vedúce postavenie v spoločnosti, znižuje sa kvantitatívne zastúpenie vlastného mena, oslabí sa persuzívna technika opakovania a zdôrazňovania a oficiálny diskurz i verejná mienka sa vyvíjajú ďalej na základe vonkajších faktorov. Vo výsledku ide o spojenie konceptov *expert power* (sila odborníka) a *legitimate power* (zákonom schválená sila), ktoré sa reflektujú v politicko-ideologickom a mediálnom diskurze straníckej tlače. Vyplýva to z faktu, že hoci samotné médiá nemajú schopnosť vytvoriť presný obraz toho, čo si recipient má myslieť, môžu výrazne zasahovať do sféry toho, o čom má premýšľať a akým spôsobom (Soules, 2015). Predkladanie názorov a postojov verejne známych a politicky (stranícky) angažovaných jednotlivcov/skupín vystupujúcich v súlade s oficiálnou ideológiou pôsobí ako silný argument a smerodajný faktor formovania verejnej mienky spoločnosti.

V rámci *persuzívnej techniky metafory* je dôležitý aspekt obraznosti približujúci a konkretizujúci abstraktné ideologické tendencie vo vedomí používateľa. Z výskumu vyplýva, že obrazy dominujúce ideológii socializmu v danom období sa týkajú boja – dobývania, resp. obrany získaného –, budovania socializmu/komunizmu v domácom i zahraničnom kontexte, primárne vo vzťahu ku kapitalizmu, motívu cesty v zmysle napredovania k vytyčeným ideologickým cieľom, ako aj referenčného rámca vo vzťahu *ideológia – príroda*. Jednotlivé obrazy majú vysokú tendenciu opakovateľnosti v mediálnom prostredí a sú príznačné vzájomnou kombinovateľnosťou a sémantickým presahom. Nemožno ich vnímať a interpretovať ako jednotliviny, pretože vzájomne spolupracujú a často sa vyskytujú v jednej vetnej konštrukcii. Okrem toho, že sa v textoch vyskytujú spoločne, v širšej interpretácii straníckeho periodika podporujú a rozvíjajú základné ideologické stereotypy na osi *Východ – Západ, dobré – zlé, priateľ/spojenec – nepriateľ*.

Persuzívna technika opakovania a zdôrazňovania je pozorovateľná nielen vo výskyte konceptuálnych metafor, ale i v reflexii základných hodnôt československej socialistickej spoločnosti. Za najdominantnejšiu prorožimovú hodnotu možno považovať prácu, ktorá je súčasťou analýz v predchádzajúcich kapitolách v lexikálno-štylistickej rovine, ale aj v sociopragmatickej sfére. Motív práce, pracovného výkonu, oslavy práce alebo produktivity v pracovnej oblasti sú prostredníctvom rôznych jazykovo-komunikačných prejavov opakovane znázornené v lexikálnych kolokáciách či v ideologicky motivovaných heslách. Práca je hodnotená kladne a lexikálne výrazy v jej okolí zdôrazňujú výhradne jej pozitívne atribúty. V širšom spoločensko-politickom a ideologickom kontexte historického obdobia od nástupu socialistickeho režimu vnímame tematizáciu konceptu práce ako súčasť ideologicky determinovaných stereotypov spájaných s budovaním jazykového obrazu socializmu. V rôznych podobách sa práca tematizuje nielen v každodenných mediálnych komunikátoch, ale aj v tematicky orientovaných textoch, o ktorých budeme hovoriť neskôr.

Persuzívna technika štatistiky využíva na presviedčanie či zvýraznenie hodnovernosti obsahu textu číselné údaje a štatistické hodnoty. Tento spôsob persuzívneho pôsobenia je odôvodnený socialistickým vnímaním času, ktorý zobrazuje nielen všeobecnú utopickú povahu režimu, ale aj jeho každodennosť. Dôležitým motívom bola viera v neustály pokrok a napredovanie explicitne dominujúce v 50. rokoch, ale rozvíjajúce sa aj v 60. rokoch, ktorá sa

odzrkadľovala v lexikálnej oblasti jazyka a v metaforách. Vízia budúcnosti, ktorá vychádzala zo súčasnej situácie nebola podľa M. Sabrowa (2012, s. 206) iba utópiou, ale postupom vyjadriteľným v číselných hodnotách. Persuazívna technika štatistiky sa výraznejšie prejavila v žánri komentárov, ktorým dominovali hospodárske a sociálne témy. Týmto spôsobom sa v mediálnom komunikáte apeluje na poznanie opisovanej problematiky, ktoré je doplnené číselným vyjadrením cien, množstva, výkonu alebo ich vzájomným porovnaním s obdobím predchádzajúcich rokov, ale aj s časom pred nástupom socialistického režimu v domácom prostredí aj v zahraničí. Keďže týmto aspektom jazyka obdobia socializmu sme sa doteraz bližšie nezaoberali, na ilustráciu vyberáme niekoľko príkladov. Možno na nich pozorovať ambíciu zvyšovať produkciu v krajine, ale súčasne aj kritiku v prípade, že daný cieľ nebol dosiahnutý. Kvôli zachovaniu opisovaných javov uvádzame ukážky bez skracovania. Kvantitatívne údaje spadajúce k persuzívnej technike sú zdôraznené boldom, čo zvyšuje dôraz na ich hromadenie v niekoľkých po sebe nasledujúcich vetách v texte:

*Bolo to dobré predsavzatie. No teraz, po uplynutí roka, môžeme konštatovať, že plán pestovania a zberu novým spôsobom splnili v **priemere len 50 percent**. Osev jednoklíčkového semena uskutočnili **na ploche 703 hektárov**. Z toho však presnými sejacími strojmi (Se CNP) obsiali **iba 1460 hektárov**. V plánovanom rozsahu nesplnili ani strojové jednotenie. Bránami **presvietili 2338 hektárov**, rotačnými presekávačmi **presekali 556 hektárov**. To znamená, že **mechanicky prejednotili 2894 hektárov**, čo je **len 40 percent z plánovanej úlohy**. (Pravda 8. 1. 1963)*

*Oproti tohtoročnej skutočnosti sa predpokladá **zvýšenie výkonov v preprave osôb o 2,2 % a tovaru o 2,7 %**. V absolútnych číslach sa ráta s **prepravou vyše 4 miliárd osôb a 484miliónov ton tovaru**. Hlavná váha tejto prepravy bude ležať opäť na našich železniach. Na budúci rok majú dostať **síce d'alsích 6425 nákladných a 546 osobných vozňov a 215 elektrických a dieselových lokomotív a ostatné zariadenia, no 98 perc. zvýšených výkonov majú naši dopraváci zabezpečiť zvýšením produktivity práce**. (Pravda 3. 11. 1969)*

Ako naznačujú príklady, v popredí sa nachádza hodnotenie produkcie a dosiahnutých ekonomických výsledkov v oblasti centrálne riadeného a plánovaného hospodárstva. V zmysle persuzívnej techniky implementujúcej do textov číselné hodnoty, štatistické údaje a ich porovnania, je cieľom textu poukázať na úspechy v plnení a prekračovaní plánu. Na druhej strane aj kritika ekonomickej situácie plní svoj účel. Hoci neprezentuje pozitívne výsledky, opisne a kvantitatívne zdôrazňuje vykonanú prácu vo vybranom sektore, korešpondujúc tak s ideologickou interpretáciou práce a produktivity ako jedného z pilierov socializmu. Častým je porovnávanie dosiahnutých pracovných úspechov medzi jednotlivými regiónmi Slovenska, ktoré zároveň pôsobi ako výzva na zlepšenie pre oblasti so slabšími výsledkami:

*Pravda, takmer polovica, **vyše 46%** z tohto množstva, pochádza z najväčších závodných elektrární na Slovensku, ako je v **Slovnafte a Chemku Strážske**, od ktorých elektrickú energiu kupuje Československý energetický dispečing. Vzorne si plnia svoje úlohy aj veľké závodné elektrárne, ktoré dodávajú prúd do siete Západoslovenských energetických závodov: **v trnavskom cukrovare, v Závodoch 29. augusta***

v *Partizánskom* i v *Chemických závodoch Juraja Dimitrova* v *Senici nad Myjavou*. (Pravda 1. 12. 1961)

Možno konštatovať, že zapojenie číselných údajov a štatistických hodnôt do mediálnych textov pôsobí na čitateľa presvedčivo, predkladajúc mu pozitívny obraz produktívneho hospodárstva, neustáleho napredovania a zvyšovania výroby, ktoré podporujú stereotypmi budovaný obraz socializmu ako spoločnosti blahobytu, spravodlivosti a sociálnej istoty. V kontexte ideologických presahov do jazyka spočíva význam techniky zapojenia číselných údajov aj v porovnaní situácie v socialistickom a kapitalistickom bloku, ktoré, samozrejme, zdôrazňuje nadradenosť Sovietskeho zväzu a socialistických krajín:

Od štyridsiateho piateho roku sa narodilo v Nagasaki tridsať šesť detí bez mozgu. Tridsať šesť detí bez mozgu zomrelo iba preto, že v USA niekoľko desiatok ľudí bez ľudského citu sa rozhodlo na skúšku zhodiť atómovú bombu na kvitnúce mesto. (Pravda 1. 6. 1961)

Od roku 1945 po rok 1964 sa sovietsky priemyselný potenciál zvýšil 8-krát a dosiahol 20 percent svetovej priemyselnej produkcie. Kapacita nových elektrární, ktoré dajú tohto roku do prevádzky, sa bude rovnat' sedemnástim dneporovským hydroelektrárnám. Výroba elektriny tak dosiahne 510 miliárd kWh. Za posledných šesť rokov zostrojili v SSSR vyše desať tisíc nových druhov strojov a prístrojov. (Pravda 7. 11. 1965)

Keďže denník *Pravda*, rovnako ako ďalšie celoštátne vychádzajúce periodiká (*Smena, Lud, Práca* a ďalšie) nie sú tematicky – ekonomicky – špecializované, nevyužívajú sa pravidelne grafy a tabuľky s kvantitatívnymi údajmi. Ich výskyt však ojedinele zaznamenávame v podobe doplňujúcich a spresňujúcich informácií. Samostatne môžeme vyčleniť *persuazívnu techniku konkretizácie*, ktorá sa reflektuje v menovaní podnikov, miest, družstiev alebo krajiny. Používa sa v spojení s číselnými a štatistickými údajmi v dvoch rovinách (čiastočne na to poukazujú aj niektoré už uvedené príklady). Buď vyzdvihuje činnosť podniku/pracovníka v pozícii vzoru, alebo príklad slúži ako dôkaz nezvládnutia riadenia či iného ekonomického pochybenia a uvádza sa ako ponaučenie pre ďalších. Spoločným prvkom oboch persuazívnych techník je zdôraznenie činností, ktoré totalitná propaganda podporovala. To súvisí s celkovým vnímaním a funkciou médií v komunistickom modeli, kde vystupujú v úlohe vzdelávateľa, propagátora a podnecovateľa (McQuail, s. 99, in Jiráček – Říhová, 2000). Uvádzame niekoľko príkladov:

26 000 000 korún. To nie je suma peňazí vložená sázkarmi ani športkármi na niektorý sázkový týždeň. Sú to užitočnejšie milióny, z ktorých ošoh budú mať rovnako dvaja gazdovia: celé národné hospodárstvo, ako aj národný podnik Matador v Petržalke. Ved' o túto sumu peňazí si pracujúci Matadorky zvyšujú plán výroby na rok 1962. (Pravda 1. 9. 1961)

Vari netreba osobitne zdôrazňovať, že to stojí našu spoločnosť veľa peňazí, miliardy korún. Len v Dusle v Šali pred niekoľkými rokmi strácali každý deň, keď fabrika nevyrábala pre nedostatky v technologických zariadeniach, okolo 240 000 Kčs. Pre rovnaké príčiny, ale aj zlú prácu stavbárov sa už premrhali milióny vo výrobni

kyseliny citrónovej a v torulárni v Leopoldove, alebo v novom cukrovare v Rimavskej Sobotě. (Pravda 4. 8. 1966)

V predstavených persuzívnych technikách je primárny dôraz položený na princípe opakovania, zdôrazňovania, konkretizácie jednotlivých ideologicky motivovaných aspektov v mediálnom texte. To podporuje ideologicko-propagandistickú funkciu komunikátu v straníckom periodiku, ktorej cieľom je prezentovať politické zriadenie, jeho predstaviteľov a činnosť v kľúčových štátnych sektoroch v pozitívnom svetle. Na základe takto budovaného obrazu následne stránicka tlač pôsobí na verejnú mienku a ovplyvňuje názory čitateľov. V súvislosti s problematikou persuzie je častou témou polemika medzi presvedčaním a manipuláciou. Persuzia sa chápe ako ovplyvňovanie prostredníctvom jazykových prostriedkov (expresívnych, obrazných, zjednodušených atď.), ideálne s použitím presvedčivých argumentov a s cieľom dosiahnuť konsenzus. Proces persuzie je dynamický, existuje tu ochota komunikačného partnera nechať sa presvedčiť (Štefančík, 2016a, s. 39 – 40). H. Srpová (2005, s. 203) upozorňuje na dichotomické vnímanie oboch pojmov, ktorých základný rozdiel spočíva v princípe slobodného rozhodovania – v prípade manipulácie je slobodná vôľa ponechaná adresátovi iba zdanlivo. Manipulácia využíva podobné prostriedky ako persuzia doplnené o zámernú lož alebo zamlčanie niektorých informácií potrebných na objektívne vytvorenie názoru. Prostredníctvom nich viedla agitácia⁶¹ riadená centrálnymi a strane podriadenými médiami adresátov ku konformnému uvažovaniu, ktoré obmedzovalo ich slobodu rozhodovania.

Špecifickým prípadom, kde sa manipulácia prejavovala výraznejšie, boli stereotypy s formujúcim vplyvom na hodnotový systém jednotlivca aj spoločnosti. Hoci ich prítomnosť v textoch rozdeľujeme v dôsledku jazykového stvárnenia na explicitnú (priame pomenovanie politického subjektu, osobnosti či ich konania expresívnym výrazom) a implicitnú (stereotyp vyplýva z rozsiahlejšieho opisu, príp. z kontextu mediálneho komunikátu), vo vymedzenom diskurze nebolo vzhľadom na ideologizujúce tendencie verejného priestoru potrebné stereotypy v rovine *socializmus – kapitalizmus* ukrývať a podsúvať čitateľovi nepriamo. Základné politicko-ideologické stereotypné modely boli v tlači vyjadrené explicitne s priehľadnou, výrazne čierno-bielou interpretáciou, predkladajúc tak hotové a režimom schválené názory na vybrané témy.

4.2. Ideologická stereotypizácia v mediovaných komunikátoch

Stereotypy patria v kontexte formovania a/alebo transformácie mienkotvornej sféry, k základným aspektom nielen mediálnej komunikácie, ale aj politickej ideológie a propagandy, keďže „moc tisku môže byť vedomě zneužita, stejně jako využita k pozitivním účelům při udržování moci pod veřejným dohledem. Příkladem může být útočení na jednotlivce ve snaze je vystrašit nebo přimět k povolnosti, případně situace, kdy jsou zprávy vedomě využívány jako šedá propaganda ve prospěch jistých zájmů, stranického boje či ideologie“ (McQuail, 2016, s. 220). Aplikácia stereotypu s cieľom mocenského pôsobenia na subjekt presahuje ďalej do

⁶¹ H. Srpová rozlišuje pojem *propaganda* spojený s obdobím nacizmu a *agitácia* spojený s obdobím socializmu, resp. komunizmu. V texte pristupujeme k obom termínom synonymicky.

pragmatiky⁶² (Dolník, 2013; Dolník – Orgoňová, 2010; Hirschová, 2013), etnolingvistiky (Bartmiński, 2016; Krekovičová, 2005) a kognitívnej lingvistiky (Vaňková – Šťastná, 2018; Vaňková – Vodrážková – Zbořilová, 2017; Vaňková – Nebeská – Saicová Římalová – Šlédrová, 2005).

Pri nazeraní na stereotyp v zmysle viac či menej konzistentného, parciálneho a schematického obrazu sveta vo vedomí používateľa, vstupujú do pozornosti pilierové diela zamerané na pojem a problematiku stereotypizácie v interdisciplinárnych podmienkach (k pojmu stereotyp viac Lippmann, 2015). Jeho základné funkcie, vrátane hodnotiacej a sociálnej, konkretizuje I. Vaňková (2017), pričom na interdisciplinárne zázemie poukazuje vo svojich prácach J. Bartmiński (2016, s. 63). Tieto stabilné atribúty fungujúce vo vedomí používateľa napomáhajú spolu s pridruženým hodnotiacim komponentom vytvoriť zjednodušené, iracionálne a teda vo svojej podstate falošné obrazy, ktoré môžu byť v priestore zasiahnutom ideologizujúcimi tendenciami využité na prehĺbenie režimovo poplatných stereotypov tak v kladnom, ako aj v zápornom význame.

V súvislosti s integráciou stereotypu do politicko-ideologického diskurzu vystupuje do popredia jeho sociointegratívne, obranné, ideologické a politické zameranie. Spoločným faktorom je snaha manipulovať s predkladaným obrazom reality a hodnotením v rámci verejnej mienky. Ideológia sa vo vzťahu k stereotypu prejavuje ako súbor skreslených predstáv a záujmov spoločnosti a reflektuje tak ofenzívne, ako aj defenzívne princípy, čím sa stáva dôležitým nástrojom v arzenáli politicko-ideologického diskurzu (k tomu Schaff, 1981, s. 132). Integrácia stereotypu do ideológie československého socializmu je ilustrovaná v potlačení individualizmu a kreativity jednotlivca, rovnako ako aj v limitovanosti spontánneho vystupovania. Ako protiklad k individualite presadzuje, resp. deklaruje vlastnú nadradenosť prostredníctvom kolektívne schválených postojov a predpísaných obrazov, systémov a schém podsúvaných do verejnej mienky stránkou tlačou (Kabát, 2011, s. 40 – 41). Uvedený retardačný charakter korešponduje s obsadenosťou a pripravenosťou všetkých vzorcov myslenia, konania a komunikácie, ktorými sa totalitné zriadenie vyznačuje a na ktoré sme poukázali v predchádzajúcich analýzach (jednotné metaforické koncepty, schematicky koncipované heslá a kolokácie a pod.).

Stereotyp sa využíva vo funkcii budovateľa (jazykového) obrazu o komunite (Dolník – Orgoňová, 2010) a reflektuje sa v jazykovej rovine ako dôležitý komunikačný, kognitívny, estetický, integrujúci aj dezintegrojúci výrazový prostriedok, prostredníctvom ktorého je možné subjekt humanizovať aj dehumanizovať (Sipko, 2011, s. 13). Z hľadiska interdisciplinárneho charakteru výskumu je stereotyp zapojený do utvárania a skúmania kolektívnej identity charakteristickej reflexiou asymetrických mocenských vzťahov v politicko-ideologickom diskurze (k tomu Kiliánová – Kowalská – Krekovičová, 2009; Řezníková, 2014). Reaguje tým na výraznú príslušnosť k ideologickému režimu formujúcemu identitu jednotlivca aj kolektívu, ktorá sa pertraktovala a manifestovala v oficiálnych médiách⁶³. Kolektívna identita sa v socialistickej spoločnosti viaže na kolektívne vedomie komunistickej strany, ktorá reprezentuje spoločenské hodnoty a postoje. Identitu možno vnímať na rovine *my a tí druhí* (princíp alterity), v dôsledku čoho rozlišujeme autostereotypy a heterostereotypy (viac

⁶² V zmysle stereotypu ako persuzívneho prostriedku a jeho funkcie v diskurze.

⁶³ K problematike formovania identity v kontexte uplatnenia stereotypov pozri viac Krekovičová, 2005.

o identitotvornom procese pozri Rezníková, 2014). Identita nie je statickým a nemenným javom. V diskurzoch sa transformuje, využíva obrazy a symboly vyjadrujúce jej hodnoty (o spoločenskom rozmere formovania identity Meyer, 2009, s. 30). Lingvistický náhľad na stereotypy umožňuje definovať ich v podobe ustálenej reflexie sveta, ktorá je verbálne vyjadrená lexikálnymi, indexovými alebo lokalizačnými výrazmi (porov. Uhlíková, 2005, s. 13). Prezentovaním zvolenej identity v stereotypoch sa vytvára žiadaný obraz sociálnej reality, ktorý má tendenciu mobilizovať k činnosti, politickým akciám alebo k zmene reality (bližšie Kiliánová – Kowalská – Krekovičová, 2009, s. 21).

V zmysle vytvárania tak kolektívnej identity na jednej strane, ako aj zohľadnenia oficiálnej/ideologickej stránickej línie vo verejnej mienke na strane druhej sa v skúmanom diskurze obdobia socializmu vyskytovali dva dominantné a vzájomne sa dopĺňajúce stereotypy – „sociálne archetypy“ (Krekovičová, 2005, s. 8). V prvom rade išlo o pozitívny obraz Sovietskeho zväzu, ktorého opozíciu tvoril stereotyp budovania kolektívneho nepriateľa. Interpretáciou psychosociálneho prístupu k stereotypu sa podľa L. Uhlíkovej (2005, s. 16 – 17) zobrazuje charakteristická opozícia príznačná pre obdobie Studenej vojny, keď sa vplyvom politicko-ekonomickej situácie spolupracujúce štáty zobrazovali ako priateľské a národy nepriateľského bloku boli príznačne agresívne a nemorálne. V skúmanom období vystupuje v pozícii centrálného faktoru ZSSR a štáty svetovej socialistickej sústavy. Oba modely je možné zahrnúť pod jeden nadradený socioekonomický, kultúrny a politicko-ideologický vzorec *Východ ↔ Západ* v kontexte fungovania a usporiadania sveta po roku 1945. V oboch prípadoch sú to heterogénne stereotypy vytvárajúce jazykový obraz či predstavu o inej komunite⁶⁴, pričom ideologický a politický kontext determinujú postavenie na osi od pozitívneho idealizovania až k dehonestácii alebo démonizovaniu vybraných skupín obyvateľstva, resp. ideových sústav.

Stereotyp predstavuje fenomén nielen kognitívny, ale zároveň procesuálny v zmysle stabilného pretrvávania v čase spojeného s vnútornou dynamikou a vývinom, ktoré postupne pozorujeme na analyzovaných modeloch zo stránickej tlače. Keďže ide o neoddeliteľnú súčasť štruktúry ideológie a politickej propagandy, prostredníctvom analyzovaných modelov sledujeme na jednej strane stabilitu, ale na druhej súčasne transformáciu pod vplyvom jazykovo-komunikačných podmienok. Vzhľadom na to, že stereotyp je nástrojom analýzy sociálnej pamäti a tiež jedným z mechanizmov, ktoré spolupôsobia pri tvorbe a uchovávaní zložiek individuálnej i nadindividuálnej pamäti, môžeme na základe frekventovaných modelov a ich jazykovej realizácie sledovať spôsob stvárnenia vzájomných vzťahov v socialistickej spoločnosti (viac Krekovičová, 2005).

Úzko súvisiacim faktorom pri budovaní jazykového obrazu javu/udalosti/osobnosti v spoločnosti a taktiež politicko-ideologických stereotypov v mediálnom diskurze je využitie expresivity v jej rôznych podobách – inherentnej, adherentnej a kontextovej. V prípade ideologicky podmieneného mediálneho prostredia dochádza k prelinaniu všetkých troch typov, pričom dominantné postavenie má práve faktor extralingválneho kontextu a jeho vplyv na jazykové prostriedky. Vo vymedzenom období československej socialistickej spoločnosti 50. a 60. rokov a pod vplyvom, resp. v podradenom postavení k politickej ideológii

⁶⁴ V prípade stránickej tlače na Slovensku možno uvažovať tiež o autostereotype, v prípade stotožnenia sa so socialisticou spoločnosťou a Sovietskym sväzom, vzhľadom na príslušnosť Československa k bloku socialistických krajín.

marxizmu-leninizmu sa môžeme často stretnúť s uplatnením expresivity pri denominácii politického subjektu a určení, popise alebo charakteristike jeho vlastností či konania. Politickým subjektom rozumieme tak jednotlivca, ako aj kolektív (strana) alebo politické zriadenie, systém ako celok (socializmus, kapitalizmus). Nemenej významným textotvorným a štylistickým prostriedkom bola dôsledná polarizácia spoločnosti determinovaná geopolitickými vzťahmi medzi východným a západným blokom. V tejto súvislosti konštatoval R. Fowler, odborník zaoberajúci sa výskumom mediálnych komunikátov, že jazyk nie je neutrálny, ale vysoko konštruktívny sprostredkovateľ javov, obsahov a významov, z čoho vyplýva jeho dôležitosť pre vytváranie ideí a obrazov predkladaných v médiách. Jazyk v zmysle kódu nesúceho sémantický aj pragmatický význam umožňuje organizovať svet a vnímať ho prostredníctvom vzťahov a kategórií, ktoré neexistujú prirodzene, ale sú vytvárané tak, aby reprezentovali záujmy, hodnoty a správanie spoločnosti a jednotlivých skupín v nej. To podmieňuje kognitívnu funkciu jazyka poskytujúcu recipientovi štruktúrovanú mentálnu reprezentáciu sveta (Fowler, 1991, s. 1). Fowlerovej charakteristike zodpovedá jazykové stvárnenie dvoch politicko-ideologických sústav v médiách. Reflektovalo sa vo vyhranenej čierno-bielej a na kontraste založenej stereotypizácii, ktorá spoluutvárala propagandu s využitím (kontextovej) expresívnosti a kontrastnosti prítomnej najmä a explicitne v lexikálnej rovine s významovým presahom do štylisticko-pragmatickej úrovne (k tomu Molnárová 2021e, Molnárová, 2022a, Molnárová, 2022b).

Vzhľadom na prepojenie ideologických stereotypov s expresívnosťou v nich prítomnou je nutné upozorniť na niektoré styčné body oboch jazykových javov zastúpených v oficiálnom politicko-ideologickom a mediálnom diskurze socializmu. Vzťah médií k ideológii a propagande bol v danom čase asymetrický a realizovaný v podobe pyramídového diskurzu príznačného autoritatívnym charakterom, hierarchickou organizáciou, tradicionalizmom a v neposlednom rade absenciou spätnoväzbových vzťahov. Nachádzal sa v ňom jeden centrálny vysielač, v tomto prípade komunistická strana (KSČ, KSS) ako spoločensko-politická a ideologická autorita, a jeho kanály mali podobu tradičných printových médií (podľa Flusser, 2002, s. 17). Nátlakové využitie, resp. zneužitie média mohlo mať podobu ataku na adresáta vyvolaním strachu alebo neistoty, pričom sa zdôrazňovala aj tzv. zákulisná sila médií. Metaforicky tak bola propaganda filtrom podmieňujúcim spôsob percepcie a umožňujúcim manipuláciu s myslením i konaním v snahe dosiahnuť požadované výsledky (Howiecky – Zášepa, 2003). Extralingválne pôsobenie ideológie odkazuje nielen na systém hodnôt, ale najmä na jej previazanosť s mocenskou štruktúrou v krajine, jej prejavmi v mediálnom diskurze a legitímáciou dominantných politických faktorov či subjektov (Eagleton, 2007, s. 1 – 9).

Jazyk je nástrojom realizácie zámerov vytvorený spoločnosťou, ktorého najširšie možnosti k manipulácii poskytuje slovná zásoba (Krupa, 2000, s. 8 – 15). V skúmaní relácií moci a jazyka obdobia socializmu nachádzame možnosť uplatňovať hodnotiaci i hodnotový, resp. hodnototvorný rozmer sústredený v expresívnej (kladnej i zápornej) denominácii politického subjektu. Uvedený politický subjekt identifikujeme ako aktérov priamo i nepriamo zúčastnených pri tvorbe a realizácii politiky, ktorí majú kľúčové postavenie pri definovaní individuálnej a spoločenskej genézy verejných záujmov, ako aj pri formovaní vzťahov medzi politikmi a ďalšími sektormi (Kováčová – Králik, 2017, s. 98 – 99). Jadrom ideologickej stereotypizácie v období socializmu je rozvíjanie a konkretizácia východiskového stereotypu *my a tí druhí*. V tomto kontexte je expresívnosť prejavom subjektivity, hodnotenia, ale aj

persuázie a manipulácie vo vzťahu adresáta k recipientovi (Místrík, 1993, s. 134 – 135). Podľa V. Jílka (2021, s. 7 – 9) ide o pragmatickú zložku významu jazykového prostriedku, čo dokladá jeho nasledujúce konštatovanie: „Kombinace expresivity a hodnocení v obou případech, tedy je-li expresivní prostředek užit jako přímý nosič hodnocení či jako podpůrný prostředek hodnocení, poskytuje původci sdělení produktivní instrument k naplnění konativního cíle (funkce), má potenciál u příjemce na základě vzbuzení emoční, citové odezvy vést k vytvoření, změně názoru, postoje k osobám, dějům, situacím (persvazivní funkce) či jej může pohnout k žádoucímu typu jednání (získávací funkce)“ (Jílek, 2021, s. 10). Keďže v médiách v období socializmu ide o písaný text v printovej podobe (terciárne médiá, kategorizácia podľa Volek – Jiráček – Köpplová, 2006, s. 10), expresívnosť je prejavom racionálnej, zámernej a vopred pripravenej činnosti podnecujúcej pragmatický aspekt v kontexte aj komunikáta, čo rozvíja žiadaný komunikačný efekt (Klingová, 2018, s. 145; Slančová, 1996, s. 98 – 99).

4.2.1. Pozitívna stereotypizácia v jazyku obdobia socializmu

Sovietsky zväz a všetky aspekty s ním spojené sa nachádzali na vrchole pomyslenj hodnotovej pyramídy, zdôrazňujúc jednostrannú, ideologicky motivovanú interpretáciu, v ktorej absentovali negatívny náhľady. Sovietsky zväz bol idealizovaný a zobrazovaný v kontexte víťazstva, pokroku, mieru, stability a slobody, s čím súvisí vznik konceptu *nového socialistického človeka* (Nečasová, 2018), ktorý mal byť stelesnením ich naplnenia a súčasne vzorom pre ostatné krajiny v socialistickom bloku. Bola to nová kategória zahŕňajúca ľudí bez konkrétneho geografického zaradenia a hoci sa v popredí nachádzali najmä vysokí štátni činitelia, identifikovať tu možno aj významné osobnosti z ekonomického, vedeckého alebo kultúrneho prostredia.⁶⁵ Pozitívne ladený a ideologicky determinovaný jazykový obraz Sovietskeho zväzu je vybudovaný na potrebe zdôrazniť heroizmus, ochranu a (seba)obetu politického subjektu s cieľom zabezpečiť pretrvanie aktuálnych spoločenských hodnôt, čím dochádza k vytvoreniu obrazu spojenca, priateľa a obrancu ako opozície voči prirodzene existujúcej kategórii nepriateľa. V extralingválnych podmienkach socialistického zriadenia v Československu je to Sovietsky zväz a jeho jednotlivé súčasti, ku ktorým patria vedúci politickí a ideologickí činitelia (J. V. Stalin, V. I. Lenin, K. Marx, F. Engels), komunistická strana, sovietsky ľud a sovietska armáda. Okrem logického politického spojenca v podobe ZSSR možno do tejto kategórie zaradiť aj najvyšších predstaviteľov dmácej politickej scény a domácu komunistickú stranu (KSČ, KSS). V 50. rokoch patria k politicko-ideologickým autoritám a vzorom osobnosti K. Gottwalda, V. Širokého či A. Zápotockého, z ktorých niekoľkým sme sa venovali v predchádzajúcich kapitolách. Neskôr v 60. rokoch sa situácia viac dynamizovala a na úrovni stereotypizácie si na základe meniacich sa mimojazykových podmienok všimame posun na osi vzor/autorita – nepriateľ. Na túto transformáciu sme taktiež upozornili v analýze jazykového obrazu osobnosti A. Dubčeka, ale budeme sa jej ďalej venovať v kontexte stereotypného obrazu nepriateľa.

⁶⁵ Koncept *nového človeka* nie je vyhranene záležitosťou sovietskej proveniencie. Vplyvom rôznych ideologických smerov v 20. storočí vznikali politicky, národne, rasovo či genderovo orientované koncepty nového človeka, medzi ktorými bol *sovietsky* iba jednou z možných variant. K tomu viac Fasora – Hanuš – Nečasová, 2018.

V stereotypizovanom obraze Sovietskeho zväzu a jeho súčastí, ktorý možno usúvzťažiť s motívom veľkého brata nielen v emocionálno-expresívnej, vzťahovo-funkčnej či politickej rovine, ale aj v analogickom prepojení k tematike Orwellovho románu *1984*, sa profiluje niekoľko motívických skupín, ktoré uvedené subjekty pomenúvajú, ale súčasne aj charakterizujú a hodnotia. Na základe toho rozlišujeme Sovietsky zväz a jeho súčasti v pozícii a) vzoru, spojenca a osloboditeľa, b) rodiny – brata a priateľa. Diferenciácia a hierarchizácia politického subjektu je založená na emocionálnom vzťahu spojenom s prehľbovaním osobných väzieb medzi jednotlivcami. Jazykový stereotyp reflektuje kladné a ideológiu podporované princípy socializmu a jeho prínosu, ako i jeho postup na ceste k dosiahnutiu komunizmu. S tým súvisí vnímanie ZSSR ako symbolu budovateľského nadšenia. Stereotypy sa ďalej rozvíjajú na základe pridanej emocionálnej hodnoty a blízkej väzby medzi národmi a ich predstaviteľmi na spoločenskej aj individuálnej úrovni, ktoré smerujú od priateľských (*drahí sovietski priatelia, mocní tábor priateľov mieru, najvernejší priateľ*) k rodinným referenciám (*bratský Sovietsky sväz, najvernejší syn sovietskeho ľudu* – pozn. V. Široký) s koncentráciou okolo lexikálnych jednotiek *syn, brat, rodina, sestra*.

4.2.1.1. Stereotyp Sovietsky zväz ako vzor, spojenec a osloboditeľ

Pristaviac sa pri prvom motíve vystupuje ako inšpiratívny modernizátor hodný nasledovania, pretože „Sovětský svaz byl v dobovém diskurzu konstruován jako symbol komplexních změn, celkově proměny jedince, společnosti i státu, jako jediný světový reprezentant již vybudovaného socialismu. Představoval nový subjekt, nadosobního nového člověka“ (Nečasová, 2018, s. 173). Výskumy *budovateľských mýtov* tohoto obdobia dopĺňajú súvisiace motívy pozitívnej zmeny, bezpečnosti, spravodlivosti a žiarivej budúcnosti, ktoré mali svoje podstatné miesto v poľebruárovom oficiálnom straníckom diskurze (pozri Nečasová, 2020; Zavacká, 2005, Zavacká, 2013). Hoci neodrážali vždy reálnu situáciu, Sovietsky zväz, jeho ciele a metódy práce sa napriek tomu stali symbolom pokroku a budovania nielen socialistického režimu, ale aj nového typu *socialistického človeka* predstavujúceho ideál a vzor. Zvolený stereotyp upriamuje v mediálnom diskurze pozornosť na vysokú vedecko-technickú vyspelosť a výdobytky socializmu/komunizmu, pričom zdôrazňuje potrebu pevnej ideologickej základne v krajine:

Samozrejme, že chceme hovoriť o skvelom vedeckom pokuse sovietskych vedcov, inžinierov a robotníkov. (Pravda 1. 3. 1961)

Je to slávne obdobie sovietskej vedy. Všetky tieto úspechy Sovietskeho zväzu majú svoj základ v tom, že je to predovšetkým obdobie tvorivého rozvoja marxizmu-leninizmu [...]. (Pravda 4. 11. 1961)

Sovietsky zväz ako ten, kto podporuje a pomáha rozvíjať socializmus v Československu, nachádzame pod označením *spojenec* či *stúpenci veľkej myšlienky socializmu*. V súvislosti s tým sa vyzdvihujú jeho/ich (sovietskych ľudí, politikov, podporovateľov) kladné atribúty vyjadrené prívlastkami *najsilnejší, najvernejší, najväčšia sila sveta, nepremožiteľný, mohutný, mocný i mierumilovný*. Dôležitou charakteristickou črtou

v opozícii k vyskytujúcemu sa motívu agresie v obraze nepriateľa je boj za mier a slobodu a obrana štátnej nezávislosti (*najmocnejší ochrancovia mieru, neochvejný pilier svetového mieru, záštita mieru, ochrancovia slobody a nezávislosti, osloboditelia a obrancovia slobodných národov*), ktoré dominovali najmä v budovateľskom období 50. rokov. Vzhľadom na stupeň pokroku v Sovietskom zväze v kontexte obrazov budovania komunizmu, musel subjekt spĺňať aj nároky v oblasti kultúrnej vyspelosti. Nie je výnimočným opätovný princíp duality, resp. kontrastu *starý – nový, Východ – Západ*, v rámci ktorého je progres súvzťažnený s východnou ideológiou a úpadok so Západom. S cieľom konkretizovať významné kultúrne, vedecké či politické osobnosti vystupujúce ako vzor dosiahnutých úspechov sa zdôrazňuje ich príslušnosť k štátnemu (Sovietsky zväz) alebo ideologickému (socializmus, komunizmus) zázemiu. Z jazykového hľadiska sú na to využívané adjektíva *sovietsky* či *komunistický*:

Si svedkom stretnutí spolubojovníkov alebo ich aspoň vidíš na obrazovke, čítaš o nich, počuješ o sovietskom partizánskom veliteľovi, ktorý nedočkavo, bez ohlásenia odbehol už niekoľko dní pred manifestáciou [...]. (Pravda 1. 9. 1964)

Sovietsky človek Jurij Gagarin, ktorého po Moskve prvá uvítala naša Praha, otvoril cestu ľudstvu do vesmíru. On – komunista – prvý opísal nádherný obraz tejto Zeme [...]. (Pravda 1. 5. 1961)

Tieto aspekty sa vzťahovali nielen na celok, ale aj na konkrétnych jednotlivcov vo vedúcej politickej funkcii v 50. rokoch v súvislosti s rozvíjaním kultu osobnosti. Značnú pozornosť, pochopiteľne, venovala stranícka tlač osobe J. V. Stalina, ktorý bol opakovane označovaný charakteristickými výrazmi a spojeniami, odzrkadľujúcimi jeho vojenského génia, múdrosť, vodcovské schopnosti a pokrokové zmýšľanie – *generalissimus, veľký praporečník mieru, zástavník mieru, ručiteľ šťastného života, najmúdrejší človek mieru, geniálny učiteľ, priekopník industrializácie* atď. V podobnom duchu, i keď menej pestro, sú pomenovávaní a hodnotení aj československí činitelia, napríklad *naš milovaný súdruh Gottwald, náš drahý súdruh Široký*. Oslavované sú i kolektívne zoskupenia, najmä sovietska armáda a komunistická strana.

Modernosť Sovietskeho zväzu slúžiaca Československu ako vzor a ideál je podľa Nečasovej (2020, s. 180 – 182) charakteristická absenciou existenčných problémov prítomných v krajinách mimo socialistického bloku. Pozitíva vyplývajúce z procesu sovielizácie sa odôvodňujú pokrokom dosiahnutým v Sovietskom zväze v dôsledku úspešnej revolúcie. Marxisticko-leninská ideológia sa tak stala synonymom stability, bezpečia vo svete a ukazovateľom správnej cesty vo vývoji jednotlivých štátov v socialistickom bloku.

Opakujúcim sa motívom je tiež interpretácia Sovietskeho zväzu v pozícii *záchrancu* Československa od hitlerovského teroru a nemeckého fašistického útľaku. Osloboditeľský motív sa vzťahoval na štát ako celok a pripomienky spojené s oslobodením Československa Červenou armádou v roku 1945 boli stabilnou súčasťou oficiálneho mediálneho diskurzu. Lexikálne výrazy denominujúce armádu vyzdvihujú jej silu, hrdinskosť a významnú funkciu, ktorú zohrala pri oslobodení Československa po druhej svetovej vojne (*hrdinská sovietska armáda, neporaziteľná sovietska armáda, žiarivý príklad – sovietska armáda, učiteľka, naša osloboditeľka*). Rovnako je pristupované k vojakom tvoriacim oslavovanú armádu (*hrdinskí protimperialistickí bojovníci, slávni sovietski vojaci, sovietski osloboditelia*). V prípade komunistickej strany nenachádzame výrazne inak motivované lexikálne jednotky. Bola

označovaná ako *naša milovaná strana, staršia a skúsenejšia bojovníčka* (pozn. KSSS – motív vzoru), *prezieravý, rozhodný a obozretný vodca, záchranca Republiky a iné*. v 60. rokoch tieto motívy dôraznejšie rezonovali najmä pri príležitosti ideologických sviatkov a výročí ako boli 1. máj, Slovenské národné povstanie, Leninovo jubileum a iné:

*Nikdy nezabudnime, že **slobodu, záchranu pred zotročením, ktoré nám chystal nemecký imperializmus a fašizmus, nám priniesli sovietski ľudia, vychovaní stranou Lenina*** (Pravda 1. 5. 1966).

*Je prítom priam symbolické, že sto rokov od jeho narodenia (Leninovo, pozn. PM) splyva s jubilejným štvrtstoročím, čo sa naše národy, **oslobodené spod hitlerovského jarma hrdinskou Sovietskou armádou, rozhodli vyrvať kapitalistom z rúk moc a vybudovať štátne a spoločenské zriadenie podľa Leninovo odkazu*** (Pravda 8. 1. 1970).

Nečasová (2020, s. 194 – 197) v tejto súvislosti upozorňuje na spojenie s myšlienkami obrodeneckého panslavizmu a všeslovenskej vzájomnosti, ktoré boli v povedomí československého národa prítomné už v 19. storočí. Obrazy Sovietskeho zväzu ako osloboditeľa sú súčasťou normotvornej funkcie histórie a predstavujú dôležitý formant pri vytváraní kolektívnej identity s cieľom legitimovať mocenské postavenie režimu. Podobné prvky sme si všimli už pri analýze politicko-ideologických hesiel z roku 1968.

Niektoré z aspektov stereotypu *Sovietsky zväz ako vzor, spojenec a osloboditeľ* sa reflektovali v rámci vzájomného vzťahu k Československu. Vhodným príkladom je presah do ekonomickej sféry, ktorá tematicky dominovala najmä v domácich komentároch. Sovietsky zväz udržiaval svoj obraz v podobe staviteľa budujúceho elektrárne, školy, sídliska a infraštruktúru v snahe pripraviť krajinu na obdobie mierovej prosperity. To sa premietlo aj do československého mediálneho prostredia, napríklad v texte *Tri dohody* z 5. mája 1970, v ktorom sa píše:

„Deň pred Sviatkom práce nadobudli platnosť tri významné dohody o československo-sovietskej hospodárskej spolupráci: o výstavbe atómových elektrární, o kombinátoch na byty a o budovaní pražského metra.“

V článku sa rozvíja téma pomoci Československu vyznievajúca takmer nezištne, ktorá vykresľuje veľmi pozitívny obraz Sovietskeho zväzu korešpondujúci s predstavenými kontúrami ideologického stereotypu:

„Sovietsky zväz nám poskytne účinnú pomoc aj pri zaškolení odborníkov na obsluhu našich atómových elektrární a dohoda predpokladá i úzku spoluprácu československých a sovietskych vedcov pri vývoji ďalších atómových elektrární, pri orientovaní nášho strojárenského priemyslu na potreby atómovej energetiky. Jeho výrobkami a dodávkami budeme platiť zariadenia, ktoré nám dodá zasa Sovietsky zväz.“ (Pravda 5. 5. 1970).

4.2.1.2. Stereotyp Sovietsky zväz ako rodina, brat a priateľ

Poukazovať na dôležitosť vzájomných kontaktov a pomoc Československu bolo v skutočnosti, napriek predstavenej interpretácii v predchádzajúcej kapitole, reflexiou dlhodobu asymetrického vzťahu medzi oboma krajinami. Druhou identifikovanou a charakteristickou črtou bol stereotyp *Sovietsky zväz ako priateľ*, ktorý sústreďuje pozornosť na vzťahy s hlbším emocionálnym základom. Išlo o vedľajší produkt odvodený z osloboditeľského motívu. Pri skúmaní oficiálneho mediálneho diskurzu si možno všimnúť intenzívne rozvíjanie priateľstva medzi oboma krajinami, ktorého zobrazenie v jazyku nebolo oslabené ani po roku 1968:

Názorným príkladom zrodu veľkého priateľstva medzi národmi takouto cestou je i priateľstvo medzi národmi Československa a Sovietskeho sväzu (Pravda 12. 12. 1966).

[...] a ostro odsudzujú tak útoky sprava ako i zľava, útoky na naše priateľstvo so Sovietskym zväzom a s celým socialistickým táborem (Pravda 1. 6. 1968).

V textoch zo 60. rokov sa opakovane stretávame s lexikálnym výrazom *družba* vo význame priateľstvo (SSSJ, 2006; SSJ, 1959), ktorá sa spájala s adjektívami naznačujúcimi jeho trvácnosť, silu a intenzitu (v *nerozlučnej bojovej družbe so Sovietskym sväzom; nehnúcej družby s národmi Sovietskeho sväzu a spoločenstva socialistických krajín*). Neobvyklým nie je ani dôraz na kladné hodnotenie Sovietskeho zväzu s využitím superlatívov – *veľké priateľstvo, najlepší priateľ, najvernejší priateľ*. V niekoľkých príkladoch sme identifikovali tiež stupňovanie sémantiky a emocionálneho vzťahu reprezentujúceho stereotyp *Sovietsky zväz ako brat*:

Sú veci pre nás komunistov sväté, priateľstvá krvou a históriou spečatené – ako je náš bratský a úprimný vzťah k Sovietskemu zväzu, ktorý je a zostane skúšobným kameňom nášho proletárskeho internacionalizmu [...] (Pravda 9. 1. 1968).

Znovu sa presvedčili, ako a kde sa ukovalo naše internacionálne bratstvo a kto je najlepším priateľom nášho socialistického Československa (Pravda 1. 9. 1970).

Vyšší vzťahový stupeň reprezentovaný bratstvom opätovne odkazuje na panslovanský motív veľkej rodiny slovanských národov v Európe, pričom D. Nečasová (2018, s. 203) ďalej zdôrazňuje proletársky internacionalizmus ako jednotiaci prvok vyzdvihujúci triednu príslušnosť a sympatie s revolučnými tradíciami pred etnicitou. Rodina sa v kontexte ideologicky motivovaného verejného diskurzu stala symbolom jednoty, búrania hraníc medzi verejnou a súkromnou sférou, ale aj odbúrania hierarchickej štruktúry. Dôsledkom takejto interpretácie sa na augustové udalosti roku 1968 v Československu nazeralo z pohľadu Sovietskeho zväzu ako na „bratskú pomoc“, hoci svet právom hovoril o invázii a okupácii.⁶⁶ Percepčia Sovietskeho zväzu v rodinných konotáciách sa orientuje okolo jazykových výrazov *brat, bratstvo, bratský* a pretrváva aj po roku 1968. V rámci celej dekády možno konkrétne

⁶⁶ K širšiemu kontextu augusta 1968 a interpretácii 60. rokov vo svete pozri dielo M. Kurlanského *1968: rok, ktorý otriasol svetom* (2006). K reinterpretácii augustových udalostí z okupácie na internacionálnu bratskú pomoc pozri *Poučenie z krízového vývoja...* (online).

diferencovať spojenie *bratský zväzok* odkazujúci na vzájomný vzťah československého a sovietskeho národa na jednej strane alebo bratské strany s odkazom na komunistické strany v jednotlivých krajinách východného bloku na strane druhej. Okrem uvedených najcharakteristickejších výrazov sú v textoch prítomné aj ďalšie rodinné vzťahy pretavené do podoby stereotypu – *Patríme k veľkej rodine socialistických štátov* (Pravda 3. 2. 1970). Napriek tomu, že v rámci rodiny môžeme rozlišovať tak synov, ako aj dcéry, v súvislosti so skúmanými mediálnymi textami sa vyskytuje prevažne patrilineárny model s využitím lexikálnej jednotky syn – *Synovia nášho sovietskeho ľudu neobetovali vtedy svoje životy nadarmo* (Pravda 6. 10. 1966). Hoci výskyt dcérskeho vzťahu nevyklúčujeme, v skúmaných textoch zo 60. rokov sme ho nezaznamenali. V kontexte rodinných motívov v rozvíjajúcich sa stereotypoch, ktoré nevymizli ani v prvých rokoch okupácie, je objektívne poukázať na alternatívne interpretácie mimo oficiálneho diskurzu. Dielo J. Aláča⁶⁷ (2020) ponúka interpretáciu dobových udalostí korešpondujúcich s oficiálnym politicko-ideologickým stereotypom rodinných a priateľských zväzkov (družby). Umožňuje porozumenie problematiky optikou každodenného ľudského prístupu, nevyhýbajúc sa tienistým aspektom tohto vzťahu, ktoré neboli zastúpené v oficiálnom straníckom médiu.

Pri komplexnom náhľade na oficiálny stranícky diskurz si v popredí všímame kladné expresívne lexikálne jednotky spojené s pomenovaním a hodnotením politického subjektu v stereotypy Sovietskeho zväzu ako spejnca, vzoru, priateľa a brata. Prostredníctvom lexikálnej roviny je v straníckom médiu predkladaný obraz veľkoleposti, sily a neohrozenosti, ktoré sa spájajú so Sovietskym zväzom (*mohutný, veľký, gigantický, obrovský, nezmerný, neochvejný, nepremožiteľný*). Zdôrazňuje sa jeho hrdinstvo a vytrvalosť v boji proti nepriateľom socializmu/komunizmu (*hrdý, hrdinský, heroický, slávny, prezieravý, rozhodný, obozretný*). Nemenej časté sú prívlastky s hlbším emocionálnym základom (*šťastný, hlbokomilovaný, drahý, bratský, šľachetný*) a o stupni glorifikácie vypovedajú taktiež zvolené superlatívne tvary viažuce sa k pomenovaniu spojeneckého subjektu (*najväčší, najmocnejší, najhúževnatejší, najslávnejší, najlepší, najušľachtilejší*), ako i výrazy *nesmrteľný* či *geniálny*. Sovietsky zväz na základe tohto jazykového obrazu predstavoval krajinu veľkých nádejí a očakávaní, symbolizoval pokrok, mier, podporu a stabilitu. Cieľom stranického diskurzu bolo predložiť ideológiou ovplyvnený kladný obraz nasledovaniahodného vzoru a inšpirácie v podobe krajiny, kde revolučné idey a ideológia marxizmu-leninizmu napomohli dosiahnuť komunistické zriadenie prezentované v legislatívnych dokumentoch Československa ako cieľovú métu.⁶⁸

⁶⁷ Aláčovo dielo je spracované s využitím metódy *oral history* a zasadené do regionálnych podmienok na juhu stredného Slovenska. Dopĺňa oficiálny obraz skúmaného stereotypu najmä v osobnej a kultúrnej rovine. Poukazuje na rozdiely v mentalite, zvykoch i hodnotovom systéme Sovietov, ktoré viedli ku konfliktom či animozite, ale na druhej strane približuje aj rozvíjajúce sa kontakty a priateľstvá založené na vzájomnom pochopení, pomoci a spolupráci.

⁶⁸ Iný pohľad ponúka Aláčova publikácia opisujúca vnímanie sovietskych vojakov dislokovaných na slovenskom území, ktoré poskytovalo v danej dobe neporovnateľne lepšie životné podmienky v porovnaní so Sovietskym zväzom. Opakovane vystupuje do popredia názor, že prevelenie do Československa po roku 1968 bolo pre vojakov a dôstojníkov buď šťastím, alebo formou odmeny (pozri Aláč, 2020, s. 167 – 169).

4.2.2. Stereotypizácia v jazykovom obraze nepriateľa

4.2.2.1. Koncept nepriateľa, jeho funkcia a jazykové stvárnenie

Opozíciou k stereotypom predstavujúcim socializmus pozitívne sú ideologicky motivované stereotypy sústredujúce sa na jazykové zobrazenie nepriateľa režimu, ktorý je nevyhnutnou súčasťou spoločenskej dichotómie. O význame nepriateľa ako základnej spoločenskej potreby sa vyjadril U. Eco (2013, s. 10): „Mít nepřítele je důležité nejen k tomu, abychom vymezili vlastní identitu, ale i k tomu, abychom si obstarali překážku, na níž můžeme poměřovat svůj systém hodnot a na níž při konfrontaci můžeme předvést svou hodnotu. Chyběli tudíž nepřítel, je potřeba si ho vykonstruovat.“ Z toho vyplýva, že koncept nepriateľa možno podľa potreby modifikovať, keďže podľa Nečasovej (2020, s. 12) ide o „kulturně a sociálně konstruovanou diskurzivní figuru, která se proměňuje v závislosti na daném významovém, časovém i geografickém kontextu“, pričom „pro obrazy nepřítel je konstituující koncept jinakosti, který je aplikován při vytváření obrazů Druhých, tedy skupin či jedinců, kteří se nějakým způsobem liší od domácího společenství“. Obraz nepriateľa je úzko spätý so štátom, národnosťou a vojenstvom a zároveň plní dôležitú úlohu v legitímácii štátneho monopolu s využitím sily. Má vplyv a schopnosť transformovať systém spoločenských hodnôt (Beck, 1997, s. 66). V rámci skúmania obrazu nepriateľa sa podľa N. Cingerovej (2015, s. 4) kladie dôraz nielen na to, ako sú subjekty pomenované a ako sa na ne odkazuje (princíp nominácie), ale aj na to, aké činy, charakteristiky a kvality sú im pripisované (princíp predikácie).

Videnie sveta a spoločnosti tak možno kategorizovať prostredníctvom stereotypov na základe hodnotového systému (*dobrý* ↔ *zlý*) alebo rozvrstvenia society (*my* ↔ *oni*, *vlastný* ↔ *cudzí*), pričom v oboch prípadoch je zrejme zapojenie kontrastných pozícií. Cieľom uvedenej simplifikácie bolo umožniť „masám“ jednoduchú orientáciu vo svete a navigovať ich k „správnym“, teda požadovaným názorom (Zavacká, 2005). Vzhľadom na pertraktované negatívne aspekty v stereotypizovanom budovaní obrazu nepriateľa je vhodným aj použitie termínu *predsudok*, ktorý je charakteristický negatívnym postojom či antipatiou založenou na chybnnej a neflexibilnej generalizácii voči skupine alebo jednotlivcovi ako uvádza Krekovičová (2005, s. 11).

V komplementárnosti k domácemu idealizovanému obrazu Sovietskeho zväzu sa rozvíja predstava o nepriateľovi v zmysle fyzického subjektu (osobnosti), resp. o nepriateľskej politickej sústave reprezentujúcej ideovú rovinu (nepriateľská ideológia). Primárnym zámerom ideologicky motivovanej stereotypizácie je poukázať na mocenskú a mravnú prevahu Sovietskeho zväzu, čo podmieňuje aplikáciu expresívnej lexiky. Oproti apelu na pozitívne vlastnosti Sovietskeho zväzu a jeho reprezentantov, ktorým sa vyjadrujú sympatie, úcta a obdiv, je pri obraze nepriateľa zdôraznená agresivita, úpadok, zrada, zlyhanie a ďalšie negatívne atribúty vzťahnuté tak na pomenovanie politického subjektu, ako aj na opis jeho charakteristických vlastností. V kontexte mocenských tendencií oficiálneho stranického diskurzu je koncept nepriateľa zjednodušený a účelovo orientovaný na šírenie strachu a podnecovanie nenávisťi. Stotožňujeme sa s Nečasovej konštatovaním (2020, s. 39 – 41) o konštrukcii nepriateľa ako nástroja propagandy v boji proti vybranému ideologickému

nepriateľovi, v ktorom sa kumulujú socioekonomické aj politické problémy a ktorého existencia podporuje vzájomnú homogenitu a solidaritu domáceho spoločenstva.

4.2.2.2. Motivická kategorizácia v jazykovom obraze nepriateľa

Obdobie 50. rokov bolo poznačené výraznými budovateľskými motívmi, ktoré, ako sme mali možnosť vidieť aj v predchádzajúcich kapitolách, boli neraz charakteristické využitím expresívnej lexiky. Na základe expresivity v denominácii politických subjektov v tomto čase vieme rozlíšiť niekoľko motivických kategórií, pričom vychádzame z definície *motívu* ako najmenšieho obsahovo-tematického segmentu, ktorý vytvára logicko-významový pôdorys textu, resp. pomenovania (Findra, 2013, s. 144).⁶⁹ Expresívne výrazy zdôrazňujú jeho charakterové a charakteristické vlastnosti/záujmy, ktoré mu socialistická ideológia prisudzuje, čím dochádza k akcentácii ideologicky korektného názoru a obrazu politického subjektu a k uplatňovaniu persúázie. Takáto výstavba komunikátu korešponduje s ambíciou médií po roku 1948 vychovávať čitateľa a formovať verejnú mienku (Bednařík – Jiráček – Köpplová, 2011, s. 254).

Motív *zrada* sa vzťahoval najmä k domácomu nepriateľovi, uplatňujúc širokú škálu synonym na pomenovanie subjektu, ktorý zradil vlasť, resp. ideové myšlienky československého socializmu (*zradcovia, špióni, záškodníci, agenti, vyvrheli, renegáti, sabotéri, rozvrtníci, škodcovia, diverzanti*), a to aj s využitím graficky zaznamenaných ironie („*priatelía*“). V adjektívnej podobe sa nachádzalo niekoľko variant lexikálnej jednotky *zrada* – *zradcovskí, zradcovská, zradná*. Menovité vyčlenenie jednotlivca bolo zriedkavým, ale nie výnimočným prípadom, napr. *hlavný zloduch* (Slánský) alebo *vyvrheli typu Slánskeho, Šilinga, Husáka* v súvislosti s vykonštruovanými politickými procesmi v 50. rokoch. Častejšie sa zdôrazňovalo spolčovanie nepriateľov prostredníctvom výrazov s priamym štylistickým príznakom pejoratívnosti (*klika, banda*) alebo so štylisticky negatívnym príznakom vyplývajúcim z kontextu (*agentúra, elementy, kruhy, sily*). K motívu zrady patrí aj výraz *reakcia* spájaný s ďalšími prívlastkami tak v substantívnom (*rozvrtná reakcia, hazardárska reakcia, buržoázna reakcia*), ako aj adjektívnom tvare (*reakční našepkávači, reakčné kruhy*).

Motív *agresia/zločinnosť* vystupuje v komplementárnosti k mierovej politike presadzovanej ideológiou socializmu, podporujúc kontrastný stereotyp Západ = militarizmus – Východ = pacifizmus. Bohaté zastúpenie expresívnych výrazov vzťahujúcich sa k danému motívu možno diferencovať na základe princípu predikácie. Agresia nepriateľa sa prejavovala v poburovaní proti mieru a v podnecovaní nepokojov (*štváči, rušitelia, rozbíjači, agresori, útočníci*), narušaním mierovej stability s využitím pomenovaní vojenských subjektov (*žoldnieri, zbrojnoši, piráti, dravci*⁷⁰), priamym útokom na život (*vrahovia, kati, smrtonosi*) alebo na majetok (*korisťníci, vykorisťovatelia, vydierači*). V adjektívnych tvaroch ide o výrazy, ktoré spája aspekt brutality (*zbesilí, krvilační, vraždiaci, zákerní*), ale objavil sa aj prejav

⁶⁹ V teórii literatúry označuje *motív* najmenšiu, nerozložiteľnú obsahovú jednotku, najmenšiu jednotku podávajúcu vecnú informáciu o situácii (Harpán, 2009, s. 204 – 205). Uvedené chápanie považujeme za uplatniteľné aj pri vecných, publicistických textoch.

⁷⁰ V lexikálnej jednotke *dravec* je v primárnom význame zastúpený princíp dehumanizácie obrazu nepriateľa. V prenesenom význame zase ide o prejav inherentnej, nielen kontextovej expresivity.

dehumanizácie nepriateľa (*dravci, vlčí kapitalizmus*) či symbolická spojitosť s temnotou (*čierni rytieri „plášťa a dýky“, najčernejšie imperialistické sily*). Časté bolo pomenovanie v spojení s vojnou, lebo nepriateľ je ten, kto pripravuje vojnu (*podnecovatelia vojny, podpaľači vojny, strojcovia vojny, plánovači vojny, osnovatelia vojny, vojnové sily, vojnoví štváči*).

Motív *cudzosť* explicitne podporuje vyčlenenie politického subjektu, v rámci čoho možno uviesť ideologickú (*imperialisti, kapitalisti, triedni nepriatelia, monopolisti*) a geografickú (*angloamerickí, americkí, západní, spoza oceánu*) diferenciaciu realizovanú využitím substantív aj adjektív. Objavili sa tiež pomenovania vytvorené pomocou ironie („*osloboditelia*“, *priatelia, dobrodruhovia*) a metafory (*organizátori nového „križiackeho“ ťaženia, predĺžená ruka medzinárodnej reakcie*). Motív cudzosti zosobňovali aj výrazy pomenúvajúce osoby vstupujúce na územie štátu s nekalými úmyslami (*interventi, okupanti, uchvatitelia*). V jednom prípade sa vyskytlo pomenovanie s konotáciou k mentálnej nestabilite, resp. duševnej narušenosti nepriateľa (*šialenci spoza oceánu*).

Motív *úpadok* sa zameriaval na finančný aspekt v obraze nepriateľa (*bankrot reakcie, skrachovaní rytieri ťahajúci káru amerických dolárových magnátov*), jeho slabosť (*morový generál Riddgway, umierajúci kapitalizmus*) a celkový regres (*zpiatočníci, žalostné tiene minulosti*). S tým súvisí aj motív *nad/podradenosť*, ktorý poukazoval na ekonomickú podstatu imperializmu ovládaného finančnými záujmami (*mocnári kapitálu, kapitalistická nadvláda*), často s bližším určením lokality v Amerike (*mocipáni vo Washingtone a New Yorku, monopolitickí generáli Walstreetu, vládcovia newyorskej burzy*). Nepriateľ v nadradenom postavení je ten, kto utláča iného (*otrokári, ujarmovatelia, kozmopoliti*). Na druhej strane v negatívne interpretovanom podradenom postavení sa nachádzali spojenci nepriateľa a tí, ktorí s utláčateľmi spolupracovali (*zmarshalizované prívesky vojnového hospodárstva, vazali, prisluhovači, pomáhači*).

Posledný zaznamenaný motív *fašizmus* odkazoval k druhej svetovej vojne a uplatnil sa najmä (ale nie výhradne) v kontexte vojnových konfliktov v Ázii, v ktorých sa nacistická/fašistická terminológia kombinuje s referenciou na západný svet a kapitalizmus (*americkí gaulajteri, essesáci, fašisti na Západe, hitlerovské ozbrojené hordy*). Uvedené výrazy pomenúvajú nepriateľskú, zvyčajne vojenskú činnosť podporovanú USA alebo kapitalistickými veľmocami v Európe (napr. Francúzskom alebo Anglickom).

Zdôrazňovaným v straníckom diskurze je primárne vonkajší nepriateľ v podobe kapitalizmu a západných mocností v kontexte stereotypu *Východ ↔ Západ*, ktorý odzrkadľuje povojnové usporiadanie sveta rozdeleného železnou oponou. V ideologicko-mediálnom stvárnení to možno premietnuť do jazykového obrazu kontrastných politicko-ekonomických a ideologických sústav sústredených do pojmov *kapitalizmus, imperialismus, kolonializmus* na jednej strane a *socializmus, komunizmus* na strane druhej. Stranícka propaganda prezentovala Západ ako priestor ovládaný zlom, ktoré je nutné poraziť, čo korešpondovalo s pacifistickou, i keď paradoxne prezentovanou politikou *boja za mier*, ktorá bola stvárnená aj v motívickej kategórii agresivity vyššie. Asymetrickosť polarizovaného sveta sa vzťahovala na interpretáciu obyvateľov (v kontrastnej pozícii sa nachádzali vykorisťovatelia a vykorisťovaní) a na životné podmienky na Západe, ktoré sa mali neustále zhoršovať, čo smerovalo k potrebe zásahu/pomoci z Východu (porov. Zavacká, 2013). Západné krajiny, najmä USA, sa prostredníctvom jazyka propagandy zobrazovali ako „symbolické ústredie spletité zrady, spiknutí a agrese vůči nově budovanému socialismu“ (Nečasová, 2020, s. 162). V rámci teoreticko-metodologickej

konštrukcie nepriateľa je tu prítomná diferenciácia, ale tiež esencIALIZÁCIA, ktorá vychádzala z predstavy dvoch homogenizovaných a esenciálne odlišných entít, v danom prípade politicko-ideologických a ekonomických sústav.

Ako sme videli v jednotlivých expresívnych pomenovaniach, jazykový obraz nepriateľa sa výrazne vyprofiloval už v 50. rokoch. Tieto tendencie v jeho interpretácii ostali nezmenené aj v nasledujúcej dekáde, kde na nich nazeráme optikou výskytu, významu a kontextu lexikálnych výrazov *kapitalizmus*, *imperializmus*, *kolonializmus*, *socializmus* a *komunizmus*. Na správne uchopenie analyzovaného stereotypu je potrebné stručne vymedziť predstavené termíny na základe ich charakteristiky v dobovo aktuálnom slovníku. Dominantným unifikujúcim prvkom vo všetkých prípadoch je postoj k práci ako východiskový kontrast komunizmu a kapitalizmu. Podľa J. Prušu (2011, s. 179) pojem *kapitalizmus* (k lexikálnemu dobovému významu pozri SSJ, 1959) nerozlišoval medzi faktickým ekonomicko-politickým usporiadaním, v dôsledku čoho boli ako kapitalistické označované všetky krajiny mimo socialistického sovietskeho bloku.⁷¹ S tým súvisí termín *imperializmus* (porov. SSJ, 1959), ktorý mal v dobovom diskurze dva základné významy. Z pohľadu marxizmu-leninizmu ide o posledné vývojové štádium kapitalizmu (Nečasová, 2020, s. 194), a teda analogicky sa tento vzťah nachádzal na úrovni vzťahu socializmus – komunizmus. S politikou imperializmu súvisí koloniálna rozpínanosť zameraná najmä na tzv. krajiny tretieho sveta, v dôsledku čoho je *kolonializmus* ďalším výrazne kritizovaným konceptom zo strany socializmu.

Na základe zistení vylývajúcich z výskumu môžeme určiť niekoľko charakteristických motívov príznačných pre západné politicko-ekonomické zriadenie. Vzhľadom na medzinárodný kontext, ktorý v tom čase utvárala kubánska raketová kríza, napätie v západnom Berlíne i napätie medzi Sovietskym zväzom a Čínou sa ukazovalo, že hlavnou ambíciou je presadzovať mierovú cestu a dohody, s cieľom predísť ďalšiemu celosvetovému konfliktu (Kalinová, 2007). Napriek tomu sú kapitalizmus a kapitalistické krajiny v mediálnom diskurze stále vnímané ako agresor, ktorého činnosť, resp. samotná existencia ohrozuje mier, ekonomiku, slobodu a prosperitu ostatných krajín. Tým sa zároveň vyzdvihujú mierové snahy východného bloku:

Studená vojna viedla vo všetkých kapitalistických krajinách k zostrovaniu útokov proti demokracii, k stupňovaniu nátlaku na pracujúcich „s cieľom potlačiť ich boj za zlepšenie životných podmienok, obmedziť ich sociálne vymoženosti, a tak presunúť rastúce bremeno zbrojenia na pracujúce masy“ ako hovorí karlovarské vyhlásenie (Pravda 1. 5. 1967).

Kapitalistické zriadenie zaslepené hlbokou vášňou za čo najväčším ziskom nemalo vôľu, ani sil zabrániť biele, podvýžive, tuberkulóze, aby kosili v radoch budúcich robotníkov (Pravda 1. 6. 1961).

Kapitalizmu sa pripisovala vina za vraždenie, útlak a nedostatok v rozvojových krajinách na africkom kontinente (*zrada v Kasavubovom Leopoldville, jatky v Tsombeho Katange a v Kalonjiho Kasai – to je dielo kapitalizmu*). Obe ideologické sústavy sú vystavané na vzájomnej komparácii s cieľom podhodnotiť jednu a idealizovať druhú. Výrazným prvkom

⁷¹ Výnimkou boli rozvojové krajiny sympatizujúce so socializmom, čo sa odzrkadlilo aj v analýze mediálnych textov.

je snaha zdôrazniť socioekonomické výhody socializmu uľahčujúce každodenný život občanov, oproti ktorým stoja negatíva kapitalistickej každodennosti. Možno tu pozorovať homogenizáciu konceptu nepriateľa na princípe *my* ↔ *oni*:

Tieto opatrenia sa robia hlavne preto, že sa u nás tovar hneď po kúpe na doplnkovú pôžičku stáva vlastníctvom zákazníka (pozitívne, pozn. PM). V tom sa diferencujú od pôžičiek poskytovaných konzumentom v kapitalistických štátoch, kde až do vyplatenia úveru je majiteľom kúpeného tovaru obchodný podnik alebo sporiteľňa (negatívne, pozn. PM) (Pravda 1. 10. 1963).

A nemoc? Patrí, ako sa vraví, k veľmi drahým športom. V kapitalizme naskrze, lebo si pacient musí prevažne lekára a lieky zaplatiť, takže vyličenie ho privádza k bankrotu, a teda aj k ďalšej nemoci (negatívne, pozn. PM). A u nás... Tiež k drahým, čo však nepociťuje jednotlivec, ale spoločnosť (pozitívne, pozn. PM) (Pravda 28. 3. 1966).

Príklady ukazujú okrem kontrastu a manipulačnej tendencie k nepriateľskému vnímaniu kapitalizmu aj kolektívne vlastníctvo či presadzovanie idey spoločenskej rovnosti preferované v socializme. Kapitalizmus je zobrazený v pozícii slabnúceho, odumierajúceho a upadajúceho režimu, ktorý výkonnosťou nepostačuje súčasným potrebám spoločnosti, čo bolo prítomné už v 50. rokoch. V dôsledku toho nemôže pretrvať a jeho transformácia na socializmus je nevyhnutná. Ako prejav propagandy tu možno upozorniť na fakt, že napriek opakovaniu danej interpretácie, spoločenské podmienky sa už druhé desaťročie nemenia.

Dnešok je triumf socializmu a komunizmu, ktorý nastupuje v celom svete, aby vymenil čoraz viac rozleptávajúci sa a slabnúci socializmus (Pravda, 3. 8. 1961).

Súčasný priemyselný systém kapitalizmu nemôže celkom uspokojiť záujmy spoločnosti, ukazuje sa príliš úzkym pre všestranný rozmach vedeckotechnickej revolúcie a najmä sociálne dôsledky z nej vyplývajúce (Pravda, 12. 2. 1967).

Vzájomné usúvzťažnenie oboch ideologických režimov je v straníckom diskurze naďalej veľmi jednostranné. Kapitalizmu sa pripisujú negatívne vlastnosti ako falošnosť, úskočnosť a pretváрка výstižne obsiahnuté v spojení *vlčie kapitalistické záujmy*. Hoci pripodobnenie tohto typu sme zaznamenali iba raz, možno konštatovať, že ide o prejav dehumanizácie v procese vytvárania jazykového obrazu nepriateľa – protivník je zbavený ľudských atribútov, v dôsledku čoho prestáva byť človekom. Tým je postavený na hierarchicky nižší stupeň a od domáceho subjektu sa výrazne odlišuje (Nečasová, 2020, s. 35). V dobovom kontexte v prípade kapitalistických krajín, resp. Spojených štátov amerických často vystupoval v oficiálnom priestore obraz chobotnice či pijavice, ale ani zobrazenie vlka nebolo výnimočné. Vysokú výpovednú hodnotu má nielen vymedzenie, ale aj vzájomné porovnanie ideových sústav na axiologickom princípe. Zdôraznené je najmä pri zasadení do jednej vetnej konštrukcie – *Až neuveriteľne názorne postavil vývoj udalostí prvých dvoch mesiacov siedmeho desaťročia proti sebe povznášajúcu veľkosť socializmu a zahanbujúcu chorobnú škvrnu na dnešnom ľudstve – kapitalizmus (Pravda 1. 3. 1961)*. Rozvíjanie stereotypu okolo pojmu *imperializmus* má v zásade rovnaké konotácie, avšak niektoré z negatívnych charakteristík západného sveta sa pertraktujú výraznejšie. Dominantne vystupuje motív agresora, pričom aspekt dichotomizácie je tu podoporený prirovnaním:

Pretože k súčasnému imperializmu ako noc ku dňu patrí aj špinavá vojna vo Vietname, potláčanie národnooslobodzovacieho hnutia v Afrike, Latinskej Amerike, podzemné výbuchy atómových zbraní, podvratná špionáž, budovanie vojnových základní okolo socialistického tábora, úklady proti mieru, túžba západonemeckého imperializmu po atómových zbraniach a revanš (Pravda 1. 5. 1966).

[...] *imperializmus bez násilenstva, lúpenia a prelievania krvi nemôže existovať* (Pravda 1. 5. 1966).

Prvý príklad naznačuje používanie expresívnych pomenovaní so zápornou citovou hodnotou pri formovaní jazykového obrazu nepriateľa, napr. *špinavá vojna, podvratná špionáž, hazardný útok imperializmu či zahŕňajúci imperializmus*. Hoci samotný termín zvykne vystupovať v texte aj samostatne, v prípade jeho konkretizácie ide najčastejšie o americký a západonemecký imperializmus. V súvislosti s prezentáciou imperializmu v pozícii svetového agresora sa v socialistickej tlači dôsledne apeluje na motív boja proti nemu (*v boji proti agresívnemu nemeckému imperializmu; jednotný postup revolučných síl v boji proti imperializmu; jednotný postup proti vytrvalému úsiliu svetového imperializmu*). Motív boja proti sa kontrastne spájal s motívom boja za niečo, čo umožňovalo vytvoriť opozitné konštrukcie (*stanovenie nových úloh v boji proti imperializmu, za socializmus a komunizmus; pri medzinárodnom sviatku robotníckej triedy, pracujúceho ľudu a všetkých národov bojujúcich proti imperializmu, za mier a socializmus*). Možno dodať, že po auguste 1968 dochádza k vzájomnému prepojeniu stereotypu vonkajšieho a vnútorného nepriateľa, čo reflektuje príklad z roku 1970 – *boj proti imperializmu je prázdnu a lživou frárou, ak nie je nerozlučne spätý s bojom proti oportunizmu*.

Výnimkou nie je ani uplatnenie metafory pri stvárnení imperialistického nebezpečenstva a agresie vo svete (*čierne mraky vojnových priprav imperialistických mocností; v obklúčení imperialistických dravcov*). Druhý príklad môžeme zaradiť ku konceptu dehumanizácie nepriateľa, hoci zvolená jazyková podoba *dravci* má isté prvky generalizácie. Sekundárne sa spolu s výrazmi *kapitalizmus* a *imperializmus* objavuje v stereotypne nepriateľa aj *kolonializmus* v zmysle pridruženého fenoménu. V snahe budovať negatívny jazykový obraz západného sveta, tlač zobrazuje kolonializmus v dvoch rovinách. Jeden náhľad zdôrazňuje jeho neutržateľnosť v modernom svete, rozpad a likvidáciu:

Pri hľadaní východiska nájdú ľudové masy, vedené komunistickými stranami, pokrokové sily vo všetkých krajinách cestu k porážke mocenskej elity monopolistickej buržoázie, k likvidácii zvyškov koloniálnej sústavy imperializmu [...] (Pravda 12. 2. 1967).

[...] *bojom dvoch protikladných spoločenských systémov, socialistickými a národnooslobodzovacími revolúciami, zanikaním imperializmu, likvidovaním kolonializmu a prechodom ďalších a ďalších krajín na cestu socializmu* (Pravda 3. 8. 1961).

Na druhej strane tu možno identifikovať národnooslobodzovací motív s podporou socialistického zriadenia. V kontexte stereotypu nepriateľa socializmus vystupuje ako priateľ, spojenec a opora všetkých (zvyčajne afrických) krajín bojujúcich proti kapitalizmu, imperializmu a ich koloniálnemu systému. Ide o napĺňanie ideologických pilierov východného

bloku manifestujúcich rovnocenný kolektivismus, spoločné vlastníctvo, spravodlivú prácu pre všetkých atď. Takýmto krajinám sa v oficiálnych médiách vyjadruje podpora. Vychádzajúc z analýzy a interpretácie stereotypov a ich jazykového spracovania sa stotožňujeme s konštatáciami E. Krekovičovej (2005, s. 15), podľa ktorých „spontánne utvárané a fungujúce obrazy (predovšetkým heteroobrazy) majú spravidla sklon k ambivalentnosti. Vychýlenie jedným alebo druhým smerom (k negatívnemu alebo axiologickému pólu) signalizuje buď nedostatočnú znalosť [...], isté podriadené postavenie v spoločenskom rebríčku, alebo intenzívne pôsobenie ideológie“. V tomto prípade ide v rámci asymetrického vzťahového modelu v socialistickej spoločnosti tak o hierarchizáciu postavenia, ako aj o vplyv politickej ideológie vládnuceho režimu. Zaväzujúce, resp. zväzujúce, a teda manipulačné pôsobenie stereotypu vychádza z príslušnosti ku kolektívu a z potreby sociability, ktoré sa demonštrujú na základe konania/myslenia podľa stereotypu. Akceptovaním stereotypu jednotlivec „potvrzuje svoju príslušnosť k ‚progresívne‘ zmýšľajúcemu spoločenstvu, resp. svoju vôľu, aby sa nejavil ako vylúčený z tohto spoločenstva“ (Dolník, 2005, s. 56 – 57).

4.2.2.3. Vonkajší verzus vnútorný obraz nepriateľa

Z prejavov stereotypizácie na ideologickom základe možno špecificky vyčleniť jazykový obraz domáceho nepriateľa, ktorý vyplýva buď zo symbolickej, alebo reálnej ostrakizácie jednotlivca, prípadne časti spoločenstva. V období socializmu sa zameriavame na vnútorného nepriateľa identifikovaného v rámci komunistickej strany, najmä medzi jej vyššími funkcionármi. Išlo o hrozbu, ktorá bola pre socialistický režim nebezpečnejšia ako známy nepriateľ pôsobiaci mimo jeho hraníc, pretože ukazovala na zlyhanie, resp. nedokonalosti ideológie socializmu v jeho jadre. Napriek tomu, že v období 50. rokov sa priam ponúka ukážka budovania jazykového obrazu nepriateľa na príklade vykonštruovaného politického procesu s Rudolfom Slánskym, rozhodli sme sa zvoliť na ukážku stereotypizácie príklad zo 60. rokov – zmenu nazerania na politickú scénu pod vplyvom ideologického kontextu udalostí v roku 1968. Jedným z motivantov tohto rozhodnutia je podrobné spracovanie Slánskeho procesu v českom vedeckom priestore, a to z hľadiska historicko-politického a v posledných rokoch najmä lingvistického, mediálneho a diskurzného (pozri Bartošová, 2016; David – Davidová – Místecký, 2021; Horáková, 2019; Svobodová, 2016).

Nová situácia v extralingválnom kontexte zasahujúcom politicko-ideologickú stereotypizáciu obrazu domáceho nepriateľa sa spája s diferenciaciou politickej scény. Jej odlišné smerovanie ilustroval vznik reformného krídla KSČ označovaného ako *muži Januára* či *dubčekovci*, ktorí presadzovali princípy socialistickej demokracie (socializmus s ľudskou tvárou). Vzhľadom na začlenenie do socialistického tábora dominovala v domácej politike ľavicová orientácia a reformnému krídlu sa prisudzoval príklon k pravici. Rozdelenie na pravicu a ľavicu (tzv. pravo-ľavá orientácia) možno skúmať prostredníctvom konceptuálneho modelu orientačnej metafory (Lakoff – Johnson, 2002). Východiskom výskumu pravej a ľavej orientácie je v kognitívnej lingvistike priestorové vnímanie (pozri napr. Imaiová, 2017, s. 32 – 35), avšak posunom spoločenských hodnôt došlo k zmene konotácií. Zdôraznilo sa prepojenie

na politické strany a smery⁷², pričom koncept pravo-ľavej politickej orientácie sme zaznamenali výhradne v rokoch 1969 – 1970. Napriek tomu, že ide len o krátke obdobie, jeho výpovedná hodnota je z hľadiska ideologickej interferencie vysoká. Interpretujeme ju v súvislosti s historicko-politickými zmenami počas Pražskej jari, ale najmä v kontexte nastupujúcej normalizácie po auguste 1968. Tieto udalosti sú spojené s personálnou výmenou vo vedúcej straníckej pozícii generálneho tajomníka (A. Dubčeka nahradil G. Husák), čo priamo pôsobilo na sféru jazyka a komunikácie. „Normalizačný“ jazyk Husákovskej éry už od roku 1969 útočí na reformných predstaviteľov KSČ, zdôrazňuje ich deštruktívne tendencie v politike, zneužitie moci, ohrozenie socialistického života a vývoja v krajine. Logickým výsledkom transformácie je zobrazenie Pražskej jari, reforiem a osobností v negatívnom význame, resp. v pozícii nebezpečného nepriateľa ideologického režimu. Všeobecne možno konštatovať, že ide o jazykovo-komunikačný prejav ideológie pod vplyvom extralingválneho kontextu, ktorého analýza ukázala niekoľko charakteristických tendencií korešpondujúcich s teoreticko-metodologickým konceptom konštrukcie jazykového obrazu nepriateľa (viac k tomu Nečasová, 2020, s. 28 – 37, Pullmann, 2016, s. 72 – 81). Po vymedzení protivníka v domácej spoločnosti (princíp diferenciácie) vystupuje do popredia kontrastné umiestnenie pravice a ľavice v jednej vnútornej konštrukcii, čo vyzdvihuje protichodnosť jednotlivých smerov (princíp dichotomizácie):

[...] najväčším nebezpečenstvom u nás, hamujúcim progresívny pojanuárový vývoj, sú rôzne radikalistické požiadavky a názory – pravé i ľavé (Pravda 8. 1. 1969).

*A v podstate pod tým všetkým sa neskrývalo nič iného ako stará, nezmieriteľná antitéza **revolučnej ľavice a kontrarevolučnej pravice**, vedeckého svetového názoru a buržoáznej ideológie [...] (Pravda 1. 5. 1970).*

Frekvencovanejším bolo zameranie výhradne na pravicu, ktorá v rokoch 1969 – 1970 získala absolútne negatívny význam, čím sa podľa Nečasovej realizuje tretí stupeň v procese vytvárania obrazu nepriateľa, súvisiaci s axiologickým zakotvením dichotomizácie. Hierarchizácia je založená na budovaní nadradených a podradených pozícií v spoločenskom diskurze. Vzhľadom na reflexiu obrazu nepriateľa v podobe reformného pravicového krídla KSČ sa pertraktuje najmä obvinenie z oportunistizmu⁷³ s využitím výrazov *oportunistmus*, *pravicový oportunistmus* či *pravicovooportunistické tendencie*⁷⁴. V médiách sa apeluje na boj proti týmto prejavom, ich odhalenie, očistu spoločnosti od nich a rozchod s nimi. V podobe

⁷² V politickom prostredí je dnes ľavica hodnotená pozitívne, liberálne, prosociálne a modernizačne, kým pravica nadobudla konzervatívne tendencie. V podmienkach socializmu boli ako ľavicové hodnotené komunistické strany a k pravici sa radili predstavitelia reformnej ľavice alebo ľavicoví oponenti. J. Bartmiński (2016, s. 132 – 133) ich preto považuje za predmet polemík a politicko-ideologických bojov s dôrazom na uskutočnenú významovú premenu na úrovni metaforizácie (z prechodu kategórie strana tela ku kategórii politický smer) a axiologickej konverzie (premena hodnotových príznakov).

⁷³ Pojem „oportunistmus“ predstavoval v dobovom chápaní podriadenosť triednych záujmov proletariátu záujmom buržoázie a upustenie od boja za socialistickú revolúciu. Išlo o synonymum bezzásadovosti a prospechárstva (SSJ, 1960). Spája sa so ctižiadostivosťou jednotlivca, v opozícii k preferovanému kolektívnemu vystupovaniu, s neúctou k principiálnosti a pravde. Oportunistmus sa v dobovom slovníku uplatnil ako pejoratívum využívané na kritiku ideologických oponentov. Označoval osoby, ktoré nesúhlasili s politikou strany, nepriateľov socializmu, odpadlíkov alebo vylúčených členov strany (viac Kabát, 2011, Pruša, 2011).

⁷⁴ V dobových textoch nebol jednotný ortografický zápis. Stretávame sa s podobami *pravicovooportunistický* aj *pravicovo-oportunistický*, ale tiež výrazy *pravicový oportunistmus*, *pravičiarcky oportunistmus* alebo *oportunistická pravica*.

nepriateľa, a teda v hierarchicky podradenom postavení, nebol interpretovaný iba politický smer, ale aj jeho predstavitelia. Zároveň platí princíp homogenizácie, ktorý sa prejavuje jazykovým využitím plurálovej podoby. Podľa Nečasovej (2020, s. 32) je obraz jednotného kolektívu preferovaný pred konkretizovanými individualitami. Prehľbuje sa tým aj rozdelenie spoločnosti v rovine *my* ↔ *oni*:

*S ťažkými dôsledkami a prejavmi jedných i druhých zápasí vedenie strany dnes, pričom rozhodujúci je **politický boj proti pravicovo-oportunistickým silám** [...] (Pravda 6. 6. 1969).*

*V záujme toho, aby do ústrania utiahnutí **reprezentanti pravicových oportunistických síl** docielili čo najväčší úspech, od svojej porážky hrajú sa na martýrov, vyhlasujú sa za ľudomilov (Pravda 4. 8. 1970).*

Novozavedený termín pravicového oportunizmu (pred rokom 1969 sa nevyskytoval) sa príznačne nachádzal v spojení s výrazmi *antisovietsky*, *antikomunistický*, *protisocialistický*, *antisocialistický* vystupujúcich ako synonymum k pojmu *revizionistický*:

*[...] žiadne, prinajhoršom iba minimálne snaženia a teórie **pravicových oportunistických, antisocialistických a antisovietskych tendencií** (Pravda 4. 8. 1970).*

*Ved' rozchod s **nositeľmi pravicovooportunistických a revizionistických názorov a tendencií** pomôže upevniť rady strany [...] (Pravda 2. 4. 1970).*

Okrem uvedených vyjadrení v koncepte vnútorného nepriateľa sú negatívnosť a podriadenosť pravice voči preferovanej línii podporené hodnotiacimi výrazmi. Portrét pravice a jej členov je v oficiálnom stranickom diskurze po roku 1968 vykreslený ako *kontrarevolučný*, *sektársko-byrokratický*, *falošný*, *farizejský*, *alibistický*, *zbabelý* a *karieristický*. Pripisovala sa mu túžba po moci, snaha ovládnuť štát a zničiť či podkopať základné piliere socializmu. Pravicovo orientovaní politici boli v tlači verejne dehonestovaní a označení za *pravičiara* sa rovnalo nadávke naznačujúcej pochybný charakter:

*Za optickým klamom monolitnej, produbčekovskej národnej jednoty, za fasádou zmanipulovanej verejnej mienky sa skrývali a maskovali skutočné zámery a ciele pravice: **ovládnúť celú stranu a štát, zvrátiť socialistické zriadenie a odpútať republiku so spoločenstva socialistických krajín a najmä od Sovietskeho zväzu** (Pravda 1. 5. 1970).*

*Pravičiari **širia ohováračky, klebety, anonymné správy**, v ktorých **zveličujú a prekrúcajú** nedostatky týchto súdruhov i z obdobia pred 15 – 20 rokmi. (Pravda 2. 4. 1970).*

Prislúchať k pravici sa vnímalo v konotáciách *upadnúť do oportunistického a pravičiarskeho bahna* (Pravda 4. 8. 1970). Stereotyp vnútorného nepriateľa poukazuje na diametrálnu odlišnosť až ostrakizáciu pravice, jej zhubné pôsobenie a podvrtnú činnosť, ktoré boli vzhľadom na odklon od oficiálnej línie v stranickom médiu interpretované ako nepriateľský element. Vyskytuje sa tu tiež princíp esencionalizácie, ktorý „*vychází principiálně z představy dvou homogenizovaných a bytostně, ontologicky zcela odlišných entit. V této fázi procesu konstrukce [nepriateľa, PM] je jinakost vytvářena na nejhlubším základě, nepřítel má*

zcela jinou podstatu a s určujícím subjektom ho nepojí téměř nic společného“ (Nečasová, 2020, s. 33). Z ďalších stupňov podieľajúcich sa na procese konštrukcie nepriateľa Nečasová uvádza princíp objektivizácie, dehumanizácie a demonizácie. V skúmaných textoch oficiálneho stránického diskurzu sme však nezaznamenali výskyt príkladov, ktoré by zdôvodňovali ich aplikáciu v prípade stereotypu vnútorného nepriateľa v koncepte pravo-l'avej politickej orientácie, hoci nemôžeme vylúčiť ich existenciu v širšom dobovom materiáli. Nie je tiež vylúčené, že by sa našli príklady podporujúce aplikáciu uvedených princípov napríklad pri rozšírení časového ohraničenia výskumnej vzorky.

4.2.3. Význam a funkcia kontrastu v politicko-ideologickom stereotype

Politicko-ideologicky determinované stereotypy v oficiálnom stránickom diskurze vykazujú zreteľnú mieru kontrastívnosti odvodenú z polarizácie spoločnosti v období Studenej vojny. Kvalitatívna analýza, kategorizácia, významová a vzťahovo-interpretácia komparácia dvoch vzájomne kontrastných politických subjektov rozpracovaná v dvoch predchádzajúcich podkapitolách poukázala na reflexiu ideologických aspektov prostredníctvom jazyka v dobovom mediálnom a ideologickom diskurze. Kontrastne budované stereotypy plnia aj štylistickú funkciu podieľajúcu sa na formovaní mediálneho komunikátu v špecifickom prostredí. Stotožňujúc sa s R. Fowlerom (1991, s. 10), „čokoľvek povedané alebo napísané o svete je artikulované zo špecifickej ideologickej pozície: jazyk nie je priehľadné okno, ale lámové štruktúrované médium“. Informácia podaná v médiách je výsledkom subjektívnej interpretácie podávateľa a v rámci historického kontextu, z ktorého pochádza, predstavuje istú reprezentáciu skutočnosti ovplyvnenú štruktúrou média, konkrétne stránickej tlače, a hodnotami spoločnosti.

Denominácia politického subjektu rozpracovaná najmä v 50. rokoch, ale aj zohľadnenie jeho charakteristík, vlastností a hodnotenia v budovateľskom i nasledujúcom období, ktoré sú zachytené v stereotypizovanom jazykovom obraze spojenca aj nepriateľa, sa realizujú na osi kladné – záporné. Pozitívne aj negatívne prvky sú vyjadrením inherentnej, rovnako ako aj adherentnej expresivity, avšak komplexný význam (sémantický aspekt) často nadobúdajú až zohľadnením extralingválneho, spoločensko-historického a ideologického kontextu (pozri obrázok 2). Ako uvádza Findra (2009, s. 164), kontext je vyjadrením vzťahu a vzájomnej podmienenosti medzi textom, konkrétnou komunikačnou situáciou a širšími spoločenskými a dobovými súvislosťami, na základe ktorých dokážeme určiť vzťahy a funkciu konkrétnych prvkov spouutvárajúcich štýl publicistického textu v stránickom diskurze.

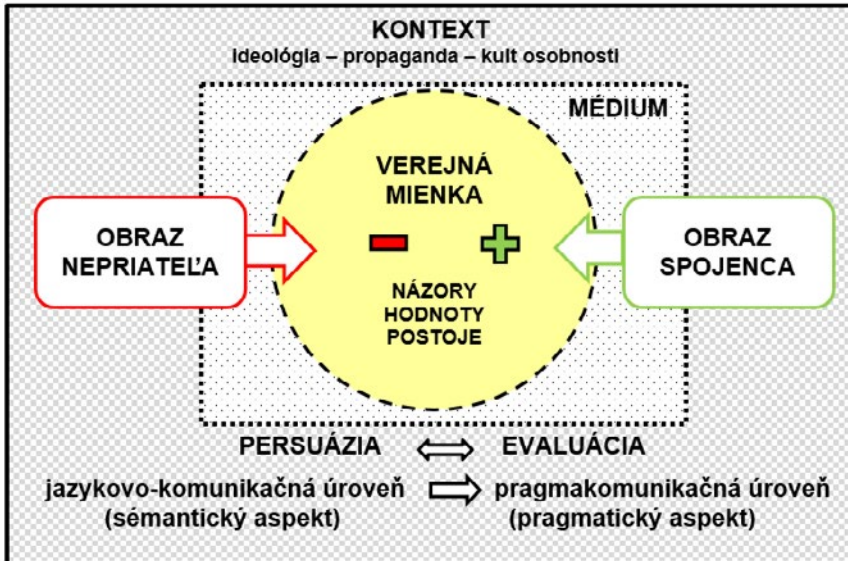
Kontrastnosť v stereotypoch socialistického obdobia stavia proti sebe základné motívy. V opozícii k prvkom násilia v obraze nepriateľa reflektovaných v kategóriách zrady, nadradenosti, agresie a vykorisťovania sa v obraze spojenca a priateľa prirodzene zdôrazňuje opak – túžba po mieri, stabilite, spolupráci, budovaní a rozvíjaní fyzických aj ideových výdobytkov. Spojenec je veľký, silný, láskavý, ušľachtilý, pomáhajúci a neohrozený. V mediálnom texte ide o kombináciu niekoľkých referenčných prístupov podieľajúcich sa na vytváraní hodnotového systému spoločnosti, ktoré identifikujeme ako referenciu na národ/ideologickú sústavu (vo význame Východ – Západ), referenciu na osobu (kult osobnosti verzus kult nepriateľa), ale aj referenciu na vybrané negatívne atribúty (porov. Fowler, 1991, s.

15). Východiskový politicko-ideologický stereotyp nachádzajúci sa v kontexte predstavených jazykových obrazov politických subjektov je založený na kontrastnej dvojici Východ (socializmus) – Západ (kapitalizmus). V rámci dobovej propagandy a platnej paradigmy ho možno veľmi zjednodušene interpretovať rovnicou Východ = dobrý a Západ = zlý. Na základe analyzovaných mediálnych komunikátov v straníckom diskurze môžeme uvedené kategórie rozšíriť v zmysle princípu nominácie aj predikácie, čím sa vykryštalizuje niekoľko doplnujúcich kontrastných dvojíc vzťahovo-funkčne reprezentujúcich postavenie ideologických sústav v čase Studenej vojny: 1. ochranca – utláčateľ, 2. rodina – cudzosť, 3. učiteľ – zradca, 4. glorifikácia – degradácia politického subjektu, 5. bojovník za mier – agresor, 6. pacifizmus – militarizmus, 7. pokrok – úpadok.

Hodnotenie oboch sústav predznamenáva interpretáciu smerom k pragmaštylistike a na pragmakomunikačnú úroveň textu (obrázok 2). Na jednej strane sa Východu prisudzuje sila, veľkosť, sláva, odvaha, hrdinstvo, dôvera a pracovitosť spojená s glorifikáciou jednotlivca. Východný blok a primárne Sovietsky zväz tak vystupuje ako kladne hodnotený vzor, autorita, brat, priateľ, spojenc a budovateľ, a to v doslovnom i prenesnom význame. Na druhej strane Západ, kapitalizmus a najmä Spojené štáty americké sú zobrazované s atribútmi strachu, nebezpečenstva, úpadku, smrti, útlaku, nedôvery a zrady v spojení s hodnotením celku, nie jednotlivca. Jazykovo aj ideologicky sa tu konštruje obraz nepriateľa ohrozujúceho budovanie a výdobytky socializmu, tzv. socialistickej demokracie a „šťastnej budúcnosti“ smerujúcej ku komunizmu. Na pragmakomunikačnej úrovni sa v súvislosti so stereotypizáciou v mediálnom straníckom diskurze akcentuje vzťah adresáta k recipientovi (pragmatický aspekt), ktorý je budovaný v súčinnosti niekoľkých dominantných faktorov zasadených do vzťahovej schémy na obrázku 2.

Základným textotvorným a štýlotvorným činiteľom nachádzajúcim sa v pozadí je extralingválny kontext, ktorého hodnotovou, hodnotiacou a mienkotvornou súčasťou je ideológia presadzovaná propagandou. Jedným z hlavných nástrojov propagandy boli prostriedky masovej komunikácie. Verejná mienka sa tak utvárala v presne vymedzenom názorovom priestore riadenom vyššími kontrolnými orgánmi vrátane cenzúry. Skúmaný kontrastný vzťah a podoba expresívneho pomenovania politického subjektu, ale rovnako aj princípu stereotypizácie, vstupuje do ohraničeného priestoru verejnej mienky rovnako ovplyvnená kontextom a prispôbená potrebám stranického periodika. Postoje a názory, ktoré sú týmto spôsobom utvorené a predkladané v hotovej podobe recipientovi tak možno označiť za silne polarizovaný, subjektívny a proideologicky sformovaný konštrukt. Kontrast, na ktorom sú jazykové obrazy domácich i zahraničných politických subjektov vybudované, súvisí so širšie koncipovanou stereotypizáciou spoločnosti a umožňuje predkladať verejnosti jednoduché, zreteľné a vzájomne sa vylučujúce vzorce založené na princípe *bud' – alebo* bez možnosti strednej cesty.

Obrázok 2. Vzťahová schéma utvárania verejnej mienky s využitím kontrastu.

5. Štýlotvorný potenciál ideológie v diskurze obdobia socializmu

Doterajšie analýzy mediálnych komunikátov (resp. v širšom kontexte mediálneho diskurzu) predstavené v jednotlivých kapitolách sú z metodologického hľadiska príznačné dominanciou interdisciplinárneho prístupu. Ten zohľadňuje vedné odbory obsiahnuté medzi pólmi lingvistiky a histórie, doplniac k nim aj sociológiu, psychológiu či mediálne štúdiá. Kritická analýza diskurzu, vystupujúca ako zastrešujúci faktor, zjednocuje všetky aplikované náhľady pod hlavičkou výskumu spoločenskej a mocenskej asymetrie reflektovanej prostredníctvom jazyka v mediálnom priestore socialistickej stránickej tlače. Vzhľadom na vplyv ideológie v jazyku a ideologicky determinované jazykové prejavy prítomné v mediálnych komunikátoch sme na základe výskumu dospeli k názoru o funkčnom zastúpení politickej ideológie vo vzťahu k štýlotvorným činiteľom. To sa prejavuje v reinterpretácii ich dosahov na text. Ideológiu ako spoločensko-politický fenomén považujeme za extralingválny determinant, uplatnením ktorého dochádza k ideologizácii komunikačnej situácie, komunikačného prostredia a komunikačného kódu, a to najmä v rámci využívania verbálnych štýlém. Odvolajúc sa na výskumy a analýzy v predchádzajúcich kapitolách konštatujeme, že ide najmä o lexikálne štýlémy tak v nocionalnej, ako aj emocionálno-expresívnej makroparadigme. Ich klasifikácia je pritom podmienená vonkajším faktorom a z neho vyplývajúcim príznakom (napr. ideologicky príznakové lexémy v kapitole 3.1.).

Krátky exkurz do problematiky štýlotvorných činiteľov ukazuje, že v podmienkach slovenskej, resp. československej štylistiky ide o záležitosť rozpracovávanú už od 50. rokov 20. storočia (pozri Hausenblas, 1955; Pauliny 1955). Na niektoré nejednotnosti v prvotných spracovaniach, ako aj ich hodnotenie a perspektívy, poukázal neskôr v prehľadovej štúdii o vývine štýlotvorných činiteľov J. Chromý (2012). V súčasnosti sa možno oprieť o východiskové piliere v slovenskej (Findra, 2013; Mistrík, 2021) i českej produkcii (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008; Hoffmannová et al., 2016; Minářová, 2011) uplatňujúce spoločnú klasifikáciu na objektívne a subjektívne činitele. Pri našich ďalších konštatáciách vychádzame najmä z mistríkovsko-findrovskej školy. Keďže štýlotvorné činitele predstavujú kombináciu faktorov nielen jazykových, ale aj psychologických, filozofických alebo sociálnych, pôsobiacich na výslednú podobu, význam a funkciu textu, a ani jeden z nich nevstupuje do tohto procesu samostatne, uchopujeme danú tematiku na úrovni vzájomných vzťahových súvislostí. Pri prepojení s aktuálnym výskumom jazyka obdobia socializmu nie je našim cieľom analyzovať jednotlivé štýlotvorné činitele alebo vytvoriť novú kategóriu pod vplyvom pôsobenia ideologických prvkov v dobovom kontexte, ale zapojiť faktor politickej ideológie do všeobecne platnej rovnice s poukázaním na prítomné modifikácie, ktoré sme identifikovali na materiáli výskumnej vzorky (pozri schému na obrázku 3).

Medzi subjektívnymi štýlotvornými činiteľmi má výhradné postavenie *autor* a s ním spojené individuálne vlastnosti a determinanty textu – pohlavie, vek, dosiahnuté vzdelanie, temperament, intelektuálna vyspelosť, socio-kultúrne zázemie a zručnosti. Výslednicou vo vzťahu *autor* + *ideológia* je primárne zmena politického, spoločenského, kultúrneho či ideového presvedčenia autora, ktorá môže byť buď individuálna, realizovaná pod

vplyvom/tlakom kolektívu, alebo prostredia. J. Chloupek (1974) považoval svojho času ideológiu pôsobiacu v spoločnosti za jeden z faktorov sociálnej závislosti autora. Vzhľadom na vyradenie osobnosti autora z výskumnej vzorky, nebol predmetom analýz individuálny štýl, ktorý mohol byť v mediálnych textoch prítomný, a preto nie je na mieste objektívna charakteristika konkrétneho odrazu týchto parametrov v ideologicky determinovaných komunikátoch. S prihliadnutím na legislatívne ukotvenie zmien týkajúcich sa mediálneho prostredia v období socializmu však možno konštatovať, že uvedený vzťah je podstatou fungovania cenzúry aj autocenzúry v oficiálnom straníckom diskurze. Keďže išlo o osobné presvedčenie, aktuálny výskum a uplatnené metódy nedokážu určiť jeho dosah, avšak vplyv na autorský subjekt je evidentne prítomný a v zmysle platných zákonov (Zákon č. 81/1966 Zb., Zákon č. 127/1966 a jeho novelizácie z rokov 1968 a 1969) bol kontrolovaný a kontrolnými orgánmi vynútiteľný. Hoci tento vzťah platil v oficiálnom straníckom diskurze, pôsobenie ideológie na adresáta bolo či mohlo byť odlišné v prostredí tzv. undergroundu, resp. v oficiálnej sfére počas krátkeho obdobia demokratizačných zmien a zrušenia cenzorských opatrení v roku 1968.

Zreteľnejší dosah ideológie môžeme pozorovať v kategórii objektívnych štýlotvorných činiteľov vymedzených podľa Místríkovho členenia (2021, s. 411 – 416), ku ktorým sa zaraďuje *adresát, prostredie, predmet* textu a *cieľ*, resp. *funkcia* textu, a to aj napriek tomu, že všetky prechádzajú cez osobnosť autora, čo Findra (2013, s. 244) považuje z textotvorného hľadiska za paradox. Na základe findrovských opozitných dvojíc objektívnych vlastností príznačných pre funkčné štýly sú mediálne komunikáty oficiálneho straníckeho diskurzu zaraďované k publicistickému štýlu obsiahnuté vo faktoroch *verejnosť, oficiálnosť, písomnosť a monologickosť* v spojení s *neprítomnosťou adresáta* (Findra, 2013, s. 244 – 248). Konfigurácia štýlotvorných faktorov pôsobiacich na text z externých pozícií je jedinečná vzhľadom na komunikačnú situáciu a/alebo komunikačné prostredie, avšak v konečnom dôsledku zachováva vlastnosti formálnej i obsahovej modelovej štruktúry textu.

Vo vzťahu *adresát + ideológia* v období socializmu vnímame, aj napriek teoretickému chápaniu adresáta mediálneho textu v rovine kolektívnosť – verejnosť/neznámosť/oficiálnosť, jeho dominantnú neprítomnosť, konkretizovanú absenciou spätnoväzbových vzťahov typických pre súčasný mediálny diskurz (prostredníctvom komentárovej platformy či diskusného fóra). Na adresáta, podobne ako aj na autora, vplyva pôsobenie cenzúry neumožňujúcej otvorenú diskusiu, najmä protirečivú, v takej podobe, ako ju chápeme dnes. Mediálny diskurz umožňoval do istej miery reagovať na publikované texty, reakcie sa však pohybovali v oficiálnej sfére a prechádzali redakciou podliehajúcou kontrolným orgánom. Výskumu dialogických sietí, prepojených najmä tematicky, sa v posledných rokoch venovala K. Tvrda (2018, 2019a, 2019b). V súvislosti s adresátom ako štýlotvorným činiteľom možno zohľadniť i spôsob konceptualizácie ideologicky dominantných aspektov v názorovej publicistike, postojov a názorov, ktoré k nemu boli smerované v koncentrovanej, schematickej, stereotypizovanej a režimom schválenej podobe, často s využitím obraznosti a expresívnosti (metafory, heslá, stereotypy, kolokácie).

Vzťah *prostredie + ideológia*, pričom prostredie usúvzťažňujeme s atribútmi verejné, mediálne a oficiálne, sa prejavil v kreovaní podmienok a pravidiel platných pre fungovanie stránickej tlače a všetkých textov v nej publikovaných. Kontext, z hľadiska mediálnej platformy, bol prispôbený dobovo platným zákonom o masovokomunikačných

prostriedkoch, pôsobení (auto)cenzúry a existoval so zreteľom na aktuálnu spoločensko-politickú situáciu. Redaktori prispôbovali a modifikovali texty v prospech režimu a jeho predstaviteľov, ktorí boli zobrazovaní pozitívne, s dôrazom na prínos a význam, ako sa zreteľne ukázalo aj v jazykovej rovine, kde pôvodne budovateľské motívy plné nadšenia, optimizmu a očakávania pokroku klesli postupom času na úroveň kliše a stereotypov. Ďalším argumentom v prospech predkladaného tvrdenia je personálna výmena v redakcii (*Pravda*)⁷⁵ či úplný zánik periodika (*Kultúrny život*) v prelomovom období po auguste roku 1968 ako reakcia na činnosť jednotlivcov alebo celého kolektívu.

Na úrovni predmetu textu ako jedného z objektívnych štylotvorných činiteľov vychádzame z jeho charakteristiky podľa Mistríka, ktorý predmet chápe širšie – ako spojenie témy a objektu pozorovania –, rozlišujúc subjektívne chápanie autora od objektívne danej témy. Vymedzenie *predmetu* a s ním súvisiacej *témy*, považuje autor za spornú otázku z perspektívy štylotvorných činiteľov (2021, s. 415). Téma predstavuje špecifickú oblasť, keďže sama nie je objektívnym, ale ani jednoznačne subjektívnym štylotvorným činiteľom. Ako dopĺňa Findra (2013, s. 248 – 249), nie je viazaná na konkrétnu komunikačnú situáciu, ani výraznejšie neovplyvňuje na žánrový a štylový charakter textu. Téma ako taká neformuje a závažnejšie nemodifikuje jazykový štýl, v tomto prípade štýl publicistický. Zjednodušene povedané, jednu tému možno spracovať v rôznych žánroch i funkčných štýloch. Na úrovni štylistiky ju Findra vníma ako obsahovú kategóriu v hĺbkovej štruktúre výstavby textu, pričom rozlišuje *obsah* v zmysle výseku skutočnosti nesúcej informáciu medzi expedientom a recipientom, a *tému*, ktorá daný obsah konkretizuje.

Avšak, aj napriek vydeleniu témy mimo spektra štylotvorných činiteľov, môžeme objektívne usúvzťažniť jej prepojenie s pôsobením politickej ideológie v publicistickom komunikáte, pretože, ako konštatoval Mistrík (2021, s. 415): „To, či sa v prejave venuje pozornosť existencii javu, vzniku a vývinu, vlastnostiam alebo kauzálnym vzťahom, môže závisieť od subjektu, ale aj od objektívnej potreby.“ V prípade ideologicky podmieneného diskurzu sa prikláňame k objektívnej, či skôr nevyhnutnej potrebe danej spoločensko-politickými požiadavkami a očakávaniami kladenými na oficiálny stranický diskurz a oficiálnu mediálnu platformu strany. Prítomnosťou ideológie v politickom diskurze dochádza k profilácii tematického zamerania analytických textov. Zreteľnejšie sa to prejavuje najmä v prípade sviatočných dní (ideologicky determinované sviatky ako Prvý máj), ideologicky motivovaných výročí (ukončenie vojny 8. mája, Veľká októbrová socialistická revolúcia 7. novembra) alebo životných jubileí významných žijúcich aj nežijúcich osobností Sovietskeho zväzu. Komunikáty tohto typu boli jednotné, a hoci sa z roka na rok, či od periodika k periodiku mohli čiastočne líšiť štylizáciou, prípadneformálnym usporiadaním textu, motív, téma aj interpretácia kľúčových aspektov zachytených v jadre textu ostávali rovnaké. Odrážal sa v nich provýchodne zameraný výklad ideológie, stereotypizácia na úrovni Východ – Západ, priateľ – nepriateľ, charakterizoval ich zvýšený výskyt konceptuálnych budovateľských metafor a glorifikácia spojená s kultom osobnosti. Mimo špecifických dní sa ideologická podmienenosť a vplyv na predmet mediálneho textu odrážali (spolu s fungovaním cenzúry) v kladne, resp. optimisticky ladených textoch, v ktorých sa vyzdvihovali politické,

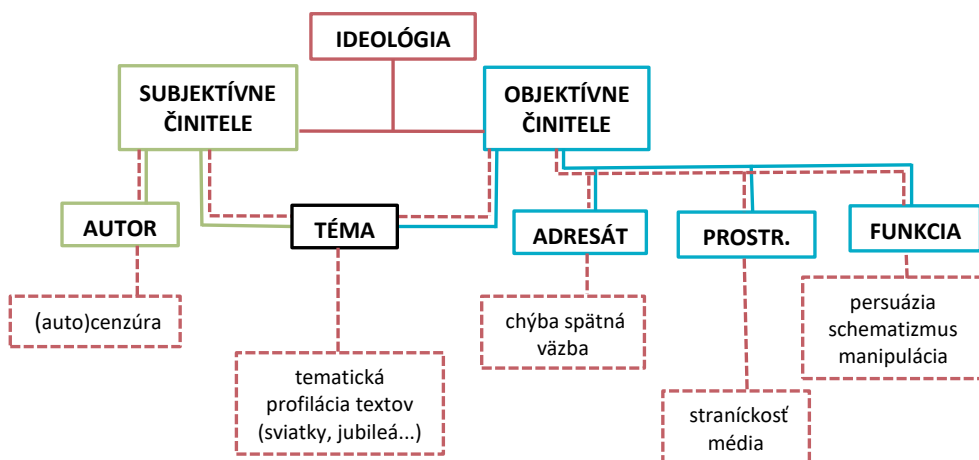
⁷⁵ Na poste šéfredaktora nahradil Máriu Sedlákovú, účastníčku mimoriadneho vysočanského zjazdu KSČ neskôr vylúčenú zo strany, B. Trávníček, ktorý bol šéfredaktorom až do svojej smrti v roku 1987.

ekonomické a sociálne prednosti socialistického režimu v prísnom kontraste k západným krajinám kapitalistického bloku na čele s USA, Anglickom či Francúzskom. Eventuálna kritika domácich pomerov je smerovaná buď k ostrakizácii domáceho nepriateľa, alebo sa publikuje s cieľom motivovať, podporiť a zvýšiť produkciu, plnenie záväzkov a napredovanie v hospodárskej oblasti prostredníctvom komparácie medzi jednotlivými podnikmi, príp. okresmi alebo krajinami.

Cieľ, resp. *funkcia* textu je súčasťou skupiny objektívnych štýlotvorných činiteľov a plní dôležitú úlohu tzv. tranzitnej plochy ostatných faktorov pôsobiacich na text a zároveň aj priesečníka, na ktorom sa ohraničujú jednotlivé jazykové štýly. Možno ju teda označiť ako integrujúci činiteľ. Základnou funkciou publicistického textu, konkrétne textu analytickej publicistiky, je informovať, získať, presvedčiť adresáta a zohľadniac pragmatický aspekt prítomný v publicistike, do hry vstupuje aj hodnotenie spojené s axiologickým vnímaním. Prítomnosť ideologických tendencií v mediálnom priestore prehlbuje získavaciu a persuzívnu funkciu komunikátu, čo zároveň pôsobí komplementárne s prostredím stranického periodika. Vzhľadom na vyššie špecifikovaný kontrolný dohľad nad mediálnou platformou, príslušnosťou médií k strane či jej podradeným zložkám, sa pertraktujú manipulatívne aspekty posilnené, resp. podporované názorovou i hodnotovou stereotypizáciou a schematickosťou spoločnosti, ako sme demonštrovali pri analýze komunikátov stranického diskurzu z pragmaštylistického hľadiska (kapit. 4). Sekundárny, ale nemenej dôležitý faktor je už spomenutá neprítomnosť spätnoväzbových vzťahov a/alebo alternatívnej platformy mimo oficiálnej politicko-ideologickej línie (zriedkavo a s istotou nepravidelnosťou spojenou s rizikom jeho prevádzkovania možno uvažovať o undergrounde).

Súhrnne konštatujeme, že ideológia v období socializmu plnila optikou štylistiky funkciu doplnujúceho a z pozadia pôsobiaceho faktoru, ktorý viac či menej pôsobil na text prostredníctvom každého zo štýlotvorných činiteľov tak subjektívnych, ako aj objektívnych. Model ich prepojenia a vzťahovej súčinnosti komplexne zachytáva obrázok 3.

Obrázok 3. Vzťahová schéma ideológie a štýlotvorných činiteľov (Autor: P. Molnárová).

V kontexte interpretácie ideologicky podmienených mediálnych (publicistických) textov sa stotožňujeme s vyjadrením kolektívu M. Čechová, M. Krčmová a E. Minářová (2008, s. 85), ktorý poukazuje na nutnosť rešpektovať reflexiu dobového prostredia a komunikačnej situácie. Javy, ktoré vplývali na sociálne, spoločenské alebo politické prostredie v minulosti, boli iné, ako sú dnes, a prístup k nim bol odlišný, než je pohľad súčasného výskumnika alebo čitateľa.

Napriek primárnemu sústredeniu výskumnej pozornosti v monografii na dobovo podmienený politicko-ideologický diskurz, tento fokus nevyklučuje, ba práve naopak, inšpiruje hľadať prepojenia, komparovať, resp. skúmať staršie texty analogicky so súčasným, dominantne už elektronickým politickým, mediálnym a v neposlednom rade aj ideologickým diskurzom. Ideológiu v 21. storočí interpretujeme najčastejšie s negatívnym príznakom spätým s totalitnými režimami storočia predchádzajúceho. Neznamená to však, že by dnešná spoločnosť a zvlášť mediálno-politický diskurz neboli ideologicky podmienené⁷⁶ – súborom názorov (ideí) v otázke národnostnej, rasovej alebo náboženskej, politickej či rodovej preferencie, prístupu k životnému prostrediu, ľudským právam, slobode slova a mnohými inými. Z tohto pohľadu je aj demokracia iba ďalším, aktuálne preferovaným a dominujúcim typom ideológie, politickým, názorovým a hodnotovým usporiadaním spoločnosti, akými boli kedysi socializmus a komunizmus, pred nimi monarchia, kmeňové spoločenstvá alebo predstava utopistickej spoločnosti T. Mora.

Mostom medzi socialistickým a súčasným politicko-mediálnym diskurzom je cieľ, resp. funkcia politického, mediálneho či iného verejného subjektu stojaceho v pozadí jazykovej podoby komunikátu, pôsobiť na adresáta a mediálny text, zvlášť v široko dostupnom, rýchlo sa modifikujúcom a neustále aktualizovanom online priestore. Ten poskytuje možnosti na jednej strane reflektovať spoločenské dianie, ale na druhej strane ho aj hodnotiť, zaujímať voči nemu stanovisko a rozvíjať jeho hodnototvorný potenciál, ktorý je oproti obdobiu socializmu značne diferencovanejší a uvoľnenejší. Axiologický uhol prítomný v jazyku umožňuje interpretovať spoločenské hodnoty prostredníctvom textu, ale aj uchopiť text samotný v zmysle hodnoty odzrkadľujúcej spoločenské dianie i postoj autora k nemu, jeho prácu s výrazovými prostriedkami, ich výberom a usporiadaním, čo načrtáva aktuálny stav jazykovej a komunikačnej kultúry v online prostredí. Texty názorovej publicistiky v súčasnosti, rovnako ako v období socializmu, sú založené na uplatňovaní obrazných prvkov, konceptuálnych metafor, na budovaní kultu osobnosti, glorifikácii i degradácii až vulgarizácii politického subjektu, čo sa v nadväznosti na načrtnutý axiologický rozmer manifestuje najmä prehlbovaním expresivizácie komunikátu, často odvodenej od aktuálneho extralingválneho kontextu. Možno preto hovoriť o hodnotovom potenciáli kontextovej expresivity v politicko-mediálnom diskurze. Kým však socialistická éra sa vyznačovala schematickosťou, ustálenosťou motívov

⁷⁶ T. Eagleton (1991, s. 1 – 2) predstavuje rozsiahly zoznam platných definícií ideológie, spomedzi ktorých vyberáme niekoľko na ilustráciu: ideológia je a) proces produkcie významov, vzťahov, znakov v spoločenskom živote; b) súbor ideí charakteristických pre istú spoločenskú skupinu; c) (falošné) idey legitimizujúce dominantnú politickú moc; d) systematicky skreslená komunikácia; e) formant ľudských myšlienok motivovaný spoločenskými záujmami; f) nevyhnutná spoločenská ilúzia; g) súhrn názorov zameraných na nejakú činnosť a ďalšie. Na základe uvedeného sa prikláňame k autorovmu tvrdeniu (1991, s. 193), že ideológia predstavuje vhodný spôsob kategorizácie širokého spektra javov pod jeden názov, pričom niektoré z menovaných definícií sú neutrálne, niektoré pejoratívne, istý počet vystupuje komplementárne, iné sú vzájomne protirečivé.

a zaužívanou stereotypizáciou, v dôsledku čoho sa jazyk stal predvídateľným, klišéovitým a „dreveným“, v čase dominancie elektronických médií sa online publicistika, ale aj extralingválny kontext, vyznačujú veľkou dynamizáciou, rýchlou premenou a neustálym vývinom postupujúcim vpred takmer z minúty na minútu.

Zaužívané schémy a paradigmy nielen v jazyku a komunikácii, kultúre vyjadrovania, funkčnom štýle či žánrovej diferenciacii textov, ale i spoločnosti ako takej sa modifikujú, rozrušujú a skvapalňujú. Dvadsiate prvé storočie nás posunulo do doby postfaktuálnej a postpravdovej, do dejinnej etapy tekutej spoločnosti a tekutých hodnôt nachádzajúcich prirodzený odraz v médiách. Teória tekutej spoločnosti nie je novinkou (pozri Bauman, 2008; Eco, 2016), avšak o jej interpretačnom uplatnení sa zvyčajne uvažuje v línii sociológie, prípadne mediálnych štúdií⁷⁷. Potenciál komparatívneho nazerania na publicistické, politicky orientované texty nielen optikou mediálnou, ale aj lingvistickou a štylistickou, v interdisciplinárnom prepojení so sociológiou a politológiou v súčasnej postmodernej dobe utvárajúcej elektronickým prostredím a fenoménom krízy (ekonomickej, spoločenskej, environmentálnej, morálnej, etickej, korona krízy, krízy identity a i.) ponúka zohľadniť aj širšie ladené teoretické východiská. Teória tekutej modernity je založená na metafore neustále sa meniacich vzťahov v spoločnosti na všetkých úrovniach. Normy a vzorce správania strácajú svoj zaužívaný tvar a dynamizácia vývoja im neumožňuje nadobudnúť novú ustálenú formu, v dôsledku čoho nie je možné vytvoriť či z dlhodobého hľadiska hodnotiť referenčné rámce ľudského konania filtrované do politickej a politicko-komunikačnej kultúry prostredníctvom médií. Povedané s Baumanom (2008, s. 9 – 11), rozchádzajú sa doteraz zjednotené koncepty politiky a moci, ktorá sa absenciou politickej kontroly mení v nástroj neistoty a nestability, pričom spoločenské chápanie moci a jej funkcie upadajú. Zaužívané štruktúry spoločenského usporiadania sa transformujú na siete príznačné náhodnosťou. Rýchle, dôsledné a účelové zabúdanie je uprednostňované pred memorovaním a učením, keďže dôraz sa kladie na flexibilitu, schopnosť rýchlo meniť taktiku, postoje, názory, využívať príležitosti pred stratégiou a vopred stanovenými preferenciami.

V nadväznosti na Baumanu poukazuje U. Eco (2016, s. 9) na prudký posun k individualizmu vyplývajúci z krízy spoločnosti, pri ktorom sa politické subjekty, ale aj ľudia vo všeobecnosti stávajú jeden druhému súperom, oponentom a protivníkom, ktorého sa treba báť a vystupovať voči nemu silou.⁷⁸ Obaja autori sa zhodujú, že aktuálne preferovaným riešením tohto stavu je snaha zviditeľniť sa, upozorniť na seba bez ohľadu na cenu či vhodnosť tohto typu správania. Takéto správanie je často súčasťou, resp. uhýbacím manévrom pri prenášaní zodpovednosti na iné subjekty alebo posunom od efektívneho riadenia (najmä v politickej sfére) k teatrálnej senzácivosti.

Napriek tomu, že vývinové faktory v rámci extralingválneho kontextu i technického zázemia, v ktorom je mediálny politický diskurz zasadený, prechádzajú prirodzenou zmenou, funkcie jazyka a jazykovo-komunikačné techniky uplatňované pri ich napĺňaní zvyčajne ostávajú v jadre nezmenené. Poznávanie jazyka obdobia socializmu tak možno chápať a interpretovať v dvoch rovinách: na jednej strane ako výskum s cieľom obohatiť poznatky o jazyku, jeho fungovaní, podobe, funkcii a používaní v historickej etape slovenských dejín,

⁷⁷ V slovenských podmienkach najnovšie Krištof – Sámelová – Vadíková, 2021.

⁷⁸ K tomu a s odkazom na komparáciu súčasného a socialistického diskurzu porov. Molnárová, 2022c.

s čím úzko súvisí aj interdisciplinárne prepojenie umožňujúce prostredníctvom analýzy dobového jazyka prispieť novým pohľadom a informáciami k historickým výskumom. Na druhej strane, ako sme zdôraznili, jazyk obdobia socializmu nie je osamotene stojacim úsekom, ale možno ho usúvzťažiť s aktuálne sa rozvíjajúcimi trendami a jazykovým výskumom súčasného politicko-mediálneho diskurzu v transformovaných podmienkach, pričom do popredia tu vystupuje najmä jeho pragmalingvistický a axiologický potenciál.

Záver

Obdobie socializmu so všetkými kladnými i zápornými stránkami, ktoré sa mu prisudzujú, bolo relatívne dlhou, podstatnou a formujúcou súčasťou našich národných dejín. Ani dnes, s odstupom viac ako tridsiatich rokov neexistuje ustálené hodnotenie a interpretácia tejto historickej etapy, zasahujúcej všetky stránky spoločnosti od politickej, ekonomickej a sociálnej až po kultúrnu. Z dlhodobého hľadiska sme ešte stále nenadobudli dostatočný odstup a nadhľad na objektívne posúdenie, ale každý ďalší výskum umožňuje odhaliť novú perspektívu, vytvárajúc tak kúsok po kúsku komplexnú mozaiku danej doby. Monografia *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach* je ďalším kúskom skladačky predostierajúcim analýzu a interpretáciu jazykovo-komunikačných aspektov socialistickej éry v rokoch 1948 – 1970.

Publikácia je výstupom niekoľkoročného sústredeného a postupne rozširovaného výskumu stránickej tlače so zameraním na analytickú publicistiku, vplyv, prejavy a funkciu politickej ideológie (marxizmu-leninizmu) formujúcej štýl mediálneho komunikátu v špecifickom extralingválnom prostredí. Interdisciplinárne uchopenie problematiky ju umiestňuje na hranicu niekoľkých dominantných humanitných a sociálnych vied, primárne lingvistiky a histórie, ale nemenej významné postavenie a vplyv na výsledky bádania majú mediálne štúdiá, politológia, sociológia či psychológia. Ani samotnú lingvistiku nevnímame v jednotlivatej podobe, ale reflektujeme jej interdisciplinárne postavenie, v dôsledku ktorého sa v rámci jednotlivých kapitol pohybujeme od sociolingvistiky, kognitívnej lingvistiky alebo politolingvistiky až ku sociopragmatike, resp. pragmalingvistike.

Na jazyk obdobia socializmu sme nazerali prostredníctvom mediálnych komunikátov publicistiky analytického typu, ku ktorým sa v danom čase radili najmä názorovo silné úvodníky umiestnené na titulnej strane novín, a taktiež komentáre venované otázkam domácej politiky a ekonomiky. Oficiálny stránický diskurz bol kontrolovanou, cenzurovanou a najmä ideologicky determinovanou platformou, ktorá zahŕňala celoštátne aj regionálne vychádzajúce periodiká vystupujúce ako tlačový orgán strany, odborov či inej stranou zastrešovanej inštitúcie. V danom prostredí sme skúmali texty excerpované primárne z denníka *Pravda*, ústredného tlačového orgánu ÚV KSS, a dopĺňujúco aj z ďalších súbežne vydávaných médií, akými boli denníky *Práca*, *Smena*, *Eud*, *Východoslovenské noviny* alebo *Smer*. Napriek preukázateľnej nejednotnosti terminologického aparátu pomenúvajúceho komunikačný kód socialistickej etapy, jeho vlastnosti nie sú až natoľko diferencované, ako sme dokázali v jednotlivých kapitolách. Ak by sme chceli, vychádzajúc z poznatkov získaných analýzou materiálu, vytvoriť ucelenú charakteristiku jazyka obdobia socializmu, môžeme tvrdiť nasledovné:

Jazyk obdobia socializmu je špecifickým komunikačným kódom determinovaným širším, spoločensko-politickým, filozofickým a ekonomickým kontextom, v dôsledku ktorého dochádza k presahu politickej ideológie do jazyka a komunikácie. Nie je objektívne hovoriť o ideologickom, ale skôr ideologizujúcom jazyku, vzhľadom na fakt, že hoci ideologický faktor bol neustále prítomný a vo väčšej či menšej miere pôsobil na všetky roviny jazyka, predsa len

netransformoval každú jeho súčasť v celej jej komplexnosti. Odras ideológie v jazyku je navyše úzko spätý s kognitívnym a pragmatickým faktorom, i keď priame pôsobenie na osobnosť komunikačného partnera, čitateľa, nemožno s odstupom času dokázať a ani to nebolo predmetom výskumu v predkladanej monografii. Pochopiteľne, najdominantnejšie prejavy ideológie/ideologizácie boli prítomné v lexikálnej rovine, v kategórii všeobecných aj vlastných mien, ktorým možno priradiť ideologický príznak. Zo skúmaného súboru lexikálnych jednotiek *práca, strana, ľud, socializmus, demokracia, súdruh a plán* sa najfrekvencovanejšie a v najbohatšom súbore kolokácii nachádzala lexéma *práca*. Môžeme konštatovať, že nešlo len o kvantitatívne najdominantnejšie zastúpený výrazový prostriedok, ale zároveň aj o verbalizáciu spoločenskej, politickej a ideologickej hodnoty daného obdobia, ktorá sa následne odzrkadlila aj v budovateľských motívoch, konceptuálnych metaforách či stereotypizácii alebo persuzívnych technikách spätých s mediálnymi komunikátmi. Na druhej strane sa vzhľadom na zlomové dejinné momenty, napríklad august 1968, objavili aj súvisiace odchýlky v jazykovej rovine. Charakteristickým príkladom je uplatnenie a interpretácia lexikálnej jednotky *demokracia*, ktorá tvorila bežnú, dokonca kladne vnímanú súčasť slovnej zásoby jazyka obdobia socializmu až do momentu invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Od septembra 1968 sa výskyt lexikálnej jednotky v straníckom diskurze výrazne znížil, takmer vymizol, a jej význam nadobudol výrazne negatívne, resp. nežiaduce konotácie, čo interpretujeme ako jeden z priamych dopadov extralingválneho kontextu na jazyk.

Podobné ideologizujúce tendencie sa akcentovali aj vo vlastných menách analyzovaných v prepojení na rozvíjanie kultu osobnosti na príklade domácich i sovietskych politikov, medzi ktorými sme identifikovali niekoľko špecifik. Kým glorifikácia prítomná v jazykovom a mediálnom obraze V. I. Lenina predstavovala stabilný prvok bez ohľadu na kontextové modifikácie, v prípade J. V. Stalina nadbúda jazyková reflexia a hodnotenie osobnosti odlišné kontúry. Významným medzníkom bol rok jeho, a súčasne Gottwaldovho, úmrtia (1953), keď glorifikácia v kulte osobnosti dosiahla vrchol, avšak obaja politickí činitelia sa v dôsledku jeho pádu (1956) z oficiálneho, dejinnému vývinu prispôsobenému diskurzu, z mediálnej sféry v 60. rokoch vytratil. Tretí prípad zaznamenaný pri analýze jazykového obrazu politickej osobnosti – významový posun v interpretácii – sa objavil v prípade A. Dubčeka, ktorého pozitívny obraz vo verejnej mienke sa náhle a dôrazne modifikoval po invázii a začiatku okupácie Československa, a následne sa usúvzťažňoval s politickým nepriateľom.

Kognitívne aspekty jazyka sa ďalej prehlbovali v zastúpených konceptuálnych metaforách analyzovaných na základe teoretických východísk amerických kognitívnych lingvistov G. Lakoffa a M. Johnsona s usúvzťažnením na špecifické kontextové podmienky v socialistickom Československu. Obrazné spracovanie politicko-ideologickej problematiky v straníckej tlači sa dominantne prejavilo v uplatnení tzv. budovateľských motívov pretláčaných propagandou najmä v 50. rokoch – interpretovaných ako roky intenzívneho budovania a budovateľského nadšenia, resp. napredovania k šťastnej socialistickej (komunistickej) budúcnosti. Prítomnosť ideológie, či ideológia samotná, sa obrazne verbalizovala v motívoch cesty, budovy alebo boja, vystupujúc v počiatočnom období (50. roky) povzbudzujúco, agitačne a persuzívne. V dôsledku nemennosti formy a obsahu v priebehu nasledujúcich desiatich rokov však dané obrazy prechádzali čoraz výraznejšie do

sféry významovo vyprázdneného klišé. Tri budovateľské metafory dopĺňala, hoci v menšej miere, metafora zobrazujúca ideologické aspekty socialistickej spoločnosti prostredníctvom prírodných motívov, vyskytujúcich sa prevažne – i keď nie nevyhnutne – v komunikátoch publikovaných pri príležitosti Prvého mája. Tento koncept našiel svoje zastúpenie v kladnom i v negatívnom konotovanom význame.

Okrem zastúpenia ideologizujúcich aspektov jazyka v jadre mediálneho komunikátu, sme zaznamenali ich výraznú prítomnosť aj v menších, resp. rámcových súčastiach textu (titulkoch) a v malých textových útvaroch, ku ktorým zaradíme slogany publikované mimo hlavného publicistického komunikátu. V titulkoch išlo najmä o ideologicky príznakovú a hodnotiacu lexiku, avšak prejavy ideológie zasiahli aj do ich grafického stvárnenia alebo syntaxe, najmä v rámci modalít, kde dominovali otázky. Z formálneho hľadiska boli titulky stránického diskurzu zväčša stručné, najčastejšie štvorslovné konštrukcie. Interpretačne aj ideologicky pestrejšie – s prihliadnutím na extralingválne i jazykovo-komunikačné faktory – boli politické heslá a slogany publikované v stránických periodikách v čase úmrtia čelných predstaviteľov socialistickeho režimu v Sovietskom zväze (J. V. Stalin – 5. marec 1953) a v Československu (K. Gottwald – 14. marec 1953). Reflektovali nielen prvky ideologicky príznakovkej lexiky, zaužívané budovateľské metafory, prejavy rozvinutého kultu osobnosti spojeného s glorifikáciou politického subjektu, ale v rámci svojej funkcie v médiách prirodzene zasahovali do sociopragmatickej sféry, prehlbujúc persuzívno-manipulačnú funkciu a podporujúc schematické, stereotypné a čiernobiele vnímanie reality, na ktorom bol budovaný jazykový a mediálny obraz politických činiteľov. Tematicky orientované heslá ilustrovali ich veľkosť, silu, politický, ekonomický, spoločenský a dejinný prínos, neohrozenosť a zároveň propagandisticky predostierali vernosť, jednotu a túžbu kolektívu (masy obyvateľstva) nasledovať a podporovať odkaz a dielo glorifikovaných politikov.

Kým v tomto prípade išlo o typický prejav schematickeho, ideológiou výrazne zasiahnutého jazykového prejavu, heslá publikované v reakcii na inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 boli vybudované na kontrastnom princípe. V dôsledku dočasného demokratizačného uvoľnenia v krajine, ale aj v spojení s narušením jej právnej a politickej suverenity, reflektovali jednotlivé heslá najmä motívy slobody, demokracie, práva a spolupatričnosti. Využívali na to na jednej strane kultúrne, politické, ale aj literárne a historické referencie na postavy a udalosti z národných aj európskych dejín, argumentujúc citátmi významných osobností, úryvkami z diel či prejavov. Na druhej strane sa v pozitívnej interpretačnej rovine aplikovali aj citáty z diel zakladajúcich ideológov socializmu. Patrili k nim najmä práce V. I. Lenina, ktoré vytvárali kontrast s aktuálnym nepriateľským konaním „bratského“ Sovietskeho zväzu.

Druhá časť kľúčových analýz jazyka oficiálneho mediálneho a stránického diskurzu 50. a 60. rokov sa opiera o pragmakomunikačné východiská, prostredníctvom ktorých analyzuje získané a doplnené poznatky z prvej časti monografie. Výsledky výskumu rozpracované v štvrtej kapitole interpretujú jazyk obdobia socializmu optikou persuzívno-manipulačných stratégií uplatňovaných v mediálnom prostredí, medzi ktorými sa zreteľne prejavujú najmä persuzívna funkcia opakovania, konkretizácie, aplikácie štatistických údajov, persuzívna technika budovania autority alebo konštrukcie obrazu nepriateľa v tlači. Okrem prvkov persuzívnosti plnil dôležitú funkciu, a zároveň bol neodmysliteľnou súčasťou socialistickeho diskurzu, aj politicko-ideologický stereotyp. Stereotypizácia jazyka obdobia socializmu bola,

tak ako väčšina jeho jazykovo-komunikačných prejavov, vybudovaná na princípe kontrastu, v dôsledku čoho sme zaznamenali pozitívne orientovaný stereotyp Sovietskeho zväzu sústredený okolo motívov spojenec, brat, priateľ, učiteľ, v opozícii ktorého stál negatívne zameraný stereotyp nepriateľa. Na rozdiel od prvého menovaného, stereotyp nepriateľa možno diferencovať na úrovni domáci (vnútorný) a zahraničný (vonkajší) nepriateľ, pričom oba koncepty boli úzko prepojené a ich základným motívom bola zrada, zvyčajne spojená s militarizáciou, úpadkom nepriateľského režimu/subjektu a v neposlednom rade s fašizmom, ktorý sa ako jednoznačne démonický prvok spájal v konceptom nepriateľa. Vzhľadom na dominantné postavenie a pragmatickú funkciu kontrastu v straníckom diskurze sme jeho štylistickému ukotveniu v texte, rovnako ako jeho konkrétnym jazykovo-komunikačným prejavom, najmä v rámci stereotypizácie jazyka, venovali pozornosť v samostatnej podkapitole. Interpretáciu štylistického javu a jeho funkcie sme postavili na excerpovaných príkladoch denominácie a hodnotenia politických subjektov a ich činnosti, resp. charakteristík, ktoré im boli v mediálnej sfére prisúdené. Na základe toho sa vyprofilovali kontrastné dvojice politických subjektov (napr. ochranca – utláčateľ, bojovník za mier – agresor, učiteľ – zradca atď.), odzrkadľujúce vyššie uvedenú stereotypizáciu, potvrdzujúce tiež prirodzenú polarizovanosť jazyka historickej etapy.

V závere práce sme prostredníctvom výsledných konštatácií pristúpili k zhodnoteniu prejavov ideologického pôsobenia na jazyk na pozadí zaužívej klasifikácie a funkčného uplatnenia štýlotvorných činiteľov. Nebolo našou snahou koncipovať nové teoretické východiská, ale doplniť poznatky o vplyve a pôsobení ideologických determinantov na subjektívne aj objektívne faktory v konkrétnej (publicistickej) štýlovej vrstve. Doplnením ideologického prvku k jednotlivým činiteľom sa, vychádzajúc z preukázateľných výsledkov výskumu rozpracovaných v predchádzajúcich kapitolách, vyformovali jeho dôsledky – absencia spätnoväzbových vzťahov, mocenské pôsobenie interných aj externých kontrolných zložiek (cenzúra a autocenzúra), zdôraznenie sociopragmatických aspektov (persuázivnosť a manipulácia) alebo tematizácia obsahu.

Jazyk obdobia socializmu, resp. historický ideologicky determinovaný diskurz je v našich (domácich aj stredo európskych) podmienkach podnetnou a inšpiratívnou témou. Či už záujem o ňu vychádza z ambície rozšíriť historické poznanie o nový uhol pohľadu, skúmať aspekty mediálnej produkcie v špecifických podmienkach, analyzovať kognitívne prejavy ideologického pôsobenia na spoločnosť, alebo pragmatické a psychologické dopady médiami šírenej propagandy, nie je to najpodstatnejšie. Tak, ako dokázali aj naše vlastné výskumy, je to silne interdisciplinárna problematika nachádzajúca sa na pomedzí niekoľkých úzko súvisiacich vedných disciplín, pričom výskum, s cieľom získať komplexné poznatky, nemožno realizovať s vyhranením na jedinú metodicko-metodologicky prísne ohraničenú oblasť. Konštatácie predstavené v závere poslednej kapitoly poukazujú na tendencie ideologicky podmieneného mediálneho diskurzu nielen reflektovať dobu, v ktorej bol dominantný, ale tiež na presahy do súčasného mediálneho prostredia. Mediálne prostredie dnes, hoci vybudované na iných pravidlách, inom extralingválnom kontexte a na iných mediálnych platformách, sa od neho svojou funkciou a pragmatickým zacielením výraznejšie neodlišuje. Ba práve naopak. Interpretácia publicistiky v elektronických médiách a komunikácie v online prostredí môže (ale nemusí) priniesť v komparatívnom a axiologicky orientovanom náhľade výsledky, ktoré pri kritickom hodnotení socialistického obdobia nemusia vyznieť pre našu súčasnosť pozitívne.

V podobnom duchu sa vyjadril J. Kabát (2011, s. 453) v citáte, ktorý pre lepšie pochopenie uvádzame v jeho kompletnosti: „Největším problémem komunistické totality je právě redukce na racionální anetický pragmatismus, který na konci epochy totality představuje začátek patologie dalšího období, protože jen přenáší do nové doby mechanismy doby starší.“

Výskum internetovej komunikácie, e-štýlu a nových médií sa rozmáha od 90. rokov 20. storočia. Stále je a pravdepodobne ešte isté obdobie bude aktuálnou témou. Spolu s ňou však do vedeckej sféry vstupujú nové teórie spojené s kritickým uvažovaním o jej vplyve, ale aj determinantoch utvárajúcich jej podobu, význam a funkciu. Nie nepodobne sa kedysi uvažovalo o ideológií nachádzajúcej sa v pozadí všetkých dôležitých faktorov ľudského života. Črtajúce sa paralely sa opäť pohybujú na širokom interdisciplinárnom podloží, tentokrát dominantne vo sfére sociológie, psychológie a kognitívnej vedy.

Summary

The monograph *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach* [The Language of the Socialist Period in Socio-Communication and Pragma-Communication Contexts] presents an analysis of the language in the ideologically determined period of Czechoslovak history in the years 1948 – 1970. The publication summarizes the results of four years of research located at the interdisciplinary border between linguistics, history and political science. Since we researched the language of the socialist period on the basis of the official party press (mainly on material from the daily *Pravda*), the knowledge gained is also a valuable contribution in the media field. We looked at the language from the perspective of analytical journalism, which at the time included, in particular, strong editorials placed on the front page of newspapers, as well as comments devoted to issues of domestic politics and economics.

The official discourse, directed and controlled by the Communist Party, which also oversees the language of the periodical, was markedly one-sided and stereotypical in favor of the socialist establishment. Its typical features, reflected in the language-communication level, were schematicity and manipulativeness. The general statement about the language of the socialist period, resulting from the research findings, is as follows: The language of the socialist period is a specific communication code determined by a broader, socio-political, philosophical and economic context. It is not objective to talk about ideological language, but rather language with ideological tendencies, given the fact that although the ideological factor was constantly present and to a greater or lesser extent affected all levels of language, it did not transform every part of it in all its complexity. Moreover, the reflection of ideology in language is closely linked to the cognitive and pragmatic factors, although the direct effect on the personality of the communication partner, more precisely the reader, cannot be proved over time, nor has it been the subject of research in this monograph.

The monograph is divided into two main parts, in which we deal with the socio-communication manifestations of ideology – especially at the lexical and stylistic level – and the pragma communication effects of these phenomena in a broader, extralingual and media context. The aim of the monograph was to introduce, terminologically define and characterize the language of the period of socialism, its form, function and application in the official party communication and media sphere. We approach the topic in a contrasting way, but both aspects (socio-communication and prag-communication) are interconnected, as the title of the work suggests. The introductory part of the monograph presents the theoretical and methodological basis, interdisciplinary links and key terms covering all the following analytical-interpretative findings – *discourse, official party discourse, party press, socialist ideology of Marxism-Leninism and propaganda*.

Ideological aspects were most pronounced in the lexicon, where we focused on a group of words with an ideological attribute (*práca, strana, ľud, socializmus, demokracia, súdruh, plán*), among which the most frequently represented lexema was *práca* verbalizing the important social and ideological value of the era of socialism. In contrast to the steadily

represented lexeme *práca*, we have noticed ideologically conditioned shifts in meaning in the word *demokracia*. This was a standard part of the vocabulary until 1968, usually in a semantically redundantly doubled semantic form – *ľudová demokracia*. After the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in August 1968, the language situation also changed under the influence of the extralingual context. The word *demokracia* has almost completely disappeared from the official media discourse, or its meaning has taken on negative connotations. In the field of proper names, elements of ideology were reflected in the language associated with the cult of personality, where we noted three forms: a) stable glorification regardless of extralingual determinants (V. I. Lenin); b) retreat from official discourse after the death of a person or the fall of a cult of personality (K. Gottwald) and c) transformation from glorification to demonization (J. V. Stalin) or transition from authority to the concept of the social enemy (A. Dubček).

We examined cognitive-linguistic overlaps in the language of the socialist period at the level of conceptual metaphors and in the context of the cognitivist theory of G. Lakoff and M. Johnson. In the official party discourse, ideology and ideologically conditioned politics were figuratively reflected in four frequent concepts – CESTA, BUDOVA, BOJ, PRÍRODA. Although these metaphors were interpreted as part of the enthusiasm for the new regime and the move towards a happy communist future in the 1950s, they gradually transformed into clichés and lost their original meaning as a result of repeatability without achieving the promised results. In addition to the presence of ideological aspects in media texts, we have also noted their occurrence in framework parts of texts (newspaper headlines) or in shorter text sections in periodicals (slogans). Newspaper headlines contained mainly words with an attribute of ideology and evaluation; from a syntactic point of view, they were short, most often four-word sentence constructions, in which questions were also strongly represented. We examined political slogans in the context of concrete and unique historical events – the deaths of political leaders of the Soviet Union and Czechoslovakia in 1953 and the entry of Warsaw Pact troops into Czechoslovakia in 1968.

In the pragma-communication framework, we focused on persuasive techniques and stereotypes in the official political-ideological and media discourse. We derived the results of the interpretation from the findings recorded in the first part of the monograph. Represented by the persuasive technique of repetition, the persuasive technique of building an image of authority or the image of the enemy, the persuasive technique of applying statistical information, and so on were represented. Stereotypes have emerged at the level of East (socialism) versus West (capitalism), where simply East equals good, West equals bad. Based on the research, we can specify closer contrasting pairs represented in the overarching stereotype, e.g. peace fighter versus aggressor, teacher versus traitor, protector versus oppressor. In the context of the linguistic image supporting persuasiveness and manipulativeness in the party press, the Soviet Union was introduced as a friend, ally, or even a brother. On the other hand, everything associated with Western countries, especially America, and capitalism was reflected as dangerous, decadent, hostile, treacherous, and militant.

In the last chapter, we took into account the identified manifestations and influences of the political ideology of socialism on language and communication in the specific environment of the party press. We have included the ideology factor in the existing and used classification of stylistic factors influencing the style and function of a journalistic text. The language of the

socialist period is not a new, but at the same time not yet a comprehensively processed issue in Slovak conditions. The interest in the topic, which has been growing in recent years and submits suggestions for qualitative, quantitative and comparative processing, proves the existence of room for further research. The presented monograph, focusing mainly on the interdisciplinarity of qualitative methodological background, examines several phenomena of the language of the socialist period and at the same time outlines other possibilities for continuation.

Pod'akovanie

Na tomto mieste chcem poďakovať niektorým výnimočným ľuďom, vzácnym priateľom a skvelým kolegom za ich podporu, pomoc, rady a inšpirácie (nielen) počas výskumu a pri koncipovaní monografie, za ich osobný prístup, za to, že mi boli oporou, vždy si našli čas na rozhovor a umožnili mi rozvíjať sa a rásť ako vedecky, tak aj akademicky, ale najmä ľudsky. Osobitné poďakovanie preto patrí Vladimírovi Patrášovi, Veronike Gondekovej, Gabrielovi Rožaiovi, Janke Kováčovej a Vladimíre Vrajovej.

Zároveň ďakujem recenzentom Jaroslavovi Davidovi a Jozefovi Sïpkovi za ochotu, odborné posúdenie monografie a cenné pripomienky.

Za erudovaný preklad do anglického jazyka a vynikajúcu spoluprácu ďakujem Dagmar Škvareninovej a Petre Strnádovej.

Zoznam grafov, tabuliek, obrázkov v texte

Graf 1. Percentuálne zastúpenie ideologicky motivovaných lexém v 50. a 60. rokoch.

Graf 2. Novinové titulky z hľadiska rozsahu.

Obrázok 1. Následnosť úsekov textu podľa ich dôležitosti.

Obrázok 2. Vzťahová schéma utvárania verejnej mienky s využitím kontrastu.

Obrázok 3. Vzťahová schéma ideológie a štýlotvorných činiteľov

Tabuľka 1. Súhrnný výskyt ideologicky motivovaných lexém v 50. a 60. rokoch.

Tabuľka 2. Výskyt interpunkčných znamienok v novinových titulkoch.

Tabuľka 3. Nosné lexikálne jednotky s ideologickým príznakom v novinových titulkoch.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALÁČ, J. 2020. *Sovietski vojaci na juhu stredného Slovenska 1968 – 1991*. Krná : Miloš Hric, 2020. 221 s. ISBN 978-80-973390-6-7.
- ANDREWS, E. 2016. Legacies of totalitarian language in the discourse culture of the post-totalitarian era. Lanham, Maryland; Plymouth, England : Lexington Books, 2016. 230 p. ISBN 978-0739164655.
- ANDREWS, E. 2018. Language Planning in the Post-Communist Era: The Struggles for Language Control in the New Order in Eastern Europe, Eurasia and China. Cham : Springer International Publishing AG, 2018. 329 p. ISBN 9783319709253.
- ARENDTOVÁ, H. 2013. *Původ totalitarismu*. Praha : Oikoymenh, 2013. 679 s. ISBN 978-80-7298-483-1.
- ASSMANN, J. 2001. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001. 317 s. ISBN 80-7260-051-6.
- ASSMANNOVÁ, A. 2018. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha : Karolinum, 2018. 482 s. ISBN 978-80-246-3433-3.
- BARTMIŃSKI, J. 2016. *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha : Karolinum, 2016. 168 s. ISBN 978-80-246-2883-7.
- BARTOŠEK, J. 2007. Persuasion and Manipulation in Political Journalism. In SRPOVÁ, H. – BARTOŠEK, J. – ČMEJRKOVÁ, S. – JAKLOVÁ, A. – PÁCL, P. (eds.). *Persuasion through words and images*. Ostrava : Filozofická fakulta, 2007, s. 57 – 94. ISBN 978-80-7368-266-8.
- BARTOŠOVÁ, M. Morální panika konstruovaná státem: Proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským ve veřejném mediálním diskurzu doby. In *Mediální studia*, 2016, roč. 10, č. 2, s. 191 – 216.
- BAUKO, J. 2011. Výskumné oblasti socioonomastiky. In *Jazykovedné štúdie XXIX. : život medzi apelatívami a propriami*. Bratislava : Veda, 2011, s. 38 – 45. ISBN 978-80-224-1213-1.
- BAUMAN, Z. 2008. *Tekuté časy : život ve věku nejistoty*. Praha : Academia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
- BECK, U. 1997. The Sociological Anatomy of Enemy Images. The Military and Democracy After the End of the Cold War. In: FIEBIG-VON HASE, R., LEHMKUHL, U. (eds.) *Enemy Images in American History*. Providence, Oxford: Bergham Books, 1997. 398 s. ISBN 9781571810311.
- BEDNAŘÍK, P. 2015. Média v Československu v letech 1945 – 1989 a jejich podíl na formování každodenního života obyvatel. In PAŽOUT, J. (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. 239 s. ISBN 978-80-87912-35-5.
- BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha : Grada, 2011. 439 s. ISBN 9788024730288.

- BEŇUŠKOVÁ, Z. 2015. Sviatok a jeho inštitucionalizácia v období socializmu (1948 – 1989) ako nástroj politického marketingu. In PAŽOUT, J. (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 92 – 115. ISBN 978-80-87912-35-5.
- BILLIG, M. 2004. Discursive, Rhetorical and Ideological Messages. In WETHERAL, M. et al. *Discourse theory and practice*. London : Sage, 2004, s. 210 – 222. ISBN 0-7619-7156-4.
- BLAHO, M. – MERTO VÁ, N. 2018. *Sovietske reálie ako objekt lingvokulturologických výskumov*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018. 100 s. ISBN 978-80-555-2098-8.
- BLANÁR, V. 1996. *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. Bratislava : Veda, 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X
- BLANÁR, V. 2009. *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Martin : Matica slovenská, 2009. 158 s. ISBN 978-80-7090-905-8.
- BOČÁK, M. 2008. Diskurz ako predmet transdisciplinárneho výskumu. In SLANČOVÁ, D. – BOČÁK, M. – ŽARNOVSKÁ, I. (eds.) *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov : Prešovská univerzita, s. 526 – 537. ISBN 978-80-8068-743-4.
- BOČÁK, M. 2009. Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultura – médiá – komunikace*, 1/1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 117 – 146. ISSN 1804-0365.
- BOČÁK, M. 2012. Diskurz – koncept kritický: reflektované riziká používania výrazu mediálny diskurz. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 10, nestránkované. ISSN 1338-1148.
- BOČÁK, M. 2020. *Foucaultovská analýza diskurzu: Teoretické východiská a možnosti využitia*. [Habilitačná práca]. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020. 109 s.
- BOHUNICKÁ, A. 2013. *Variety metafor*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013. 132 s. ISBN 978-80-223-3474-7.
- BRALCZYK, J. 2001. *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*. Warszawa : Trio, 2001. 211 s. ISBN 9788388542138.
- BRALCZYK, J. 2003. *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*. Warszawa : Trio, 2003. 120 s. ISBN 9788388542541.
- BRALCZYK, J. 2007. *O języku propagandy i polityki*. Warszawa : Trio, 2007. 350 s. ISBN 9788374361415.
- BURCL, P. 2013. *Jazyk novinových titulok*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 148 s. ISBN 978-80-558-0348-7.
- CINGEROVÁ, N. 2015. Diskurzne stratégie modelovania obrazu druhého (na príklade týždenníka Argumenty a fakty). In *Jazyka kultúra*, 2015, 21 – 22, s. 4 – 11.
- CINGEROVÁ, N. 2018. Červenejúce sa slová: sovietizmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. 208 s. ISBN 978-80-223-4599-6.
- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E. 2008. *Soičasná stylistika*. Praha : NLN, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

- ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. (eds.) 2010. *Slovník komunistické totality*. Praha : Lidové noviny. 302 s. ISBN 978-807422-060-9.
- ČERMÁK, F. 2015. Jazyk totalitní a dnešní: jak odráží realitu a ovlivňuje lidské vědomí. In WACHTARCZYKOVÁ, J. – SATINSKÁ, L. – ONDREJOVIČ, S. (eds.) *Sociolinguistica Slovaca 8. Jazyk v politických, ideologických a interkulturných vzťahoch*. Bratislava : Veda, 2015, s. 50 – 60. ISBN 978-80-224-1418-0.
- ČERMÁK, F. 2018. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha : Karolinum, 2011. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.
- ČULENOVÁ, E. 2012. *Jazyk. Matrica alebo plášť?* Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2012. 136 s. ISBN 978-80-557-0409-8.
- ČULENOVÁ, E. 2014. Môže totalitný systém ovplyvňovať myseľ ľudí? In PATRÁŠ, V. (ed.) *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 168 – 188. ISBN 978-80-557-0731-0.
- DAVID, J. – ČECH, R. – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, J. – RADKOVÁ, L. – ŠÚSTKOVÁ, H. 2013. *Slovo a text v historickém kontextu. Perspektivy historickosémantické analýzy jazyka*. Brno : Host, 2013. 324 s. ISBN 978-80-7294-999-1.
- DAVID, J. – DAVIDOVÁ-GLOGAROVÁ, J. – MÍSTECKÝ, M. 2021. A Two-Man Show: Stylometric Analysis of Personal Names in Rudolf Slánský's Staged Trial Newspaper Reports. In *Studies about Languages*, 38, 2011, pp. 115 – 130. ISSN 2029-7203.
- DAVIDOVÁ, J. – KUBÁT, M. 2020. Srovnávací frekvenční analýza exilových projevů Klementa Gottwalda a Edvarda Beneše z let 1939 – 1945. In *Slovo a slovesnost*, 2020, 81, č. 1, s. 65 – 77. ISSN 2571-0885.
- DIJK, T. A. van. 1993. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, 4(2), 1993, 249 – 283. ISSN 0957-9262.
- DIJK, T. A. van. 1998. Opinions and Ideologies in the Press. In BELL, A. – GARRET, P. (ed.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford; Malden : Blackwell Publisher, 1998, s. 21 – 63. ISBN 978-0631198888.
- DIJK, T. A. van. 2004. Principles of Critical Discourse Analysis. In WETHERELL, M. – TAYLOR, S. – YATES, S. J. (eds.) *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London : Sage, 2004, s. 300 – 317. ISBN 0-7619-7156-4.
- DIJK, T. A. van. 2009. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 s. ISBN 9780521516907.
- DIJK, T. A. van. (ed.). 2011. Introduction: The Study of Discourse. In DIJK, T. A. van. *Discourse studies : A multidisciplinary introduction*. Los Angeles : Sage, 2011, s. 1 – 7. ISBN 978-1-84860-649-4.
- DEMJANOVÁ, N. 2010. Metafora ako podmienka jazykového zobrazovania a chápania sveta. (Náčrt kognitívnej analýzy politickej metafory ako kontinuálnej súčasti politického diskurzu). In *Jazyk a kultúra*, 2010, roč. 1, č. 1. ISSN 1338-1148.
- DOLNÍK, J. 1999. *Jazyk a hodnotenie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1999. 240 s. ISBN 8080553017.
- DOLNÍK, J. 2005. Pragmatika presvedčovania. In *Metody a prostriedky presvedčování v masových médiach*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2005. s. 54 – 59. ISBN 80-7368-101-3.
- DOLNÍK, J. 2009. Jazyk a kultúra. In *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 5, s. 257 – 267.

- DOLNÍK, J. 2013. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava : Veda. 432 s. ISBN 978-80-224-1201-8.
- DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E. 1998. *Textová lingvistika*. Bratislava : Stimul, 1998. 134 s. ISBN 80-85697-78-5.
- DRDA, A. 2016. *Komunismus v srdci Evropy: mýty a realita*. Praha : Člověk v tísni, 2016. 105 s. ISBN 978-80-87456-78-1.
- DULEBOVÁ, I. 2010. Svetová kríza a metafora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In *Nová Filologická revue*, 2010, roč. 2, č. 4, s. 66 – 74. ISSN 1338-0583.
- DULEBOVÁ, I. 2012. Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 9, nestránkované. ISSN 1338-1148.
- EAGLETON, T. 2007. *Ideology: an introduction*. London, New York : Verso, 2007. 242 s. ISBN 978-1-84467-143-4.
- ECO, U. 2013. Vytváření nepřítel. In ECO, U. *Vytváření nepřítel a jiné příležitostní texty*. Praha : Argo, 2013. s. 9 – 28. ISBN 978-80-257-0825-5.
- ECO, U. 2016. *Od hloupostí k šílenství : zprávy o tekuté společnosti*. Praha : Argo, 2016. 414 s. ISBN 978-80-257-1933-6.
- FABIAN, J. 1992. Analýza masových oznamovacích prostriedkov (1967 – 70). In *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970*. Zborník štúdií II. Bratislava : Politologický kabinet SAV, 1992, s. 116 – 184.
- FAIRCLOUGH, N. – WODAK, R. 1997. Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (Vol. 2, pp. 258 – 284). London : Sage.
- FAIRCLOUGH, N. 2001. *Language and power*. Harlow : London, 2001. 226 s. ISBN 0-582-41483-0.
- FAIRCLOUGH, N. 2006. *Discourse and Social Change*. Cambridge : Polity Press, 2006. 259 s. ISBN 0-7456-0674-1.
- FASORA, L. – HANUŠ, J. – NEČASOVÁ, D. et al. 2018. *Svůdnost sociálního experimentu / Nový člověk 20. století*. Praha : NLN, 2018. 327 s. ISBN 978-80-7422-606-9.
- FIDELIUS, P. 2016. *Řeč komunistické moci*. Praha : Triáda, 2016. 290 s. ISBN 80-86138-03-8.
- FINDRA, J. 2013. *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin : Osveta, 2013. 319 s. ISBN 978-80-8063-404-9.
- FLUSSER, W. 2002. *Komunikológia*. Bratislava : Media Institute, 2002. 253 s. ISBN 80-968770-0-3.
- FRANC, M. 2015. Životní styl a každodennost v Československu v padesátých a šedesátých letech 20. století. In PAŽOUT, J. (ed.) *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 18 – 32. ISBN 978-80-87912-35-5.
- GEERAERTS, D. 2020. *Teorie lexikální sémantiky*. Praha : Karolinum, 2020. 339 s. ISBN 978-80-246-4199-7.
- GŁOWIŃSKI, M. 1991a. *Nowomowa po polsku*. Warszawa : PEN, 1991. 146 s. ISBN 83-85254-01-3.
- GŁOWIŃSKI, M. 1991b. *Marcowe gadanie : komentarze do słów 1966 – 1971*. Warszawa : PoMost, 1991. 339 s. ISBN 838521903X.

- GŁOWIŃSKI, M. 1995. *Pisemka 1863 i inne szkice o różnych brzydkiach rzeczach*. Warszawa : Open, 1995. 206 s. ISBN 8385254269.
- GŁOWIŃSKI, M. 1996. *Mowa w stanie obłądzenia : 1982 – 1985*. Warszawa : Open, 1996. 337 s. ISBN 8385254358.
- GŁOWIŃSKI, M. 2009. *Nowomowa i ciągi dalsze: Szkice dawne i nowe*. Kraków : Universitas, 2009. 268 s. ISBN 978-83-242-1403-7.
- GŁOWIŃSKI, M. 2014. *Totalitarian speech*. Frankfurt am Main : Peter Lang Edition, 2014. 351 s. ISBN 9783631629192.
- GONDA, P. – ZAJAC, P. eds. 2020. *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2020. 319 s. ISBN 970-80-8912118-2.
- GORGAM, M. S. 2014. *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 2014. 255 s. ISBN 978-0-8014-7057-8.
- GUZI, E. 2012. Niekoľko poznámok k osobitostiam „sovietskeho jazyka“ a jeho následnej „aktualizácie“. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 9, b. s.
- GUZI, E. 2014. *Ruský jazyk a soločnosť v revolučnom a sovietskom období*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 216 s. ISBN 978-80-555-1158-0.
- GUZI, E. 2020. Problematika jazyka a myslenia v období výrazných spoločenských zmien. In *Lingua et vita*, 2020, roč. 9, č. 1, s. 9 – 20.
- GUZI, E. 2021. Jazyková osobnosť politika – historická skúsenosť na rozhraní autora textu a politického praktika. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2021, s. 84 – 100. ISBN 978-80-225-4860-1.
- GUZI, E. – SIPKO, J. 2018. *Sovietizmy a sovietske historizmy v ruskom jazyku : minulosť a súčasnosť*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018. 200 s. ISBN 9788055520858.
- GUZI, E. – SIPKO, J. – MERTOŤOVÁ, N. – BLAHO, M. 2017. *Historizmy ako predmet lingvokultúrnych skúmaní*. Prešov : FF PU, 2017. 228 s. ISBN 978-80-555-1875-6.
- HAŁADEWICZ-GRZELAK, M. 2012. Panoptical defragmentation of the Stalinist microcosm in post-war Poland. In *Slovo a slovesnosť*, 2012, roč. 73, č. 3, s. 165 – 193. ISSN 0037-7031.
- HALBWACHS, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
- HARPÁŇ, M. 2009. *Teória literatúry*. Bratislava : ESA, 283 s. ISBN 9788085684698.
- HART, C. ed. 2011. *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2011. 231 s. ISBN 9789027285102.
- HARVALÍK, M. 2010. Nové tendence v rozvoji současné české onymie. In *Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky*. IV. česká onomastická konference. 15. – 17. září 2009, Ostrava. Ostrava – Praha : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě – Ústav pro jazyk český AV ČR, 2010, s. 179 – 186. ISBN 978-80-7368-779-3.
- HASÁROVÁ, Z. 2014. Svatok práce – 1. máj. In *Mladá veda*, 2014, roč. 2, č. 2, s. 74 – 86. ISSN 1339-3189.

- HASÁROVÁ, Z. 2020. Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovielizácie československého občana. In *Kultúrne dejiny*, 2020, zv. 11 (Suplement), s. 329 – 354.
- HAUSENBLAS, K. K základným pojmům jazykové stylistiky. In *Slovo a slovesnost*, 1955, roč. 16, č. 1, s. 1 – 15.
- HLAVAČKA, M. 2011. Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském provozu. In HLAVAČKA, M. – MARÈS, A. – POKORNÁ, M. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 10 – 21. ISBN 978-80-7286-186-6.
- HLAVSA, Z. 1990. K jazykovědné analýze komunikace v hromadných sdělovacích prostředcích. In *Slovo a slovesnost*, 1990, roč. 51, č. 2, s. 124 – 130. ISSN 0037-7031.
- HOFFMANNOVÁ, J. 1997. *Stylistika a...* Praha : Trizonia, 1997. 200 s. ISBN 8085573679.
- HOFFMANNOVÁ, J. et al. 2016. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha : Academia, 2016. 510 s. ISBN 978-80-200-2566-1.
- HOLOTÍK, Ľ. 1960. *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960. 535 s.
- HOMOLÁČ, J. 1996. *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha : Karolinum, 1996. 114 s. ISBN 80-7184-201-X.
- HOMOLÁČ, J. 2006. Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí. In *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42, č. 2, s. 329 – 351. ISSN 2336-128X.
- HORÁKOVÁ, J. 2019. Výslechové otázky a jejich evoluce při přípravě, průběhu a percpci procesu s Rudolfem Slánským. In *Mediální (r)evoluce : revoluční příběhy*. Ed. J. Horáková. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. s. 150 – 162. ISBN 978-80-244-5693-5.
- HRČKOVÁ, K. 2016. Sovietsky hrdina v tlači: od archetypu po produkt propagandy. In P. Adamka (ed.): *Jazyk – kultúra – spoločnosť (vzájomné súvislosti)*. 3. *Vedecký zborník*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2016, s. 69 – 73. ISBN 978-80-558-1079-9.
- CHLOUPEK, J. 1974. *Knižka o češtině*. Praha : Odeon, 1974. 322 s.
- CHURANĚ, M. et al. 1998. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. 1. díl. A – M*. Praha : Libri, 1998. 467 s. ISBN 80-85983-44-3.
- CHROMÝ, J. Koncepce stylových faktorů v československé lingvistice: rozbor, kritika, návrh řešení. In *Naše řeč*, 2012, roč. 95, č. 2, s. 57 – 59.
- CHRZ, V. 1999. Metafory v politice. Praha: Psychologický ústav Akademie věd České republiky, 1999. 169 s. ISBN 80-86174-02-6.
- IŁOWIECKY M. – ZASĘPA, T. 2003. *Moc a nemoc médií*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003. 183 s. ISBN 80-224-0740-2.
- JAKLOVÁ, A. 2002. Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. In *Naše řeč*, 2002, roč. 82, č. 4, s. 169 – 176. ISSN 0027-8203.
- JAŠEK, P. (ed.). 2020. *August 1968. Fakta, osobnosti, udalosti*. Bratislava : Ústav památi národa, 2020. 207 s. ISBN 978-80-89335-91-6.
- JÁNSKÝ, P. 2004. *TOTALITA slovem, písní a obrazem*. Cheb : MUSIC CHEB, 2004. 184 s. ISBN 80-85925-13-3.
- JÍLEK, J. 2020. *Jazyková expresivita v hlavních zpravodajských relacích ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 202 s.

- JIRÁK, J. – KÖPPOVÁ, B. 2015. *Masová média*. Praha : Portál, 2015. 390 s. ISBN 978-80-262-0743-6.
- JUNKOVÁ, B. 2010. *Jazyková dynamika současné publicistiky*. Praha : ARSCI, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7420-007-6.
- JUST, V. 2005. *Slovník floskulí 2*. Praha: Academia 2005. 214 s. ISBN 80-200-1392-X.
- KABÁT, J. 2011. *Psychologie komunismu*. Praha : Práh, 2011. 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4.
- KALINOVÁ, L. 2007. *Společenské poměry v čase socialistického experimentu*. Praha : Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.
- KARHANOVÁ, K. 1999. Funkce mezitextového navazování v novinách. In *Slovo a slovesnost*, 1999, roč. 60, č. 1, s. 19 – 36. ISSN 2571-0885.
- KENNER, T. A. 2007. *Symboly a jejich skrytý význam. Záhadný smysl a zapoemnutý původ znamení a symbolů v moderním světě*. Praha : Metafora, 2007. 160 s. ISBN 978-80-7359-079-6.
- KNAPÍK, J. – FRANC, M. 2011. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967*. Praha : Academia, 2011. 1297 s. ISBN 978-80-200-2019-2.
- KOCHAN, M. (2002). *Slogany w reklamie i polityce*. Warszawa : TRIO, 2002. 247 s. ISBN 83-88542-35-4.
- KOLÁŘ, P. 2016. Pražské jaro jako průsečník evropských duchovních dějin aneb budoucnost mezi Richtou a Grausem. In KOLÁŘ, P. – PULLMANN, M. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha : Lidové noviny, 2016, s. 146. ISBN 978-80-7422-560-4.
- KOT, W. 2007. *PRL czas nonsensu: polskie dekady: kronika naszych czasów 1950-1990*. Poznań : Publicat, 2007. 253 s. ISBN 9788324513246.
- KOLENČIKOVÁ, N. 2019. Sémanticko-pragmatické aspekty politických nadávk. In MOLNÁROVÁ, P. – ROŽAI, G. 2019. *Varia XXVII*. Banská Bystrica : Belianum, 2019, s. 82 – 90. ISBN 978-80-557-1631-2.
- KOVÁČOVÁ, Z. 2015. *Jazyk a (po)rozumienie z aspektu kognitívnej lingvistiky*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2015. 264 s. ISBN 978-80-558-0965-6.
- KOVÁČOVÁ, N. – KRÁLÍK, J. 2017. *Úvod do štúdia verejnej politiky*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, 2017. 164 s. ISBN 978-80-8167-061-9.
- KRAUS, J. 2008. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha : Karolinum, 2008. 172 s. ISBN 9978-80-246-1578-3.
- KRAUS, J. 2010. *Rétorika a řečová kultura*. Praha : Karolinum, 2010. 190 s. ISBN 978-80-246-1829-6.
- KRIŠTOF, P. – SÁMELOVÁ, A. – VADÍKOVÁ, K. M. 2021. *Tekutá výhovorka na Slovensku*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021. 139 s. ISBN 978-80-568-0402-5.
- KUBIŠOVÁ, Z. 2014. Kolektivní paměť a národní identita. In MASLOWSKI, N. – ŠUBRT, J. et al. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 82 – 111. ISBN 978-80-246-2689-5.

- KUČERA, R. 2014. Politika. In STORCHOVÁ, L. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 133 – 144. ISBN 978-80-87271-87-2.
- KVASNIČKOVÁ, A. 2005. *Náboženstvo ako kolektívna pamäť: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005. 121 s. ISBN 80-223-2124-9.
- KYSELOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. 2013. *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 248 s. ISBN 978-80-555-0957-0.
- LAKOFF, G. 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. In ORTONY, A. *Metaphor and Thought* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202 – 251. ISBN 9781139173865.
- LAKOFF, G. 2006. *Ženy, oheň a nebezpečné veci. Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha : Triáda, 2006. 655 s. ISBN 80-86138-78-X.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno : Host, 2002. 282 s. ISBN 80-7294-071-6.
- LAPČÍK, M. 2009. Diskurs jako téma diskursu. In *Kultura – media – komunikace*, 2009, 1/1, s. 93 – 116. ISSN 1804-0365.
- LASSWELL, H. D. – LEITES, N. et al. 2011. *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*. Whitefish : Literary Licensing, 2011. 398 s. ISBN 9781258135904.
- LIPPMANN, W. 2015. *Veřejné mínění*. Praha : Portál, 2015. 334 s. ISBN 978-80-262-0939-3.
- LONDÁK, M. 2007. *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*. Bratislava : Prodama, 2007. 184 s. ISBN 978-80-969782-1-2.
- LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E. 2016. *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava : Veda, 2016. 390 s. ISBN 978-80-224-1531-6.
- LONDÁKOVÁ, E. et al. 2008. *Rok 1968 : novinári na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008. 213 s. ISBN 978-80-969782-9-8.
- LOTKO, E. 1999. *kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 166 s. ISBN 80-7067-685-X.
- MACEK, J. 1968. *Sedm pražských dnů 21. – 27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha : Academia, 1990. 406 s.
- MACURA, V. 1995. Útěky či útoky. In *Tvar*, 1995, roč. 6, č. 14, s. 17.
- MACURA, V. 2008. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha : Academia, 2008. 351 s. ISBN 978-80-200-1669-0.
- MACHO, P. 2005. Milan Rastislav Štefánik – bohatier a mučeník? In KREKOVIČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2005, s. 163 – 173.
- MACHO, M. 2016. Teoretické aspekty statusu lexikálnej jednotky a lexikálnej zásoby v ideologických súradniciach. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí jazyka a politolingvistiky*. Bratislava : Ekonóm, 2016, s. 47 – 55. ISBN 978-80-225-4292-0.
- MALLETTE, M. F. 1991. *Průručka pro novináře střední a východní Evropy*. Praha : Lidové noviny, 1991. 161 s. ISBN 80-7106-045-3.

- MANNOVÁ, E. 2012. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In KUŠNIRÁKOVÁ, I. et al. „*Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet*“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 9 – 18. ISBN 978-80-89396-7.
- MARKO, M. 1980. *Straníckosť socialistickej žurnalistiky*. Praha : Novinář, 1980. 164 s.
- MAYER, F. 2009. *Češi a jejich komunismus. Pamät' a politická identita*. Praha : Argo, 2009. 273 s. ISBN 978-80-257-0151-5.
- MASCIULI, J. – MOLCHANOV, M. – KNIGHT, A. 2009. Political Leadership in Context. In MOLCHANOV, M. ed. *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. London: Routledge, 2009, s. 3 – 27.
- McLUHAN, M. 1991. *Jak rozumět médiím : extenze člověka*. Praha : Odeon, 1991. 348 s.
- McQUAIL, D. 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha : Portál, 2009. 639 s. ISBN 978-80-7367-574-5.
- McQUAIL, D. 2016. *Žurnalistika a společnost*. Praha : Karolinum, 2016. 254 s. ISBN 978-80-246-3093-9.
- MERTOVIÁ, N. 2017a. Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava : Ekonóm, 2017. s. 203 – 211. ISBN 978-80-225-4424-5.
- MERTOVIÁ, 2017b. Intencionalita metafory v ruskom sociálnom a politickom diskurze. In E. Peknušiaková, V. Smoláková (eds.): *Médiá a text 6: zborník príspevkov: I. časť*. Prešov : FF PU, s. 62 – 70. ISBN 978-80-555-1934-0.
- MERTOVIÁ, N. 2018. K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018. s. 40 – 50. ISBN 978-80-225-4528-0.
- MIHÁLIKOVÁ, S. 2005. Sviatky ako súčasť politických rituálov. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 2, s. 339 – 324. ISSN 0018-2575.
- MIHÁLIKOVÁ, S. 2018. *Miesto symboliky v politickej kultúre Slovenska*. Krakov : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2018. 180 s. ISBN 978-83-811-104-1.
- MICHELA, M. 2020. Kult osobnosti a legitimizačné stratégie politikov v kontexte osláv SNP v rokoch 1945 – 1954. In *Kultúrne dejiny*, 2020, zv. 11 (Suplement), s. 307 – 328.
- MINÁŘOVÁ, E. 2011. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha : Grada, 2011. 296 s. ISBN 978-80-247-2979-4.
- MISTRÍK, J. 2021. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2021. 598 s. ISBN 978-80-224-1892-8.
- MOLNÁROVÁ, E. 2013. *Spoločensko-politická lexika z kontrastívneho aspektu*. Banská Bystrica : Belianum, 2013. 110 s. ISBN 978-80-557-0583-5.
- MOLNÁROVÁ, P. 2019a. Obraznosť v analytickej publicistike v rokoch 1965 – 1970. In LIASHUK, V. *Spisovné jazyky západných a východných Slovanov v synchronii a diachronii: otázky teórie: zborník vedeckých príspevkov*. Banská Bystrica : Belianum, 2019, s. 108 – 114. ISBN 978-80-557-1624-4.

- MOLNÁROVÁ, P. 2019b. Jazyk, komunikácia a kontext na pomedzí lingvistiky a histórie (s konkretizáciou na lexikálnych príkladoch). In *Jazyk a kultúra*, 2019, roč. 10, č. 39 – 40, s. 37 – 46. ISSN 1338-1148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2019c. Kognitívno-sémantická interpretácia metafory v kontexte politicko-ideologického vývinu v rokoch 1965 – 1970. In *Slovenská reč*, 84, 2019, č. 2, s. 185 – 204. ISSN 0037-6981.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020a. Hodnoty ideológie socializmu optikou vybraných lexém. In *Jazyk a kultúra*, 2020, roč. 11, č. 41 – 42, s. 91 – 101. ISSN 1338-1148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020b. Ideologicko-persuazívne prejavy v publicistických titulkoch denníka *Pravda* v 60. rokoch. In *Slovenská reč*, 85, 2020, č. 2, s. 191 – 211. ISSN 0037-6981.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020c. Mocenské prejavy KSC v reflexii vlastných mien v stránickej tlači. In *Acta historica Neosoliensia*, tom. 23, č. 1, s. 52 – 71. ISSN 1336-9148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020d. Jazykový obraz socializmu v kolektívnej pamäti súdobej a súčasnej publicistiky pod vplyvom roku 1968. In *Inskrypcje*. Półrocznik, R. VIII, 2020, z. 2 (15), s. 47 – 59. ISSN 2300-3243.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020e. Ideológia verzus aktualizácia v persuzívnej funkcii novinových titulkov v 60. rokoch. In NEMČEKOVÁ, J. – PETRÁŠ, P. (eds.) *Varia XXVIII*. Zborník príspevkov z XXVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020, s. 147 – 153. ISBN 978-80-558-1632-6.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021a. Vývin obrazu ideológie socializmu v tematickom diskurze: na príklade politicko-ideologickej konceptuálnej metafory. In *Nová filologická revue*, 2021, roč. XII, č. 1., s. 147 – 165.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021b. Niekoľko poznámok k slovenskému jazyku obdobia socializmu v 60. rokoch. Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti XXV. výročia Slovakistiky v Záhrebe. Filozofická fakulta Univerzity v Záhrebe, 6. – 7. decembra 2019. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2021c. Kontrast a jeho funkcia v expresívnej ideologickej motivovanej denominácii politického subjektu. In *Lingua et vita*, 2021, roč. X/2, č. 20, s. 33 – 42. ISSN 1338-6743.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021d. Funkcia vlastných mien vo vzťahu k politickej ideológii socializmu: na príkladoch zo stránického denníka *Pravda* v 60. rokoch. In *Acta onomastica*, 2021, 62, č. 2, s. 335 – 352.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021e. Kontrast a jeho funkcia v expresívnej ideologickej motivovanej denominácii politického subjektu. In *Lingua et Vita*, 2021, roč. 10, č. 20, s. 33 – 42.
- MOLNÁROVÁ, P. 2022a. Expresívnosť v obraze nepriateľa v stránickej diskurze (1948 – 1956). Príspevok na 11. medzinárodnej konferencii o komunikácii konanej 16. – 17. 9. 2021 v Banskej Bystrici. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2022b. Štylisticko-diskurzívne techniky s využitím expresivity v ideologickej podmienenom komunikáte. Príspevok na 30. kolokviu mladých jazykovedcov konanom 3. – 5. 11. 2021. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2022c. Jazyk – kultúra – politika: spoločensko-historický transfer zo socializmu do demokracie. Príspevok na konferencii Cultural Transfer in the United Europe uskutočnenej 10. februára 2022 v Banskej Bystrici. [V tlači.].

- NAKONEČNÝ, M. 2009. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 2009. 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.
- NEČASOVÁ, D. 2018. *Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956*. Brno : Host, 2018. 271 s. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NEKVAPIL, J. 2006. Úvodem k monotematickému číslu „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“. In *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42, č. 2, s. 263 – 267. ISSN 2336-128X.
- ONDREJOVIČ, S. 2008. Jazyk „totalitný“ a „posttotalitný“ (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989). In *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 161 – 168. ISBN 978-80-224-0994-0.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. Medzi štylistikou a diskurznuou analýzou. In *Jazykovedný časopis*, 2013, roč. 64, č. 1, s. 49 – 66. ISSN 0021-5597.
- ORWELL, G. 2013a. *1984*. Bratislava : Slovart, 2013. 253 s. ISBN 978-80-556-1083-2.
- ORWELL, G. 2013b. *Politics and the English Language*. London : Penguin Books, 2013. 24 s. ISBN 978-0-141-39306-3.
- PATRÁŠ, V. 2005. Teoreticko-metodologické zdroje súčasných analýz diskurzu v interdisciplinárnych súvislostiach. In *Współczesne analizy dyskurzu. Kognitywna analiza dyskurzu a inne metody badawcze*. Red. M. Krauz – S. Gajda. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 21 – 29. ISBN 83-7338-216X.
- PATRÁŠ, V. 2018. K dynamike štylistiky slovnej zásoby v súčasnej online mediálnej produkcii názorového typu. In *Jazykovedný časopis*, 2018, roč. 69, č. 3, s. 446 – 461. ISSN 0021-5597.
- PAULÍNÝ, E. 1955. O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka. In *Slovo a slovesnosť*, 1955, roč. 16, č. 1, s. 17 – 24.
- PAVLÍČEK, V. et al. 2015. *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha : Leges, 2015. 1152 s. ISBN 978-80-7502-084-0.
- PAVLŮ, D. 1983. *Slovník propagace a...z*. Praha : Merkur, 1983. 246 s.
- PEŠEK, J. 2009. Politický vývoj na Slovensku: od prevratu 1948 do prelomu rokov 1967/68. In LONDÁK, M. – SIKORA, S. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava : Veda, 2009, s. 12 – 41. ISBN 978-80-224-1095-3.
- PEROV, M. 2013. *Retro ČS. Co bylo a nebylo za reálného socialismu*. Brno : Jota, 2013. 245 s. ISBN 978-80-7565-231-7.
- PETROV, M. 2015. *Retro ČS 2. Jak jsme si to (u)žili za reálného socialismu*. Brno : Jota, 2015. 283 s. ISBN 978-80-7565-231-2.
- PETROV, P. – RYAZANOVA-CLARKE, L. eds. 2014. *The vernaculars of communism : language, ideology and power in the Soviet Union and Eastern Europe*. London : Routledge, 2014. 229 s. ISBN 9781317647485.
- PLESKALOVÁ, J. 2017. Antroponymum. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné online: <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM> [cit. dňa 13. 1. 2022].
- PROFANTOVÁ, Z. 2012. K otázke každodennosti. In PROFANTOVÁ, Z. et al. *Žili sme v socializme I. Kapitoly z etnológie každodennosti*. Bratislava : Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 2012, s. 20 – 38. ISBN 978-80-88997-49-8.
- PRUŠA, J. 2011. *Abeceda reálného socialismu*. Praha : Avia Consultansts, 2011. 678 s. ISBN 978-80-260-0686-2.

- PULLMANN, M. 2016. Konsolidace, pokojný život a neviditelné násilí. Vznik a vývoj normalizační ideologie v Československu. In KOLÁŘ, P. – PULLMANN, M. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha : Lidové noviny, 2016, s. 73 – 84. ISBN 978-80-7422-560-4.
- RAKOVÁ, S. 2011. Místa paměti na přelomu tisíciletí: výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVAČKA, M. – MARÈS, A. – POKORNÁ, M. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 22 – 32. ISBN 978-80-7286-186-6.
- RAŠOVÁ, D. 2013. *Pragmatika jazykových javov v masmediálnej komunikácii*. Krakow : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 170 s. ISBN 978-83-7490-721.
- RAUSOVÁ, J. 2017. Socioonomastika – lze ji vymezit jako samostatnou disciplínu? In *Onomastica*, 2017, 61, č. 1, s. 281 – 294.
- REIFOVÁ, I. et al. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha : Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.
- RENNER, H. – SAMSON, I. 1993. *Dejiny Česko-slovenska po roku 1945*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993. 207 s. ISBN 80-85665-16-6.
- RŮŽIČKA, J. 2014. Diskurs. In STORCHOVÁ, L. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 75 – 86. ISBN 978-80-87271-87-2.
- RYČLOVÁ, I. 2013. Kult V. I. Lenina jako sovětský kulturní fenomén. In HANUŠ, J. – VLČEK, R. a kol. *Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 117 – 132. ISBN 978-80-7325-310-3.
- RYCHLÍK, J. 2020. *Československo v období socialismu 1945 – 1989*. Praha : Vyšehrad, 2020. 416 s. ISBN 978-80-7601-334-6.
- ŘÍCHOVÁ, B. – JIRÁK, J. 2000. Politická komunikace a média. In JIRÁK, J. – ŘÍCHOVÁ, B. (eds.) *Politická komunikace a média*. Praha : Karolinum, 2000, s. 5 – 19. ISBN 80-246-0182-6.
- SABROW, Martin. 2012. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. In *Soudobé dějiny*, 2012, roč. 19, č. 2, s. 197 – 208. ISSN 1210-7050.
- SCHIFFRIN, D. – TANNEN, D. – HAMILTON, H. E. eds. 2008. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell Publishers, 2008. 872 s. ISBN 9780470751985.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2007. Totální jazyk v bývalém Československu, koncept slova práce. In BUDIL, I. – ZÍTKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 3. Sborník z konference*. Ústí nad Labem : Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, s. 110 – 116. ISBN 9788087025154.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2008. Hodnotící prostředky v totalitním jazyce v období 1948 – 1986 v bývalém Československu (nejfrekvencovanější a nejpříznakovější přídavné jména tohoto jazyka). In BUDIL, I. – ZÍTKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 4 – interdisciplinární pohled*. Mníšek pod Brody : Dryáda, 2008, s. 186 – 194. ISBN 978-80-87025-20-8.

- SCHMIEDTOVÁ, V. 2012. *Malý slovník realití komunistické totality*. Praha : Lidové noviny, 2012. 206 s. ISBN 978-80-7422-192-7.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2014. Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným. In *Časopis pro moderní filologii*, 2014, 92(2), s. 165 – 179. ISSN 2336-6591.
- SCHNEIDEROVÁ, S. 2015. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha : Karolinum, 2015. 164 s. ISBN 978-80-246-2884-4.
- SCHULZ, W. 2000. Funkce a důsledky politické komunikace. In JIRÁK, J. – ŘÍCHOVÁ, B. (eds.) *Politická komunikace a média*. Praha : Karolinum, 2000, s. 24 – 40. ISBN 80-246-0182-6.
- SIPKO, J. 2011. *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokultúrológie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. 320 s. ISBN 978-80-555-0371-4.
- SIPKO, J. 2013. Sovietizmy v rusko-slovenskom porovnaní. In HOSTOVÁ, I. – GAVUROVÁ, M. – SMETANOVÁ, M. (eds.) *Zrkadlá translatológie I.: Preklad ako nástroj komunikácie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 12 – 20. ISBN 978-80-555-0783-5.
- SIPKO, J. 2014. Lingvokultúrológia osobnosti. In KESSELOVÁ, J. – IMRICHOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. (eds.) *Registre jazyka a jazykovedy (II)*. Prešov : FF PU, 2014, s. 2846 – 294. ISBN 978-80-555-1160-3.
- SIPKO, J. 2017. *Lingvokultúrológia našej doby*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2017. 238 s. ISBN 978-80-555-1976-0.
- SLANČOVÁ, D. 1996. *Praktiká štylistika*. Prešov : Slovacontact, 1996. 127 s. ISBN 80-901417-9-X.
- SLANČOVÁ, D. 2007. Štylistika slovenskej a českej bulvárnej tlače (na príkladoch bulvárnych denníkov Nový čas a Blesk). In *Styl*, 2007, č. 6, s. 255 – 271.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. 2011. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.
- Slovník slovenského jazyka. I. A – K*. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959. 815 s.
- Slovník slovenského jazyka II. L – O*. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV. 648 s.
- SMOLÍK, J. 2021. Politika a symboly: politické symboly? In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2021, s. 434 – 447. ISBN 978-80-225-4860-1.
- SOULES, M. 2015. *Media, Persuasion and Propaganda*. Edinburgh : University Press, 2015. 288 s. ISBN 978-0-7486-4415-5.
- SRPOVÁ, H. 2007. Manipulation and Persuasion. In SRPOVÁ, H. – BARTOŠEK, J. – ČMEJRKOVÁ, S. – JAKLOVÁ, A. – PÁCL, P. *Persuasion through words and images*. Ostrava : University of Ostrava, Faculty of Arts, 2007, s. 33 – 42. ISBN 978-80-7368-256.
- SUK, J. 2017. *Zapomenutá slova. Pripominání totality prostřednictvím jazyka a hermenutiky*. Frýdlant nad Ostravicí : Krtek a Datel, 2017. 177 s. ISBN 978-80-270-2329-5.
- SVOBODOVÁ, J. 2016. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2016. 214 s. ISBN 978-80-244-4923-4.

- ŠARADÍN, P. 2001. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 131 s. ISBN 80-85959-94-1.
- ŠEBESTA, K. 2001. Studovat jazyk totality? In KABELA, J. – MLČOCH, L. (eds.) *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy*. Praha : Karolinum, 2001, s. 268 – 273. ISBN 80-246-0378-0.
- ŠTASTNÁ, R. 2018. *Retrorepublika*. Ústí nad Labem : APS Publishing, 2018. 351 s. ISBN 978-80-87624-62-3.
- ŠTEFANČÍK, R. 2016a. Politický jazyk. Ako ho definovať? In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava : Ekonóm, 2016, s. 28 – 46. ISBN 978-80-225-4292-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2016b. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie I*. Bratislava : Ekonóm, 2016. 349 s. ISBN 978-80-225-4292-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2017. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava : Ekonóm, 2017. 591 s. ISBN 978-80-225-4424-5.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2018. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018. 470 s. ISBN 978-80-225-4528-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2019. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava : Ekonóm, 2019. 622 s. ISBN 978-80-225-4641-6.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2020. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava : Ekonóm, 2020. 385 s. ISBN 978-80-225-4743-7.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2020. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2020. 517 s. ISBN 978-80-225-4860-1.
- ŠTEFANČÍK, R. – DULEBOVÁ, I. 2017. *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava : Ekonóm, 2017. 193 s. ISBN 978-80-225-4414-6.
- ŠUBRT, J. – PFEIFEROVÁ, Š. 2010. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, 2010, č. 1, s. 9 – 29.
- ŠUBRT, J. – MASLOWSKI, N. – LEHMANN, Š. 2014. Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In MASLOWSKI, N. – ŠUBRT, J. et al. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 15 – 30. ISBN 978-80-246-2689-5.
- ŠVEHLOVÁ, M. 1999. Řeč jako politikum, jako nástroj politické moci. In ODALOŠ, P. (ed.) *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 2. diel*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 14 – 18. ISBN 80-8055-287-8.
- TŮMA, O. 2010. Proměny komunistického režimu. In ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. (eds.) *Slovník komunistické totality*. Praha : Lidové noviny, s. 9 – 15. ISBN 978-807422-060-9.
- TURISOVÁ, G. 2020. Jazykový obraz osobnosti J. V. Stalina na materiáli sovietskych novín Izvestia z roku 1945. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2020, s. 489 – 498. ISBN 978-80-225-4860-1.
- TUŠER, A. 1999. *Ako sa robia noviny*. 1. vyd. Bratislava : SOFA, 1999. 219 s. ISBN 80-85752-66-2.

- TUŠER, A. 2003. Titulok – kontaktná zložka prejavu. In *Otázky žurnalistiky*, 2003, roč. 46, č. 1 – 2, s. 51 – 57. ISSN 0322-7049.
- TVRDÁ, K. 2018. Kategorizace pražského jara v dialozích normalizačního Rudého práva. In ŠTEFANČÍK, R. ed. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, s. 314 – 325.
- TVRDÁ, K. 2019a. Mediální dialogické sítě v kontextu studené války: Rudé právo 1952. In ŠTEFANČÍK, R. ed. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava : Ekonóm, s. 187 – 200.
- TVRDÁ, K. 2019b. „Komunistická kritika“ v dialozích Rudého práva. In *Studie z aplikované lingvistiky*, 2019, roč. 10, č. 1, s. 66 – 83. ISSN 2336-6702.
- URBAN, L. – DUBSKÝ, J. – MURDZA, K. 2011. *Masová komunikace a veřejné mínění*. Praha : Grada, 2011. 230 s. ISBN 978-80-247-3563-4.
- URBANOVÁ, M. 2018. Řeč jako nástroj ideologie. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018, s. 65 – 73. ISBN 8022545287.
- VÁŇA, T. 2013. *Jazyk a totalitarizmus*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 159 s. ISBN 978-80-7325-316-5.
- VAŇKOVÁ, I. 2007. *Nádoba plná řečí : člověk, řeč a přirozený svět*. Praha : Karolinum, 2007. 312 s. ISBN 978-80-246-1122-8.
- VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. – ŠLÉDROVÁ, J. 2005. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha : Karolinum, 2005. 343 s. ISBN 978-80-246-1122-8.
- VOLEK, J. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2006. Mediální studia: východiska a výzvy. In *Mediální studia*, 1, 2006, č. 1, s. 10. ISSN 2464-4846.
- VONDROVÁ, J. 2012. Sovětská politika a KSČ v počátcích normalizace. In KALOUS, J. – KOCIAN, J. (eds.) *Český a slovenský komunizmus (1921 – 2011)*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 342 – 351. ISBN 978-80-87211-70-0.
- WETHERELL, M. – TAYLOR, S. – YATES, S. J. (eds.) *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London : Sage, 2004. 406 s. ISBN 0-7619-7156-4.
- WODAK, R. – MEYER, R. (eds.) 2016. *Methodes of critical discourse studies*. London : Sage, 2016. 256 s. ISBN 978-1-4462-8241-0.
- YOUNG, J. W. 1991. Totalitarian language : Orwell's Newspeak and its Nazi and communist antecedents. Charlottesville; London : University Press of Virginia, 1991. 320 s. ISBN 978-0813913247.
- ZÁBRODSKÁ, K. 2009. *Variace na gender : poststrukturalizmus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha : Academia, 2009. 197 s. ISBN 978-80-200-1752-9.
- ZAVACKÁ, M. 2013. V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu. In KREKOVIČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia Group, 2013, s. 224 – 238. ISBN 978-80-8159-026-9.
- ZAVACKÁ, M. 2005. *Kto žije za ostnatým drôtom*. Bratislava : Veda, 2005. 168 s. ISBN 80-224-0897-2.

Internetové zdroje:

- BOČÁK, M. 2019. *Od znaku k diskurzu* (1. diel – semiologické východiská). Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2019. 45 s. ISBN 978-80-555-2382-8. [cit. dňa 1. 7. 2020]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak6/subor/ucebnica.pdf>
- KLUBERT, T. 5. *marec 1953 – Smrt' J. V. Stalina*. [cit. dňa 9. 2. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/5-marec-1953-%E2%80%93-smrt-j-v-stalina/List-of-Key-Onomastic-Terms>. [cit. dňa 23. 11. 2021]. Dostupné online: <https://icosweb.net/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf>
- Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSCĽ*. [cit. dňa 16. 1. 2022]. Dostupné na internete: http://www.totalita.cz/txt/txt_poucení.php
- Propaganda. [Heslo.] [cit. dňa 22. 11. 2021] Dostupné online: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>.
- SAWER, M. 2006. *Wearing your politics on your sleeve: The role of political colours in parties and social movements*. Paper presented to the Australasian Political Studies Association conference on 25. – 27. September 2006. [cit. dňa 21. 2. 2019]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/profile/Marian_Sawer/publication/251329319_Wearing_your_Politics_on_your_Sleeve_The_Role_of_Political_Colours_in_Social_Movements/links/53feb5db0cf23bb019be58f0/Wearing-your-Politics-on-your-Sleeve-The-Role-of-Political-Colours-in-Social-Movements.pdf.
- SLEJŠKA, D. Veřejné mínění [heslo]. In NEŠPOR, Z. R. (ed.) 2017. *Sociologická encyklopedie*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2017. [cit. dňa 19. 4. 2020]. Dostupné na internete: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/M%C3%ADn%C4%9Bn%C3%AD_ve%C5%99ejn%C3%A9_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/M%C3%ADn%C4%9Bn%C3%AD_ve%C5%99ejn%C3%A9_(MSgS))
- Ústavný zákon č. 100/1960 Sb. z 11. júla 1960. Ústava Československej socialistickej republiky. [cit. dňa 16. 3. 2021]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1960/100/>
- Zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 81/1966 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19670101.html>
- Novelizovaný zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 84/1968 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680628.html>
- Novelizovaný zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 127/1968 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680926.html>
- Zákon o štátnom sviatku, o dňoch pracovného pokoja a o pamätných a významných dňoch č. 93/1951 Zb. [cit. dňa 24. 9. 2020]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1951/93/19660101.html>
- Zákonník práce. Zákon č. 65/1965 Zb. [cit. dňa 6. 5. 2020]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1965/65/19660101.html>

Zoznam príloh

Príloha č. 1. *Pravda*, 6. marec, 1953. Oznam o úmrtí J. V. Stalina.

Príloha č. 2. *Pravda*, 14. marec 1953. Oznam o úmrtí K. Gottwalda.

Príloha č. 3. *Pravda*, 1. máj 1957. Prvomájová titulná strana.

Príloha č. 4. *Pravda*, 21. marec 1956. Úvodník Plnením odkazu súdruha Gottwalda urýchlíme výstavbu socializmu.

Príloha č. 5. *Pravda*, 5. apríl 1956. Úvodník Jasný smer pre prácu strany (2 strany).

Príloha č. 6. *Východoslovenské noviny*, 1. máj, 1961. Prvomájová titulná strana.

Príloha č. 7. *Pravda*, 22. august 1968. Titulná strana bezplatného vydania v reakcii na inváziu do Československa.

Príloha č. 8. *Smer*, 22. august 1968. Titulná strana mimoriadneho vydania v reakcii na inváziu do Československa.

Príloha č. 9. *Smer*, 30. august 1968. Úvodník Čo je vlastne „normálna“ situácia?

Príloha č. 10. *Smer*, 4. september 1968. Heslá publikované v nadväznosti na okupáciu Československa.

Príloha č. 11. *Pravda*, 9. september 1968. Heslá publikované v nadväznosti na okupáciu Československa.

Príloha č. 12. *Pravda*, 10. september 1968. Heslá publikované v nadväznosti na okupáciu Československa.

Prílohy

Príloha č. 1. Pravda, 6. marec, 1953. Oznam o úmrtí J. V. Stalina.

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN SPOJTE SA!

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Piatok, 6. marca 1953

Nesmrteľné Stalinovo meno bude navždy žiť v srdciach sovietskeho ľudu a všetkého pokrokového ľudstva

Súdruh J. V. Stalin zomrel

Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Rada ministrov SSSR a Prezídium Najvyššieho sovietu SSSR s počitom veľkého smútku oznamujú, že 5. marca 1953 o 9. hodine 50 minút večer zomrel po ťažkej chorobe predseda Rady ministrov SSSR a tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho sväzu Jozef Vissarionovič Stalin.

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN SPOJTE SA!

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Sobota, 14. marca 1953 — Cena 1 Kčs

*Večne bude žiť v československom ľude
meno súdruha Klementa Gottwalda.
Bude žiť v našich srdciach, v našich
mysliach, v našich činoch.*

Súdruh Klement Gottwald zomrel

Ústredný výbor Komunistickej strany Československa, vláda republiky Československej a Ústredný akčný výbor Národného frontu oznamujú v najhlbšom zármutku strane a všetkému československému ľudu, že 14. marca o 11. hodine ráno zomrel po krátkej, ťažkej chorobe prezident Československej republiky, predseda Komunistickej strany Československa súdruh Kl. Gottwald

Príloha č. 4. Pravda, 21. marec 1956. Úvodník Plnením odkazu súdruha Gottwalda urýchlíme výstavbu socializmu.

Plnením odkazu súdruha Gottwalda urýchlíme výstavbu socializmu

Nehynúca je pamiatka súdruha Klementa Gottwalda. Dielo, ktoré súdruh Gottwald vytvoril, bude stále rásť a rozvíjať sa pre blaho nášho ľudu, pre veľa mieru a pokroku na celom svete. To prisahal celý československý ľud pri pamiatke najväčšieho syna našich národov, zakladateľa a stroja nášho ľudodemokratického štátu. Gottwaldova cesta je správna a víťazná. Pamätliví veľkej príslušnosti a vďaka 19. marca 1953 vždy si budeme pripomínať v čom spočíva spravnosť a neotrúfatosť tejto cesty.

Prédovšetkým v tom, že súdruh Gottwald budoval a zocelil našu rodnú komunistickú stranu v stranu na lenisko-stalinského typu a vždy pred nás staval ako najvyššiu požiadavku učiť a priblížiť sa slávnej Komunistickej strane Sovietskeho zväzu.

Préto sme prisahali nad rakvou súdruha Gottwalda, že ďalej budeme upevňovať a zocelovať našu rodnú komunistickú stranu!

Súdruh Gottwald nás vždy upozorňoval na to, že sila a nepremohiteľnosť strany je v jej spojení s masami.

Préto sme prisahali nad rakvou súdruha Gottwalda, že okolo našej strany, v pevnom odhodlaní splniť jeho odkazy, somkneme celý jednotný Národný front, všetkých ľudí dobrej vôle; majúc na zreteli samostatnosť našej vlasti, všestranný rozkvet a blaho jej ľudu!

Súdruh Gottwald pevne a neohybné držal zástavu proletárskeho internacionalizmu, neúnavne nám pripomínal, že v družbe so Sovietskym zväzom je samotný základ nezhľadosti, slobody a šťastného rozkvetu našej vlasti.

Préto sme prisahali nad rakvou súdruha Gottwalda, že nikdy nezahájime pevné a verné priateľstvo a spojenectvo so Sovietskym zväzom, našim osloboditeľom s veľkou krajinou Lenina a Stalina, zástitou mieru a pokroku!

Súdruh Gottwald učil náš ľud, že sám strojom svojej budúcnosti, že osud našej vlasti, jej blaha, jej rozkvet je v našich vlastných rukách.

Préto sme prisahali nad rakvou súdruha Gottwalda, že zvýšime socialistické súťaženie, zvýšime produktivitu práce, posilíme obratnosť našej krajiny a v spojení so svetovým táborom obrancov mieru všetky úklady proti mieru zničime, mier udržíme!

Neotrúfatosťou bola viera súdruha Gottwalda v našu stranu, učil nás strana veriť. A strana nesklámalá. Boli tu, somknúť sa k tomu svojho ústredného výboru, odhodlaná pokračovať v gottwaldovskej ceste.

Neotrúfatosťou bola viera súdruha Gottwalda v baštu svetového proletariátu a mieru, vo veľký Sovietsky zväz a Sovietsky zväz nás učil nesklámať. I v ťažkých chvíľach našich národov, keď sme strach svojho najdrahšieho, svojho otca, svojho vodcu, národy Sovietskeho zväzu boli s nami, cítili sa nami, cítili s nami a pomáhali nám prekonať bôľ. Pevnou oporou sú nám slová súdruha Bulgárina, ktoré povedal na Václavskom námestí: „Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, sovietska vláda, všetok sovietsky ľud, budú i naďalej neúnavne upevňovať priateľstvo medzi Sovietskym zväzom a Československým ľudom podporu a pomoc v budovaní socializmu“.

Neotrúfatosťou a pevná bola viera súdruha Gottwalda v náš pracujúci ľud, v jeho nevyčerpatelnú silu, v jeho neohrančené tvorivé schopnosti. A náš pracujúci ľud v týchto ťažkých chvíľach nesklámal.

Teľky a ťielky bezpartijných robotníkov a pracujúcich roľníkov,

prislúšníci ľudu verné inteligenci, v dňoch nášho najväčšieho zármutku v plnej hĺbke pochopily úlohu a silu komunistickej strany a veľkosť ideí, za ktoré bojuje. Státisíce telegramov, listov a podpisov na kondolenčných háčkoch v celej republike svedčia o tom, ako sa ešte užíšie somknul náš ľud okolo svete rodnej strany, ako sa upevňujú zoceluje gottwaldovská jednota pracujúcich miest a dedín. Medzi našimi robotníkmi, roľníkmi a inteligenciou rúľe odhodlanie, aby každý náš občan prevzal na seba časť diela súdruha Gottwalda a rozvíjal ho ďalej. Préto sa veľký bôľ a zármutok nikdy nepremeni v sklidesť a maľomyseľnosť, ale všade z neho prýšči mohutné pracovné odhodlanie, nový rozmach tvorivého rozvíjania pracovnej iniciatívy nášho ľudu.

Tisíce pracujúcich našej vlasti sa zapojily do predmájového súťaženia po vzore hutníkov v Podbrezovej, ktorí vytavila k 1. máju 1800 ton ocele nad plán, i po príklade Závodu K. J. Vorošilova v Dubnici a pracovníkov našich energetických závodov, vyrábajúcich ďalšie milióny kWh elektrického prúdu nadpláne. Tisíce pracujúcich z úcty k pamiatke súdruha Stalina prišli novou iniciatívou, rozšírili a prijali nové socialistické záväzky. Pracovníci Československých naftových závodov v Gbeloch splnia tohorodný plán, zvýšený o 23 percent. Banie Novej západnej bane v Handlovej budú sústavne prekračovať plán na 109 percent, aby splnili úlohu päťročnice už 30. novembra. Baníci v Novákoch sa zaviazali vyťažít do 1. mája 10.000 ton uhľu nad plán. K záväzkom robotníkov pridávajú sa nové socialistické záväzky družstevníkov v Slovenskej Ľupči, v Ružindole i traktoristov vo Štvrtku na Ostrove a ďalších, zamerané na urýchlenu jarných prác, zvýšenie hektárových výnosov a lepšie plnenie dodávkových povinností.

A odchod súdruha Gottwalda len zocelil pracovné odhodlanie nášho ľudu. Vrútocki železničníci sa chystali 14. marca odoslať svoje záväzky súdruhovi Gottwaldovi, ale delegácia z Vrútock mohla sa pokloniť už iba mýtovmu prezidentovi. S tým väčším odhodlaním začali plniť v celom závode vernosť odkazu súdruha Gottwalda. Rudňanskí baníci chcú i tmi dokázať svoju vernosť odkazu súdruha Gottwalda. Doteraz neplnil plán zocelovali zaoštvávanie celého železozrodného sektoru. Najlepší rudňanskí baníci na porube č. 11. pražari a mnohí iní, vyhlásili za vec svojej najväčšej cti, zameškané dohoniť a posledný rok Gottwaldovej päťročnice splniť. V tomto dtechu nesú sa ich socialistické záväzky.

Robotníci a pracujúci roľníci, ktorí prijali budovateľské záväzky, aby plnili odkaz súdruha Gottwalda, svojim príkladom ukazujú, čo je teraz našou najnajtehuavejšou úlohou splniť všade, na všetkých úsekoch posledný rok Gottwaldovskej päťročnice, dovŕšiť veľké budovateľské dielo Klementa Gottwalda. A vrútocki, rudňanskí a ostatní iniciátori nového rozmachu socialistického súťaženia nesmú zostať sami. V celonárodnom nezadržateľnom rozmachu tvorivých síl nášho ľudu, uskutočnia sa slová prisahy, ktoré slávnostne predniesol súdruh Zápotocký:

„Vpred, československá úderná brigáda, vpred pod zástavou Lenina a Stalina, vpred, za splnenie životného cieľa súdruha Gottwalda, za vybudovanie socializmu v našej vlasti!“

Vpred, vpred, zpät ani krok!“

JASNÝ SMER PRE PRÁCU STRANY

Pre všetku ďalšiu prácu našej strany, pre všetok náš ľud, pre ďalšiu cestu našej krajiny k socializmu má veľký význam zasadanie Ústredného výboru strany, ktoré sa konalo v dňoch 29. a 30. marca. Ústredný výbor sa zaoberal výsledkami XX. sjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu — tohto najvýznamnejšieho sjazdu v dejinách KSSS od časov Lenina a vyslovil a nimi úplný súhlas. Na ich základe potom urobil dôležité uzavery pre našu vlastnú prácu.

My, československí komunisti, vidíme v Komunistickej strane Sovietskeho zväzu najskúsenejší oddiel medzinárodného revolučného robotníckeho hnutia, svojho staršieho a skúsenejšieho brata, s ktorým má spája vernosť spoločným ideám, spoločnému boju a spoločným cieľom.

Uteíme sa od tejto Leninom vytvorenej a vychovej strany predovšetkým hlboko zásadovosti, správneho prístupu k riešeniu otázok, k tomu, ako sa v našich podmienkach riadiť učebným marxizmu-leninizmom, ako odstraňovať staré a pomáhať rasti nového a pokrokového, ako vniesť leninského ducha do života celej strany.

V tomto zmysle tiež Ústredný výbor vo svojej rezolúcii uložil všetkým straníckym organizáciám a komunistom, aby sa zoznamovali a výsledkami práce XX. sjazdu KSSS a aby ich tvorivým spôsobom každodenne uplatňovali. Mimoriadny význam pre zlepšovanie straníckej práce budú mať zasadania krajských a okresných výborov strany, ktoré sa teraz konajú, i členské schôdže, ktoré sa uskutočnia v najbližších dňoch.

Ústredný výbor sa na svojom marcovom zasadani vo svetle rokovani XX. sjazdu KSSS znova zaoberal otázkami našej zahraničnej politiky. Vďaka aktívnej medzinárodnej politike krajín socialistického tábora, vedeného Sovietskym zväzom, dosiahl sa za posledné roky značné úspechy v presadzovaní politiky mierového spolužitia štátov a rôznym spoločenským zriadením.

XX. sjazd KSSS ukázal, akou dôležitou podmienkou pre odvrátenie vojen je existencia svetovej socialistickej sústavy, ktorej pevnou súčasťou je i naša vlasť. Dôležitá spolupráca krajín socialistického tábora, plný rozvoj všetkých vzájomných politických a hospodárskych stykov je taktiež v našom najvlastnejšom záujme.

Naša republika je pre ďalší rozvoj všestrannej hospodárskej spolupráce a obchodu so všetkými štátmi, avšak bez akýchkoľvek obmedzení, podľa zásady „rovný a rovným“. Bude podporovať svetové sily mieru a tým, že bude i naďalej hospodársky a technicky pomáhať slabým vyvinutým krajinám, ktoré bojujú za úplnú národnú nezávislosť.

Ústredný výbor strany sa hlboko zaoberal poučeniami, ktoré vyplývajú z XX. sjazdu KSSS pre našu hospodársku výstavbu. Našej priemyselne vyspelej krajine pripadá veľká úloha i v tom, aby nás stalo národným a príťažlivým príkladom pre pracujúcich v kapitalistických krajinách.

Dôležité uznesenia, ktoré v tejto súvislosti Ústredný výbor prijal — nové zníženie cien a pripravená úprava miezd a plátov niektorých pracovníkov — opäť dokazuje veľkú starostlivosť komunistickej strany o blaho ľudu.

Naša strana dôsledne bojuje za plnenie veľkých úloh, ktoré pre rozvoj národného hospodárstva vyplývajú z X. sjazdu KSC. Ich plnením

tiež umožní v druhej polovici päťročnice pristúpiť k postupnému zavádzaniu sedemhodinového pracovného dňa. Toto významné opatrenie, podobne ako ďalšie zlepšovanie mzdovej práce a úprava niektorých dôchodkov závisí hlavne od toho, ako my všetci budeme pracovať, ako budeme plniť a prekráčať plány.

Všestranný rozvoj politickej a pracovnej aktivity a iniciatívy ľudu mnoho ráz brzdia rôzne nedostatky v práci hospodárskeho a štátneho aparátu. Ústredný výbor strany ostro odsúdil všetky zjavy byrokratizmu a zdraznil nevyhnutnosť podstatného zjednodušenia administratívy a evidencie, aby bolo možné energickým spôsobom znížiť početný stav štátneho a hospodárskeho aparátu, hlavne ústredného.

Najlepšou zárukou úspechov v tomto úsilí je čo najširšia účasť ľudu na riadení štátu a výroby. Preto Ústredný výbor a celá strana budú dôsledne presadzovať správne metódy centrálného riadenia, bojovať proti byrokratickej centralizácii, usilovať o to, aby pokiaľ možno najširšiu právomoc dostali slovenské národné orgány a hospodárske i správne orgány v krajinách i v okresoch.

Dalekosiachly význam pre postup našej krajiny k socializmu bude mať druhá päťročnica. Návrh smerníc Ústredného výboru pre druhý päťročný plán prerokuje celoštátna konferencia strany a dosťanú ho na diskusiu a podanie pripomienok krajské a okresné výbory i závodné organizácie strany, odborové orgány a organizácie a iné organizácie Národného frontu.

Skutočným tvorcóm nového spoločenského poriadku je robotnícka trieda. Zásluhy robotníckej triedy, všetkých pracujúcich a celej našej strany boli neprávom prisudzované jednotlivcom, iba tvorivá energia a aktivita všetkých pracujúcich, robotníkov, roľníkov, inteligencie je zárukou, že sa zmenia v čin skvelé perspektívy socialistického budovania našej vlasti.

Straníckym organizáciám a orgánom i jednotlivým komunistom — celej strane Ústredný výbor ukladá podporovať a rozvíjať iniciatívu a aktivitu pracujúcich a organizovať ich k plneniu a prekráčeniu úloh druhej päťročnice.

Záleží predovšetkým na tom, ako bude pracovať strana a jej organizácie, ako si všetci komunisti budú uvedomovať svoju zodpovednosť v celom živote našej krajiny. Je nevyhnutné vo svetle záveru XX. sjazdu KSSS dôkladne, otvorene a kriticky sa pozrieť na všetky základné problémy našej straníckej práce.

Ústredný výbor zdraznil, že ide o základný obrat v činnosti strany. A keď to má byť dosiahnuté, treba v celej strane dôsledne uplatňovať leninské normy straníckeho života. Neplnenie týchto zásad stranu oslabuje, priamo poškodzuje. Zďaleka nestačí uspokojovať sa s púhym vyhlásovaním správnych zásad, ale predovšetkým treba ich každý deň a každú chvíľu uvádzať do života.

Rastúci význam strany, správne uplatnenie jej vedúcej úlohy vyžaduje predovšetkým uskutočňovať a upevňovať v celej strane kolektívne vedenie. V otvorenom odhalení ťažkých dôsledkov kuľtu osobnosti a v jeho priamom odsúdení, i v plnom obnovení kolektívneho vedenia je základné poučenie, ktoré nám v otázkach straníckej práce prináša XX. sjazd KSSS. Kult osobnosti, ktorý je cudzí marxizmu-leninizmu, zmýja (Rokovoznovenie na 2. strane)

Jasný smer pre prácu strany

(Dokončenie z 1. strany)
dlhu strany a ľudových mäs, sputáva ich iniciatívu a vedie k vážnym chybám.

Stále ešte sa u nás porušujú stanovy strany, ktoré jasne hovoria, že najvyšším orgánom medzi konferenciami je krajský, okresný výbor, že byro je výkonným orgánom stranického výboru, ktorému zodpovedá a je povinné skladať pravidelne účty zo svojej činnosti. I v základných organizáciách strany sa často najdôležitejšie otázky prerokovávajú a riešia len na schôdzkach výboru a nie na členských schôdzkach. A práve v tom, že členské schôdze v mnohých prípadoch neprerokovávajú a neriešia dôležité otázky, s ktorými žijú všetci komunisti a všetok náš ľud a ktorými sa má celá stranická organizácia zaoberať, je hlavná príčina ich formálneho rázu a nedostatočnej úrovne celej straníckej práce.

Ústredný výbor rázne vystúpil

proti formálnosti a okázalosti v práci, uložil celej strane, aby tieto prejavy strane cudzích metód boli čo najrozhodnejšie vykonané.

Prísne stráženie zásad kolektívnej vedenia vyžaduje od každého komunistu, aby sa aktívne zúčastnil prerokovania a riešenia všetkých otázok a obetavo pomáhal uskutočňovať prijaté uznesenia. To tiež vedie k ďalšiemu posilňovaniu bojovej jednoty straníckych radov. Vnútrostranícka demokracia — to, že každý komunista má právo a povinnosť vyjadriť a obhajovať svoj názor a demokratický centralizmus — to, že komunisti svorne plnia prijaté uznesenia, že nižšie orgány a organizácie plnia uznesenia vyšších orgánov a organizácií — práve to tvorí tú nezdolnú silu, ktorou je jednota strany.

Jednota nemôže však byť tam, kde sa mienka jednej osoby alebo skupiny osôb vydáva za jedine správnu a neomylnú. Je v záujme strany neustále rozvíjať kritiku a sebakritiku v straníckych radoch. Preto je straníčkou povin-

nosťou všetkých vyšších orgánov i pracovníkov strany urobiť pre svoju prácu hlboké uzávery zo smerníc Ústredného výboru, že pokiaľ nenastúpime cestu sebakritiky zhora, ľudia neuveria, že to s kritikou a sebakritikou myslíme úprimne.

Zásadný význam pre ideové stmelenie strany má dôraz, ktorý Ústredný výbor položil na otázky ideologickej práce. Základnou príčinou značných nedostatkov na tomto úseku je skostnatosť, lipnutie na dogmách. Tvorivým spôsobom pracovať — to znamená opierať sa o fakty. Len skúmanie života pomôže nájsť správne riešenie.

Ústredný výbor dal jasný smer pre všetku našu ďalšiu prácu. Teraz je základnou úlohou celej strany dôkladne sa zoznámiť s jeho rokovaním a závermi, v ich duchu vyzbrojiť všetkých komunistov, aby vedeli vysvetľovať a presadzovať politiku strany, mobilizovať našich pracujúcich a viesť ich k novým úspechom v boji za mier a socializmus.

(Z Rudého práva)

2 PRAVDA
8. apríla 1956

Východoslovenské noviny
 ORGÁN KRAJSKEHO VÝBORU KSS V KOŠICIACH
 Pôvodník 1. mája 1961
 Číslo 161. — Ročník X. — 50

A ZASA JE TUMÁJ

KRESBA: akademický maliar **Ludovít HLEČKO**, laureát štátnej ceny

1. MÁJ — PREHĽADKA VÍTAZSTVA SOCIALIZMU

Tohoročný 1. máj, sviatok prvej časti celého sveta, osláni má ľud tak rádostne, ako som doteraz ešte nebolo. Pracujúci nášho kraja už v priprave na tohorodný prvomáj manifestujú svojimi právnymi úsilím a rozvojom inštitútov, odrážajúci sa v príjmu a plnení socialistických dŕôzov, ukázali, že úlohy prvého roku tretej päťročnice sa rozhodnuto nielen splnili, ale sa mnohých osekoch aj prekročili.

Tohoročný prvý máj je akurát mimoriadne radostný a prvý máj ľud aj historicky, pretože ho oslavujeme v období, keď socializmus v našej vlasti zvíťazil — v období, keď sme našli cestu rozvinutej výstavby socializmu v našej Československej socialistickej republike.

Tak ako v celom našej republike, aj vo Východoslovenskom kraji vybudovali sa desiatky nových závodov, mnohé boli rozšírené a rekonštruované. Vďaka tomu vzrástla priemyselná výroba o 3,5-krát, čo predstavuje za ten krátky čas takú veľkú oslobodenia, vied, než sa na oslobodenia vied, než sa v celom Slovensku dokázalo za celú obdobiu existencie kapitalistickej zriadenia. V kraji sa len od roku 1958 postavilo takmer 40 000 nových domov, stovky nových škôl a desiatky nových zdravotných a zdravotných zariadení. Aj na našej dedine zvíťazila socialistická výrobná organizácia. Socialistický sektor hospodárstva na 78,8 pere zo stávkou potrebujúcej spoločnej práce v kraji.

Práve, ktorá bude prekvapujúco v našom ľuď v prvomájových sprievodoch, bude a bude výbornou úspešnou socialistickú výstavbu v našej vlasti — vzhľadom na výstavbu v celom ľudom, ktoré došlo letom prvého človeka do vesmíru. Dvadsať apríla bolo oslava v dejinách

ľudstva historickým dňom víťazstva sovietskych robotníkov, majstrov, technikov a vedec-kých pracovníkov, ktoré dosiahli v mierovom súdzení o vede a technike.

Toto víťazstvo a úspech sovietského ľudu je o to radostnejšie, že ho dosiahli a, pravda, aj mohol dosiahnuť len ľud, ktorému stojí na čele v boji vojny vybudovaná a zocelená komunistická strana, ktorej základom bol génus vied, proletárskej revolúcie, Vladimír Iljič Lenin, náš veľký vodca, ktorý sa úprimne teší z úspechov výstavby komunizmu v ZSSR a preto bude v prvomájových sprievodoch ešte viac upravený vresť vzťah a lásku k svojmu ľudu, a bude prevolať na slávu prvému komunistovi nášho ľudu, a budúceho hrdinu revolúcie, Gagarinovi.

Naša radosť v prvomájových sprievodoch bude tiež prejavom našich veľkých sympatií k ľuďom nášho kraja, Afriky a Latinskej Ameriky, z ktorých mnohé budú kráčať v tohorodných prvomájových sprievodoch z oslobodenia alebo bojujúce za oslobodenie sa spod jarma kolonialistického ťažkoj. Pozdravy pracujúcich nášho Východoslovenského kraja v prvomájových sprievodoch budú tisíc kilometrov a budú patriť hrdiniskému ľudu republiky Kuby, ktorí rozdrvili hanobný útok zoldnierov z prvej tri mesiace, to je prejav dobrej prípravy našich stávkárov na oslavu tohorodného prvomájového — prvého mája, ktorý dápechy však zatiaľ vaje a očiam pracujúcich stále stavebnostatostná kvalita stavebnostatostných prác, ktoré musíme riešiť a podstatne zlepšiť. Stovky ton výrobkov magnetitu nad plán kolektívom magnetitármi a úspešne plnili.

za ktoré sa doteraz aj v prvomájových sprievodoch prešlo mnoho robotníckej krvi.

Za to, že prvý máj toho roku oslavíme už v socialistickej republike, vďaka strane Komunistickej strane Československa, ktorá sa rokov vedie nás ľud cez boje za prácu a chlieb a víťazstvom nad kapitalizmom a dŕôz k plneniu dŕôz rozvinutej výstavby socialistickej spoločnosti v našej vlasti. Tie isté socialistické záväzky v závodoch, baniach, na stavbách, v doprave, na JRD a SM, prijímané na počesť 40. výročia založenia KSS, sú potvrdením, že naši pracujúci majú svoju rodnú stranu radi a že pod jej vedením sú rozhodnutí ešte dôslednejšie bojovať za úspešné plnenie dŕôz treťoh päťročného plánu.

V tohorodných prvomájových sprievodoch budú nielen hrať došne, ale aj prám hrdô kraťas pracujúci Pozemných stavieb v Košiciach, v Trebišovskej výstavbe pracovníci nášho krajského združenia stavebníkov, v Poprade, Chemostavu v Humennom, Hydrostavu v Košiciach, ktorí spracú predchádzajúcim rokom toho roba nielen plan splnili, ale aj prekročili.

Odvodňaných 55 htyov nad plán a prekonanie plánu investicnej výstavby pracovníci nášho krajského združenia stavebníkov, v Poprade, Chemostavu v Humennom, Hydrostavu v Košiciach, ktorí spracú predchádzajúcim rokom toho roba nielen plan splnili, ale aj prekročili.

plánu v Rožňavských a v Spišských železničných baniach, vo VŠZ a ďalších závodoch nášho kraja, opravujúce pracujúcich týchto závodov na čele prvomájových sprievodov. Radostne bude pochodovať v sprievodoch aj naša mládež, ktorá najlepšie počítala výsledky našich budovateľských víťazstiev, starostlivosť, ktorá sa jej dostáva vďaka KSS a robotníckej triede. Určte budú tiež svoje transparenty družstevníci napríklad z Veľkých Stemeniec a Kvačoviec, ktorí sú sadiťku roba sústavne prekráčajú plán do dávkov mäsa a mlieka. A ďalších (Pokračovanie na 2. str.)

Anton ŤAŽKÝ,
prezidenta KNV

MÁJOVÁ PIESEŇ

Zaspievame si pieseň o víťazstve jari — v ružových zoričkách zari, v ľadnom karte žiar, rozjasnená spevka hrdô kŕadô rŕod, keď jej radosť udŕžela utišovan jar.
 Keď sa teraz pozrem na svet, na ulice, ako by som ušiel rŕuľ na tŕaske, ružových rŕuľ úštie, čo ich Hrdô byj keď pre záhradu úštie, kráča, pre pobôj.
 Keď sa teraz pozrem ľudom do ich očí, ako by som ušiel rŕuľ po zŕej noci, po zŕej noci bojov, kŕuľ až a bŕed, za prŕodu, keď ŕuľ sa pracujúci svet.
 Spievame si pieseň o ústakôť našej práce — pochôd pracujúcich nie: nie: nezobŕa, toľkým rokom rozŕie ružových zŕstas Hrdô, víťazstvo píešd slŕony Prvý máj.

VEJTE, ZÁSTAVY, JASAJTE, EUDIA! JE SVIATOK PRÁCE

Košice (Od našich zpravodajcov) — Prv než zameľ dnešný tradičný prvomájový budček, mohli občania, robotníci, družstevníci i študenti už vyzreli občianmi a očami pohľadziai obľubu sta by našielkvaliti, podkaj dáždik, my ľadme dneš oslavovať. Ullice miest i mestieček Východoslovenského kraja ožili pestrou paletou zŕstav, transparentov i alegorickej vzozv. Z námestí a ulic zaznievajú veseľé tŕny dŕohoviek, pŕobodových píesni i skandovanie hesel. S pozitom najobľúbenejšej radosti kráčajú v dnešnom sprievode tí, čo oslavujú Prvý máj vynikajúci pracovníci výstavekmi. A nie je ich veru v našom kraji málo.

obci nikdy nie je ďaleko od slov k čínom, vŕtera nám z jastraba do redakcie oznámili, že členky výboru žien splnili svoj prvomájový záväzok o tri dni skôr.

Pracujúci priemyselných závodov a podnikov Trebišovského okresu prijali na počesť 1. a 2. mája 6336 individuálnych a 700 kolektívnych záväzkov v celkovej hodnote 7,639 000 korún. Väčšiu polovicu svojich predzáväzkov už aj splnili. Z príslušnosti 1. mája sa v Trebišovskom okrese rozhodlo súditi o brdy títu BŠP 48 kolektívov. (cha)

„CHEMKAROM“ POTLESK!
 Strážske — Splniť celoročný plán do 17. decembra a v zoznamujúcich dňoch vytvorí ešte hodnoty za 8 miliónov korún, to nie je malicosť. Ale pracujúci nášho najväčšieho chemického závodu Chemko v Strážskom dobre vedia, čo je v ich silách. Gŕoby prvého kvtrtrŕa pretrŕčili o milión korún. Uplatnili nový výrobný postup sušenia chempuru, čo im umožnil zŕŕiť výrobnú kapacitu do konca roka na dvojnásobok. V deviatich mládežníckych hŕadkách hospodár-

nosti usporili vyše 800 tisíc korún úči. Nie záväzky chemkarov neostanú len na papieri. Prere, keď pôjdu dnes v prvomájovom sprievode, Michalčevania, ŕaskejati im zo všetkých síl!

ZEMPLÍN K SVIATKU PRÁCE.
 Trebišov — Júlia Šepťáková, predsedkyňa Výboru žien v Zemplínskom Zastrbŕi, nedávno navrhla, aby na počesť sviatku práce dokončili jaskrabŕa dŕobu najväčšieho ŕevu okopávajú ŕukovej repp do 30 apríla t. z. A keďže v tejto

Pracujúci priemyselných závodov a podnikov Trebišovského okresu prijali na počesť 1. mája 6336 individuálnych a 700 kolektívnych záväzkov v celkovej hodnote 7,639 000 korún. Väčšiu polovicu svojich predzáväzkov už aj splnili. Z príslušnosti 1. mája sa v Trebišovskom okrese rozhodlo súditi o brdy títu BŠP 48 kolektívov. (cha)

V ZNAMENÍ PERANTŔI PREDZÁVZATI

Bardejov — Družstevníci a pracovníci ŠM v Burdejovskom okrese sa na počesť 1. mája rozhodli odovzdať v nadplni 345 metrov mäsa, 30 583 litrov mlieka, vyše 187 (Pokračovanie na 2. str.)

V DVADSIATY DEŇ:

K slobode patrí nielen o, čím žijem, ale i ako žijem; nielen to, že konám slobodne, ale aj to, čo konám slobodne.

K. MARX

PROLETARIAT VŠETKÝCH KRAJÍN, SPOTRE SA
RODINA
ORGÁN ÚSTREDNÉHO VÝBORU KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Príloha 8. septembra 1968

40 halierov Ročník XLIX. © Dielo 230 C

TELEGRAFICKÉ BLAGOŽELNIA

FRANKO (FR) - Či profeta...
FRANKO (FR) - Či profeta...
FRANKO (FR) - Či profeta...

PRE HLBOKÉ STROKOVSKÁ

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

PRED FOVOCÁKMI

FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...

ONESKORENÉ DIVADLO

FRANKO (FR) - Hlavné...
FRANKO (FR) - Hlavné...
FRANKO (FR) - Hlavné...

Jubilejný desiaty...

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

Komentár našej parlamentnej spravodajkyne

Jednota F, jednota krajiny

Vývoj politického diania, jeho prax...
Vývoj politického diania, jeho prax...
Vývoj politického diania, jeho prax...

PERIA OSTROVA

FRANKO (FR) - Najmä...
FRANKO (FR) - Najmä...
FRANKO (FR) - Najmä...

INFORMÁCIA Z MINISTERSTVA ŠKOLSTVA

Ruština v škole

FRANKO (FR) - Na začiatku...
FRANKO (FR) - Na začiatku...
FRANKO (FR) - Na začiatku...

Divadlo pokračuje kvitovať v štátnom repertoári do septembra

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

Nové učebnice dejín pre strednú školu

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

Príloha 8. septembra 1968

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

BEZ ZAHRAJNÝCH ODPOROV

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

ČALOVO PRAHE

FRANKO (FR) - Ako je...
FRANKO (FR) - Ako je...
FRANKO (FR) - Ako je...

MADARSKÍ SPOLUOBČANIA:

Naša cesta je spoločná

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

Zapadonových prevárov v Nitre sú dovozom na koncom 1968...

MADARSKÍ SPOLUOBČANIA:

Naša cesta je spoločná

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

ZADŔANÍ POLIČI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

NEŠLOHODNÉ ZASTAVI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

SUSTER, DRŽ SA KOPIVATI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

PRÍHOVOR

Kto je na vine?

FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...

PRED REPNOU KAMPAŇOU

FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...

POSKODENÉ MESTY

FRANKO (FR) - Počas...
FRANKO (FR) - Počas...
FRANKO (FR) - Počas...

ZADŔANÍ POLIČI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

NEŠLOHODNÉ ZASTAVI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

SUSTER, DRŽ SA KOPIVATI

FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...
FRANKO (FR) - V súčasnosti...

PRÍHOVOR

Kto je na vine?

FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...
FRANKO (FR) - Považujeme...

Vecný register

Súčasťou vecného registra sú kľúčové pojmy súvisiace s problematikou, ktorou sme sa v monografii zaoberali. Register nie je komplexným zoznamom všetkých vyskytujúcich sa pojmov a mien.

1984 (G. Orwell)24, 107

A

agitácia18, 69, 71, 102
alúzia88, 89, 92, 93
analýza diskurzu.....96

B

brat.....107, 110, 111, 122
bratská pomoc92
brigáda socialistickej práce81

C

cenzúra 6, 18, 25, 27, 29, 30, 43, 88,
122, 125, 126

D

dehumanizácia.....103, 114, 116, 117, 121
demokracia29
demokracia (lexéma).....7, 32, 33, 39,
40, 43, 50, 132
diskurz.....6, 7, 9, 14, 15, 16, 57, 68, 95,
99, 126, 129, 131, 134
diskurz (ideologický).....71
diskurz (mediálny)7, 9, 17, 21,
33, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 54, 56, 60, 70,
73, 84, 96, 104, 105, 108, 110, 115, 124,
125, 128, 130
diskurz (prvomájový)71
diskurz (pyramídový)16, 105
diskurz (stranícky)..... 11, 19, 111,
113, 114, 116, 120, 121, 122, 125
družba98, 110, 111
Dubček, A.7, 29, 33, 52, 53,
59, 60, 61, 90, 107, 119
dubčekovci60, 119

E

expresivita (kontextová).....114
expresívnosť97

F

februárový prevrat..... 25, 26, 33, 64

G

glorifikácia 26, 111, 122, 126, 128, 133
Gottwald, K. 7, 25, 26, 33, 44, 52,
53, 57, 58, 83, 85, 106

H

heslo (slogan) .. 8, 54, 58, 71, 82, 88, 95, 99
hodnota..... 6, 7, 10,
13, 14, 16, 18, 19, 26, 33, 34, 36, 38, 40,
42, 46, 47, 50, 52, 54, 69, 70, 78, 82,
84, 87, 92, 96, 97, 99, 103, 104, 105,
106, 107, 112, 119, 128, 129, 132
hodnotiaci komponent..... 78

I

identita104
ideológia.....5, 8, 11, 12, 13, 14,
20, 32, 37, 41, 95, 103, 108, 111, 112,
113, 122, 127, 128, 132
ideológia (súčasná) 128
ideologická autorita16, 50, 51, 53, 97, 98,
105, 106, 122
ideologický príznak..... 77, 81, 132
imperializmus..... 115, 117
intertextovosť 83, 88
invázia 7, 8, 29, 30, 50, 66, 83,
89, 90, 91, 111, 132
irónia 114

J

jazyk obdobia socializmu 5, 7, 8,
9, 11, 12, 16, 19, 20, 21, 23, 25, 129, 131,
133, 174
jazykový obraz sveta.....16, 21, 32, 34, 51,
52, 53, 62, 79, 98, 99, 103, 104, 117, 174

- K
- kapitalizmus 116
 - kliše 29, 66, 80, 81, 126, 133
 - kognitívna lingvistika 12, 22, 62, 103, 119
 - kognitívny obrat 63
 - kolektív 44, 50
 - kolektívizácia 58, 81
 - kolektivizmus 33, 38, 118
 - kolektívna pamäť 84
 - kolonializmus 115, 117
 - komentár 19, 20, 100, 109
 - komunikačno-pragmatický obrat 15, 20
 - komunizmus 5, 12, 42, 64, 65, 67, 72, 93, 108, 114, 115, 128
 - koncept 63
 - konceptualizácia 20, 32, 56, 61, 63, 125
 - konceptuálna metafora 61
 - kontext 8, 9, 12, 14, 15, 21, 25, 42, 43, 44, 51, 52, 53, 58, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 78, 79, 83, 84, 88, 95, 99, 104, 111, 112, 113, 115, 118, 119, 121, 122, 128, 129, 132
 - kontextová expresivita 88, 95, 104, 105, 128
 - kontrast 85, 105, 115, 116, 123
 - kontrastnosť 9, 105, 122
 - kritická analýza diskurzu 21, 124
 - kulak 69
 - kult osobnosti 7, 8, 25, 26, 33, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 83, 84, 85, 87, 98, 108, 122, 126, 128, 132, 133
- L
- Lenin, V. I. 7, 26, 44, 52, 53, 54, 55, 58, 90, 93, 106
 - lingvokulturológia 22, 50, 52, 53
 - ľud* (lexéma) 7, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 47, 78, 132
- M
- manipulácia 8, 13, 40, 52, 71, 82, 96, 102, 105
 - Marx, K. 46, 52, 56, 90, 92, 106
 - marxizmus-leninizmus* 5, 11, 13, 14, 25, 37, 45, 54, 56, 86, 98, 105, 111, 131
 - médiá 14, 17, 30, 85, 99, 106, 146
 - médiá (elektronické) 129
 - mediálne dialogické siete 21
 - metafora 32, 61
 - metafora (budovateľská) 64, 93, 97, 126
 - metafora (konceptuálna) 8, 63, 64, 72, 97, 99, 128
 - metafora (lexikalizovaná) 80
 - metafora (orientačná) 119
 - metafora BOJ 8, 18, 64, 67, 68, 69, 70, 80, 97
 - metafora BUDOVA 8, 64, 66, 67, 80, 97
 - metafora CESTA 8, 64, 65, 66, 67, 80, 93, 97
 - metafora PRÍRODA 8, 64, 70, 72, 73, 80, 97
 - moc* (koncept) 11, 13, 14, 16, 18, 21, 30, 32, 52, 54, 71, 91, 92, 96, 97, 105, 129
 - motív 69, 88, 89, 92, 93, 97, 113
 - motív (budovateľský) 67, 113, 126, 132
 - motív (osloboditeľský) 108, 110
 - mýtus 34, 37, 54, 89, 107
- N
- nepriateľ 9, 27, 45, 59, 60, 65, 68, 69, 71, 72, 82, 98, 104, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 133, 134
 - nepriateľ (vnútorný) 118, 120, 121, 127
 - normalizácia 8, 25, 30, 33, 38, 39, 50, 61, 67, 119
 - novotnovský režim 59, 60
 - Novotný, A. 28, 29, 52, 59, 60, 61
 - nový socialistický človek 26, 37, 106, 107
- O
- obraznosť 95, 97, 99, 125
 - okupácia 30, 31, 50, 89, 92, 111
 - oportunizmus 59, 60, 120
- P
- persuázia 8, 53, 74, 75, 95, 96, 102, 106, 113
 - persuázivna funkcia 51, 52, 74, 75, 76, 127
 - persuázivna klíma 96
 - persuázivne techniky 9, 18, 96, 99, 100, 102
 - plán* (lexéma) 7, 28, 32, 33, 35, 39, 43, 45, 50, 132
 - politický proces 113, 118

- politický subjekt 13, 17, 38, 51, 83, 102, 105, 106, 107, 111, 113, 114, 121, 122, 128, 133
- politika 16
- politolingvistika 12, 22, 23, 50, 52, 53, 61
- postfaktuálna doba 129
- práca* (lexéma) 7, 23, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 46, 47, 78, 132
- pragmalingvistika 12
- pragmaticko-komunikačný obrat 95
- pragmatický aspekt 19, 106, 122, 127
- Pravda* (denník) 6, 19, 30, 60, 74, 75, 83, 88, 92, 101, 119, 126, 131
- Pražská jar 7, 28, 29, 33, 37, 38, 42, 50, 59, 60, 73, 91, 93, 119
- predsudok 112
- pretext 88
- propaganda 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 32, 40, 47, 52, 75, 80, 82, 86, 89, 97, 101, 102, 104, 105, 113, 114, 115, 116, 122, 134
- publicistický štýl 9, 81, 97, 125, 126
- R**
- rituálový komunikačný model 17
- Rudé právo 19, 21, 23
- S**
- sémantický aspekt 32, 95, 121
- sémantický posun 34, 39, 43, 44, 59, 95
- schematickosť 13
- socialistická ústava 12, 26, 33, 34, 36, 50, 78
- socialistický experiment 11, 25, 67
- socializmus* 5, 20, 25, 27, 29, 32, 41, 42, 66, 68, 71, 72, 73, 91, 93, 108, 112, 115, 116, 118, 128, 132
- socializmus* (lexéma) 7, 40, 41, 50
- socializmus s ľudskou tvárou 8, 89, 93, 119
- sociálny referenčný rámec pamäti 84
- sovietizmy 22, 55
- Sovietsky zväz 11, 17, 22, 25, 30, 33, 56, 57, 67, 70, 77, 82, 83, 90, 91, 92, 98, 101, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 126, 133, 134
- spojenec 9, 106, 107, 121, 122
- Stalin, J. V. 7, 26, 33, 44, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 83, 85, 106, 108, 133
- stereotyp 9, 21, 29, 41, 60, 65, 66, 78, 82, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 107, 110, 112, 113, 121, 122, 133
- stereotypizácia 9, 13, 102, 106, 119, 126, 134
- strana* (lexéma) 7, 16, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 46, 47, 67, 78, 132
- stranícka tlač 6, 17, 18, 19, 37, 67, 69, 102, 103, 104, 108, 125
- straníckosť 18
- súдруh* (lexéma) 7, 43, 44, 50
- Sviatok práce (1. máj) 8, 70, 71, 72, 89, 109, 126
- Svoboda, L. 29, 52, 90, 93
- symbol 53, 54, 56, 75, 79, 81, 97, 104, 107
- Š**
- Štefánik, M. R. 90
- štýlotvorné činitele 124, 127
- štýlotvorné činitele (objektívne) 32, 125, 126, 127
- štýlotvorné činitele (subjektívne) 124
- T**
- tekutá spoločnosť 129
- titulok 8, 20, 32, 54, 73, 74, 75, 76, 81, 133
- tlačový zákon 27, 88
- Ú**
- úvodník 19, 20, 68
- V**
- Veľká októbrová socialistická revolúcia 71, 72, 81, 126
- verejná mienka 18, 32, 40, 51, 60, 70, 82, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 113, 122
- zástava 54, 71, 87

O autorke

Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

(*1995)

pôsobí v súčasnosti na Katedre slovenského jazyka a komunikácie na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici ako výskumná pracovníčka (postdoktorandka). Je absolventkou magisterského štúdia v študijnom programe učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a histórie. V roku 2020 obhájila dizertačnú prácu s názvom *Jazykovo-komunikačné podmienky a prejavy politickej ideológie v slovenskej tlači 60. rokov 20. storočia*. Špecializuje sa na štylistiku mediálneho komunikátu, vplyv extralingválnych faktorov na podobu a vývin publicistického štýlu, jazyk obdobia socializmu, jazykový a mediálny obraz sveta v printovej aj online publicistike, axiologické rozmery mediálnej komunikácie. Výskumné zameranie buduje na interdisciplinárnom podloží, dominante v prepojení lingvistiky s históriou, politológiou a sociológiou. Publikovala niekoľkých desiatok vedeckých štúdií doma aj v zahraničí. Vyučuje štylisticky orientované disciplíny na Katedre slovenského jazyka a komunikácie. Je spoluautorkou súboru pracovných zošitov a učebníc literatúry pre stredné školy a gymnáziá a jazykovou korektorkou vedeckého periodika *Acta historica Neosoliensia*. V roku 2022 bola nominovaná na ocenenie Vedec roka SR v kategórii Mladý vedecký pracovník.

Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach

Autor © Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

Recenzenti doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.
prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

Jazyková korektúra Patrícia Molnárová

Rozsah 174 s.

Formát B5

Vydanie prvé

Vydavateľstvo Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia Filozofická fakulta

Preklad Mgr. Dagmar Škvareninová, PhD.

do angličtiny Mgr. Petra Strnáďová, PhD.

E-verzia

ISBN 978-80-557-1999-3

EAN 9788055719993

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055719993>

Matej Bel University in Banská Bystrica
THE FACULTY OF ARTS

**LANGUAGE OF THE SOCIALIST ERA FROM THE PERSPECTIVE OF
SOCIAL AND PRAGMATIC COMMUNICATION**

Patrícia Molnárová

Banská Bystrica 2022

This publication was issued as part of the scientific project VEGA 1/0662/22 *The value potential of contextual expressiveness in online newspapers and magazines.*

Language of the Socialist Era from the Perspective of Social and Pragmatic Communication

© Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

Reviewers: doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D.
prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

Language editor: Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

Publisher: Belianum. Publisher of Matej Bel University in Banská Bystrica 2022

Edition: Faculty of Arts

© 2022

E-version

ISBN 978-80-557-1999-3

EAN 9788055719993

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055719993>

This publication is distributed by the Licence Creative Commons Attribution-No-Derivates 4.0 International Licence CC BY-ND.

CONTENT

Language of ideology, ideology in language: at the border of linguistics, history and politics	5
1. What is <i>language of the socialist era</i> and why and how to study this element?	11
1.1. Basic terminological apparatus.....	11
1.1.1. Language of the socialist era	11
1.1.2. Ideology and propaganda	13
1.2. Language of the socialist era in terms of the period discourse.....	15
1.2.1. Discourse and its interpretations	15
1.2.2. Language in the media and party press	17
1.3. Source material of party printed press	19
1.4. Methodical and methodological background.....	21
1.5. Study of the language of the socialist era in Central Europe.....	23
2. Historical, social and ideological context	27
3. Language of the socialist era in socio-communicative perspectives	34
3.1. Ideologically symptomatic appellation lexicon.....	34
3.1.1. Lexeme <i>práca</i> (<i>work</i>)	36
3.1.2. Lexemes <i>strana</i> (<i>party</i>) and <i>ľud</i> (<i>the people</i>)	39
3.1.3. Lexemes <i>socializmus</i> (<i>socialism</i>) and <i>demokracia</i> (<i>democracy</i>)	44
3.1.4. Lexemes <i>súdruh</i> (<i>comrade</i>) and <i>plán</i> (<i>plan</i>).....	47
3.1.5. Conclusions	50
3.2. Construction of ideological authority through language	54
3.2.1. Lenin.....	58
3.2.2. Stalin.....	60
3.2.3. Gottwald	62
3.2.4. Dubček.....	63
3.3. Conceptualization of the political regime in an ideological metaphor	66
3.3.1. The JOURNEY metaphor	69
3.3.2. The BUILDING metaphor	72
3.3.3. The STRUGGLE metaphor	74
3.3.4. The NATURE metaphor.....	77
3.4. Headlines in the party press	80
3.5. Political and ideological slogans in thematic discourse	89
3.5.1. Death of Stalin and Gottwald (1953).....	91
3.5.2. The invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops (1968)	96
4. Language of the socialist era from pragmatic and communicative perspectives	103
4.1. Persuasive techniques in ideologized media environment	104
4.2. Ideological stereo-typification in mediated communications.....	111

4.2.1. Positive stereo-typification in language of the socialist era	115
4.2.1.1. Stereotype The Soviet Union as a model, ally and rescuer	116
4.2.1.2. Stereotype the Soviet Union as family, brother and friend	119
4.2.2. Stereotypification in the linguistic image of the enemy	122
4.2.2.1. Concept of the enemy and its function in the language	122
4.2.2.2. Motive categorization in the linguistic image of the enemy.....	123
4.2.2.3. External versus internal image of the enemy.....	130
4.2.3. Meaning and function of contrast in the political-ideological stereotype	133
5. Stylistic potential of ideology in the discourse of the socialistic era	136
Conclusions	143
Summary	148
Acknowledgment	151
List of graphs, tables and figures in the text.....	152
List of References	153
List of Attachments	169
Attachments	170
About the author	183

Language of ideology, ideology in language: at the border of linguistics, history and politics

We learn about history from the preserved sources, mostly written ones, which have saved information about life in the past, about places, people, events. Despite the factual nature of this information, its deep and especially critical analysis and interpretation is essential. What is fundamental is the ability to find correlations between the verified piece of knowledge and the assumption, and to present the research outcomes not only as compelling, but also as an engaging story. The story that will explain the past in terms of the real-world image, not only as a collection of facts recorded on the paper. Narrow interdisciplinary interconnection and relation-functional definition of linguistics and history is determined by the common background in the humanities, as well as in the source materials allowing its study – both spoken and written ones.

In both the world and Slovak history, the twentieth century was marked with the influence and development of the new political and ideological regimes, while communism has lasted for longest (in some geographic areas up to now). Its form that was common in the time of Czechoslovakia – *socialism* – affected all spheres of life, including the sphere of language, in several generations. While the symptoms of socialism in politics, economy, culture or literature have been with us from the school curricula up to the scientific monographs, filling up the whole sections of the bookshops, *language of the socialist era* has not been studied in Slovakia yet. The submitted monograph has an ambition to (at least partially) fill in this gap, looking upon the issue within the interdisciplinary context of several scientific branches that include linguistics, history, politics/political science in the first place, as well as media studies and psychology. *Language of the socialist era* is understood and elaborated as a social, historical, political and media phenomenon determined by ideology (*Marxism-Leninism*), which was not static. During its existence, it has been developing, transforming and acquiring new, modified meanings under the influence of the extra-lingual factors.

The aim of the monograph is to introduce, terminologically define and characterize the language of the socialist era, its form, function and application in communication and media. Consequently, as the title also suggests, we approach it from various aspects of interpretation.¹ Primarily it is the connection of the theoretical and methodological background with empirical research. However, despite the division above, we do not only operate at the level of relational and functional presentation of the outcomes resulting from the limited research sample. Contrarily, we approach the issue of studying the language under the specific social, historical, political and ideological circumstances through analysis and

¹ The monograph is based on a dissertation *Jazykovo-komunikačné podmienky a prejavy politickej ideológie v slovenskej tlači 60. rokov 20. storočia/Linguistic and communicative conditions and demonstrations of political ideology in the Slovak press in the 1960s*. The results of the defended dissertation (2021), incorporated in the different chapters of the monograph, were continuously presented at scientific forums and published in the journals and conference proceedings at home and abroad. For the purpose of the monograph, the results were updated, modified and supplemented with new findings in the context of an enlarged research sample. For more details on the preliminary outputs, see the List of References.

interpretation of the language and communication phenomena reflected in the official party media discourse. In the introductory theoretical part, we characterize the selected key concepts, including *discourse*, *official party discourse* or *party press*. Although we deal with them in the course of the individual chapters and explain them within the context of preliminary research, it is key terminology requiring a short stopping.

The socialist regime in Czechoslovakia lasted for almost forty years, so a more accurate delimitation of the research area is essential. On the one hand, we have limited it by the years 1948 – 1970; on the other hand, we have anchored our research in the official party discourse, which we understand as the national or regional periodicals published with the consent of the party authorities. In the context of the conducted research, Slovak party press is primarily represented by *Pravda/The Truth* daily, as well as by the other newspapers partially taken in account, such as *Práca/The Work*, *Smena/The Shift*, *Lud/Folks*, *Smer/Direction*, *Východoslovenské noviny/East Slovakia News* and more, to be introduced later. This delimitation also points out the presence of the alternative, so called underground discourse unapproved by the party that can be observed mainly in the period of partial social release in the 1960s. On the contrary, the attention paid to the official party discourse means that the research outcomes reflect the language, its form, meaning and function within the required political and ideological parameters. Means of expression, demonstrations of socio- and pragma-communication, picked up topics, political, social and ideological values, as well as evaluation of personalities, phenomena and events in the language reflect it just the way it should have been – schematic, polarized, stereotyped, censored, so it served the political and ideological purposes of the party officials and the regime. Its specific demonstrations in the language and communication are the subject of the analysis in the core of the publication. This, however, does not mean it was like that in reality, especially in the user environment of the communicators in the socialist era.

Language, just like the regime itself, had several forms which can be used for the (retroactive) purposive interpretation. One of its/their basic features is an induced fear, obedience and dictation based on lies (Kabát, 2011, 440). The language existing in the ideologically determined period must be understood at its two levels – official and real. At the official level, the above-mentioned characteristics were manifested and the language was marked with censorship, political and ideological dogmas and regulations. Responsibility for its form and function was in the hands of those who manipulated it, i.e. primarily the political and ideological officials using the language as a power tool, a weapon. Real language, or its user version, was responsible for its form by itself and adapted to the particular communication situations, communication environment and the communicators' mutual relationships. It existed along with the official variant and we presume the elimination of ideologically determined means of expression, literary figures, excessive glorification and other phenomena, predominantly typical for the official version. This variant was applied in everyday spoken communication, or in underground one. It had its own set of characteristic lexical means, or phrases modifying the official language with irony or satire. Our research has not focused on it in much detail but similar dichotomy was introduced by F. Čermák in *Slovník komunistické totality/Dictionary of the Communist Totality* (2010). He defined so called V-language (language of the communist rulers; translator's note: "V" stands for the initial in the Czech equivalent for the ruler – vládcé) and O-language (language of the

controlled; “O“ stands for the initial in the Czech equivalent for the controlled – ovládaný). O-language can be characterized as the language of the personal observers and its study would require a different methodological approach not only in the analysis, but also in the data collection, especially taking extralingual conditions into account.

The research outcomes presented in the monograph are not, as mentioned previously, based on the comprehensive, compact and unalterable sample. If the research sample was modified, at the beginning of the respective chapters it is characterized and differentiated according to the actual needs. However, the official party discourse of the period 1948 – 1970 remains to be the unifying parameter. Despite the indicated absence of this type of publication in Slovakia, the language of the socialist era is not the topic based on *tabula rasa* principle. As it is pointed out in the chapter *Study of language of the socialist era in the Central Europe*, we follow up and refer to the results of the scientists in the neighbouring countries like the Czech Republic and Poland, as well as the other countries in the former Eastern block. Such studies were plentiful after 1989 and currently they are getting back the attention of the scientific community. Therefore, we may qualify the topic as an up-to-date one, based on interdisciplinary cooperation of various scientific branches, and applying both quantitative and qualitative approach.

Comprehensive character of the language of the socialist era issues, as well as voluminousness of the available sources, require both spatial and temporal boundaries, and also their thematic definition. We have focused on several social-political, historical and ideological phenomena reflected through the language in contemporary media discourse. With respect to dynamism and variability of the lexical level of language, which is the most likely to be affected by the extralingual factors, our own research was also oriented in this direction. Research subject were the specific, ideologically marked vocabulary components of the language of the socialist era. We have focused attention on the lexical units *práca, strana, ľud, socializmus, demokracia, súdruh a plán* (*work, party, people, socialism, democracy, comrade and plan*), which allow observation of their contrastive development, especially variability of the meaning on the one hand, and maintaining stability in the semantic sphere on the other hand. All the lexical units were an inherent part of the ideological discourse, mirrored the preferred or established values of the socialist society, and reflected changes installed by transformation, or stabilization of the ideological system. According to foreign research, not only in the Slovak language are they considered to be a standard vocabulary component.

Apart from the appellative element in the lexis, proper names were also very important, notably the ones of the most significant political and ideological Slovak and foreign (Soviet) party functionaries. Their incorporation in the political-ideological and media discourse of the party press is illustrated on the examples of V. I. Lenin, J. V. Stalin, K. Gottwald and A. Dubček. Apart from their political affiliation, all of them are typical actors of historical and political events of the socialist period. In the case of Lenin and Stalin, we may speak of a rather “obligatory“ reflection of their importance and function in the Slovak party press. In respect to K. Gottwald or A. Dubček, however, two important historical phenomena are emphasized. As for the former one, it is the existence, development and, eventually, collapse of the local personality cult, which can be studied on the language image of the first Czechoslovak socialist president K. Gottwald in the media. In contrast, A. Dubček is the key

representative of the democratizing process in the 1960s, the symbol of so-called Prague spring, and the name which entered history in the context of the events in August 1968 when the Warsaw Pact troops invaded Czechoslovakia. It can be mentioned that should research cover the “normalization“ period as well, G. Husák, V. Havel or M. Gorbachev in the Soviet Union would be included.

The social, historical, political and ideological manifestations above, primarily studied at the lexical level, must be perceived in a broader context. In order to understand and interpret the language of the socialist era in the official party discourse, it is necessary to grasp it from the aspect of stylistics. As the ideologically marked lexical “stylemes”, they define the relationship to the selected context, but also determine the function of the (media) text on its way from persuasion towards manipulation.

These elements are identified and analytically and interpretationally correlated to the occurrence of the conceptual metaphors in the journalistic text. Metaphor is a demonstration of expressiveness in the party piece of communication presented in the media. At the same time, it has an ideological, as well as a persuasive function. By means of the conceptual models of JOURNEY, BUILDING, BATTLE and NATURE, the socialist ideology is interpreted and presented to the reader in its simplified, tangible, but still very apparent form. It offers a distinct, clear, and also manipulative image of the ideological regime, which is the consequence of its repeatability and remaining in the same form. All of the listed language-communicative phenomena reflecting the ideological motives are represented not only in the core of the media communication, but also in its framework components. Their most distinct part are the headings which make the research material of the sub-chapter titled *Newspaper headlines in the party press*.

Special attention was paid to the political and ideological call words excerpted from the thematically oriented discourse, which responded to the selected events from 1948 – 1970 that the society was intensively aware of. While today, judging of the dominant social events and responses to them have been transferred to the social networks and take the form of tweets, posts or hashtags, in the time of the prevailing print media the call words were extremely important and meant to integrate, agitate and appeal to the equally large reading public as their current online counterparts. It is certainly crucial to realize that in the context of the long-lasting impact of ideology, their role was weakened overtime and along with many other phenomena, including the language ones, the functions above faded away in favour of schematicity and phrasiness. With an aim to avoid stereotypization resulting from the regularly repeated call words and slogans published at the occasions like Labour Day, the anniversary of the Slovak National Uprising, or various jubilees of the political officials, we have chosen the call words published in response to the unique historical, political and ideologically determined event as our subject. As such, in one chapter we choose deaths of J. V. Stalin (5 March) and K. Gottwald (15 March) in 1953, with a short time discrepancy, which can be viewed in the context of personality cult. In the second chapter dedicated to the political slogans, we analyse their content in the context of the military invasion in 1968.

Obviously, the outlined thematic focus of the studied linguistic and communicative expressions in the official party discourse within the context of the socialist era in Czechoslovakia is regarded from the socio-communicative point of view. In the second half of the presented publication, we deal with the complimentary issues of the language in the

socialist era studied examined the optics of pragma-communicative relations. We consider both aspects to be two sides of the same coin as the language, its means of expression or the text as a whole are not just the reflection of certain social, political and ideological phenomena of the selected period. Additionally, they play a specific role determined by the extralingual factors, which can either be stable or changeable depending on their relation to the communicator (reader).

In terms of the pragma-communicative relations, we have chosen two areas as the subject of interest. They can be regarded as the characteristic ones in the context of the ideologically determined, as well as the current media discourse: persuasive techniques and stereotypization. At the same time, both the areas are closely connected with the attributes of polarization, schematicity and manipulateness of the language in the socialist era. With respect to their natural interconnectedness in terms of the research focus, the outcomes and interpretations included in the second part of the monograph follow out and are put in parallel with the findings about the language in the socio-communicative context. The individual chapters do not claim complexity, so they capture both persuasive techniques and stereotypes reflected in the language of the studied party discourse examples. In spite of that, and as a result of the analysis of several periodicals, we can conclude these phenomena were more or less present or, more precisely, modified throughout the whole socialist era. Naturally, the modifications follow out from the changing extralingual conditions. The represented persuasive techniques include imagery, repeatability, developing an enemy image, developing an authority or positive role model image, or a persuasive technique based on highlighting of quantitative and statistic data. An important role was played by stereotypization based on the political, ideological and economical polarization of the world after the World War II. It was divided into the East and the West, which resulted in the contrastive pair of images in the party discourse: the enemy and the ally. Contrastiveness of the concepts above reflected the language that was materialized in the titles of the political subjects (individuals, groups, but also regimes) and also in their valuation or attribution of certain characteristics. The basic stereotype East – West was developed and objectified in specific opposites, such as peace fighter versus aggressor, supervisor versus oppressor, and the like. Yet, stereotypization was not bound only to the international (Soviet-American) context; on the contrary, it had naturally immersed in the domestic politics.

The phenomena and context of the language in the socialist era mentioned above point out the close connection and necessary relational, functional, interdisciplinary anchoring of the topic to both linguistics and historical science. Ideology as a social, political, economic and also media phenomenon marked the language in one of its development stages. It was demonstrated in its form, meaning and function. The impact of political ideology is unmistakable on the levels of word, text and context, and can be perceived in connection with the stylistic factors (subjective and objective). They must be taken into account when analysing the language as a whole, but also with the individual pieces of communication. As for the impact of ideology on the text and contemporary media discourse, we regard it as an important determinant, that had marked the publicist style and participated in creation of several characteristic language-communicative phenomena typical for political journalism of the socialist era, which form the essence of our research in the respective chapters.

In conclusion, before presenting my findings about the language of the socialist era, I dare to make a short comment on the motivation that encourages not just my own research within the interdisciplinary context but, undoubtedly, also the exploration of many other linguists or scientists in general humanities. Language, script and text form the bridge connecting all research in the humanities. The mutual relationship of language and society is a forming and determining element of their shape and function, which has a great influence on a language user who functions within a certain society. This is the basic and universal principle valid both at present and in history. The humanities consider language and history to be closely connected, while interdisciplinarity stemming from them is a primary prerequisite of developing sociolinguistics, as well as many other areas of human society and culture both in the past and at present.

One of Cicero's famous statements – *historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae*² captures the importance of learning about history and its elements, including language and communication, in which the contemporary phenomena, ways of thinking, as well as their valuation and values shaping the society and people in it, are manifested and saved. It is the axiological dimension of the language-communicative level, materialized in the ideologically marked emotional and expressive cognitive and pragmatic expressions or concepts, which contains the evaluating and value-creating potential of the text. Not only it allows acquisition of knowledge and understanding of the forming historic era, including its language, but also to learn its lesson, keep it in memory and view the current and future research of the language in society in a broader context and lines of development.

² Translation: history is the witness of the times, the light of truth, the life continuing in the memory of descendants, teacher of life.

1. What is *language of the socialist era* and why and how to study this element?

1.1. Basic terminological apparatus

1.1.1. Language of the socialist era

More than four decades of the period known as the Socialist Experiment (Kabát, 2011, pp. 9 – 10; Kalinová, 2007; Tůma, 2010, p. 10) that was determined by the philosophy and ideology of Marxism-Leninism had a considerable impact on the linguistic-communicative field. *The language of the socialist period* thus became the mainstay of the terminological pillar, but its definition and interpretation are not represented by a unified opinion. In order to understand this phenomenon, it is necessary to approach its essence as well as differentiation to which it is subject, not only in its “alone” position, but especially in a deeper connection and context to the contemporary ideology, propaganda and official party discourse. Language is an important element of every society, totalitarian one including, considering the fact that these societies used the language to create a unified, more manageable collective. It became part of the political-ideological transformation of society and its collective identity, which is also proved by the developmental elements recorded in the Czechoslovak environment in the middle of 20th century. H.D Lasswell (2011, p. 8) reflects the relationship between the political and ideological context taking language issues into consideration as follows: “When the goal is to influence the state of power, we mean the political function of language. [...] The language of politics is the language of power. It is the language of decision-making. It reflects and modifies decisions.” Therefore, there is a natural connection of meaning and relationship and mutual conditionality of political and ideological function. Thus, we perceive the language of politics of this period in a narrowly synonymous relationship with the language that was used in the politics.

The language of the socialist period is the subject of interdisciplinary research on the border not only of linguistics and history, but also of other scientific disciplines. The terminology chosen is not clearly defined in the current academic field, and a larger set of names for this specific language can be found within the scientific and professional literature. Their common element is that they denote language in the so-called *People’s Democratic State Establishment*, which is the period between 1948 and 1989. In Czech and Slovak conditions, we can come across several alternatives, such as *the totalitarian language*, *the language of totalitarianism*, also *the language of communist propaganda*, *the socialist propaganda language*, *the totalitarian Soviet language*, *the communist parole*, or *the language of political functions* (Lotko, 1999), *the language of the Soviet era*, and *a new language*.

In the Polish environment, M. Głowiński focused on this research. With regard to the name of the language specific to this period, he considers its reference to the social unit (*propagandowy*)/*propaganda*, reference to the institution (*partyjny*)/*party*, or reference to the ideological direction (*komunistyczny*)/*communist*. All in all, he finally favors the general name of the *nowomowa* (*newspeak*). This name was taken from G. Orwell, since it emphasizes novelty, or difference from the standard language. In the countries of the former Soviet Union, the common name *lingua sovietica* is used, which refers to the form of the language used within the 1920s to the 1980s. In Slovakia, linguists and linguistic culturologists from the Prešov language school (Guzi – Sipko, 2018, Cingerová, 2018) deal with the reminiscences of the given language variety in the contemporary Russian language, mostly with the focus on the media discourse. In the Anglophone environment some more variations such as *ideological*, *official*, *bureaucratic or wooden language* can also be found.³ The unifying factor in the wide range of these names is the properties attributed to this type of language, which set it apart from the commonly used means of communication – such as formalization, bureaucratization, rigidity.

Given the number of available, already existing denotates, the question may arise whether the new one is needed. The term *language of the socialist era* that we use in our research is the result of a close interdisciplinary connection between linguistics and history. This term indicates that the language is not considered as a pure language, but as a language in the context of a specific historical period. Thus, through the language the historical stage is examined as well. Language research thus brings new insights and interpretive contributions also within the framework of historical science. An important determining factor in naming the language through an adjective that refers to a period of socialism – in contrast to the equally used adjectives such as *totalitarian*, *communist*, *undemocratic* – is the official name of the state in a particular time, namely the Czechoslovak Socialist Republic, adopted on the basis of the so-called Socialist Constitution in 1960 and lasting until the fall of the regime in 1989 (Constitutional Act No. 100/1960 Coll., online). The second aspect taken into account is the opinion of the scientific community on the period 1948 – 1989. In one of her studies devoted to totalitarianism M. Zavacká (2013) concisely arises the question *What did we actually live?* Despite more than forty years of an effort trying to build communism, socialism is rather to be referred in our conditions (see Rychlík, 2020). Taking all the above mentioned aspects into account we can state that language is not a phenomenon that exists independently. It is part of society, thus its form, importance and functions are formed in relation to the environment, extra-lingual context, as well as language users, which is the core of sociolinguistics and to a lesser extent other related disciplines such as political science, pragma-linguistics, cognitive linguistics, etc.

³ For a differentiation and overview of the names and research of the communist / socialist language in the Anglophone and (post) Soviet environment, see the introductory chapter Petrov – Ryazanova-Clarke, 2014.

1.1.2. Ideology and propaganda

An integral part of the language of the socialist era is the broadly conceived concept of *ideology*, which does not have a uniform definition and its meanings vary from socially oriented theories through the production of meanings, signs and values in a social environment, presentation of false opinions to a systematically distorted way of communication. In short, “ideology refers to the implicit normative direction of reports based on some belief or value system that is not explained or questioned” (McQuail, 2016, p. 77). Wodaková and Meyer (2008, p. 8) state that ideology can be understood “as a coherent and stable system of beliefs and values”, and at the same time they say that the form of ideology, specifically in a non-democratic political establishment, is built on the opposition between good ↔ evil. One of the fundamental definitions of the term is the interpretation of ideology referring not only to the system of values, but especially to its interconnectedness to the conception of power, manifestations of power elements in discourse and the identification of dominant political factors (Eagleton, 2007, pp. 1 – 9). The basic lexical definition (according to SSSJ, 2011, online) states that ideology is a worldview and value system related to a particular social group. The secondary signification related to the political symptoms defines ideology in the sense of a theory characteristic of totalitarian regimes, based on ideas pursuing political and economic goals. P. Šaradín (2001, p. 80) presents ideology as a set of ready-made, pre-arranged patterns of thoughts that cannot be influenced by new attitudes and experiences. Thus, it is a dogmatic, closed system followed by the collective in order to acquire or maintain existing power, political and social configurations. Typical attributes of ideology include schematicity, stereotyping, static, closedness, irrationality, as well as a degree of fanaticism. Ideology, specifically the political one, is characterized by the dominance of one political entity, i.e. actors directly or indirectly involved in the creation of public policy with a key role in defining the individual and social genesis of public interests (Kováčová – Králik, 2017, pp. 98 – 99).

M. Billig (2004, p. 218) says that ideology is a common part of society and “social inequality appears to be natural and inevitable [...], while ideological principles are deeply rooted in the language, and thus in the consciousness of users”. The importance of the ideology in society is represented within individual social groups and institutions. The aim of ideology is to coordinate and manage the members of the group (institution), to determine their goals, values of activity (see van Dijk, 1998, pp. 23 – 24).

A directly related term resulting from the relationship between the language and ideology is *propaganda* in the sense of biased, purposeful dissemination of information, ideological and political stimuli in order to achieve the reaction of the recipient, or his action in accordance with the interests of the propagandist, in this case a political party or political regime. During the research period, it is associated with the adjective party or official within the context of the institutionalized dissemination of the ideology of Marxism-Leninism. The propaganda takes place in the form of a persuasive communication strategy, it spreads not only the so-called appropriate information and arguments, but also rumors, half-truths or lies with the aim to influence or create public opinion, specifically in the long term (see Pavlů et

al. 1983, p. 152; Reifová et al., 2004, p. 192, *Britannica*, online).⁴ Metaphorically, propaganda can also be perceived as a filter that determines the way of perception and allows manipulation of thoughts and actions of the recipient in an effort to achieve the desired results. It is a process of controlling the flow of information, managing public opinion and manipulating patterns of behavior (Howiecky – Zasepa, 2003, p. 34). Co-operation through major communication channels is essential to gaining the public, and as a result, the press is an ideal propaganda medium, as noted by D. McQuail (2016, s. 77)⁵. These means include, for example, symbols in the form of words and images, made by means of a suitably selected vocabulary. Manipulation of public opinion is achieved by deliberate selection of information, provided arguments and facts, which purposefully create an information screen between the recipient and reality, which in the totalitarian environment does provide not only individual statements, but also their complete interpretation that correspond to the official ideological mainstream.⁶

Political propaganda that is relevant to the purpose of our research is one implemented through a centralized group (government, political party or related institution) with its specific interests. The concept of M. Soules (2015, p. 6) states that the aim of propaganda is to obtain consent, or cooperation of the public and through this the public might be mobilized to act or not to act in accordance with the intentions of a propagandist.

General terminological interpretations can be concretized to the specific conditions of Czechoslovakia in the period of socialism, where ideology is understood as the political-philosophical and economic teachings of *Marxism-Leninism*. In contemporary discourse, this ideology fulfilled two fundamental functions: a) it provided the individual with a basic security in that world; b) it was a key ideology and thus it indicated the proper way in solving everyday problems, as well as future development (Nečasová, 2018, pp. 186 – 189). However, the subject of our interest is not the ideology coming from the surface, since this one has been already defined, classified and interpreted in terms of history, political science or sociology, but the ideology present in everyday communication, often hidden behind metaphors, symbolism, semantics or stylization of statements, or texts. This is an ideology of the power bodies through which they manifested and promoted their views and attitudes, which was typical of the Communist Party of Czechoslovakia (KSC). Thus, the concept of *power* is fully reflected in the language of that era.

According to N. Fairclough (2001, p. 23), language is a part of society, it is a social phenomenon that reflects various social phenomena. This also applies to the relation of ideology towards the language, considering the fact that the word is an ideological phenomenon and its meaning is the integrant, as well as an explanation of every ideological activity. Language is considered to be a medium of ideology “either as a transparent

⁴ For the classification of propaganda and a more detailed presentation of its contemporary development see Zavacká, 2005.

⁵ In comparison with the current definition, propaganda in the socialist establishment has been interpreted more on an educational and explanatory level. M. Marko (1980) states that the function of propaganda in the space of journalism was to clarify ideas, theories, opinions, to show and explain connections, to argue, to justify, but also to draw attention to incorrect opinions. Unsurprisingly, there is no negative view of the concept of propaganda in the period characteristics.

⁶ According to H. Arendtvej (2013, pp. 473 – 500) it is possible to further distinguish between propaganda and indoctrination, which, however, is not a closer subject of our interest. Several other definitions of propaganda are outlined in the publication *Media, Persuasion and Propaganda* (Soules, 2015, s. 3 – 6).

expression of power relations in society or as a hidden, implicit manifestation of power” (Kraus, 2008, p. 124, see Eagleton, 2007, p. 194). M. Macho (2016, p. 54) states that language can be considered as a means of expressing ideological relations, which is itself non-ideological, but is often used or misused by ideology. T. Eagleton (2007, p. 9) emphasizes the orientation of ideological tendencies towards to discourse more than to language, taking into account the real application of language in communication in order to achieve the expected result based on a specific social context. In relation to mass media, ideology is promoted⁷ through the deliberate emphasis on selected values and norms. Thus, in terms of communication process of coding and decoding, this concept is referred to as *preferred reading*. The ideology dominating the media is often a reflection of a national culture that provides context for the media, but at the same time it more or less faithfully reflects the social stratification as well as the attitudes of the social groups that own or control the media.

1.2. Language of the socialist era in terms of the period discourse

1.2.1. Discourse and its interpretations

The concept of *discourse* is commonly used. However, with regard to its theoretical base, this term does not always represent a unified denomination, the field of linguistics including.⁸ The study of discourse is a current, original and still developing issue both in the domestic and foreign environment, while the individual approach of the most important representatives in this area differentiates the research focus into three directions, including a) the discourse-historical approach by R. Wodak, b) the media-oriented discourse by N. Fairclough, c) the associative-cognitive approach represented by T.A. van Dijk. With regard to our research, socio-cognitive approach seems to be the most relevant since it emphasizes the multidisciplinary character towards the discourse, and at the same time it says that this is not a specific method, but an approach towards the discourse with use of research methods of other involved scientific disciplines (Van Dijk, 2011). The complex characteristics of the term, its meaning and function in society including emphasizes that the discourse is both socially constitutive and socially conditioned. Discourse thus may have specific ideological consequences – it helps to produce and reproduce unequal power relations in society (see Fairclough – Wodak, 1997, p. 258).

⁷ While the approach to promoting ideology in the media was more open in the socialist establishment, this does not mean that there is no covert promotion of ideology in the current democratic order.

⁸ For more details on the interdisciplinary nature of discourse see Schneiderová (2015). Discourse is not an unknown quantity in historical science, in which it is one of the important aspects and trends of post-war historiography after 1945. Its aim is to emphasize the (de) formative influence of power factors in society, including ideological ones, and deception and cover-up as well. The historical view does not exclude linguistic aspects, especially with regard to the use of narrative and stylistic tools, which reflect the creation of a historical plot, or historical text itself (see Růžička, 2014).

In Slovakia, M. Bočák has been dealing with this issue.⁹ Coming from the Foucault theory, he notes the extraordinary diversity of existing concepts of discourse. He assumes that this terminological status, which is not clear, is a consequence of the paradigmatic division of scientific disciplines and their own interpretation of the concept. His research into the communication-pragmatic turn in language shows that “the term discourse thus generally represents a shift in linguistic thinking towards the interpretation of (social) functional use of language units in larger, supranational sections, especially texts, and their broader contexts, including non-linguistic ones” (Bočák, 2020, p. 15). This statement, which aptly depicts discourse as a link between a specific proper language, text and context (within the political discourse by Dulebová, 2012), is also supported by other domestic foreign views. We approach the text in the connotations of stylistic and textual linguistics, taking into account Findra’s concept of the text as a platform of physical presentation of language in its system-functional essence, while the text projects itself as communicative and cognitive means (Findra, 2013, p. 15). There are also the opinions of textual linguists (Dolník – Bajžíková, 1998, pp. 9 – 10; Dolník, 2013, p. 73), who characterize text as a linguistic expression with a higher degree of complexity fulfilling propositional and pragmatic functions, as well as the same communication intention. On the other hand, the context is a set of extralingual means which, according to D. Slančová (1996, p. 27), “are not of a linguistic nature, but to some extent they influence the process of communication”.

Discourse is perceived primarily in relations to the terms that are typical of contextual linguistics, namely within the analysis of the language and its use in various social contexts. J. Dolník (2013, p.13) perceives discourse as “the use of language with its certain thematic definitions in a linguistic community, he draws attention to the constitutional role of language use in the social life of the community, and thus to revealing the principles of language use in this role”. This corresponds to a view of discourse by other Czech authors (see Hoffmannová, 1997, p. 8; Homoláč, 2006, p.329; Kraus, 2010, p. 18; Svobodová, 2016, p. 7 – 20). According to V. Patráš (2005), discourse is considered to be a starting point as well as the target within the social communication, while the interconnection of the language system and extra-lingual social conditions enable to create and at the same time modify the image of the world through language. In these terms, this image may seem to be more objective or subjective, depending on the selected language means. The ability to construct this picture of reality is the result of active interdisciplinary cooperation between linguistics and other humanities and social sciences. Discourse is associated with the language of its current use, taking into account historical, social and cultural context vectors, and the relationship between communication partners. It significantly shows the relationship between the superiority and the inferiority of political entities as well as values related to this society. With regard to this, Bočák (2008) pointed to the direction of language research to its interpretation as a certain spatio-temporal and social phenomenon.

⁹ See, for example, Bočák 2008, 2009, 2012, 2019. Other scientific works reflecting discourse and discourse analysis include Lapčík, 2009; Zábrowská, 2009; Nekvapil, 2006 or Orgoňová – Bohunická, 2013. Of the works available in English, the following publications offer a comprehensive overview: *Discourse Theory and Practice* (Wetherell – Taylor – Yates, eds., 2004), *Discourse studies: a multidisciplinary introduction* (Van Dijk ed., 2011), or *Methods of critical discourse studies* (Wodak – Meyer, eds., 2016), *The Handbook of Discourse Analysis* (Schiffrin – Tannen – Hamilton eds., 2001), *Critical Discourse Studies in Context and Cognition* (Hart, ed., 2011), *Society and Discourse : How Social Context Influence Text and Talk* (Dijk, 2009) and others.

When we apply these theories to our specific research conditions, we can state that the language of the period of socialism is part, or formant of a form of a particular discourse. A model example is the type of pyramid discourse according to the classification of W. Flusser (2002, p. 17), which is characterized by an authoritarian character, a hierarchical organization and traditionalism. There is one central transmitter, or author, in the case of our research the Communist Party in the position of socio-political and ideological authority. Another specific element included in this model is the tertiary medium (paper newspaper), but also the impossibility of providing direct feedback. We speak of *discourse as a manifestation of the power of dominance*, which is based on a preferential approach to public opinion and control over it. In this area, attention is focused on a critical and socio-political approach conditioned by the dominant position of the selected social group and the promotion of its interests through ideology, emphasis on its own values, attitudes and intentions. Such a discourse is characteristic of the political sphere and is known as political-ideological.

Taking the relation of discourse and the political environment into consideration, we perceive *politics* in compliance with the theory by R. Kučera (2014, p. 133). He defines this term on the background of historiography “in the narrow sense, as a sphere of struggle in public administration and its performance. According to this statement, the main actors in the politics are [the above definition, PM] specific individuals or political parties, and politics consists of their coherence in order to occupy central positions of power and the subsequent performance that comes from this”.

1.2.2. Language in the media and party press

On its interdisciplinary background, the issue of the language of the socialist era is related to the media sphere, thus the term *media* requires specific attention in terms of the general definition and classification in a traditional sense, as well as in the context of its function that is related to ideological discourse. With regard to this, M. McLuhan comments that the medium is a message, an extension of its user, but also a powerful weapon with which it is possible to attack other media and other groups. He points out the formation of the communal image, or society profile through printed media. He also comments on the views of the leaders of the Soviet Union on the issue of the mass media, which show the socio-political and ideological position and function of the press.¹⁰

B. Říchová and J. Jiráček (2000) also contributed to the discussion on relations of media and politically as well as ideologically influenced communication. In this regard they drew attention to the close relation between political and media discourse, and the socio-pragmatic approach connected with the persuasive function (Říchová – Jiráček, 2000, p. 9). The socialist tradition of the media was associated with a positive interpretation of the concept of masses. This implied the idea of strength and solidarity of the common working people, who organized to stand up for common interests or face oppression (McQuail, 2009, p. 65).

¹⁰ McLuhan (1991, p. 200) states that according to Lenin “newspapers are not only a collective propagandist and a collective organizer; they are also a collective agitator“, Stalin called them “the party’s most powerful weapon“, and Khrushchev described them as “our main ideological weapon“.

The party press at this time is typical of a connection with economic-ownership relations in the media environment and operates “as part of political communication and a tool of party struggle” (Jiráček – Köpplová, 2015, p. 147). Its primary function, while at the same time unique in comparison with other types of periodicals, lies in the fact that it binds readers together by a common bond with one political party. It was characterized by the promotion of a unified political and ideological line, a sectarian approach to the presented issues, but also a certain mobilization towards the party goals. This was reflected in the activation of readers, the formation of the activities of the political party and its organization. The audience’s attention was focused on the positives of the political entity, and within society the party press was manifested by a high degree of ideologisation of apolitical propaganda in the formal form of newspapers and at their language level (see Tušer, 1999; McQuail, 2009).

The question of the information (non) objectivity of the party press can be perceived either with regard to the positions of ideology, or to the form of hegemony. The environment, events and personalities reflected through the media represent only the so-called refraction of reality, the desired image. They give a certain picture of the world, which is fragmented, marked by ethnocentrism, negativism, focus on the elite sections of society. In this regard we assume that the influence of the media is not rooted in the reflection of reality and public opinion, but in their creation that is based on extralingual, or political-ideological factors (Schulz, p. 28, in Jiráček – Říchová, 2000). The portrayed media content was obliged to serve a certain socio-political goal, while taking into account the ideological point of view. Regarding this, it was required to follow the relevant party line to ensure ‘objective approach’ ”(Kunczik – Zipfel, 2001, p. 279. According to: Jiráček – Köpplová, 2015, p.293). In this regard, we can perceive the party press of a certain period not only as part of the transmission, but also the ritual / expressional communication model, which is not primarily focused on disseminating information in space, but to keep society in time and its goal is to represent shared beliefs (McQuail, 2009, pp. 82 – 83). This results in the ideological function of the press (Urban – Dubský – Murdza, 2011), which at the same time logically suppresses the controlling power of the media, and which instead become controlled.

The partisanship of the press was an important element of power. While the approach to the basic factors of central control and party control is the same as today, however, some interpretations are strongly influenced by the ideological terminology of the time. The party press was presented as a tool of the revolutionary workers’ party characterized by active participation and presentation of the views of leading political (party) officials, while one of its basic tasks was to stimulate the development of socialist thinking of people, their political and work activity. The concept of partisanship in the media was understood as “a conscious struggle of an ideologue, a theorist, a publicist, an artist for consolidating the interests of one class or another” (Marko, 1980, p. 44). Partisanship was considered a scientific category or social phenomenon, the importance of which in society oscillated between the agitation¹¹ and

¹¹ In the context of the socialist period, it is synonymous with the term *propaganda* in the Eastern Bloc. Until 1989, the term *propaganda* was used to refer to the ideological and political manipulation associated with the West. By analogy, the use of the term *agitation* was introduced in socialist countries, which did not carry any negative connotations (even according to the current interpretation, only propaganda aimed at spreading demagogic ideas, opinions and attitudes to gain adherents is negative, while agitation is defined as gaining

orientation-control function. Thus its activating, agitating, informational and organizational function used to acquire, persuade or influence the addressee supports the suitability of the material for the research of language under specific ideological conditions that was used in political and media discourse. Despite the fact that our research will not specifically examine the presence, or influence of censorship, it is important to note that censorship was implemented to a greater or lesser extent in this type of media. Due to the party orientation of the press, the central control was present and interfered with the published texts in order to shape and influence the conformist views of the recipients. The value of truth / truthfulness in this period existed and was supported only to the extent that it suited the state ideology (Srpková, 2007, p. 37).

Distinctive features of party print, or media in a totalitarian, undemocratic establishment are evident in a closer comparison with the current state of a pluralistic society, which is concisely presented by D. McQuail in media models of dominance of and plurality. It implies a preference for a limited, non-differentiated view of the world (selective, dictated worldview) created by a narrow circle of the governing elite, in this case representatives of the Communist Party, in which both ownership and control functions related to the media platform are concentrated. This results in the involvement of the audience into acceptance of a distorted idea of society with the complete or almost complete absence of a critical attitude to the presented opinions. The result of applying this model, according to McQuail, is the enforcement of the prevailing power and at the same time (legal) prevention of any official opinion alternative.

Another aspect associated with existence and the social function of the party press is the issue of shaping of *public opinion*, which was influenced and (de) shaped by the party press. Public opinion is specific to individual social groups and has an impact on the activities of the company's entities. According to *Sociologická encyklopédia/ the Sociological Encyclopedia* (Slejškova, 2017, online), public opinion is a component of social consciousness, which is formed by a set of collective opinions and evaluations. It acts in the form of a social synthesis, creates social values, interprets them, and at the same time it also takes a critical standpoint. A typical aspect of shaping public opinion in the period under study is the influence of the party, its representatives, or governing bodies, which become a tool for controlling public opinion, thus narrowing the circle of its formative bodies. As we mentioned above, propaganda plays an important role as well.

1.3. Source material of party printed press

Research into the language of the socialist period is set in official party discourse, which is understood as “a set of contemporary censored printed production, i.e. a linguistically created meaning structure representing one form of normative practice,

people for some program or idea). In the Czechoslovak area, propaganda was too closely linked to the Nazi era, while agitation was used in terms of influencing the public, specifically applying personalized persuasive techniques. In both cases, both propaganda and agitation, despite geopolitical differentiation, it was the name of a process applying various strategies and techniques in order to achieve ideologically acceptable results in the behavior and perception of the recipient. According to Srpková, 2007, pp. 36 – 37.

symbolic behavior” (Nečasová, 2018, pp. 16 – 17). The sources of literary, legal or private nature were not the subject of interest and language analyzes. The databank is limited by a selection of texts of contemporary periodicals that belong to the party press, which is their common feature. Each periodical acted as the central press body of a political party, movement or organization through its linking to the Communist Party of Czechoslovakia in political, economic or cultural cooperation. The primary source material of the research was the daily paper *Pravda* in the years 1948 – 1956 and 1961 – 1970, the selection of which was defined by several factors: a) it has been the longest continuously published Slovak daily paper since 1920, as a result of which there has been an element of tradition during the period considered; b) daily periodicity and national validity guaranteed sufficient material and regular reach, i.e. impact on the addressee over a wide geographical scope.

The daily paper *Pravda* was the central press body of the Communist Party of Slovakia (KSS), it acted as the so-called exhibition cabinet of socio-political ideology and it also was the equivalent of the *Rudé právo/The Red Law*, which was published in the Czech part of the Republic. In addition to the *Pravda/The Truth*, the periodicals *Práca/Work* (Daily paper of the United Trade Union Movement), *Lud/The People* (Body of the National Revival Party), *Smena/The Shift* (Body of the Slovak Central Committee ČSM), *Smer/The Direction* (Body of the Central Slovak Committee of KSS), *Východoslovenské noviny/The Eastern Slovakia Paper* (Body of the East Slovak KV KSS) and *Hlas ľudu/The Voice of the People* (West Slovak KV CSS body) might be mentioned as additional sources. All of them were used to compare and confront the obtained results as well as in order to expand the argumentation platform.

The results of the research are based on analyzes of texts that belong to the so-called opinion journalism, i.e. journalism of a rational type, where we include the genres of editorial and commentary. Eventually, these form a whole set that consists of more than 400 separate texts. As the acquired knowledge is presented in the form of qualitative phenomena with emphasis on their form, function, semantic and pragmatic aspects, as well as development and possible transformation, quantitative data, including the exact scope of the research sample for individual language phenomena are only supplementary data specified in the particular chapters.

The selected genres are connected by their social as well as political exposure, topicality and critical-analytical standpoint to the selected issue, which is based on an argumentative approach, through use of persuasive-manipulation techniques. The function of the editorial was to strengthen and shape the opinions of the public, to help identify the analyzed problem and to facilitate the understanding and interpretation of the presented issues (Lippman, 2015, p. 283). In the contemporary press, it was strongly represented and thus its position was dominant. Due to this it was part of almost every issue of the periodical, placed on the front page in a stable place. As the editorial board was expressed as a team, the editorial could, but did not have to be signed by the author. The characteristics of the commentary are similar. Its aim is to influence, persuade and gain the public through arguments and explanations through the presentation of an analytical view of selected events. Besides the elements of the nocional language, also expressive, emotional, aesthetically or otherwise stylistically characteristic language expressions can be found in the genres of analytical journalism (see Bartošek, 2007, p. 63).

Within the selected texts, the subject of research is the language and style of the communication as a whole, but also its smaller textual parts, such as newspaper headlines or political slogans, as well as slogans published in the core of the text or its other parts.

1.4. Methodical and methodological background

In the time of socialism, study of language was developing along the language ↔ ideology ↔ context relationship axis, resulting in coherence of the related scientific areas within an integrated complex. The basic – linguistic – motif determining the research subject was not primarily based on systemic study of a language and its structures as a closed unit: the objective was its functional application in wider environment. A structuralist view of the language recedes in favour of relationship-context approaches derived from interdisciplinary linguistic sub-disciplines, which expanded under the influence of the communication-pragmatic turn. With regard to the outlined factors determining and shaping the form, function and development of a language during the studied period, in our focus there are mainly sociolinguistics, sociopragmatics, cognitive linguistics and semantics. Their common denominator is orientation on the relational level between the language, user, meaning and context, in which they are situated. Because of their interaction and inevitable presence of the persuasive and manipulating factors, the issue extends not only to sociolinguistics, but also to sociopragmatics focusing on the persuasive impact of the pieces of communication in relation to the political ideology and its influence on a reader. In terms of broadly conceived cognitive linguistics, we mainly apply the semantic-pragmatic view of the language and work with the theory of metaphor and conceptualization.

In the secondary, although equally important position after linguistics, there is historical science providing the context for the applied linguistic expressions. Historical knowledge shapes the political framework of the period and, at the same time, it is used for observing the developments and function of the ideological factors. This argument also holds in regard to the overlap of the research into media studies, sociology and political science. At the level of the source material analyses, interconnection between the context and language elements of the socialist era are co-shaped with psychological, ethical and culturological factors characteristic for socialism and its everyday life touched by ideology.

As for the approach to the language of totality, or the language of socialist era, it was twenty years ago when K. Šebesta (2001) introduced basic trends based on the Czech linguistic tradition on the one hand, and the Polish one on the other. Czech approach represented by Fidelius's analytical works concentrates on the language as an embodiment of ideology and the language devices (especially lexis) specific for the reflection concerned. The second trend, determined by the Polish researchers like M. Głowiński or J. Bralczyk, considers the language of propaganda to be an instrument used to maintain ideology and totalitarian power as such. It is built on the ideological stereotypes typical with black-and-white vision of the world and the subsequent dual evaluation of the participating parties. Regarding the growing interest in this issue in the past decades, we can say the approaches outlined by Šebesta cannot be clearly decoupled. They are the combination, in which the individual components play their own, unique roles in the analytical and interpretational

processes, as well as in creation of the final syntheses and statements. Language is the reflection of ideology and, at the same time, its instrument of power used for reaching the political and propagandistic objectives.

We consider incorporating K. Šebesta's viewpoint as important because both approaches above and their representatives were part of our own reflection of the language in era of socialism. In the context of the methodological approach, it ought to be mentioned that, with regard to the common historical and political development or similarity of the Slovak and Czech, alternatively Polish languages, it is well suited to expect validity, or at least partial consistency with the linguists' results. Nevertheless, our own research is rather based on the principle of analogy than comparison. New methodical and methodological views have recently been presented by K. Tvrďá (2018, 2019a, 2019b), who deals with the analysis of the media dialogue networks, applying this concept on the language of the Czech daily *Rudé právo* /*The Red Justice*. The author's qualitative research focuses on the interconnectedness of media communications, intertextuality, issues of context and categorization in relation to their function. Through this method, she draws attention to the phenomenon of so-called communist critique as an important part of the party discourse, thus shifting the possibility of studying the language of socialism towards conversation analysis.

It is impossible to come up with unambiguous definition of linguistic research methods in the period of socialism, as applied in the research presented in this publication, since there was a combination of approaches from several scientific disciplines. Focus on the study of contemporary journalism implied the use of *ad fontes* method to develop the source database of texts. Other methods considered as indispensable certainly include general-theoretical analysis, specific linguistic text analysis and content analysis, synthesis and subsequent generalization, which result from inductive-deductive approach to both text and context. The overarching factor is a primarily qualitative approach to the material. So, although the corpus-based analysis of the language in the socialist era encourages rather than excludes the use of quantitative methods, this was not our intent and for now, we leave the options above for future consideration. Therefore, the occasionally presented quantitative values are only regarded as additional arguments for interpretation.

Close relationship between language, power and political ideology results in an asymmetric model and relates strongly to *critical discourse analysis*, hereinafter referred to as CDA. It is concerned with interconnection between text and social context, function of the language and the specific linguistic means in society. It allows following and analysing the forms and ways of constructing the meanings and concepts through language in different contexts and thus reflect (dis)continuity of discourse in defined context (for more details, see Nečasová, 2018, 15-17). In the CDA approach, the emphasis is put on its paradigmatic, i.e. non-methodological character, which is very diverse due to its interdisciplinarity. Accordingly, any relevant research methods used in human and social sciences are acceptable.

In media discourse, CDA discloses the effort to construct a certain (linguistic) picture of reality. T. A. van Dijk (2008) writes about primary focus in the way of power abuse in society resulting in dominance and inequality recorded through language in the political

context¹². Analysis of social aspects and power relations in discourse viewed as a social and cultural constituent with political and ideological function can be found in the works by N. Fairclough and R. Wodak (in: van Dijk, 2011, 357-378). The outlined contours of CDA are further elaborated in specific language domains within the material from the party discourse. Examining the intersections between the language of socialist era and socialist ideology allows indirect observation of the developmental tendencies at both of the levels, political-power shifts in society, their impact on public opinion, as well as reflection of these aspects in the language of the selected historical period.

1.5. Study of the language of the socialist era in Central Europe

Despite the many years that have passed since the state law changed in 1989, in Slovakia there is not a comprehensive book on linguistic aspects of the period of socialism. In contrast to historical and political research of totalitarian regimes in the 20th century, linguists paid more attention to the new elements entering common usage after the Velvet revolution and in the 1990s. Thus, the previous period (1948-1989) remains an unexplored area, although lately the interest in it has slowly begun to awaken, mainly in connection with development of interdisciplinary scientific branches such as politolinguistics, linguoculturology, or cognitive linguistics. As our research is based on the Slovak language analysis, in terms of the choice of available initial resources we give priority to the Slovak and Czech authors, along with several essential publications dedicated to study of the language in the time of socialism in the Central European (Slavic) context of post-soviet countries.

A common feature of Slovak contributions to study of the socialist era language is their structure based on comparative, contrastive and interdisciplinary approach. Many of them originate from relatively new and developing subdisciplines, while in the core they are often founded on comparison to the Orwellian bases, political or philosophical theories. (Čulenová, 2012, 2014; Molnárová, 2013; Ondrejovič, 2008).

Politolinguistic works of interdisciplinary character include the outputs from the regularly held conference titled *Jazyk a politika – na pomedzí lingvistiky a politológie/Language and politics – on the border between linguistics and politology* (Štefančík ed., 2016a, 2017, 2018, 2019). Comprehensive overview of the discipline and its methodology are presented in the monograph by Štefančík & Dulebová (2017). Research of ideologically determined language in a historical period connected with the Soviet Union implies close relationship to Russian studies. The Prešov School of Linguistics has also done research in this field by, e.g., focusing on sovietisms at the lexical level (Cingerová, 2018). As for their linguistic research in a broader sense, the outcomes related to culturology and the influence of the Soviet realia on context and language are more relevant to us (Blaho & Mertová, 2018). Within the theoretical context, other interesting works dealing with

¹² Relationship aspects are usually reflected in a “top-down” manner and are based on the privileged status of a selected group limiting the others’ performance or freedom. Thus, the opinions are shaped, the interests of certain groups promoted, persuasion or even manipulation applied, power hierarchy and its gradation identified (van Dijk, 2004, 300-317).

interconnection of the Slovak and Russian (i.e. Soviet as well) linguocultural space cannot be omitted (Guzi – Sipko – Mertová – Blaho, 2017; Sipko, 2011, 2013, 2014).

The situation in Czech linguistics differs from the one in Slovakia to some extent, mainly because of a longer tradition. The nestor of the socialist language linguistic analyses in Czechia was Karel Palek who, under the pseudonym of Petr Fidelius, wrote and published his iconic *Řeč komunistické moci/The Language of Communist Power* (2016). It included semantic analyses of the editorials in the *Rudé právo/The Red Justice* daily. Thus Fidelius created high quality foundation which allows the next generations of linguists to follow up and develop the subject. The fundamental difference, in comparison with the research of Slovak provenance, is in the existence of several corpus-based dictionaries or lexicons. On the one hand, there are works which directly present specific lexis of communist/socialist period (Čermák, Cvrček & Schmiedtová, 2010; Schmiedtová, 2012) and, on the other hand, dictionaries or lexicons presenting not only the linguistic, but also cultural aspects of that period (Knapík & Franc, 2011; Pruša, 2011).

Interest in the era of socialism, history of everyday life in it, culture and, of course, the related language are reflected in an almost classic work *Šťastný věk/Happy Age* (2008) by V. Macura, which is a collection of characteristic myths and stereotypes. Even the newer pieces capturing (not only) language motives shaped by the Czechoslovak totality (Jánský, 2004; Suk, 2017) do not fall behind. Inspirational psychological insights into life in socialism and the related phenomena are pictured in a quality and unique publication of its kind, *Psychologie komunismu/Psychology of Communism* (Kabát, 2011). Its unique quality and importance pertain to the author's ability to present this era to those lacking personal experience in an objective, unbiased, readable and erudite manner, and thus fill in many gaps in theoretical knowledge, usually missing in the textbooks and monographs that are primarily based on political history.

The research of the linguists from the University of Ostrava focusing on historical semantics, onomastics and political press before 1989 (David et. al, 2013; David & Davidová-Glogarová, Místecký, 2021; Davidová-Glogarová & Kubát, 2020) regard the language of socialism with the methods of quantitative linguistics. Analysis and interpretation of the lexis influenced or determined by ideology comes to the fore in relation to vocabulary dynamics. Research aims at the words the meaning of which changes in ideological context, or which are misused for ideological propaganda, e.g. *práce/work*, *boj/struggle*, *pravda/truth*, *vítězství/victory* etc. (Čermák, 2015; Schmiedtová, 2007; Schmiedtová 2008, Schmiedtová, 2014). Váňa (2013) and Svobodová (2016) contributed to the definition of totality in relation to language or, more precisely, its application in the media. Both Slovak and Czech linguists have produced works in the field of politolinguistics (Švehlová, 1999; Urbanová, 2018).

Another post-socialist Slavonic country where the linguists dealt with ideologically conditioned language of the socialist era was Poland. Similar to Czechia, its research began in the time of totality, although the results were only published after 1989. A Polish pioneer, equivalent to Petr Fidelius, was M. Głowiński. In his view, the primary function of the socialist language titled with the orwelian notion of *nowomowa* (translator's note: Polish for Orwel's *newspeak*), (Głowiński, 1991a is mainly delimitating. It is a demonstration of joining the ruling regime and, at the same time, it prevents the formation of other social languages. Thus it has an ambition to become a metalanguage in a counter position to all the other ones

(Macura, 1995, 17). According to Macura, interest in study of this type of language during the totalitarian era resulted from the effort to assess the dramatic period, which provided a lot of material for analysis, and to respond to current trends in everyday political reality. Subsequently, Głowiński's notes on the language of propaganda in Poland can be found scattered in several books in Polish (Głowiński, 1991b, 1995, 1996, 2009), but also translated into English (Głowiński, 2014). Later on, other authors followed up his work (Kot, 2008; Haładewicz-Grzelak, 2012), while a comprehensive analysis of the language of propaganda segmented by decades (the 1970s – 1990s) was introduced by J. Bralczyk (2001, 2003, 2007).

At this point, a review of the Russian research and, so to speak, domestic observations of the Soviet language study in the post-Soviet era could logically be expected. In this publication, however, we do not tackle this issue for several objective reasons. In the first place, it is a vast area, which could provide enough material for several monographs. Moreover, there is a previously-mentioned dichotomy of the language marked with an extralingual impact of ideology. As a result, research and interpretations from the domestic, i.e. Russian environment, assume two possible approaches: a political/ideological, or a linguistic one. Besides, in terms of the developing interdisciplinary linguistic branches, in the study of this stage of the language there is an overlap with the Russian studies and, more and more often, with politolinguistics. The deeper research of the Russian (Soviet) language in the post-soviet era (the 1980s) has been connected with the works of the Slovak scholars studying Russian in the 1990s. Dominant topic is the analysis of the Soviet sociolect, which takes into account not only its linguistic, but also cultural and historical dimensions. It focuses on semantic changes, vocabulary shifts in terms of time (obsolescence of words, transition from the vocabulary centre to its periphery) and, within politolinguistic studies, especially their updating in the current political and media discourse (Guzi, 2012). Development of the Russian language since the Gorbachev era (the 1980s and early 1990s), including the language, ideology, cultural and political transformation, and the consequences of the Soviet Union collapse has been mapped in the monograph *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin* (Gorham, 2014), written in English. In the recent years, as the annual outputs from the *Język a politika. Na pomedzi lingwistyki a politologii/Language and politics. At the frontier between linguistics and politology* conference suggest, the scientists also focus on the cognitive dimension, metaphORIZATION and conceptualization using the Soviet lexicon that is both valid and updated for the respective era (see above).

Regarding other countries, an interest in the language of communism also resonates in the Anglophone ones. However, these linguists are globally interested in the geographic regions with communist rule rather than in the Slavonic area only. In the foreign literature, we can come across works reflecting the language, its function and structure both during the communist regime and after its fall, with an emphasis on the language reminiscences in the post-totalitarian, i.e. post-communist era (Andrews, 2016, 2018; Petrov & Ryazanova-Clarke, 2014; Young, 1991). In the end, we cannot avoid G. Orwell's iconic novel *1984* (2013a), which often serves as the foundation or the source of inspiration in the current analyses of the language in totalitarian regimes. Orwell depicted totalitarian society in its purest form, including the language. The book was first published a year after the official communist coup in Czechoslovakia (1949). Through the main character's story, the concept

of truth and freedom in the context of manipulative and repressive state apparatus is developed. Despite many authors dealing with the communist language often refer to the Orwellian *newspeak* and use it in their comparisons (e.g. Čulenová, 2012, or Váňa, 2013), in our further analyses Orwell's novel only serves as an inspirational fiction. In terms of linguistic research, what is more relevant is his essay *Politics and the English Language* (2013b) where he points out language decline under the influence of the external economic and political factors. There is an emphasis on certain specific aspects present in the language of socialism, e.g. phrasiness, metaphoricity, emptiness, ostentatiousness or irrelevance, reflected at the lexical-semantic level.¹³

¹³ With regard to the long-term interest in the language of the socialist era, especially in its interdisciplinary context of the frontier between language and historical science, we have built the individual chapters on the state-of-the-art knowledge and research results presented previously both at home and abroad (Molnárová, 2019a; 2019b; 2020a; 2020b; 2020c; 2020d; 2021a; 2021b; 2021c; 2022a).

2. Historical, social and ideological context

In Czechoslovakia, socialism was considered one of the most orthodox political regimes. After 1989, its interpretation by the collective memory is rather ambivalent, with a typical dichotomic judgement division between the political and non-political aspects of life. In terms of the arts, culture, or lifestyle, i.e. the subjects of the history of everyday life, the iconic, cult, or even classic pop-music hits, fashion trends, masterpieces of the Czechoslovak movie and TV industry are remembered with a smile, good humour or, sometimes, nostalgia. The “real socialism“ buildings make a very specific impression within the current urban structure and become the objects of imitation. The so called *retro* (or *oldies* in the context of pop-music) period sometimes gets better valuation than the current cultural and art scene. The aspects of everyday life in the socialist era are also regarded by the scientists, resulting in manifold publications on this topic, as well as on the popular issue of (destroying) the myths of socialism.¹⁴

On the other hand, as for the political and ideological system, socialism cannot deny its negatives determined by the lack of freedom and trust, control, dogmatism, schematism, censorship, and fear. Although we are talking about a long, almost forty-year long period labelled by the single term identifying the political and ideological regime or, more precisely, constitutional order, it went through different developmental changes with their own characteristics. For instance, there were stages of the (Prague) spring or normalization, or denominations referring to the political leaders – *socialism in the time of Gottwald, Novotný, Husák*. The standard, however, are the labels reflecting division into decades – the 1950s, 60s, 70s and 80s, while each of them has its typical features (cp. Mayer, 2009; Rychlík, 2020). Based on historical segmentation, it is possible to define and name the language of the respective historical period, which also went through various transformations and developments.

An ultimate goal of the socialist political experiment existing for more than forty years (Kalinová, 2007; Tůma, 2010) was to transform the society in compliance with the Marxist-Leninist ideology and the Soviet Union model. The side effect of this effort, although equally important, was social mass mobilization, mainly performed by means of the party media. Political and ideological pressure culminated in society in the 1950s. This was the time of forming the communist regime after the February coup of 1948, specifically in the so-called founding period 1948-1953, which subsided in 1956 when the cult of personality was finished. Building new society and its optimistic future based on the new values was being highlighted, as V. Macura (2008) mentioned in his cultural-essayist works.

The language research of contemporary discourse in the socialist era, as defined by the periods of 1948-1956 and 1961-1970, requires social, historical, political and ideological context, in which the language was used, shaped and developed. Considering the wide-range

¹⁴ With regard to the issues of everyday life and myths about socialism, see a selection of e.g. Krekovič – Mannová – Krekovičová, 2005; Profantová, 2012; Gonda – Zajac eds. 2020; Drda, 2016; Šťastná, 2018; Petrov, 2013, 2015 and others.

historical connections in both periods, it is only a selected, concise and relevant databank of the essential phenomena and events within the context of the linguistic development, aimed at anchoring the analysed linguistic facts in the socio-cultural, political and historical space.

In historiography, the years between 1948-1953 are usually labelled as so-called founding period, starting with the coup of February and ending at the turning point of the death of the top government representatives in both the Soviet Union (J. V. Stalin) and Czechoslovakia (K. Gottwald). At this stage, dictatorship mechanisms of the Czechoslovak Communist Party (KSČ) were created. In the following decades, they were partially transformed and consolidated, keeping the regime intact until its collapse in 1989. As for the political methods, this period is regarded as the most oppressive one. The years right after the coup of 1948 were typical with great building enthusiasm and willingness to make even personal sacrifices in favour of the newly formed regime and ideology. Pro-communist part of the society identified with the idea of the approaching victory of socialism and the achievement of classless society in Czechoslovakia and West Europe in a short time. It was the time marked with the developing cult of personality at both lower and higher levels of society. The cult of worker and working farmer was purposefully formed too, so it gave rise to the elite strikers named, according to the Soviets model, “the Stachans“. This was one of the models of a *new socialist man*, the concept which found support not only in the socialist Czechoslovakia, but also in other European countries throughout the 20th century (Fasora, Hanuš, Nečasová et al., 2018; Nečasová, 2018). Within the political sphere, the cult of personality fully expanded by glorification of the top political, party and ideological government officials. In the Soviet Union, the cults of V. I. Lenin and J. V. Stalin persisted, as will be pointed out in the following chapters. In Czechoslovakia, the attention was naturally focused on the president K. Gottwald. After 1953 the cult of personality was fading away to some extent, even in the daily press. However, in terms of preserving the collective memory and recollections with positive connotations, it survived until 1956 and the speech by N. S. Krushchev.

In contrast to the period of 1953-1956, it is impossible to determine the 1960s, their significance, function and development trends. The reason is ideology, building and shaping of its values, goals and the attitudes of the political leaders, which went beyond the decade. Although today historiography labels the 1960s with the comprehensive attribute “golden“ and characterizes them as the time of release of thaw, the examined period is not a homogenous sequence of events. It is subject to changes, which were reflected in the language more or less clearly and can be observed in the official media political-ideological discourse. In order to understand the context components determining the language, it is easier to imagine the given phase divided into several smaller, semantically consistent units.

An important starting point is legislative organization of society based on the official state ideology of socialism contained in the Constitutional Law No. 100/1960 Coll. (online). The new socialist Constitution¹⁵ stipulated the official name of the country as *Československá socialistická republika/the Czechoslovak Socialist Republic*, thus indicating the dominant ideological pillars and values already in the introduction to the Declaration (Čulenová, 2012,

¹⁵ In force from 11 July 1960 to 29 October 1992, when repealed by the regulation No. 460/1992 Coll. in Slovakia. In the Czech Republic, it was repealed by the regulation No. 1/1993 Coll.

49-51; Pavlíček, 2015, 239-254). The document stated the victory of socialism and the leading role of the Communist Party, thereby confirming totalitarian system of governance. The key ideological factors were the populist politics based on glorification of the working masses¹⁶ and peoples' democracy, the principle of continuous conflict within the relationship *fighting against* (someone/something) ↔ *fighting for* (someone/something), official identification of the enemy (capitalism), or the goal to build socialism and to progress towards communism in collaboration with the Soviet Union. Last but not least, attention was also paid to collectivism represented in all of the social spheres, including a planned economy and social ownership. M. Franc (2015) considers the principles above as a demonstration of Krushchevian optimism and the will to build a new, socialist lifestyle, in which the society is the main organizer and formant of all its domains. The subsequent laws were further developing this objective until the middle 1960s. It is, however, important to take into account not only the political and ideological aspects resulting from legislative provisions, but also from the (geo)political system in both local and wider European environment in the second half of the 20th century. The socialist regime, existing in Czechoslovakia *de facto* from 1948¹⁷, can be divided into three large development stages (Pešek, 2009).

By 1960, the so-called founding period mentioned above was fading away, although it had relatively stable political and ideological background. Contrarily, the early 1960s are perfectly characterized in the statement saying that, "Acknowledgement of success and self-content is always a precursor to the relaxation and the impression that the regime is losing vigilance" (Kabát, 2011, s. 383). The second period of 1960-1968 is usually labelled as the golden era of socialism, although this attribute is appropriate mainly in its second half, i.e. after the economic crisis, which was linked to the ideas of the reformatory communists (Franc, 2015). In the context of the media language research, we also refer to some important changes in the media, including shaping public opinion, e.g., adoption of the Act No. 81/1966 Coll. on periodicals and other mass information resources¹⁸ (online; for more details on the position of the media, see Bednařík, 2015; Fabian, 1992; Londáková et al., 2008; Londák, Sikora & Londáková, 2016) and its further amendments, which modify censorship¹⁹. What is important to underline is the fact that even in the so called golden 1960s the regime did not change fundamentally. The system and its representatives were only "softening" little by little, especially in respect to the political, administrative and ideological thaw which occurred

¹⁶ For more ideologically determined aspects, see the Labour Code of 1965 – Act No. 65/1965 Coll. (online).

¹⁷ *De iure* from the entry into force of the Constitution in 1960.

¹⁸ Act No. 81/1966 Coll. on periodicals and other mass information resources (Part 5, § 7; available online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19670101.html>) allowed the activities of the Central Authority for Publications, which checked and assessed the contents of the published texts. In the case they were found to be violating the subject matter of state, economic or professional secrecy, their publication was banned. The next amendment defined censorship as forbidden (Act No. 84/1966 Coll., amendment valid 28. 06. 1968 - 25. 09. 1968, Part 5, § 17; available online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680628.html>). After the events of August 1968, new repressive measures violating the freedom of publishing periodicals including the financial penalties were enacted, resulting in an increased self-censorship (Act No. 127/1966 Coll., amendment valid 26. 09. 1968 - 21. 08. 1969, Part 5, § 8; available online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680926.html>). More fundamental changes were incorporated by the amendment of 22. 8. 1969.

¹⁹ The main censorship body was the Central Authority for Publications, previously named Main Authority for Press Supervision. Following the adoption of the press law, it was transformed from the non-public into public institution, so its decisions were legally challengeable and enforceable (Bednařík, 2015).

after 1963. Even during the Novotný's term, when Marxist-Leninist, or Stalinist politics were applied, the first reforms were implemented by the reformatory intellectuals from both inside and outside the Communist Party. The positive changes in society influenced the economy, culture, education, criminal and civil law (for more details, see Rychlík, 2020, 168-182).

The factors paving the way for the reforms were, according to J. Pešek, economic collapse and the crisis following the failure and the unmet goals of the third five-year plan 1961-1965. It turned out then that fierce industrialization, as it was set up in the 1950s, meets neither the citizens' needs nor the economic plan and, in the long run, it is unsustainable. Another factor represented political rehabilitations in 1963-1964, disillusion and unfulfilled program concepts from the turn of the decade, the rise of a new political (and cadre) generation, but also return of the national emancipatory movement and discontent with unequal position of Slovakia in the republic. These events were marginally suggested in the contemporary corpus of publicist texts, but they did not have thematic dominance.²⁰ The economic crisis reflected in the public discussion in the daily press was linked to criticism of the economic development to date and the new economic reform was implemented under the influence of O. Šiko, V. Pavlenda, H. Kočtúch and others (see Londák, 2007). In comparison with the previous period, there was faster development of the more valuable and higher-quality culture. Emancipation of journalism in the 1960s contributed to the increased political and cultural level of the public. The developing culture magazines gained a specific role and gradually evolved into the platform presenting the reformist right wing of the state politics.²¹ Relaxation of the totalitarian power was also detectable in the contents of the 3rd and 4th congresses of the Czechoslovak Writers Union.²²

Following the presented context, the year 1963 is interpreted as a milestone in the economic, political and cultural sphere. It must be noted, however, that the period before 1965 witnessed gradual decline of A. Novotný's government, while the reasons were not just the influence of domestic policy or formation of the Czech, as well as Slovak opposition in the country. J. Rychlík (2020, 182-183) points out that Novotný's position was weakened also because of party exchange in the Soviet Union, when his supporter Khrushchev was deposed from the top position in the Soviet Communist Party, while his successor L. I. Brezhnev's relationship to Novotný was ambivalent. The second important milestone in the social and political development, and partially also in modification of ideology in Czechoslovakia, was the year 1968. It is connected with several important events that had an impact on the official media discourse at both organizational and thematic level. On 4 April 1968, the Czechoslovak

²⁰ In terms of thematization, the 1960s are typical with two areas of interest that were more strongly represented in the official discourse than any other. First, it was the effort to escape the oppression of the regime, related to the development of so-called socialism with a human face. On the other hand, this topic automatically determined the following reflection of the failure of political changes enforced during the Prague Spring, that was stopped by the invasion of the troops from the allied states of the Warsaw Pact and the occupation of the country (see Schmiedtová, 2015).

²¹ In Slovakia, it was the weekly *Kultúrny život / Cultural Life* that made itself visible in this context. As a result of its clear support for the reformist right wing in the late 1960s, after 1968 it was banned. During its existence, however, KŽ/CL was one of the significant opinion-shaping periodicals which gathered several important representatives of Slovak journalism, culture and literature in its editorial office. The journal was renewed only in 1990.

²² In 1963, the congress signalled the emerging changes in society, aimed at stagnant politics. Culture was significantly affected by the 4th congress in 1967, where freedom of creation for all residents of Czechoslovakia ČSSR was demanded.

Communist Party (CCP) presidium decided about preliminary lifting of censorship, which removed the Central Authority for Publications from the control position (established in 1966). The resulting freedom of press in the socialist state represented the milestone in democratizing efforts until then. Consequently, two essential documents were made available to the public: *Action program of the CCP* and the “2000 words” manifesto.²³ In the same year, there were personnel changes at the top positions in the country: after A. Novotný’s abdication, the new Secretary-General of the CCP Central Committee became A. Dubček²⁴ and the army general L. Svoboda was elected the president.²⁵

O. Tůma observes that dynamization of social and political life in the late 1960s is the manifestation of belated rise of liberalization in Czechoslovakia, compared to the surrounding countries also hit by communism. Emancipation of culture and the media was followed by the economic reform, as well as disintegration of some “regime gear levers”. According to the author, this led to “destabilization and fatal loosening of the regime and, so to speak, total loss of control over the society” (2010, 12). Psychologist J. Kabát adds that in the years prior to so-called Prague Spring, the society was not only dynamized but also, in the context of the media evolving into the platform for free expression of opinion and attitude, it was becoming more prone to criticism. He defines the year 1968 as “the first eruption of real freedom since the rise of communism in our country” (2011, 384). It only lasted a short time, from January to August, when the society began its fundamental change and inclination towards democracy. This, however, did not mean total eradication of fear and control that were reigning until then. Consequently, he observes that one of the psychological manifestations of the changing context was the feeling that “search for socialism with a human face is a cliché which shows lack of internal preparedness for rapid transformation of the current situation and built stereotypes after decades” (2011, 384).

As regards the period of Prague spring, J. Rychlík (2020, 191-192) mentioned that it was a milestone dividing the whole era of Czechoslovak socialism in two halves. In the first one, perception of the regime was relatively positive and connected to belief that suitable reforms could eliminate its defects. After the invasion of the Warsaw Pact troops to the Czechoslovak territory, the collective view was altered and the illusions of bright future in the perfect socialist regime faded away.²⁶ The years 1968-1969 are interpreted either as the failed attempt at the reform and democratization of the society shattered by the foreign intervention, or as an internal struggle in the Communist Party, which democratic forces in the country used for their own purposes. The second option also leans towards the view that the

²³ This fundamental difference is the result of the communist leadership’s attitude to them: while in the case of *Action program* the party and press took a relatively positive stance (because these were the reforms led and supervised by the CCP), L. Vaculík’s political manifesto “2000 Words” was rejected by the communist party representatives, which was demonstrated in a sharp criticism of both the text itself and its author in daily press.

²⁴ Dubček was replaced by V. Biřák as the first secretary of the central committee of the CPP.

²⁵ Historian J. Rychlík (2020, 199) commented on Svoboda that “he was politically weak and, in particular, unable to oppose the Soviet requirements in any manner. Svoboda did not become the member of the bureau of the CCP Central Committee and he did not join the reformist policy makers.”

²⁶ Detailed history of invasion and the following occupation of Czechoslovakia is captured in *Sedm pražských dnů 21. – 27. srpen 1968/Seven Days in Prague 21-27 August 1968* (Macek, 1990). It is a set of documents containing chronological course of events, authentic transcript of the official documents published in daily press or broadcast on the radio. There are also the participants’ reports, transcript of the official correspondence (telegrams), statements, comments, as well as the examples of “folk art” in the form of graffiti, posters, etc.

democratization experiment was unfeasible under the given circumstances and it would have failed even without a foreign factor. The period after August 1968 represented the transition from unsuccessful reforms towards “normalization”.²⁷ Today, history speaks of building a new form of dictatorship, the implementation of which was easier than in the 1950s as it was just “a return to an already-known condition, this time under the direct threat of force and weapons“ (Kabát, 2011, 171). Normalization, officially interpreted as saving of the socialist conveniences of the Czechoslovak people, was implemented through defamation campaign against the politicians connected with the Prague spring, criticism of the democratization process and reforms carried out, as well as transformation of the Party leadership. The concept of *normalization* first appeared in the Moscow Protocol and later it became a general name for the *Husák’s regime* between the spring of 1969 and 1989 (for more details, see Rychlík, 2020, 236). From May 1969 till January 1970 personnel exchange at the leading positions in the Party and “normalization“ adjustment of the media living conditions took place (Renner - Samson, 1993; Vondrová, 2012).

As regards the media, previously lifted censorship was re-introduced. After the entry of the Warsaw Pact troops in the country, the media promptly responded to the emergency situation.²⁸ However, as a result of political development and consolidating, or normalizing efforts under the pressure of the Soviet Union, this area was also affected. New legislation was adopted²⁹ and although it was partially transformed after federalization of the republic, its function in terms of analysis, evaluation and supervision of the media was preserved. One of the fundamental and persisting aspects was the shift from censorship to strict self-censorship, which was reflected in both the form and content of media communication in the time of normalization (Bednařík, 2015). Re-introduction of censorship was one of Brezhnev’s conditions during the post-invasion negotiations in Moscow, which was consequently included in the Moscow Protocol. Thenceforth, publishing and issuing of periodicals was strictly conditioned by thorough staffing of the editorial office with cadre communists. Another condition was ban on the use of the term *occupation* in public (Jašek, 2020, 137-138).³⁰

²⁷ Contemporary interpretation of the notion *normalization* by the Soviet Union was as follows: “Normalization means, in the first place, total disclosure and condemnation of subversive activities of the rightward, antisocialist power, elimination of their influence on some of the citizens, especially youth; substantial strengthening of the leading role of the Communist Party in dealing with the state issues as regards to the media and ideology, in the life of all the country“ (Moskovskaya Pravda 6. 9. 1968. In: Renner & Samson, 1993, 107).

²⁸ *Pravda* daily was published in an improvised form and its special issues were distributed among the residents free of charge. The newspaper was considerably shorter, or it was just a leaflet with modified graphics, and it contained up-to-date information about progression and actions of the occupying forces. They called on the people to keep calm and informed about developments in the country and the ongoing negotiations of the state and party leaders with the Soviet Union, which demanded quick restrictions on the media influence in Czechoslovakia.

²⁹ On 30 August 1968 Press and Information Office was established. Its mission was to regulate and control the media. On 12 September 1968 Government Committee for Press and Information was appointed with an aim to coordinate measures and regulations concerning the media. As of 13 September, the press law introducing some temporary measures, including preliminary censorship and the system of sanctions in the event of its violation, was amended.

³⁰ For comparison purposes, it can be mentioned that until the enactment of the Moscow negotiations results, the term *occupation* was generally used in respect to the invasion of the Warsaw Pact forces to Czechoslovakia. The documents from the days following the 21st August also point to this (see Macek, 1990). The term *occupation* appeared in the graffiti in public places, as well as in daily press and various politicians’ statements on the

We agree with O. Tůma's (2010, 12) judgement of development in Czechoslovakia in the 1960s, which took a typical trajectory of fast launch, power consolidation, implementation of the essential political, economic and social reforms, followed by much longer period of stagnation heading for collapse. Rychlík summarized the reasons leading towards defeat of the reform movement in Czechoslovakia in the 1960s in several points. He highlighted the fact that only a small part of the CCP *Action Plan* was fulfilled and even that was later deformed or completely destroyed. Although the negative impact of the Warsaw Pact troops and the subsequent occupation cannot be ignored, the Party itself had its lion share in the failure of democratizing reforms. The point is that even its reform wing was not able to completely reject the Leninist interpretation of Marxism and, despite in 1968 CCP offered room for more liberal discussion and more relaxed ideology, the reformists withdrew in the critical moment of the occupation. As a result of their distancing from the started democratizing movement, they "gradually got under the influence of the Stalinists and supporters of Novotný, for which any deviation from the principle "the Soviet Union – our model" was unacceptable" (Rychlík, 2020, 250). Regardless the failure, the reform movement of 1968 was one of the brighter phases of the socialist history in Czechoslovakia.

situation, in the notices and statements issued by schools, scientific and cultural institutions, factories, editorial offices and other organizations.

3. Language of the socialist era in socio-communicative perspectives

Familiarity with the historical-social and political context of the time makes it possible to understand the conditions in which the language acted, and which at the same time interfered not only with its form and development (language-communication context), but they also influenced the function towards the addressee, whether the position of an individual or a group through the formation of public opinion (pragma-communication context). In the following chapter we focus on the first category, within which selected linguistic phenomena characteristic of the period of socialism are presented. They are presented in their relations, as well as in analytical-interpretative perspective. In all these groups, the unifying element is the presence of ideology in the context and its effect on the field of language. It is important to realize that individual aspects of language, although moving primarily on a lexical-semantic level, are not examined in a stand-alone position. In addition to the already presented contextual factor, selected parts of the vocabulary are part of a larger whole – the text. Their semantic aspect is closely linked to the text and the genre, which contributes to its complex meaning, form and function. As a result, the researched parts of the text reach the level of stylistic elements (Findra, 2013) and ideology thus acts as an objective stylistic factor.

3.1. Ideologically symptomatic appellation lexicon

The use and meaning of certain groups of words can be significantly determined or influenced by the presence of extralingual aspects. P. Fidelius (2016) pointed this through analysis of the words *people*, *society* or *democracy*, when he presented the process of the so-called semantic inflation in the conditions of communist propaganda. The danger of this type of language stems in particular from “a mystified policy that wants or needs to serve a certain power, power or ideology” (Lotko, 1999, p. 119). It means that through the openness of the dynamics of the lexical level of the language system we can monitor the overlap of extralingual factors into the language of the socialist period. Taking this into consideration, we focus on the analysis of seven autosemantic lexemes that acquired ideological connotations in a given period – *work*, *party*, *democracy*, *socialism*, *comrade*, *people*, and *plan*. Their selection is the result of several interrelated factors:

a) Due to their lexical significance, the meanings of the names of the state system (socialism, socialist democracy, people’s democratic establishment) refer to its basic cultural, social or economic phenomena, such as the introduction of a duty or a centrally controlled economy.

b) The basic pillars, or the values promoted by political ideology that are reflected in the language, as “ideologically bound expressions which belong to certain ideological systems and serve to define themselves against other ideological systems” might be characterized through selected lexical elements, their current meanings, typical collocations, as well as the

way of their application in an external context (Macho, 2016, p. 53). Based on the official characteristics of the socialist establishment that are stipulated in the so-called Socialist Constitution of 1960, these are the leading position of the Communist Party and the party affiliation, emphasis on the function of the working people and people's democracy, the principle of building a socialist society, the victory of socialism, planning in the economic sphere and collectivism.

c) Lexical units were chosen on the basis of an analogous approach to published Czech and Slovak partial analyzes of the vocabulary of socialism, within which the lexical units *people*, *people's democracy*, *party* (Fidelius, 2016), *comrade* (Suk, 2017), *party*, *socialism*, *plan* (Čermák, 2015), *party* (Schmiedtová, 2008), *work* (Schmiedtová, 2007), *democracy* (Čulenová, 2012) were studied.

With regard to methodology, and in order to monitor the objective shift, or semantic transformation of selected components of the vocabulary in the years 1948 – 1956 and 1961 – 1970, we divide the given historical stages into smaller time periods bounded by important historical milestones:

- 1) 1948 – 1953: the so called “building period of socialism” from the February coup to the deaths of the top representatives of the Soviet Union (J. V. Stalin) and Czechoslovakia (K. Gottwald) – 70 texts, 90 990 words
- 2) 1954 – 1956: the end of “the building period” from the death of Stalin and Gottwald to the fall of the cult of personality connected with the speech of N. S. Khrushchev – 36 texts, 47 079 words
- 3) 1961 – 1966: pre-reform period during the political “warming”³¹ – 141 texts, 113 633 words
- 4) 1967 – 1968: reform period the so-called Prague Spring – 44 texts, 32 363 words
- 5) 1969 – 1970: post-reform period associated with the the so-called Prague Spring and the onset of normalization – 47 texts, 35 619 words

Due to a certain asymmetry in the range of partial corpuses that results from extralingual factors determining the division of the genre representation of texts³², we take into account the average annual occurrence of the examined lexical units when comparing and interpreting the results. Quantitative values are used to supplement the qualitative interpretation of the development, semantic transformation or shift of selected components of the vocabulary within various historical stages and under the influence of ideological factors. Our intention is not primarily a quantitative analysis of the selected material, so we did not reach for the dominant quantitative terminology and methodological apparatus. For this

³¹ Among the milestones taken into account in the political-ideological and media discourse are the adoption of the Press Law in force since January 1967, as well as political developments in the country and party, which can be considered relatively stable until 1966. In 1967, dissatisfaction with the development of that time began to be manifested, The IV. Congress of the Union of Czechoslovak Writers (June 27 - 29), to which IV responded. Congress of the Union of Czechoslovak Writers (June 27 – 29), but also A. Dubček reacted to the development and situation. In October of that year, at the meeting of the Central Committee of the Communist Party, A. Dubček, came up with a proposal for a new concept of the Communist Party's work in terms of democratizing its activities.

³² Texts of editorials are represented in the period of the 1950s, texts of editorials and domestic commentaries in the period of the 1960s. In both cases, it is a genre of opinion journalism and in connection with the focus of the studied phenomena and the method of analysis, we do not consider the quantitative differentiation of individual pieces of corpus to be relevant.

reason, we consider acceptable a certain asymmetry of the corpus, as well as an informative comparison of the average representation of individual lexemes in this corpus, which have the character of a complementary and illustrative argument in qualitatively oriented interpretations. The purpose of the findings is to monitor the semantic shift that occurred due to extralingual factors. We also pay attention to the characteristic collocations in which the studied expressions occur. We select the extent of collocation for all examined lexical units within their immediate surroundings ($1 < > 1$). For the sake of clarity, we divide the chapter into smaller sub-chapters devoted to the presentation and analysis of individual lexical units. We take into account all available forms of each lexical unit derived from its basic form, which are semantically linked to one area (e.g. work, worker, workplace, to work). In some cases, due to the recurring occurrence in the texts, we were also interested in adjective forms, e.g. a party – partial, socialism – socialist, people – people’s. Of course, it is not objective to compare the frequency of occurrence of nouns and adjectives, therefore their mutual ratio given in the relevant subchapters has only an illustrative function.

3.1.1. Lexeme *práca* (work)

The politically and socially exposed lexical unit *labor* is a verbalization of one of the basic values of the ideology of socialism, which has been legally anchored since 1960 in the second title of the Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic (online) in its 21st article. It is identified as a fundamental right of every citizen, including remuneration provided for work. Constitutional articles no. 22 and 23 further specify the rights of working citizens. According to the Labor Code valid from 1965 to 1968 (online), work in the socialist Czechoslovakia was associated with the attributes such as liberated, common, brave and honor with an appeal to work for the benefit of society and according to its needs, contributing both to the establishment and administration of the national economy and to the development of society and the well-being of people. Theoretically, the right to work was general and it prohibited, or precluded exploitation in any form.

In socialism, the lexeme *práca* (work) was a frequent expression from 1948 and primarily identified with the meaning of employment. However, the political regime did not necessarily take into account the real need for work or the way it was done, so in the current assessment of the period, the term *práca/work* and its social value are distorted. It is often pointed out that in the conditions of socialism, work was only a unified abstraction (Profantová, 2012). The right to work for everyone, enforced by the Communist Party, was transformed shortly after the coup into a de facto work obligation controlled by the state, often in conditions or geographical classification unsuitable for the employees themselves (Rychlík, 2020, pp. 106 – 107). The image of work in political-ideological discourse differed considerably from a theoretical and practical level, thus moving this concept into the sphere of myths of socialism (Zavacká, 2013). The enshrinement of the “right to work” into legislation introduced, among other things, a duty to work that was functionally used in creating the motive and image of the “breadwinner, parasite” in the socialist state.

From the linguistic point of view, the occurrence of a lexical unit *work* is recorded in the corpus of the 1950s in its basic as well as derived forms of this substantive, such as *práca*

(work), *pracovník*, (a worker), *pracoviško* (a workplace), *spolupracovník* (a co-workwer), of a verb, such as verbal forms *pracovať* (to work), *odpracovať*, *rozpracovať*, *spracovávať*, *vypracovať*, and also in the forms of a verbal noun, such as *vypracovanie*, *zpracovávanie* (elaboration). The active participle *pracujúci* (working) was frequently used as well. The most common form *práca* (work) was recorded 830 times in the 1950s, since it occurred in collocations such as *práca na niečom/niekd*e (*working on something / somewhere*), or *práca v niečom/niekd*e (*working in something/ somewhere*), and then connected with work performance, such as *produktivita práce* (*labor productivity*) and various types of work, whether manual work (*jarné práce*, *jesenné práce*, *žatevné práce*) (*spring work*, *autumn work*, *harvest work*) or mental work (*politická*, *stranícka*, *agitačná*, *organizačná*, *budovateľská*) (*political*, *party*, *agitation*, *organizational*, *building*). We can also find expressions such as *formy práce* (*forms of work*), *naša práca* (our work), or *slobodná práca* (*free work*). We most often read that *pracovníci* (*workers*) are *noví* (*new*), *všetci* (*all*), *hospodárski* (*economic*), *vedúci* (*leaders*) and *najlepší* (*best*). The term *pracoviško* (*workplace*) appears mostly in expressions with the preposition *na* (*to*). Adjective collocations include forms such as *pracovné sily* (*workforce*), *metódy* (*methods*), *jednotky* (*units*), *skupiny* (*groups*), *pracovná disciplína* (*work discipline*). Regarding collocations with the word *pracujúci* (*working*) that frequently occurred in the 1950s, we can report on the expressions such as *pracujúci ľud* (*working people*), *všetci pracujúci* (*all working people*), *naši pracujúci* (*our working people*), *masy pracujúcich* (*multitude of working people*), *pracujúci človek* (*a working individual*), *solidarita pracujúcich* (*solidarity of the workers*), *pracujúci roľníci* (*the working peasants*), or *ostatní pracujúci* (*other workers*).

If we look at the quantitative stratification of a given lexeme and its various forms in two corpuses, we can find the following occurrence: in the corpus of 1948 – 1953 an average annual occurrence of 208 lexical units (1 248 in total) was reported, and in the corpus of 1954 – 1956 there were an average of 266 lexical units (total 799). In both cases, the form of lexical unit *práca* (*work*) is the most reported of all the forms that occur. We can also speak of the dominant quantitative and qualitative persistence of this lexical unit that verbalized the important ideological value of the period of socialism in the following period of political-ideological deterioration. The lexical unit *práca* (*work*) includes in all three corpuses in the 1960s the basic and derived forms of the nouns *práca*, *pracovník*, *pracoviško* (*work*, *a worker*, *a workplace*), an adjective *pracovný*, *odpracovaný* (*working*, *worked*) and verbal forms, such as *pracovať*, *vypracovať*, *odpracovať* (*to work*, *work out*). Compared to the 1950s, we have seen only minor modifications due to prefixes.

This lexical unit in the pre-reform period that occurred in the printed press was reported in the value of 1 308 units in total, which represents an average of 218 occurrences per year (see Graph 1 below, Table 1). The most commonly used form still includes the noun *práca* (*work*) (660 times), which was found in the collocations *socialistická práca* (*socialist work*), *komunistická práca* (*communist work*), *stranícka práca* (*party work*), and also *metódy práce* (*methods of work*), *produktivita práce* (*labor productivity*), *vzťah k práci* (*relationship to work*) (usually socialist), or in prepositional expressions such as *práca v niečom/niekd*e (*work in somewhere / somewhere*) or *práca na niečom/niekd*e (*working on something / somewhere*). The occurrence of the expression *brigáda socialistickej práce* (*Socialist Labor Brigade*) as the title awarded within the socialist competition of various companies and races,

which we did not notice in the previous period, is also characteristic. The verbal form of the lexeme *pracovať* (to work) was dominated by direct prepositional collocations to *pracovať v/na* (to work in / on) and then to *pracovať socialisticky* (to work socialist), *vo výrobe* (in production), *podľa svojich schopností* (according to their abilities), *úspešne* (successfully), *zodpovedne* (responsibly), etc. Recurring adjective collocations include expressions such as *pracovné úspechy* (job achievements), *skupiny* (groups), *podmienky* (conditions), *návyky* (habits), *brigády* (brigades), *prostredie* (environments), *nástroje* (tools), *skúsenosti* (experience), *pracovný pomer* (employment), *kolektív* (team), *proces* (process), *plán* (plan), and others.

In the reform period, there was a decrease in the lexeme *práca* (work) of about half, which can be deduced from the quantitative values of the average occurrence of the lexical unit 111.5 times a year (the total number is 223 cases). The substantive form represented in the collocations such as *produktivita práce* (labor productivity), *stranícka práca/práca strany* (party work / work for a party) or *rast práce* (labor growth) still remains the most frequent. The corpus lacks the forms such as *odpracovať* and *spracovať* (to work, work out), as well as their adjective forms. In the after-reform corpus of texts, which is comparable in size to the reform period, we recorded only a small increase – a total of 279 cases, which represents an annual average of 139.5 units. The preserved collocations in this case also include expressions such as *produktivita práce* (labor productivity) and *práca strany* (work of a party), which are complemented by the expressions such as *tvorivá práca* (creative work) and *naša práca* (our work), together with prepositional expressions with use of *v, do, pre* (in, to, for).

In summary, the average incidence of the lexeme *práca* (work) in the individual research periods is the highest in the pre-reform period within 1961 – 1966 (see Graph 1). We see a possible reason as there was not a change in the formation of the social order or the promotion of significantly new reforms and political ideas, but certain socio-economic pillars of value had already been formed from 1948. As a result, work can be considered a value, and thus also the often discussed issue in public media discourse, for an aspect that was at the forefront of social and ideological interest. Given the quantitatively significant representation of the lexical unit in the corpus of texts, it is also possible to point out the way of thematization of the concept of work in the 1960s on the basis of the researched material. From the point of view of the relationship with the contractor, the work was internalized in the lexicon, such as *naša* (our), *vlastná* (our own) or *zverená* (entrusted), or *spoločenská* (social) in terms of beneficial to society and its development. It took into account the different types of activities in the economic and industrial field, pointing to the importance of the sectors concerned, such as *žatevné, zemné, jarné, stavebné, prípravné, ručné práce* (harvesting, earthworks, spring, construction, preparatory, manual work), and also *strojová, výskumnícka* (mechanical, research) or *obránná a záchranná práca* (defense and rescue work). The category of so-called mental work was associated mainly with politically oriented work – *masovopolitická, politickovýchovná, politickoorganizátorská, komunistická, socialistická, ideologická, agitačná, budovateľská, agitačnopropagandistická, riadiaca, presvedčovacia, stranícka, kádrová* (mass-politics, political-education, political-organization, communist, socialist, ideological, agitation, building, agitation and propaganda, management, persuasion, party, staff) or *výchovná* (educational). The evaluation symptom identified in conjunction with the lexeme *práca* (work) is markedly positive. In the party daily

press, *práca* (work) is described with the adjectives *dobrá, tvorivá, úspešná, aktívna, plodná, statočná, potrebná, trpezlivá, zodpovedná, premyslená, zaslúžená, živá, rozumná* (good, creative, successful, active, fruitful, brave, necessary, patient, responsible, thoughtful, deserved, lively, sensible) or *trpezlivá* (patient). With regard to these identified examples a specific category of words associated with the activity developed at work might be defined, such as (*zložitá, húževnatá, náročná, namáhavá, perná, syzifovská*) (complex, tenacious, demanding, strenuous, hard, syzifa), or with the classification of work in time (*sústavná, činorodá, usilovná, vytrvalá, intenzívna, každodenná*) (systematic, active, diligent, persistent, intense, everyday).

3.1.2. Lexemes *strana* (party) and *ľud* (the people)

With regard to the lexeme *party*, both the political and lexicographic level is important in terms of its definition. The Constitution of 1960 characterizes this term in the first chapter, Art. 4 as “The leading force in society and in the state is the vanguard of the working class, the Communist Party of Czechoslovakia, a voluntary fighting alliance of the most active and conscious citizens from the ranks of workers, peasants and intelligentsia”. From the point of view of lexicography, a party in a tertiary sense was defined as “a political organization uniting the most active members of a certain social class, protecting the interests of this class and leading the fight against enemy classes” with the first example of the Communist Party (SSJ, 1964, online). With regard to the qualifier of colloquialty, the expression *party* was associated with the term *komunistická* (communist) in the dictionary. From the point of view of ideology, its infallibility and uniformity were appealed, and the violation of parameterization was classified as a criminal offense. Thus, the myth of the party as an omnipotent element was built in society (see Zavacká, 2013). Within the chosen set of lexemes, the party probably has the closest direct link to Marxist-Leninist ideology, which is crucial for the period of the Czechoslovak variant of socialism. Like the ideology itself, the party as a social entity was a guarantee of security for its members. Its leading function was emphasized, as well as the resulting social function of the organizer, inspirer, and teacher. Its existence, i.e. membership was a motivating element in achieving better and better results. By joining the party, the ordinary citizen became a member of an elite group, the so-called ideologically conditioned authority and through this party participated in his upbringing in order to create *a new socialist man* (for the concept and its typology see Nečasová, 2018).

Analysis of lexema in the corpus of the 1950s and 1960s was preceded with selection on the basis of significance. In terms of relations and interpretation, we also took into account only the politically concentrated verbalization of the subject focused on the Communist Party – Slovak, Czechoslovak, Soviet, or communist party of other socialist bloc countries. We also included nominatives, as the party’s appellation is a reference to a specific proprium. For the same reason, abbreviations such as KSC, KSS, KSSS or VKS (b) were also taken into account, which form an important part not only of the language of the socialist period (Čermák – Cvrček – Schmiedtová, 2010, pp. 21 – 22), but they are also a characteristic aspect of journalistic style striving for information satiety and conciseness (Mistrík, 2021, pp. 459 – 477). Most abbreviations in a given period are denotative inwardly and imply either

relations with the communist party in particular or with a politico-ideological establishment in general.

The incidence of the lexical unit *strana (party)* is relatively high in the 1950s, as indicated by the values of the average annual incidence. In the years 1948 – 1953 it is 105.33 units per year (a total of 632) that are represented by 418 noun forms, 97 adjective forms and 117 abbreviations. Subsequently, in the years 1954 – 1956, we see an increase to the average annual value of 139.3 units (418 in total) that are represented by 219 noun forms, 138 adjective forms and 61 abbreviations. Based on the available results, we can state a richer representation of the substantive form *strana (party)*, which was part of the collocations of *naša strana, komunistická strana, organizácie strany, uznesenia strany, členovia strany (our party, communist party, party organizations, party resolutions, party members)* and, of course, in combination of *strana (party)* with preposition *a (and)* (usually used as *strana a vláda (party and government)*). The occurrence of adjective forms is represented by the form of *stranícky (partial)*. In the period 1948 – 1953, we see most often collocations such as *stranícke školenie, stranícke organizácie, stranícka práca (party training, party organizations, party work)*, or *rok straníckeho školenia (the year of party training)*, since it was a contextually often discussed topic. During the construction period, the recurring collocations were slightly modified, and in the press we can find the forms such as *stranícke organizácie, stranícka práca, stranícka tlač (the party organization, the party work, the party press)* and *stranícke orgány (the party bodies)*.

In the 1960s, which is known as the golden age, especially in the second half of the decade, we can see a significant quantitative increase that exists in direct connection with the modification of extralingual context conditions in the country. In the pre-reform period until 1966, we recorded an average annual incidence of 99.83 lexical units (599 in total), during the Prague Spring reforms the values increased to an average of 215 lexical units per year (430 in total) and the upward trend continued until the end of the period under review, when in the years 1969 – 1970 the average annual incidence was 245 lexical units (490 in total). From this we can conclude that in the eventual research of the normalization period, we could at least initially also expect a rising curve. As in the 1950s, the lexical forms that occurred in the 1960s were divided into nouns (*strana (party)*, including the proper names of political parties), adjectives (*stranícky (partial)*), and abbreviations (*KSČ, KSS, KSČS, KSSS / KSSZ*).

In the reform period, the ratio of nouns and adjectives was relatively balanced (233:251), abbreviations occurred in 113 cases. The characteristic collocations associated with the lexeme *strana (party)* are in the substantive form, such as *naša strana, komunistická strana, úlohy strany, zjazd strany, život strany, stanovy strany, výbor strany (our party, the communist party, the party's tasks, the party's congress, the party's life, the party's statutes, the party committee)* or *člen strany (a party member)*. In an adjective form these are *stranícke organizácie, stranícka práca, stranícky vplyv, stranícke úlohy a stranícke skupiny (party organizations, party work, party influence, party tasks and party groups)*. A separate and slightly smaller group is represented by the forms *nestraník* and *ne/bezpartajný (non-partisan)*, which act as opposition to party members, e.g. *nielen pred sebou samými, ale i pred nestraníkmi, ktorých je a vždy bude viac; (not only considering ourselves, but also considering non-partisans, of whom there will always be more); každý komunista a každý občan-nestraník oddaný socializmu; (every communist and every non-partisan dedicated to*

socialism); *s okruhom partajných i nepartajných odborníkov*; (*with a group of party and non-party experts*); *keď sa zvýšila aktivita väčšiny komunistov i nepartajných* (*when the activity of most non-partisan and communists increased*). Their representation in the print is very low, although the lexical meaning of the word *ne/bezpartajný no / non-partisan* (23) is related to the form of *nestranič* (*non-partisan*), it is not included in the resulting quantitative values and we present it only as an available and used in the press, due to the different root.³³

The quantitative increase in the reform period was characterized by a significantly predominant noun form of *strana* (*the party*) versus adjective collocations (266: 49) and three occurrences of the form *nestranič* (*non-partisan*). The use of the form *ne/bezpartajný* (*non-partisan*) declined, but did not disappear (8). The basic collocations of the previous period are supplemented by the collocations *jednota strany*, *život strany* (*party unity, party life*), as well as *straničké organizácie* (*party organizations*), which points to the process of internal reconstruction in connection with the so-called reforms of Prague Spring. After their failure, the ratio of nouns to adjectives increased again in the coming normalization period (307:72), the form of *nestranič* (*non-partisans*) was represented only in four cases, and the form of *ne/bezpartajný* (*non-partisan*) was represented by seven cases. The predominance of the form *strana* (*party*) suggests a refocus on the party's activities and values, which were again re-adjusted from 1968. The policy of its consolidation and rebuilding in terms of normalization and return to the reform period was pursued. Thematically, the cleansing of the party came to the fore, which was carried out, among other things, by personnel exchange, media criticism of former leaders, but also by the exchange of party IDs. Frequent collocations with nouns *naša/komunistická strana* (*our communist party*) are traditional, but also new collocations such as *vnútri strany*, *úloha strany*, *výbor strany* (*within the party, the role of the party, the committee of the party*). In adjective forms, these are *straničké orgány/organizácie*, *straničké legitímácie* (*party bodies / organizations, party IDs*). Both types of collocations correspond to a mentioned "normalization" reconstruction of a political entity.

Given the characteristic, frequent and persistent collocations such as *naša strana* (*our party*) and *komunistická strana* (*our Communist Party*) that are present throughout the 1960s, regardless of the development and change of extralingual conditions, we can come to several conclusions. First of all, it is a confirmation of the fact in terms of one party's official competence in the state, which is recorded in the ideologically determined legislation. On the other hand, through expressing a possessive relationship in the collocation *naša strana* (*our party*) the stereotypical opposition *my ↔ oni* (*we ↔ they*) is manifested, as well as *naše ↔ cudzie* (*our ↔ others*) that also emphasizes the preference of the socialist background. An adjective collocation *straničké organizácie* (*party organizations*) is considered to be a frequent one, which refers to the principle of collectivism and collective management in the political and economic spheres. The differentiation of noun and adjective forms results from the increased frequency of the substantive *strana* (*party*). The quantitative values are considerably balanced in the pre-reform period, but in the reform and especially in the post-reform period, the predominance of the substantive form is clear. Apparently, this is due to

³³ The term *partaj* (*party*) in the meaning of a political party was more commonly represented in the Czech language environment, where it penetrated from the German form of *Partei*. In the Czech language, this form is still perceived with a sign of expressiveness, despite its domestication and common use. Research on that phenomena was carried out by David, J. et al. 2013, pp. 173 – 178.

the fact that a focus was put on the party as a whole and its development, which increased in proportion to the deepening reform effort (or, depending on the point of view, in proportion to the deepening crisis). Quantitative values reached the peak in the times of the coming normalization from 1969, but in the context of published media communications, a semantic shift can be noted referring to the correction, reconstruction and “normalization” of conditions.

Despite the indicated significant and dominant position of this lexeme in political-ideological and media discourse, the official ideological conception of socialism emphasized the people in the first place. The concept of the people did not have a clearly defined content in the ideology of socialism, and in practice it included every citizen, regardless of their political convictions. The expression *masy* (*masses*) were also synonymous with expression *ľud* (*the people*) in the political-ideological rhetoric of the media.³⁴ As in the case of lexical expressions *demokracia* (*democracy*) and *plán* (*plan*) (see below), significant differences can be noted here between the so-called the construction period and the stage of political ideological and social “warming” in the “golden” 1960s. The representation of this lexeme that verbalized the value and importance of the people in the official party discourse represented high values in the 1950s. In the period 1948 – 1953, the average annual incidence was 109.5 units (out of a total of 657) and from 1954 to 1956 an average of 71.3 units (out of a total of 214). In both stages, substantive forms prevailed over adjectives in the quantitative representation 465: 192 until 1953 and 172: 42 from 1953. The recorded quantitative results did not include the forms such as *ľudstvo*, *ľudia*, *ľudáci* and *ľudácky* (*humanity*, *humans*), which referred either to a general grouping or to the fascist regime during World War II. Due to the more numerous occurrence of this lexical unit in the years 1953 – 1956, we also define a higher number of recurring collocations such as *náš ľud*, *pracujúci ľud*, *sovietsky ľud*, *ľudová demokracia*, *ľudový štát*, *ľudová správa* and *krajiny ľudovej demokracie* (*our people*, *working people*, *Soviet people*, *people’s democracy*, *people’s state*, *people’s administration*) and (*the country of people’s democracy*). From 1953, the collocations such as *náš ľud*, *sovietsky ľud*, *pracujúci ľud* and *ľudová demokracia* (*our people*, *the Soviet people*, *the working people*) and (*the people’s democracy*) were used as well, and there was also an evidence of a recurring collocation *ľudová republika* (*the People’s Republic*).

The characteristic position of the people in the 1960s is pointed out in the constitutional declaration – “We, working people of Czechoslovakia” – but also in other expressions or statements that created an impression of social superiority and importance, e.g. “The Czechoslovak Socialist Republic is a socialist state based on a strong union of workers, peasants and intelligentsia, headed by the working class” (Constitution, First Title, Article 1, online), or “all power in the Czechoslovak Socialist Republic belongs to the working people”, or “state power is performed by the working people through the representative assemblies they elect, control and are accountable to them ” (Constitution, First Title, Art. 2, online). In this particular meaning of official interpretation of the term *ľud* (*people*), a frequent collocation *pracujúci ľud* (*working people*) is also included.

³⁴ Regarding the indistinctness of both expressions, their global and also restrictive interpretation see Fidelius, 2016.

The results of research during the 1960s show that in relation to the value system of socialism, in contrast to the 1950s, the people did not meet the expectations of the language in the optics of the language. We recorded the occurrence of this lexeme during all three researched periods in their regular amount, which, however, did not reach a quantitatively high proportion. Compared to the previous period, a highly significant decrease can even be perceived. Within the individual periods, we record a slightly increased incidence during the period of reform changes from 1966 to 1968. The values of the other stages of the 1960s are quantitatively similar, despite the fact that the pre-reform corpus of texts is significantly larger. These results only support the claim that the examined concept did not represent a gradual consolidation of the socialist regime and that with an increasing time lag from the so-called foundation period this concept was not a significant part of the official image of socialist values. There is a demonstrable contradiction between the theoretical and practical level of involvement of the people in the proclaimed performance of the country's management, pointing to the manipulation of the propaganda that was present in the official discourse and that also influenced the formation of public opinion.

In the pre-reform period, the lexical unit *lud* (*the people*) was found in the texts of the research sample 112 times, which is an average annual incidence of 18.67 units. In the following period, 1967 – 1968, there was a slight increase to the average annual value of 29 occurrences, which, however, immediately fell again to an average of 18 occurrences per year in the post-reform period. In a comprehensive view of comparison with the representation of other examined lexemes, the lexeme *lud* (*the people*) reached only marginal quantitative values.

The low representation on the lexical level does not allow to create a large set of characteristic and recurring collocations, as was the case in the previous cases, but we have identified several examples. In the pre-reform period, the substantive *lud* (*the people*), together with its adjective form *ludový* (*people's*)/*folk*, is most often found in the collocations such as *náš lud*, *v lude* (*our people, within the people*), and in the trigram *komisie ľudovej kontroly* (*the People's Control Commissions*). This trigram associated with the supreme audit office in the republic was preserved in the years 1967 – 1968 as well. During the post-reform period, collocations change and the expression such as *náš lud* and *snemovne ľudu* (*our people*) and (*the house of the people*) come to the fore. They reflect the thematic reaction of the press to the law of the federation, as a result of which the deputies of the people were established as part of the bicameral parliament of the Czechoslovak Socialist Republic. Characteristic is the term *ľudovodemokratický* (*people's democratic*) referring to the regime of the so-called people's government. It was a political system officially interpreted as a regulated socialist democracy, which was very far from real democracy. The Communist Party played a leading role in it and was characterized by other features typical of a totalitarian regime, such as an unconvertible currency or the absence of personal freedoms.³⁵ There were only two cases of use of this term in the examined texts – *Ľudovodemokratické Československo položilo základy pre priaznivú, vzájomne plodnú výmenu kultúrnych hodnôt* (Pravda 2. 11. 1966) / *People's Democratic Czechoslovakia laid the foundations for a*

³⁵ Apart from the Czechoslovak Socialist Republic, this was also the case of the Hungarian People's Republic, the Bulgarian People's Republic or the Polish People's Republic.

favorable, mutually fruitful exchange of cultural values (Pravda, November 2, 1966) and *Víťazstvo Sovietskej armády nad fašizmom v druhej svetovej vojne bolo hlavným zdrojom našej novej slobody a prechodu k ľudovodemokratickej a socialistickej revolúcii v našich krajinách* (Pravda 12. 2. 1967) / *the Soviet Army's victory over fascism in World War II was the main source of our new freedom and transition, and peaceful democratic and socialist revolution in our countries* (Pravda, February 12, 1967).

3.1.3. Lexemes *socializmus* (*socialism*) and *demokracia* (*democracy*)

Lexemes *socialism* and *democracy* form a specific pair of expressions for several reasons. While socialism was the official ideological direction of the 1960s, anchored in the Constitution and the official name of the republic from 1960, democracy and the associated democratic principles inflected in political-ideological and at the same time media discourse acquired new meanings in both the 1950s and 1960s. The semantic shifts resulting from the current understanding of the concept of *democracy*, as well as extra-lingual historical aspects, are reflected in the terms *ľudová demokracia* (*people's democracy*) and *socialistická demokracia* (*socialist democracy*).

The basic lexical meaning characterizes socialism in relation to ideology as the initial phase of communism and socio-economic formation, which “arose as a result of the overthrow of the bourgeoisie and the proletarian revolution and the dictatorship of the proletariat, in which the basis of production relations is the social ownership of the means of production and in which the following principle applies: From everyone according to his abilities, to everyone according to his merits” (SSJ, 1964, online). The second meaning is also ideologically bound, according to which it is “the ideology of the revolutionary proletariat revealing the exploitative principle of capitalism and justifying the formation of a classless society” (SSJ, 1964, online).

In the 1950s, of course, the recorded quantitative values of lexemes in individual corpuses are high, on average 83.3 units per year (500 in total) in the period 1948 – 1953 and 76.67 units per year (230 in total) in the following period 1954 – 1956. In the initial stage, the occurrence of noun (*socialism*, *socialists*) and adjective forms (*socialist*) was almost balanced (246: 252) and supplemented by the use of the adverb *socialisticky* (*socialistically*). The research sample did not include the proper names of the countries of the literary works containing the given lexeme. The most common collocations include prepositional and conjunctive variations of *socializmu a/v, k socializmu* (*socialism and / in, to socialism*) and, in addition, the collocations such as *budovanie socializmu, výstavba socializmu, budovatelia socializmu* (*building of socialism, construction of socialism, builders of socialism*) in terms of the substantives, and there are also the collocations *socialistické súťaženie, socialistická výstavba, socialistické budovanie, socialistický obchod, socialistické záväzky, socialistická vlasť* (*a socialist competition, socialist construction, socialist building, socialist trade, socialist commitments, socialist country*), or *socialistické vlastenectvo* (*socialist patriotism*) in terms of adjectives. The slight decrease in the average annual incidence over the next three years is associated with a widening of the difference between the rise of nouns (96) and adjectives (134), which predominate. From a morphological point of view, adverb forms did

not appear in the corpus, but the others remained in the same form. The same, with slight modifications, can be claimed in the case of recurring collocations such as *výstavba socializmu*, *víťazstvo socializmu*, *socialistické súťaženie*, *socialistický tábor*, *socialistický štát*, *socialistická výstavba* (*development of socialism, the victory of socialism, socialist competition, the socialist camp, the socialist state, the socialist construction*) and *socialistické zriadenie* (*the socialist establishment*). With regard to these collocations in the 1950s, we can state the direct concord of language in the context of the reflection of building efforts in the post-revolutionary years, when the primary social goal was to build a strong and stable socialist establishment. Against the background of these results, the contextual modifications of the extralingual conditions over the next decade, especially in the corpus related to the reform period, become more pronounced.

In the 1960s, the lexeme is recorded in substantive and adjective forms (exceptionally again the adverbial form *socialistically*) and also does not include occurrence within its own name. In the pre-reform period, a total of 309 cases were represented on average 51.5 times a year. In this group, adjective forms significantly predominated over noun forms in ratios 231:77. F. Čermák (2015) considers the adjective *socialistický* (*socialist*), together with the adjective *sovietsky* (*Soviet*), to be epithets of constants, dominant and ubiquitous in its time.

Characteristic collocations include the expressions such as *výstavba/prestavba socializmu* (*construction / reconstruction of socialism*), and prepositional forms of *k socializmu*, *v socializme* (*to socialism, in socialism*), as well as adjective forms *socialistická práca*, *spoločnosť*, *demokracia*, *výstavba*; (*socialist work, society, democracy, construction*); *socialistický tábor*, *vzťah*; (*socialist camp, relationship*); *socialistické krajiny*, *socialistické súťaženie* (*socialist countries, socialist competition*). During this period, we also registered one ideological slogan in combination with the lexeme *práca* (*work*) – *Socialisticky pracovať*, *socialisticky žiť!* (*Work socialistically, live socialistically!*). In the context of media communications, the lexeme *socializmus* (*socialism*), due to its strong ideological characteristics, is the basis of the stereotype *my ↔ oni* (*we ↔ they*), or *Východ ↔ Západ* (*East ↔ West*), in which it represents a contrasting component to Western ideology, to the capitalism and imperialism, as in the following examples – *chorobná škvrna na dnešnom ľudstve kapitalizmu a povznášajúca veľkoleposť socializmu*; (*the disease stain on today's people of capitalism and elevating the grandeur of socialism*); *pre kapitalizmus je Tshombe „konžským činiteľom“*, *pre socializmus je kriminálnym zločincem* (*for capitalism Tshombe is a “Congolese official”, for socialism he is a criminal*).

In the reform period, there is an increase in quantitative values (156 occurrences, including an annual average of 78 units), again with a predominance of adjective forms in the ratio of 98:56. Among substantive collocations with a recurring tendency, prepositional connections *s*, *k*, *za* (*with, to, for*) together with the conjunction *a* (*and*) (*socialism and communism*) predominate. In adjective collocations, these are examples of *socialistická spoločnosť*, *socialistická demokracia*, *socialistická sústava* (*a socialist society, a socialist democracy, a socialist system*). Unlike the previous period, the collocation *socialistická práca* (*socialist labor*) is completely absent. In comparison, this may indicate a change in socio-political priorities. Although work as a value of the ideology of socialism does not change, in the foreground is the issue of building a socialist society and also the development of socialist democracy, i.e. work within and for the party.

In the post-reform period 1969 – 1970, the average annual incidence is 76 units (152 occurrences in total). Adjective forms still predominate. A new exoexpression *socialistická výstavba* (socialist construction) appeared, which indicate a possible attempt at reconstruction after the sharply stopped revival process in 1968. In the changed socio-historical context, it is no longer clearly possible to consider the same interpretation as after 1948. Based on the number of occurrences of this lexical unit during the 1960s, it can be stated that the interest in socialism in the media and political-ideological discourse increased from 1967 as part of the democratization process and has persisted, although with a possible change in context, and the decline of the normalization regime from 1969. Nevertheless, these values cannot overcome the results obtained from the construction period, which are associated with a drastic change in the state and ideological organization verbalized in the lexeme *socializmus* (*socialism*) until 1956.

While the concept of *socializmus/socialism* represented an official ideological direction, and as such did not undergo official change during the period under study, *demokracia/democracy* became an often inflected topic, especially in terms of the context of the so-called Prague Spring. However, it was also represented in the 1950s, and comparison clearly indicates semantic shifts, and these are also reflected in the quantitative occurrence of this lexical unit (see Graph 1 below, Table 1).

In the years 1948 – 1953, the average annual occurrence is at the level of 19.17 units of the total number of 115 occurrences in the sample. From a morphological point of view, we distinguish only substantive (*democracy*, after one occurrence of *democratization* and *democratism*) and adjective forms (*democratic*) in the ratio 77: 38. In the next three years, the average annual incidence decreased to 11.33 units (34 in total) in the ratio of substantive forms to adjective forms 28: 6. The most common collocation in the 1950s is *ľudová demokracia* (*people's democracy*), which, however, is not necessarily considered a typical pleonasm of that era, but rather an effort by official ideologues to strongly distinguish two different types of democracy – “bourgeois” democracy of the First Republic period from the newly established social conditions. This is appropriately expressed by the following quote: “The creators of this phrase did not have to be restricted who did not know the etymology of the foreign word; rather, they followed a sound instinct that indicated that the unprecedentedness of their conception of “democracy” must be expressed by an epithet that would both capture the substance of the matter and sound delicious to the public ” (Fidelius, 2016, p. 47).

Another semantic shift in the lexical unit is present in the 1960s, while the reduction in the quantitative representation of the lexeme in the party press can be observed. In the years 1961 – 1966, we identified only a marginal number of the annual average of 4 units, a total of 24 cases. The forms such as *socialistická demokracia*, *všetľudová demokracia*, *demokratický centralizmus*, *vnútrostranícka demokracia*, *demokratizácia spoločnosti* (*socialist democracy*, *popular democracy*, *democratic centralism*, *intra-party democracy*, *democratization of society*) and others have emerged. The minimal incidence does not make it possible to record recurrent frequent collocations, which, however, proves that in the pre-reform period the term did not revitalize any social value or was not in the center of public opinion. A completely different situation occurred during the reform changes up to 1968, when the lexeme *demokracia* (*democracy*), including also forms of *democratic*, *democratizing*, and

democratization, had the highest incidence in the whole decade (a total of 102 cases, which is 51 within the annual average). Traditional collocations include *socialistická demokracia*, *vnútrostranícka demokracia*, *demokratizácia života strany*, *demokratizácia spoločnosti* (*socialist democracy*, *intra-party democracy*, *democratization of party life*, *democratization of a society*), and *demokratické slobody* (*democratic freedom*), which reflected reform changes, the abolition of censorship, the exchange of political leaders, etc. Compared to the pre-reform period, there is a fivefold increase in the incidence of lexeme in only two years.

The consequences resulting from the extralingual socio-political context after August 1968 were reflected in the quantitative results, which fell sharply again in the post-reform period, i.e. reached the level of the pre-reform period. After 1968, we identified only eleven cases of lexeme *demokracia* (*democracy*), which is an annual average of 5.5, which again does not allow collocation definition. The result represents an absolute fall in the implementation of this word into media-political discourse, and thus this lexeme might be considered to be an undesirable lexeme. The collocation *socialistická demokracia* (*socialist democracy*), which was a central part of the previous period and was also represented in the corpus before 1966, was not used as well. The research results show that the incidence of this lexeme in the 1960s is no exception at the level of 10% (see Graph 1). Taking the linguistic analysis into consideration, we state that the concept of *democracy* had a very narrow scope, within which it was the main socio-political goal and at the same time it was the subject of interest on the political scene and in the daily press.

3.1.4. Lexemes *súduh* (*comrade*) and *plán* (*plan*)

The last two lexemes in the selected set of ideologically symptomatic lexicon are the lexemes *súduh* (*comrade*) and *plán* (*plan*). The lexeme *súduh* (*comrade*) belongs to the typical examples of period vocabulary in the sense of civic address in the socialist establishment after 1948 or address of a member of the communist party. The word *súduh* (*comrade*) with the colloquial qualifier referred to a communist, but in the (already at that time) obsolete meaning it was also the name of a friend (SSJ, 1964, online).³⁶ With regard to this lexeme, we can talk about its identifying function in terms of differentiating society into members of the (communist) and those who were impartial. Concerning an international comparison of forms of addressing in Russia, Poland and Germany, J. Suk (2017, pp. 69 – 72) states that there is a remnant of the effort to distinguish individual social classes from formal addressing to semantically moving to the level of vulgarism.³⁷ Apart from political-ideological positions, this form of addressing was promoted in schools and other state institutions and public communication as well, but it basically did not extend to private communication (unlike Bulgaria).

³⁶ This term was used already in the 19th century in the meaning of *spoludruh, priateľ* (*a co-species, friend*) by E. Štúr or G. K. Z. Laskomerský.

³⁷ A communist, that is a representative of a social group that used the address of *súduh* (*a comrade*) in the past, is one of the most common insults in the current political discourse. N. Kolenčíková (2019, p. 85) assigns this expression as the so-called false curses, considering the fact that “they do not have their own negative expressiveness, however, they gain it through the context in which they communicate”.

In the first period after 1948, the incidence of this lexeme was quite high, averaging 44.5 uses per year (267 in total). It existed almost exclusively in a substantive form, with one exception – *súдруžske pozdravy* (*comrade greetings*). Substituted noun forms include the forms such as *súduh*, *súduhovia*, *súdužky* (*comrade, comrades*), with their abbreviated forms *súdr.*, and in one case the term *súdužnosť* (*coherence*). In plural there are the collective substantives such as *súdužky a súduhovia v marx-leninských krúžkoch* (*comrades in the Marx-Leninist clubs*), *najschopnejší súduhovia* (*the most capable comrades*), *súduhovia zo Švermových železiarní* (*comrades from Šverm's ironworks*). However, from an ideological point of view, the singular forms of proper names, which were associated with the individuals such as V. Široký, J. V. Stalin, K. Gottwald, V. I. Lenin, R. Slánský or A. Zápotocký, should be mentioned. These are the people who dominated the media party discourse. From an contextual point of view, this is an important aspect, because in the following period of 1954 – 1956, the above-mentioned connections almost completely disappeared in the analyzed texts. Of course, to some extent this may be a consequence of the selection of excerpted pieces of texts, but at the same time it is also a contextual phenomenon that is associated with the death of the leading representatives of the USSR and Czechoslovakia – collocation *súduh Gottwald* (*Comrade Gottwald*) occurred twice, *súduh Stalin* (*Comrade Stalin*) was not mentioned at all. In the second stage of the building period of socialism, we recorded an average of 13.67 occurrences per year (41 in total). The noun forms retained, but the terms *súdužnosť* (*cohesiveness*) did not appear in the texts. Adjectives were represented by the form of *súdužský* (*comradely*) in the form of *súdužská diskusia*, *súdužské poláskanie* či (*comradely discussion, comradely caress*), or *súdužská kritika* (*comradely criticism*). The total ratio of nouns to adjectives was 38 : 3.

During the 1960s, this lexeme appeared in stable quantitative values without a stronger focus on a particular person in individual corpuses, and its significance did not change, nor was it significantly subject to the influence of the evolving extralingual context. It turns out that in the pre-reform period the average annual incidence was 19 uses (114 in total), in the reform period 20.5 (total 41) and in the post-reform period 18 (total 36).

Until 1966, as in previous periods in the 1950s, the lexeme was applied in terms of the plural designation of a social group, or a collective – *nepartajní súduhovia; naši súduhovia a súdužky; mnoho čestných súduhov onálepkovali* (*non-partisan comrades; our comrades; many honorable comrades were labeled*). The second possibility is a reference to the individual in the form of addressing *pán/pani* (*Mr. / Mrs.*), which was followed by the proper name as well as the name of the position – *súduh Tomaškovič z Margecian, súduh riaditeľ, súduh Dubček, súduh Antonín Novotný* (*Comrade Tomaškovič from Margecany, Comrade Director, Comrade Dubček, Comrade Antonín Novotný*). A specific case recorded in the 1960s is the use of lexemes *súduh* (*Comrade*) in New Year or May celebration texts, where it can be interpreted either in terms of addressing the team or in the outdated sense of friend/friends, e.g. *česť práci, súduhovia; šťastlivý nový rok, súduhovia; iste si, súduh, počul* (*honor to work, Comrades; happy new year, Comrades; Comrades, you have surely heard*). These cases occurred only in the pre-reform corpus of the 1960s and we consider them to be an additional element of semantic interpretation. In the past, there were no similar cases in the corpus of texts examined. Adjective collocations mostly appealed to cooperation

and cohesion in a socialist community, e.g. *súdržské vzťahy, súdržská kritičnosť*³⁸, *súdržská spolupráca* (*comradely relations, comradely criticism, comradely cooperation*), and they often repeat in comparison with 1950s. In the following periods, the quantitative representation of this lexical unit remained stable, although it was significantly lower.

The lexeme *plán* (*plan*) can be identified similarly, since it is related to an economic area that was characteristic of a centrally managed and planned economy. From a quantitative point of view, we took into account only expressions whose semantics were related to economic and political-ideological aspects. The lexeme *plán* (*plan*) as part of collocations such as *Akčný plán, Štátna plánovacia komisia* (*Action Plan, State Planning Commission*) is not under review and that is why it is not a part of the resulting values .

Since 1948, the socialist economy in Czechoslovak conditions was based almost only on state ownership of the means of production, and on the basis of plans prepared by the planning authorities. In terms of ideology, the plan was elevated to the law of socialism, and it was usually fulfilled to more than one hundred percent, and its non-fulfillment was punishable. The meaning that was attached to this lexeme was reflected in the occurrence of this lexeme in the print media. The theoretical basis was based on the teachings of Marxism-Leninism in order to subordinate the whole sphere of the economy to a socialist state using its resources (Londák, 2007).

In the 1950s, we recorded significant quantitative values of this selected lexical unit in the official party discourse. In the years 1948 – 1953, there is an average of 60 occurrences per year (360 in total) in the ratio of 283 nouns (*plán, nadplán*) (*plan, over-plan*), 46 adjectives (*plánovaný, plánovitý*) (*planned*), 28 verb nouns (*plánovanie*) (*planning*) and the occurrences of the verb *plánovať* (*to plan*). The most frequent recurring collocations include those such as *splnenie plánu, naplnenie plánu, neplnenie plánu, prekročenie plánu, hospodársky plán, dvojročný plán, päťročný plán, plán výkupu, plán hospodárstva* (*plan fulfillment, plan non-fulfillment, overrun of the plan, business plan, two-year plan, five-year plan, purchase plan, economy plan*). Apart from proper names, occurrences of lexemes without economic significance were not included in the results, e.g. *vojnové plány amerického imperializmu* (*war plans of American imperialism*), which in the so-called construction period often formed part of the stereotypical image of the enemy and aggressor of the socialist press. In the following years 1954 – 1956, a certain decrease (on average 45 units per year, a total of 135) is not only a possible consequence of a smaller research sample, but in the context of extralingual changes it can be interpreted as one of the manifestations of stabilization of sharp building enthusiasm. Even in this stage, the predominance of noun forms in the ratio of 122 nouns to adjectives, two verbs and six occurrences of a verbal noun was preserved. These collocations include expressions such as *plnenie plánu* (*fulfillment of the plan*) and *plán výkupu* (*purchase plan*), the collocation such as *plán rozvoja* (*development plan*) or *žatevný plán* (*harvest plan*) repeatedly appeared as well.

³⁸ This connection was based in the context of political ideology on Lenin's idea of the Communist Party as a new type of party, in which comradic criticism was the main manifestation of intra-party democracy and its goal was to strive for improvement. In the practice of the socialist regime, however, criticism from a senior official raised concerns about the imminent loss of employment, and on the other hand, criticism from a senior official usually guaranteed punishment against the person criticising (Pruša, 2011, p. 465).

Later in the 1960s, the economic crisis was part of the extralingual conditions and thus it influenced development of the vocabulary. Since 1963 this crisis was leading to an increased debate on the economic issues that were discussed in the official media discourse. At this time, the lexical unit *plán* (*plan*) often occurred in the pre-reform period, averaging 48.67 occurrences per year out of a total of 292 cases identified. The substantive form *plán* (*plan*) and the adjective form *plánované* (*planned*) were frequent. The recurring collocations include *tohtoročný plán*, *(s)plnenie plánu*, *navyše plánu*, *nad plán*, *prekročiť plán*, *pri plánovaní*, *s plánom*, *plánované úlohy*, *plán riadenia*, *plán výroby* (*this year's plan*, *plan fulfillment*, *in addition to plan*, *over-plan*, *to overrun a plan*, *when planning*, *scheduled*, *scheduled tasks*, *plan management*, *production plan*), or *plán na* (ďalší rok) (*plan for* (*next year*)). In all the above cases, the issue of a managed economy is emphasized, the primary goal of which was not only the fulfillment, but especially the exceeding of the set plan through the ambition to point out the development and prosperity in the economic area. The goal of constantly increasing the pre-given production and achieving better / higher results corresponds to the statement of J. Suk (2017, p. 29): “The planned economy developed a new engine: word-driven “. A set of frequent collocations can also be interpreted as an appeal to the media, or as an effort to present the positive results of the socialist economy. However, the discussion of how to achieve them and their real value is no longer the subject of linguistic analysis.

In the reform period, the incidence is the lowest, on average only 13.5 uses per year out of a total of 27 recorded examples, which does not allow to define a characteristic or frequent collocation. However, all cases are linked by economic activity. During the reform period, under-representation also remains. On average, there are 21 cases per year out of 42, and the only recurring collocation includes the expression *oproti plánu* (*against the plan*). In accordance with the obtained quantitative and qualitative data, we can state that the economic sphere was, probably also due to the development of contextual conditions, the most significant issue at the time of building a socialist regime after the February coup and survived with greater representation in the first half of the 1960s – in the pre-reform period. Although it was present since 1967, as shown by the occurrence of the lexical unit under study, based on the declining incidence in the print media, we can say that it is receding in favor of more current topics (see Graph 1 below, Table 1).

3.1.5. Conclusions

The set of ideologically motivated lexemes captures not only the occurrence and semantic modification of particular expressions in a specific non-linguistic environment, but also some basic ideologically determined values of socialist society in the first two decades of the socialist regime in Czechoslovakia, which are reflected in language. Complex quantitative data in individual stages are summarized in Graph 1, created on the basis of information on

the percentage occurrence within the selected period (specified together with the exact and average occurrences in Table 1).³⁹

As we can see, the most dominant position in the corpus has the lexical expressions *práce* (*work*) and *strana* (*party*), whose occurrence values considerably exceed the other lexemes examined. With regard to the lexeme *práce* (*work*), which was the most frequently recorded in the so called pre-reform period of the 1960s (1961 – 1966), its verbalization of the important socio-political and ideological value of the time should be emphasized. The ideological foundations of the concept of *work* can already be found in the book by K. Marx *Výrobní proces kapitálu / Production Process of Capital*, where work is considered a basic anthropological category that participates in the formation of man (Marx, 1954, p. 196 in Nečasová, 2018, p. 61). It can be noted that the lexeme had an upward trend during the 1950s, however, in the second half of the 1960s there was a significant quantitative decline. It might be interpreted in the context of the building propaganda that was associated with the decline of the socialist establishment after 1948, which over time gave way to political issues interfering with the issues of democratization and the search for “own”, “Czechoslovak” path to socialism.⁴⁰ With regard to the second most dominant lexeme *strana* (*party*), we can see a substantial increase in incidence since the so-called reform period (since 1967), which is associated with the formation, reconstruction and increased activity of the party, which evolved internally from the pursuit of democratization goals to a “normalization” return before 1968. Lower representation in the 1950s also emphasizes the motives and values of labor, which was closely related to the process of industrialization, modernization and the promotion of heavy industry on the model of the USSR at that time.

Certain differences in the quantitative data are also observed in the case of the lexeme *lud* (*people*), although they are not as significant as in the previous two cases. The higher incidence is recorded in the 1950s, which can be associated with efforts to emphasize the position and the function of the people in the beginning period of the “people's” regime, which emphasized changes compared to the former period. Later, paradoxically, due to the leading function of the people that was exemplified in the so-called Socialist Constitution of 1960, the incidence of this lexeme in political-media discourse fell to a value of a maximum of 5.59% in the range of language resources examined.

³⁹ The percentage of the words listed in Table 2 is calculated on the basis of the absolute occurrence of a particular lexeme from the absolute occurrence of all ideologically conditioned lexemes that were examined.

⁴⁰ It is obvious that even the lowest quantitative values of the lexeme *práce* (*work*) exceed the highest values in case of all other lexical units with the exception of the lexeme *strana* (*party*).

Graph 1. Representation of ideologically motivated lexemes in the 1950s and 1960s as in percentage.

Lexéma	1948 – 1953			1954 – 1956			1961 – 1966			1967 – 1968			1969 – 1970		
	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.	perc. (%)	priem.	abs.
práca	33,02	208	1248	42,70	266	799	47,43	218	1308	21,50	111,5	223	26,67	139,5	279
strana	16,72	105,33	632	22,34	139,3	418	21,72	99,83	599	41,47	215	430	46,85	245	490
ľud	17,39	109,5	657	11,44	71,3	214	4,06	18,67	112	5,59	29	58	3,44	18	36
socializmus	13,23	83,3	500	12,29	76,67	230	11,20	51,5	309	15,04	78	156	14,53	76	152
demokracia	3,04	19,17	115	1,82	11,33	34	0,87	4	24	9,84	51	102	1,05	5,5	11
súduh	7,07	44,5	267	2,19	13,67	41	4,13	19	114	3,95	20,5	41	3,44	18	36
plán	9,53	60	360	7,22	45	135	10,59	48,67	292	2,60	13,5	27	4,02	21	42

Table 1. Occurrence of ideologically motivated lexemes in the 1950s and 1960s as in total.

Regarding the data related to the lexeme *socializmus* (*socialism*), we can see that its incidence was in both the fifties and sixties at about the same level, within which we do not record any extraordinary deviations. A slight increase (to 15.04%) occurred in the so-called the reform period 1967 – 1968, which also persisted with the advancement of the normalization process in society. The diametrically different situation was the case of the lexical unit *demokracia* (*democracy*), which considerably dominated in the democratic period in the context of the so-called the Prague Spring. Before and after, it can be described as marginalized on the basis of quantitative data. In the period after the invasion of the Warsaw Pact troops and the beginning of the occupation of Czechoslovakia, it is appropriate to note that it became undesirable in the vocabulary of official party discourse. Based on the acquired quantitative and qualitative knowledge in the case of the lexeme *plán* (*plan*), we assume that the economic topic dominated the media sphere, especially in the 1950s, while later, in the second half of the 1960s, it receded in favor of more current political issues within the domestic environment. The lexeme *súdruh* (*comrade*) maintained quantitative stability throughout the defined period and was not subject to qualitative, semantic or ideologically conditioned modifications. The function of salutation (*Comrade*) retained, although research shows its distinctive dimension in distinguishing the population on the basis of party affiliation (*partisan – non-partisan*), however, this was not to the extent that would be quantitative.

In terms of the intention to identify the value principle in the videological environment reflected through language, we can refer to the value-sensory potential of language in a cultural context that defines several levels – vital, social, political, moral, religious aesthetic values (see Sipko, 2011, p. 17). Through applying the presented results to the Sipka value scale, we can classify the ideologically motivated values of the socialist society of the time as social and political. Specifically, it is a marked reflection of the relationship to work, the social status of the individual and the collective, as well as a reflection of the political regime and its economic aspects at the linguistic level. At the same time, in the context of the change in the social and political-ideological discourse after 1968, “normalization”, “consolidation” and “unity” became important programming and implementation concepts, emphasizing the idea of restoring the Communist Party’s leading role, economic consolidation and in the overall consolidation of the socialist state in the party’s relationship with the working people (see Pullmann, 2016, pp. 74 – 77).

3.2. Construction of ideological authority through language

To identify and interpret the construct of ideological authority in the language of the period of socialism in the contemporary political-ideological context is an issue that affects several interdisciplinary interconnected areas – among them linguo-culturology, socio-linguistics, onomastics or political linguistics. The final product of linguistically shaped ideological authority then enters the space of stylistics, where it acts as a key element connected with the persuasive function of the text, argumentation and as one of the demonstrations of journalistic style in the official party discourse of the socialist era.

In the introduction to the publication *Lingvokulturologia našej doby/ Linguoculturology of our time* J. Sipko (2017, p. 9) states that “language in its system and overall structure contains rich indicators of its bearer, gives objective evidence, hierarchically depicts its value system and is in a way a reliable code of each ethnoculture “. We agree with the autor, although we do not apply his definition of the meaning of language to ethnicity, but to the political-ideological system, since it is reflected by the language, and its preferred value pillars are outlined as well. These values may not be reflected objectively, but images of political order and its representatives are manifested in their historical, political and ideological perspectives. It is based on the research of the linguistic image of the world, has its roots in cognitive science, reflects the evaluation of language-induced phenomena, and at the same time captures and emphasizes the inseparable socio-political context, and thus it enables the elaboration and interpretation of this research subject in its complexity. Since the rich material for the study of construction/building of ideological authority is provided mostly through proper names, they have been placed to the center of our attention, which, however, includes a wider range of proper names.

A short study into the field of proper names implies that the function of proper names in the language of communication is directed from their nomination and identification function to their evaluation and persuasive function. Due to the socio-historical and political-ideological tendencies, proper names that are represented in the official party discourse developed, and thus they reacted to the current conditions. They also extended into the sphere of public opinion that was shaped through them. V. Blanár (2009, pp. 42 – 43) defines proper names as a part of political discourse, and at the same time he emphasizes their socially conditioned identification, or differentiation as one of their basic organizational and system-forming principles. The functional involvement of proper names into communication is manifested through spatial, temporal and frequency dimensions, and ideological attitudes within the state administration play an essential role as well.

With regard to proper names, the following subchapters focus primarily on anthroponyms and chrematemonyms, and subsequently appellative and evaluative expressions in relation to the political discourse and the ideology of socialism, in the so called construction period (1948 – 1956) and at the time of release, i.e. the “golden “ 1960s (1961 – 1970). Involvement of proper names in media communication, which at the same time become a formant of public opinion and they also acquire the evaluation and persuasive function through ideological components, and also within the formation of the linguistic image of a political entity is the focus of the following subchapters. We pay attention to the analytical-interpretative interconnection of the language level with non-linguistic conditions. With regard to the analysis of proper names in the socio-cultural, political and ideological environment, this issue is also part of socio-onomastics. Terminology portal ICOS (International Council of Onomastic Sciences) defines this field as an onomastic branch dealing with the study of proper names from the point of view of sociolinguistics⁴¹, which corresponds with J. Bauka definition (2011, p. 38) that “proper names are the product of society, they arise from society and are used in society. Proper names as a linguistic sign are

⁴¹ According to: List of Key Onomastic Terms. Available online: <https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf> [cited 23 November 2021].

an ab ovo product of sociolinguistics“. Since proper names are a natural part of society reflecting its development and transformation, they are applied in social communication and through them it is possible to obtain a more comprehensive view of the values and evaluation of social phenomena or personalities in a particular environment. One of the basic tasks of (socio) onomastics is therefore to examine the social function of proper names (see Blanár, 1996; Harvalík, 2010). In an ideologically influenced society, proper names fulfill their specific functions, taking into account specific political-ideologically conditioned social factors, but also certain psychological components needed to their interpretation in a contemporary context (Rausová, 2017, p. 286), although this is not directly defined as the subject of this sub-discipline (see Bauko, 2011; Rausová, 2017).

In addition, proper names in such conditions interfere with the sphere of political-linguistics, as they are part of the political language used by the political spectrum to mobilize the population, persuade, manipulate, as well as a means of propaganda, and gaining or maintaining power. Political language is often used in the media, and thus their basic functions are also reflected through proper names. The persuasive and integrative functions come to the fore, and to some extent the function of creating an image can be taken into account as well, which, of course, is subject to contemporary, and especially ideological conditions and requirements (Štefančík, 2016a).

We understand anthroponyms as proper names of individuals with a primarily nominating, individualizing differentiation function (NESČ, online). They enable to examine the linguistic image of the world, or of the time through anthropocentric optics, which also shows the hierarchical arrangement of society. In the context of a totalitarian society, anthroponyms represent a research element, which is, however, always influenced by psychological, cognitive, social (ideological in the examined sample) and other factors especially within the political discourse, which manifest negative or critical views. In terms of linguistic image of personality, as one of the aspects of linguistics, J. Sipko (2017, p. 19) draws attention to the search for a value element in the language, which is always formed by people, thus emphasizing the anthropocentric paradigm of research. Dominant associations – cultural, political, ideological – are associated with individual personalities that appear in public political discourse, and they are reflected in the language. With regard to our research goals, we define anthroponyms that refer to the proper names of selected representatives of the contemporary political scene. As analyzes of the 1960s show, the most frequently represented anthroponyms in this area were *Vladimír Iljič Lenin*, *Antonín Novotný*, *Alexander Dubček*, *Karol Marx*, *Gustáv Husák* and *Fridrich Engels*. To a lesser extent, the names of other domestic and foreign personalities who were involved in political events, e.g. *Oldřich Černík*, *Josif Visarionovič Stalin*, *Nikita Sergejevich Khrushchev*, *Josef Smrkovsky*, *Ludvík Svoboda*, *Klement Gotwald* and others were presented (see Molnárová, 2021d).

In the following part, we focus on four dominant personalities of the political-ideological spectrum, who can also be considered ideological authorities, or patterns that results from the activities and actions of a natural person. It is necessary to emphasize that we analyze selected personalities and their linguistic images from the point of view of both linguistics and emphasis on evaluation, as well as from the point of view of socio-onomastics, polito-linguistics and stylistics, where they appear as tools of persuasion and argumentation in relation to a recipient. A comprehensive analysis aimed at the sphere of linguistics (see to

Guzi, 2020) is not our goal, however, the potential for further research in this field is possible. Secondary analyzes of selected proper names are supplemented with expression of the appellative level of vocabulary. The analysis focuses on the four personalities – *Vladimír Iljič Lenin / Vladimir Ilyich Lenin, Josif Visarionovič Stalin / Josif Visarionovich Stalin, Klement Gottwald / Klement Gottwald* and *Alexander Dubček / Alexander Dubcek*. They were political representatives in leading positions of social establishment in Czechoslovakia and the Soviet Union, who are closely connected not only by the ideology of socialism, but also by its modifications and the development of the period under study. Moreover, in the case of the first three ones, there is an important aspect in terms of the cult of personality, which indicates the relationship to other persons, objects, phenomena or places and it is manifested through their glorification, worship and even deification. The cult of personality is subject to the concept of *leadership*, which is defined as “symbolic activity mediated by culture for leaders as identity entrepreneurs are engaged in providing myths / visions to create, reshape or enhance national and other political cultures “ (Masciulli – Molchanov – Knight, 2009, p. 4). Research in the field of personality cult is also subject to knowledge of the broader context, but also of the value system, attitudes to a specific personality, as well as cultural, social, political, institutional and historical background. This is related to the connection between the political sphere and the concept of *leadership* at the military, religious, ideological or organizational level.

The historian M. Michela (2020, pp. 310 – 313) analyzed the cult of personality as a form of legitimization strategy of politicians, pointing out its basic contours of the function, which are explicitly present in linguistically oriented research. The cult of personality, developed and supported, among other things, through the mass media, participates in the creation of social order, relational hierarchy and contemporary narrative, and thus creates a mosaic of the past, present and future of the community. It is built on the basis of overly emphasized and sometimes distorted merits, it supports heroism, greatness, wisdom and infallibility of celebrated personalities. He puts their positive qualities, such as diligence, kindness and dedication in the foreground. An integral part is the absolute absence of criticism during their operation, while the bearer for a time becomes both a guarantor and the symbol in the political, economic, or cultural area. The cult used to be linked to a specific and fundamental event of the national past, which served as an argument in asserting political legitimacy. Regarding this, Z. Hasárová (2020, p. 333) considers the cult to be political-social, or cultural construct. At the center of the cult of personality, there is a man who is manifested not as a real personality, but as an embellished to artificially created symbol. She also adds foresight, determination, balance and the ability to act to supernatural actions to the characteristic positives cultivated through cult. In addition to the aforementioned heroization of the aglorification of the individual, this construct was also used for the hierarchization of a society interpreted as a pyramid, on top of which there was an individual who acted as a model. His thoughts, deeds and opinions were shared in society through speeches, collective writings or memoirs, and they were to serve as a guide for contemporaries and at the same time as a reference for future generations. Nevertheless, one of the fundamental features of the cult of personality is his temporality and instability resulting from political, social or religious conditions. Through the change of conditions, the cult may also fall rapidly, as the example of J. V. Stalin shows.

An insight into the issue of the cult of personality from a historical-political and cultural point of view outlines his characteristic features that are manifested in the linguistic form, and through the analysis of the image of personalities who were somehow associated with it. Symbolism is a specific part of the cult of personality, and also of other manifestations of the ideology that were reflected in the language. Although symbolisms has been mentioned in this work, it is explicitly related to the reflection of the leading representatives of the regime, since we repeatedly encounter the symbol of the pledge. The symbol, defined in the sense of a substitute function as a representative of something else, has an important place in political and thus media discourse. It can express an abstract concept, idea, attitude, context, but also a political or ideological system. A symbol can be represented by a color, a slogan, an object, or even a personality that becomes part of a cultural event, tradition, ideological or ideological view of a selected period. In the political sphere, symbols are used to express power, and position, they can represent the state or a certain elite, while retaining their mobilizing function (see Kenner, 2007; Nakonečný, 1999; Smolík, 2021). This one is emphasized in the symbol of the pledge, which appears in connection with the personalities studied, especially Lenin and Stalin, but it also becomes part of stereotyping that can be seen in the core of media communication as well as in smaller parts, e.g. headlines or political slogans. The flag as a symbol represents the ideology, or political teaching promoted by a particular person. With regard to our research it refers to the values, pillars and bases of Marxism-Leninism. It acts as a mobilizing and unifying element, which can also be connected with a metaphoric perception of the fight, where the flag serves as a battle battalion.

3.2.1. Lenin

The specific position of the anthroponym *Lenin* can be deduced from the constructed position of the so-called ideological founder – “father“ – of communism. The fact that at the time under examination this personality did not interfere in current events from any political or party function should be taken into account, since he had passed away. Thus, we can perceive the recurrence of this anthroponym as an ideological expression as well as part of the cult of personality or myth related to Lenin. In the Russian (Soviet) history, he is a personality who has become an icon and synonym of a political establishment that was built on centralism, monopolitization, a state-run economy as well as strong function of security authorities. However, we should say that the cult of personality in its established meaning (disproportionate abuse of real power combined with political terror) has never been associated with Lenin.⁴² Since the 1920s, however, the myth of Lenin has developed, with a special emphasis since 1924. It was related to a well-thought-out system of symbols, whose common goal was to arouse the recipients’ sense of deep respect needed to create an emotional bond between the nation and the person whose personification was Lenin (see Ryčlová, 2013, pp. 117– 123). The influence of V. I. Lenin’ s personality in contemporary media discourse is related to his hierarchical position within the ideological system.

⁴² With some personalities, e.g. J. V. Stalin included, criticism associated with the cult of personality is noticeable later with a historical distance. However, in the case of the personality of V. I. Lenin, the image is preserved in positive connotations in terms of interpretation.

The press referred to his personality, and also to his political ideas that were considered as a model of the ideals of the Czechoslovak socialist establishment. We can thus find the expressions such as *veľký Lenin*, *učenie veľkého Lenina* (*the great Lenin, the teachings of the great Lenin*), or *veľký učiteľ pracujúcich* (*the great teacher of the workers*). In all these cases the greatness and importance of the personality are emphasized. His statements, writings or guidelines figured in party discourse as important remarks, role models and arguments that were taken into consideration – *teórie Lenina a Stalina*, *slávne slová súdruha Lenina*, *Leninova smernica*, *Leninovo teoretické dielo*, *Leninove revolučné myšlienky*, *povediac Leninovými slovami* (*theories of Lenin and Stalin, the famous words of Comrade Lenin, Lenin's directive, Lenin's theoretical work, Lenin's revolutionary ideas, Lenin's words*). Lenin, as a source of inspiration, has also moved to an appellative level, since adjectives such as *leninská poučka*, *leninská norma*, *leninský princíp*, *leninské idey*, *leninská zásadovosť*, *leninský štýl práce*, *leninské jadro*, *leninské heslo* (*the Leninist teaching, the Leninist norm, the Leninist principle, the Leninist ideas, the Leninist consistence, the Leninist style of work, the Leninist core, the Leninist slogan*) are derived from his name. These adjectives emphasized that there was a personality that was positively evaluated by the appraisal, which can be modeled by an equation: Leninist = good, correct, proper. With regard to this, the collocation *tvorivý leninizmus* (*creative Leninism*) was used as well. Lenin, as one of the “founding fathers”, later also together with Stalin, was represented by the collocation *pod zástavou Lenina a Stalina* (*under the pledge of Lenin and Stalin*), which means in compliance with them.

We can consider the use of the linguo-cultural image (with the involvement of anthroponyms and related appellative expressions) as a model, a “mandatory” argument, or an example in various events. In the media texts, this was manifested through the expressions such as *Lenin považoval*, *Lenin hovorieval*, *povediac Leninovými slovami*, *ako Lenin vrazil*, *v takomto zmysle Lenin chápal*, *ako uvádzal Lenin*, *pod Leninovým vedením*, *myšlienky V. I. Lenina* (*Lenin considered, Lenin used to say, to say that through Lenin's words, as Lenin said, in this sense Lenin understood, under Lenin's guidance, the ideas of V.I. Lenin*) and others. With regard to the linguo-cultural research of Sovietisms, J. Sipko described the so called Leninist linguo-culturemes under the influence of ideological and political tendencies as “unchanging truths”. Concerning anthroponyms, they included Lenin's statements, the names of his works or historical events connected with his personality. Their citation or reference to them was considered to be ideological dogmatism (see Sipko, 2001, pp. 180 – 188). In terms of the presented as well as the long-term and ideologically determined construction of the public image of V. I. Lenin in the official discourse, it is obvious that the reflection of this personality was solely positive. This was manifested through the expressions such as *veľký Lenin*, *múdrosť Leninových slov* (*the great Lenin, the wisdom of Lenin's words*), or the collocation *Lenin je stále živý* (*Lenin is still alive*). His consistence in ideological-political struggles, the preference for a sensitive and co-operative relationship with the oponents, proletarian internationalism, his non-vengeful behavior, his genius and his intellect were presented as well. It was required *kráčať po stopách V. I. Lenina* (*to follow the footsteps of V. I. Lenin*). In case we encounter negatives connected with Lenin's personality and his ideas in the official discourse, it is solely related to *the deformations of Leninism*, through

which *the need to oppose any distortion of Leninism* was emphasized, mostly in case of *serious violations of Leninist principles*.

3.2.2. Stalin

Although K. Marx and F. Engels, who are connected with the personality of V. I. Lenin, also belong to the representatives of *Marxism-Leninism*, we pay attention to the personality of Stalin, since he significantly dominated the official party discourse, and also due to the fact that through his personality we can observe developmental tendencies associated with the perception of the cult of personality. In the Soviet Union, Stalin's cult was officially developed during the celebrations of his fiftieth birthday in 1929, and Stalin gradually became portrayed as a semigod – omniscient, ubiquitous, and irreplaceable for in terms of building socialism. Furthermore, from 1936, he was titled as the father of the nation, a leading figure in the science of technology, a brilliant genius loving the people, a gardener of human happiness, etc. (see McCauley, 2019, p. 105).

However, in the context of Czechoslovak non-linguistic conditions, his personality is considered to be the so called an imported hero (Hasárová, 2020, p. 335), as he was not personally or politically directly connected with the Czechoslovak environment. From the point of view of understanding language as a linguistic phenomenon, the anthroponym Stalin is considered a precedent name with its rich and diverse values. This precedent name that appears in the media discourse fulfills, in addition to its basic denominational function, also the function of “cultural sign, symbol of certain properties, events, destinies, i.e. it functions as a mental-verbal unit that serves to conceptualize, categorize and evaluate reality” (Hrčková, 2016, p. 69). The issue of Stalin's name as an archetype of a Soviet hero and its interpretation was studied by G. Turisová (2020) on the examples of the Russian propaganda press of 1945. As Hasárová (2020, p. 330) states, “the second year of the era of the founding period of the communist regime [in Czechoslovakia, PM] promoted J. V. Stalin to the forefront and confirmed his leading role in society as the key figure of the Eastern bloc “. In compliance with the author, we can also observe the persistence of some celebratory, emotional and expressive, mostly positive attributes associated with the cult of personality, as well as the transformation of the public language image after the fall of the cult of personalities in 1956.

The so called construction period is dominated by positive images associated with positive evaluation, while the cult of Stalin in many cases follows the cult of the personality of Lenin. Respect is expressed through the traditional ideological way of addressing such as a comrade, and also through other adjectives that collocate with a proper name. As in the case of Lenin, we find references to greatness (*veľký Stalin/the great Stalin*), wisdom (*najmúdrejší človek dneška/the wisest man of today*) and a genius (*geniálne Stalinovo dielo; geniálna práca súdruha Stalina; Stalinov génius /the ingenious work of Stalin; the ingenious work of Comrade Stalin*), these were primarily associated with military defense (*generalissimus Stalin; veľký praporečník mieru; múdry vodca tábora mieru s. Stalin/generalissimus Stalin; the great ensign of peace; a wise leader of the peace camp, a comrade Stalin*), education (*vodca a učiteľ súdruh Stalin; najlepší priateľ a učiteľ /a leader and teacher Comrade Stalin*;

the best friend and teacher) and industry or technology of society (*priekopník industrializácie/a pioneer of industrialization*). Following the concept of Stalin = teacher, the press referred to his written works, speeches, some particular statements (*Stalinské slovo, Sobrané spisy J. V. Stalina, Stalinova výzva / Stalin's Word, Collected Writings of J. V. Stalin, Stalin's Challenge*), or in a more complex form (*stalinská teória, stalinské učenie / Stalin's theory, Stalin's teaching*). The propagandistic pacifist policy also came to the fore, reinforced by the humanity of J.V Stalin, who was *spojenec, priateľ ľudstva, pomocník, zástavník mieru (an ally, a friend of humanity, a helper, a peacemaker)*. Under the influence of a cult of personality and within the stereotypical model of whatever Stalinist = good, collocations such as *stalinská starostlivosť o ľud, stalinský plán pretvorenia prírody, veľkolepý stalinský plán výstavby komunizmu, stalinská päťročnica, stalinská politika (Stalinist care of people, Stalin's plan of transformation of nature, the magnificent Stalinist plan of communism, Stalin's five-year plan, Stalinist politics)*, etc. are manifested in the language. These are considered to be standard and expected. A dramatic decline in the context of glorification did not occur even after Stalin's physical death in 1953, when his activity was modified into *veľkého odkazu súdruha Stalina (the great legacy of Comrade Stalin)* and *stalinská epocha (the Stalinist epoch)* was recalled.⁴³

The change did not occur until the following period of the 1960s, when Stalin's public image was sketched in the form obtained after the demolition of the cult of personality in 1956. His presence in the official party press was only random and critical, as shown in the examples (that are presented in full):

Ak v období kultu osobnosti iba rozvádzali, tlmočili, reprodukovali Stalinove myšlienky, teraz sa na ich stránkach diskutuje a ostro polemizuje. / In case that in the time of the cult of personality Stalin's ideas were developed, interpreted, and reproduced, now, on the pages they are being discussed and sharply debated. (Pravda, 4 November 1961)

Juhoslovanskí komunisti odmietli tieto neprávom zovšeobecnené sovietske zvláštnosti spolu s osobitosťou Stalinovho „prínosu“ k nim a obhajovali právo vychádzať vo svojej politike z vlastných podmienok. / The Yugoslav communists rejected these unjustly generalized Soviet peculiarities, along with the peculiarity of Stalin's "contribution" to the books, and defended the right to set special terms in their policies. (Pravda, 1 August 1968)

However, in the 1960s, Stalin's misconduct (*nesprávna Stalinova téza; stalinské deformácie / incorrect Stalin's thesis; Stalin's deformations*), or the dictatorial approach in politics (*pod Stalinovým diktátom; Stalin si prisvojoval monopol / under Stalin's dictates; Stalin claimed a monopoly* [on the interpretation of Marxist-Leninist theory, note PM]) were pointed out. With regard to this, we agree with the opinion of G. Turisova (2020, p. 429), who mentioned the inconsistencies of J. V. Stalin's personality and pointed out the contradiction in the perception of his views, activities and "benefits" in history. Nowadays, the opinions still oscillate between two poles - Stalin as a tyrant, dictator of the adespote, but also Stalin as a personality who turned the Soviet Union into a superpower during its governance. In terms of research of Stalin's personality and the era of Stalinism, M. McCauley (2020, pp. 105 – 115)

⁴³ On the topic of the ideas and the so-called second life see the chapter 3.5.1. Death of Stalin and Gottwald.

presents a corresponding evaluation in the final chapters of his publication. With regard to the personality of Stalin, he identifies manifestations of narcissism, lack of empathy, cold-blooded ruthlessness, inability to compassion or acceptance of failure, long-term desire for revenge, as well as satisfaction gained by killing enemies. On the other hand, he does not deny Stalin's ability to brilliantly evaluate the opponent, his personality and especially his weaknesses. The final verdict thus says that Stalin was a political genius of politics who played an important role in the 20th century development, but at the same time he was an aschizophrenic psychopath suffering from paranoia. Both borderline interpretations were reflected in the material in the two periods examined, where the linguistic image of personality shifted significantly from glorification to critique in a relatively short period of several years and contributed to the formation and interpretation of historical, political-ideological discourse and its linguistic reflection.

3.2.3. Gottwald

In the conditions of Czechoslovakia, its first communist president, Klement Gottwald (in office 1948 – 1953), belonged to the pantheon of high-ranked personalities and influence on public political ideological discourse. After the coup in February, his government is associated with a period of Czechoslovak dictatorship, since it was under control and governance of the president as well as his communist advisers. In these terms, the so-called the steel concept was introduced in economy, which later became the cause of decline, economic backwardness and environmental disasters. It was a period of a violent collectivization, and the forces came into the forefront of interest in the country. Security system, the army, the prosecutor's offices and the judiciary (Churaň et al., 1998) were led by communist advisers. Nevertheless, Gottwald, like J. V. Stalin, is associated with a strong and developed cult of personality in the official party discourse. The press strongly emphasized the way of addressing *súduh* (a comrade), which was ideologically related, such as ((*súduh Gottwald, súduh Klement Gottwald / Comrade Gottwald, Comrade Klement Gottwald*), or in relation to the function of the President, which was emotional (*prezident Republiky súduh Klement Gottwald, hlavný veliteľ brannej moci súduh Gottwald / President of the Republic Comrade Klement Gottwald, Commander-in-Chief of the Armed Forces Comrade Gottwald*), or by adding positive emotional value (*náš milovaný súduh Klement Gottwald / our beloved comrade Klement Gottwald*).

Based on the presence of this proper name in the print, we can divide the occurrence of the proper name in 1950s into two periods: before, and after the Gottwald's death in 1953. Until 1953, the linguistic image of Gottwald's personality is similar to that of Lenin and Stalin. Due to his work in the highest party and political function, the press often referred to his speeches, expressions or opinions in relation to his name, such as *hovoriť, zdôrazniť, vyzvať* (he said, emphasized, challenged), and they are manifested also in the expressions such as (*ako to povedal Gottwald, pamätliví slov súduha Gottwalda, v duchu múdrych slov prezidenta Klementa Gottwalda, výzva prezidenta Republiky Klementa Gottwalda / as Gottwald said, remembering the words of Comrade Gottwald, the spirit of the wise words of President Klement Gottwald, the call of the President of the Republic Klement Gottwald*).

References to political-ideological slogans advocated by the President, or those he uttered on public occasions, such as *Čelom k masám; Buduj vlasť, posilniš mier* / *Forehead to the Masses, Build a homeland, you will strengthen peace* repeatedly come to the fore. His personality was associated with political and party activities, which were obviously interpreted positively (*Gottwaldova vláda; strana súdruha Gottwalda; láska k strane, Republike a súdruhovi Gottwaldovi; ovocie politiky súdruha Gottwalda; múdra a prezieravá politika súdruha Gottwalda*) (*Gottwald's government; Comrade Gottwald's party; love for the party, the Republic and Comrade Gottwald; the fruits of Comrade Gottwald's policy; Comrade Gottwald's wise and prudent policy*), as well as his involvement in the economic sphere (*Gottwaldova päťročnica*) (*the Gottwald's Five-Year Plan*). At the time of his death in 1953, Gottwald's personality in the party discourse did not disappear, and it was recorded within the examined sample until 1956. At this stage, there was a development and remembrance of *odkazu súdruha Gottwalda* / *the legacy of the Comrade Gottwald*. This legacy of his “second “ life was *immortal*, appealing to his fulfillment and maintaining loyalty, because Gottwald was described as one of *najhúževnatejších bojovníkov mieru* / *the most tenacious peace fighters* and he was put to the same level with Stalin, who died the same year (*po smrti svojich najdrahších s. Stalina a s. Gottwalda*) / (*after the death of our dearest Comrades Stalin and Gottwald*). Due to the building of the cult of personality and the elevation of both representatives of ideology to the same level, an anecdote has been preserved in the linguistic-cultural tradition which says that Gottwald died shortly after Stalin of a “broken heart “ (the official cause of death was a ruptured cardiac aorta).

Later in the 1960s, the personality of Klement Gottwald no longer figured in the party discourse, or it is represented only marginally (in the sample we recorded the occurrence of the name only four times). On the one hand, there is a natural retreat, as he became a non-living person and did not participate in political life. On the other hand, compared to previous examples of the cult built around Lenin and Stalin, we can see changes – while Gottwald naturally disappeared from discourse, Stalin saw a clear shift from a positive view to a critical interpretation, while Lenin steadily persisted in positive connotations and he was directly associated with the leading representatives of the state party in individual periods.

3.2.4. Dubček

A slightly different way of interpretation must be chosen when looking at the Czechoslovak political scene in the second half of the 1960s in the context of the so-called Prague Spring. Although its dominant personality was A. Dubček, its linguistic image was formed in connection with personalities who preceded and followed him in leading positions in political activity, namely A. Novotný and G. Husák. The anthroponym *Novotný* can be interpreted on two levels, considering the year 1968 as the landmark. In the years 1962 – 1967, the proper name appeared in media communications with a reference to the representative function of the president, drawing attention to speeches, reports and foreign visits of the head of state, for example *Súduh Novotný vo svojom prejave v Ostrave hovoril...* / *In his speech in Ostrava, the Comrade Novotný said...* (Pravda, 1 April 1963); *Návšteva súdruha Novotného vo Vietnamskej demokratickej republike prispieva nielen k ďalšiemu*

prehľbeniu vzťahov... / The Comrade Novotný's visit to the Democratic Republic of Vietnam contributes not only to the further deepening of relations... (Pravda, 1 February 1963); A logika veci si žiada – ako to v novoročnom prejave povedal súdruh Novotný... / And the logic of the matter demands – as the Comrade Novotný said in his New Year's speech... (Pravda, 5 January 1965), or Ako povedal prvý tajomník Komunistickej strany Československa súdruh Antonín Novotný v známom interview [...] / As the first secretary of the Communist Party of Czechoslovakia, the Comrade Antonín Novotný, said in a well-known interview [...] (Pravda, 14 November 1967).

On the other hand, taking into account the transformation of the social situation of the political-ideological discourse after 1968, we can observe certain modifications in the way Novotný's personality is portrayed until the end of the decade. We can see a change that comes after his resignation as the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Czech Republic (January 5, 1968), and also later as the president of the Czechoslovak Socialist Republic (March 22, 1968). The media portrayal shifts in terms of *the social model* ↔ *intimidating example*, which means from a positive (or at least neutrally respected) image of a political actor to a negative or even defamatory one. The only cases where the anthroponym *Novotný* appeared in the examined texts from 1968 were political situations emphasizing the negative aspects of either the personality itself or the period of his political activity. In other words, we can perceive this as criticism of *novotnovského režimu / the Novotný's regime*, which was related to the deepening of the remnants of the cult of personality, the bureaucratization of society, coercion, lack of freedom, the split of the party and the people, and last but not least, it is also the accusation of opportunism, characteristic of the development of ideological stereotypes of the domestic enemy. A characteristic phenomenon is also the omission of the address *súdruh / Comrade* before the name, which can be interpreted as a manifestation of loss of respect for this person.⁴⁴ To illustrate this denomination, as well as the overall semantic shift, here are some examples:

Strana sa začala spoliehať na autoritu moci, vedenie sa zvrhlo na administratívne prinucovanie, vedenie strany na čele s Novotným sa dostalo do rozporu s členstvom, strana s ľudom. / The party began to rely on the authority of power, the leadership degenerated into administrative coercion, the party leadership headed by Novotný came into conflict with the membership, the party with the people. (Pravda 13 August 1968)

Jedni hľadajú chyby len v našom pojanuárovom vývoji, ani čo by predtým, keď Novotný a jeho prísluhovači plnili republiku v sud prachu, v žalár myšlienok, v štát neustále urážaných jednotlivcov i národov, boli žili na Mesiaci. / Some look for faults only in our post-January development, or that before, when Novotný and his minions were filling the republic into a barrel of dust, a pit of thoughts, into a state of constantly insulted individuals and nations, they would have lived on the moon. (Pravda 4 September 1968)

A že po skúsenostiach z päťdesiatych rokov a režimu osobnej moci Antonína Novotného môže tento boj zviest' bez novej ujmy... / And that after the experience of the

⁴⁴ This process is also present in other examples of high-ranked political figures as the meaning in the public space has changed from positive to negative.

fifties and the regime of personal power of Antonín Novotný, he can wage this fight without any new damage... (Pravda 18 July 1969)

On this occasion, it is appropriate to point out that, with the exception of the expression *novotnovský režim* / *Novotný's regime*, other collocations related to his personality are also absent, as was the case of previous personalities. In relation to Novotný, the time frame allowing comparison and modification of the official language image of A. Dubček is considerably shorter, since we take into account the years 1968 – 1970, during which he was the subject of public media discourse. However, a rapid and even fundamental turnaround can be observed in this relatively short period, which started from the beginning of 1969. During A. Dubček's tenure in the position of the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Czech Republic, his reflection in the party newspaper was positive, or neutral and the occurrence of his name was recorded 12 times as a reference or a quote. It was, mainly in connection with the public appearances that resulted from his party position, which was the case of A. Novotný as well:

Všetci komunisti, ako to v pondelňajšom prejave zdôraznil súdruh Dubček, si však musia uvedomiť, že „budú stáť na čele vývoja [...] / All communists, as the Comrade Dubček emphasized in Monday's speech, have to realize that „they will be at the forefront of development [...] (Pravda 3 April 1968)

Pretože v ňom nepôjde (v Akčnom programe, pozn. PM), ako na to poukázal súdruh Dubček, o nejaký direktívny výpočet konkrétnych úloh, ale o politickú platformu [...] / Because it will not (in the Action Program, note PM), as the Comrade Dubček pointed out, involve some directive calculation of specific tasks, but a political platform [...] (Pravda 7 April 1968).

Compared to the pre-August period, the political reversal came soon, in 1969, which is illustrated by the following example: *Prehlbovali sa všetky záporné tendencie predaugustového obdobia, spoločnosť bola vystavená novým krízovým otrasom. A Dubček, ktorý bol hlavnou prekážkou konsolidačného procesu, musel byť odvolaný / All the negative tendencies of the pre-August period deepened, society was exposed to new crisis shocks. And Dubček, who was the main obstacle to the consolidation process, had to be dismissed (Pravda 2 April 1970).* In the context of the unsuccessful democratization process of the so called the Prague Spring, A. Dubček was against perceived as a political “misleader“ in party press, and the designation „dubčekovci“ / Dubček's supporters / his collaborators acquired a touch of irony, with a pejorative and insulting connotation. The politics of the right wing was manifested through the adjectives *dogmatic* or *opportunistic*, while the concept of *opportunism*, i.e. of political or right-wing opportunism combined with the reform activity of 1968, later became part of the ideologically motivated stereotype of the domestic enemy, as well as a synonym of swearing. The following statement from the daily paper Pravda is a clear manifestation of the post-August attitude of public opinion in relation to A. Dubček, which mainly expresses the opinion of the foolishness and instability of Dubček's policy:

Za optickým klamom monolitnej, produbčekovskej národnej jednoty, za fasádou zmanipulovanej verejnej mienky sa skrývali a maskovali skutočné zámery a ciele pravice: ovládnuť celú stranu a štát, zvrátiť socialistické zriadenie a odpútať republiku so spoločenstva socialistických krajín a najmä od Sovietskeho zväzu. Taký bol jej kontrarevolučný cieľ. / Behind the optical illusion of monolithic, for-Dubček

national unity, behind the facade of manipulated public opinion, the real intentions and goals of the right were hidden and masked: to dominate the entire party and the state, to overturn the socialist establishment and to detach the republic from the community of socialist countries and especially from the Soviet Union. Such was its counter-revolutionary goal. (Pravda 1 May 1970)

At this time, G. Husák appears in party media discourse. We recorded this anthroponym for the first time on June 6, 1969, which is not surprising taking the historical context into consideration. G. Husák was re-integrated into the political discourse from 1968. Until then, he was not even allowed to publish in the party press, and he was active primarily during the period of normalization.⁴⁵ The following year and a half, this proper name appeared usually in public speeches and reports that G. Husák gave, or in his speeches in the position of general secretary of the party (from 17 April 1969):

Od riešenia problémov v strane, ako zdôraznil na májovom plenárnom zasadnutí súdruh Gustáv Husák, sa odvíja riešenie všetkých ostatných otázok súčasnosti. / As the Comrade Gustáv Husák emphasized at the May plenary session, the solution to all other issues of the present day depends on the solution of the problems in the party. (Pravda 6 June 1969)

Súdruh Husák v správe o činnosti Predsedníctva ÚV KSČS, hodnotiac uplynulé obdobie, mohol objektívne konštatovať: „Môžeme bez prehánania povedať, že v uplynulom období sme vyhrali veľkú politickú bitku [...]. / The Comrade Husák, in the report on the activities of the Presidium of the Central Committee of the Communist Party of the Czech Republic, evaluating the past period, could objectively state: „We can say without exaggeration that in the past period we won a big political battle [...]. (Pravda 3 February 1970)

Due to the recorded occurrence recorded after the August events of 1968, we do not reflect changes in the semantic character, as was the case of A. Novotný and A. Dubček. However, at the same time, it confirms the connection of the leading party function and its reflection in the media environment and outlines the perspectives of further research in the normalization period.

3.3. Conceptualization of the political regime in an ideological metaphor

Metaphor is an important part of (not only) media communication. In the past decades, it has emerged as one of the formative attributes of the political discourse, which is also the focus of politolinguistics (Blaho & Mertová, 2018; Chrz, 1999; Mertová, 2017a; 2018). As mentioned by J. Sipko (2017, 15), political communication is the environment rich with axiological expressions, that are also reflected in metaphors. The present evaluation elements, however, are usually of negative nature. Transition from the structuralist to anthropocentric view of the language and to cognitive linguistics was also manifested in the approach to metaphor. In terms of cognitive grasping of the world, the language is used with an aim to change the usage, to create new situations, and to encourage the desired way of thinking and

⁴⁵ See Pullmann, 2016 on the relation of Husák's personality towards the concept of normalization and consolidation of conditions in Czechoslovakia.

acting, the change of attitudes (Bublitz, 2001, in Valdová, 2018, 32). It is the mind where analytical cognition, which is primarily verbalized in the lexis, occurs. Thus, the language becomes the materialized form of our cognitive abilities and evaluation. Metaphoric perception of the world is not isolated in the structure of the society and its members. Rather, it exists as a natural component of language which is, according to N. Mertová, penetrated by metaphor which helps an individual conceptualize, categorize and transport meanings within the cognitive structure of the language (Mertová, nee Demjanová, 2010, online; Mertová, 2017b, 64 – 65). As a result, a cognitive platform allowing further cognition, structuring and interpretation of the surrounding world arises in the consciousness of the society. Theory of conceptual metaphor consists of the following propositions: metaphor is a cognitive, not just lexical phenomenon; metaphor should be analysed as mapping based on transfer between two domains; metaphor is based on experience (Geeraerts, 2020, 209).

With reference to G. Lakoff & M. Johnson, Z. Kováčová (2015, 37) mentions that in contrast with the structuralist approach, in cognitive linguistics metaphor is perceived as “a tool for 'making sense' of reality and considered both an inevitable component of our everyday life and an instrument of cognition and understanding“, which is part of not only language, but also of human thinking and acting. According to cognitive linguistics, the form (syntax) rather than the meaning is the key aspect of language. Even in historical-philological tradition, metaphor was regarded a cognitive, not only stylistic device. The reason was it occurs in the patterns that go beyond the lexical items. It reflects the way of thinking, not only the way of communication (Geeraerts, 2020, 209). With regard to the political and ideological context, cognitive linguistics considers certain results to be culturally-relative, as we point out in the media communication analysis.

In respect to political metaphor, we start with the theory that presence of a metaphoric model in language not just emphasizes, but also simplifies abstract political aspects and explains them to recipients in an acceptable form. Regarding the latter opinion, we agree with I. Dulebová (2010, 66) who says that “comparative research of the process of metaphorization leads to the finding of common features in a political metaphorical image of the world and in the way of thinking of various linguocultural communities, which implies the existence of the basic and universal metaphoric models“. The emerging language image can be differentiated according to the individual abilities and experience, social requirements and examined material (cp. Sipko, 2011, 30-32).

Our primary resource for the theoretical and methodological analysis of the language in the socialist era by means of the politically or ideologically motivated metaphors is the book *Metaphors We Live By* (Czech translation 2002, 2nd ed. 2015) by G. Lakoff and M. Johnson, as well as the other Lakoff's works on metaphors (see Lakoff, 1993, 2006).⁴⁶ In his joint research with Johnson and Turner, Lakoff (1993) introduced two fundamental concepts: *metaphor* is perceived as a crossing of two domains within the conceptual system, while its superficial linguistic (and therefore secondary) materialization is *metaphoric* expression, which is a word, a phrase, or a sentence. According to the authors, from the aspect of cognition they point out that the use of metaphors in everyday language is not necessarily a conscious process as the very processes of human thinking, which shape human acting, are

⁴⁶ There are several Slovak and Czech studies in the field of cognitive linguistics based on works by G. Lakoff and M. Johnson, for instance: *Jazyk a (po)rozumienie z aspektu kognitívnej lingvistiky/Language and understanding from the aspect of cognitive linguistics* (Kováčová, 2015); *Nádoba plná řeči: člověk, řeč a přirozený svět/The vessel full of speeches: a man, speech and natural world* (Vaňková, 2007); *Co na srdci, to na jazyku/Speak your mind* (Vaňková – Nebeská – Saicová Římalová – Šlédrová, eds., 2005).

of a metaphoric nature (Lakoff & Johnson, 2002, 15-18). In accordance with them, N. Mertová (2017a, 207) claims that “the competence of metaphoric modelling is a superstructure that is built on our fundamental competence of metaphoric, conceptual, constructive, structural and schematic thinking“. The fundamental principle, on which cognitive-linguistic approach to grasping of metaphors is built, is the ability of conceptualization of the abstract concepts, i.e. the ability to create idealized cognitive models or patterns in the minds of the users, while their use is creative and modifiable. As Geeraerts (2020, 210) emphasizes, metaphoric image is a live phenomenon and as such can be used for construction of new expressions.

Conceptualization allows shaping of symbolic structures correlated to the pre-conceptual structures of everyday human experience. It also enables projections of the abstract schemes into the physical ones and vice versa, as well as creation and understanding of the complex concepts and general categories, using the image schemes as their structuring elements (Lakoff, 2006, p. 274). The issue of concept has also been studied by several local authors. M. Kysel'ová and M. Ivanová define *concept* as “a cognitive cluster of things, events and phenomena perceived by an individual as a coherent unit, through which they view the world as coherent and causally organized“ (2013, 14-15). According to them, conceptualization is the reflection of mental experience based on transformation and generalization of a cognitive scene into the form of a schematic language pattern, i.e. a concept. Z. Kováčová has contributed to the interpretation of the topic in Slovakia too. Her cognitive-linguistic research is largely based on the works of the Russian and Polish linguists. As for conceptualization, she notes it is “a thought construct of objects and phenomena that gives meaning to the notions of the world in terms of concepts, i.e. fixed meanings in human cognition“ (Kováčová, 2015, 145). She also claims that concepts are autonomous in relation to the language system and their function is to verbalize the non-verbal process of thinking via specific lexemes, phrasemes or texts. Thus, concept as such is abstract, boundless, without definite structure and individual. It is formed and objectified only in a verbalized language form. F. Čermák (2018, 51) provides a simplified, but still accurate definition of the process of conceptualization as “an involvement or transfer of vague notions in(to) concepts“.

In regard to the general view of the cognitivist theory (so called Lakoff & Johnson theory) in Slovak discourse, J. Dolník (2013, 396) says that “communication is built on the same conceptual system as we apply in thinking and acting; therefore, language is a certain source of information about what this system looks like“. The change in regard of metaphor and the shift from its perception as a fundamental poetic device are pursued through the cognitive turn in metaphorology. A. Bohunická (2013, 20) understands this process as “the change of paradigm in thinking about metaphor accompanied by the interest in its depth aspect, in linking of the metaphoric expression to reasoning“. This implies the indicated shift of metaphor to the sphere of consciousness and towards structuring of the abstract concepts, primarily in the mind and secondarily in the language materialization. In terms of conceptual metaphor, a vague/abstract idea is transformed into the concrete concept expressed by the language devices. The process of conceptualization generalizes characteristic properties of a non-language phenomenon into the language form, which corresponds with the theoretical definition of metaphor and metaphoric concept (see Čermák, 2018, 51).

Study of metaphors as a linguistic and communication expression of political ideology results from the determination of language by its social and political background. The way of thinking and speaking of the language user at the different developmental stages of the society depends on the fundamental context changes that modify the ideological background, value

system or the overall view of the individual's/collective's existence in a society. We agree that "conceptualization and conceptual metaphor as its mental product is the form of our perception and structuring of the world. It is the means and, at the same time, the product having a direct impact on its producer and expedient in terms of schemes, frameworks, stereotypes and metaphoric projections standardization" (Blaho & Mertová, 2018, 52). This is the manifestation of the third pillar in the conceptual metaphor theory – forming the conceptual model based on experience. According to Geeraerts (2020, 212), the follower of G. Lakoff and M. Johnson, it is the concept of embodiment. Blaho and Mertová comment that gradual ideologization of the language, represented also by the conceptual metaphors, is the manifestation of manipulative practices directed at the language user, or the recipient of the media texts.

Metaphors occurring in journalist communication and examined in accordance with the introduced theoretical and methodological background, represent a phenomenon that is rather frequent in the process of forming or stabilizing social and political systems. Based on the continuous and developing analyses (Molnárová, 2019a, 2019e, 2020d), we identify four most frequent ideologically determined models/concepts of metaphors, in which the official image of Czechoslovak socialism is reflected. They are the metaphors in the models of JOURNEY, BUILDING, STRUGGLE and NATURE. The set of the so-called building metaphors, as we refer to them below, respond to the conversion of an abstract political-ideological establishment into a mentally tangible and user-friendly form. Together, they represent the image of a building and developing political-ideological system, intended to create the idea of socialism as a utopic concept of future good in the mind of a communicant. In order to reach this goal, it was especially necessary to work, struggle and make sacrifices. Reaching so called bright future or, at best, emphasizing the fact that the current generation is living the socialist dream of the previous ones already, was the ideological plan pointed out by the authors who study the socialist culture (e.g. Macura, 2008; Suk, 2017, etc.).

Considering the character of the examined phenomenon, we do not approach the analysis and interpretation of conceptual metaphors in the studied discourse from the aspect of quantity. In contrast, we prefer qualitative approach based on the characteristics and a functional definition of metaphor in media communication.

3.3.1. The JOURNEY metaphor

The JOURNEY model is derived from the kinesthetic *source-path-goal* schema⁴⁷ (Lakoff, 2006, 269-270), which forms the basis for mental interpretation of the political-ideological establishment. *Source* is the starting point, i.e. the current situation, or the moment in which the society is situated. In respect to the spatio-temporal focus of the research and the extralingual historical context, it was in 1948 when, after the February coup, Czechoslovak Communist Party came to power and the political-ideological line of socialism was established. The ultimate goal was to reach communism, which was perceived as an ideal. *Path*, the most important part in terms of metaphoric concept interpretation, represents the connection between the starting point and the goal, and includes the direction plus the sum of actions of the proceeding subject. Its characteristic linear limitedness implies progress,

⁴⁷ The use of the term goal, instead of "destination", results from an ideological rather than spatial ending of the journey.

constant development, innovative ideas, tendency to improvement. The emphasis on the journey as such is based on the fact that, in reality, the goal in the form of communism has never been reached. However, appeals to constant progression towards it meet the ideological requirements. Since communism was, from the ideological point of view, an objectively inevitable goal and a social-political utopia that must be achieved, progression towards it was viewed as the only and, at the same time, the best possible way of the society development (for more details, see Zavacká, 2013). The function of a social indicator, which not only showed the direction but also influenced the other aspects shaping the path towards the set goal, fell on the communist party. Spatial boundaries provide a specific line accepted by the Soviet Union or the communist authorities in Czechoslovakia, that is either followed or obviated, pulled out or otherwise branched away from by the proceeding society. This may happen as a result of one's own decision, or under the influence of some external factors.

The JOURNEY concept is characteristic with a typical repeated lexis applied in the metaphoric expressions such as *ísť/go*, *vstupovať/enter*, *napredovať/proceed*, *spieť k/attain*, *urobiť prvý krok/take the first step*, *držať krok/keep up*, *vývin/vývoj/development*, *smerovanie/direction/(tendency)*, *smerovať/route*, *kráčať/walk*, *prechod/transition*, *pochod/march*, *nástup/entry*, *viest/lead* or *postup/advance*. The semantically related lexical elements without the attribute of repetition are *míľnik/milestone*, *etapa/stage*, *cieľ/finish*, *cieľová páska/finishing line*, *kompas/compass*, *tempo/speed*, *kurz/course*, *rozbeh/run-up*, *prekážka/hurdle*, *prešlapovať/shuffle*, *východisko/starting point*. High frequency of the *journey/(way/road/path)* lexeme appeared in various specific collocations: *cesta socializmu/the way of socialism*, *cesta ku komunizmu/the road to communism*, *najbezpečnejšia cesta/the safest way*, *nezíde z cesty/does not go astray*, *cesta proletariátu/the journey of proletariat*, *celospoločenská cesta/all-society journey*, *cesta zvýšeného záujmu o.../the way of increased interest in...*, *cesta napredovania/the way of progress*, *dobrá cesta/good way*, *jediná cesta/the only way*, *veľká cesta/big way*, *nová cesta/new way*, *cesta Októbra/the journey of October*, *slávna bojová cesta/famous battle journey*, *cesta národnej slobody a sociálnych premien/ the way of national freedom and moral transformation*, *spoľahlivá cesta/reliable way*, *československá cesta k socializmu/Czechoslovak road to socialism*, *januárová cesta/the journey of January*, *vlastná, špecifická cesta/own, specific way* or *vytýčená cesta/delineated path*. In the media communication, there is a stable pattern that can be identified throughout the studied period: a linear procedure of *the path from capitalism to socialism* and, consequently, *from socialism to communism*. What should not be overlooked is the fact that most of the collocations are positive judgements. The expressions *československá*, *vlastná* či *špecifická/Czechoslovak*, *own* or *specific way* are related to the differentiation of an ideological direction in respect to the reform process in the country from January to August 1968. The individual attributes are not explicitly negative but in a broader context, they indicate a certain digression from the exerted line.

The lexical expressions related to the conceptual model of a JOURNEY point to not only the journey itself but also to its direction, the way of progress. In the context of the historical-political era, moving forward was considered a heroic act and as such admired. In parallel, moving backward was understood as reactionary, as a betrayal and rejection of progress, or a conscious distraction from heading towards the "happy future", great momentum, cultural boom and building of a socialist society (cp. Macura, 2008, 8 – 19). Such attitude had a secondary impact of deepening the stereotype of an ideal world in the socialist block and supported the stereotypes related to creation of the enemy image. Particularly during the intensive era of "building" socialism in the 1950s, the speed on the way to

socialism or transition/direction from socialism towards desired communism, was highlighted and verbally reflected in the adverbials *kráčať/napredovať/smerovať/ísť rýchlejšie, smelšie, rozhodnejšie* (walk/proceed/direct/go faster, more boldly, more decidedly), and thus reach the goal (destination) of the journey or, at least, to get as near as possible.

While in the 1950s collocations like *cesta víťazstva/the path of victory* or *naša cesta/our journey* were common, in the context of social changes in 1968 there was a dominant effort to emphasize the specific way of reaching the socialist goals, which was still typical with the optimistic statements as well as the absence of criticism of the chosen political direction. It can be observed in the following examples: *azda prvým krokom je obnoviť v celej strane ovzdušie dôvery/perhaps the first step is to renew the atmosphere of trust in the whole party*; *dôveru ľudu v pojanárovú cestu, z ktorej nemienime zísť/trust of the people in the post-January road we do not intend to abandon*; *zdôrazňuje sa zásada vlastnej, špecifickej cesty k socializmu/the principle of own, specific road to socialism is highlighted*; *postavili sa za nové vedenie a solidarizovali sa s novým kurzom/they stood up for the new leaders and solidarized with the new course*. In the 1960s, the application of the JOURNEY metaphor was the response to two essential events of the historical and political context: a) invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops (20 - 21 August 1968) – *podporujú tento kurz vedenia KSCĽ ako jedínú možnú cestu na prekonanie vnútornej krízy v strane/support this course of leading the communist party as the only possible way of overcoming its internal crisis*; b) adoption of the constitutional law on federation (27 October 1968) – *dôsledné uplatnenie zásad, s ktorými sme vykročili do Československej federatívnej republiky/consistent application of the principles we entered the Czechoslovak Federative Republic with*. In contrast to the previous period, in 1970 the metaphoric expressions also reflect criticism of the contemporary development and its chief representatives:

A. Dubček, ktorý bol hlavnou prekážkou konsolidačného procesu, musel byť nakoniec odvolaný./A. Dubček, who was the major obstacle in the consolidation process, had to be withdrawn.

Pôjdeme ďalej a určite rýchlejšie, lebo sme sa zbavili rôznych kormidelníkov a hamovkárov, ktorí zatočili kormidlo ta, kde nebol cieľ strany a hamovali vtedy, keď bolo treba ísť rýchlejšie./We will move on and certainly faster because we have got rid of various men at the wheel and at the brake who steered towards the places which were not the party's destinations, and slowed when we should have speeded up.

Despite the elaborated conceptual model of JOURNEY as a metaphor reflecting socialism and its perpetual evolution with a promised progress and pre-marked goal, based on the repetition of the same or similar metaphoric expressions in the following years we can conclude that the goal (i.e. purpose) has never been reached. The surveys of the 1970s confirm the persisting models that had gradually become static and were even transformed into clichés. In the late 1970s, the absence of change or fulfilling perspectives set out in 1948 prove the transition of the metaphoric models to the level of a political-ideological stereotype, which is in compliance with perception of the language in the socialist era as static, wooden and official (for more details, see Molnárová, 2021a).

3.3.2. The BUILDING metaphor

The second conceptual metaphor illustrates socialism with a building, pointing out to its construction and consolidation or, contrarily, undermining or another form of demolition. Lexical expressions *výstavba/construction*, *prestavba/reconstruction*, *budovať/build* and *budovanie/building* were the frequent elements in the media form of the language in the given period, usually (but not always) with positive connotations. Since 1948, so-called building efforts at two levels could have been observed: a) construction of socialism related to building of a material, economic and cultural base, on which the state could be further developed; b) construction and reconstruction in the spirit of socialism, which used to occur jointly and indicated change and transition from capitalism to socialism, similarly to the journey metaphor. To illustrate both levels above, several examples can be given: *päťročný hospodársky plán vychádza z potrieb našej krajiny a jej prestavby od kapitalizmu k socializmu / a five-year economic plan is based on the needs of our country and its reconstruction from a capitalist to a socialist one*; *postaviť pevné základy vytúženého krajšieho života / to build a strong basis for the desired better life*; *náš ľud s nadšením buduje materiálnu základňu svojej socialistickej budúcnosti / our people have been building material basis of their socialist future enthusiastically*; *byť spoluvorcom a spoluorganizátorom socialistickej prestavby a výstavby našej vlasti / to be a co-creator and co-organizer of a socialist reconstruction and construction of our homeland*. In contrast to the later period, in the 1950s the concept of a BUILDING was connected to the previously mentioned pacifist policy that can be observed in the collocations like *posolstvo mierovej výstavby / mission of peace construction*; *prehliadka budovania mierových síl / building of peace forces inspection* and more. Great nations of the Soviet Union and China were presented as *bašty/strongholds*, or *pevnosti/fortifications* of peace, which can be linked to the peace camp or front, i.e. a metaphoric image of the political establishment (see the STRUGGLE metaphor). Regarding the position of the Soviet Union and its leaders as role models, the party press was writing about *vel'kolepom stalinskom pláne výstavby komunizmu/spectacular Stalinist plan of construction of communism*, or *stalinskom programe výstavby socializmu/Stalinist program of construction of socialism*. Later, after 1953 and 1956, such expressions related to building of the regime were gradually fading and finally disappeared completely.

Building of socialism or a socialist/communist society was perceived, along with the JOURNEY metaphor, as an ongoing process and the expressive phrases like *dovršiť budovanie socializmu/finish building of socialism*; *dobudovať socializmu/complete socialism* notified also the moment of its completion. However, J. Pruša (2011, 47) highlights the fact the collocations above had been occurring throughout the time of the socialist experiment. Thus, its construction (as well as the journey to it) lasted as long as the regime itself. Yet, this did not prevent emphasis of the progressive development of the political and ideological direction towards communism: *každým novým úspechom na hospodárskej i kultúrnej výstavbe krajiny vždy viac dozrieva na socialistickej základni nová komunistická spoločnosť / with each new success in the economic and cultural construction of the country, a new communist society has been maturing on the socialist basis*. A typical element related to the ideological building motif of this metaphor is the highlighted need for persistent work, activity of the citizens and the importance of the mass of people forming the base of the society. The characteristic set of lexemes used in terms of the BUILDING concept include *výstavba/construction*, *základ/base*,

základňa/basis, nadstavba/superstructure, budovať/build and upevňovať/consolidate. They occurred in the following examples: ved' budovanie komunizmu je nová vec/the thing is, building of communism is a novelty; sotva sa dobudoval náš socialistický štát/as soon as our socialist state has been completed; princípy výstavby strany/party building principles; Sovietsky sväz utváral základňu, o ktorú sa opierali a opierajú pokrokové sily na celom svete/the Soviet Union has created the basis which has been serving the progressive forces all around the world and more. Obviously, frequent collocations related to the lexis above are the words like socialism, communism, party and society. The building motif was also present in some characteristic ideological catchwords/slogans of the time: Buduj vlasť, posilniš mier!/Build homeland, you will strengthen peace!, Vpred za ďalšie úspechy pri budovaní vyspelej komunistckej spoločnosti!/Forward for the new achievements in building the advanced communist society!, Sovietska armáda – odolná záštita pokojného budovania a strážkyňa mieru/the Soviet army – the resilient patron of peaceful construction and the guardian of peace, etc. It was represented in the collocations and phrases like budovateľská práca/building work, budovateľské nadšenie/building enthusiasm or budovateľský program/building program, but also in literature and culture, where it was included in the terminology of specific contemporary genres – budovateľská poézia/building poetry, budovateľské piesne/building songs.

A specific development was observed in the late 1960s, especially in connection with the deepening democratizing process. From 1967, frequency of examples within the BUILDING concept was gradually increasing. In spite of the stable growth, changes of semantic content and the object of metaphor appeared. In 1967, it was *úspešné budovanie socializmu a komunizmu v našej krajine /s successful building of socialism and communism in our country; upevnenie jednoty socialistckej spoločnosti / consolidation of unity of the socialist society; upevnenie ideovej jednoty KSČ a ľudu našej krajiny/consolidation of the ideological unity of the Communist Party and the people in our country. In 1968, the BUILDING concept was used for the analysis of the party transformation performed from January till August, e.g. strana je vo vážnej prestavbe, ktorá sa predsa nemôže zaobiť bez podstatnej prestavby aj svojich orgánov a ich aparátu / the party is under serious reconstruction, which obviously cannot do without substantial reconstruction of its bodies and their apparatus; k totálnemu obnoveniu a upevneniu dôvery všetkého ľudu patrí urýchlene sa rozísť s nositeľmi deformácií /total restoration and consolidation of all people's trust implies a fast break-up with the carriers of deformations. After 1969, metaphoric examples were also used in response to the beginning of normalization and in an effort to distance oneself from the reform period, for instance: uznesenia [...] utvárajú základňu pre našu „konsolidáciu“ a „normalizáciu“ / resolutions [...] form the basis for our “consolidation“ and “normalization“; presvedčivý nástup proti antisocialistickým, pravicovým silám, podkopávajúcím základy socializmu / convincing rise against the anti-socialist, right-wing forces undermining the bases of socialism; vážne sa narušili leninské princípy vo výstavbe a činnosti strany / Leninist principles of construction and activity of the party were seriously violated. Establishment of the party as a basic unit in the state, responsible for building/consolidation of the ideological principles and construction, as well as meeting the goals of the communist society, is concisely expressed by the example from 1970. It points out the lack of capacity to build socialism should this basic construction unit not be firm and fully functional: [...] keď sa predstavuje alebo renovuje dom, nemôže stopercentne plniť svoje poslanie, pokiaľ nie je všetko hotové, pokiaľ nie sú všetky miestnosti obývatel'né / when a house is being rebuilt or*

renovated, it cannot fulfil its purpose completely until everything is done, until all the rooms are habitable.

In conclusion, it can be said that the principle of building and construction of both the party and the ideological system is still present, but there is some differentiation based on the context. First, the reform period is characterized as an innovative way of construction, later as an obstacle.

3.3.3. The STRUGGLE metaphor

In the context of ideology, socialism and the whole socialist block was presented as the world of peace, work and equality, characterized by the attributes of peace. A clear pacific stance was consistently called for and emphasized, mainly in the opposition to the ideological stereotype of the militant capitalist West. These aspects came to the fore especially in the 1950s, as a result of the regime transformation and the relatively recent events of the WWII. The struggle concept, however, was retained in the following period and had become a traditional figurative element shaping the form of socialism and its political ideology. In this context, even explicitly military realia of the time were interpreted as the elements of peace, like in the following editorial titled as *Armáda ľudu/Army of People* (Pravda, 6. 10. 1961): „Náš mierumilovný ľud oslavuje Deň armády. V tejto vete sa neskrýva paradox – slová „mierumilovný“ a „armáda“ u nás nestoja v protiklade, navzájom sa nevyučujú, ale dopĺňajú: mierumilovnosť dáva zmysel našej armáde, armáda robí zase úsilie nášho ľudu po zachovaní mieru úsilím reálnym. / *Our peace-loving people are celebrating the Army Day. This sentence does not hide a paradox – the words “peace-loving” and “army” are not the opposites in our country; they do not exclude, but rather complement each other: the peace-loving attitude gives the meaning to our army, while the army makes the effort of our people to save the peace real.*“ With knowledge of the later historical developments, we do consider this statement to be a paradox. This is also verified by the fact that in the period under review, the analysed conceptual metaphor of a STRUGGLE held a leading position in the official media discourse.

The STRUGGLE concept illustrates the society or, more precisely, its political and ideological system, as an ongoing contest. This metaphor represents the core of the socialist ideology and its everyday life, while pointing out its dichotomic view of the world and society (in the global context of the Cold War) where the friends/allies stand on one side and the enemies on the other. At the same time, frequent application of the metaphor in the contemporary discourse represents both political and linguistic worship and emphasis put on violence, cruelty and the fighting spirit, that were linked to the concept of a socialist man or socialism as such, as well as the construction of an enemy (Sabrow, 2012, 204 – 206), despite the official discourse in the 1950s which defined the socialist countries as a *peace camp* and accented *fighting for peace*. The official pacifist politics, however, does not exclude militant language, as our research has proved. The characteristic vocabulary indicating the STRUGGLE model uses lexical expressions like *víťazstvo/victory*, *zápas/contest*, *boj/struggle*, *bojovať/fight*, *bojovník/fighter*, *poraziť/beat*, *porážka/defeat*, *vydobyť/conquer*, *výdobytky/gains*, *burcovat/rant*, *mobilizovať/mobilize*, *terč/target*, *obrana/defence*, *arzenál/arsenal*, *zbraň/weapon*, *armáda/army*, *úder/blow*, *šik/array*, *útočiť/attack*, *ŕaženie/campaign* či *vyzbroyiť/arm*. According to F. Čermák (2010, 2015), presence of

lexemes related to the topic of fighting, war and enemy is an indicator of permanent fear of the political regime itself. V. Macura (2008, 36 – 47) has also noticed semantic disunity in the construction of the public image of socialism when highlighting the close (and rather contradictory) connection between mythicization of socialism as the empire of peace and its mythicization as the world of struggle and fighting. This implies the frequent occurrence of the STRUGGLE conceptual metaphor, which, among other things, distinguishes between two basic levels: *boj za niečo/niekoho / fight for sth/sb* and *boj proti niekomu/niečomu / fight against sth/sb*. It is a primary representation of an ideological struggle between the two ideological systems. Through it, the central idea of the East and West block polarity is presented; on the one hand, glorification of socialism and communism, on the other hand, degradation, blaming and discreditation of the West pictured by the terms like *buržoázia, imperializmus a kapitalizmus / bourgeoisie, imperialism and capitalism*, which were attributed with negative connotations. Their common denominator was transformation of both physical and ideological attributes related to the Western superpowers, especially the United States of America, into the personified concept of a physical external enemy of socialism. A continuous urge to create the image of an enemy supports, or even motivates the frequent use of the STRUGGLE metaphor in the language of socialism.

The specifically chosen lexis in this model shows that, for example, metaphoric expressions *boj za niečo/niekoho / fight for sth/sb* explicitly express basic values enforced by the socialist ideology – *fight za víťazstvo komunizmu, za oslobodenie, za socializmus, za vyššiu produktivitu práce, za súdružské vzťahy medzi ľuďmi, za česť robotníka, za splnenie štátneho plánu, za práva proletariátu, o znovuzískanie dôvery, o naplnenie programu, za očistu strany, za pravdu, za splnenie veľkých úloh / for the victory of communism, for liberation, for socialism, for a higher productivity of work, for co-operative relations between people, for the worker's honour, for meeting the state plan, for the rights of proletariat, for re-gaining trust, for fulfilling of the program, for purification of the party, for the truth, for fulfilling of the big tasks*, etc. In the examples above, there are inherent motives of building communism, a leading position of the people by means of the communist party, planned economy and work as the highest and the most important social value. The topic of economy, dominant in the 1950s, focused on the *fight za bohatú úrodu, za čím rýchlejší prerod slovenskej dediny, za industrializáciu, za vzornú pracovnú morálku or za vzorné plnenie tohtoročného plánu / for rich harvest, for the fastest possible rebirth of a Slovak village, for industrialization, for exemplary work ethics or for the exemplary fulfilling of this year's plan*. In the metaphoric expressions related to *boj proti niekomu/niečomu / fight/struggle against sth/sb*, the emphasis is put on the opposition or contrast in the East ↔ West relationship, as well as their ideological systems: *dejinný zápas sveta práce proti svetu kapitálu, sveta bratstva a slobody proti vykorisťovateľom a utláčateľom; boj proti revizionizmu, dogmatizmu, sektárstvu, proti každému kriveniu leninizmu; boj proti ľudemokracii a útlaku kapitálu; proti imperializmu; proti kontrarevolúcii; proti prejavom antikomunizmu / historical struggle of the world of work against the world of capital, the world of brotherhood and freedom against the exploiters and oppressors; fight against revisionism, dogmatism, sectarianism, against each deformation of Leninism; fight against democracy of lies and subjection to capital; against imperialism; against counter-revolution; against the manifestations of anticomunism* etc. There is an obvious black-and-white, i.e. idealized/demonized interpretation of both the East and West here.

Another substantial fight of the 1950s was led against the domestic enemy embodied in the rich villagers – so called kulaks, e.g. *nesmieriteľný boj proti triednemu nepriateľovi* –

dedinskému boháčovi; boj proti škodcovskému našepkávaniu dedinských boháčov / irreconcilable struggle against the class enemy – a rich villager; fight against saboteur whispering of the rich villagers. Party press supported and provoked struggle against rušiteľom, proti kapitalistickým a malomeštiackym predsudkom / intruders, against the capitalist and petty bourgeois prejudice, they wanted to dovŕšiť zápas so zvyškami kapitalizmu u nás, s prežitkami minulosti / complete the struggle with the remnants of capitalism in our country, with the relics of the past; it was necessary to fight hard in order to zatláčani kapitalistických živlov na dedine / roll out the capitalist elements in a village. This zápas o lepší a radostnejší život / struggle for a better and happier life was to be fought by miliónová armáda nadšených budovateľov komunizmu / a million army of the enthusiastic builders of communism, who needed to be vyzbrojiť / armed. The zbraň/weapon in the hands of víťazného ľudu / victorious people was, for instance, agitation (jednou z hlavných zbraní našej strany vždy a všade je agitácia / one of the major weapons of our party is agitation, always and everywhere), but also knowledge of the political ideology (marx-leninské učenie ako najlepšia zbraň v boji za lepší zajtrajšok / Marx-Leninist doctrine as the best weapon in the fight for a better tomorrow).

A stable functional and semantic milestone, i.e. the year 1968, was also reflected in this metaphoric model by semantic differentiation due to the extralingual context. What dominates between January and August is interpretation of the fight led by the reform part of the post-January politicians, i.e. the struggle of the “right-wing“ part of the Czechoslovak Communist Party (CCP) with an aim to enforce/retain reform gains, e.g. *využiť naplno priestor, ktorý KSČ prebojoval progresívnym silám; progresívny kurz, ktorý na decembrovom a januárovom pléne ÚV KSČ v našej strane zvíťazil / to make a full use of the space that was fought out by the CCP in favour of the progressive forces; progressive course which won in our party at its Central Committee plenum in December and January.* Later, following the intervention of the Warsaw Pact troops, the political course was changed. This was mirrored in the language as well: *za hlavnú zbraň proti pravému nebezpečenstvu považuje ideologický boj a ofenzívnu politiku / ideological struggle and offensive politics are considered the major weapons against the real danger.* Even the meeting of the Czechoslovak government and the Soviet Union representatives in Čierna nad Tisou at the beginning of August 1968 was recorded in the press by means of the STRUGGLE metaphor: *Toto stretnutie nemôže byť súbojom, v ktorom jedna z týchto koncepcií by mala padnúť / This meeting cannot be a duel in which one of these concepts should fall* (Pravda 1. 8. 1968). In the normalization period that started in 1969, we can find metaphoric expressions reflecting a negative stance towards the reform period. Its political representatives are labelled as the rightists and in the press, the fight of the new party leadership against them and for the new political course is highlighted. The reform efforts of 1968 are re-labelled as the “opportunist“, “anti-socialist“, “anti-communist“ and other “subversive“ tendencies. This can be proved by the following examples: *ide o boj proti prejavom antikomunizmu; rozhodujúci je boj proti pravicovo-oportunistickým silám; bojovať proti zanášaniu protisocialistických a protisovietskych nálad do výchovy; v uplynulom období sme vyhrali veľkú politickú bitku proti bloku rozvratných síl / it is the fight against the demonstrations of anti-communism; the fight against the right-wing opportunist forces is crucial; to fight against bringing of the anti-socialist and anti-Soviet tones into education; in the past period, we have won a big political battle against the block of subversive forces, etc.* The previously mentioned tone of criticism and hostility, observed in the semantic shift of the conceptual metaphor, was fading away throughout 1970. However, the metaphoric model of a struggle in its traditional sense has remained.

3.3.4. The NATURE metaphor

The conceptual model of NATURE is quite different from the previous three ones. Yet, this does not mean that within the extralingual political and ideological context it could not fulfil its function related to the figurative reflection of socialism and socialist ideology in the media discourse. The basic aspect of differentiation, which should be mentioned at the beginning, is the frequent, although not exclusive, thematic affiliation of the conceptual model to the texts published on the occasion of 1st of May – May Day. It is an important political and ideological holiday connected with a substantial, both external and language-communicative manifestation of the socialist regime in the public space or, more precisely, as a public opinion.

Regarding the interiorization of the political-ideological demonstration of the collective May Day celebrations in the language, we will shortly look at the importance of this holiday in the context of the socialist ideology. In general, holidays differ from the ordinary days by the rituals and symbolism, which remind the society of its collective identity. It is the name of a day that also refers to the way it is celebrated, a concentrate of selected values and traditions of a given society reflecting its political and ideological arrangement. The issue of a holiday, its celebration, function, organization and implementation in the public space or a political context is studied by several social sciences, including ethnology, sociology or history. The previous list does not, however, prevent a broader overlap with other areas (see Beňušková, 2015; Mannová, 2012; Miháliková, 2005, 2018). Holiday is part of collective memory, builds trust in the current establishment and the positions of its representatives. Apart from the appeal to continuity and the collective system of values, it allows elimination of undesirable elements or persons from the public space by the regime, which makes it an instrument of collective forgetting. Predisposition of a holiday to manipulation or misuse for the political purposes is a consequence of its officialdom and related manifestations, which create the atmosphere of co-experience, unity and integrity.

According to E. Mannová (2012), the notion can be perceived in two ways: holiday as an expression of spontaneity, or an expression of organizedness. A simplified categorization regards three groups – life cycle celebrations, annual cycle celebrations and public festivals. May Day is primarily considered as the annual cycle celebration but, regarding the unclear borderline between the private and the public, mainly in terms of its function in the political and ideological discourse, this classification is not completely definite. Mannová notes that the history of public/political festivals cannot be, with respect to their participating and integrating character, squeezed within the mantels of the history of power, although vast misuse of holidays by the socialist regime was unquestionable. The 1st of May, i.e. May Day, is labelled as a *political holiday*, i.e. an important or memorable day the content of which is not primarily religious and which is related to the political history (Miháliková, 2005).⁴⁸ It has symbolized celebration of work since 1899, when it was declared an International Work Day. In the territory of (former) Czechoslovakia, it has been a holiday since 1919, but only started to be widely accepted and celebrated in relation to the mass ideological festivals in the

⁴⁸ In the time of socialism, a new system of holidays, inseparably bound to the communist ideology, was created. Its most important dates reflected in the media included 1 May – (literally) Holiday of Work (i.e. May Day), 9 May – Victory over Fascism Day (i.e. V-E Day), 25 February – Victorious February (i.e. communist coup) or 7 November – Great October Socialist Revolution.

socialist era, when it became one of its characteristic cultural, social, as well as political symbols. After the communist coup in 1948, it was officially declared a non-working day according to the Act No. 93/1951 (online). Its typical external ideological manifestations included marches, flags, slogans, banners, pioneer neckerchiefs, youth union uniforms and public space decorations, as well as a long-term campaign before the holiday. For the communists, May Day had become a symbol demonstrating the unity of the National Front and the bond between the people and the CCP. In reality, however, it was an existential matter – disagreement or rejection of joining the celebrations and manifestations resulted in the label of a class enemy (Hasárová, 2014; Jánský, 2004).

The dimension of external symbolic manifestations⁴⁹ is the code and part of the cultural system and political behaviour of selected part of society. It is the basic form of interaction of the political elites with the public, which confirms legitimacy of the power relations. It is identical with the political program and strengthens the authority of the political and ideological leaders who have become part of the official May Day discourse through the holiday symbolism, or their direct impact on it.

In the context of the presented political and ideological implications of the holiday in question, we mainly focus on the metaphoric expressions belonging to the conceptual model of NATURE, followed by a few more examples of figurativeness related to the May Day theme. The reason for a higher frequency of metaphors in the May Day pieces of communication is a close connection between the political dimension of May Day and the coming spring season. Spring itself can also be interpreted with reference to its political dimension as a beginning, re-birth or revival of the socialist or communist ideals. The particular metaphoric expressions are concentrated around the lexical units like *kvety, rozkvet, jas, žiara, jar, prúd či more / flowers, bloom, shine, glow, spring, flow or sea*, and not only in the context of May Day. Here are a few examples: *prekvitá plnosťou najpestrejších kvetov naša večná jar, ožiarená kryštálovým jasom víťazných myšlienok marxizmu-leninizmu / our eternal spring blooms with fullness of the most colourful flowers, lighted by the crystal brightness of the victorious ideas of Marxism-Leninism*; (on socialism) *rieka života radikálne zmenila svoje koryto a začala tiecť čistým, radostným, búrlivým prúdom / the river of life has changed its bed radically and started to flow in a clear, happy, turbulent current*; *mocne preto žiari pochodeň socializmu / therefore, the torch of socialism glows strongly*; *mocne horieť ohňom budovateľského nadšenia / to burn with strong flame of building enthusiasm*, and many more. While the examples above represent the use of the metaphoric model in a positive sense, it is the NATURE concept that allows the application of the negative political and ideological aspects, usually in terms of stereotypical images of the East and West blocks, with reference to the militaristic tendencies of the latter. In the May Day texts there are collocations like *olovené mračná kapitalizmu / lead clouds of capitalism* or *dusný dym poroby sa rozplýva nad poniženou Afrikou / a stifling smoke of slavery has been vanishing over humiliated Africa*. Regardless the thematic focus, in the discourse of the 1950s there were the following metaphoric expressions: *americký imperializmus rozdúchava nové ohniská vojny / the American imperialism is stirring up new war hotspots*; *mohutná sila mieru zvíťazí nad temnými silami vojny / the mighty force of peace will triumph over the dark forces of war*, or *socialistický spoločenský poriadok (...) odolal všetkým búrkam a obstál v skúškach najťažších / the social order of socialism (...) withstood all the storms and passed the toughest tests*. In

⁴⁹ We consider language and the expressions related to the texts published in the May Day discourse to be their opposition.

respect to the ideological context, one expression can be used with two opposing meanings, e.g. *nezahatá (vývoj) nijaká umelá priehrada mocnárov kapitálu / no artificial barricade of the powerful capitalists shall obstruct (the evolution), and contrarily pevná priehrada medzinárodných mierových síl zahatá cestu žeravej láve vojnových plánov a dobrodružstiev, soptiacej z mozgov monopolitických generálov Wall Streetu / a strong barricade of the international peace corps shall obstruct the glowing lava of the war plans and adventures, pouring out from the brains of the monopolitical Wall Street generals*. While in the first example the barricade plays the role of an obstacle related to capitalism, in the second one it is interpreted as a positive elements linked with socialism.

This conceptual metaphor was also represented later, in the 1960s. However, certain modification of its interpretation appeared. A primary parallel between the model and the May Day theme had remained, presenting the metaphorical image of both domestic and foreign enemy of the political and ideological regime by means of the NATURE analogy. They point out the acceptance of the ideas of communism and its leaders, ideological growth (*vzišla sejba, ktorú zasial Marx a Engels / seeding sown by Marx and Engels has grown; ako hlboko zasiala strana ľudu do srdca cit proletárskeho internacionalizmu / how deep the party has sown the feeling of proletarian internationalism in the hearts of people*), as well as the utopic outcomes that will result from them (*náš spôsob života a organizácie spoločnosti v mierových podmienkach rozkvitne a rozbuje / our way of life and organization of society will bloom and thrive in peace*). Analogically, a positive connotation is attributed to the metaphor of the Great October Socialist Revolution regarded as a social and ideological milestone in the history of communism by its identification with the natural image of fire (*ona zapálila oheň nadšenia a obetavosti; zapaluje [proletariát, PM] svoju pochodň na ďalších územiach / it has lit the fire of enthusiasim and dedication; [proletariat, PM] has been lighting its torch in other territories*). On the other hand, just like in the previous period, a natural concept also has negative connotations related to the ideological stereotype of building an enemy in a broader context of the Vietnam war in the 1960s (*mraky, z ktorých smrť prší / clouds, from which death is raining*). Accordingly, there is the difference between the positive and negative meanings reflecting the East ↔ West opposition observable in the choice of key words. The reflection of the socialist or communist regime is captured in the expressions *jar/spring, sejba/sowing, more⁵⁰/sea, rozkvet/bloom, ožiarit/lighten, ovocie/plody//fruit, úroda/harvest* and more. Lexical expressions in the core of the metaphoric expressions reflecting capitalism are linked to the natural disasters (*otriasi/shake, lavína/avalanche, utápať/drown, požiar/fire*), or to the expressions referring to the dark and gloom, in comparison with the glow of socialism (*mraky/clouds, temno/darkness, pršať/rain*).

We can observe similar tendencies in everyday media discourse of the party press. Apart from the previously mentioned and repeated lexical metaphoric expressions, a few more examples can be added: *ak cesty, po ktorých ľudstvo voľakedy kráčalo boli zahmlené (vo význame socializmu prinášajúceho svetlo) / if the roads, which the humankind travelled in the old days, were murky (meaning: socialism has brought light); čítali v novinách o komunizme, ktorého obrysy vzletní rečníci už videli črtat sa na horizonte / in the newspaper, they read about communism the outlines of which were already seen on the horizon by the poetic speakers; marxizmus-leninizmus zapustil hlboko korene v dejinách v súčasnosti mnohých krajín / Marxism-Leninism has taken deep roots in both history and present of many countries*, etc. In the context of democratic changes starting in the second half of the 1960s, as

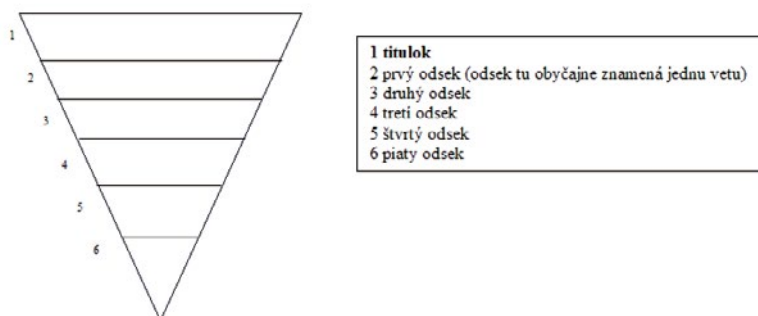
⁵⁰ Meaning: a lot

well as the political and ideological consequences of the failure of so called Prague spring which, by itself, is materialization of a metaphor motivated by nature, the model of nature was somehow modified. In this case, it did not refer to socialism as a regime, but mainly to its small components and representatives. In Czechoslovakia, these were differentiated by the principle of the right-left orienting metaphor (for more details, see Bartmiński, 2016, 135 – 138). As a result, the meaning of the applied lexical expressions is primarily negative and the pro-reform political spectre is described by the terms like *pravicovo-opportunisticke živly / right-wing and opportunist elements* or *kuvičie hlasy / croakers' / doom-mongers' voices*. In relation to the right-left orientation, the metaphor of water or rivers was often used: *vedia sa dnes od „lavého brehu“ náležite odťahovať / today, they can properly drag themselves away from the “left bank“; vyhnúť sa úskaliam i na doteraz zahmlenej pravej strane nášho vývoja / avoid the rocks (i.e. pitfalls) also on the so-far foggy right side of our evolution; lebo sme nerátali ešte so zradnými prúdmi / because we have not counted on the treacherous currents yet*. G. Husák, the normalization president, also applied the water metaphor in one of his speeches, where he referred to the Prague spring supporters as to those who wanted to *lovit' v kalných vodách spoločnosti / fish in muddy waters of society*, which they created themselves. Later, after August 1968, the pro-reform communists were characterized as those who *prikladali svoje polienka na rozhorievajúcu sa vatru kontrarevolúcie v roku 1968 / were adding their logs to the flaring-up bonfire of the counter-revolution in 1968*.

3.4. Headlines in the party press

Headline is a specific part of the media communication and it has a typical extent, content, typography and location on the page and in the periodical as a whole. Creation of a headline and the choice of suitable stylistic devices must be in compliance with the intention of communication and the function it is supposed to fulfil – orienting, informing, updating or contacting. Later, E. Minářová (2011, 256) expanded the list with a persuasive function, relevant mainly in journalism. In terms of their fulfilling, it is necessary to incorporate the headline in the framework of the specific socio-cultural context. Mistrík's model of reversed pyramid clearly shows the position of a headline as a dominant component of the text situated on the top (Figure 1). What follows is that it has the broadest content and it is further concretized in the core of the text.

Figure 1. Sequence of the text sections by their importance (Ex: Mistrík, 2021, 469)

According to Findra's (2013, 153 – 154) classification of styles, headline is one of the compositional stylemes and, as such, the external segmentation facility of a piece of communication. It is its most significant and exposed framework component, which is primarily, but not exclusively, connected with a written form of a text through its function. The author also refers to J. Mistrík's opinion that styleme was formulated in terms of an unusual and noticeable element in the text, drawing the attention of the recipient. As for the aspect of composition, headline has a tendency to show typical features of expressivity in the background of a notional entity. In terms of the media studies, journalism views headline as an important phenomenon in communication, or a contact notice between the communication partners representing not only a call for communication, but also primarily addressing the reader (for more details, see Tušer, 2003). The persuasive function in relation to the given styleme is also reflected by V. Patráš (2018, 452 – 453), who highlights the presence of manipulative aspects: headline is one of the text components that are often subject to telic and manipulative modifications, shortening or content complementing. With regard to the limited extent, informational density of the text in a headline is increased, which has an impact on the orienting and contacting functions. At the same time, it turns a headline into a neuralgic point where persuasion and manipulation can be applied. Considering the focus of our research is language in the socialist era, we can complete Patráš's list with a specific ideological-persuasive function.

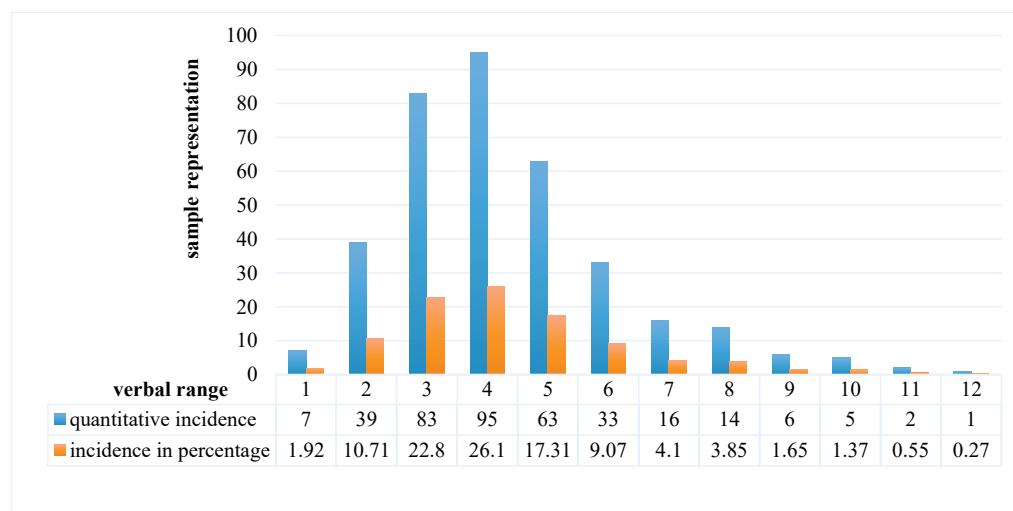
First, we will have a look at the formal aspect of this text component, as its typographical format, location and extent are the first phenomena attracting a reader's attention. This is also the reason why graphics is perceived as an important semantic component of a media or, more specifically, newspaper text (Burcl, 2013). The format of headlines should be simple, their size larger than the rest of the text, clear and understandable. An ideal location of a headline is the top left margin of the text in order to maintain the constant orientation axis allowing easy reading for the recipients (Mallete, 2000). This approach was observed in the *Pravda* daily, where it was complemented by occasional alignment of the headline to the centre of the text. In the case of dividing the text in two columns, they were aligned to the left one.

Another feature drawing the attention is the colour, while Z. Hlavsa (1990) identifies it as one of the possible demonstrations of persuasion in which the impact of contemporary ideology can be noticed. It is one of the most remarkable and stable visual manifestations of the communist or socialist propaganda. In the studied stages of socialism (1948 – 1956 and 1961 – 1970) these parameters were met by the red colour symbolism. Since the 19th century, it has been related to the socialist movement, fighting and radicalization in society by referring to fire and blood. And since 1889, it has also been related to the May Day marches, while later it became the universal symbolic expression of the communist movement (Sawer, 2006, online, cf. Čermák, 2015). The use of colour as one of the nonverbal persuasion elements in the media was also pointed out by A. Jaklová (2007, 231 – 232). She highlights its identifying and characterizing functions, which make a spontaneous link between the recipient's (sub)conscience and the factor it is supposed to imply. In the current psychological understanding, it represents activity, movement and agency, complemented by the activity related to revolutionary movement within the ideological space of the socialist era. Propaganda based on visual sensations plays an important role in deepening of the mass perception of the propagandist symbols in the public (for more details, see Zavacká, 2005). Colours in the headlines tend to be linked to the ideological holidays, festivals or anniversaries, e.g. *MÁJ v jubilejnom roku, Aj radosť nám už patrí (k prvému máju) / MAY in*

the jubilee year, *Joy belongs to us already* (on May Day); *Všetko najlepšie... / Best wishes...* (New Year's editorial), *Veľký október – jar ľudstva / Great October – spring of humanity*. Yet, there is a question whether, in the context of the time and technically limited graphic options, it should really be considered a link to the ideological-persuasive function. An argument in favour of the statement above is based on the result of comparison of the other contemporary nationally published periodicals (e.g. *Lud/People*, *Práca/Work*, *Smer/Direction*), in which a larger colour range was applied, especially in the magazines and newspaper supplements. The *Lud* daily applied green colour during the weekends but on the important, ideologically determined occasions (e.g. the end of WWII anniversary on 9 May) red was used again. A different situation was in the Central-Slovakian daily *Smer*, which used the spectre starting with traditional black, through blue, purple, up to red. In this case, ideology of the colours is not quite distinct. However, as *Pravda* only applied the standard black print, supplemented with the red elements at the important, usually ideologically motivated events, visual ideologization of the headlines in the previously described manner is considered as likely.

Corpus analysis of 364 newspaper headlines in the socialist party press of the studied period starting in 1948 (see Graph 2) showed, in terms of word extent, the highest quantity of three-word (22.8%) and four-word headlines (26.1%). This extent covered all the lexical components, including full and auxiliary verbs/lexical units, numbers and abbreviations. Considering the acquired values, we can conclude the standard headlines ranged from two- to six-words with an average extent of 4.37 words. Apart from the most represented area of the scale, one-word and more than nine-word headlines did not even reach ten occurrences in total. As for the headlines with the extent overreaching ten words, these were rather unique.

Graph 2. Newspaper headlines from the aspect of extent.

The extent is related to punctuation which is, according to A. Jaklová (2002), a non-verbal graphic language device influencing, along with the headlines themselves, persuasive and updating functions of a text. Although in the studied period there was no direct impact on the ideological aspects observed in this text component, from the syntactic and stylistic point

of view they represent an important and interesting part of a newspaper headline. Their main function is to divide the text, where they can represent the phonetic means, e.g. intonation or pause. In the examined sample, we have identified hyphen, question mark, exclamation mark, period, comma, three periods (ellipsis), quotation marks and colon (for the quantity and percentage data, see Table 2).

Table 2. Incidence of punctuation symbols in the newspaper headlines

Punctuation	-	?	!	...	„“	:	.	,
Quantity	22	24	5	8	5	2	2	27
Percentage ⁵¹	6.04	6.59	1.37	2.20	1.37	0.55	0.55	7.42

The recorded quantitative values reflect the number of headlines containing the punctuation symbols in question, not the number of symbols in the whole corpus of headlines. Although the headlines usually contained only one punctuation symbol, there were several with more than one (*Po 1. máji: Nech je taký aj 30. máj!* / *After May Day: Let 30 May be the same!*; *Amnestiu – komu áno, komu nie* / *Amnesty – yes for some, not for the others*; „*Idyla*“ *v hospodárskej kriminalite?* / *“Idyll” in economic crime?*; *Súdrh riaditeľ, vyprázdnite vrecká!* / *Comrade Director, empty the pockets!*). To a certain degree, punctuation has an impact on modality of headlines and D. Slančová (2007, 260) considers it, excluding the comma, to be manifestation of dramatization of the text component. Based on the lexical-stylistic and media research of the journalist texts by E. Minářová (2011) and B. Junková (2010), we agree with the functional use of two most frequent punctuation marks affecting the meaning of a headline – hyphen and question mark. Hyphen (incidence of 22) was applied in order to divide the headline, drawing the attention to its second part and thus highlighting an important piece of information that follows. To retain the meaning, it could also be replaced with the equals sign, or the auxiliary *byť/to be*. For instance: *1. máj – prehliadka mierových síl* / *1 May – peace forces parade*; *Agitácia – najúčinnnejšia zbraň v boji za novú dedinu* / *Agitation - the most effective weapon in the struggle for a new village*; *Mládež – pýcha našej vlasti* / *Youth - pride of our homeland*; *Plniť dodávky – vec cti roľníka* / *Fulfilling deliveries – a matter of honour for a farmer*; *Veľký október – jar ľudstva* / *Great October – spring of humanity*; *Kádrová práca – neoddeliteľná súčasť riadenia* / *Work with cadres – inherent part of management*, and more. On the other hand, presence of a question mark in a headline (incidence of 24) usually indicates a rhetoric question, which is a direct result of the definition and focus of the opinion journalism. The question encourages search for the answer in the core of communication, but it can also indicate doubts related to the analysed issue or emphasize the evaluating dimension of the journalist text, which is part of the answer to the question contained in the headline, e.g. *Aj teba vyzvali. Čo urobíš?* / *You were also challenged. What will you do?*; *Ako obchodujeme?* / *How do we trade?*; *Penále... za úspory?* / *penalties...for savings?*; *Vystačíme len s konštatovaniami?* / *Will just making statements suffice?*; *Aké sú záruky, že ceny neporastú?* / *What are the guarantees that the prices will not grow?*

⁵¹ Percentage values show occurrence of headlines with a given punctuation mark in the corpus of 364 studied headlines.

On transition from the formal to the content aspect of a headline as a stylistic component of the media communication, we agree with Burcl (2013, 53) who claims that it is “the most concise form of the newspaper information and in order to put emphasis on its manipulative strength aiming to influence the public opinion of political, social and cultural issues, the dailies choose a specific vocabulary and syntactic constructions“. At the levels of lexis and semantics, these language expressions are affected by the external political and ideological conditions and, therefore, labelled as ideologically marked. They are further subdivided into two categories:

- a) Lexical devices with an ideological attribute and an evaluating component related to the ideologizing extralingual tendencies;
- b) Lexical devices with a figurative attribute and a semantic shift.

a) Lexical devices with an ideological attribute and an evaluating component

In the first group, it is the lexical level subject to dynamic development and changes existing under the influence of extralingual, social, historical and ideological factors in the media that is taken into account. It is part of so-called socialist lexis or the lexis of language in the socialist era. The existence of the ideological attribute is based on comparison to the current lexicographic definitions of words in the latest general, as well as thematic Slovak dictionaries specialized in totalitarian appellations (Čermák, Cvrček & Schmiedtová, 2010; Pruša, 2011). Based on the headline corpus analysis, we divide the given lexical units into several perimeters according to their affiliation to the characteristic pillars of the socialist ideology or contemporary themes. We distinguish lexical units related to the governing bodies of the socialist regime, as well as to the centralized and planned economy. A separate group consists of vocabulary naming the political regime, ideology and its parts, as well as the representatives of political and ideological establishment in Czechoslovakia and abroad, especially in the Soviet Union. A special sphere contains the words referring to the aspects of socialism concentrated around the concept of the *people*. The examples of the aforementioned differentiation are presented in the Table 3 (below).

Table 3. Basic lexical units with ideological attributes in newspaper headlines

Ideological sphere	Lexemes
socialist bodies, management units	<i>ÚV KSC, KSC, NV, KSSS, VKS(b), MNV, Národný front (NF), porady, konferencie strany, plénum, strana, sjazd, sjazdová kampaň, posudok, stanovy, členské schôdze, stranické školenie, usnesenie strany / Central Committee of the Czechoslovak Communist Party (CCP), CCP, National Committee, Communist Party of the Soviet Union, Municipal National Committee, National Front, meetings, the party conferences, plenum, party, congress, congress campaign, opinion, statute, member meetings, party members' training, party resolution</i>

Centralized economy	<i>päťročnica, družstevníci, brigády socialistickej práce, súťaže brigád, plán, záväzok, Ústretové plánovanie, socialistický obchod, JRD, socialistické súťaženie / five-year plan, cooperative workers, socialist work brigades, brigade contest. plan, commitment, responsive planning, socialist trade, United Farmers' Cooperative (UFC), socialist competition</i>
political regime and its parts (referential, symbolical...)	<i>komunizmus, komunisti, Komunistický manifest, súdruh, socializmus, socialistická škola, socialistická demokracia, socialistické vlastenectvo, Veľká októbrová socialistická revolúcia, Veľký október, Sviatok práce a boja, prvomájová výzva, májový sprievod, agitácia, agitátor, kádrová práca, stranicko-politická práca, stranická práca, sovietska tlač / communism, communists, The Communist Manifesto, comrade, socialism, socialist school, socialist democracy, socialist patriotism, Great October Socialist Revolution, Great October, Holiday of Work and Struggle, May Day challenge, May Day parade, agitation, agitator, cadre work, party-political work, party work, Soviet press</i>
Political regime representatives (authorities, local and foreign actors)	<i>tvorivý leninizmus, Leninova nesmrteľnosť, súdruh Klement Gottwald, učenie J. V. Stalina, Stalin / creative Leninism, Lenin's immortality, comrade Klement Gottwald, J. V. Stalin's creed, Stalin</i>
Politics of populism	<i>ľud, občania, občianske oči a uši⁵², jar ľudstva, s ľudom – pre ľud, proletariát, sovietsky ľud, stalinská starostlivosť o ľud / people, citizens, citizen's eyes and ears [see footnote], spring of humanity, with people – for people, proletariat, Soviet people, Stalinist care for people</i>

Comparison of the selected lexemes used in the headlines with the specialized dictionary of the communist totality (Čermák, Cvrček & Schmiedtová, 2010) proves their frequent occurrence in the contemporary corpus, as well as the ideological markedness. According to the dictionary, the most frequent lexemes in our selection are *strana/party* (52

⁵² In this specific case, because of the social context we consider the adjective *občianske* /*citizen's* to be ideologically marked with an emphasis on civic engagement and control. The collocation, however, could also be viewed as part of figurative lexis.

942⁵³), *práca/work* (44 491), *socialistický/socialist* (35 990), *národný/national* (52 367) and *ľud/people* (21 161) while at the same time, they demonstrate priority values of the socialist establishment listed in the fundamental state document, the Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic of 1960. They reflect the leading position of the party, building activities of the nation represented by the (working) people, as well as determination against the different political establishment outside the socialist block, all based on *us ↔ them* stereotype.

In the ideologically marked lexis, presence of an evaluating component determined by the extralingual ideological factors is equally important. According to J. Dolník (1999, 7 – 12), it is the expression of attitude or a preferential relationship of the author, either as a semiotic constituent between the expression and the meaning, or as a pragmatic constituent illustrating the extralingual factors and characteristics of the linguistic expressions. Hereinafter, we focus on the second variant. A prospective classification of the marked lexis with an evaluating component has been submitted by E. Čulenová (2012, 55 – 56), who distinguishes between the positive and negative types. It must be noted, however, that in the official party discourse there is no negative evaluation of the regime and its leaders to be found in the press. This proves the logical presumption of biased assessment and a stereotypical view of the ideologically formed society. They underline usefulness of the political focus and moving towards the goal of communism, its advancement, superiority, and affiliation to the local regime in contrast to the foreign one, i.e. a generally positive linguistic image of the political regime, typical for the ideologically determined environment. Obviously, such findings are in accordance with the general social and ideological situation of the period, in which the official public criticism of the party and regime was practically non-existent or, more precisely, it could not appear in the official media of the leading political party in Slovakia.

The aspect of positive evaluation occurs in the specific examples capturing a positive activity, phenomenon, or event connected with ideology. As for the parts of speech, they included nouns like *víťazstvo, triumf, elán, mier, záväzok, nástup, jar, ľud, boj, súťaž, hrdina, zdokonaľovanie, iniciatíva, cesta, výzbroj, dôvera, výstavba, jednota* / *victory, triumph, zest, peace, commitment, lining up, spring, people, struggle, competition, hero, improving, initiative, journey, armament, trust, construction, unity*. Adjectives (and adjectivals) in the 1950s include *mierový, mierumilovný, bojový, vyhraný, väčší, veľkolepý, veľký* / *peaceful, pacific, combative, won, bigger, magnificent, great*; later, in the 1960s, there were e.g. *nový, komunistický, tvorivý, socialistický, proletársky, občiansky, záväzný, významné, nebývalé (možnosti), rozumné, prospešné či pozitívne* / *new, communist, creative, socialist, proletarian, civic, binding, important, unprecedented (opportunities), reasonable, beneficial, or positive*. A specific differentiating function at the level *us – them, ours – alien* belongs to the pronoun *our*, mainly in terms of ideological stereotypization expressed by means of language. As for the adverbs found in the position of an adverbial complement in the newspaper headlines, there are the evaluating expressions describing the regime in a positive way and emphasizing its positive actions – *zodpovednejšie, hospodárnejšie, do popredia, vyššie, na vyšší stupeň, o novú úroveň, aktivitou* (za dôveru strany), *čestne, principiálne, dôsledne, racionálne, seriózne* / *more responsibly, more economically, to the front, higher, to a higher degree, by*

⁵³ The figure in the brackets next to each lexeme shows absolute value based on the Totalita corpus, which was used for creation of the specialized dictionary. For the purpose of our research, this is an indicative and confirming piece of information.

a new level, by the activity (for trust of the party), *honestly, principally, consistently, rationally, seriously* and more. In these, as well as in many other examples from the ideologically determined media environment, it is inevitable to perceive a wider, often even extralingual context and to interpret lexical units contained in it. Should we view those expressions individually, they could be considered semantically neutral. However, in a specific context they can have the evaluating attribute (*Škola víťazstva komunizmu; Tvorivý leninizmus; Jednota NF a iné / School of the victory of communism; Creative Leninism; Unity of the National Front* and others).

b) Lexical devices with the attribute of figurativeness and semantic shift

The second characteristic group regarding the lexical, semantic and stylistic components of the newspaper headlines are lexical units with an identifiable attribute of figurativeness. Its realization is differentiated at the level of semantic shift, either by taking into account the secondary meaning of a word, metaphor or metonymy based on the selected conceptual model, or in the form of simile, personification, idiom or symbol. When figurativeness occurs in the newspaper headlines, it is important to know the functions they fulfil. Primarily, it can be updating, e.g. in the headlines like *Investičný kolotoč; Macochy našich ciest; Očami Montrealu; Doprave zlyháva dych; V znamení srdca; Cesty ako boľavý zub; Čas dozrieva / Investment carousel; Stepmothers of our roads; Through the eyes of Montreal; Transport is short of breath; In the sign of the heart; Roads like an aching tooth; The time is ripe*, etc. Out of those showing the signs of ideologization, we can single out several groups illustrated with concrete examples. The first group includes metaphors, lexicalized metaphors, metonymy and clichés, while presence/absence of the ideologizing tendencies can be distinguished in them. In the ideologically motivated metaphoric headlines, the aforementioned conceptual models of STRUGGLE, BUILDING, JOURNEY and NATURE can be observed, while the first two ones were frequently used mainly in a so-called building period until 1956. This does not mean they did not occur later at all, only the other two appeared as well. Below, we illustrate each model with several examples, which even overlap to a certain degree:

BOJ/STRUGGLE – *Pred novými úlohami – k novým víťazstvám; Do boja za splnenie plánu v našich baniach; Ani na chvíľu neustáť v boji proti kulakom; Boj o dôveru; Vyhraná bitva mieru; Agitácia – najúčinnnejšia zbraň v boji za novú dedinu. / Facing the new tasks – towards new victories; To struggle to fulfil the plan in our mines; No cease in the fight against kulaks even for a moment; A battle for trust; A won battle of peace; Agitation – the most effective weapon in the fight for a new village.*

BUDOVA/BUILDING – *Triumf budovateľského úsilia; Veľký príklad budovania komunizmu; K ďalším víťazstvám v socialistickej výstavbe; Po boku SSSR ešte k väčším úspechom v budovaní a v boji za mier / The triumph of the building efforts; A great example of building the communism; Towards more victories in the socialist construction; Along with the USSR towards even greater success in building and in the fight for peace.*

CESTA/JOURNEY – *Slovenská otázka v období prechodu k socializmu; Krok za krokom k lepšiemu; Za mier a napredovanie k socializmu; Slávna cesta sovietskeho ľudu; Koľaje stanov a atmosféra diskusie; Pokojným krokom k bratstvu ľudí; Pozitívnu cestou./ Slovak issue in the period of transition to socialism; Step by step to the better; For peace and progress toward socialism; Glorious journey of the Soviet people; The*

tracks of the statute and the atmosphere of the debate; Calmly towards the brotherhood of men.

PŘÍRODA/NATURE – *Nástup do jari komunizmu; Dodržiavanie vzorových stanov – kľúč k rozkvetu JRD / Lining-up for the spring of communism; Following the model statute – the key to the blossom of the farm cooperatives.*

On the other hand, secondary meaning of the individual lexemes can be considered. *Jar/spring* in a phraseological/idiomatical or, more precisely, bookish sense represents revival, rebirth, beginning, and flourishing, while, regarding its location in the May Day headline, both literal and figurative meanings are relevant. In the lexeme *škola* (*Škola víťazstva komunizmu*) / *school* (*The School of the victory of communism*) there is a link between the headline and the core of the text discussing the study and importance of the Moscow documents (adopted on 7 November 1965). The text underlines their importance and points out the educative aspect beneficial for the society. By analogy, propaganda and its propagators are likened to the figures of teachers and to school as an educative institution, aiming to shape thinking and the public opinion. The result is the connection between acquisition of knowledge at school and “the teaching“ of propaganda, which has pushed pre-formed politically “appropriate“ opinions into the consciousness of society. In connection with the lexeme *struna* (*Struna protikladov*) / *string* (*The string of contrasts*), it illustrates its figurative meaning of stretching the distance between two poles (in the given context, between capitalism and socialism), while in the case of overstrain between the two political systems it can break just like a string. Interpretation of a metaphorical headline *Koľaje stanov a atmosféra diskusie* / *The tracks of the statute and the atmosphere of the debate* is based, apart from the conceptual image of a journey, on perception of the lexeme *koľaje/tracks* as a specifically defined or limited space. From the aspect of phraseology, it is also an expression of best practice or the original state of affairs. This interpretation can be related to directing of the society development within the time interval between the old and new statute of the Czechoslovak Communist Party.

The attribute of lexicalization can rather be ascribed to the metaphors without the one of ideologization, such as *Čas dozrieva, Kridla iniciatívy, Cestou reality či Investičný kolotoč* / *The time is ripe, Wings for initiative, By way of reality or The investment carousel*. Clichés⁵⁴ in a sense of frequently repeated, emptied collocations, typical especially for the journalist style, are present in the headline *Veľký október – jar ľudstva* / *Great October – spring of humanity*. The ideologizing component is realized through the reference to the Great October Socialist Revolution as the beginning of the new epoch in the social and political development of the communist countries. What can be observed in this example is the overlap between cliché and lexicalized metaphor, and it can also be included in the conceptual model of nature. Other examples of cliché headlines are *Čas dozrieva* / *The time is ripe* or *Macochy našich ciest* / *Stepmothers of our roads*, in which the overlap with the lexicalized metaphors can also be observed. Metonymic headlines are *Slovo Stalinovo; Slovo komunistu; Na prahu nového roku* / *The word of Stalin; The word of communist; On the eve of the new year* and more.

⁵⁴ We distinguish between the notions of *cliché* and *platitudo*, despite their synonymic meaning in the Dictionary of the Slovak Language (2011). Apart from their semantic emptiness, platitudes are typical with redundant exaggeration and ornateness. The point is deliberate, purposive, premeditated, but also subconscious, mechanical and automatic, disguising and decorating with empty words (for more details, see Just, 2005). In the selected examples, the attribute of decorativeness is missing and they are characteristic with more customary, stereotypical meaning.

The elements of an ideological overlap in terms of figurative names are also noticed in similes. In the newspaper headlines there were two, while only one of them had an ideological attribute. It is the headline *Čo voda pre rybu – to súťaž pre brigádu / What water is to fish – that competition is to brigade*, in which likening to the natural, animal element emphasizes the social necessity of the socialist work brigades' participation in the competitions aimed at the most effective fulfilment, or even overfulfilment of the economic plans. In the headline, as well as in the individual simile, there is an ideologizing element linked to the economic principle of collectivization and planned management. There was just a single case of an idiom – *Kto inému jamu kope... / He who digs a hole for others...* The last, again just a modestly represented group, are the symbols. Out of three identified symbolic headlines, only one can be regarded as ideologically affected: *Od vatier do školských lavíc / From the bonfires to the school desks*. In the text published on the occasion of the school year beginning on September 1, there was a bonfire as a substitute referring to the celebration of the 20th anniversary of the Slovak National Uprising (SNU) followed by the beginning of the educational period of the year and arrival of the students in schools. In the text, SNU celebrations were related to the important Soviet partisans and partisan commanders, as well as to the public speeches by N. S. Khrushchev on this occasion.

In summary, it can be said that despite figurative appellations, and especially the ideologically determined ones, were not numerous in this text component (headline), and their incidence was much higher in the text core than in headlines, they were still rather significant in the context of language of the socialist era. Therefore, we conclude that headlines in the contemporary party dailies had mainly the contact and partially the updating function. However, ideological and persuasive tendencies realized by means of figurativeness stayed in the background.

3.5. Political and ideological slogans in thematic discourse

An integral part of ideological propaganda in the socialist era were schematic, pre-arranged political and ideologically appropriate catchwords and slogans situated in both the public space (banners at May Day demonstrations) and the media.⁵⁵ According to J. David (2013), they combined a propagandist function with an effort to educate a new man (see also Nečasová, 2018). As a result, on the different stages of socialism the catchwords and slogans highlighted different up-to-date values. On the other hand, catchword can be understood as a characteristic part of the journalist style, in which it is “a never-repeated thought, or [it is] a fashionable slogan of the period“ (Lotko, 1999, 116). According to J. Kraus (2010, 75), it is “a condensed, well-memorable expression of the noticeable feature of a definiendo“. For the purpose of further analysis, we consider catchword and slogan to be synonyms. In the current lexis, a catchword is understood as a concisely formulated principle or idea, while the same meaning was used in the explanatory dictionary from the 1960s. However, M. Kochan (2002), who studies and analyses the slogans in the current Polish advertising and political discourse, points out certain negative factors resulting from their connection with schematic and ossified language of the so-called real socialism period. He highlights their semantic emptiness, meaning shift, hostility factor or political ritualization of the language. Association of the

⁵⁵ For more details, see David, 2013, 183 – 198; Čermák, Cvrček & Schmiedtová, 2010, 25 – 29; Knapík & Franc, 2011; Pruša, 2011.

slogans with the language of socialism bears a whole bunch of negative connotations, such as unethical approach, manipulation, non-objectivity or dishonesty in relation to the communication partner.

From the psychological point of view, the agitating function determining the withdrawal of spontaneity comes to the fore. Through the political slogans, public opinion was shaped and modelled into the form required, and thus officially approved by the regime. Slogans determined by political and ideological schematism reduced or significantly limited the individuality and considering their regular repetition, they contributed to a stronger impact of the government propaganda on the recipient (cf. Kabát, 2011, 348 – 349). The fundamental features of the political-ideological slogans were explicitness, monotony, shortness and simplicity helping their quick remembering and, at the same time, not allowing free interpretation. As for their form, they were shaped as an exclamation or a wish, and their base was the verb in an imperative or plural form. Slogans used to be finished with exclamation marks, although not as a rule. The adjectives had an evaluating or celebrating function with an aim to have a persuasive impact. From the pragmatic aspect, ideological polarization was preserved – slogans were either significantly positive (supporting domestic politics and the allied countries, especially the Soviet Union, which represented an ideological role mode), or significantly negative (oriented on creating an enemy of the socialist establishment – capitalism, imperialism, colonial politics of the western powers, etc.).

By standard, periodicals in the socialist era had an ideological slogan in the front page header, usually it was *Proletáři všech krajín, spojte sa /Proletarians of all countries, unite*. However, in the publicist texts typical with their opinion-forming character, evaluating attitude and persuasive tendencies, their incidence was relatively low, at least in the core of everyday, non-thematic pieces of communication. The meaning of slogans, if they appeared in the text, focused on building of the socialist society routing towards communism (in a sense of an idealized goal) – *Vítězstvo komunizmu je nevyhnutné!; Nástup do jari komunizmu! / Victory of communism is inevitable!; Lining-up to the spring of communism!* There was also a motif of work, which interfered, among other things, with an ideological stereotype. It called for work and progress on the one hand, but pointed out an unspecified enemy, obvious within the contemporary context on the other – *Kde nepracujú komunisti, pracujú ich nepriatelia / Where the communists do not work, their enemies do*. There are also economic motifs and their ideological aspects concentrated in the centralized and planned economy – *Socialisticky pracovať, socialisticky žiť! / To work socialistically, to live socialistically!* What cannot be omitted are the typical slogans calling for cooperation with the Soviet Union – *Nech žije Sovietsky zväz!; So Sovietskym sväzom na večné časy! / Long live the Soviet Union!; Forever with the Soviet Union!*

In the following two sub-chapters, we focus on the politically, ideologically, culturally and historically important events, which provoked appearance of manifold slogans in the press. They include death of J. V. Stalin and K. Gottwald in 1953 and the invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops in 1968. The approach to the analysis, interpretation and political and ideological relationship of language and historical context of the two events is not the same. The differences resulted from the primary study of the material after its excerption from the party press. In 1953, the cult of personality built around the leaders of Czechoslovakia and the Soviet Union dominated both the society and media, with strong reflection in the days following their death. As a result, in the press we observe a natural shift from the cult of the living personality towards shaping their legacy and so-called second life by means of language and media. Therefore, in the first subchapter we

define not only the cult of personality, but also the issue of collective memory. The second subchapter concentrates on the political and ideological slogans published in response to the invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops in August 1968. Unlike in the previous chapter, we do not focus on the aspects of collective memory or so-called second life; rather, we pay attention to the principle of intertextuality and references that occurred in the slogans.

3.5.1. Death of Stalin and Gottwald (1953)

The linguistic and communicative aspect of the cult of personality, which was introduced above as the concept of reflection of the selected historical and political subject (see chapter 3.2.), was developing not only in the core media communication in the party periodicals. In a condensed form, it occurred also in shorter texts – in the political and ideological catchwords and slogans. From the historical, ideological and media point of view, the most important events in the 1950s include the deaths of two socialist leaders – J. V. Stalin in the Soviet Union (5 March 1953) and K. Gottwald in Czechoslovakia (14 March 1953). The research sample of collected slogans consists of 66 non-repeating units, including the citations and extracts from the complex historical documents published on the front pages, usually in a reserved spot. These slogans were placed individually, outside the core of the text, often graphically bounded, or distinguished by the font type and size. The material was excerpted from the national dailies *Pravda/Truth*, *Práca/Work*, *Smena/Shift* and *Lud/People* between 6 March and 15 April 1953 (in the *Smena/Shift* daily). The termination date of publishing of thematic slogans was not the same in all studied periodicals. At the same time, quantitative definition does not contain data about the repeated slogans in one or different periodicals. Apart from the specific placement on the page, it is typical for slogans to end with an exclamation mark (11), although not as a rule. Ending with a period or complete absence of a punctuation mark is more frequent. Certainly, it is possible to pick some typical common phrases (*nech žije, verní odkazu, v duchu odkazu / long live, loyal to the legacy, in the spirit of the legacy* etc.), but the object of the analytical-interpretational approach to the collected material is not the syntactic or lexical analysis of the individual pieces of communication. It is rather the assessment from a semantic point of view with an emphasis on the reflection of the cult of personality, values and evaluation in the context of collective memory.

The issue of memory and recollection, connected with creation of collective images of social phenomena and events, is located at the intersection of several scientific disciplines including history, sociology, psychology and political science (Assmann, 2001; Halbwachs, 2009). All of them can be viewed through the optics of language, in which and by means of which the images and evaluation of personalities, phenomena and events are fixed and saved in the individual periods and situations. The recollection space is represented by a definite area delimited and determined by the context factors, which M. Halbwach's defined as *social referential framework of memory*. They are the "landmarks in space and time, historical, geographical, biographical, political concepts, common experience and familiar ways of looking" (Halbwachs, In Kvasničková, 2005, 35). In terms of the defined research, the social referential framework is represented by the cult of personality developed in the 1950s, and the context of events related to the building period of socialism. These determined the form, meaning and function of the used language. Collective memory is not static, it changes in

consequence of the context and society needs transformation. This fact results not only from the current knowledge of historical events, through which the individual stages of formation, agency and decline of the cult of personality phenomenon can be identified, but also M. Halbwach's theoretical account of its attributes. The analyses of his work (Assmann, 2001; Šubrt & Pfeiferová, 2010; Šubrt, Maslowski & Lehmann, 2014) show that if collective memory is expected to last, it must be in accordance with the needs and formed identity of society. By re-actualization of the referential frameworks memory changes, which can be seen in comparison of the language image of Gottwald's personality right after his death and later in the 1960s, when he disappeared from the media discourse almost completely (see chapter 3.2.3.). Since collective memory has become part of political events, in the context of its re-actualization it is believed that "the image of the past is constantly changing according to the priorities and interests of the present society, or its political elite" (Hlavačka, 2011, 14).

The importance of the language as a bounding referential framework in which collective recollection is realized, or a place of memory for exchanging and saving the selected phenomena and events, is highlighted in the statement that "language is a collective function of thinking par excellence" (Halbwachs, In Šubrt, Maslowski & Lehmann, 2014, 18). Following Assmann's works, J. Dolník mentions fixation of collective memory to the hard media, i.e. also texts, resulting in the attributes of formedness and organizedness. He concludes that language is a memory constituent, which acts "as a medium through which identificationally relevant content is preserved and transmitted" (2009, s. 260). The importance of language as a memory framework is underlined by Halbwachs: "Each word, the meaning of which we understand, is accompanied by a memory, and there are no memories to which no words correspond" (Halbwachs, In Šubrt & Pfeiferová, 2010, 15). A. Assmanná (2018, 166) notes that "the phenomenon of memory is obviously incompatible with the method of direct description and it tends to metaphoric expression". In respect to the position of language in the memory issue, the author views it as a way of its uncovering and shaping, which adds a forming function. As a result, memory and language are interconnected and selected memory images become part of historical context, cultural requirements and different interpretation procedures. Other forming functions of a language in political and journalist discourse include their tendency to perform as a manipulative element, especially in the context of enforcement of ideological attitudes and opinions in society (Dolník, 2009). According to Hlavačka (2011, 12), the selected aspects of history (of a personality, in this case), its evaluation, interpretation and preservation are part of the power identification strategies aiming to control the all-society discourse. They are supported by the media participating in the shaping of globalized memory, which is dominated by the principle of contrast on the axis sympathy – hatred against the represented object (cf. Raková, 2011, 27). With regard to the focus on the cult of personality, the primary goal is positive evaluation and sympathy. This makes a natural connection between the historical and political memory, the content of which are "those parts of history which reinforce a positive self-image and can be used in efforts to reach political goals" (Z. Kubišová, 2014, 91).

We know from history that Stalin died in his country villa in Kunccevo, near Moscow. His health condition had been deteriorating since the end of WWII, when he suffered a mild stroke as a result of an exhausting daily work routine, smoking and alcohol. An additional factor was his mental state, worsening paranoia and fear of assassination, which were reflected in the political and personnel "purges" in his closest environment. The last time Stalin appeared in the public was at the performance of Swan Lake on 27 February 1953. Following the medical records, it is known today that on 1 March he had a severe stroke,

which caused paralysis on the right side of his body. First aid came too late (based on the decision of his political collaborators, who were contacted and informed about the dictator's health condition) and he died in pain on Friday, 5 March 1953 at 21:30. His body was embalmed and buried next to Lenin's sarcophagus in the Red Square mausoleum (Klubert, online). Klement Gottwald died only a few days after his return from Stalin's funeral (14 March 1953), and despite his long-term problems caused by alcoholism and chronic venereal disease, an official cause of his death was aortic dissection. Regarding his position, the press paid extraordinary attention to him by publishing catchwords and slogans, as well as extracts from the ideologically tuned vows of Czechoslovak working people. In contrast to commemorating of Stalin, Gottwald was present in the media for a longer period, so it is legitimate to speculate whether, if Gottwald had not died so shortly after Stalin, the media space dedicated to Stalin's personality would have been larger. In reality, however, the topic faded away in a few days.

The typical ideological and propagandist structure of the slogans in this period was based on the occurrence and elaboration on several essential aspects linked to the cult of personality. In this framework, repetition of identical, or just a little modified phrases enhancing so-called second life of both statesmen can be observed. The first dominant factor is the emphasis on their immortality, which was shifted to the level of an ideological and political content. It is manifested by the appeal to the name (*nesmrteľné Stalinovo meno bude navždy žiť; večne bude žiť v československom ľude meno súdruha Gottwalda; súdruh Klement Gottwald bude večne žiť v mysli, srdciach, skutkoch a činoch našej strany / immortal Stalin's name will live forever; the name of comrade Gottwald will live forever in the Czechoslovak people; comrade Klement Gottwald will live forever in the minds, hearts, deeds and actions of our party*), legacy (*slovenský ľud verne splní odkaz súdruha Klementa Gottwalda; verní odkazu súdruha Klementa Gottwalda / Slovak people will truly fulfill the legacy of Klement Gottwald; faithful to the legacy of Klement Gottwald*) and work (*nesmrteľné je dielo veľkého Stalina; ...aby sa dielo súdruha Gottwalda uskutočnilo až do konca; pevne somknutí víťazne dovŕšime Gottwaldovo dielo / immortal is the work of great Stalin; ...so that the work of comrade Gottwald is accomplished; tightly serried, we will triumphantly complete Gottwald's work*). Related collocations like *Gottwaldova cesta/Gottwald's way* or *Gottwaldova päťročnica/Gottwald's Five-Year Plan* also reflect permanence of his legacy in a tangible form.

Similarly to the core media communication, in a concentrated space of political and ideological slogans the dominant position belongs to the building motives emphasizing the benefits and developing the ideological goals in society, which are considered one of the manifestations of so-called second life. They include building of socialism, directing or advancing towards socialism, fight for peace, fight against the regime enemies and victory of socialism. The following examples show it clearly:

Gottwaldovou cestou vpred k socializmu./ Along Gottwald's road, forward to socialism.

V duchu Stalinovho odkazu vpred k ďalším víťazstvám v budovaní socializmu. / In the spirit of Stalin's legacy, forward to the next triumphs in building of socialism.

Prisaháme Ti, súdruh Gottwald, že zvýšime socialistické súťaženie, zvýšime produktivitu práce, posilníme obranyschopnosť našej krajiny a v spojení so svetovým táborom obrancov mieru, všetky úklady proti mieru zmaríme, mier ubránime! / We swear to you, comrade Gottwald, that we will increase socialist competition, increase productivity, strengthen the defence capacity of our country and in connection with the

world camp of defenders of peace, we will thwart all plots against peace, we will defend peace!

In the context of Stalin's and especially Gottwald's life, work and legacy, what is highlighted in the slogans, citations and loyalty oaths published on the occasion of their death is close cooperation of the people with the leading political institutions both in Czechoslovakia (National Front, Central Committee of the Czechoslovak Communist Party), and, of course, in the Soviet Union (Communist Party of the Soviet Union).⁵⁶ Slogans published in the dominant spots in the periodicals, as well as the social situation, provided enough space and a suitable context for deepening of ideological propaganda:

Somknime sa všetci ešte pevnejšie okolo Ústredného výboru našej komunistickej strany a okolo našej vlády Národného frontu! Nech žije žulová v tejto ťažkej dobe jednota nášho ľudu! Pôjdeme ďalej pred ešte odhodlanejšie a ešte obetavejšie leninsko-stalinskou cestou, ktorú nám ukázal súdruh Gottwald! / Let's unite even closer around the Central committee of our communist party and around our government of the National front! Long live granite unity of our people in these hard times! We will go forward with even more courage and more self-sacrifice in the Leninist-Stalinist way, which was shown to us by comrade Gottwald!

Verní odkazu súdruha Gottwalda ešte užšie sa primkneme k nepremožiteľnému, hrdinskému sovietskemu ľudu a k jeho slávnej vodkyňi, ku Komunistickej strane Sovietskeho sväzu. / Loyal to comrade Gottwald's legacy, we will draw even closer to the invincible, heroic Soviet people and their famous leader, Communist party of the Soviet Union.

The institutions above, appearing in the unifying position of a role model and protector, are connected with positive evaluation equally characteristic for the individual statesmen. As a result, in the press we observe denominations and collocations like *veľký Stalin; učiteľ* (o Stalinovi); *milovaný prezident súdruh Gottwald; verný žiak súdruha Lenina a spolubojovník súdruha Stalina* (o Gottwaldovi) / *great Stalin; teacher* (about Stalin); *beloved president comrade Gottwald; loyal disciple of comrade Lenin and brother-in-arms of comrade Stalin* (about Gottwald). Mainly in the case of Stalin, his personality and legacy are being put on the same level as the ideological founders of Marxism-Leninism, which was mirrored in the slogans:

Vpred k úplnému víťazstvu veľkého diela Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina. / Forward to complete victory of the great work of Marx, Engels, Lenin and Stalin.

Nech žije mohutné, nad všetkým víťaziace učenie Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina! / Long live mighty, all-conquering teaching of Marx, Engels, Lenin and Stalin.

The Soviet Union is typically presented as a liberator, friend and ally, protector of peace and independence, role model and support, which also applies to all of its parts including the Soviet army, youth or people to which it is necessary to turn for support. At the language level, the connection between the states is referred to as *bratských sväzkov / fraternal bonds* up to *posvätné spojenectvo / sacred alliance*. From all of them, we choose A. Zápotocký's statement published on this occasion:

Somkneme sa ešte pevnejšie okolo nášho osloboditeľa a priateľa, ktorý nám svoje priateľstvo v časoch najťažších nespočetnými skutkami nezištnej pomoci skvele potvrdil. Somkneme sa ešte pevnejšie okolo záštity našej samostatnosti a záštity mieru

⁵⁶ Loyalty oath of the Czechoslovak working people to the legacy of comrade Stalin was published in *Pravda* on 10 March 1953.

všetkých slobodomilovných národov, okolo Sväzu sovietskych socialistických republik./ We will close up even tighter around our liberator and friend who famously confirmed his friendship to us in the hardest times with countless acts of selfless help. We will close up even tighter around the protector of our independence and protector of peace of all freedom-loving nations, around the Union of the Soviet Socialist Republics.

The feelings of trust, friendship, love and admiration of the political representatives, in terms of the lasting cult of personality, that were created and supported with help of ideology and propaganda are reflected in language by transition from formal to informal addressing [in Slovak it means the use of the 2nd person singular instead of the 2nd person plural pronoun forms] (*prisaháme Ti, súdruh Gottwald; uskutočňovať Tvoj odkaz; v duchu Tvojho odkazu / we swear to you, comrade Gottwald; to carry out your legacy; in the spirit of your legacy*). Klement Gottwald is commemorated through his deeds depicted as moving forward to a “happy and prosperous future“, directly related to the building myth about rapid progress of the country in the 1950s. References to this were observed, among others, in the *Smena/Shift* daily, which was the central body of the Czechoslovak Youth Union and, naturally, pointed out the educational aspects of Gottwald’s life with the positive perspective in relation to youth, the future of which was the president’s major concern:

Súdruh Gottwald na čele našej strany nás priviedol do nového, slnečného a šťastného života v ľudovodemokratickej vlasti. Jeho veľké dielo nás vedie k budovaniu ešte šťastnejšieho a radostnejšieho života v socializme [...]. / With comrade Gottwald in the lead of our party, we have reached a new, sunny and happy life in people’s democratic homeland. His great work leads us toward building of even happier and more joyful life in socialism [...].

Súdruh Gottwald nás zbavil pocitu národnej malosti po desaťročia pestovanej buržoáziou [...]. Uvoľnil nesmiernu energiu, ktorá je v nás ukrytá a ktorá slúžiac ľudu, smetie z cesty všetky prekážky [...]. / Comrade Gottwald freed us from the feeling of national inferiority, cultivated by bourgeoisie for decades [...]. He released the immense energy that was hidden in us and that, serving the people, will sweep all obstacles out of the way [...].

As in the other, already presented cases (headlines, metaphors, in the context of proper names and building of the image of authority), the political slogans show the symbolism of a flag as a unifying element, under which the people gather and which refers to the leaders, especially Stalin (*zástava Stalina; pod zástavou Lenina a Stalina / the flag of Stalin; under the flag of Lenin and Stalin*). The symbol of a flag was not even once observed in connection with the name of K. Gottwald, but the slogans contained successive constructions like *Pod zástavou Lenina-Stalina, verní dielu Kl. Gottwalda / Under the flag of Lenin-Stalin, loyal to the work of Kl. Gottwald* [...]. Based on the analysis of the individual slogans published on the occasion of death of the state and ideological leaders in the USSR and Czechoslovakia, we can identify the emphasis put on several political-ideological, as well as social and cultural values typical for the socialist era in the 1950s. They are mainly honesty, loyalty and determination repeated in the slogans and phrases, while aiming not only to enhance or increase diligence and productivity, but also to appeal to heroism and unity of the nation in the time that can be considered critical in the given context. The ultimate goal, which can be perceived in the background of the propagandist aspects of the individual slogans, follows up the collective or political memory. Its mission is to preserve the image and values of the period and to use it for legitimization of the political activity in the next one. This is the

opinion of Z. Kubišová, whose view of the function of political memory in society and history we share and which was also reflected in the studied material: “All the content of political memory is active, live and commemorated, as the function of political memory is to maintain the political identity and the respective political entity (state, party, movement, etc.) through commemoration of certain past events, persons, places, artefacts and actions, to legitimize current political goals and to maintain or reinforce the existing political domain through recalling the relevant past events, persons, etc.” (Kubišová, 2014, 90).

3.5.2. The invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops (1968)

We have delimited research of the second studied event by 21 August – 22 September 1968. The range of one month allows observation of the quantity, occurrence and thematic differentiation of the published slogans, as well as their meaning transformation in the context of the rapid changes during the first days of the occupation. Despite the established delimitation, the last recorded slogan was published between 4 – 12 September. After 12 September, we did not observe any more slogans and as of 26 September, the Press Act amendment cancelling the previous ban on censorship and tightening the control of published information came into force. The material (70 slogans in total) was collected by excerpting six nation-wide and regional dailies.⁵⁷ The slogans were usually located in the heading of a title page, at the foot, or in other parts of newspapers (outside the core of the text), thereby supporting the attraction function of this type of communication.

We pay more attention to the principle of intertextuality, which was represented in the individual slogans and is based on bringing other texts or their parts into the newly created one. In the media, it is used as an argumentation tool and includes allusions, quotes, paraphrases and proverbs (Minářová, 2011, 231 – 232). In the collected material quotes prevail, but they can also be classified as allusions in the sense of subliminal motif that can be found in the individual slogans. Allusions refer, both directly and indirectly, to the artistic, historical, political and other context incorporated in the structure of the text or a smaller text unit. In it, the authors create both implicit and explicit allusions in a positive, ironic, or dismissive sense. Their meaning is only understandable to the recipient familiar with the original text (pretext), therefore the allusions refer to the well-known works of politics, art and literature, or to their creators. The goal is to take a position on the current course of events, from which it follows that they are thematically interconnected with the extralingual situations. In relation to the reader, they fulfil not only a contact (attraction) and argumentative functions, but also the persuasive one, which is in accordance with them and as such is the source of contextual expressiveness (Junková, 2010, 1987 – 190). Persuasive tendencies, which can also be motivated ideologically, result from the choice of pretexts – they are well-known texts, mostly of an old provenance, representing part of cultural heritage

⁵⁷ *Pravda – Ústredný orgán Komunistickej strany Slovenska / The Truth – The Central Body of the Slovak Communist Party* (19 slogans), *Smena – Orgán slovenského ústredného výboru ČSM/ The Shift – The Body of the Slovak Central Committee of the Czechoslovak Youth Union* (16 slogans), *Východoslovenské noviny – Orgán východoslovenského krajského výboru KSS / East-Slovak Newspaper – The Body of the East-Slovak Regional Committee of the Slovak Communist Party* (13 slogans), *Lud – Orgán strany Slovenskej obrody / The People – The Body of the Slovak Revival Party* (12 slogans) and *Smer – Orgán stredoslovenského KV KSS / Direction – The Body of the Central Slovak Regional Committee of the Slovak Communist Party* (10 slogans). *Práca – denník Revolučného odborového hnutia / The Work - the daily of the Revolutionary Union Movement*, did not contain any slogans of the relevant type and with an exception of a special edition on 30 – 31 August 1968 was not published in the studied period.

and general “know-how“ of an average recipient. The emotions and evaluations expressed by allusions and quotes claim more general validity; as a result, they become more suggestive (Karhanová, 1999, 34 – 35).

The interpretative-explanatory approach issues from the focus on semantic aspects of the slogans and their function in a broader context of historical events they are related to. Owing to the interdisciplinary relations, we mainly deal with the socio-cultural component of pretexts. The content and meaning of slogans underlying their involvement in the context of 1968 is often connected with the issue of the pretext authorship and the function inferred from it in terms of the respective historical events. We also consider the value and ideological focus of the quoted persons in terms of their affiliation to a political, cultural or ideological stream – contemporary, but also historically older, which indicates the immediate context of the allusive segment (for more details, see Homoláč, 1996, 68).

We have divided the slogans related to the invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops into two groups. The first one includes the slogans published in an immediate response to the invasion of Czechoslovakia by the occupying armies, i.e. in the days following the night of 20 – 21 August 1968. They are characterized by the absence of authorship and the plural verb form, most frequently in the first and second person, as well as several recurring motives.

In the first place, we have observed strong resistance to invasion and to the soldiers of the occupying armies reflected in the slogans like *Nesúhlasili sme a nesúhlasíme s okupáciou!* / *We did not and do not agree with occupation!* or *PROTESTUJEME!//WE PROTEST!*, where the semantic emphasis is enhanced, among other things, by the upper case. Apart from expressing the protest and resistance against the situation and its participants, a certain appeal to human solidarity is also present, e.g.: *Vojaci! Vy máte rodiny aj my. Nestrieľajte do nás! Ak ste skutoční priatelia, vráťte sa domov!* / *Soldiers! You have families, so do we. Do not shoot us! If you are real friends, go back home!* In the second place, there is the motif of perseverance of the nation in the face of an unexpected and unstable situation – *Nedovoľme vniest paniku do našich radov.; ZACHOVAŤ PRAVDU, ROZVAHU A DÔSTOJNOSŤ!!!; Nepripusťme rozkol v našich radoch!// Let's not allow panic enter our ranks.; SAVE THE TRUTH, DELIBERATION AND DIGNITY!!!; Let's not allow split in our ranks!* The motif of perseverance is expressed by its linking to the specific ideological pillars and social values of the regime at the time, namely to the idea of retaining of so-called socialism with a human face – *Naša strana v nerozbornej jednote s ľudom nikdy neustúpi od myšlienky socializmu, humanizmu a národnej samostatnosti. / In undivided unity with the people, our party will never retreat from the idea of socialism, humanism and national independence.* What can be observed here is the typical ideological and populist aspect in combination of the party and the people.

There are also allusions or references to selected moments of the national history, representing the parallels in the context of analysed values. As for the military history linked to the resistance, it was especially the Slovak National Uprising (SNU) which kept the position of a role model in 1968 – *Buďme pevní a jednotní ako v SNP!// Let's be firm and united like in the SNU!* Slovak National Uprising was one of the most important socialist holidays and like May Day (1st May), celebration and commemoration of the SNU (29th August) were an important part of the political and ideological image of the regime. They were reinterpreted in the context of socialist ideology and became a strong component of propaganda. After February 1948, a new myth of SNU began to be formed, presenting it as the beginning of the journey to the “happy future“. An emphasis was put on the positive

relationship to the Soviet Union and disclosure of treacherous bourgeois politics. The debate about SNU became more liberal under the influence of the external conditions in 1968, when the negative aspects of the uprising, which were tabooed before, could have been discussed. Temporary relaxation of schematism is a possible explanation of the occurrence of the SNU motives in the slogans published at the beginning of occupation.

Similarly, there is a high incidence of the unity motif with the undertone of consistency, solidarity and companionship of the population in the fight against the enemy. Besides, to a lesser extent there was also the motif of desire for stability expressed by the effort to normalize the conditions of life in society and return to everyday duties – *DO PRÁCE, NORMALIZOVAT ŽIVOT!*; *Odiďte, chceme kludne pracovat!* / *TO WORK, NORMALIZE LIFE! Leave, we want to work peacefully!* A common characteristic of all the slogans in this category is their exclamative character supported by an exclamation mark which accentuates the expressed idea. The second category in the examined corpus consists of the slogans published in about two weeks from the invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops. In this period, they are transformed from a general call addressed to the citizens to a quote in which there is an incorporated idea with the central motif related to the current social, political, as well as ideological situation in the country. In the analysis, we take the theme, motivic categories of the chosen quotes and their authorship into account. As we suggested in the theoretical background at the beginning of the subchapter, they are the statements of the famous people claiming general validity. In this place we can add Kolář's (2016, 146) opinion, in which he says that *“one of the established descriptions of the Prague Spring is based on the idea that it was a reform movement relying on the strong support of the intellectuals, scientists and artists. This concept fits nicely into the Czech national self-stereotype, according to which it has been the cultural community that has represented the power of social motion since the national movements in the nineteenth century“*. In regard to the cited opinion, we will point out the influence of celebrities from the intellectual and cultural community, and specifically the strong impact of those from the 19th century.

As for the authorship of the selected quotes, we have observed two groups of quoted personalities: the political and literary ones. The cited politicians include those who were at the top government and party positions in 1968. They were directly involved in working out the situation after the military invasion and in the following negotiations between the representatives of Czechoslovakia and the Soviet Union, namely the Czechoslovak president L. Svoboda, the first secretary of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party (ÚV KSČ) A. Dubček, and the member of ÚV KSČ Presidium G. Husák. On the other hand, in this group there were also the leaders representing the Marxist-Leninist ideology – K. Marx, F. Engels and V. I. Lenin. While the source of the other quotes in both groups is absent, in the case of Lenin's slogans there are references to the relevant parts of his *Writings*. A specific category consists of the politically active personalities from both local and foreign history, who were probably chosen because of their thematic relation to the similar events in history. Thus, we may conclude the allusion was already present in the selection process of a quoted personality, which was further enhanced by the choice of a suitable statement. These personalities include M. R. Štefánik, C. Desmoulins, Owen D. Young and John Stuart Mill.

M. R. Štefánik (1880 – 1919) played an important role in this period, specifically in the context of 1968. As a result of mythization and sacralization, after 1919 he became part of

the Slovak national pantheon of heroes.⁵⁸ Under the influence of Marxist historiography after 1948, his personality and legacy went through certain development in historical memory. Štefánik and his contribution to formation of the first Czechoslovak Republic were unacceptable for the socialist ideology and under the new circumstances they required their transformation. It was carried out by the historian L. Holotík.⁵⁹ In this context, quoting M. R. Štefánik in response to the invasion of Czechoslovakia by the Soviet troops was a natural choice. In August 1968, his political, moral and ethical credo *BELIEVE, LOVE, WORK* became the slogan referring to the substantial social values, as well as the ideas of Czechoslovak independence for which Štefánik fought and which was under direct threat.

The time of the WWI is also related to the personality and activities of Owen D. Young (1874 – 1962), an American lawyer and businessman known for his efforts to solve reparation problems and to come up with reforms stabilizing the German currency in the post-war Europe (in 1929 so called Young's plan came into force). In his quote, which was published in the daily *Lud/The People*, the Soviet Union's intolerance to the new ideas and attempt to reform socialism in Czechoslovakia is underlined and put in the contemporary context – *Kto sa dokáže vžiť do cudzej osobnosti, kto dokáže pochopiť cudzie myšlienky, ten nemusí mať starosť o budúcnosť / Those who can put themselves in another person, who can understand other people's ideas, they do not need to worry about future*. Ergo, the invasion of Czechoslovakia is interpreted as a consequence of misunderstanding, which resulted in concern about maintaining political and ideological stability and the influence of the Soviet Union.

Chronologically older personalities are C. Desmoulins (1760 – 1794), the participant of the Great French Revolution and G. Danton's yokefellow, and J. S. Mill (1806 – 1873), a British philosopher and one of the most influential thinkers of classic liberalism. While in the case of Desmoulins it is his revolutionary activity that comes to the fore as being relatable to the expression of resistance of the Czechoslovak citizens against the invaders, the ideas of freedom and liberalism can be considered a common motif that is also in the core of both quotations – *Tyrani všetkých odtieňov sa boja myšlienok o slobode viac ako bajonetov / Tyrants of all shades fear the idea of freedom more than bayonets* (C. Desmoulins); *Láska k moci a láska slobode sú vo večnom spore / Love for power and love for freedom are in constant conflict* (John Stuart Mill). In the quotes, there are explicit allusions to the totalitarian attitude of the Soviet Union, Prague Spring reforms and concerns about disruption of the official ideological basis, which could possibly mean transformation of the positions of power.

As for the second group of the quoted personalities, it is obvious the number of authors in the field of literature is quite higher and more chronologically differentiated than in the category of politicians. There are references to both domestic and foreign writers from antiquity to the 20th century, while the choice of the respective periods in literary history is not accidental. There are representatives of Antiquity (Cicero, 106 – 43 BC; L. Seneca, 4 – 65

⁵⁸ On formation and evolution of Štefánik myth as part of historical memory of the Slovak nation since the origin of the first Czechoslovak Republic, see Macho, 2005, 163 – 173.

⁵⁹ He considered Štefánik anti-communist and a servant of French imperialism, with more details to be found in the book *Štefánikovská legenda a vznik ČSR / The Legend of Štefánik and the Origin of CSR* (Holotík, 1960). This work was fiercely criticised in daily press during the "relaxed" period of 1968. The attempt to rehabilitate Štefánik's personality and work, connected with promotion of federation, were the subject of manifestation at Bradlo (where Štefánik is buried) on 4 – 5 May 1968. It was one of the most important demonstrations of the awakening society, which also provided an opportunity to honour the memory of the important personality of Slovak and Czech history after 20 rokov (for more details, see Jašek, 2020, 114 – 115).

BC), Renaissance (W. Shakespeare, 1564 – 1616), Baroque (Lope de Vega, 1562 – 1635), Enlightenment (J. J. Rousseau, 1712 – 1778), 19th century authors (V. Hugo, 1802 – 1885; P. Valéry, 1871 – 1945; J. Tuwim, 1894 – 1953; A. Zweig, 1887 – 1968), and 20th century writers (A. de Saint-Exupéry, 1900 – 1944; J. P. Sartre, 1905 – 1980; M. Gorkij, 1868 – 1936). Noticeably, the unifying factor of the 19th and 20th century authors is not their era or life: it is rather thematic focus of contemporary literature. In literature of an older provenance, leaning towards rationalism (except for Baroque) is obvious, while the 19th century trends of thought in the political, philosophical and literary spheres were primarily oriented at national liberation movements widespread in Europe. Therefore, the works of literature reflected the ideas of freedom, independence and equality, which were later applied in the studied period of 1968. Thematic and ideological tendencies in the 19th century Slovak literature can be viewed specifically as the theme of national independence and sovereignty was extremely strong, especially because of the influential personalities like L. Štúr's followers, J. Kollár, J. Hollý, and more. Therefore, J. Kollár, A. Sládkovič and L. Štúr were among the authors of the quotes in the press in August 1968. The 19th century authors are strongly represented in the examined sample, which makes us assume that the reason for their choice was revolutionary character of their era connected with the well-known motives of freedom, liberation, independence and formation of national identity.

The assessment of the 20th century writers proves that neither their selections was accidental. Exupéry entered the history of literature with a philosophical story of *The Little Prince* with a strong element of social criticism. Existentialism with its major representative J. P. Sartre is characterized by individualism and analysis of human actions in society, especially in the borderline situations, fighting against conventions, asserting personal will, freedom and the search for the meaning of being. In both cases, the allusions to the August events in Czechoslovakia are implicitly summarized and, although M. Gorkij is the representative of socialist realism in the literary context, the interpretation of his statement (*Lebo nič nemrzačí človeka tak strašne ako trpezlivé, pokorné podrobovanie sa sile vonkajších okolností. / Because nothing mutilates a man as terribly as patient, humble submitting to the force of the external circumstances.*) suggests revolutionary tendencies in his personal life.

In the category of statements with concretized authorship, we have applied the essential differentiation from the aspect of the author's affiliation to the political and literary sphere, as well as their acting within them. The second point of view represents the choice of motives and thematic focus of the studied slogans and statements. In the non-copyrighted slogans of the *Pravda/The Truth* daily (apart from those analysed above), the motif of the truth as a defended and required value can be noticed – *S DUBČEKOM A SVOBODOM! PRAVDA ZVÍŤAZÍ!*; *Je ľahšie pravdu do tváre udrieť, ako sa jej do tváre pozrieť. / WITH DUBČEK AND SVOBODA! TRUTH WILL PREVAIL! It is easier to hit the truth in the face than to look into its face.* The represented thematic areas mainly include freedom, evaluation and expression of attitude to the occupation, accenting the Czechoslovak way to the own form of socialism and, last but not least, reflection of the actual situation in Czechoslovakia. Further analysis shows that considering the social and political context, the motif of freedom perceived as a goal, ideal and value is dominant. It represents fundamental rights of a citizen/state in connection to the principle of state sovereignty but, on the other hand, it points to violation of free choice and free decision-making. The list of illustrative examples includes the following ones:

K slobode patrí nielen to, čím žijem, ale i to, ako žijem; nielen to, že konám slobodne, ale aj to, čo konám slobodne. / Freedom means not only what I live with, but also how I live; not only that I act freely, but also what I do by acting freely – K. Marx
SÁM SVOBODY KDO HODEN, SVOBODU ZNÁ VÁŽITI KAŽDOU./ THOSE WORTH OF FREEDOM CAN RESPECT EVERYONE'S FREEDOM – J. Kollár
Na čo je sloboda, ak nie na to, aby si sa angažoval?/ What is freedom for if not to become involved? – J. P. Sartre

Violation of this domain is closely connected with the selected quotes responding to the military intervention and occupation of the country, capturing the attitudes through allusions in the statements of the well-known writers and politicians. In this area, we can observe references to the misuse of power in the context of military intervention; for instance, they can be found in the statements of K. Marx – *Medzi dvoma rovnakými právami rozhoduje moc.; Účel, ktorý potrebuje nesprávne prostriedky, nemôže byť správny. / It is the power which decides between two equal rights.; The purpose that needs wrong means cannot be right.* They are further developed and related to the motif of betrayal felt in terms of so-called fraternal help – *Nemožno vôbec ospravedlniť zlo, hoci sa urobilo v mene priateľstva. / Evil can never be justified, even if it was done in the name of friendship. – Cicero; Nemarte čas hľadaním príčin neľudskosti: všetky sa v dejinách spáchali za plat. / Do not waste time by seeking the reasons for inhumanity: throughout history, all of it was done for a pay – Pascal.* The relationship of Czechoslovakia and the Soviet Union, which had been tense for a long time and reached the climax in August 1968, also reflects the failed efforts to transform socialism with the slogans and statements of the reform period. Evaluation also includes Soviet intolerance of the political and ideological situation in Czechoslovakia. The response of the Soviet Union is conceived as envy and malice:

ÚSPECH JE NIEČO, ČO TI PRIATELIA NIKDY NEODPUSTIA / SUCCESS IS WHAT YOUR FRIENDS WILL NEVER FORGIVE – Tuwim
A čo keď sa ten puk vo kvet rozvíje? Svety nám závidieť budú. / And what if a bud develops into a flower? The world will be jealous. – A. Sládkovič

The third motif is the emphasis of leaning towards the own, specific Czechoslovak road to socialism, i.e. to the reforms and democratizing process. In the foreground, there is defence of the situation from which the citizens' loyalty to the reforming progress and its support in the critical moment can be inferred. The preferred fundamental pillars of the socialist society in Czechoslovakia after so-called Prague Spring include reform tendencies in the political trends, which are further explicitly referred to in the selected statements. What is meant specifically is the Action Plan of the Czechoslovak Communist Party and the general political trends in the context of creating socialism with a human face. Interestingly enough, this motif was belauded by the political rather than literary representatives, among which the name of G. Husák (the ÚV KSS first secretary from 26 August 1968) was often repeated:

Boli sme pevnou súčasťou KSČS a hlásime sa k zodpovednosti nielen za vývoj na Slovensku, ale i k zodpovednosti za osudy československého štátu a celej našej komunistickej strany Československa. / We were the stable component of the Czechoslovak Communist Party and we take responsibility not only for the development of the situation in Slovakia, but also for the fate of the Czechoslovak state and the whole Communist Party of Czechoslovakia – G. Husák
Hlásime sa k pojanuárovemu prúdu našej strany, k tomu, čo nazývame demokratizačný proces. / We declare our support to the post-January stream in our party, to what we call democratizing process – G. Husák

Hlásime sa k akčnému programu a jeho ustanovenia budeme uvádzať do života, realizovať a spresňovať. / We declare our support to the action plan and we will bring to life, implement and specify its provisions. – dr. Gustáv Husák

This motif was also presented by the president L. Svoboda who expressed the intention to retain the development tendencies in line with the reform program – *Program pojanuároveho vývoja musí zostať podľa vôle strany i národov našej krajiny našou generálnou líniou / The program of the post-January developments must remain our general line, according to the will of the party and the nations of our country.* No other Czechoslovak top government representatives were quoted in the studied periodicals. However, there were several quotes from the *Writings* by V. I. Lenin, which deliberately emphasized the ideas of the 1917 bolshevik revolution leader related to the motif of innovations and following a new, individual way. This also reflects one of the basic metaphors of the contemporary socialist regime – the JOURNEY one, which represents socialism as a developmental stage on the way to the ultimate goal of communism. The content of these statements was topical in regard to the situation in Czechoslovakia and with respect to the concretized source, their choice can be considered an effort to offer some strong, ideologically supported arguments:

Treba vedieť pracovať na novej ceste. Je to nepomerne ťažšie, no vôbec nie beznádejné. / It is necessary to be able to work on the new way. It is disproportionately harder but definitely not hopeless. – V. I. Lenin

*V otázke sebaurčenia národov spočíva podstata veci v tom, že rozličné národy kráčajú po rovnakej historickej ceste, no veľmi rozmanitými chodníkmi a okľukami, že kultúrnejšie národy idú vedome inak, než menej kultúrne. / As for the issue of self-determination of the nations, the essence of the matter is that different nations walk along the same historical road, only they follow various paths and detours, and that more civilised nations consciously take different ways than the less civilised ones. – V. I. Lenin, *Writings* 29, p. 169.*

The last motif occurring in the studied corpus of the political slogans is reflection of domestic situation by means of allusions to the activities of the population and its attitude to the new conditions in the society. Its essential a decisive idea is the principle of loyalty to the nation and the ideas of Czechoslovak socialism – *Láska k vlasti nepozná žiadne stupne. Alebo sa celý oddám práci, alebo nerobím nič pre vlasť. / Love for homeland knows no degrees. Either I devote myself to work, or I do nothing for homeland – Börne; Vernosť je ovenčená činmi, nie slovami. / Loyalty is crowned with deeds, not words – Shakespeare.* Neither this group lacks the motif of freedom, although in the statement by J. J. Rousseau, the aspect of sacrificing freedom in favour of a higher moral principle is highlighted, like in this example: *Okovy sú zo zlata, ak ich človek nosí pre obhajovanie ľudskosti. / Chains are of gold if a man wears them for the defence of humanity.* A similar interpretation level can be viewed in the quote by L. Seneca, which is based on the moral greatness of the defeated – *Radšej chcem byť porazený v dobrom, než zvíťaziť v zlom. / I would rather lose in good than win in bad.* These statements contain certain contrast at the level of victory ↔ defeat: there is obvious realization of hopelessness of the situation on the one hand, but also the effort to reach Pyrrhic victory at least in terms of moral obstinacy.

4. Language of the socialist era from pragmatic and communicative perspectives

Compared to the previous chapters, in the next chapter we focus more on the pragmatic approach in relation to the analysis of the language of media communications as a consequence of the pragmatic-communicative turn in linguistics.⁶⁰ Under its influence, the extralingual factor with its impact on the communication situation and communication environment – political ideology – is in the foreground. Research into the language of the socialist period is based on a combination of several interdisciplinary fields, while we will further analyze some of the derived language functions. The complex meaning of the pragmatic-communicative turn in linguistics is reviewed by D. Rašová (2013, p. 21), among others, and she states that “it prompted a shift from systemic linguistics represented by an idealized speaker to communication-oriented linguistics that emphasizes the real user of language and perceives language in the position of a social-communicative system “. This statement suits our research, even though in connection with the focus on the official party discourse influenced by ideology, we are within the sphere of a certain language-communication construct.

Orientation to the (socio)pragmatic aspects in studied language-communication expressions – among them ideologically motivated lexicon, metaphors, imagery, linguistic image of personalities, and slogans as well – are viewed through persuasive manipulation techniques forming part of the ideologically conditioned, official party discourse. The subject of interest is mainly their semantic aspects and the related function of the communication in opinion-type journalism. We approach the persuasive techniques used in political-ideological discourse from the standpoint of their functional-relational categorization and characteristics in a non-linguistic ideological context.

The research of persuasive tendencies of ideologically determined discourse corresponds to the basic stylistic understanding of journalism, or journalistic (analytical) style that is characterized by a persuasive, influencing, agitating or formative function (Hoffmannová et al., 2016, p. 257). This results from the evaluative standpoint of journalistic texts, the result of which is knowledge and subjective analysis of the text supported by the presentation of the author's opinion, and also persuasion and winning over the recipient, as Osvaldová (2007, p. 164) states.

To be able to interpret and analyze the following chapters, we should take a view on the theoretical and methodological issues of *persuasion*. It is a broadly conceived concept in the field of linguistics, and also in related scientific disciplines (psychology, sociology, media studies, ethics), which is linked to the factor of applying power. It is not our goal to comprehensively characterize this term and genesis of its application in media and political-ideological discourse, therefore we focus on defining the concept in relations to our research. Persuasion can be defined as “the process of changing or strengthening attitudes, opinions, or

⁶⁰ For the definition of pragmatics in relation to context and language use, see Levinson, 1983. More about pragmatics as a summary of several scientific fields see Saicová-Řimalová, 2014, p. 7 – 9.

behavior “ (Mills, 2000, p. 2), but at the same time it is also “human communication designed to influence the autonomous judgments and actions of others. Persuasion is an attempt to influence the intention in order to change the way of perception, feeling or behavior, unlike other types of persuasion “ (Simons – Morreale – Gronbeck, 2001, p. 7). J. Kraus (2010, p. 15) draws attention to the spectrum of synonyms, which range from the neutral *to influence* and *to acquire*, towards the negative evaluative connotation such as *to manipulate* or *to confuse*, emphasizing the mutual relationship between the poles of rationality and emotionality. From Slovak linguistics, J. Dolník pointed out the connection with discourse in order to convince the communicator. As others, in this context he drew attention to the interconnection between persuasion and manipulation – “the relationship between the collective and the individual mediated by stereotypes forms the social background for the possibility of transition from persuasion based on stereotypes to manipulation“ (Dolník, 2013, p. 326).

Despite the fact that in Slovak conditions the traditional opinion of J. Grác (1988) is still frequently used, since he understands persuasion as influencing/convincing one communication partner with another, within our further interpretations we will apply the definition by the authors H. W. Simons – J. Morreale – B. Gronbeck (2001, pp. 8 – 12). According to them, the factor of persuasion in the communication process affects the recipient’s ability to differentiate between the truth and lies, between what is probable and what is impossible. Thus, it shapes the values and ideas of the target group towards which it is directed, regardless of its degree of success. Persuasion is considered a standard ability to assert one’s own influence or dominance, which is characteristic of every person. Following the theoretical definition of persuasion, a related concept that is present in the analyzes is the creation or modification of public opinion through selected persuasive techniques in political-ideological and media discourse.

4.1. Persuasive techniques in ideologized media environment

Media texts of political-ideological discourse are created in the environment of a persuasive climate, “which was created in accordance with the established political system that are constituted by the activities and social institutions, which serve to direct the members of society towards common goals“ (Dolník, 2005, p. 56). The author understands this persuasive environment as “a standardized idea of the dominance and progressiveness of the preference of the value system “ (2005, p. 56). As a result, we can consider all the studied texts that are related to the period of socialism as more or less persuasive. Based on previous analyzes of individual expressions, their semantic and stylistic value and connections in the text (see Chapter 3), we select frequent, recurring ideologically motivated persuasive techniques forming part of communication tools affecting the function, form and effect of the communication process. It is a specific way of implementing communication in order to convince the communication partner, or according to E. Lotek (1999, p. 115) these are the procedures and ways of influencing and convincing. According to L. Saicová-Římalová (2014, p. 46 – 48), both rational and emotional elements are used for persuasion in the text, such as arguments, figures of speech, concrete examples, references to other texts or

authorities, etc. With regard to the socio-pragmatic aspects of the pragmatic and communicative context in the language of the period of socialism and socialist ideology, we approach these techniques in terms of their synthesizing effects, with focus on their function in the text, in journalistic style and their relation to ideological propaganda. Concerning individual aspects of persuasiveness in terms of our research findings, we focus on the following typology

- persuasive imagery technique,
- persuasive technique of repeating and emphasizing selected values and social aspects,
- persuasive argument technique with use of authority as a symbol of power,
- persuasive technique of deepening trust through statistical data of concretization on practical examples.

J. Bartošek (2007, p. 79) points out that the lexical level of the language plays a key role in research of the persuasiveness of written texts. He mainly classifies indirect and figurative names or lexical units with expressive symptoms, the characteristic aspect of which is the emphasis on their repetition, which has already been confirmed in the previous chapters.

With regard to Bartošek's findings and the knowledge of the language of the socialist period, we identify the first of the persuasive techniques – the persuasive technique of imagery – that is based on the use of the so-called building conceptual metaphors (BUILDNG, STRUGGLE, ROAD, NATURE). With regard to the connection between perception and public opinion through tertiary media and opinion journalism, W. Lippmann (2015, p. 134) draws attention to building of images and symbols in human consciousness, which enables to make abstract concepts (e.g. ideology) accessible, because “with the exception of highly sophisticated minds, the worldly affairs are presented as certain allegories. [...] that is why we usually name them, and thus their names represent the whole impression“. Based on the author's statement that “what we cannot see does not make us interested impressed that much“ (p. 135), the basic motives and functions of political ideology (and at the same time the regime) are transformed into the form of imaginable and tangible metaphorical images of ideology and political establishment. This compensates for the abstraction replaced by elements of known and experienced reality in the reader's mind. These frequently used conceptual metaphors point to the significant domain of expressiveness and imagery present in human language knowledge, as well as their understanding is also “a manifestation of the meaning continuity of the given language community and is common to all members of the national language community“ (Kováčová, 2015, p. 169) . Outside the borders of Czechoslovakia, or in the countries of the socialist bloc, this particular persuasive ideological character of constructionist metaphors would lose its intensity, which does not mean that it would not acquire it in another extra-linguistic context.

One of the characteristic language representations of ideology is the principle of proximity, which signals the proximity/distance between the bearer of ideological propaganda and its recipient. With regard to such lexical expressions, E. Lotko (1999) puts the pronouns *my / we* and *náš / our* to the group of those lexical expressions that refer to common interests and actions. We will pay more attention to them in the context of political-ideological stereotypes in the following chapter. They significantly refer to temporal and group cohesion, and also to the delimitation of common goals between communicants. In

addition to pronouns, the occurrence of ideologically (in context) conditioned substantives (*Sovietsky zväz, komunizmus, brat, priateľ, hrdina, pomoc, družba* a iné) / (*Soviet Union, communism, a brother, a friend, a hero, help, a comrade, etc.*) and evaluative expressions (*sovietsky, veľký, bratský*) / (*Soviet, great, brotherly*) is characteristic. We noted these attributes in the stereotypes related to the construction of a positive linguistic image of the Soviet Union in the official discourse. The stereotype itself is an important element of argumentation, not only from a pragmatic point of view, but also from a linguistic point of view, which is also proved by the statement of J. Kraus (2010, p. 75): “The presentation of a certain phenomenon that results from the confrontation of the phenomenon related, or on the contrary fundamentally different, is one of the didactically and stylistically most impressive means of argumentative discourse.”

With regard to the identification of persuasive elements, *the persuasive technique of a positive pattern* is present. On contrary, there are negatively oriented stereotypes reflecting the principle of building the image of the enemy in the sense of political-ideological opposition to the Soviet Union, communism/socialism and the teachings of Marxism-Leninism. In this case, the linguistic representation of the stereotype is characterized as a *persuasive technique of building the image of the enemy*. Both techniques are connected by a significant principle of evaluation within the creation of the public image of the ideological regime in the country, which will be the subject of our research in the following part of this chapter.

The unifying element of the ideological manifestations of the language of the socialist period in the media and political discourse is *the persuasive technique of repetition and emphasis*. We can state that “in the theory of communication we record the effect of repeatability, within which the regular repetition of certain statements acquires the appearance of a real form “ (Sipko, 2011, p.146). The recorded quantitative values, which are presented in the third chapter, are an objective signal in terms who or what is the subject of interest of the mass media and, consequently, of public opinion in this period. An axiological approach to this issue or the dominant personality of this period, or social, political ideological spectrum (Bartošek, 2007) can be secondary derived from them. This applies both to figurative names of ideologically symptomatic lexemes, as well as to a set of proper names reflecting extralingual ideological tendencies. It is the increased frequency of these elements that attracts the reader’s attention and brings the required or “appropriate “ information to his attention (see Henčeková, online). G. Lakoff, who calls this process *neural recruitment*, points to the fact that the regular repetition of language expressions, phrases, metaphors or other (not only) figurative names creates a natural way for arguments to work (Soules, 2015, p.98). In relation to the language of the socialist period, the primary effort is to emphasize the positive aspects of the socialist regime – building, developing, progressing, modernization (*persuasive technique of imagery*) – and also its representatives (*persuasive technique of an authority image*).

In the foreground there is the connection to the activities of persons in the highest party positions, which forms part of their media-constructed image. Ideologically influential figures of public life can be perceived in a position of authority, which is mostly given by their state and/or party function. The duration of their powerful influence in the official discourse is dependent on the action of extra-linguistic factors, as confirmed by research on

proper nouns. We can recall the example of the anthroponyms *Stalin* and *Gottwald* related to the cult of personality, but also the anthroponyms *Novotný*, *Dubček* or *Husák*. In these cases a clear shift in meaning was conditioned by the modification of the extralingual context. Quantitative representation in the discourse is also an important factor, which can be perceived as one of key manifestations in relation to use of persuasive techniques. When the selected personality loses the leading position in society, the quantitative representation of one's name decreases, the persuasive technique of repetition and emphasis weakens, and the official discourse and public opinion continue to develop on the basis of external factors. The result is a combination of the concepts of *expert power* and *legitimate power*, which are reflected in the political-ideological and media discourse of the party press. This results from the fact that they can significantly interfere in the sphere of what they should think about and in what way (Soules, 2015), although the media itself does not have the ability to create an accurate image of what the recipient should think. Presenting the opinions of and postulates of publicly known and political (party) engaged individuals/groups who act in accordance with social ideology is a strong argument and an authoritative factor in the formation of public opinion in society.

In terms of *the persuasive technique of metaphor*, an important aspect of imagery is introducing and concretizing abstract ideological tendencies in the user's mind. The research shows that the images that dominate the ideology of socialism in this period relate to the struggle – conquest, or defense of the acquired –, building socialism/communism in the domestic and foreign context, primarily in relation to capitalism, the motive of the path of the idea of progressing through ideological goals, as well as the frame of reference in the relation between ideology and nature. Individual images have a high tendency of repeatability in the media environment and are characterized by mutual combinability through semantic overlap. They cannot be perceived and interpreted as individuals, because they cooperate with each other and often appear in the same sentence structure. Besides the fact that they appear together in the texts, they support and develop the basic ideological stereotypes on the axis the *East – West*, *good – bad*, *friend/ally – enemy*, in a broader interpretation of the party periodical.

The persuasive technique of repetition and emphasis can be seen in the occurrence of conceptual metaphors, and also in the reflection of the basic values of the Czechoslovak socialist society. Work can be considered to be the dominant pro-regime value, and it is part of the analyzes in the previous chapters where it was studied on the lexical-stylistic level, and also in the socio-pragmatic sphere. The motive of work, work performance, celebration of work or productivity in the work area are repeatedly represented by means of various linguistic and communicative manifestations in lexical collocations or ideologically motivated slogans. The work is evaluated positively, the lexical expressions used with this one emphasize mostly its positive attributes. In the broader socio-political ideological context of the historical period since the onset of the socialist regime, we perceive the thematization of the concept of work as part of ideologically determined stereotypes related to the construction of a linguistic image of socialism.

The persuasive technique of statistics uses numerical data and statistical values to convince or emphasize the plausibility of the content of the text. This method of persuasive action is justified by the socialist perception of time, which depicts on the one hand the

general utopian nature of the regime, and on the other hand its every day life. The belief in constant progress and advancement that explicitly dominated in the 1950s, and also developed in the 1960s was an important motif. This was reflected in the lexical area of language and in metaphors. According to M. Sabrow (2012, p. 206), the vision of the future, which was based on the current situation, was not only a utopia, but a process that could be expressed in numerical values. The persuasive technique of statistics was more pronounced in the genre of comments, which were dominated by economic and social topics. In this way, the media appeals to the knowledge of the described issue, which is supplemented by a numerical expression of prices, quantity, performance or their mutual comparison with the contemporaries of previous years, but also with the time before the onset of the socialist regime, both domestically and abroad. Since we have not dealt with this aspect of the language of the socialist period in detail, we choose a few examples for illustration. It is possible to observe the ambition to increase production in the country, but at the same time criticism in the event that this goal was not achieved. In order to preserve the described phenomena, we present examples without shortening. Quantitative data belonging to the persuasive technique are highlighted in bold, which increases the emphasis on their accumulation in several consecutive sentences in the text:

Bolo to dobré predsavzatie. No teraz, po uplynutí roka, môžeme konštatovať, že plán pestovania a zberu novým spôsobom splnili v priemere len 50 percent. Osev jednoklíčkového semena uskutočnili na ploche 703 hektárov. Z toho však presnými sejacími strojmi (Se CNP) obsiali iba 1460 hektárov. V plánovanom rozsahu nesplnili ani strojové jednotenie. Bránami presvietili 2338 hektárov, rotačnými presekávačmi presekali 556 hektárov. To znamená, že mechanicky prejednotili 2894 hektárov, čo je len 40 percent z plánovanej úlohy. / It was a good resolution. But now, after a year has passed, we can state that only 50 percent of the plan for growing and harvesting in the new way was met on average. Sowing of monocot seeds was carried out on an area of 703 hectares. Of this, however, only 1460 hectares were sown with precision sowing machines (Se CNP). In the planned scope, they did not even fulfill the machine unification. They cleared 2,338 hectares with gates, and 556 hectares were cut with rotary cutters. This means that they have mechanically re-united 2,894 hectares, which is only 40 percent of the planned task. (Pravda 8 January 1963)

Oproti tohtoročnej skutočnosti sa predpokladá zvýšenie výkonov v preprave osôb o 2,2 % a tovaru o 2,7 %. V absolútnych číslach sa ráta s prepravou vyše 4 miliárd osôb a 484miliónov ton tovaru. Hlavná váha tejto prepravy bude ležať opäť na našich železničiach. Na budúci rok majú dostať síce ďalších 6425 nákladných a 546 osobných vozňov a 215 elektrických a dieselových lokomotív a ostatné zariadenia, no 98 perc. zvýšených výkonov majú naši dopraváci zabezpečiť zvýšením produktivity práce. / Compared to this year's reality, it is assumed that performance in passenger transport will increase by 2.2% and goods by 2.7%. In absolute numbers, over 4 billion people and 484 million tons of goods are transported. The main weight of this transport will again be on our railways. Next year, they are to receive an additional 6,425 freight and 546 passenger cars and 215 electric and diesel locomotives and

other equipment, but 98 perc. our carriers have to ensure increased performance by increasing work productivity. (Pravda 3 November 1969)

As the examples indicate, in the foreground is the evaluation of the production of the achieved economic results in the area of centrally managed and planned economy. In terms of a persuasive technique implementing numerical values, statistical data and their comparisons into texts, the aim of the text is to point out successes in meeting and exceeding the plan. On the other hand, criticism of the economic situation also fulfills its purpose. Although it does not present positive results, it descriptively and quantitatively emphasizes the work done in the selected sector, thus corresponding to the ideological interpretation of work and productivity as one of the pillars of socialism. It is common to compare the achieved work achievements between individual regions of Slovakia, which at the same time acts as a call for improvement for areas with weaker results:

Pravda, takmer polovica, vyše 46% z tohto množstva, pochádza z najväčších závodných elektrární na Slovensku, ako je v Slovnafte a Chemku Strážske, od ktorých elektrickú energiu kupuje Československý energetický dispečing. Vzorne si plnia svoje úlohy aj veľké závodné elektrárne, ktoré dodávajú prúd do siete Západoslovenských energetických závodov: v trnavskom cukrovare, v Závodoch 29. augusta v Partizánskom i v Chemických závodoch Juraja Dimitrova v Senici nad Myjavou. / Apparently, almost half, over 46%, of this amount comes from the largest plant power plants in Slovakia, such as Slovnaft and Chemko Strážske, from which the Czechoslovak Energy Dispatch buys electricity. The large plant power plants that supply power to the network of West Slovakian energy plants also perform their tasks in an exemplary manner: in the Trnava sugar factory, in the 29th of August Plant in Partizánske, and in the Juraj Dimitrov Chemical Plant in Senica nad Myjavou. (Pravda 1 December 1961)

We can see that the inclusion of numerical data or statistical values in media texts has a persuasive effect on the reader, since it provides a positive image of a productive economy, constant progress and increased production, which support the stereotyped image of socialism as a society of welfare, justice and social security. In the context of ideological interconnections with language, the importance of this technique also lies in the comparison of the situation in the socialist and capitalist bloc, which, of course, emphasizes the superiority of the Soviet Union as well as other socialist countries:

Od štyridsiateho piateho roku sa narodilo v Nagasaki tridsať šesť detí bez mozgu. Tridsať šesť detí bez mozgu zomrelo iba preto, že v USA niekoľko desiatok ľudí bez ľudského citu sa rozhodlo na skúšku zhodiť atómovú bombu na kvitnúce mesto. / Thirty-six brainless children have been born in Nagasaki since 1945. Thirty-six brainless children died only because in the USA several dozens of people without human feeling decided to drop an atomic bomb on a blooming city as a test. (Pravda 1 June 1961)

Od roku 1945 po rok 1964 sa sovietsky priemyselný potenciál zvýšil 8-krát a dosiahol 20 percent svetovej priemyselnej produkcie. Kapacita nových elektrární, ktoré dajú

tohto roku do prevádzky, sa bude rovnať sedemnástim dneporovským hydroelektrárňam. Výroba elektriny tak dosiahne 510 miliárd kWh. Za posledných šesť rokov zostrojili v SSSR vyše desiat tisíc nových druhov strojov a prístrojov. / From 1945 to 1964, Soviet industrial potential increased 8 times and reached 20 percent of world industrial production. The capacity of the new power plants that will be put into operation this year will be equal to seventeen Dnieper hydroelectric plants. Electricity production will thus reach 510 billion kWh. In the last six years, more than ten thousand new types of machines and devices have been built in the USSR. (Pravda 7 November 1965)

Since the daily paper *Pravda*, as well as other nationally published periodicals (*Smena*, *Lud*, *Práca* and others) are not thematically – economically – specialized, table graphs with quantitative data are not regularly used. However, we rarely record their occurrence in the form of additional and clarifying information. Furthermore, we can record the *persuasive technique of concretization* that is manifested through the names of companies, cities, cooperatives or countries. It is used to combine numerical and statistical data on two levels (partially this is also indicated by some of the already mentioned examples). Either it highlights the activity of the company/employee as a role model, or the example serves as a proof of management failure or other economic misconduct and is used as a lesson for others. The emphasis on the activities that totalitarian propaganda supported is a common element of both persuasive techniques. This is related to the general perception of the function of the media in the communist model, where they play the role of educator, promoter and encourager (McQuail, p. 99, in Jiráček – Říhová, 2000). Here are some examples:

26 000 000 korun. To nie je suma peňazí vložená sázkarmi ani športkármi na niektorý sázkový týždeň. Sú to užitočnejšie milióny, z ktorých oboch budú mať rovnako dvaja gazdovia: celé národné hospodárstvo, ako aj **národný podnik Matador v Petržalke**. Ved' o túto sumu peňazí si pracujúci Matadorky zvyšujú plán výroby na rok 1962. / 26,000,000 crowns. This is not the amount of money placed by bettors or sportsmen for any betting week. These are useful millions, from which two owners will benefit equally: the entire national economy, as well as the national enterprise **Matador in Petržalka**. After all, the Matadorka workers are increasing their production plan for 1962 by this amount of money. (Pravda 1 September 1961)

Vari netreba osobitne zdôrazňovať, že to stojí našu spoločnosť veľa peňazí, miliardy korun. Len v **Dusle v Šali** pred niekoľkými rokmi strácali každý deň, keď fabrika nevyrábala pre nedostatky v technologických zariadeniach, okolo 240 000 Kčs. Pre rovnaké príčiny, ale aj zlú prácu stavbárov sa už premrhali milióny vo výrobní kyseliny citrónovej a v **torulárni v Leopoldove**, alebo v **novom cukrovare v Rimavskej Sobote**. / There is no need to emphasize that it costs our company a lot of money, billions of crowns. Only in **Dusla in Šala** a few years ago, they lost around 240,000 CZK every day when the factory did not produce due to deficiencies in technological equipment. Due to the same reasons, but also the bad work of the builders, millions have already been wasted in the citric acid factory and in **the torular factory in Leopoldov**, or in **the new sugar factory in Rimavská Sobota**. (Pravda 4 August 1966)

In these persuasive techniques, the primary emphasis is placed on the principle of repetition, emphasis, concretization of individual ideologically motivated aspects in the media text. This supports the ideological-propagandistic function of the piece of communication of the party periodical, the aim of which is to present the political establishment, its representatives and the activities of key state sectors in a positive light. Based on the image built in this way, the party press subsequently affects public opinion and influences the opinions of readers. Regarding the problem of persuasion, the polemic between persuasion and manipulation is a frequent topic. Persuasion is understood as the way of influencing through linguistic means (expressive, figurative, simplified, etc.), ideally by using persuasive arguments in order to reach a consensus. The process of persuasion is dynamic, there is a willingness of the communication partner to be convinced (Štefančík, 2016a, p.39 – 40). H. Srpová (2005, p. 203) draws attention to the dichotomous perception of both concepts, the basic difference of which lies in the principle of free decision-making – in the case of manipulation, free will is left to the addressee only ostensibly. Manipulation uses similar means as persuasion and they are supplemented with a deliberate lie or concealment of some information necessary to form an opinion objectively. Through them, the agitation⁶¹ directed by the central and party-subordinated media led the addressees to conformist thinking, which limited their freedom of decision.

A specific case where the manipulation is manifested explicitly are the stereotypes with their influence on the value system of both the individual and the society. Although we divide their presence in the texts into explicit (direct naming of a political subject, personality or their actions with an expressive expression) and implicit (the stereotype results from a more extensive description, or from the context of media communication), in the discourse there were no ideologizing tendencies of the public space, such as socialism – capitalism, needs to be hidden from or pushed to the reader indirectly. Basic political-ideological stereotypic models were expressed in an explicitly transparent, distinctly black-and-white interpretation, thus presenting valid and regime-approved opinions on selected topics.

4.2. Ideological stereo-typification in mediated communications

In the context of the formation and/or transformation of the opinion-forming sphere, stereotypes are a fundamental aspect of media communication, and also of political ideology and propaganda, as “the power of the press can be consciously abused, as well as used for positive purposes in keeping power under public scrutiny. An example can be attacking individuals in an attempt to frighten or compel them to comply, or situations where news is consciously used as gray propaganda in favor of certain interests, party struggle or ideology” (McQuail, 2016, p.220). The application of the stereotype with the aim to perform power on the subject extends further into pragmatics⁶² (Dolník, 2013; Dolník – Orgoňová, 2010; Hirschová, 2013), ethnolinguistics (Bartmiński, 2016; Krekovičová, 2005) and cognitive

⁶¹ H. Srpová distinguishes the term *propaganda* associated with the period of Nazism and *agitation* associated with the period of socialism, or communism. In the text, we approach both terms synonymously.

⁶² In terms of stereotype as a persuasive tool and its function in discourse.

linguistics (Vaňková – Šťastná, 2018; Vaňková – Vodrážková – Zbořilová, 2017; Vaňková – Nebeská – Saicová Řimalová – Šlédrová, 2005).

When looking at a stereotype in the sense of a more or less consistent, partial and schematic image of the world in the user's mind, the key works focus on the concept and problem of stereotypification in interdisciplinary conditions (with regard to the concept of stereotype see Lippmann, 2015). I. Vaňková (2017) specifies its basic functions, including the evaluative and social ones, while J. Bartmiński (2016, p. 63) points out the interdisciplinary background in his works. These stable attributes that operate in the user's consciousness help the associated evaluative components to create simplified, irrational, and thus inherently false images, which can be used in a space affected by ideologizing tendencies to deepen stereotypes imposed by the regime, both positively and negatively.

With regard to the integration of the stereotype into the political-ideological discourse, its socio-integrative, defensive, ideological and and political focus comes to the fore. The common factor is the effort to manipulate the projected image of reality and evaluation within public opinion. In relation to the stereotype, it is ideology manifested as a set of distorted ideas and interests of society and reflects both offensive and defensive principles, thus becoming an important tool in the arsenal of political-ideological discourse (see Schaff, 1981, p.132). The integration of the stereotype into the ideology of Czechoslovak socialism is illustrated by the suppression of the individualism of individual creativity, as well as the limitation of spontaneous performance. As opposed to individuality, it promotes, or it declares its own superiority through collectively approved attitudes and projected images, systems of and schemes brought into public opinion through the party press (Kabát, 2011, pp. 40 – 41). This retardation character corresponds to the self-seizedness and preparedness of all patterns of thinking, acting and communication, which characterize the totalitarian establishment and which we have been discussed in previous analyzes (unified metaphorical concepts, schematically conceived slogans, and collocations, etc.).

The stereotype is used as a builder of the (linguistic) image of the community (Dolník – Orgoňová, 2010) and on the linguistic level it is reflected as an important communicative, cognitive, aesthetic, integrating and disintegrating expression, through which the subject can be humanized and dehumanized (Sipko, 2011, p. 13). From the point of view of the interdisciplinary research, the stereotype is involved in the formation and exploration of collective identity, characterized by the reflection of asymmetric power relations in the political-ideological discourse (Kiliánová – Kowalská – Krekovičová, 2009; Řezníková, 2014). It reacts to the significant belonging to the ideological regime that shapes the identity of both the individual and the collective, which was interpreted and manifested in the official media.⁶³ In a socialist society, collective identity is tied to the collective consciousness of the Communist Party, which represents the social values and approaches. Identity can be perceived in terms *my a tí druhí /us and the others* (principle of alterity), as a result of which we distinguish between auto-stereotypes and hetero-stereotypes (with regard to the identity-forming process see Řezníková, 2014). Identity is not a static and unchanging phenomenon. It is transformed in discourses, using images and symbols expressing its values (on the social

⁶³ For more on the issue of identity formation in the context of the application of stereotypes see Krekovičová, 2005.

dimension of identity formation see Meyer, 2009, p. 30). Concerning a linguistic insight into stereotypes, they can be defined as a stable reflection of the world, which is verbally expressed by lexical, indexical or localization terms (see Uhlíková, 2005, p. 13). Through presentation of the chosen identity in stereotypes, a desired image of social reality is created, and this tends to mobilize actions, political actions or changes in reality (see Kiliánová – Kowalská – Krekovičová, 2009, p. 21).

In order to create a collective identity on the one hand, as well as to take into account the official/ideological party line in public opinion on the other, two dominant and mutually complementary stereotypes – “social archetypes “ – appeared in the examined discourse of the socialist period (Krekovičová, 2005, p. 8). First of all, it was a positive image of the Soviet Union, whose opposition was formed by the stereotype of building a collective enemy. According to L. Uhlíková (2005, p. 16-17), the interpretation of the psychosocial approach to the stereotype shows the characteristic opposition characteristic of the Cold War period, when, due to the political-economic situation, cooperating states were portrayed as friendly and the nations of the enemy bloc were characterized by aggressiveness and immorality. During the examined period, the USSR was the central factor of the eight states of the world socialist system. Both models can be included under one superior socio-economic, cultural and political-ideological formula *Východ ↔ Západ / East ↔ West* in the context of the world order after 1945. In both cases, these are heterogeneous stereotypes that create a linguistic image or image of another community,⁶⁴ while the ideological and political context determines the position on the axis from positive idealization towards dishonour or demonization of selected population groups, or ideological systems.

The stereotype is not only a cognitive phenomenon, but also a processual one, in terms of stable persistence in time connected by internal dynamics and development, which we observe in the analyzed models from the party press. Since it is an inseparable part of the structure of the ideology and a political propaganda, through the analyzed models we observe on the one hand stability, but on the other simultaneous transformation under the influence of language and communication conditions. Considering that the stereotype is a tool for the analysis of social memory and one of the mechanisms that work together in the creation and preservation of the components of individual and over-individual memory. Thus, regarding frequent models and their linguistic implementation, we can observe the way mutual relations are represented in a socialist society (more Krekovičová, 2005).

Use of expressiveness in its various forms – inherent, adherent, or contextual is a closely related factor in building the linguistic image of a phenomenon/event/personality of society as well as political-ideological stereotypes in media discourse. In the case of an ideologically conditioned media environment, all three types are interconnected, while the factor of the extralingual context and its influence on language means has a dominant position. In the studied period of the Czechoslovak socialist society of the 1950s and 1960s, and due to the influence or in a subordinate position to the political ideology of Marxism-Leninism, we can often encounter the substitution of expressivity in the denomination of a political subject with determination, description or characteristics of its properties or actions.

⁶⁴ In the case of the party press in Slovakia, we can also take a self-stereotype into consideration, in the case of identification with the socialist society and the Soviet Union, due to the affiliation of Czechoslovakia to the block of socialist countries.

A political subject is understood both as an individual and a collective (party) or a political establishment, the system as a whole (socialism, capitalism). An equally important text-forming stylistic means was the consistent polarization of society determined by the geopolitical relations between the Eastern and Western blocs. In this context, R. Fowler, an expert dealing with media communication research, stated that language is not neutral, but a highly constructive mediator of phenomena, contents and meanings, which implies its importance for the creation of ideas and images presented in the media. The language in terms of the code, which carries both semantic and pragmatic meanings, makes it possible to organize the world and perceive it through the relationships of categories that do not exist naturally, but are created in such a way as to represent the interests, values and behavior of society and individual groups. This conditions the cognitive function of language that provides the recipient with a structured mental representation of the world (Fowler, 1991, p. 1). Fowler's characterization corresponds to the linguistic representation of two political-ideological systems in the media. It was reflected in a pronounced black-white and contrast-based stereotypification, which co-created propaganda through (contextual) expressiveness and contrast explicitly on the lexical level, with an overlap into the stylistic-pragmatic level (see Molnárová 2021e, Molnárová, 2022a, Molnárová , 2022b).

Considering the connection of ideological stereotypes with their expressiveness, it is necessary to draw attention to some points of contact between the two linguistic phenomena represented in the official political-ideological and media discourse of socialism. The media's relation to ideology and propaganda was, at the time, asymmetrical and realized in the form of a pyramidal discourse characterized by an authoritative character, hierarchical organization, traditionalism and, last but not least, the absence of feedback relationships. There was one central transmitter, in this case the Communist Party (KSČ, KSS) as a socio-political ideological authority, whose channels were in the form of traditional print media (according to Flusser, 2002, p. 17). Coercive use, or abuse of the medium could take the form of an attack on the addressee by causing fear or uncertainty, while the so-called behind-the-scenes power of the media was manifested. Metaphorically, propaganda was a filter that shaped the way of perception and enabled the manipulation of meaning through iconography in an effort to achieve the desired results (Iłowiecky – Zašępa, 2003). The extralingual action of ideology refers not only to the system of values, but especially to its interdependence with the power structure in the country, its manifestations in the media discourse and the legitimization of dominant political factors or subjects (Eagleton, 2007, pp. 1– 9).

Language is a tool for the realization of intentions created by society, whose widest possibilities for manipulation are provided by the vocabulary (Krupa, 2000, pp. 8 – 15). While examining the power relations of the language of the period of socialism, we find the possibility of applying the evaluative and value-based, or the value-creating dimension focused on the expressive (positive and negative) denomination of the political subject. We identify the aforementioned political subject as actors directly and indirectly involved in the creation and implementation of policy, who have a key position in defining the individual and social genesis of public interests, as well as in shaping relations between politicians and other sectors (Kováčová – Králik, 2017, p.98 – 99). The core of ideological stereotypification in the era of socialism is the development and concretization of the initial stereotype of *my a tí druhí /us and the others*. In this context, expressiveness is a manifestation of subjectivity,

evaluation, but also persuasion and manipulation in the relationship of the addressee to the recipient (Mistrík, 1993, pp. 134 – 135). According to V. Jílek (2021, p. 7 – 9), the pragmatic component of the meaning of a linguistic expression is: “The combination of expressiveness and evaluation is possible, that is, if the expressive expression is used as a direct carrier of evaluation or as a supporting a means of evaluation, it provides the originator of the message with a productive instrument for the fulfillment of the conative goal (function), it has the potential an emotional response, to lead to creation, change of opinion, attitude to actions, events, situations (persuasive function) through emotional response, or can provoke him towards the desired action (procurement function) “ (Jílek, 2021, p.10). Since the studied text in the media during the socialist era is in the print form (tertiary media, categorization according to Volek – Jiráček – Köpplová, 2006, p. 10), expressiveness is a manifestation of rational, deliberate and pre-prepared activity that stimulates the pragmatic aspect in the context and communication. This develops the required communication effect (Klingová, 2018, p. 145; Slančová, 1996, p. 98 – 99).

4.2.1. Positive stereo-typification in language of the socialist era

The Soviet Union and all aspects associated with it were located at the top of the value pyramid, and they emphasized a one-sided, ideologically motivated interpretation, in which negative insights were absent. The Soviet Union was idealized and portrayed in the context of victory, progress, peace, stability and freedom, which is related to the emergence of the *concept of a new socialist man* (Nečasová, 2018), which was supposed to be the embodiment of their fulfillment and at the same time a model for other countries in the socialist bloc. It was a new category including people without a specific geographical classification, although in the foreground there were mainly high state officials and important personalities from the economic, scientific or cultural environment.⁶⁵ The positive and ideologically determined linguistic image of the Soviet Union is built on the need to emphasize the heroism, protection and (self)sacrifice of the political subject in order to ensure the survival of current social values, thereby creating the image of an ally, friend and defender as opposed to the naturally existing category of an enemy. In the extralinguistic terms of the socialist establishment in Czechoslovakia, it is the Soviet Union and its individual components, which include the leading political and ideological agents (J.V. Stalin, V.I. Lenin, K. Marx, F. Engels), the Communist Party, the Soviet people, and the Soviet Army. In addition to the political ally in the form of the USSR, the highest representatives of the Czech political scene and the domestic communist party (KSČ, KSS) can also be included in this category. In the 1950s, K. Gottwald, V. Široký, and A. Zápotocký were among the political and ideological authorities and role models, several of whom we discussed in previous chapters. Later in the 1960s, the situation became more dynamic, and at the level of stereotyping, based on changing extralinguistic conditions, we notice a shift in the model/authority – enemy axis. We also drew

⁶⁵ The concept of *the new man* is not strictly a matter of Soviet provenance. Due to the influence of various ideological directions in the 20th century, politically, nationally, racially or gender-oriented concepts of the new man arose, among which *the Soviet one* was only one of the possible variants. For more information see Fasora – Hanuš – Nečasová, 2018.

attention to this transformation in the analysis of the linguistic image of A. Dubček's personality, but we will further address it in the context of the stereotypical image of the enemy.

In the stereotyped image of the Soviet Union and its components, which can be attributed to the motif of the big brother not only on the emotional-expressive, relational-functional or political level, but also through the logical connection of the mathematics of Orwell's novel 1984, several motive groups are profiled. They name these subjects, and at the same time they also characterize and evaluate. Based on this fact, we distinguish the Soviet Union and its components in the position of a) a role model, ally and liberator, b) a family - brother and friend. The differentiation and hierarchization of the political subject is based on an emotional relationship of the deepening of personal ties between individuals. The language stereotype reflects the positive ideology-supported principles of socialism and its contribution, as well as its progress on the path to communism. This is related to the perception of the USSR as a symbol of constructive enthusiasm. Stereotypes are further developed on the basis of the added emotional value and close ties between nations and their representatives on a social and individual level, which range from friendly (*drahí sovietski priatel'ia, mocní tábor priateľ'ov mieru, najvernejší priateľ'*) / (*dear Soviet friends, powerful camp of friends of peace, most loyal friend*) to family references (*bratský Sovietsky sväz, najvernejší syn sovietskeho ľudu – pozn. V. Široký*) / (*the fraternal Soviet Union, the most loyal son of the Soviet people – note V. Široký*), and they mostly concentrate around the lexical units *syn, brat, rodina, sestra* / *son, brother, family, sister*.

4.2.1.1. Stereotype The Soviet Union as a model, ally and rescuer

With regard to the first motive, we can say that it acts as an inspiring modernizer who is worth of following, since “the Soviet Union was constructed in the discourse of the time as a symbol of complex changes, the overall transformation of the individual, the society, the state, as the only world representative of already built socialism. It represented a new subject, a superpersonal new person“ (Nečasová, 2018, p. 173). The research on *construction myths* of this period complement the related motifs of positive change, security, justice and a bright future, which had their essential place in the post-February official party discourse (see Nečasová, 2020; Zavacka, 2005, Zavacka, 2013). Although they did not always reflect the real situation, the Soviet Union, its goals and methods of work nevertheless became a symbol of the progress and building the socialist regime, and also a new type of a socialist person who represented an ideal role model. In the media discourse, this stereotype draws attention to the high scientific and technical maturity and achievements of socialism/communism, while it emphasizes the need for a solid ideological base in the country:

Samozrejme, že chceme hovoriť o skvelom vedeckom pokuse sovietskych vedcov, inžinierov a robotníkov. / Of course, we want to talk about the great scientific experiment of the Soviet scientists, engineers and workers. (Pravda 1 March 1961)

Je to slávne obdobie sovietskej vedy. Všetky tieto úspechy Sovietskeho zväzu majú svoj základ v tom, že je to predovšetkým obdobie tvorivého rozvoja marxizmu-leninizmu

[...]/ *It is a glorious period of the Soviet science. All these achievements of the Soviet Union have their foundation in the fact that it was primarily a period of creative development of Marxism-Leninism [...].* (Pravda 4 November 1961)

The Soviet Union, as the one that supports and helps to develop socialism in Czechoslovakia, is called *an ally* or *a follower of the great idea of socialism*. Regarding this, its/their (Soviet people, politicians, supporters) positive attributes expressed by the adjectives *najsilnejší, najvernejší, najväčšia sila sveta, nepremožiteľný, mohutný, mocný* i *mierumilovný* / *the strongest, the most faithful, the greatest power of the world, invincible, powerful, powerful and loving* are highlighted. The fight for peace and freedom and the defense of national independence (*najmocnejší ochrancovia mieru, neochvejný pilier svetového mieru, zástita mieru, ochrancovia slobody a nezávislosti, osloboditelia a obrancovia slobodných národov*) / (*the most powerful defenders of peace, the unshakable pillar of world peace, the protector of peace, defenders of freedom and independence, rescuers and defenders of free nations*), which dominated especially in the construction period of the 1950s, is an important characteristic feature in the position of the emerging motive of aggression in the image of the enemy. Considering the degree of progress in the Soviet Union in the images of building communism, the subject had to meet the requirements in the field of cultural maturity. The principle of duality can be seen again, or the contrast *old – new, the East – the West*, and it indicates progress of the Eastern ideology and decline in the West. In order to specify significant cultural, scientific or political personalities who stand as a model of achievements, their affiliation to the state (the Soviet Union) or ideological (socialism, communism) background is emphasized. From a linguistic point of view, the adjectives *sovietsky* / *Soviet* or *komunistický* / *communist* are used for this:

Si svedkom stretnutí spolubojovníkov alebo ich aspoň vidíš na obrazovke, čítaš o nich, počuješ o sovietskom partizánskom veliteľovi, ktorý nedočkavo, bez ohľadenia odbehol už niekoľko dní pred manifestáciou [...]. / *You witness the meetings of comrades-in-arms, or at least you see them on the screen, you read about them, you hear the Soviet partisan commander, who impatiently and unannounced ran away a few days before the manifestation [...].* (Pravda 1 September 1964)

Sovietsky človek Jurij Gagarin, ktorého po Moskve prvá uvítala naša Praha, otvoril cestu ľudstvu do vesmíru. On – komunista – prvý opísal nádherný obraz tejto Zeme [...]. / *The Soviet man Yuri Gagarin, who after Moscow was the first to be welcomed by our Prague, opened the way for humanity to space. He - a communist - was the first to describe the beautiful picture of this Earth [...].* (Pravda 1 May 1961)

These aspects applied to the whole, and also to specific individuals in leading political positions in the 1950s in relation to the development of the cult of personality. Understandably, the party press paid considerable attention to the person of J.V. Stalin, who was repeatedly referred to by characteristic terms and associations, reflecting his military genius, wisdom, leadership skills, and a revolutionary way of thinking – *generalissimus, veľký praporečník mieru, zástavník mieru, ručiteľ šťastného života, najmúdrejší človek mieru, geniálny učiteľ, priekopník industrializácie* / *generalissimus, great champion of peace, champion of peace, guarantor of a happy life, the wisest man of peace, a brilliant teacher, a*

pioneer of industrialization, etc. The Czechoslovak officials are also named and evaluated similarly, however less emotionally, for example *naš milovaný súdruh Gottwald, náš drahý súdruh Široký* / *our beloved comrade Gottwald, our dear comrade Široký*. Collective groups are also celebrated, especially the Soviet Army and the Communist Party.

According to Nečasová (2020, p. 180 – 182), the modernity of the Soviet Union serving Czechoslovakia as an ideal model is characterized by the absence of existential problems present in the countries outside the socialist bloc. The positives that result from the Sovietization process are justified by the progress achieved in the Soviet Union as a result of the successful revolution. Marxist-Leninist ideology thus became a synonym for stability and security in the world and an indicator of the right path in the development of individual states in the socialist bloc.

The interpretation of the Soviet Union as the savior of Czechoslovakia from Hitler's terror and German fascist oppression can be seen as a recurring motif as well. The liberation motive applied to the state as a whole, and reminders connected with the liberation of Czechoslovakia by the Red Army in 1945 were a stable part of the official media discourse. Lexical expressions that denominate the army emphasize its strength, heroism and the important function it played in the liberation of Czechoslovakia after the Second World War (*hrdinská sovietska armáda, neporazitelná sovietska armáda, žiarivý príklad – sovietska armáda, učiteľka, naša osloboditeľka*) / (*the heroic Soviet army, invincible Soviet army, a shining example – the Soviet army, a teacher, our rescuer*). The same approach is given to the soldiers of the glorified army (*hrdinskí protimperialistickí bojovníci, slávni sovietski vojaci, sovietski osloboditelia*) / (*heroic anti-imperialist fighters, famous Soviet soldiers, Soviet rescuers*). In the case of the Communist Party, we do not find significantly differently motivated lexical units. The party was referred to as *naša milovaná strana, staršia a skúsenejšia bojovníčka* / *our beloved party, an older and more experienced fighter* (note KSSS - motif of the role model), *prezieravý, rozhodný a obozretný vodca, záchranca Republiky* / *a far-sighted, decisive and prudent leader, the savior of the Republic* and others. In the 1960s, these motifs resonated more strongly, especially on the occasion of ideological holidays and anniversaries such as May 1, the Slovak National Uprising, Lenin's Jubilee and others:

Nikdy nezabudnime, že slobodu, záchranu pred zotročením, ktoré nám chystal nemecký imperializmus a fašizmus, nám priniesli sovietski ľudia, vychovaní stranou Lenina / *We will never forget that freedom, salvation from the enslavement that German imperialism and fascism were preparing for us, were brought to us by the Soviet people, who were brought up by the party of Lenin* (Pravda 1 May 1966).

Je pritom priam symbolické, že sto rokov od jeho narodenia (Leninovho, pozn. PM) splyva s jubilejným štvrtstoročím, čo sa naše národy, oslobodené spod hitlerovského jarma hrdinskou Sovietskou armádou, rozhodli vyrvať kapitalistom z rúk moc a vybudovať štátne a spoločenské zriadenie podľa Leninovho odkazu / *It is quite symbolic that one hundred years since his birth (Lenin's, PM's note) coincides with the jubilee quarter century that our nations, freed from Hitler's yoke by the heroic Soviet Army, decided to wrest power from the capitalists and build a state and social establishment according to Lenin's link* (8 January 1970).

In this context, Nečasová (2020, p. 194 – 197) draws attention to the connection between the ideas of revival pan-Slavism and Czech-Slavic mutuality, which were already present in the consciousness of the Czechoslovak nation in the 19th century. Images of the Soviet Union as a rescuer are part of the normative function of history and represent an important formant in the creation of collective identity in order to legitimize the power position of the regime. We can also see similar elements when analyzing the political-ideological slogans of the vision of 1968.

Some aspects of the stereotype of the Soviet Union as a model, ally and rescuer were reflected within the mutual relationship towards Czechoslovakia. A suitable example is the interconnection with the economic sphere, which dominated domestic comments thematically. The Soviet Union maintained its image as a builder who builds power plants, schools, housing estates and infrastructure in an effort to prepare the country for a period of peaceful prosperity. This was also reflected in the Czechoslovak media, for example in the text of the *Three Agreements* from May 5, 1970, which reads:

„Deň pred Sviatkom práce nadobudli platnosť tri významné dohody o československo-sovietskej hospodárskej spolupráci: o výstavbe atómových elektrární, o kombináte na byty a o budovaní pražského metra.“ / “The day before Labor Day, three important agreements of the Czechoslovak-Soviet economic cooperation entered into force: the construction of atomic power plants, the apartment complex and the construction of the Prague metro. “

The article develops the theme of aid to Czechoslovakia, which sounds almost selfless, however, with a very positive image of the Soviet Union corresponding to the contours of this ideological stereotype:

„Sovietsky zväz nám poskytne účinnú pomoc aj pri zaškoľovaní odborníkov na obsluhu našich atómových elektrární a dohoda predpokladá i úzku spoluprácu československých a sovietskych vedcov pri vývoji ďalších atómových elektrární, pri orientovaní nášho strojárenského priemyslu na potreby atómovej energetiky. Jeho výrobkami a dodávkami budeme platiť zariadenia, ktoré nám dodá zasa Sovietsky zväz.“ / “The Soviet Union will also provide us with effective assistance in training experts to operate our atomic power plants, and the agreement envisages close cooperation between Czechoslovak and Soviet scientists in the development of other atomic power plants, in orienting our engineering industry to the needs of atomic energy. With its products and supplies, we will pay for the equipment that the Soviet Union will supply.“ (Pravda 5 May 1970).

4.2.1.2. Stereotype the Soviet Union as family, brother and friend

Pointing out the importance of mutual contacts and assistance to Czechoslovakia was in fact, despite the interpretation presented in the previous chapter, a reflection of the long-term asymmetrical relationship between these two countries. The stereotype of the Soviet Union as a friend, which focuses attention on relationships with a deeper emotional basis was the second characteristic feature that we identified. It was a product that was derived from the

motive of recsuing. When examining the official media discourse, one can notice the intensive development of friendship between the two countries, and its manifestation in language was not weakened even after 1968:

Názorným príkladom zrodu veľkého priateľstva medzi národmi takouto cestou je i priateľstvo medzi národmi Československa a Sovietskeho sväzu / An illustrative example of the birth of a great friendship between nations in such a way is the friendship between the nations of Czechoslovakia and the Soviet Union (Pravda 12 December 1966).

[...] a ostro odsudzujú tak útoky sprava ako i zľava, útoky na naše priateľstvo so Sovietskym zväzom a s celým socialistickým táborom / [...] and strongly condemn the attacks from the right and the left, attacks on our friendship with the Soviet Union and the entire socialist camp (Pravda 1 June 1968).

In texts from the 1960s, we repeatedly come across the lexical expression *družba / friendship* that means friendship (SSSJ, 2006; SSJ, 1959), which was combined with adjectives indicating its durability, strength and intensity (*v nerozlučnej bojovej družbe so Sovietskym sväzom; nehynúcej družby s národmi Sovietskeho sväzu a spoločenstva socialistických krajín*) / (*in an inseparable martial friendship with the Soviet Union; undying friendship with the people of the Soviet Union and the Commonwealth of Socialist Countries*). Emphasis on a positive evaluation of the Soviet Union through superlatives – *veľké priateľstvo, najlepší priateľ, najvernejší priateľ* / *great friendship, the best friend, the most faithful friend* – is also not unusual. In several examples, we also identified the escalation of the semantics of an emotional relationship representing the stereotype of *Sovietsky zväz ako brat / the Soviet Union as a brother* :

Sú veci pre nás komunistov sväté, priateľstvá krvou a históriou spečatené – ako je náš bratský a úprimný vzťah k Sovietskemu zväzu, ktorý je a zostane skúšobným kameňom nášho proletárskeho internacionalizmu [...] / Things are sacred to us, communists, friendships sealed with blood and history – such as our brotherly and sincere relationship with the Soviet Union, which remains the touchstone of our proletarian internationalism [...] (Pravda 9 January 1968).

Znovu sa presvedčili, ako a kde sa ukovalo naše internacionálne bratstvo a kto je najlepším priateľom nášho socialistického Československa / They were once again convinced of how our international brotherhood was forged and who is the best friend of our socialist Czechoslovakia (Pravda 1 September 1970).

The higher degree of relationship represented by the brotherhood refers also to the pan-Slavic motif of the great family of Slavic nations in Europe. With regard to this, D. Nečasová (2018, p. 203) emphasizes proletarian internationalism as a unifying element highlighting party affiliation, sympathy with revolutionary traditions over ethnicity. In the context of ideologically motivated public discourse, the family has become a symbol of unity, breaking down the boundaries between the public and private spheres, but also breaking down the hierarchical structure. As a result of such an interpretation, the events of August 1968 in Czechoslovakia were viewed from the point of view of the Soviet Union as “brotherly help“,

although it was the act of invasion and occupation.⁶⁶ The perception of the Soviet Union in terms of family connotations is oriented around the linguistic expressions *brat*, *bratstvo*, *bratský* / a brother, brotherhood, brotherly and persists even after 1968. During the entire decade there is the collocation *bratský zväzok* / *fraternal union* that refers to the mutual relationship of the Czechoslovak Soviet nation on the one hand, or fraternal parties referring to the communist parties of the individual countries of the Eastern Bloc on the other. Furthermore, there are some more expressions used that refer to family relationships. These are present in the texts as a stereotype – *Patríme k veľkej rodine socialistických štátov* / *We belong to a big family of socialist states* (Pravda 3 February 1970). Despite the fact that within the family we can distinguish both sons and daughters, in the studied media texts there is a predominantly patrilineal model using the lexical unit *son* – *Synovia nášho sovietskeho ľudu neobetovali vtedy svoje životy nadarmo* / *The sons of our Soviet people did not sacrifice their lives in vain then* (Pravda 6 October 1966). Although there might be the occurrence of a daughter relationship as well, we did not record one in the examined texts from the 1960s. In the context of family motives in the developing stereotypes, which did not disappear even in the first years of the occupation, we should point to alternative interpretations outside the official discourse. The work of J. Aláč⁶⁷ (2020) offers an interpretation of contemporary events corresponding to official political and ideological stereotypes of family and friendship. It enables understanding of the issue through everyday human approach, not avoiding the shadowy aspects of this relationship, which were not represented in the official party media.

In a comprehensive view of the official party discourse, we can notice positive expressive lexical units associated with the name and evaluation of a political subject in the stereotype of the Soviet Union as a friend, a role model, a close friend. Through the lexical expressions, the party media presents an image of magnificence, power and invulnerability, which are associated with the Soviet Union (*mohutný*, *veľký*, *gigantický*, *obrovský*, *nezmerný*, *neochvejný*, *nepremožiteľný*) / (*mighty*, *great*, *gigantic*, *huge*, *immeasurable*, *steadfast*, *invincible*). Its heroism and tenacity in the fight against the enemies of socialism/communism are emphasized (*hrdý*, *hrdinský*, *heroický*, *slávny*, *prezieravý*, *rozhodný*, *obozretný*) / (*proud*, *heroic*, *heroic*, *famous*, *far-sighted*, *decisive*, *prudent*). The adjectives with a deeper emotional basis (*šťastný*, *hlbokomilovaný*, *drahý*, *bratský*, *šľachetný*) / (*happy*, *deeply loved*, *dear*, *brotherly*, *noble*) are also used, and glorification signs are also expressed by the superlative forms that relate to this subject (*najväčší*, *najmocnejší*, *najhúževnatejší*, *najslávnejší*, *najlepší*, *najušľachtilejší*) / (*the biggest*, *the most powerful*, *the most tenacious*, *the most famous*, *the best*, *the noblest*), as well as expressions such as *nesmrteľný*, *geniálny* / *immortal or genius*.

Based on this linguistic image, we can say that the Soviet Union represented a country of great hopes and expectations, it symbolized progress, peace, and support for stability. The

⁶⁶ With regard to the broader context of August 1968 and the interpretation of the 1960s in the world, see M. Kurlanský's work *1968: the year that shook the world* (2006). For the reinterpretation of the August events from the occupation to international fraternal aid, see *Lessons from crisis developments...* (online).

⁶⁷ Aláč's work is processed through *the oral history method* and set in regional conditions in the south of central Slovakia. It complements the official image of the studied stereotype, especially on a personal and cultural level. It points to the differences in the mentality, customs and value system of the Soviets, which led to conflicts or animosity, but on the other hand it also brings closer the developing contacts and friendships based on mutual understanding, help and cooperation.

aim of the party discourse was to present a positive image, which was of course influenced by ideology, and a role model and inspiration in the form of a country where the revolutionary ideas and ideology of Marxism-Leninism helped to achieve the communist establishment presented in the legislative documents of Czechoslovakia as the goal.⁶⁸

4.2.2. Stereotypification in the linguistic image of the enemy

4.2.2.1. Concept of the enemy and its function in the language

Ideologically motivated stereotypes that focus on the linguistic representation of the enemy of the regime are in opposition to stereotypes that represent socialism positively, which is an inevitable part of the social dichotomy. U. Eco (2013, p. 10) expressed the importance of the enemy as a basic social need: “Having an enemy is important for someone to define our own identity, and also for someone to provide us with an obstacle against which we can measure our system of values and through which we can demonstrate our value during confrontation. Therefore, if an enemy is missing, it is necessary to construct one.” According to this, the concept of the enemy can be modified as needed, since Nečasová (2020, p. 12) says that it is a “culturally and socially constructed discursive figure that changes depending on the meaning, time and geographical context“, while “for images of the enemy there is a constitutive concept of Otherness, which is applied in the creation of images of the others, i.e. groups or individuals who differ in some way from the domestic community“. The image of the enemy is closely connected with the state, nationality and the military, and at the same time it plays an important role in legitimizing the state’s monopoly on the use of force. It has some influence and the ability to transform the system of social values (Beck, 1997, p. 66). According to N. Cingerová (2015, p. 4), within the framework of examining the image of the enemy, emphasis is placed not only on how subjects are named and how they are referred to (nomination principle), but also on what actions, characteristics and qualities are attributed to them (principle of predication).

The vision of the world and society can thus be categorized through stereotypes based on the value system (*good* ↔ *bad*) or the stratification of society (*we* ↔ *they*, *own* ↔), while in both cases the involvement of contrasting positions is obvious. The aim of the aforementioned simplification was to enable the “masses “ to navigate the world as well as to the “correct “, i.e. required, opinions (Zavacká, 2005). Considering the interpreted negative aspects in the stereotypical construction of the image of the enemy, it is also appropriate to use the term prejudice, which is characterized by a negative attitude or antipathy based on a faulty inflexible generalization towards a group or an individual, as stated by Krekovičová (2005, p. 11).

Complementary to the domestic idealized image of the Soviet Union, the idea of the enemy in the sense of a physical subject (personality), or to the hostile political system

⁶⁸ A different perspective is offered by Aláč’s publication that describes the perception of Soviet soldiers stationed on Slovak territory, which at the time provided incomparably better living conditions compared to the Soviet Union. The opinion that the transfer to Czechoslovakia after 1968 was either luck or a form of reward for soldiers and officers repeatedly comes to the fore. (see Aláč, 2020, p. 167 – 169).

representing the ideological plane (enemy ideology) is developed. The primary purpose of ideologically motivated stereotypification is to point out the power and dominance of the Soviet Union, which requires of expressive vocabulary. In contrast to the positive qualities of the Soviet Union and its representatives, which include sympathy, respect and admiration, the image of the enemy emphasizes aggression, decline, betrayal, failure and other negative attributes related to both the political subject and the description of its characteristic features. In the context of the power tendencies of the official party discourse, the concept of the enemy is simplified and purpose-oriented to spread fear and incite hatred. We agree with Nečasova's statement (2020, p. 39 – 41) regarding the construction of the enemy as a propaganda tool in the fight against a selected ideological enemy, in which socioeconomic and political problems accumulate and whose existence supports the mutual homogeneity and solidarity of the domestic community.

4.2.2.2. Motive categorization in the linguistic image of the enemy

The period of the 1950s was typical of significant motifs related to the process of construction with use of expressive vocabulary, which has been proved in the previous chapters as well. On the basis of expressivity in the denomination of political subjects at this time, we can distinguish several motive categories, while taking the definition of *motive* as the smallest content-thematic segment that creates the logical-meaning key plan of the text, or a name (Findra, 2013, p. 144) into consideration.⁶⁹ Expressive expressions emphasize its character and characteristic features/interests attributed by socialist ideology. Through this the ideologically correct opinion and image of a political subject might be accented and this finally results in persuasion. Such construction of the communication corresponds to the ambition of the media after 1948 in terms of education of the reader and shaping public opinion (Bednařík – Jirák – Köpplová, 2011, p. 254).

The motif of *betrayal* was mainly related to the domestic enemy, using a wide range of synonyms to name the subject who betrayed the homeland, or ideological ideas of Czechoslovak socialism (*zradcovia, špióni, záškodníci, agenti, vyvrheli, renegáti, sabotéri, rozvratníci, škodcovia, diverzanti*), / (*traitors, spies, vandals, agents, outcasts, renegades, saboteurs, subversives, pests, saboteurs*), even with the use of graphically recorded irony („*priatelía*“ / (“friends“). In adjective forms, there were several variants of the lexical unit *zrada* – *zradcovskí, zradcovská, zradná* / *betrayal* – *false, deceitfull, treacherous*. The denomination of an individual was a rare, but not exceptional case, e.g. *hlavný zloduch* (Slánský), *vyvrheli typu Slánského, Šilinga, Husáka* / *the main villain (Slánský), or outcasts like Slánský, Šiling, Husák* in connection with the engineered political processes in the 1950s. The association of enemies was more often emphasized through expressions with a direct stylistic sign of pejorativeness (*klika, banda*) / (*clique, gang*) or with a stylistically negative sign resulting from the context (*agentúra, elementy, kruhy, sily*) / (*agency, elements, circles, forces*). The motif of betrayal also includes the term *reaction* that is associated with other

⁶⁹ In the theory of literature, a motif refers to the smallest, indivisible content unit, the smallest unit providing material information about the situation (Harpán, 2009, p. 204 – 205). We consider this principle to be applicable even for objective, journalistic texts.

adjectives both in the substantive form (*rozvratná reakcia, hazardárska reakcia, buržoázna reakcia*) / (*subversive reaction, gambling reaction, bourgeois reaction*) and the adjective form (*reakční našepkávači, reakčné kruhy*) / (*reactionary whisperers, reactionary circles*).

The motive of *aggression/criminality* appears in complementarity with the peace policy promoted by the ideology of socialism, supporting the contrasting stereotype West = militarism – East = pacifism. The rich representation of expressive expressions related to this motif can be differentiated on the principle of predication. The enemy's aggression was manifested through sedition against peace and inciting riots (*štváči, rušitelia, rozbíjači, agresori, útočníci*) / (*rabble-rousers, disruptors, breakers, aggressors, attackers*), disruption of peaceful stability by using the names of military subjects (*žoldnieri, zbrojnoši, piráti, dravci*⁷⁰) / (*mercenaries, armorers, pirates, predators*), direct attacks on life (*vrahovia, kati, smrtonosi*) / (*murderers, executioners, deadly*) or on property (*koristníci, vykorisťovatelia, vydierači*) / (*exploiters, exploiters, blackmailers*). In adjective forms, these are expressions that combine the aspect of brutality (*zbesilí, krvilační, vraždiaci, zákerní*) / (*frenzied, bloodthirsty, murderous, insidious*), but also appeared as a manifestation of the dehumanization of the enemy (*dravci, vlčí kapitalizmus*) / (*predators, wolf capitalism*) or a symbolic connection with darkness (*čierni rytieri „plášťa a dýky“, najčernejšie imperialistické sily*) / (*black knights of “cloak and daggers“, the blackest imperialist forces*). The name was often associated with war, because the enemy is the one who prepares the war (*podnecovatelia vojny, podpaľáči vojny, strojcovia vojny, plánovači vojny, osnovatelia vojny, vojnové sily, vojnoví štváči*) / (*instigators of war, arsonists of war, masterminds of war, planners of war, planners of war, forces of war, warmongers*).

The motif of *foreignness* explicitly supports the separation of the political subject, within which one can indicate ideological (*imperialisti, kapitalisti, triedni nepriatelia, monopolisti*) / (*imperialists, capitalists, class enemies, monopolists*) and geographical (*angloamerickí, americkí, západní, spoza oceánu*) / (*Anglo-American, American, Western, overseas*) differentiation realized through nouns and adjectives. Names created through irony (*„osloboditelia“, priatelia, dobrodruhovia*) / (*“liberators“, friends, adventurers*) and metaphors (*organizátori nového „križiackeho“ ťaženia, predĺžená ruka medzinárodnej reakcie*) / (*the organizers of the new “crusade“, the extended arm of the international response*) also appeared. The motif of foreignness was also personified by expressions that name persons entering the territory of the state with nefarious intentions (*interventi, okupanti, uchvatitelia*) / (*intervenors, occupiers, usurpers*). In one case, there was a name with a connotation of mental instability, or mental disorder of the enemy (*šialenci spoza oceánu*) / (*lunatics from across the ocean*).

The motif of *úpadok* / *decline* focused on the financial aspect in the image of the enemy (*bankrot reakcie, skrachovaní rytieri ťahajúci káru amerických dolárových magnátov*) / (*bankrupt reaction, bankrupt knights pulling the cart of American dollar tycoons*), its weakness (*morový generál Riddgway, umierajúci kapitalizmus*) / (*the pestilential General Riddgway, dying capitalism*) and overall regression (*zpiatočníci, žalostné tiene minulosti*) / (*backsliders, pitiful shadows of the past*). Related to this is also the motif of

⁷⁰ In the lexical unit of predator, the principle of dehumanizing the image of the enemy is represented in its primary meaning. In the figurative sense, it is a manifestation of inherent, not only contextual expressiveness.

superiority/inferiority, which pointed to the economic essence of imperialism controlled by financial interests (*mocnáři kapitálu, kapitalistická nadvláda*) / (*powers of capital, capitalist domination*), often with a closer determination of the location in America (*mocipáni vo Washingtone a New Yorku, monopolitickí generáli Walstreetu, vládcovia newyorskej burzy*) / (*the mobsters in Washington and New York, the monopolistic generals of Walstreet, the rulers of the New York Stock Exchange*). An enemy in a superior position is one who oppresses another (*otrokári, ujarmovatelia, kozmopoliti*) / (*slavers, oppressors, cosmopolitans*). On the other hand, the allies of the enemy and those who cooperated with the oppressors (*zmarshalizované prívesky vojnového hospodárstva, vazali, prisluhovači, pomáhači*) / (*marshalized appendages of the war economy, vassals, minions, helpers*) were interpreted in a negatively subordinate position.

The last recorded motif of *fascism* referred to the Second World War and was applied mainly (but not exclusively) in the context of wartime conflicts in Asia, in which the Nazi/fascist terminology was combined with a reference to the Western world and capitalism (*americkí gaulajteri, essesáci, fašisti na Západe, hitlerovské ozbrojené hordy*) / (*the American Gauleiter, the Esses, the fascists in the West, Hitler's armed hordes*). These terms refer to hostile, usually military activity supported by the US or capitalist powers in Europe (e.g. France or England).

The external enemy in the form of capitalism and the Western powers in the context of *the East ↔ West* stereotype is primarily emphasized in the party discourse, since it reflects the post-war arrangement of the world divided by the Iron Curtain. In the ideological-media, this can be reflected in the linguistic image of contrasting political, economic and ideological systems centered on the concepts of *capitalism, imperialism, colonialism* on the one hand and *socialism, communism* on the other. Party propaganda presented the West as a space dominated by evil that must be defeated, which corresponded with the pacifist, albeit paradoxically presented policy of fighting for peace, which was also depicted in the motive category of aggression. The asymmetry of the polarized world referred to the inhabitants (the exploiters and the exploited were in a contrasting position) and to the living conditions in the West, which were supposed to be constantly deteriorating, leading to the need for intervention/help from the East (see Zavacka, 2013). Western countries, especially the USA, were portrayed through the language of propaganda as “symbolic headquarters of intricate betrayal, conspiracy and aggression towards the newly built socialism“ (Nečasová, 2020, p. 162). Within the theoretical-methodological construction of the enemy, differentiation and also essentialization is present here. They both were based on the idea of two homogenized and essentially different entities, in this case political-ideological and economic systems.

As we can see in the individual expressive names, the linguistic image of the enemy took a significant shape already in the 1950s. These tendencies in interpretation remained unchanged even in the following decade, where we can discuss them through their occurrence, meaning and context of the lexical terms *kapitalizmus, imperializmus, kolonializmus, socializmus a komunizmu* / *capitalism, imperialism, colonialism, socialism and communism*. In order to analyze this stereotype in the proper way, it is necessary to define the presented terms on the basis of their characteristics in the contemporary dictionary. The dominant unifying element in all cases is the attitude to work as a contrast between communism and capitalism. According to J. Průš (2011, p. 179), the term *capitalism* (for the

contemporary lexical meaning see SSJ, 1959) did not distinguish between the actual economic and political arrangement, as a result of which all countries outside the socialist Soviet bloc were labeled as capitalist.⁷¹ Related to this is the term *imperialism* (see SSJ, 1959) with two basic meanings in the contemporary discourse. From the point of view of Marxism-Leninism, it is the last developmental stage of capitalism (Nečasová, 2020, p. 194), and thus, by analogy, this relationship was at the level of the relationship between socialism and communism. The policy of imperialism is related to colonial expansion, focused mainly on the so-called third world countries, as a result of which *colonialism* is another concept heavily criticized by socialism.

Based on the findings of the research, we can determine several motives characteristic of the Western political and economic establishment. Considering the international context, which at that time was formed by the Cuban missile crisis, the tension in West Berlin and the tension between the Soviet Union and China, it seemed that the main ambition was to promote a peaceful path and agreements, with the aim of preventing another global conflict (Kalinová, 2007). Despite this, capitalism and capitalist countries are still perceived in the media discourse as an aggressor whose activity, or its very existence threatens the peace, economy, freedom and prosperity of other countries. This also highlights the peace efforts of the Eastern Bloc:

Studená vojna viedla vo všetkých kapitalistických krajinách k zostrovaniu útokov proti demokracii, k stupňovaniu nátlaku na pracujúcich „s cieľom potlačiť ich boj za zlepšenie životných podmienok, obmedziť ich sociálne vymoženosti, a tak presunúť rastúce bremeno zbrojenia na pracujúce masy“ ako hovorí karlovarské vyhlásenie / In all capitalist countries, The Cold War led to intensifying attacks against democracy, to increasing pressure on workers “in order to suppress their struggle for the improvement of living conditions, limit their social amenities, and thus shift the growing burden of armaments to the working masses“ as the Karlovy Vary declaration says (Pravda 1 May 1967).

*Kapitalistické zriadenie zaslepené honbou vlastníkov za čo najväčším ziskom **nemalo vôle, ani sil zabrániť biede, podvýžive, tuberkulóze**, aby kosili v radoch budúcich robotníkov / The capitalist establishment, blinded by the owners' pursuit of the greatest possible profit, had neither the will nor the strength to prevent poverty, malnutrition, tuberculosis from mowing down the ranks of future workers (Pravda 1 June 1961).*

Capitalism was blamed for murder, oppression and deprivation in developing countries on the African continent (*zrada v Kasavubovom Leopoldville, jatky v Tsombeho Katange a v Kalonjiho Kasai – to je dielo kapitalizmu*) / (*treason in Kasavuba's Leopoldville, slaughterhouses in Tsombe's Katanga and Kalonji's Kasai - this is the work of capitalism*). Both ideological systems are built on mutual comparison with the aim of undervaluing one and idealizing the other. A distinctive element is the effort to emphasize the socioeconomic advantages of socialism facilitating the everyday life of citizens, against which the negatives

⁷¹ Developing countries sympathetic to socialism was the exception, and it was also reflected in the analysis of media texts.

of capitalist everyday life stand. One can observe here the homogenization of the concept of the enemy on the principle of *my ↔ oni / we/us ↔ they/them*:

Tieto opatrenia sa robia hlavne preto, že sa u nás tovar hneď po kúpe na doplnkovú pôžičku stáva vlastníctvom zákazníka (pozitívne, pozn. PM). V tom sa diferencujú od pôžičiek poskytovaných konzumentom v kapitalistických štátoch, kde až do vyplatenia úveru je majiteľom kúpeného tovaru obchodný podnik alebo sporiteľňa (negatívne, pozn. PM) / These measures are taken mainly because with us, the goods become the property of the customer immediately after purchase for a supplementary loan (positive, PM's note). In this, they differ from loans provided to consumers in capitalist countries, where until the loan is paid off, the owner of the purchased goods is a business or a savings bank (negative, PM's note) (Pravda 1 October 1963).

A nemoc? Patrí, ako sa vraví, k veľmi drahým športom. V kapitalizme naskrze, lebo si pacient musí prevažne lekára a lieky zaplatiť, takže vyliečenie ho privádza k bankrotu, a teda aj k ďalšej nemoci (negatívne, pozn. PM). A u nás... Tiež k drahým, čo však nepocituje jednotlivec, ale spoločnosť / And the disease? It belongs, as they say, to very expensive sports. In capitalism, the patient mostly has to pay for the doctor and the medicine, so the cure leads him to bankruptcy, and therefore also to another disease (negative, PM's note). And with us... Also to the expensive ones, which is not felt by the individual, but by society (positive, PM's note) (Pravda 28 March 1966).

In addition to the contrast and manipulative tendency to the hostile perception of capitalism, these examples show also collective ownership or the promotion of the idea of social equality preferred in socialism. Capitalism is depicted in the position of a weakening, dying and declining regime, whose performance is insufficient for the current needs of society, which was already present in the 1950s. Consequently, it cannot survive and its transformation into socialism is inevitable. As a manifestation of propaganda, we can draw attention to the fact that despite the repetition of the given interpretation, social conditions have not changed for the second decade.

Dnešok je triumf socializmu a komunizmu, ktorý nastupuje v celom svete, aby vymenil čoraz viac rozleptávajúci sa a slabnúci socializmus / Today is the triumph of Socialism and Communism, which is emerging all over the world to replace the increasingly corroding and weakening Socialism (Pravda, 3 August 1961).

Súčasný priemyselný systém kapitalizmu nemôže celkom uspokojiť záujmy spoločnosti, ukazuje sa príliš úzkym pre všestranný rozmach vedeckotechnickej revolúcie a najmä sociálne dôsledky z nej vyplývajúce / The current industrial system of capitalism cannot fully satisfy the interests of society, it proves to be too narrow for the all-round expansion of the scientific and technical revolution and especially the social consequences resulting from it (Pravda, 12 February 1967).

The mutual relation of both ideological regimes is still very one-sided in the party discourse. Capitalism is attributed negative qualities such as falsity, deviousness and pretense, as manifested by the expression *vľčie kapitalistické záujmy / wolfish capitalist interests*. Although we found the expression of this type only once, we can say that it is a manifestation

of dehumanization through a linguistic image of the enemy – the enemy is deprived of human attributes, as a result of which he ceases to be a person. As a result, it is placed on a hierarchically lower level and is significantly different from the domestic entity (Nečasová, 2020, p. 35). In the contemporary context related to capitalist countries, or the United States of America, the image of an *octopus* or a *leech* often appeared in the official space, but even the depiction of a *wolf* was not exceptional. The definition, and also the mutual comparison of ideological systems on the axiological principle has a high explanatory value. It is emphasized through a sentence structure – *Až neuveriteľne názorne postavil vývoj udalostí prvých dvoch mesiacov siedmeho desaťročia proti sebe povznášajúcu veľkosť socializmu a zahanbujúcu chorobnú škvrnu na dnešnom ľudstve – kapitalizmus / The development of the events of the first two months of the seventh decade contrasted the uplifting greatness of socialism and the embarrassing disease stain on today's humanity – capitalism* (Pravda 1 March 1961). Developing a stereotype around the term *imperialism* has basically the same connotations, but some of the negative characteristics of the Western world are interpreted more prominently. The motive of the aggressor is dominant, while the aspect of dichotomization is supported here by the comparison:

Pretože k súčasnému imperializmu ako noc ku dňu patrí aj špinavá vojna vo Vietname, potláčanie národnooslobodzovacieho hnutia v Afrike, Latinskej Amerike, podzemné výbuchy atómových zbraní, podvratná špionáž, budovanie vojnových základní okolo socialistického tábora, úklady proti mieru, túžba západonemeckého imperializmu po atómových zbraniach a revanš / Because contemporary imperialism, like night and day, also includes the dirty war in Vietnam, the suppression of the national liberation movement in Africa, Latin America, underground explosions of atomic weapons, subversive espionage, the construction of war bases around the socialist camp, plots against peace, the desire of West German imperialism for atomic weapons and rematch (Pravda 1 May 1966).

[...] *imperializmus bez násilensva, lúpenia a prelievania krvi nemôže existovať / [...] imperialism cannot exist without violence, looting and bloodshed* (Pravda 1 May 1966).

The first example indicates the use of expressive names with negative emotional value when forming the linguistic image of the enemy, e.g. *špinavá vojna, podvratná špionáž, hazardný útok imperializmu či zahŕňajúci imperializmus / dirty war, subversive espionage, gambling attack of imperialism or festering imperialism*. Although the term appears in the text as well, in the case of its concretization it is often related to the American and West German imperialism. In connection with the presentation of imperialism in the position of the world aggressor, the socialist press consistently appeals to the motive of fighting against it (*v boji proti agresívnemu nemeckému imperializmu; jednotný postup revolučných síl v boji proti imperializmu; jednotný postup proti vytrvalému úsiliu svetového imperializmu*) / (*in the fight against aggressive German imperialism; united action of the revolutionary forces in the fight against imperialism; united action against the persistent efforts of world imperialism*). The motif of *the struggle* was contrasted with the motif of *the struggle for something*, which enabled to create oppositional constructions (*stanovenie nových úloh v boji proti*

*imperializmu, za socializmus a komunizmus; pri medzinárodnom sviatku robotníckej triedy, pracujúceho ľudu a všetkých národov bojujúcich proti imperializmu, za mier a socializmus) / (setting new tasks in the struggle against imperialism, for socialism and communism; at the international holiday of the working class, working people and all nations fighting against imperialism, for peace and socialism). We can see that after August 1968, the stereotype of external and internal enemy is interconnected, which reflects the example of 1970 – **boj proti imperializmu je prázdnu a lživou frázu, ak nie je nerozlučne spätý s bojom proti oportunizmu / the fight against imperialism is an empty and false phrase if it is not inextricably linked with the fight against opportunism.***

The use of metaphor that represents imperialist danger and aggression in the world is no exception (*čierne mraky vojnových príprav imperialistických mocností; v obklúčení imperialistických dravcov) / (black clouds of war preparations of imperialist powers; surrounded by imperialist predators*). The second example can be related to the concept of dehumanization of the enemy, although the chosen linguistic form, *a predator*, has certain elements of generalization. Secondly, together with the terms *capitalism* and *imperialism*, *colonialism* in the sense of an associated phenomenon also appears in the stereotype of the enemy. In an effort to build a negative linguistic image of the Western world, the press portrays colonialism on two levels. One emphasizes its unsustainability in the modern world, its disintegration and liquidation:

Pri hľadaní východiska nájdú ľudové masy, vedené komunistickými stranami, pokrokové sily vo všetkých krajinách cestu k porážke mocenskej elity monopolistickej buržoázie, k likvidácii zvyškov koloniálnej sústavy imperializmu [...] / In search of a way out, the popular masses, led by the communist parties, the progressive forces in all countries will find a way to defeat the power elite of the monopolistic bourgeoisie, to liquidate the remnants of the colonial system of imperialism [...] (Pravda 12 February 1967).

[...] bojom dvoch protikladných spoločenských systémov, socialistickými a národnooslobodzovacími revolúciami, zaníkaním imperializmu, likvidovaním kolonializmu a prechodom ďalších a ďalších krajín na cestu socializmu / [...] the struggle of two opposing social systems, socialist and national liberation revolutions, the demise of imperialism, the liquidation of colonialism and the transition of more and more countries to the path of socialism (Pravda 3 August 1961).

On the other hand, a national liberation motive with the support of the socialist establishment can be identified here. In the context of the stereotype of the enemy, socialism appears as a friend, ally and support of all (usually African) countries fighting against capitalism, imperialism and their colonial system. It is about fulfilling the ideological pillars of the Eastern bloc manifesting equal collectivism, joint ownership, fair work for all, etc. Support for such countries is expressed in the official media. Based on the analysis and interpretation of stereotypes and their language processing, we agree with the findings of E. Krekovičová (2005, p. 15), according to which “spontaneously created and functioning images (especially hetero images) generally tend to be ambivalent. Deviation in one direction or the other (to the negative or axiological pole) signals either insufficient knowledge [...], a certain subordinate position in the social ladder, or the intense influence of ideology“. In this

case, within the asymmetric relational model in a socialist society, it concerns both the hierarchization of status and the influence of the political ideology of the ruling regime. Binding, or the binding and thus manipulative action of the stereotype is based on belonging to a collective and the need for sociability, which are demonstrated on the basis of acting/thinking according to the stereotype. By accepting the stereotype, the individual “confirms his belonging to a ‘progressive’-minded community, or his will, so that he does not appear as excluded from this community“ (Dolník, 2005, pp. 56 – 57).

4.2.2.3. External versus internal image of the enemy

The linguistic image of the domestic enemy can be identified through the manifestations of stereotypification on an ideological basis, and this results either from the symbolic or real ostracization of an individual or a part of the community. In the period of socialism, we focus on the internal enemy identified within the Communist Party, especially among its higher officials. It was a threat that was more dangerous for the socialist regime than a known enemy operating outside its borders, because it pointed to failure, or the imperfections of the ideology of socialism at its core. Despite the fact that in the period of the 1950s, an example of the construction of a linguistic image of the enemy is offered on the example of a constructed political process with Rudolf Slánský, we decided to choose an example of stereotypification as an example from the 1960s – a change in the view of the political scene under the influence of the ideological context of events in of 1968. One of the motivations for this decision is the treatment of the Slánský process in the Czech scientific environment, from the historical, political and, in recent years, linguistic, media and discourse aspects (see Bartošová, 2016; David – Davidová – Místecký, 2021; Horáková, 2019; Svobodová, 2016).

The new situation in the extra-lingual context that affects the political-ideological stereotypification of the image of the domestic enemy is connected with the differentiation of the political scene. Its different direction was illustrated by the emergence of the reform wing of the Communist Party of the Czech Republic known as *muži Januára / January Men* or *dubčekovci / the Dubčekes*, who promoted the principles of socialist democracy (socialism with a human face). Due to the inclusion in the socialist camp, domestic politics was dominated by a left-wing orientation, and the reform wing was attributed with leaning to the right. The division into right and left (so-called right-left orientation) can be investigated through the conceptual model of orientation metaphor (Lakoff – Johnson, 2002). Spatial perception (see e.g. Imaiová, 2017, pp. 32 – 35) is the starting point for research on the right and left orientation in cognitive linguistics. However, the shift in social values resulted in a change in connotations. The connection to political parties and directions was emphasized,⁷² while we

⁷² In the political environment today, the left is evaluated positively, liberally, pro-socially and modernizing, while the right has acquired conservative tendencies. Under the conditions of socialism, communist parties were evaluated as left-wing, and representatives of the reformist left or left-wing opponents were clasified on the right. J. Bartmiński (2016, p. 132 – 133) therefore considers them to be the subject of polemics and political-ideological battles with an emphasis on the transformation of meaning at the level of metaphorization (transition from the category side of the body to the category political direction) and axiological conversion (transformation of value signs).

noted the concept of right-left political orientation exclusively in the years 1969 – 1970. Despite the fact that it is only a short period, its informative value is high in terms of ideological interference. We interpret it in connection with the historical and political changes during the Prague Spring, but especially in the context of the coming normalization after August 1968. These events are connected with a personnel change in the leading party position of general secretary (A. Dubček was replaced by G. Husák), which directly affected the sphere of language and communication. The “language of normalization“ of Husák’s era was attacking the reform representatives of the Communist Party from 1969, through emphasizing their destructive tendencies in politics, the abuse of power, and the threat to socialist life and development in the country. Thus, the logical result of the transformation is the depiction of the Prague Spring, reforms and personalities in a negative sense, or in the position of a dangerous enemy of the ideological regime. In general, it can be stated that it is a linguistic communication manifestation of ideology under the influence of an extralingual context, the analysis of which showed several characteristic tendencies corresponding to the theoretical-methodological concept of the construction of the linguistic image of the enemy (see Nečasová, 2020, pp. 28 – 37, Pullmann, 2016, pp. 72 – 81). After the opponent in the domestic society (principle of differentiation) was defined, the contrasting placement of the right and left wing comes to the fore in one sentence construction, which highlights the contradiction of individual directions (principle of dichotomization):

[...] najväčším nebezpečenstvom u nás, hamujúcim progresívny pojanuárový vývoj, sú rôzne radikalistické požiadavky a názory – pravé i ľavé / [...] the biggest danger in our country, inhibiting progressive post-January development, are various radical demands and opinions – right and left (Pravda 8 January 1969).

A v podstate pod tým všetkým sa neskrývalo nič iného ako stará, nezmieriteľná antitézna revolučnej ľavice a kontrarevolučnej pravice, vedeckého svetového názoru a buržoáznej ideológie [...] / And basically, nothing else was hidden under all this but the old, irreconcilable antithesis of the revolutionary left and the counter-revolutionary right, the scientific world view and the bourgeois ideology [...] (Pravda 1 May 1970).

The focus on the right was more frequent, and it acquired an absolutely negative meaning in the years 1969 – 1970, which, according to Nečasová, indicates the third stage in the process of creating the image of the enemy, related to the axiological dichotomization. Hierarchization is based on the construction of superior and inferior positions in social discourse. Considering the reflection of the image of the enemy in the form of the reformist right-wing wing of the Communist Party of the Czech Republic, the accusation of opportunism⁷³ is interpreted through the terms *oportunizmus*, *pravícový oportunizmus* či

⁷³ With regard to the era, the term “opportunism“ means the subordination of the class interests of the proletariat to the interests of the bourgeoisie and the abandonment of the struggle for the socialist revolution. It was synonymous with unprincipledness and profiteering (SSJ, 1960). It is associated with the ambition of the individual, in opposition to the preferred collective behavior, with disrespect for principle and truth. Opportunism was used in the dictionary of the time as a pejorative that was used to criticize ideological opponents. It denoted persons who disagreed with the party’s policy, enemies of socialism, renegades or expelled party members (see Kabát, 2011, Pruša, 2011).

*pravicovoopportunistické tendencie*⁷⁴ / *opportunism, right-wing opportunism or right-wing opportunistic tendencies*. In the media, there is an appeal to fight against these manifestations, to expose them, to cleanse society, to get rid of them. In the form of an enemy, and thus in a hierarchically inferior position, the political direction and also its representatives was interpreted. At the same time, the principle of homogenization applies, which is manifested by the linguistic use of the plural form. According to Nečasová (2020, p. 32), the image of a unified collective is preferred over concretized individualities. This also deepens the division of society on the level of *my ↔ oni / we /us ↔ they/them*:

*S ťažkými dôsledkami a prejavmi jedných i druhých zápasí vedenie strany dnes, pričom rozhodujúci je **politický boj proti pravicovo-opportunistickým silám** [...] / The party leadership struggles today with the difficult consequences and manifestations of both, while **the political struggle against right-wing opportunistic forces** is decisive [...] (Pravda 6 June 1969).*

*V záujme toho, aby do ústrania utiahnutí **reprezentanti pravicových oportunistických síl** docielili čo najväčší úspech, od svojej porážky hrajú sa na martyrov, vyhlasujú sa za ľudomilov / In order for the withdrawn **representatives of the right-wing opportunist forces** to achieve the greatest possible success, since their defeat they have been playing martyrs, declaring themselves philanthropists (Pravda 4 August 1970).*

The newly introduced term of right-wing opportunism (it did not appear before 1969) was found in a specific connection with the terms *antisovietsky, antikomunistický, protisocialistický, antisocialistický / anti-Soviet, anti-communist, anti-socialist, anti-socialist* that appeared as a synonym for the term *revizionistický / revisionist*:

*[...] žiadne, prinajhoršom iba minimálne snaženia a teórie **pravicových oportunistických, antisocialistických a antisovietskych tendencií** / [...] none, at worst only minimal efforts and theories of **right-wing opportunist, anti-socialist and anti-Soviet tendencies** (Pravda 4 August 1970).*

*Ved' rozchod s nositeľmi **pravicovoopportunistických a revizionistických názorov a tendencií** pomôže upevniť rady strany [...] / After all, parting with **the bearers of right-wing opportunist and revisionist views and tendencies** will help strengthen the ranks of the party [...] (Pravda 2 April 1970).*

In addition to the expressions mentioned in the concept of the internal enemy, the negativity and subordination of the right to the preferred line are supported by evaluative expressions. The portrait of the right and its members is depicted in the official party discourse after 1968 as *kontrarevolučný, sektársko-byrokratický, falošný, farizejský, alibistický, zbabelý a karieristický / counter-revolutionary, sectarian-bureaucratic, false, pharisaical, alibi, cowardly and careerist*. It was attributed a desire for power, an effort to dominate the state and destroy or undermine the basic pillars of socialism. Right-wing

⁷⁴ There was no uniform orthographic notation in the contemporary texts. We encounter the forms right-wing opportunist and right-wing opportunist, but also the expressions right-wing opportunism, *pravicovoopportunistický* aj *pravicovo-oportunistický*, ale tiež výrazy *pravicový oportunistizmus, pravičiarcky oportunistizmus / right-wing opportunism or opportunistic right, or oportunistická pravica / opportunistic right*.

politicians were publicly defamed in the press, and being called *pravičiar* / a right-winger was an indicator of a dubious character:

Za optickým klamom monolitnej, produbčekovskej národnej jednoty, za fasádou zmanipulovanej verejnej mienky sa skrývali a maskovali skutočné zámery a ciele pravice: ovládnuť celú stranu a štát, zvrátiť socialistické zriadenie a odpútať republiku so spoločenstva socialistických krajín a najmä od Sovietskeho zväzu / Behind the optical illusion of a monolithic, Produbček national unity, behind the facade of manipulated public opinion, the real intentions and goals of the right were hidden and masked: to dominate the entire party and the state, to overturn the socialist establishment and detach the republic from the community of socialist countries and especially from the Soviet Union (Pravda 1 May 1970).

Pravičiar šíria *ohováračky, klebety, anonymné správy*, v ktorých *zveličujú a prekrúcajú* nedostatky týchto súdruhov i z obdobia pred 15 – 20 rokmi. / *Right-wingers spread slander, rumours, anonymous reports in which they exaggerate and distort the shortcomings of these comrades even from 15 – 20 years ago.* (Pravda 2 April 1970).

Belonging to the right was perceived in the connotations such as *upadnúť do oportunistického a pravičiarkeho bahna* / *falling into opportunistic and right-wing mire* (Pravda 4 August 1970). The stereotype of the internal enemy points to the diametrical difference to the ostracization of the right, its pernicious influence and subversive activity, which were interpreted as an enemy element in the party media due to the deviation from the official line. There is also the principle of essentialization, which “*principally comes from the idea of two homogenized and essentially, ontologically completely different entities. In this phase of the construction process [of the enemy, PM], otherness is created on the deepest basis, the enemy has a completely different essence and has almost nothing in common with the determining subject*” (Nečasová, 2020, p. 33). Furthermore, Nečasová mentions the principle of objectification, dehumanization and demonization involved in the process of constructing the enemy. However, in the examined texts of the official party discourse, we did not notice the occurrence of examples that would justify their application in the case of the stereotype of the internal enemy in the concept of right-left political orientation, although we cannot deny their existence in wider period material. We assume that also examples that support the application of the mentioned principles might be found in case the time frame of the research sample will be extended.

4.2.3. Meaning and function of contrast in the political-ideological stereotype

Politically-ideologically determined stereotypes in the official party discourse show a clear degree of contrast derived from the polarization of society during the Cold War. Qualitative analysis, categorization, and relational-interpretive comparison of two mutually contrasting political subjects that were interpreted in the previous subsections points to the reflection of ideological aspects through language in contemporary media and ideological

discourse. Stereotypes constructed in contrast also fulfill a stylistic function involved in the formation of media communication in a specific environment. We agree with R. Fowler (1991, p. 10), who says that “whatever is said or written about the world is articulated from a specific ideological position: language is not a transparent window but a fractured structured medium“. The information presented in the media is the result of the subjective interpretation of the submitter and, within the historical context from which it originates, represents reality influenced by the structure of the media, specifically the party press, and the values of society.

Denomination of the political subject developed mainly in the 1950s, and also consideration of its characteristics, properties and evaluation in the construction period and the following period, which are captured in the stereotyped language image of both the ally and the enemy, are realized on the positive-negative axis. Both positive and negative elements are an expression of inherent as well as adherent expressivity, but they often acquire a complex meaning (semantic aspect) only after taking into account the extralinguistic, socio-historical and ideological context (see Figure 2). As Findra (2009, p. 164) states, the context is an expression of the relationship and mutual conditionality between the text, a specific communication situation and wider social and contemporary contexts, on the basis of which we can determine the relationships and function of specific elements that make up the style of the journalistic text in the party discourse.

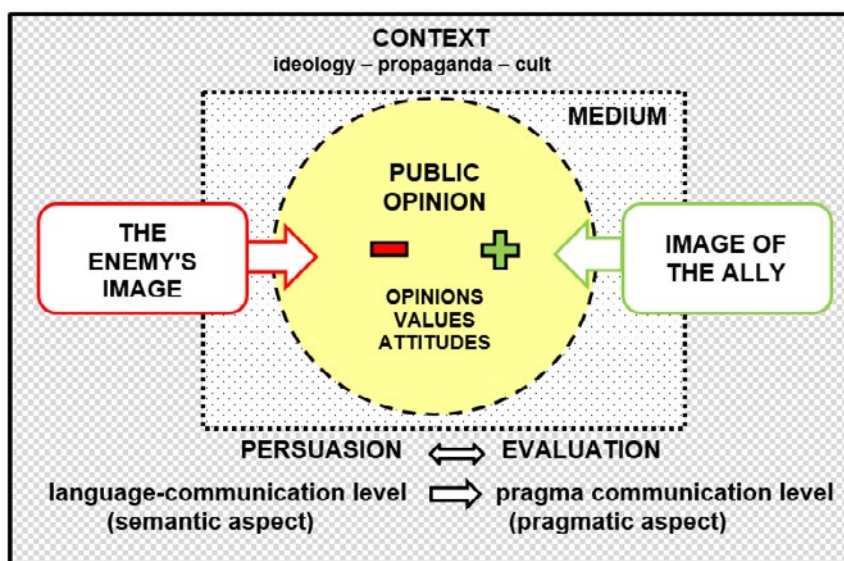
The contrast in the stereotypes of the socialist period pits basic motives against each other. In opposition to the elements of violence in the image of the enemy reflected in the categories of betrayal, superiority, aggression and exploitation, the opposite is naturally emphasized in the image of the ally and friend – the desire for peace, stability, cooperation, building and developing physical and ideological achievements. The ally is great, strong, kind, noble, helpful and fearless. In the media text, it is a combination of several reference approaches participating in the creation of the value system of society, which we identify as a reference to the nation/ideological system (in the sense of East – West), a reference to a person (cult of personality versus cult of the enemy), and also a reference to selected negative attributes (see Fowler, 1991, p. 15). The initial political-ideological stereotype found in the context of presented linguistic images of political subjects is based on the contrasting pair East (socialism) – West (capitalism). With regard to contemporary propaganda and the valid paradigm, it can be interpreted very simply with the equation East = good and West = bad. On the basis of the analyzed media releases in the party discourse, we can expand these categories in terms of the principle of nomination and predication, which crystallizes several complementary contrasting pairs functionally representing the position of ideological systems in the Cold War era: 1. a protector – an oppressor, 2. family – foreignness, 3. a teacher – a traitor, 4. glorification – degradation of the political subject, 5. a fighter for peace – an aggressor, 6. pacifism – militarism, 7. progress – decline.

The evaluation of both systems presupposes an interpretation towards pragma-stylistics and the pragma-communicative level of the text (Figure 2). On the one hand, strength, greatness, glory, courage, heroism, confidence and hard work that are associated with the glorification of the individual are attributed to the East. The Eastern Bloc and primarily the Soviet Union thus appear as a positively evaluated role model, an authority, a brother, a friend, an ally and a builder, both literally and figuratively. On the other hand, the West, capitalism and especially the United States of America are depicted with attributes of

fear, danger, decay, death, oppression, mistrust and betrayal in conjunction with the evaluation of the whole, not the individual. Linguistically and ideologically, the image of an enemy threatening the construction and achievements of socialism is constructed here, the so-called socialist democracy and a “happy future“ heading towards communism. At the pragma-communication level, in connection with stereotypification in media party discourse, the addressee’s relationship with the recipient (pragmatic aspect) is emphasized, which is built in cooperation with several dominant factors embedded in the relational scheme in Figure 2.

The basic text-forming and style-forming factor in the background is the extralingual context, the value, evaluation and opinion-forming part of which is the ideology promoted by propaganda. One of the main tools of propaganda was the means of mass communication. Public opinion was thus formed in a precisely defined opinion space managed by higher control bodies, including censorship. The investigated contrasting relationship and the form of expressive naming of the political subject, but also the principle of stereotypification, enters the limited space of public opinion equally influenced by the context and adapted to the needs of the party periodical. Attitudes and opinions, which are formed in this way and presented in a finished form to the recipient, can thus be characterized as a strongly polarized, subjective and pro-ideologically formed construct. The contrast, on which the language images of domestic and foreign political subjects are built, is related to the more broadly conceived stereotyping of society and enables the public to present simple, clear and mutually exclusive formulas based on the principle of *either – or* without the possibility of a middle way.

Figure 2. Relationship diagram of public opinion formation with use of contrast.

5. Stylistic potential of ideology in the discourse of the socialistic era

The previous analyzes of media communications (or in the wider context of media discourse) presented in individual chapters are characteristic of the dominance of an interdisciplinary approach from a methodological point of view. This takes into account scientific fields between the poles of linguistics and history, sociology, psychology, as well as media studies. Critical analysis of discourse, which appears as a key factor, unites all applied insights under their research into social and power asymmetry reflected through language in the media space of the socialist party press. Considering the influence of ideology in language, as well as ideologically determined language expressions present in media communications, we have eventually come to the opinion that is based on research about the functional representation of political ideology in relation to stylistic factors. This is reflected in the reinterpretation of their effects on the text. We consider ideology as a socio-political phenomenon to be an extra-lingual determinant, whose application leads to the ideologization of the communication situation, communication environment and communication code, mainly as for use of verbal styles. Referring to the researches and analyzes in the previous chapters, we state that these are mainly lexical stylistic units in both the notional and the emotional-expressive macroparadigm. Their classification is conditioned by an external factor and the symptom resulting from it (e.g. ideologically symptomatic lexemes in chapter 3.1).

A short insight into the issue of stylistic units shows that in the conditions of the Slovak, or the Czechoslovak stylistics this matter has developed since the 1950s (see Hausenblas, 1955; Pauliny 1955). Later, in a study on the development of stylistic factors J. Chromý (2012) pointed out some inconsistencies in their initial treatments, as well as their evaluation and perspectives. Currently, one can rely on the pillars in Slovak (Findra, 2013; Mistrík, 2021) and Czech production (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008; Hoffmannová et al., 2016; Minářová, 2011) that apply a common classification into objective and subjective factors. For our further research, we mainly come from the findings of the Mistrík-Findra school. Since stylistic factors represent a combination of linguistic, psychological, philosophical or social ones, which affect the final form, meaning and function of the text, and none of them enters this process independently, we should approach this issue in terms of mutual relationships. With regard to the research of the language of the socialist era, then our goal is not to analyze individual stylistic factors or to create a new category under the influence of ideological elements in the contemporary context, but to include the factor of political ideology into a generally valid equation, pointing to the present modifications that we identified in the research material samples (see diagram in Figure 3).

Among other subjective stylistic factors, the *author* and the associated individual characteristics and determinants of the text – gender, age, education, temperament, intellectual maturity, socio-cultural background and skills – have the exclusive position. The result in the relationship *author* + *ideology* is primarily a change in the political, social, cultural or ideological beliefs of the author, which can be either individual, realized under the

influence/pressure of the collective, or the environment. J. Chloupek (1974) considered the ideology operating in society to be one of the factors of social dependence of the author. Due to the exclusion of the author's personality from the research sample, the individual style that could be present in media texts was not the subject of analysis, and therefore an objective characterization of the concrete reflection of these parameters in ideologically determined communications is not appropriate. However, taking into account the legislative background of changes related to the media environment during the period of socialism, it can be concluded that this relationship is fundamental for functioning of censorship and self-censorship in the official party discourse. Since it was a personal belief, current research and applied methods cannot determine its impact, but the influence on the author's subject is evidently present and in accordance with the applicable laws (Act No. 81/1966 Coll., Act No. 127/1966 and its amendments from 1968 and 1969) was controlled and enforceable by the control authorities. Although this relationship was valid in the official party discourse, the effect of ideology on the addressee was or could be different in the environment of the so-called underground, or in the official sphere during the short period of democratization changes and the abolition of censorship measures in 1968.

We can observe a more obvious impact of ideology in the category of objective stylistic factors defined according to Mistrík's classification (2021, p. 411 – 416), which include the *addressee, environment, subject of the text and goal, or function of the text*, despite the fact that they all pass through the personality of the author, which Findra (2013, p. 244) considers a paradox from the point of view of text creation. Based on Findra's opposing pairs of objective properties characteristic of functional styles, media releases of official party discourse classified as journalistic style are related to the factors *public, official, written and monologic* in connection with *the absence of the addressee* (Findra, 2013, pp. 244 – 248). The configuration of stylistic factors that influence the text from external positions is unique with respect to the communication situation and/or communication environment, but it ultimately preserves the properties of the formal and content model structure of the text.

In the relationship *addressee + ideology* in the period of socialism, despite the theoretical understanding of the addressee of the media text in terms of collectivity – public/unknown/officiality, we perceive its dominant absence, concretized by the absence of feedback relationships typical of contemporary media discourse (through a comment platform or discussion forum). The addressee, as well as the author, is affected by censorship that does not allow open discussion, especially contradictory, in the form we understand it today. The media discourse made it possible to react to the published texts to a certain extent, but the reactions moved in the official sphere and went through the editorial office subject to control bodies. In recent years, K. Tvrda (2018, 2019a, 2019b) has devoted her research to dialogic networks that are connected mainly thematically. With regard to the addressee as a stylistic unit/agent, one can also take into account the way of conceptualizing ideologically dominant aspects in opinion journalism, as well as attitudes and opinions that were directed to it in a concentrated, schematic, stereotyped and regime-approved form, often with the use of imagery and expressiveness (metaphors, slogans, stereotypes, collocations).

The relationship *environment + ideology*, while the environment is interconnected with public, media and official attributes, was manifested through the creation of conditions and rules applicable to functioning of the party press and all texts published in it. The context,

from the point of view of the media platform, was adapted to the currently valid law on mass media, the effect of (self) censorship and it existed with regard to the current socio-political situation. The editors adapted and modified the texts in favor of the regime and its representatives, who were portrayed positively, with an emphasis on contribution and meaning, as was also clearly manifested on the linguistic level, where the initially constructive motives full of enthusiasm, optimism and the expectation of progress fell over time to the level of cliché and stereotypes. Another argument in favor of the presented statement is the personnel change in the editorial office (*Pravda*)⁷⁵ / (*The Truth*) or the extinction of the periodical (*Kultúrny život*) / (*The Cultural Life*) in the breakthrough period after August 1968 as a reaction to the activities of individuals or the entire collective.

With regard to the subject of the text as one of the objective stylistic factors, we take its characteristics according to Mistrík into consideration. The author understands this subject more broadly – as a combination of the topic and the object of observation –, distinguishing the subjective understanding of the author from the objectively given topic. The author considers the definition of the subject and the topic related to it to be a controversial issue from the perspective of stylistic factors (2021, p. 415). The topic represents a specific area, as it is not an objective, but not an unambiguously subjective stylistic factor. As Findra (2013, p. 248–249) states, it is not tied to a specific communication situation, nor does it significantly affect the genre and stylistic character of the text. The topic as such does not shape and does not modify the language style, which is the journalistic style in this case. This means that one topic can be processed in different genres and functional styles. At the stylistic level, Findra perceives it as a content category in the in-depth structure of text construction, distinguishing between *content* in terms of a part of reality carrying information between the expedient and the recipient, and *a topic* that makes the given content specific.

However, despite dividing the topic outside the spectrum of style-creating agents, we can objectively emphasize its connection with the influence of political ideology in journalistic communication, as Mistrík (2021, p. 415) states: “Whether the attention is paid to the existence of a phenomenon, the emergence and development, properties or causal relationships in a particular speech, may depend on the subject, but also on the objective need. “ In the case of ideologically conditioned discourse, we are inclined to think it is the objective, or an inevitable need that is given by the socio-political demands and expectations placed on the official party discourse and official media platform of the party. The presence of ideology in political discourse results in the profiling of the thematic focus of analytical texts. This is particularly evident in the case of public holidays (ideologically determined holidays such as May Day), ideologically motivated anniversaries (the end of the war on May 8, the Great October Socialist Revolution on November 7) or the life anniversaries of important living and non-living personalities of the Soviet Union. The pieces of communications of this type were uniform, and although they could partially differ from year to year or from periodical to periodical in terms of stylization and/or formal organization of the text, the motive, theme and interpretation of the key aspects captured in the core of the text remained the same. They reflected an Eastern-oriented interpretation of ideology, stereotyping at the

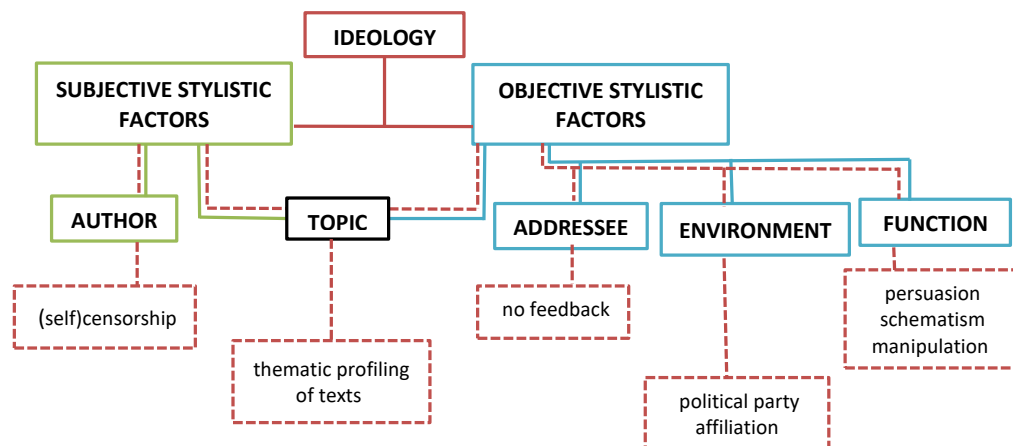
⁷⁵ In the post of editor-in-chief, he replaced Mária Sedláková, a participant in the special congress of the Communist Party of the Czech Republic in Vysočany, who was later expelled from the party, by B. Trávníček, who was the editor-in-chief until his death in 1987.

level of East – West, a friend – an enemy, characterized by the increased occurrence of conceptual metaphors and glorification associated with the cult of personality. Outside of specific days, the ideological conditioning and influence on the subject of the media text was reflected (together with the functioning of censorship) in the positive, or optimistic texts in which the political, economic and social advantages of the socialist regime were highlighted in strict contrast to the Western countries of the capitalist bloc led by the USA, England and France. Any criticism of domestic conditions is directed either to the ostracization of the domestic enemy, or it is published with the aim of motivating, supporting and increasing production, fulfillment of obligations and progress in the economic field through comparison between individual enterprises, or districts or countries.

The goal, or *the function* of the text is part of the group of objective style-creating agents and fulfills an important role of the so-called the transit surface of other factors affecting the text, and at the same time the intersection on which individual language styles are defined. It can therefore be described as an integrating factor. The basic function of a journalistic text, specifically an analytical journalistic text, is to inform, obtain, and convince the addressee, and taking into account the pragmatic aspect present in journalism, the evaluation associated with axiological perception also comes into play. The presence of ideological tendencies in the media environment deepens the persuasive function of the communication, which at the same time acts as a complement to the environment of the party periodical. With regard to the above-specified control supervision over the media platform, the affiliation of the media to the party or its subordinate components, the manipulative aspects are interpreted, strengthened or supported by opinion and value stereotyping and the schematicity of society, as we demonstrated when analyzing party discourse communication from a pragmatic and stylistic point of view (chapter 4). A secondary but no less important factor is also the absence of feedback relations and/or an alternative platform outside the official political-ideological line (rarely and with a certain irregularity associated with the risk of its operation, one can consider the underground).

In summary, we can conclude that ideology in the period of socialism, considering stylistics, fulfilled the function of a supplementary and background-acting factor, which more or less acted on the text through each of the style-creating factors, both subjective and objective. The model of their connection and relational synergy is comprehensively captured in Figure 3.

Figure 3. Relationship diagram between ideology and style-creating agents (Author: P. Molnárová).

In the context of the interpretation of ideologically conditioned media (publicist) texts, we agree with the statement of the authors M. Čechová, M. Krčmová and E. Minářová (2008, p. 85), which points to the need to respect the reflection of the contemporary environment and communication situation. The phenomena that affected the social, societal or political environment in the past were different than they are today, and the approach to them was different than that of the contemporary researcher or reader.

Despite the primary research intention of this work on the period-based political-ideological discourse, this focus does not exclude, on the contrary, it inspires to look for connections, compare, or to examine older texts by analogy with the current, already dominant electronic political, media, as well as ideological discourse. Ideology in the 21st century is mostly interpreted with a negative connotation linked to the totalitarian regimes of the previous century. However, this does not mean that today's society, and especially the media-political discourse, are not ideologically conditioned⁷⁶ – by a set of opinions (ideas) on the issue of national, racial or religious, political or gender preference, access to the environment, human rights, freedom of speech and many others. From this point of view, democracy is just another, currently preferred and dominant type of ideology, political, opinion and value arrangement of society, such as socialism and communism once were,

⁷⁶ T. Eagleton (1991, pp. 1– 2) presents an extensive list of valid definitions of ideology, and we select a few for illustration: ideology is a) the process of production of meanings, relations, signs in social life; b) a set of ideas characteristic of a certain social group; c) (false) ideas legitimizing dominant political power; d) systematically distorted communication; e) formant of human thoughts motivated by social interests; f) necessary social illusion; g) a summary of opinions focused on some activity and others. Based on the above, we agree with the author's claim (1991, p. 193) that ideology represents a suitable way of categorizing a wide range of phenomena under one name, while some of the named definitions are neutral, some are pejorative, a certain number appear complementary, others are mutually contradictory.

before these there was the period of monarchy, tribal communities or the idea of a utopian society by T. More.

The bridge between socialist and contemporary political-media discourse is the goal, or the function of a political, media or other public entity that stands in the background of the linguistic form of the communication, as it influences the addressee and the media text, especially in the widely available, rapidly changing and constantly updated online space. On the one hand, it provides opportunities to reflect on social events, but on the other hand to evaluate it, to take a stand against it and to develop its value-creating potential, which is much more differentiated and relaxed compared to the period of socialism. The axiological angle present in the language thus enables to interpret social values through the text, but also to understand the values, social events and the author's attitude that are reflected in the text. Moreover, these also include author's work with expressions, their selection and arrangement, which outlines the current state of language and communication culture in online environment. Nowadays, texts of opinion journalism, similarly to the period of socialism, are based on the application of figurative elements, conceptual metaphors, on building a cult of personality, glorification and degradation to even vulgarization of the political subject, which, following the outlined axiological dimension, is manifested mainly by deepening the expressiveness of the communication, often derived from the current extralingual context. It is therefore possible to talk about the value potential of contextual expressiveness in political media discourse. However, while the socialist era was characterized by schematicity, stability of motives and customary stereotyping, as a result of which language became predictable, clichéd and "wooden". The era of electronic media dominance, online journalism, as well as the extralingual context are characterized by dynamism, rapid transformation and constant development progressing from minute to minute.

Usual schemes and paradigms in language and communication, culture of expression, functional style or genre differentiation of texts, and also in society as such are modified, disturbed and liquefied. The twenty-first century has moved us into the post-factual and post-truth era, into the historical stage of liquid society and liquid values that are reflected in the media as well. The theory of liquid society is not new (see Bauman, 2008; Eco, 2016), but its interpretative application is usually considered in the line of sociology or media studies⁷⁷. The potential of a comparative view of journalistic, politically oriented texts not only through media optics, but also through linguistic, stylistic, and interdisciplinary connections with sociology and political science in the current postmodern era shaped by the electronic environment and the phenomenon of crisis (economic, social, environmental, moral, ethical, corona crisis, identity crises and i.) offers to take into account broader theoretical backgrounds. The theory of liquid modernity is based on the metaphor of constantly changing relations in society at all levels. Norms and patterns of behavior lose their usual form, and the dynamism of development does not allow them to take on a new stable form, as a result of which it is not possible to create or in the long term evaluate reference frames of human action filtered into political and political communication culture through the media. According to Bauman (2008, pp. 9 –11), the united concepts of politics and power are

⁷⁷ The latest in Slovak conditions Krištof – Sámelová – Vadíková, 2021.

diverging, which, due to the absence of political control, is turning into an instrument of uncertainty and instability, while the social understanding of power and its functions are declining. Usual structures of social organization are transformed into networks characterized by randomness. Fast, consistent and purposeful forgetting is preferred over memorization and learning, as the emphasis is on flexibility, the ability to quickly change tactics, attitudes, opinions, seize opportunities over strategy and predetermined preferences.

In addition to Bauman, U. Eco (2016, p. 9) also points to a sharp shift towards individualism that results from the crisis of society, in which political subjects, as well as people in general, become each other's rivals, opponents and adversaries to be feared and act against him with force.⁷⁸ Both authors agree that the currently preferred solution to this situation is an attempt to make yourself visible, draw attention to yourself, regardless of the cost or suitability of this type of behavior. Such behavior is often part of, or an evasive maneuver when transferring responsibility to other subjects or a shift from effective management (especially in the political sphere) to theatrical sensationalism.

Despite the fact that developmental factors within the extra-lingual context and the technical background in which the media political discourse is embedded undergo natural change, the functions of language and the language-communication techniques used to fulfill them usually remain essentially unchanged. Knowledge of the language of the socialist period can thus be understood and interpreted on two levels: on the one hand, as research with the aim of enriching knowledge about the language, its form, function and use in the historical stage of Slovak history, which is closely related to the interdisciplinary connection enabled through the analysis of the period language to contribute new insights and information to historical research. On the other hand, as we have emphasized, the language of the socialist period is not a section standing alone, but can be compared with the currently developing trends and linguistic research of the current political-media discourse in transformed conditions, while its pragmalinguistic and axiological potential comes to the fore here.

⁷⁸ Regarding this and with reference to the comparison of contemporary and socialist discourse see Molnárová, 2022c.

Conclusions

The period of socialism, with all the positive and negative aspects attributed to it, was a relatively long, substantial and formative part of our national history. Even today, more than thirty years later, there is no stable evaluation and interpretation of this historical stage that affected all aspects of society, political, economic, and cultural included. In the long term, we still have not gained enough distance and perspective to make an objective assessment, but each additional research enables to reveal a new perspective, and thus creates a complex mosaic of that time, however, still not comprehensive. The monograph *Language of the socialist era from the perspective of the social and pragmatic communication* is another piece of the puzzle presenting the analysis and interpretation of linguistic and communicative aspects of the socialist era within the years 1948-1970.

This publication is the result of several years of focused and gradually expanding research into the party press, particularly with focus on analytical journalism, the influence, manifestations and functions of political ideology (Marxism-Leninism) since all of these factors were shaping the style of media communication in a specific extra-lingual environment. The interdisciplinary insight into these issues places this work on the border of several dominant humanities and social sciences, primarily linguistics and history. Moreover, media studies, political science, sociology and psychology have an equally important position and influence on research results as well. We do not perceive linguistics as a uniform phenomenon, but we reflect its interdisciplinary position, as a result of which we move from sociolinguistics, cognitive linguistics or political linguistics to sociopragmatics, or even to pragmalinguistics within the individual chapters.

We looked at the language of the period of socialism through media communications of the analytical type, which at the time included opinion editorials placed on the front page of newspapers, as well as commentaries devoted to issues of domestic politics and economy. The official party discourse was a controlled, censored and, above all, ideologically determined platform, which included nationally and regionally published periodicals acting as the press organ of the party, trade unions or other institutions covered by the party. In this environment, we examined texts excerpted primarily from the *Pravda* daily, the central press organ of the Central Committee of the KSS, and additionally from other simultaneously published media, such as the daily newspapers *Práca*, *Smena*, *Lud*, *Východoslovenské noviny* or *Smer*. Despite the demonstrable inconsistency of the terminological apparatus related to the communication code of the socialist stage, its characteristics are not as differentiated as we have shown in the individual chapters. In case we want to create a comprehensive characterization of the language of the socialist era, with regard to the knowledge gained from the analysis of the material, we can claim the following:

Language of the socialist era is a specific communication code that is determined by the wider, socio-political, philosophical and economic context, as a result of which political ideology interferes with language and communication. However, it is not objective to talk about an ideological, but rather an ideologising language, given the fact that although the

ideological factor was constantly present and to a greater or lesser extent acted on all levels of language, it did not transform every part of it in all its complexity. Moreover, the reflection of ideology in language is closely related to the cognitive and pragmatic factor, even if the direct effect on the personality of the communication partner, the reader, cannot be proven with the passage of time, and it was not the subject of this research. Obviously, the most dominant manifestations of ideology/ideologization were present at the lexical level, in the category of general and proper nouns that can be assigned an ideological symptom. Concerning the examined set of lexical units *work, party, people, socialism, democracy, a comrade and plan*, the lexeme *work* was found to be the most frequently used in collocations. We can state that it was not only the quantitatively most dominant expression, but also the verbalization of the social, political and ideological value of this period, which was subsequently reflected in construction motifs, conceptual metaphors or stereotyping or persuasive techniques related to media communications. On the other hand, due to turning points in history, such as August 1968, related deviations on the linguistic level also appeared. A characteristic example is the application and interpretation of the lexical unit *democracy*, which formed a common, even positively perceived part of the vocabulary of the language of the socialist period until the invasion of the Warsaw Pact troops into Czechoslovakia. Since September 1968, the occurrence of the lexical unit in party discourse significantly decreased, almost disappeared, and its meaning acquired a significantly negative, or undesirable connotations, which we interpret as one of the direct impacts of the extralingual context on language.

Similar ideologising tendencies were also accentuated in proper names analyzed in connection with the development of the cult of personality on the example of domestic and Soviet politicians, among whom we identified several specificities. While the glorification present in the language and media image of V. I. Lenin represented a stable element regardless of contextual modifications, in the case of J. V. Stalin, language reflection and personality assessment take on a different contour. The year of his and Gottwald's death (1953) was an important landmark, when glorification in the cult of personality reached its peak. However, later in the 1960s, both political figures disappeared from the media sphere and official discourse, which was as a result of historical development in 1956. The third case recorded in the analysis of the linguistic image of a political figure – a significant shift in interpretation – appeared in the case of A. Dubček, whose positive image in public opinion was suddenly and emphatically modified after the invasion and the beginning of the occupation of Czechoslovakia, and he was subsequently associated with a political enemy.

The cognitive aspects of the language were further deepened in the conceptual metaphors that were analyzed on the basis of the theories of the American cognitive linguists G. Lakoff and M. Johnson with emphasis on specific contextual conditions in socialist Czechoslovakia. The figurative phenomena related to the political-ideological issues in the party press were dominantly manifested through the application of the so-called building motifs pushed by propaganda especially in the 1950s – thus, they were interpreted as years of intensive building and building enthusiasm, or progress towards a happy socialist (communist) future. The presence of ideology, as well as ideology itself, was figuratively verbalized in the motifs of a road, a building or a fight, and they appeared in the initial period (1950s) in an encouraging, agitating and persuasive way. However, as a result of the immutability of form and content over the next ten years, these images were constantly

changing into the meaning-empty cliché. The three construction metaphors were complemented, albeit to a lesser extent, by a metaphor depicting the ideological aspects of a socialist society through natural motifs, which appeared predominantly – although not necessarily – in communications published on the occasion of May Day. This concept found its representation in both positive and negative connotations.

In addition to the ideologizing aspects of language in the core of the media communication, we noted their significant presence in smaller, or framework parts of the text (subtitles) and in small text units, to which we include slogans published outside the main journalistic communication. In the headlines, it was mainly an ideologically indicative and evaluative lexicon, but expressions of ideology also affected their graphic representation or syntax, especially within the modality dominated by questions. From a formal point of view, the headlines of party discourse were mostly brief, most often four-word constructions. Political slogans and slogans published in party periodicals at the time of the death of the leading representatives of the socialist regime in the Soviet Union (J. V. Stalin – March 5, 1953) and in Czechoslovakia (K. Gottwald – 14 March 1953). On the one hand, they reflected the elements of the ideologically symptomatic lexicon, the usual constructionist metaphors, manifestations of a developed cult of personality associated with the glorification of the political subject, and on the other hand through their function in the media they naturally interfered in the socio-pragmatic sphere, deepening the persuasive-manipulative function and supporting a schematic, stereotypical and black-and-white perception of reality, in which the linguistic and media image of political actors was built. Thematically oriented slogans illustrated their greatness, strength, political, economic, social and historical contribution, fearlessness, and at the same time propagandistically pretended loyalty, unity and desire of the collective (masses of the population) to follow and support the legacy and work of glorified politicians.

While in this case it was a typical schematic, ideologically influenced linguistic expression, the slogans published in response to the invasion of the Warsaw Pact troops into Czechoslovakia in August 1968 were built on a contrasting principle. As a result of the temporary release of democratization in the country, and also in connection with the violation of its legal and political sovereignty, individual slogans mainly reflected the motives of freedom, democracy, law and belonging. For this, on the one hand, they used cultural, political, but also literary and historical references to figures and events from national and European history, arguing with quotes from important personalities, excerpts from works or speeches. On the other hand, quotes from the works of the founding ideologues of socialism were also applied in a positive interpretation. They mainly included the works of V. I. Lenin, which created a contrast with the current hostile actions of the “brotherly” Soviet Union.

The second part of key analyzes of the language of the official media and party discourse of the 1950s and 1960s is based on pragma-communication background, through which it analyzes the acquired and supplemented knowledge from the first part of the monograph. The results of the research elaborated in the fourth chapter interpret the language of the socialist period through persuasive manipulative strategies applied in the media environment, among which the persuasive function of repetition, concretization, application of statistical data, persuasive technique of building authority or constructing the image of the enemy in the press is clearly manifested. In addition to the elements of persuasiveness, the

political-ideological stereotype also served an important function and was an integral part of the socialist discourse.

The stereotypification of the language of the socialist period was, like most of its linguistic communications, built on the principle of contrast, as a result of which we noticed a positively oriented stereotype of the Soviet Union centered around the motifs of ally, brother, friend, teacher, in opposition to which stood a negatively oriented stereotype of the enemy. In contrast to the former, the stereotype of the enemy can be differentiated at the level of domestic (internal) and foreign (external) enemy, both concepts being closely linked and their underlying motive being betrayal, usually associated with militarization, the decline of the enemy regime/entity and last but not least with fascism, which as a clearly demonic element was associated with the concept of the enemy. Due to the dominant position and pragmatic function of contrast in the party discourse, we paid attention to its stylistic aspects in the text, as well as to its specific linguistic and communicative manifestations, especially with regard to the language stereotypification. The stylistic phenomenon and its function was based on excerpted examples of the denomination and evaluation of political subjects and their activities, or characteristics that were attributed to them in the media sphere. In terms of this, contrasting pairs of political subjects were profiled (e.g. a protector – an oppressor, a peace fighter – an aggressor, a teacher – a traitor, etc.), as they reflected this stereotypification, and also confirmed the natural polarization of the language of the historical stage.

At the end of the work, we evaluated the manifestations of ideological influence on the language on the background of the usual classification and functional application of stylistic factors, and taking our findings into consideration as well. We did not intend to conceive new theories, however, we endeavoured to supplement knowledge about the influence and action of ideological determinants on subjective and objective factors in a specific (publicistic) stylistic layer. Furthermore, through adding an ideological element to the individual factors, which was based on the demonstrable results of the research developed in the previous chapters, its consequences were formed – the absence of feedback relationships, the powerful action of internal and external control components (censorship and self-censorship), the emphasis on sociopragmatic aspects (persuasiveness and manipulation) or thematization of the content.

The language of the period of socialism, or historical ideologically determined discourse is a stimulating and inspiring topic in our (domestic and Central European) conditions. Apparently, it is not the most important issue whether the key interest comes from the ambition to expand historical knowledge with a new point of view, to examine aspects of media production in specific conditions, to analyze the cognitive manifestations of ideological influence on society, or the pragmatic and psychological effects of propaganda spread by the media. As our own research has proven, it is a strongly interdisciplinary issue located at the border of several closely related scientific disciplines, while research, with the aim of obtaining complex knowledge, cannot be carried out with a focus on a single methodologically limited area. The findings presented at the end of the last chapter point to the tendencies of the ideologically conditioned media discourse not only to reflect the time in which it was dominant, but also to interfere with the current media environment. The media environment today, although built on different rules, a different extra-linguistic context and on other media platforms, does not significantly differ from it in terms of its function and

pragmatic targeting. On the contrary, the interpretation of journalism in electronic media and communication in the online environment may (but may not) bring results in a comparative and axiologically oriented view, which may not sound positive for our contemporary society in a critical evaluation of the socialist period. Similarly, J. Kabát (2011, p. 453) states that “The biggest problem of communist totality is the reduction of rational anetic pragmatism, which at the end of the epoch of totality represents the beginning of the pathology of the next period, because it only transfers the mechanisms of the older era to the new era.“

Research on Internet communication, e-style and new media has recorded a boom since the 1990s, and it will be a current topic for some time to come. However, new theories associated with critical thinking about its influence, the determinants shaping its form, and meaning and function also enter the scientific sphere. The ideology that lies in the background of all important factors of human life has been studied in the similar way as well. The drawn parallels also move on a broad interdisciplinary basis, this time dominantly in the sphere of sociology, psychology and cognitive science.

Summary

The monograph *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmatikomunikačných súvislostiach* [Language of the Socialist Era from the Perspective of Social and Pragmatic Communication] presents an analysis of the language in the ideologically determined period of Czechoslovak history in the years 1948 – 1970. The publication summarizes the results of four years of research located at the interdisciplinary border between linguistics, history and political science. Since we researched the language of the socialist period on the basis of the official party press (mainly on material from the daily *Pravda*), the knowledge gained is also a valuable contribution in the media field. We looked at the language from the perspective of analytical journalism, which at the time included, in particular, strong editorials placed on the front page of newspapers, as well as comments devoted to issues of domestic politics and economics.

The official discourse, directed and controlled by the Communist Party, which also oversees the language of the periodical, was markedly one-sided and stereotypical in favor of the socialist establishment. Its typical features, reflected in the language-communication level, were schematicity and manipulativeness. The general statement about the language of the socialist period, resulting from the research findings, is as follows: The language of the socialist period is a specific communication code determined by a broader, socio-political, philosophical and economic context. It is not objective to talk about ideological language, but rather language with ideological tendencies, given the fact that although the ideological factor was constantly present and to a greater or lesser extent affected all levels of language, it did not transform every part of it in all its complexity. Moreover, the reflection of ideology in language is closely linked to the cognitive and pragmatic factors, although the direct effect on the personality of the communication partner, more precisely the reader, cannot be proved over time, nor has it been the subject of research in this monograph.

The monograph is divided into two main parts, in which we deal with the socio-communication manifestations of ideology – especially at the lexical and stylistic level – and the pragma communication effects of these phenomena in a broader, extralingual and media context. The aim of the monograph was to introduce, terminologically define and characterize the language of the period of socialism, its form, function and application in the official party communication and media sphere. We approach the topic in a contrasting way, but both aspects (socio-communication and prag-communication) are interconnected, as the title of the work suggests. The introductory part of the monograph presents the theoretical and methodological basis, interdisciplinary links and key terms covering all the following analytical-interpretative findings – *discourse, official party discourse, party press, socialist ideology of Marxism-Leninism and propaganda*.

Ideological aspects were most pronounced in the lexicon, where we focused on a group of words with an ideological attribute (*práca, strana, ľud, socializmus, demokracia, súdruh, plán*), among which the most frequently represented lexema was *práca* verbalizing the important social and ideological value of the era of socialism. In contrast to the steadily

represented lexeme *práca*, we have noticed ideologically conditioned shifts in meaning in the word *demokracia*. This was a standard part of the vocabulary until 1968, usually in a semantically redundantly doubled semantic form – *ľudová demokracia*. After the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in August 1968, the language situation also changed under the influence of the extralingual context. The word *demokracia* has almost completely disappeared from the official media discourse, or its meaning has taken on negative connotations. In the field of proper names, elements of ideology were reflected in the language associated with the cult of personality, where we noted three forms: a) stable glorification regardless of extralingual determinants (V. I. Lenin); b) retreat from official discourse after the death of a person or the fall of a cult of personality (K. Gottwald) and c) transformation from glorification to demonization (J. V. Stalin) or transition from authority to the concept of the social enemy (A. Dubček).

We examined cognitive-linguistic overlaps in the language of the socialist period at the level of conceptual metaphors and in the context of the cognitivist theory of G. Lakoff and M. Johnson. In the official party discourse, ideology and ideologically conditioned politics were figuratively reflected in four frequent concepts – CESTA, BUDOVA, BOJ, PRÍRODA. Although these metaphors were interpreted as part of the enthusiasm for the new regime and the move towards a happy communist future in the 1950s, they gradually transformed into clichés and lost their original meaning as a result of repeatability without achieving the promised results. In addition to the presence of ideological aspects in media texts, we have also noted their occurrence in framework parts of texts (newspaper headlines) or in shorter text sections in periodicals (slogans). Newspaper headlines contained mainly words with an attribute of ideology and evaluation; from a syntactic point of view, they were short, most often four-word sentence constructions, in which questions were also strongly represented. We examined political slogans in the context of concrete and unique historical events – the deaths of political leaders of the Soviet Union and Czechoslovakia in 1953 and the entry of Warsaw Pact troops into Czechoslovakia in 1968.

In the pragma-communication framework, we focused on persuasive techniques and stereotypes in the official political-ideological and media discourse. We derived the results of the interpretation from the findings recorded in the first part of the monograph. Represented by the persuasive technique of repetition, the persuasive technique of building an image of authority or the image of the enemy, the persuasive technique of applying statistical information, and so on were represented. Stereotypes have emerged at the level of East (socialism) versus West (capitalism), where simply East equals good, West equals bad. Based on the research, we can specify closer contrasting pairs represented in the overarching stereotype, e.g. peace fighter versus aggressor, teacher versus traitor, protector versus oppressor. In the context of the linguistic image supporting persuasiveness and manipulateness in the party press, the Soviet Union was introduced as a friend, ally, or even a brother. On the other hand, everything associated with Western countries, especially America, and capitalism was reflected as dangerous, decadent, hostile, treacherous, and militant.

In the last chapter, we took into account the identified manifestations and influences of the political ideology of socialism on language and communication in the specific environment of the party press. We have included the ideology factor in the existing and used

classification of stylistic factors influencing the style and function of a journalistic text. The language of the socialist period is not a new, but at the same time not yet a comprehensively processed issue in Slovak conditions. The interest in the topic, which has been growing in recent years and submits suggestions for qualitative, quantitative and comparative processing, proves the existence of room for further research. The presented monograph, focusing mainly on the interdisciplinarity of qualitative methodological background, examines several phenomena of the language of the socialist period and at the same time outlines other possibilities for continuation.

Acknowledgment

Let me express my gratitude to some exceptional people, precious friends and great colleagues for their support, help, advice and inspiration (not only) during the research and conception of this monograph, and also for their personal approach, support, their time to talk to me, since they have helped me to develop and grow both scientifically and academically, but mainly as a person. Therefore, special thanks go to Vladimír Patráš, Veronika Gondeková, Gabriel Rožai, Janka Kováčová and Vladimíra Vrajobá.

Furthermore, I would like to express many thanks to the reviewers Jaroslav David and Jozef Sipko for their willingness, expert assessment of the monograph as well as their valuable comments.

At the same time, I thank Dagmar Škvareninová and Petra Strnádoá for their erudite translation into English and excellent cooperation.

List of graphs, tables and figures in the text

Graph 1. Representation of ideologically motivated lexemes in the 1950s and 1960s as in percentage.

Graph 2. Newspaper headlines from the aspect of extent.

Figure 1. Sequence of the text sections by their importance.

Figure 2. Relationship diagram of public opinion formation with use of contrast.

Figure 3. Relationship diagram between ideology and style-creating agents.

Table 1. Occurrence of ideologically motivated lexemes in the 1950s and 1960s as in total.

Table 2. Incidence of punctuation symbols in the newspaper headlines.

Table 3. Basic lexical units with ideological attributes in newspaper headlines.

List of References

- ALÁČ, J. 2020. *Sovietski vojaci na juhu stredného Slovenska 1968 – 1991*. Krná : Miloš Hric, 2020. 221 s. ISBN 978-80-973390-6-7.
- ANDREWS, E. 2016. *Legacies of totalitarian language in the discourse culture of the post-totalitarian era*. Lanham, Maryland; Plymouth, England : Lexington Books, 2016. 230 p. ISBN 978-0739164655.
- ANDREWS, E. 2018. *Language Planning in the Post-Communist Era: The Struggles for Language Control in the New Order in Eastern Europe, Eurasia and China*. Cham : Springer International Publishing AG, 2018. 329 p. ISBN 9783319709253.
- ARENDTOVÁ, H. 2013. *Původ totalitarismu*. Praha : Oikoymenh, 2013. 679 s. ISBN 978-80-7298-483-1.
- ASSMANN, J. 2001. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001. 317 s. ISBN 80-7260-051-6.
- ASSMANNOVÁ, A. 2018. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha : Karolinum, 2018. 482 s. ISBN 978-80-246-3433-3.
- BARTMIŃSKI, J. 2016. *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha : Karolinum, 2016. 168 s. ISBN 978-80-246-2883-7.
- BARTOŠEK, J. 2007. *Persuasion and Manipulation in Political Journalism*. In SRPOVÁ, H. – BARTOŠEK, J. – ČMEJRKOVÁ, S. – JAKLOVÁ, A. – PÁCL, P. (eds.). *Persuasion through words and images*. Ostrava : Filozofická fakulta, 2007, s. 57 – 94. ISBN 978-80-7368-266-8.
- BARTOŠOVÁ, M. *Morální panika konstruovaná státem: Proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským ve veřejném mediálním diskurzu doby*. In *Mediální studia*, 2016, roč. 10, č. 2, s. 191 – 216.
- BAUKO, J. 2011. *Výzkumné oblasti socioonomastiky*. In *Jazykovedné štúdie XXIX. : život medzi apelatívami a propriami*. Bratislava : Veda, 2011, s. 38 – 45. ISBN 978-80-224-1213-1.
- BAUMAN, Z. 2008. *Tekuté časy : život ve věku nejistoty*. Praha : Academia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
- BECK, U. 1997. *The Sociological Anatomy of Enemy Images. The Military and Democracy After the End of the Cold War*. In: FIEBIG-VON HASE, R., LEHMKUHL, U. (eds.) *Enemy Images in American History*. Providence, Oxford: Bergham Books, 1997. 398 s. ISBN 9781571810311.
- BEDNARÍK, P. 2015. *Médiá v Československu v letech 1945 – 1989 a jejich podíl na formování každodenního života obyvatel*. In PAŽOUT, J. (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. 239 s. ISBN 978-80-87912-35-5.
- BEDNARÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha : Grada, 2011. 439 s. ISBN 9788024730288.

- BEŇUŠKOVÁ, Z. 2015. Sviatok a jeho inštitucionalizácia v období socializmu (1948 – 1989) ako nástroj politického marketingu. In PAŽOUT, J. (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 92 – 115. ISBN 978-80-87912-35-5.
- BILLIG, M. 2004. Discursive, Rhetorical and Ideological Messages. In WETHERAL, M. et al. *Discourse theory and practice*. London : Sage, 2004, s. 210 – 222. ISBN 0-7619-7156-4.
- BLAHO, M. – MERTOVIÁ, N. 2018. *Sovietske reálie ako objekt lingvokulturologických výskumov*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018. 100 s. ISBN 978-80-555-2098-8.
- BLANÁR, V. 1996. *Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii*. Bratislava : Veda, 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X
- BLANÁR, V. 2009. *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Martin : Matica slovenská, 2009. 158 s. ISBN 978-80-7090-905-8.
- BOČÁK, M. 2008. Diskurz ako predmet transdisciplinárneho výskumu. In SLANČOVÁ, D. – BOČÁK, M. – ŽARNOVSKÁ, I. (eds.) *3. študentská vedecká konferencia*. Prešov : Prešovská univerzita, s. 526 – 537. ISBN 978-80-8068-743-4.
- BOČÁK, M. 2009. Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultúra – médiá – komunikace*, 1/1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 117 – 146. ISSN 1804-0365.
- BOČÁK, M. 2012. Diskurz – koncept kritický: reflektované riziká používania výrazu mediálny diskurz. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 10, nestránkované. ISSN 1338-1148.
- BOČÁK, M. 2020. *Foucaultovská analýza diskurzu: Teoretické východiská a možnosti využitia*. [Habilitačná práca]. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2020. 109 s.
- BOHUNICKÁ, A. 2013. *Variety metafor*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013. 132 s. ISBN 978-80-223-3474-7.
- BRALCZYK, J. 2001. *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*. Warszawa : Trio, 2001. 211 s. ISBN 9788388542138.
- BRALCZYK, J. 2003. *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*. Warszawa : Trio, 2003. 120 s. ISBN 9788388542541.
- BRALCZYK, J. 2007. *O języku propagandy i polityki*. Warszawa : Trio, 2007. 350 s. ISBN 9788374361415.
- BURCL, P. 2013. *Jazyk novinových titulok*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 148 s. ISBN 978-80-558-0348-7.
- CINGEROVÁ, N. 2015. Diskurzne stratégie modelovania obrazu druhého (na príklade týždenníka Argumenty a fakty). In *Jazyka kultúra*, 2015, 21 – 22, s. 4 – 11.
- CINGEROVÁ, N. 2018. Červenejúce sa slová: sovietyzmy v sovietskom a ruskom verejnom diskurze. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. 208 s. ISBN 978-80-223-4599-6.
- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E. 2008. *Soičasná stylistika*. Praha : NLN, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

- ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. (eds.) 2010. *Slovník komunistické totality*. Praha : Lidové noviny. 302 s. ISBN 978-807422-060-9.
- ČERMÁK, F. 2015. Jazyk totalitní a dnešní: jak odráží realitu a ovlivňuje lidské vědomí. In WACHTARCZYKOVÁ, J. – SATINSKÁ, L. – ONDREJOVIČ, S. (eds.) *Sociolinguistica Slovaca 8. Jazyk v politických, ideologických a interkulturních vztazích*. Bratislava : Veda, 2015, s. 50 – 60. ISBN 978-80-224-1418-0.
- ČERMÁK, F. 2018. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha : Karolinum, 2011. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.
- ČULENOVÁ, E. 2012. *Jazyk. Matrica alebo plášť?* Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2012. 136 s. ISBN 978-80-557-0409-8.
- ČULENOVÁ, E. 2014. Může totalitní systém ovlivňovat mysl lidí? In PATRÁŠ, V. (ed.) *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 168 – 188. ISBN 978-80-557-0731-0.
- DAVID, J. – ČECH, R. – DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, J. – RADKOVÁ, L. – ŠÚSTKOVÁ, H. 2013. *Slovo a text v historickém kontextu. Perspektivy historickosémantické analýzy jazyka*. Brno : Host, 2013. 324 s. ISBN 978-80-7294-999-1.
- DAVID, J. – DAVIDOVÁ-GLOGAROVÁ, J. – MÍSTECKÝ, M. 2021. A Two-Man Show: Stylometric Analysis of Personal Names in Rudolf Slánský's Staged Trial Newspaper Reports. In *Studies about Languages*, 38, 2011, pp. 115 – 130. ISSN 2029-7203.
- DAVIDOVÁ, J. – KUBÁT, M. 2020. Srovnávací frekvenční analýza exilových projevů Klementa Gottwalda a Edvarda Beneše z let 1939 – 1945. In *Slovo a slovesnost*, 2020, 81, č. 1, s. 65 – 77. ISSN 2571-0885.
- DIJK, T. A. van. 1993. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, 4(2), 1993, 249 – 283. ISSN 0957-9262.
- DIJK, T. A. van. 1998. Opinions and Ideologies in the Press. In BELL, A. – GARRET, P. (ed.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford; Malden : Blackwell Publisher, 1998, s. 21 – 63. ISBN 978-0631198888.
- DIJK, T. A. van. 2004. Principles of Critical Discourse Analysis. In WETHERELL, M. – TAYLOR, S. – YATES, S. J. (eds.) *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London : Sage, 2004, s. 300 – 317. ISBN 0-7619-7156-4.
- DIJK, T. A. van. 2009. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 287 s. ISBN 9780521516907.
- DIJK, T. A. van. (ed.). 2011. Introduction: The Study of Discourse. In DIJK, T. A. van. *Discourse studies : A multidisciplinary introduction*. Los Angeles : Sage, 2011, s. 1 – 7. ISBN 978-1-84860-649-4.
- DEMJANOVÁ, N. 2010. Metafora ako podmienka jazykového zobrazovania a chápania sveta. (Náčrt kognitívnej analýzy politickej metafory ako kontinuálnej súčasti politického diskurzu). In *Jazyk a kultúra*, 2010, roč. 1, č. 1. ISSN 1338-1148.
- DOLNÍK, J. 1999. *Jazyk a hodnotenie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1999. 240 s. ISBN 8080553017.
- DOLNÍK, J. 2005. Pragmatika presvedčovania. In *Metody a prostriedky presvedčování v masových médiích*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2005. s. 54 – 59. ISBN 80-7368-101-3.
- DOLNÍK, J. 2009. Jazyk a kultúra. In *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 5, s. 257 – 267.

- DOLNÍK, J. 2013. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava : Veda. 432 s. ISBN 978-80-224-1201-8.
- DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E. 1998. *Textová lingvistika*. Bratislava : Stimul, 1998. 134 s. ISBN 80-85697-78-5.
- DRDA, A. 2016. *Komunismus v srdci Evropy: mýty a realita*. Praha : Člověk v tísní, 2016. 105 s. ISBN 978-80-87456-78-1.
- DULEBOVÁ, I. 2010. Svetová kríza a metafora v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In *Nová Filologická revue*, 2010, roč. 2, č. 4, s. 66 – 74. ISSN 1338-0583.
- DULEBOVÁ, I. 2012. Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 9, nestránkované. ISSN 1338-1148.
- EAGLETON, T. 2007. *Ideology: an introduction*. London, New York : Verso, 2007. 242 s. ISBN 978-1-84467-143-4.
- ECO, U. 2013. Vytváření nepřítele. In ECO, U. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostní texty*. Praha : Argo, 2013. s. 9 – 28. ISBN 978-80-257-0825-5.
- ECO, U. 2016. *Od hloupostí k šilenství : zprávy o tekuté společnosti*. Praha : Argo, 2016. 414 s. ISBN 978-80-257-1933-6.
- FABIAN, J. 1992. Analýza masových oznamovacích prostriedkov (1967 – 70). In *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970*. Zborník štúdií II. Bratislava : Politologický kabinet SAV, 1992, s. 116 – 184.
- FAIRCLOUGH, N. – WODAK, R. 1997. Critical Discourse Analysis. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (Vol. 2, pp. 258 – 284). London : Sage.
- FAIRCLOUGH, N. 2001. *Language and power*. Harlow : London, 2001. 226 s. ISBN 0-582-41483-0.
- FAIRCLOUGH, N. 2006. *Discourse and Social Change*. Cambridge : Polity Press, 2006. 259 s. ISBN 0-7456-0674-1.
- FASORA, L. – HANUŠ, J. – NEČASOVÁ, D. et al. 2018. *Svůdnost sociálního experimentu / Nový člověk 20. století*. Praha : NLN, 2018. 327 s. ISBN 978-80-7422-606-9.
- FIDELIUS, P. 2016. *Řeč komunistické moci*. Praha : Triáda, 2016. 290 s. ISBN 80-86138-03-8.
- FINDRA, J. 2013. *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin : Osveta, 2013. 319 s. ISBN 978-80-8063-404-9.
- FLUSSER, W. 2002. *Komunikológia*. Bratislava : Media Institute, 2002. 253 s. ISBN 80-968770-0-3.
- FRANC, M. 2015. Životní styl a každodennost v Československu v padesátých a šedesátých letech 20. století. In PAŽOUT, J. (ed.) *Každodenní život v Československu 1945/48 – 1989*. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 18 – 32. ISBN 978-80-87912-35-5.
- GEERAERTS, D. 2020. *Teorie lexikální sémantiky*. Praha : Karolinum, 2020. 339 s. ISBN 978-80-246-4199-7.
- GŁOWIŃSKI, M. 1991a. *Nowomowa po polsku*. Warszawa : PEN, 1991. 146 s. ISBN 83-85254-01-3.
- GŁOWIŃSKI, M. 1991b. *Marcowe gadanie : komentarze do słów 1966 – 1971*. Warszawa : PoMost, 1991. 339 s. ISBN 838521903X.

- GŁOWIŃSKI, M. 1995. *Pisrnak 1863 i inne szkice o r3znych brzydkiq rzeczach*. Warszawa : Open, 1995. 206 s. ISBN 8385254269.
- GŁOWIŃSKI, M. 1996. *Mowa w stanie obliżenia : 1982 – 1985*. Warszawa : Open, 1996. 337 s. ISBN 8385254358.
- GŁOWIŃSKI, M. 2009. *Nowomowa i ciqgi dalsze: Szkice dawne i nowe*. Krak3w : Universitas, 2009. 268 s. ISBN 978-83-242-1403-7.
- GŁOWIŃSKI, M. 2014. *Totalitarian speech*. Frankfurt am Main : Peter Lang Edition, 2014. 351 s. ISBN 9783631629192.
- GONDA, P. – ZAJAC, P. eds. 2020. *Socializmus: realita namiesto m3ytov*. Bratislava : Konzervat3vny inštit3t M. R. Štef3nika, 2020. 319 s. ISBN 970-80-8912118-2.
- GORGAM, M. S. 2014. *After Newspeak: Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin*. Ithaca, New York : Cornell Univesity Press, 2014. 255 s. ISBN 978-0-8014-7057-8.
- GUZI, L. 2012. Niekoľko pozn3mok k osobitostiam „sovietskeho jazyka“ a jeho n3slednej „aktualiz3cie“. In *Jazyk a kult3ra*, 2012, roĉ. 3, ĉ. 9, b. s.
- GUZI, L. 2014. *Rusk3 jazyk a soloĉnosť v revoluĉnom a sovietskom období*. Prešov : Filozofick3 fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 216 s. ISBN 978-80-555-1158-0.
- GUZI, L. 2020. Problematika jazyka a myslenia v období v3razn3ch spoloĉensk3ch zmien. In *Lingua et vita*, 2020, roĉ. 9, ĉ. 1, s. 9 – 20.
- GUZI, L. 2021. Jazykov3 osobnosť politika – historick3 sk3senosť na rozhraní autora textu a politick3ho praktika. In ŠTEFANĀÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politol3gie VI*. Bratislava : Ekon3m, 2021, s. 84 – 100. ISBN 978-80-225-4860-1.
- GUZI, L. – SIPKO, J. 2018. *Sovietizmy a sovietske historizmy v ruskom jazyku : minulosť a s3ĉasnosť*. Prešov : Filozofick3 fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018. 200 s. ISBN 9788055520858.
- GUZI, L. – SIPKO, J. – MERTOVI3, N. – BLAHO, M. 2017. *Historizmy ako predmet lingvokult3rnych sk3man3*. Prešov : FF PU, 2017. 228 s. ISBN 978-80-555-1875-6.
- HAŁADEWICZ-GRZELAK, M. 2012. Panoptical defragmentation of the Stalinist microcosm in post-war Poland. In *Slovo a slovesnosť*, 2012, roĉ. 73, ĉ. 3, s. 165 – 193. ISSN 0037-7031.
- HALBWACHS, M. 2009. *Kolektivn3 pam3ť*. Praha : Sociologick3 nakladatelství, 2009. 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
- HARP3Ň, M. 2009. *Te3ria literat3ry*. Bratislava : ESA, 283 s. ISBN 9788085684698.
- HART, C. ed. 2011. *Critical Discourse Studies in Context and Cognition*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2011. 231 s. ISBN 9789027285102.
- HARVAL3K, M. 2010. Nov3 tendence v rozvoji souĉasne ĉesk3 onymie. In *Mnohotv3rnosť a specifiĉnosť onomastiky*. IV. ĉesk3 onomastick3 konference. 15. – 17. z3r3 2009, Ostrava. Ostrava – Praha : Filozofick3 fakulta Ostravsk3 univerzity v Ostrav3 – Űstav pro jazyk ĉesk3 AV ĀR, 2010, s. 179 – 186. ISBN 978-80-7368-779-3.
- HAS3ROVI3, Z. 2014. Svatok pr3ce – 1. m3j. In *Mlad3 veda*, 2014, roĉ. 2, ĉ. 2, s. 74 – 86. ISSN 1339-3189.

- HASÁROVÁ, Z. 2020. Indoktrinácia pofebruárovej spoločnosti. Kult osobnosti ako nástroj sovielizácie československého občana. In *Kultúrne dejiny*, 2020, zv. 11 (Suplement), s. 329 – 354.
- HAUSENBLAS, K. K základným pojmům jazykové stylistiky. In *Slovo a slovesnost*, 1955, roč. 16, č. 1, s. 1 – 15.
- HLAVAČKA, M. 2011. Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském provozu. In HLAVAČKA, M. – MARÈS, A. – POKORNÁ, M. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 10 – 21. ISBN 978-80-7286-186-6.
- HLAVSA, Z. 1990. K jazykovědné analýze komunikace v hromadných sdělovacích prostředcích. In *Slovo a slovesnost*, 1990, roč. 51, č. 2, s. 124 – 130. ISSN 0037-7031.
- HOFFMANNOVÁ, J. 1997. *Stylistika a...* Praha : Trizonia, 1997. 200 s. ISBN 8085573679.
- HOFFMANNOVÁ, J. et al. 2016. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha : Academia, 2016. 510 s. ISBN 978-80-200-2566-1.
- HOLOTÍK, Ľ. 1960. *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960. 535 s.
- HOMOLÁČ, J. 1996. *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha : Karolinum, 1996. 114 s. ISBN 80-7184-201-X.
- HOMOLÁČ, J. 2006. Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí. In *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42, č. 2, s. 329 – 351. ISSN 2336-128X.
- HORÁKOVÁ, J. 2019. Výslechové otázky a jejich evoluce při přípravě, průběhu a perpecpi procesu s Rudolfem Slánským. In *Mediální (r)evoluce : revoluční příběhy*. Ed. J. Horáková. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. s. 150 – 162. ISBN 978-80-244-5693-5.
- HRČKOVÁ, K. 2016. Sovietsky hrdina v tlači: od archetypu po produkt propagandy. In P. Adamka (ed.): *Jazyk – kultúra – spoločnosť (vzájomné súvislosti)*. 3. Vedecký zborník. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2016, s. 69 – 73. ISBN 978-80-558-1079-9.
- CHLOUPEK, J. 1974. *Knižka o češtině*. Praha : Odeon, 1974. 322 s.
- CHURAŇ, M. et al. 1998. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. 1. díl. A – M*. Praha : Libri, 1998. 467 s. ISBN 80-85983-44-3.
- CHROMÝ, J. Koncepce stylových faktorů v československé lingvistice: rozbor, kritika, nástin řešení. In *Naše řeč*, 2012, roč. 95, č. 2, s. 57 – 59.
- CHRZ, V. 1999. *Metafory v politice*. Praha: Psychologický ústav Akademie věd České republiky, 1999. 169 s. ISBN 80-86174-02-6.
- ĽOWIECKY M. – ZASĘPA, T. 2003. *Moc a nemoc médií*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003. 183 s. ISBN 80-224-0740-2.
- JAKLOVÁ, A. 2002. Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. In *Naše řeč*, 2002, roč. 82, č. 4, s. 169 – 176. ISSN 0027-8203.
- JASEK, P. (ed.). 2020. *August 1968. Fakty, osobnosti, udalosti*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2020. 207 s. ISBN 978-80-89335-91-6.
- JÁNSKÝ, P. 2004. *TOTALITA slovem, písní a obrazem*. Cheb : MUSIC CHEB, 2004. 184 s. ISBN 80-85925-13-3.
- JÍLEK, J. 2020. *Jazyková expresivita v hlavních zpravodajských relacích ČT, TV Nova, FTV Prima a TV Barrandov*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. 202 s.

- JIRÁK, J. – KÖPPOVÁ, B. 2015. *Masová médiá*. Praha : Portál, 2015. 390 s. ISBN 978-80-262-0743-6.
- JUNKOVÁ, B. 2010. *Jazyková dynamika současné publicistiky*. Praha : ARSCI, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7420-007-6.
- JUST, V. 2005. *Slovník floskulí 2*. Praha: Academia 2005. 214 s. ISBN 80-200-1392-X.
- KABÁT, J. 2011. *Psychologie komunismu*. Praha : Práh, 2011. 470 s. ISBN 978-80-7252-347-4.
- KALINOVÁ, L. 2007. *Společenské poměry v čase socialistického experimentu*. Praha : Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.
- KARHANOVÁ, K. 1999. Funkce mezitextového navazování v novinách. In *Slovo a slovesnost*, 1999, roč. 60, č. 1, s. 19 – 36. ISSN 2571-0885.
- KENNER, T. A. 2007. *Symboly a jejich skrytý význam. Záhadný smysl a zapoemnutý původ znamení a symbolů v moderním světě*. Praha : Metafora, 2007. 160 s. ISBN 978-80-7359-079-6.
- KNAPÍK, J. – FRANC, M. 2011. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967*. Praha : Academia, 2011. 1297 s. ISBN 978-80-200-2019-2.
- KOCHAN, M. (2002). *Slogany w reklamie i polityce*. Warszawa : TRIO, 2002. 247 s. ISBN 83-88542-35-4.
- KOLÁŘ, P. 2016. Pražské jaro jako průsečník evropských duchovních dějin aneb budoucnost mezi Richtou a Grausem. In KOLÁŘ, P. – PULLMANN, M. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha : Lidové noviny, 2016, s. 146. ISBN 978-80-7422-560-4.
- KOT, W. 2007. *PRL czas nonsensu: polskie dekady: kronika naszych czasów 1950-1990*. Poznań : Publicat, 2007. 253 s. ISBN 9788324513246.
- KOLENČIKOVÁ, N. 2019. Sémanticko-pragmatické aspekty politických nadávk. In MOLNÁROVÁ, P. – ROŽAI, G. 2019. *Varia XXVII*. Banská Bystrica : Belianum, 2019, s. 82 – 90. ISBN 978-80-557-1631-2.
- KOVÁČOVÁ, Z. 2015. *Jazyk a (po)rozumienie z aspektu kognitívnej lingvistiky*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2015. 264 s. ISBN 978-80-558-0965-6.
- KOVÁČOVÁ, N. – KRÁLIK, J. 2017. *Úvod do štúdia verejnej politiky*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, 2017. 164 s. ISBN 978-80-8167-061-9.
- KRAUS, J. 2008. *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha : Karolinum, 2008. 172 s. ISBN 9978-80-246-1578-3.
- KRAUS, J. 2010. *Rétorika a řečová kultura*. Praha : Karolinum, 2010. 190 s. ISBN 978-80-246-1829-6.
- KRIŠTOF, P. – SÁMELOVÁ, A. – VADÍKOVÁ, K. M. 2021. *Tekutá výhovorka na Slovensku*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021. 139 s. ISBN 978-80-568-0402-5.
- KUBIŠOVÁ, Z. 2014. Kolektivní paměť a národní identita. In MASLOWSKI, N. – ŠUBRT, J. et al. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 82 – 111. ISBN 978-80-246-2689-5.

- KUČERA, R. 2014. Politika. In STORCHOVÁ, L. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 133 – 144. ISBN 978-80-87271-87-2.
- KVASNIČKOVÁ, A. 2005. *Náboženstvo ako kolektívna pamäť: prípad Slovenska a Čiech*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005. 121 s. ISBN 80-223-2124-9.
- KYSEĽOVÁ, M. – IVANOVÁ, M. 2013. *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 248 s. ISBN 978-80-555-0957-0.
- LAKOFF, G. 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. In ORTONY, A. *Metaphor and Thought* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202 – 251. ISBN 9781139173865.
- LAKOFF, G. 2006. *Ženy, oheň a nebezpečné veci. Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha : Triáda, 2006. 655 s. ISBN 80-86138-78-X.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno : Host, 2002. 282 s. ISBN 80-7294-071-6.
- LAPČÍK, M. 2009. Diskurs jako téma diskursu. In *Kultura – media – komunikace*, 2009, 1/1, s. 93 – 116. ISSN 1804-0365.
- LASSWELL, H. D. – LEITES, N. et al. 2011. *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*. Whitefish : Literary Licensing, 2011. 398 s. ISBN 9781258135904.
- LIPPMANN, W. 2015. *Veřejné mínění*. Praha : Portál, 2015. 334 s. ISBN 978-80-262-0939-3.
- LONDÁK, M. 2007. *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*. Bratislava : Prodama, 2007. 184 s. ISBN 978-80-969782-1-2.
- LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E. 2016. *Od predjaria k normalizácii*. Bratislava : Veda, 2016. 390 s. ISBN 978-80-224-1531-6.
- LONDÁKOVÁ, E. et al. 2008. *Rok 1968 : novinári na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008. 213 s. ISBN 978-80-969782-9-8.
- LOTKO, E. 1999. *kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 166 s. ISBN 80-7067-685-X.
- MACEK, J. 1968. *Sedm pražských dnů 21. – 27. srpen 1968. Dokumentace*. Praha : Academia, 1990. 406 s.
- MACURA, V. 1995. Útěky či útoky. In *Tvar*, 1995, roč. 6, č. 14, s. 17.
- MACURA, V. 2008. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha : Academia, 2008. 351 s. ISBN 978-80-200-1669-0.
- MACHO, P. 2005. Milan Rastislav Štefánik – bohatier a mučeník? In KREKOVIČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2005, s. 163 – 173.
- MACHO, M. 2016. Teoretické aspekty statusu lexikálnej jednotky a lexikálnej zásoby v ideologických súradniciach. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí jazyka a politolingvistiky*. Bratislava : Ekonóm, 2016, s. 47 – 55. ISBN 978-80-225-4292-0.
- MALLETTE, M. F. 1991. *Průručka pro novináře střední a východní Evropy*. Praha : Lidové noviny, 1991. 161 s. ISBN 80-7106-045-3.

- MANNOVÁ, E. 2012. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In KUŠNIRÁKOVÁ, I. et al. „*Vyjdeme v noci vo fackľovom sprievode a rozsvietime svet*“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 9 – 18. ISBN 978-80-89396-7.
- MARKO, M. 1980. *Straníckosť socialistickej žurnalistiky*. Praha : Novinář, 1980. 164 s.
- MAYER, F. 2009. *Češi a jejich komunismus. Pamät' a politická identita*. Praha : Argo, 2009. 273 s. ISBN 978-80-257-0151-5.
- MASCIULI, J. – MOLCHANOV, M. – KNIGHT, A. 2009. Political Leadership in Context. In MOLCHANOV, M. ed. *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. London: Routledge, 2009, s. 3 – 27.
- McLUHAN, M. 1991. *Jak rozumět médiím : extenze člověka*. Praha : Odeon, 1991. 348 s.
- McQUAIL, D. 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha : Portál, 2009. 639 s. ISBN 978-80-7367-574-5.
- McQUAIL, D. 2016. *Žurnalistika a společnost*. Praha : Karolinum, 2016. 254 s. ISBN 978-80-246-3093-9.
- MERTOVIÁ, N. 2017a. Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom politickom diskurze. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava : Ekonóm, 2017. s. 203 – 211. ISBN 978-80-225-4424-5.
- MERTOVIÁ, 2017b. Intencionalita metafory v ruskom sociálnom a politickom diskurze. In E. Peknušiaková, V. Smoláková (eds.): *Médiá a text 6: zborník príspevkov: I. časť*. Prešov : FF PU, s. 62 – 70. ISBN 978-80-555-1934-0.
- MERTOVIÁ, N. 2018. K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018. s. 40 – 50. ISBN 978-80-225-4528-0.
- MIHÁLIKOVÁ, S. 2005. Sviatky ako súčasť politických rituálov. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 2, s. 339 – 324. ISSN 0018-2575.
- MIHÁLIKOVÁ, S. 2018. *Miesto symboliky v politickej kultúre Slovenska*. Krakov : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2018. 180 s. ISBN 978-83-811-104-1.
- MICHELA, M. 2020. Kult osobnosti a legitimizačné stratégie politikov v kontexte osláv SNP v rokoch 1945 – 1954. In *Kultúrne dejiny*, 2020, zv. 11 (Suplement), s. 307 – 328.
- MINÁŘOVÁ, E. 2011. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha : Grada, 2011. 296 s. ISBN 978-80-247-2979-4.
- MISTRÍK, J. 2021. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2021. 598 s. ISBN 978-80-224-1892-8.
- MOLNÁROVÁ, E. 2013. *Spoločensko-politická lexika z kontrastívneho aspektu*. Banská Bystrica : Belianum, 2013. 110 s. ISBN 978-80-557-0583-5.
- MOLNÁROVÁ, P. 2019a. Obraznosť v analytickej publicistike v rokoch 1965 – 1970. In LIASHUK, V. *Spisovné jazyky západných a východných Slovanov v synchrónii a diachrónii: otázky teórie: zborník vedeckých príspevkov*. Banská Bystrica : Belianum, 2019, s. 108 – 114. ISBN 978-80-557-1624-4.

- MOLNÁROVÁ, P. 2019b. Jazyk, komunikácia a kontext na pomedzí lingvistiky a histórie (s konkretizáciou na lexikálnych príkladoch). In *Jazyk a kultúra*, 2019, roč. 10, č. 39 – 40, s. 37 – 46. ISSN 1338-1148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2019c. Kognitívno-sémantická interpretácia metafory v kontexte politicko-ideologického vývinu v rokoch 1965 – 1970. In *Slovenská reč*, 84, 2019, č. 2, s. 185 – 204. ISSN 0037-6981.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020a. Hodnoty ideológie socializmu optikou vybraných lexém. In *Jazyk a kultúra*, 2020, roč. 11, č. 41 – 42, s. 91 – 101. ISSN 1338-1148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020b. Ideologicko-persuazívne prejavy v publicistických titulkoch denníka *Pravda* v 60. rokoch. In *Slovenská reč*, 85, 2020, č. 2, s. 191 – 211. ISSN 0037-6981.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020c. Mocenské prejavy KSČ v reflexii vlastných mien v stránickej tlači. In *Acta historica Neosoliensia*, tom. 23, č. 1, s. 52 – 71. ISSN 1336-9148.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020d. Jazykový obraz socializmu v kolektívnej pamäti súdobej a súčasnej publicistiky pod vplyvom roku 1968. In *Inskrypcje*. Półrocznik, R. VIII, 2020, z. 2 (15), s. 47 – 59. ISSN 2300-3243.
- MOLNÁROVÁ, P. 2020e. Ideológia verzus aktualizácia v persuzívnej funkcii novinových titulkov v 60. rokoch. In NEMČEKOVÁ, J. – PETRÁŠ, P. (eds.) *Varia XXVIII*. Zborník príspevkov z XXVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020, s. 147 – 153. ISBN 978-80-558-1632-6.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021a. Vývin obrazu ideológie socializmu v tematickom diskurze: na príklade politicko-ideologickej konceptuálnej metafory. In *Nová filologická revue*, 2021, roč. XII, č. 1., s. 147 – 165.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021b. Niekoľko poznámok k slovenskému jazyku obdobia socializmu v 60. rokoch. Medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti XXV. výročia Slovakistiky v Záhrebe. Filozofická fakulta Univerzity v Záhrebe, 6. – 7. decembra 2019. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2021c. Kontrast a jeho funkcia v expresívnej ideologickejšie motivovanej denominácii politického subjektu. In *Lingua et vita*, 2021, roč. X/2, č. 20, s. 33 – 42. ISSN 1338-6743.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021d. Funkcia vlastných mien vo vzťahu k politickej ideológii socializmu: na príkladoch zo stránického denníka *Pravda* v 60. rokoch. In *Acta onomastica*, 2021, 62, č. 2, s. 335 – 352.
- MOLNÁROVÁ, P. 2021e. Kontrast a jeho funkcia v expresívnej ideologickejšie motivovanej denominácii politického subjektu. In *Lingua et Vita*, 2021, roč. 10, č. 20, s. 33 – 42.
- MOLNÁROVÁ, P. 2022a. Expresívnosť v obraze nepriateľa v stránickej diskurze (1948 – 1956). Príspevok na 11. medzinárodnej konferencii o komunikácii konanej 16. – 17. 9. 2021 v Banskej Bystrici. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2022b. Štylisticko-diskurzívne techniky s využitím expresivity v ideologickejšie podmienenom komunikáte. Príspevok na 30. kolokviu mladých jazykovedcov konanom 3. – 5. 11. 2021. [V tlači.].
- MOLNÁROVÁ, P. 2022c. Jazyk – kultúra – politika: spoločensko-historický transfer zo socializmu do demokracie. Príspevok na konferencii Cultural Transfer in the United Europe uskutočnenej 10. februára 2022 v Banskej Bystrici. [V tlači.].

- NAKONEČNÝ, M. 2009. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 2009. 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.
- NEČASOVÁ, D. 2018. *Nový socialistický člověk. Československo 1948 – 1956*. Brno : Host, 2018. 271 s. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NEKVAPIL, J. 2006. Úvodem k monotematickému číslu „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“. In *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42, č. 2, s. 263 – 267. ISSN 2336-128X.
- ONDREJOVIČ, S. 2008. Jazyk „totalitný“ a „posttotalitný“ (na materiáli slovenskej tlače po roku 1989). In *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 161 – 168. ISBN 978-80-224-0994-0.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. Medzi štylistikou a diskurznuou analýzou. In *Jazykovedný časopis*, 2013, roč. 64, č. 1, s. 49 – 66. ISSN 0021-5597.
- ORWELL, G. 2013a. *1984*. Bratislava : Slovart, 2013. 253 s. ISBN 978-80-556-1083-2.
- ORWELL, G. 2013b. *Politics and the English Language*. London : Penguin Books, 2013. 24 s. ISBN 978-0-141-39306-3.
- PATRÁŠ, V. 2005. Teoreticko-metodologické zdroje súčasných analýz diskurzu v interdisciplinárnych súvislostiach. In *Współczesne analizy dyskurzu. Kognitywna analiza dyskurzu a inne metody badawcze*. Red. M. Krauz – S. Gajda. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005, s. 21 – 29. ISBN 83-7338-216X.
- PATRÁŠ, V. 2018. K dynamike štylistiky slovnej zásoby v súčasnej online mediálnej produkcii názorového typu. In *Jazykovedný časopis*, 2018, roč. 69, č. 3, s. 446 – 461. ISSN 0021-5597.
- PAULÍNY, E. 1955. O funkčnom rozvrstvení spisovného jazyka. In *Slovo a slovesnosť*, 1955, roč. 16, č. 1, s. 17 – 24.
- PAVLÍČEK, V. et al. 2015. *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha : Leges, 2015. 1152 s. ISBN 978-80-7502-084-0.
- PAVLŮ, D. 1983. *Slovník propagace a...z*. Praha : Merkur, 1983. 246 s.
- PEŠEK, J. 2009. Politický vývoj na Slovensku: od prevratu 1948 do prelomu rokov 1967/68. In LONDÁK, M. – SIKORA, S. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava : Veda, 2009, s. 12 – 41. ISBN 978-80-224-1095-3.
- PEROV, M. 2013. *Retro ČS. Co bylo a nebylo za reálného socialismu*. Brno : Jota, 2013. 245 s. ISBN 978-80-7565-231-7.
- PETROV, M. 2015. *Retro ČS 2. Jak jsme si to (u)žili za reálného socialismu*. Brno : Jota, 2015. 283 s. ISBN 978-80-7565-231-2-
- PETROV, P. – RYAZANOVA-CLARKE, L. eds. 2014. *The vernaculars of communism : language, ideology and power in the Soviet Union and Eastern Europe*. London : Routledge, 2014. 229 s. ISBN 9781317647485.
- PLESKALOVÁ, J. 2017. Antroponymum. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné online: <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM> [cit. dňa 13. 1. 2022].
- PROFANTOVÁ, Z. 2012. K otázke každodennosti. In PROFANTOVÁ, Z. et al. *Žili sme v socializme I. Kapitoly z etnológie každodennosti*. Bratislava : Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 2012, s. 20 – 38. ISBN 978-80-88997-49-8.
- PRUŠA, J. 2011. *Abeceda reálného socialismu*. Praha : Avia Consultansts, 2011. 678 s. ISBN 978-80-260-0686-2.

- PULLMANN, M. 2016. Konsolidace, pokojný život a neviditelné násilí. Vznik a vývoj normalizační ideologie v Československu. In KOLÁŘ, P. – PULLMANN, M. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha : Lidové noviny, 2016, s. 73 – 84. ISBN 978-80-7422-560-4.
- RAKOVÁ, S. 2011. Místa paměti na přelomu tisíciletí: výzvy a proměny jednoho konceptu. In HLAVÁČKA, M. – MARÈS, A. – POKORNÁ, M. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 22 – 32. ISBN 978-80-7286-186-6.
- RAŠOVÁ, D. 2013. *Pragmatika jazykových javov v masmediálnej komunikácii*. Krakow : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 170 s. ISBN 978-83-7490-721.
- RAUSOVÁ, J. 2017. Socioonomastika – lze ji vymezit jako samostatnou disciplínu? In *Onomastica*, 2017, 61, č. 1, s. 281 – 294.
- REIFOVÁ, I. et al. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha : Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.
- RENNER, H. – SAMSON, I. 1993. *Dejiny Česko-slovenska po roku 1945*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993. 207 s. ISBN 80-85665-16-6.
- RŮŽIČKA, J. 2014. Diskurs. In STORCHOVÁ, L. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 75 – 86. ISBN 978-80-87271-87-2.
- RYČLOVÁ, I. 2013. Kult V. I. Lenina jako sovětský kulturní fenomén. In HANUŠ, J. – VLČEK, R. a kol. *Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 117 – 132. ISBN 978-80-7325-310-3.
- RYCHLÍK, J. 2020. *Československo v období socialismu 1945 – 1989*. Praha : Vyšehrad, 2020. 416 s. ISBN 978-80-7601-334-6.
- ŘÍCHOVÁ, B. – JIRÁK, J. 2000. Politická komunikace a média. In JIRÁK, J. – ŘÍCHOVÁ, B. (eds.) *Politická komunikace a média*. Praha : Karolinum, 2000, s. 5 – 19. ISBN 80-246-0182-6.
- SABROW, Martin. 2012. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. In *Soudobé dějiny*, 2012, roč. 19, č. 2, s. 197 – 208. ISSN 1210-7050.
- SCHIFFRIN, D. – TANNEN, D. – HAMILTON, H. E. eds. 2008. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford : Blackwell Publishers, 2008. 872 s. ISBN 9780470751985.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2007. Totální jazyk v bývalém Československu, koncept slova práce. In BUDIL, I. – ZÍTKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 3. Sborník z konference*. Ústí nad Labem : Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2007, s. 110 – 116. ISBN 9788087025154.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2008. Hodnotící prostředky v totalitním jazyce v období 1948 – 1986 v bývalém Československu (nejfrekvencovanější a nejpříznakovější přídavné jména tohoto jazyka). In BUDIL, I. – ZÍTKOVÁ, T. (eds.) *Totalitarismus 4 – interdisciplinární pohled*. Mníšek pod Brody : Dryáda, 2008, s. 186 – 194. ISBN 978-80-87025-20-8.

- SCHMIEDTOVÁ, V. 2012. *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha : Lidové noviny, 2012. 206 s. ISBN 978-80-7422-192-7.
- SCHMIEDTOVÁ, V. 2014. Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným. In *Časopis pro moderní filologii*, 2014, 92(2), s. 165 – 179. ISSN 2336-6591.
- SCHNEIDEROVÁ, S. 2015. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha : Karolinum, 2015. 164 s. ISBN 978-80-246-2884-4.
- SCHULZ, W. 2000. Funkce a důsledky politické komunikace. In JIRÁK, J. – ŘÍCHOVÁ, B. (eds.) *Politická komunikace a média*. Praha : Karolinum, 2000, s. 24 – 40. ISBN 80-246-0182-6.
- SIPKO, J. 2011. *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokultúrológie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. 320 s. ISBN 978-80-555-0371-4.
- SIPKO, J. 2013. Sovietizmy v rusko-slovenskom porovnaní. In HOSTOVÁ, I. – GAVUROVÁ, M. – SMETANOVÁ, M. (eds.) *Zrkadlá translatológie I.: Preklad ako nástroj komunikácie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 12 – 20. ISBN 978-80-555-0783-5.
- SIPKO, J. 2014. Lingvokultúrológia osobnosti. In KESSELOVÁ, J. – IMRICHOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. (eds.) *Registre jazyka a jazykovedy (II)*. Prešov : FF PU, 2014, s. 2846 – 294. ISBN 978-80-555-1160-3.
- SIPKO, J. 2017. *Lingvokultúrológia našej doby*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2017. 238 s. ISBN 978-80-555-1976-0.
- SLANČOVÁ, D. 1996. *Praktiká štylistika*. Prešov : Slovacontact, 1996. 127 s. ISBN 80-901417-9-X.
- SLANČOVÁ, D. 2007. Štylistika slovenskej a českej bulvárnej tlače (na príkladoch bulvárných denníkov Nový čas a Blesk). In *Styl*, 2007, č. 6, s. 255 – 271.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. 2011. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.
- Slovník slovenského jazyka. I. A – K*. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959. 815 s.
- Slovník slovenského jazyka II. L – O*. Red. Š. Peciar. Bratislava : Vydavateľstvo SAV. 648 s.
- SMOLÍK, J. 2021. Politika a symboly: politické symboly? In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzi lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2021, s. 434 – 447. ISBN 978-80-225-4860-1.
- SOULES, M. 2015. *Media, Persuasion and Propaganda*. Edinburgh : University Press, 2015. 288 s. ISBN 978-0-7486-4415-5.
- SRPOVÁ, H. 2007. Manipulation and Persuasion. In SRPOVÁ, H. – BARTOŠEK, J. – ČMEJRKOVÁ, S. – JAKLOVÁ, A. – PÁCL, P. *Persuasion through words and images*. Ostrava : University of Ostrava, Faculty of Arts, 2007, s. 33 – 42. ISBN 978-80-7368-256.
- SUK, J. 2017. *Zapomenutá slova. Připomínání totality prostřednictvím jazyka a hermenutiky*. Frýdlant nad Ostravicí : Krtek a Datel, 2017. 177 s. ISBN 978-80-270-2329-5.
- SVOBODOVÁ, J. 2016. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2016. 214 s. ISBN 978-80-244-4923-4.

- ŠARADÍN, P. 2001. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 131 s. ISBN 80-85959-94-1.
- ŠEBESTA, K. 2001. Studovat jazyk totality? In KABELE, J. – MLČOCH, L. (eds.) *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy*. Praha : Karolinum, 2001, s. 268 – 273. ISBN 80-246-0378-0.
- ŠTASTNÁ, R. 2018. *Retrorepublika*. Ústí nad Labem : APS Publishing, 2018. 351 s. ISBN 978-80-87624-62-3.
- ŠTEFANČÍK, R. 2016a. Politický jazyk. Ako ho definovať? In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava : Ekonóm, 2016, s. 28 – 46. ISBN 978-80-225-4292-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2016b. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie I*. Bratislava : Ekonóm, 2016. 349 s. ISBN 978-80-225-4292-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2017. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava : Ekonóm, 2017. 591 s. ISBN 978-80-225-4424-5.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2018. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018. 470 s. ISBN 978-80-225-4528-0.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2019. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV*. Bratislava : Ekonóm, 2019. 622 s. ISBN 978-80-225-4641-6.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2020. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie V*. Bratislava : Ekonóm, 2020. 385 s. ISBN 978-80-225-4743-7.
- ŠTEFANČÍK, R. (ed.) 2020. *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2020. 517 s. ISBN 978-80-225-4860-1.
- ŠTEFANČÍK, R. – DULEBOVÁ, I. 2017. *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava : Ekonóm, 2017. 193 s. ISBN 978-80-225-4414-6.
- ŠUBRT, J. – PFEIFEROVÁ, Š. 2010. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In *Historická sociologie*, 2010, č. 1, s. 9 – 29.
- ŠUBRT, J. – MASLOWSKI, N. – LEHMANN, Š. 2014. Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In MASLOWSKI, N. – ŠUBRT, J. et al. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 15 – 30. ISBN 978-80-246-2689-5.
- ŠVEHLOVÁ, M. 1999. Řeč jako politikum, jako nástroj politické moci. In ODALOŠ, P. (ed.) *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 2. diel*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 14 – 18. ISBN 80-8055-287-8.
- TŮMA, O. 2010. Proměny komunistického režimu. In ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. (eds.) *Slovník komunistické totality*. Praha : Lidové noviny, s. 9 – 15. ISBN 978-807422-060-9.
- TURISOVÁ, G. 2020. Jazykový obraz osobnosti J. V. Stalina na materiáli sovietskych novín Izvestia z roku 1945. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie VI*. Bratislava : Ekonóm, 2020, s. 489 – 498. ISBN 978-80-225-4860-1.
- TUŠER, A. 1999. *Ako sa robia noviny*. 1. vyd. Bratislava : SOFA, 1999. 219 s. ISBN 80-85752-66-2.

- TUŠER, A. 2003. Titulok – kontaktná zložka prejavu. In *Otázky žurnalistiky*, 2003, roč. 46, č. 1 – 2, s. 51 – 57. ISSN 0322-7049.
- TVRDÁ, K. 2018. Kategorizace pražského jara v dialozích normalizačního Rudého práva. In ŠTEFANČÍK, R. ed. *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie III*. Bratislava : Ekonóm, s. 314 – 325.
- TVRDÁ, K. 2019a. Mediální dialogické sítě v kontextu studené války: Rudé právo 1952. In ŠTEFANČÍK, R. ed. *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie IV*. Bratislava : Ekonóm, s. 187 – 200.
- TVRDÁ, K. 2019b. „Komunistická kritika“ v dialozích Rudého práva. In *Studie z aplikované lingvistiky*, 2019, roč. 10, č. 1, s. 66 – 83. ISSN 2336-6702.
- URBAN, L. – DUBSKÝ, J. – MURDZA, K. 2011. *Masová komunikace a veřejné mínění*. Praha : Grada, 2011. 230 s. ISBN 978-80-247-3563-4.
- URBANOVÁ, M. 2018. Řeč jako nástroj ideologie. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie III*. Bratislava : Ekonóm, 2018, s. 65 – 73. ISBN 8022545287.
- VÁŇA, T. 2013. *Jazyk a totalitarismus*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 159 s. ISBN 978-80-7325-316-5.
- VAŇKOVÁ, I. 2007. *Nádoba plná řečí : člověk, řeč a přirozený svět*. Praha : Karolinum, 2007. 312 s. ISBN 978-80-246-1122-8.
- VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. – ŠLÉDROVÁ, J. 2005. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha : Karolinum, 2005. 343 s. ISBN 978-80-246-1122-8.
- VOLEK, J. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2006. Mediální studia: východiska a výzvy. In *Mediální studia*, 1, 2006, č. 1, s. 10. ISSN 2464-4846.
- VONDROVÁ, J. 2012. Sovětská politika a KSČ v počátcích normalizace. In KALOUS, J. – KOCIAN, J. (eds.) *Český a slovenský komunismus (1921 – 2011)*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 342 – 351. ISBN 978-80-87211-70-0.
- WETHERELL, M. – TAYLOR, S. – YATES, S. J. (eds.) *Discourse Theory and Practice: A Reader*. London : Sage, 2004. 406 s. ISBN 0-7619-7156-4.
- WODAK, R. – MEYER, R. (eds.) 2016. *Methodes of critical discourse studies*. London : Sage, 2016. 256 s. ISBN 978-1-4462-8241-0.
- YOUNG, J. W. 1991. *Totalitarian language : Orwell's Newspeak and its Nazi and communist antecedents*. Charlottesville; London : University Press of Virginia, 1991. 320 s. ISBN 978-0813913247.
- ZÁBRODSKÁ, K. 2009. *Variace na gender : poststrukturalizmus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha : Academia, 2009. 197 s. ISBN 978-80-200-1752-9.
- ZAVACKÁ, M. 2013. V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu. In KREKOVIČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia Group, 2013, s. 224 – 238. ISBN 978-80-8159-026-9.
- ZAVACKÁ, M. 2005. *Kto žije za ostnatým drôtom*. Bratislava : Veda, 2005. 168 s. ISBN 80-224-0897-2.

Internet sources:

- BOČÁK, M. 2019. *Od znaku k diskurzu* (1. diel – semiologické východiská). Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2019. 45 s. ISBN 978-80-555-2382-8. [cit. dňa 1. 7. 2020]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak6/subor/ucebnica.pdf>
- KLUBERT, T. 5. *marec 1953 – Smrť J. V. Stalina*. [cit. dňa 9. 2. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/5-marec-1953-%E2%80%93-smrt-j-v-stalina/>
- List of Key Onomastic Terms*. [cit. dňa 23. 11. 2021]. Dostupné online: <https://icosweb.net/wp/wp-content/uploads/2019/05/ICOS-Terms-en.pdf>
- Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC*. [cit. dňa 16. 1. 2022]. Dostupné na internete: http://www.totalita.cz/txt/txt_poucenii.php
- Propaganda. [Heslo.] [cit. dňa 22. 11. 2021] Dostupné online: <https://www.britannica.com/topic/propaganda>.
- SAWER, M. 2006. *Wearing your politics on your sleeve: The role of political colours in parties and social movements*. Paper presented to the Australasian Political Studies Association conference on 25. – 27. September 2006. [cit. dňa 21. 2. 2019]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/profile/Marian_Sawer/publication/251329319_Wearing_your_Politics_on_your_Sleeve_The_Role_of_Political_Colours_in_Social_Movement_s/links/53feb5db0cf23bb019be58f0/Wearing-your-Politics-on-your-Sleeve-The-Role-of-Political-Colours-in-Social-Movements.pdf
- SLEJŠKA, D. Veřejné mínění [heslo]. In NEŠPOR, Z. R. (ed.) 2017. *Sociologická encyklopedie*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2017. [cit. dňa 19. 4. 2020]. Dostupné na internete: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/M%C3%ADn%C4%9Bn%C3%AD_ve%C5%99ejn%C3%A9_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/M%C3%ADn%C4%9Bn%C3%AD_ve%C5%99ejn%C3%A9_(MSgS))
- Ústavný zákon č. 100/1960 Sb. z 11. júla 1960. Ústava Československej socialistickej republiky. [cit. dňa 16. 3. 2021]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1960/100/>
- Zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 81/1966 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19670101.html>
- Novelizovaný zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 84/1968 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680628.html>
- Novelizovaný zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch č. 127/1968 Zb. [cit. dňa 31. 10. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1966/81/19680926.html>
- Zákon o štátnom sviatku, o dňoch pracovného pokoja a o pamätných a významných dňoch č. 93/1951 Zb. [cit. dňa 24. 9. 2020]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1951/93/19660101.html>
- Zákonník práce. Zákon č. 65/1965 Zb. [cit. dňa 6. 5. 2020]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1965/65/19660101.html>

List of Attachments

Attachment no. 1. *Pravda*, 6 March 1953. Announcement on the death of J. V. Stalin.

Attachment no. 2. *Pravda*, 14 March 1953. Announcement on the death of K. Gottwalda.

Attachment no. 3. *Pravda*, 1 May 1957. May Day front page.

Attachment no. 4. *Pravda*, 21 March 1956. Editorial Through fulfilling Comrade Gottwald's legacy, we will speed up the construction of socialism.

Attachment no. 5. *Pravda*, 5 April 1956. Editorial Clear direction for the party's work (2 pages).

Attachment no. 6. *Východoslovenské noviny*, 1 May 1961. May Day front page.

Attachment no. 7. *Pravda*, 22 August 1968. The front page of the free edition in response to the invasion of Czechoslovakia.

Attachment no. 8. *Smer*, 22 August 1968. The front page of the special edition in response to the invasion of Czechoslovakia.

Attachment no. 9. *Smer*, 30 August 1968. Editorial What is a "normal" situation?

Attachment no. 10. *Smer*, 4 September 1968. Slogans published in response to the occupation of Czechoslovakia.

Attachment no. 11. *Pravda*, 9 September 1968. Slogans published in response to the occupation of Czechoslovakia.

Attachment no. 12. *Pravda*, 10 September 1968. Slogans published in response to the occupation of Czechoslovakia.

Attachments

Attachment no. 1. *Pravda*, 6 March 1953. Announcement on the death of J. V. Stalin.

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN SPOJTE SA!

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Piatok, 6. marca 1953

Nesmrteľné Stalinovo meno bude navždy žiť v srdciach sovietskeho ľudu a všetkého pokrokového ľudstva

Súdruh J. V. Stalin zomrel

Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Rada ministrov SSSR a Prezídium Najvyššieho sovietu SSSR s pocitom veľkého smútku oznamujú, že 5. marca 1953 o 9. hodine 50 minút večer zomrel po ťažkej chorobe predseda Rady ministrov SSSR a tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho sväzu Jozef Vissarionovič Stalin.

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN SPOJTE SA!

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Sobota, 14. marca 1953 — Cena 1 Kčs

*Večne bude žiť v československom ľude
meno súdruha Klementa Gottwalda.
Bude žiť v našich srdciach, v našich
mysliach, v našich činoch.*

Súdruh Klement Gottwald zomrel

Ústredný výbor Komunistickej strany Československa, vláda republiky Československej a Ústredný akčný výbor Národného frontu oznamujú v najhlbšom zármutku strane a všetkému československému ľudu, že 14. marca o 11. hodine ráno zomrel po krátkej, ťažkej chorobe prezident Československej republiky, predseda Komunistickej strany Československa súdruh Kl. Gottwald

Attachment no. 4. Pravda, 21 March 1956. Editorial Through fulfilling Comrade Gottwald's legacy, we will speed up the construction of socialism.

Plnením odkazu súdruha Gottwalda urýchlíme výstavbu socializmu

Nehynúca je pamiatka súdruha Klementa Gottwalda. Dielo, ktoré súdruh Gottwald vytvoril, bude ďalej rásť a rozkvievať pre blaho nášho ľudu, pre veľa mieru a pokroku na celom svete. To prisahal celý československý ľud pri pamiatke najvyššieho syna našich národov, zakladateľa a stroja nášho ľudovodemokratického štátu. Gottwaldova cesta je správna a víťazná. Pamätliví veľkej prisahy z 19. marca 1953 vždy si budeme pripomínať v čom spočíva správnosť a neotrastiteľnosť tejto cesty.

Prédovšetkým v tom, že súdruh Gottwald budoval a zocelil našu rodnú komunistickú stranu v stranu leninskú-stalinského typu a vždy pred nás staval ako najvyššiu požiadavku učiť a priblížiť sa slávnej Komunistickej strane Sovietskeho zväzu.

Preto sme prisahali nad rakovou súdruha Gottwalda, že ďalej budeme upevňovať a zocelovať našu rodnú komunistickú stranu!

Súdruh Gottwald nás vždy upozorňoval na to, že sila a nepremohiteľnosť strany je v jej spojení s masami.

Preto sme prisahali nad rakovou súdruha Gottwalda, že okolo našej strany, v pevnom odhodlaní splníť jeho odkazy, somkneme celý jednotný Národný front, všetkých ľudí dobrej vôle: majúce na zreteli samostatnosť našej vlasti, všestranný rozkvet a blaho jej ľudu!

Súdruh Gottwald pevne a neochvejne držal zástavu proletárskeho internacionalizmu, neúnavne nám pripomínal, že v družbe so Sovietskym zväzom je samotný základ nezávislosti, slobody a šťastného rozkvetu našej vlasti.

Preto sme prisahali nad rakovou súdruha Gottwalda, že nikdy nezahájime pevné a verné priateľstvo a spojenie so Sovietskym zväzom, našim osloboditeľom s veľkou krajinou Lenina a Stalina, záštitou mieru a pokroku!

Súdruh Gottwald učil náš ľud, že sám strojom svojej budúcnosti, že osud našej vlasti, jej blaha, jej rozkvet je v našich vlastných rukách.

Preto sme prisahali nad rakovou súdruha Gottwalda, že zvýšime socialistické súťaženie, zvýšime produktivitu práce, posilíme obrannú schopnosť našej krajiny a spojení s svetovým ťaborom obrancov mieru všetky úklady proti mieru zmažeme, mier udržíme!

Neotrastiteľná bola viera súdruha Gottwalda v našu stranu, učil nás stranu veriť. A strana nesklamala. Boli tu, somknúť skole svoje ho štruktúrneho výboru, odhodlaná pokračovať v gottwaldovskej ceste.

Neotrastiteľná bola, viera súdruha Gottwalda v baštu svetového proletariátu a mieru, vo veľký Sovietsky sväz. A Sovietsky sväz nás nikdy nesklamal. I v ťažkých chvíľach našich národov, keď sme strážili svojho najdrahšieho, svojho štata, svojho vodcu, národy Sovietskeho sväzu boli s nami, cítili sa nami, cítili s nami a pomáhali nám prekonávať bôľ. Pevnou oporou sú nám slová súdruha Baigina, ktoré povedal na Václavskom námestí: „Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, sovietska vláda, všetok sovietsky ľud, budú i naďalej neúnavne upevňovať priateľstvo medzi Sovietskym zväzom a Československým ľudom, budú i naďalej neprestávne podporovať pomocou budovania socializmu“.

Neotrastiteľná a pevná bola viera súdruha Gottwalda v náš pracujúci ľud, v jeho nevyčerateľnú silu, v jeho neobhraničené tvorivé schopnosti. A náš pracujúci ľud v týchto ťažkých chvíľach nesklamal.

Tisíce a tisíce bezprátných baníkov a pracujúcich roľníkov, príslušníci ľudu verné inteligenci v dňoch nášho najvyššieho zármutku v plnej hĺbke pochopily úlohu a silu komunistickej strany a veľkú kúsť ideí, za ktoré bojuje. Štátno-kondolentných hárkoch v celej republike svedčia o tom, ako sa ešte užšie somknul náš ľud okolo symbolu rodnej strany, ako sa upevnila zoceluje gottwaldovská jednotná pracujúca miest a dedin. Medz našimi robotníkmi, roľníkmi a inteligenciou rastie prevzal na seba časť diela súdruha Gottwalda a rozvíjal ho ďalej. Preto sa veľký bôľ a zármutok nikde nepremeni v aklesnosť a malomyseľnosť, ale všade z neho prýšči mohutné pracovné odhodlanie, nový rozmach tvorivého rozvíjania pracovnej iniciatívy nášho ľudu.

Tisíce pracujúcich našej vlasti sa zapojili do predmájového súťaženia po vzore hutníkov v Podbrezovej, ktorí vytavila k 1. máju 1800 ton ocele nad plán, i po príklade Závodu K. J. Vorošilova v Dubnici a pracovníkov našich energetických závodov, vyrábajúcich ďalšie milióny kWh elektrického prúdu v nadpláne. Tisíce pracujúcich z úcty k pamiatke súdruha Stalina prišli s novou iniciatívou, rozšírili a prijali nové socialistické záväzky. Pracovníci Československých naftových závodov v Gbeloch splnia tohorodný plán, zvýšený o 23 percent. Baníci Novej západnej bane v Handlovej budú sústavne prekračovať plán na 109 percent, aby splnili úlohu, pätročnice už 30. novembra. Baníci v Novákoch sa zaviazali vytaviť do 1. mája 10.000 ton uhlia nad plán. K záväzkom robotníkov pridávajú sa nové socialistické záväzky družstevníkov v Slovenskej Ľupči, v Ružindole i traktoristov vo Štvrtku na Ostrove a ďalších, zamerané na urýchlienie jarných prác, zvýšenie hektárových výťažkov a lepšie plnenie dodávkových povinností.

A odchod súdruha Gottwalda len zocelil pracovné odhodlanie nášho ľudu. Vrútockí železničníari sa chystali 14. marca odoslať svoje záväzky súdruhovi Gottwaldovi, ale delegácia z Vrútek mohla sa pokloniť už iba mŕtvemu prezidentovi. S tým väčším odhodlaním začali plniť v celom závode záväzky, ako svoju prisahu vernosti odkazu súdruha Gottwalda. Rudňanskí baníci chcu i rmi dokázať svoju vernosť odkazu súdruha Gottwalda. Doteraz neplnili plán a spôsobovali zaoštievanie celého železnicového sektora. Najlepší rudňanskí baníci na porube č. 11, pražari a mnohí iní, vyhlásili za vec svojej najväčšej cti, zameškanie dohoniť i posledný rok Gottwaldovej päťročnice splniť. V waldovej päťročnici nesú sa ich socialistické záväzky.

Robotníci a pracujúci roľníci, ktorí prijali budovateľské záväzky, ktorí plnili odkaz súdruha Gottwalda, svojim príkladom ukazujú čo je teraz našou najnaltehavejšou úlohou: splniť všade, na všetkých úsekoch posledný rok Gottwaldovej päťročnice, dovŕšiť veľké budovateľské dielo Klementa Gottwalda. A vrútockí, rudňanskí a ostatní iniciátori nového rozmachu socialistického súťaženia nesmú zostať samí. V celonárodnom nezáväzkom rozmachu tvorivých síl nášho ľudu, uskutočnia sa slová prisahy, ktoré slávne sme predniesol súdruh Zápotocký:

„Vpred, vpred pod zástavou Lenina a Stalina, vpred, za splnenie životného cieľa súdruha Gottwalda, za vybudovanie socializmu v našej vlasti!“

Vpred, vpred, zpät ani krok!“

JASNÝ SMER PRE PRÁCU STRANY

Pre všetku ďalšiu prácu našej strany, pre všetok náš ľud, pre ďalšiu cestu našej krajiny k socializmu má veľký význam zasadanie Ústredného výboru strany, ktoré sa konalo v dňoch 29. a 30. marca. Ústredný výbor sa zaoberal výsledkami XX. sjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu — tohto najvýznamnejšieho sjazdu v dejinách KSSS od časov Lenina a vyslovil s nimi úplný súhlas. Na ich základe potom urobil dôležité uzávery pre našu vlastnú prácu.

My, československí komunisti, vidíme v Komunistickej strane Sovietskeho zväzu najskúsenejší oddiel medzinárodného revolučného robotníckeho hnutia, svojho staršieho a skúsenejšieho brata, s ktorým nás spája vernosť spoločným cieľom, spoločnému boju a spoločným cieľom.

Učíme sa od tejto Leninom vytvorenej a vychovej strany predovšetkým hlbokej zásadovosti, správneho prístupu k riešeniu otázok, k tomu, ako sa v našich podmienkach riadiť učienim marxizmu-leninizmu, ako odlišovať staré a pomáhať rasti novému a pokrokovému, ako vniesť leninského ducha do života celej strany.

V tomto zmysle tiež Ústredný výbor vo svojej rezolúcii uložil všetkým stranickým organizáciám a komunistom, aby sa zoznamovali s výsledkami práce XX. sjazdu KSSS a aby ich tvorivým spôsobom každodenne uplatňovali. Mimoriadny význam pre zlepšovanie straneckej práce budú mať zasadania krajských a okresných výborov strany, ktoré sa teraz konajú i členské schôdzky, ktoré sa uskutočnia v najbližších dňoch.

Ústredný výbor sa na svojom marcovom zasadaní vo svetle rokovania XX. sjazdu KSSS znova zaoberal otázkami našej zahraničnej politiky. Vďaka aktívnej medzinárodnej politike krajín socialistického tábora, vedeného Sovietskym zväzom, dosiahli sa za posledné roky značné úspechy v presadzovaní politiky mierového spolužitia štátov s rôznym spoločenským zriadením.

XX. sjazd KSSS ukázal, akou dôležitou podmienkou pre odvrátenie vojen je existencia svetovej socialistickej sústavy, ktorej pevnou súčasťou je i naša vlasť. Dôležitá spolupráca krajín socialistického tábora, plný rozvoj všetkých vzájomných politických a hospodárskych stykov je taktiež v našom najvlastnejšom záujme.

Naša republika je pre ďalší rozvoj všestranej hospodárskej spolupráce a obchodu so všetkými štátmi, sväťak bez akýchkoľvek obmedzení, podľa zásady „rovny s rovným“. Bude podporovať svetové sily mieru a tým, že bude i naďalej hospodársky a technicky pomáhať slabým vyvinutým krajinám, ktoré bojujú za úplnú národnú nezávislosť.

Ústredný výbor strany sa hlboko zaoberal poučeniami, ktoré vyplývajú z XX. sjazdu KSSS pre našu hospodársku výstavbu. Našej priemyselne vyspelej krajine pripadá veľká úloha i v tom, aby sústavne zvyšovanie životnej úrovne u nás sa stalo názorným a príkladným príkladom pre pracujúcich v kapitalistických krajinách.

Dôležité uznesenia, ktoré v tejto súvislosti Ústredný výbor prijal — nové zníženie cien a príprava úprava miezd a plátov niektorých pracovníkov — opäť dokazuje veľkú starostlivosť komunistickej strany o blaho ľudu.

Naša strana dôsledne bojuje za plnenie veľkých úloh, ktoré pre rozvoj národného hospodárstva vyžaduje X. sjazd KSC. Ich plnením

tiež umožní v druhej polovici päťročnice pristúpiť k postupnému zvädzaniu sedemhodinového pracovného dňa. Toto významné opatrenie, podobne ako ďalšie zlepšovanie mzdovej práce a úprava niektorých dôchodkov závisí hlavne od toho, ako my všetci budeme pracovať, ako budeme plniť a prekráčať plány.

Všestranný rozvoj politickej a pracovnej aktivity a iniciatívy ľudu mnoho ráz brzdia rôzne nedostatký v práci hospodárskeho a štátneho aparátu. Ústredný výbor strany ostro odsúdil všetky zjavy byrokraticizmu a zdôraznil nevyhnutnosť podstatného zjednodušenia administratívy a evidencie, aby bolo možné energickým spôsobom znížiť početný stav štátneho a hospodárskeho aparátu, hlavne ústredného.

Najlepšou zárukou úspechov v tomto úsilí je čo najväčšia účasť ľudu na riadení štátu a výroby. Preto Ústredný výbor a celá strana budú dôsledne presadzovať správne metódy centrálného riadenia, bojovať proti byrokratickej centralizácii, usilovať o to, aby pokiaľ možno najväčšiu právomoc dostali slovenské národné orgány a hospodárske i správne orgány v krajoch i v okresoch.

Dalekosiachly význam pre postup našej krajiny k socializmu bude mať druhá päťročnica. Návrh smerníc Ústredného výboru pre druhý päťročný plán prerokuje celoštátna konferencia strany a dosťanú ho na diskusiu a podanie pripomienok krajské a okresné výbory i závodné organizácie strany, odborové orgány a organizácie a iné organizácie Národného frontu. Skutočným tvorcóm nového spoločenského poriadku je robotnícka trieda. Základy robotnickej triedy, všetkých pracujúcich a celej našej strany boli neprávom prisudzované jednotlivcom. Iba tvorivá energia a aktivita všetkých pracujúcich, robotníkov, roľníkov, inženierov je zárukou, že sa premenia v čin skvôže perspektívy socialistického budovania našej vlasti.

Stranickým organizáciám a orgánom i jednotlivým komunistom — celej strane Ústredný výbor ukladá podporovať a rozvíjať iniciatívu a aktivitu pracujúcich a organizovať ich k splneniu a prekročeniu úloh druhej päťročnice.

Záleží predovšetkým na tom, ako bude pracovať strana a jej organizácie, ako si všetci komunisti budú uvedomovať svoju zodpovednosť v celom živote našej krajiny. Je nevyhnutné vo svetle záveru XX. sjazdu KSSS dôkladne, otvorene a kriticky sa pozrieť na všetky základné problémy našej straneckej práce.

Ústredný výbor zdôraznil, že ide o základný obrát v činnosti strany. A keď to má byť dosiahnuté, treba v celej strane dôsledne uplatňovať leninské normy straneckého života. Nepochybne týchto zásad stranu obľubuje, priamo poskytuje. Zďaleka nestačí uspokojovať sa s páthym vyhlásovaním správnych zásad, ale predovšetkým treba ich každý deň a každú chvíľu uvádzať do života.

Rastúci význam strany, správne uplatnenie jej vedúcej úlohy vyžaduje predovšetkým uskutočňovať a upevňovať v celej strane kolektívne vedenie. V otvorenom, odhalení ťažkých dôsledkov ľuďu osobnosti a v jeho priamom odsúdení, i v plnom obnovení kolektívnej vedenia je základné poučenie, ktoré nám v otázkach straneckej práce prináša XX. sjazd KSSS. Kult osobnosti, ktorý je cudzí marxizmu-leninizmu, znižuje

(Pokračovanie na 2. strane)

Jasný smer pre prácu strany

(Dokončenie z 1. strany)
úlohu strany a ľudových mäs, sputnáva ich iniciatívu a vedie k vážnym chybám.

Stále ešte sa u nás porušujú stanovy strany, ktoré jasne hovoria, že najvyšším orgánom medzi konferenciami je krajský, okresný výbor, že byro je výkonným orgánom stranického výboru, ktorému zodpovedá a je povinné skladať pravidelne účty zo svojej činnosti. I v základných organizáciách strany sa často najdôležitejšie otázky prerokovávajú a riešia len na schôdzkach výboru a nie na členských schôdzkach. A práve v tom, že členské schôdze v mnohých prípadoch neprerokovávajú a neriešia dôležité otázky, s ktorými žijú všetci komunisti a všetok náš ľud a ktorými sa má celá stranická organizácia zaoberať, je hlavná príčina ich formálneho rázu a nedostatočnej úrovne celej stranickej práce.

Ústredný výbor rázne vystúpil

2 PRAVDA

8. apríla 1956

proti formálnosti a okázalosti v práci, uložil celej strane, aby tieto prejavy strane cudzích metód boľi čo najrozhodnejšie vykonané.

Prísne stráženie zásad kolektívnosti vedenia vyžaduje od každého komunistu, aby sa aktívne zúčastnil prerokovania a riešenia všetkých otázok a obetavo pomáhal uskutočňovať prijaté uznesenia. To tiež vedie k ďalšiemu posilňovaniu bojovej jednoty stranických radov. Vnútrostranická demokracia — to, že každý komunista má právo a povinnosť vyjadriť a obhajovať svoj názor a demokratický centralizmus — to, že komunisti svorne plnia prijaté uznesenia, že nižšie orgány a organizácie plnia uznesenia vyšších orgánov a organizácií — práve to tvorí tú nezdolnú silu, ktorou je jednota strany.

Jednota nemôže však byť tam, kde sa mienka jednej osoby alebo skupiny osôb vydáva za jedine správnu a neomylnú. Je v záujme strany neustále rozvíjať kritiku a sebakritiku v stranických radoch. Preto je stranickou povin-

nosťou všetkých vyšších orgánov i pracovníkov strany urobiť pre svoju prácu hlboké uzavery zo smerníc Ústredného výboru, že pokiaľ nenastúpime cestu sebakritiky zhora, ľudia neuveria, že to s kritikou a sebakritikou myslíme úprimne.

Zásadný význam pre ideové stmelenie strany má dôraz, ktorý Ústredný výbor položil na otázky ideologickej práce. Základnou príčinou značných nedostatkov na tomto úseku je skostnatelosť, lipnutie na dogmách. Tvorivým spôsobom pracovať — to znamená opierať sa o fakty. Len skúmanie života pomôže nájsť správne riešenie.

Ústredný výbor dal jasný smer pre všetku našu ďalšiu prácu. Teraz je základnou úlohou celej strany dôkladne sa zoznámiť s jeho rokováním a závermi, v ich duchu vyzbrojiť všetkých komunistov, aby vedeli vysvetľovať a presadzovať politiku strany, mobilizovať našich pracujúcich a viesť ich k novým úspechom v boji za mier a socializmus.

(Z Rudého práva)

ZACHOŤ POKOJ, ROZVAHŤ A DÔSTANOSŤ!!!

PROKLAMÁRI VŠETKÝCH KRAJIN, SPOJTE SA!
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ORGÁN ÚSTREDNEJ VÝBORY KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA
Štvrtok, 22. augusta 1968
Zároveň
Ročník XLIX. • Číslo 232 B*

Výzva Predsedníctva ÚV KSS a Predsedníctva SNR

V noci z 20. na 21. augusta prišli do Československa so zbrojenou voľkou Varšavskú zmluvu. Obraciam sa na všetkých občanov Slovenska, aby zachovali pokoj, rozvahy a zabezpečili normálny chod práce.

Slovenské občianstvo pod vedením strany Slovenska žiada v záujmoch demokratických práv a slobody slovenského ľudu, aby sa zdržalo násilnej intervencie voči Slovensku, aby sa zdržalo násilnej intervencie voči Československu, aby sa zdržalo násilnej intervencie voči ostatným štátom Varšavského zväzu. Slovenské občianstvo žiada, aby sa zdržalo násilnej intervencie voči ostatným štátom Varšavského zväzu. Slovenské občianstvo žiada, aby sa zdržalo násilnej intervencie voči ostatným štátom Varšavského zväzu.

Bratislava 21. 8. 1968
PREDSEDNÍCTVO ÚV KSS

Stanovisko kolektívu Pravdy

Mý, predsedníctve Pravdy stajúme priamo a rozhodne za predsedníctvo republiky Ladislava Dubčeka, za Dohodovú zmluvu Komunistických strán Československa, za Československú ústavnu zmluvu a za Slovenskú ústavnu zmluvu. Súčasne odmietame zbraňovú intervenciu. Súčasne odmietame zbraňovú intervenciu. Súčasne odmietame zbraňovú intervenciu.

a ďalším výročím oslobodenia z nás, sme si celkom vriedili bez zábrany. Vyvraciam našich činiteľov, aby prečítali ten výročný časopis, ktorý je v rukách všetkých. Vyvraciam našich činiteľov, aby prečítali ten výročný časopis, ktorý je v rukách všetkých.

HODINY DNEŠNÉHO DŇA Dubček: Zachovajte pokoj!

Keď je človek voči svetu...
Keď je človek voči svetu...
Keď je človek voči svetu...

Keď je človek voči svetu...
Keď je človek voči svetu...
Keď je človek voči svetu...

Výzva ústavných činiteľov

Predsedníctvo Národného zhromaždenia sa zvoľáva na zasadanie dňa 21. augusta. Žiada všetkých členov predsedníctva, aby sa všetkými možnými demokratickými prostriedkami dostali do Prahy. Podpisanci: podpredsedovia NZ A. Ziak a J. Zelenák a člen predsedníctva A. Polodník.

Úderom dvanástej hodiny

Na 12. hodinu...
Na 12. hodinu...
Na 12. hodinu...

Mili chlapani a dievčatá!

Keď sme z voľby...
Keď sme z voľby...
Keď sme z voľby...

Rozhlas, televízia

Keď sme z voľby...
Keď sme z voľby...
Keď sme z voľby...

Ráno v nemocnici

Všetchno je...
Všetchno je...
Všetchno je...

Delegácia NZ u sovietského veľvyslancu

Delegácia NZ...
Delegácia NZ...
Delegácia NZ...

Ľudia, zabezpečte občitv!

Ľudia, zabezpečte občitv!...
Ľudia, zabezpečte občitv!...
Ľudia, zabezpečte občitv!...

Milý občan, občianka!

Tito vojaci, ktorých v noci na dnes poslal občianstvo Československa...
Tito vojaci, ktorých v noci na dnes poslal občianstvo Československa...
Tito vojaci, ktorých v noci na dnes poslal občianstvo Československa...

Podpisal sme v Bratislave

Učastníci porady vyjadrili svoje odhodlanie urobiť všetko, čo od nich závisí...
Učastníci porady vyjadrili svoje odhodlanie urobiť všetko, čo od nich závisí...
Učastníci porady vyjadrili svoje odhodlanie urobiť všetko, čo od nich závisí...

PODPÍSAĽ SME V BRATISLAVE: Učastníci porady vyjadrili svoje odhodlanie urobiť všetko, čo od nich závisí pre prehlbenie všestrannej spolupráce svojich krajín na základe princípov rovnoprávnosti, zachovania suverenity, bratskej spolupráce a solidarity

Učastníci porady vyjadrili svoje odhodlanie urobiť všetko, čo od nich závisí pre prehlbenie všestrannej spolupráce svojich krajín na základe princípov rovnoprávnosti, zachovania suverenity, bratskej spolupráce a solidarity.

Cieľ informácie

Práve (od nášho redaktora) — v šiestichtych rokoch sa v Bratislave uskutočnilo veľké podujatie, ktoré sa nazývalo "Veľké fórum". Na tomto fóre sa stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva. Táto konferencia bola veľmi významná, pretože sa na nej prvýkrát stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva. Táto konferencia bola veľmi významná, pretože sa na nej prvýkrát stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva.

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN, SPÓJTE SA!

ORGÁN STREDOSLAVENSKÉHO KV KSS

Streda 4. septembra 1968 ■ Ročník 20 ■ Číslo 210 ■ Cena 60 hal.

Vernosť je ovčenač činní, nie slovami

Shakespeare

Na konsolidáciu každú ruku

Pomáhajú vojaci a študenti

I. MIKULÁŠ (Od nášho redaktora) — Za posledných týždňov bolo v meste nášho mesta 106 postelí a v ktorom ste v tieto časy márnečky už možno počuť. Na 10 (desať) ľudí hosti. So dňmi sa okrem personálu miest človeka. Hostia — najmä zahraniční — odšli hneď po príchode našich vojakov. Ľudia dostávajú veľmi málo cestujúc na stávkach veľmi zle. V tomto období zvyčajne nájdu veľmi málo. Práve študenti a vojaci v Bratislave a v okolí Bratislavy. Práve študenti a vojaci v Bratislave a v okolí Bratislavy. Práve študenti a vojaci v Bratislave a v okolí Bratislavy.

Zasadala vláda

PRÁHA (STN) — V Prahe sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Škody v R. Sobote

PRÁHA (STN) — V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Občania maďarskej národnosti k súčasnej situácii

My občania maďarskej národnosti, bývalí tuha časy v ČSSR, sa preto stavíme na vašu stranu republiky pod vedením Ladislava Černáka. Odhodlávame sa na všetko, čo nám umožní vykonať túto úlohu. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Otvorené slovo

ŽILINA (Od nášho redaktora) — Veru sa uskutočnilo v Bratislave veľké podujatie, ktoré sa nazývalo "Veľké fórum". Na tomto fóre sa stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva. Táto konferencia bola veľmi významná, pretože sa na nej prvýkrát stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva.

Kto to bude platiť?

PRÁHA (STN) — V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Výroba sa konsoliduje, následky ešte trvajú

Najviac strát v stavebníctve

PRÁHA (STN) — V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Dobré ráno, súdruh veliteľ,

díšem, že ste sa dobre vypravili. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

Oznámenie

Čs. aerolinií

BRATISLAVA — Čs. aerolinií v Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

POBREMŤOZA — Pobremťoza má v Bratislave veľké podujatie, ktoré sa nazývalo "Veľké fórum". Na tomto fóre sa stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva. Táto konferencia bola veľmi významná, pretože sa na nej prvýkrát stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva.

Oznámenie

Čs. aerolinií

BRATISLAVA — Čs. aerolinií v Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy. V Bratislave sa v tých dňoch zasadala v súvislosti s otázkami, ktoré sa týkajú Bratislavy.

ZVLNEN — Zvlnenie má v Bratislave veľké podujatie, ktoré sa nazývalo "Veľké fórum". Na tomto fóre sa stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva. Táto konferencia bola veľmi významná, pretože sa na nej prvýkrát stretli ľudia z celého sveta, ktorí sa zúčastnili na konferencii o budúcnosti ľudstva.

V dvadsiaty prvý deň: K nešťastiam nás môžu odsúdiť okolnosti, k malosti sa odsudzujeme sami

Lope de Vega

Dňa 18. septembra 1968 48 halterov Ročník XLIX. Číslo 251 C

V. V. Kuznecov na ÚKSS a SNR

BRATISLAVA (ČTK) — Prvý raz bol V. V. Kuznecov v Bratislave. Na prvom zasadnutí Ústavného výboru ÚKSS a SNR sa zúčastnil aj prvý raz. V. V. Kuznecov, ktorý bol prvým predsedom Ústavného výboru ÚKSS a SNR, sa zúčastnil aj prvý raz. V. V. Kuznecov, ktorý bol prvým predsedom Ústavného výboru ÚKSS a SNR, sa zúčastnil aj prvý raz.

Zástupovia odborov v armády na Hrade

Práha (ČTK) — Práha. Zástupovia odborov v armády na Hrade. Zástupovia odborov v armády na Hrade. Zástupovia odborov v armády na Hrade. Zástupovia odborov v armády na Hrade.

Len v zmysle zákona

Práha (ČTK) — Práha. Len v zmysle zákona. Len v zmysle zákona. Len v zmysle zákona. Len v zmysle zákona.

O koncepcii Ministerstva kultúry na Slovensku

Práha (ČTK) — Práha. O koncepcii Ministerstva kultúry na Slovensku. O koncepcii Ministerstva kultúry na Slovensku. O koncepcii Ministerstva kultúry na Slovensku.

Jednotný trh - nutnosťou

Práha (ČTK) — Práha. Jednotný trh - nutnosťou. Jednotný trh - nutnosťou. Jednotný trh - nutnosťou. Jednotný trh - nutnosťou.

BLAHOŽELANIE DR. GRIGOROVÍ

Práha (ČTK) — Blahoželanie Dr. Grigorovi. Blahoželanie Dr. Grigorovi. Blahoželanie Dr. Grigorovi. Blahoželanie Dr. Grigorovi.

Deň tiácie nebudu

Práha (ČTK) — Deň tiácie nebudu. Deň tiácie nebudu. Deň tiácie nebudu. Deň tiácie nebudu.

VLÁDA O POMOCI BYTOVEJ VÝSTAVBE

Práha (ČTK) — Vláda o pomoci bytovej výstavbe. Vláda o pomoci bytovej výstavbe. Vláda o pomoci bytovej výstavbe.

VLISKE OCENENIE PRÁCE ROZHĽASU

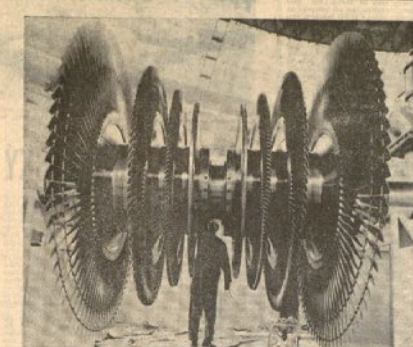
Práha (ČTK) — Vliske ocenenie práce rozhlasu. Vliske ocenenie práce rozhlasu. Vliske ocenenie práce rozhlasu.

VLHANSKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vlanske odpisy. Vlanske odpisy. Vlanske odpisy. Vlanske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

Práha (ČTK) — Práha. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

Zákon o Národnom fronte

Práha (ČTK) — Zákon o Národnom fronte. Zákon o Národnom fronte. Zákon o Národnom fronte. Zákon o Národnom fronte.

VLISKE OCENENIE PRÁCE ROZHĽASU

Práha (ČTK) — Vliske ocenenie práce rozhlasu. Vliske ocenenie práce rozhlasu. Vliske ocenenie práce rozhlasu.

Z úvodného slova podpredsedu SNR Ing. Fr. Barbírka na zasadnutí pléna SNR

Práha (ČTK) — Úvodné slovo podpredsedu SNR. Úvodné slovo podpredsedu SNR. Úvodné slovo podpredsedu SNR.

Návrh ústavného zákona o československej federácii

Práha (ČTK) — Návrh ústavného zákona o československej federácii. Návrh ústavného zákona o československej federácii.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

V ZAUMIE REPUBLIKY Deň baníkov pracovne

Práha (ČTK) — Deň baníkov pracovne. Deň baníkov pracovne. Deň baníkov pracovne. Deň baníkov pracovne.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

VLISKE ODPISY

Práha (ČTK) — Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy. Vliske odpisy.

About the author

Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.

(*1995)

is currently working at the Department of Slovak Language and Communication at the Faculty of Arts of the Matej Bel University in Banská Bystrica as a researcher (postdoctoral student). She is a graduate of a Master's degree in the study program Teaching of the Slovak language and literature and history. In 2020, she defended her dissertation entitled *Language and Communication Conditions and Manifestations of Political Ideology in the Slovak Press of the 1960s*. She specializes in the stylistics of media communication, the influence of extralinguistic factors on the form and development of journalistic style, language of the socialist period, language and media image of the world in print and online journalism, as well as axiological dimensions of media communication. Her research focus is based on an interdisciplinary foundation, dominantly in the connection of linguistics with history, political science and sociology. She has published number of scientific studies at home and abroad. In the field of teaching she pays attention to stylistically oriented disciplines at the Department of Slovak Language and Communication. She is the co-author of a set of workbooks and literature textbooks for secondary schools and grammar schools. Furthermore, she works as a language proofreader of the scientific periodical *Acta Historica Neosoliensia*. In 2022, she was nominated for the Slovak Scientist of the Year award in the category of Young Researcher.

Language of the Socialist Era from the Perspective of Social and Pragmatic Communication

<i>Author</i>	© Mgr. Patrícia Molnárová, PhD.
<i>Reviewers</i>	doc. Mgr. Jaroslav David, Ph.D. prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.
<i>Text finishing</i>	Patrícia Molnárová
<i>Volume</i>	184 pages
<i>Format</i>	B5
<i>Edition</i>	first
<i>Publisher</i>	Belianum. University Press of Matej Bel in Banská Bystrica Faculty of Arts
<i>English Translation</i>	Mgr. Dagmar Škvareninová, PhD. Mgr. Petra Strnáďová, PhD.

E-version

ISBN 978-80-557-1999-3

EAN 9788055719993

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055719993>

PRÁVA

Práva se 12. února 1993
O práve strany a
o jejích státních p

Hroz

OPRAVODAL KOMUNISTO

Mier vykúpený
úpením

HLAS
KOTOLNE

ISBN 978-80-557-1999-3

9 788055 719993